TÖBBCÉLÚ KÜZDELEM

Helyzetképek a kistérségi közoktatásról

A Társadalmi Megújulás Operatív Program 3.1.1 számú *„21. századi közoktatás – fejlesztés, koordináció”* című kiemelt projekt stratégiai célja az Új Magyarország Fejlesztési Terv közoktatás-fejlesztési programjainak központi koordinációja, menedzselése, a különböző fejlesztési programok harmonizációja, a közoktatási intézmények fejlesztéseit és a központi fejlesztéseket, a területi-hálózati tevékenységeket irányító, összefogó központi intézkedés annak érdekében, hogy az ágazat szakmapolitikai elképzelései alapján minden művelet és konstrukció az operatív programban meghatározott célokat maradéktalanul meg tudja valósítani.

A megvalósítók – az Educatio Kft. és az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet (OFI) – konzorciumán belül az OFI-ban megvalósult elemi projektek a K+F tevékenységek, a versenyképesség és az esélyteremtés erősítését, a közoktatás intézményi megújulását, a tanulási környezetet és iskolafejlesztést támogatják, az oktatásirányítás és az iskolarendszer hatékonyságának javítását szolgálják.

TÖBBCÉLÚ KÜZDELEM

Helyzetképek a kistérségi közoktatásról

Szerkesztette
Balázs Éva – Kovács Katalin

OKTATÁSKUTATÓ ÉS FEJLESZTŐ INTÉZET
BUDAPEST, 2012

A könyv megjelenését az Új Magyarország Fejlesztési Terv
Társadalmi Megújulás Operatív Program 3.1.1-08/1-2008-0002 számú,
„21. századi közoktatás – fejlesztés, koordináció” című projektje támogatta.
A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap
társfinanszírozásával valósult meg.

Szerzők Balázs Éva, Hamar Anna, Imre Anna, Koós Bálint, Kovács Katalin, Mezei István, Nikitscher Péter, Péceli Melinda, Szanyi F. Eleonóra, Szentirmai László, Váradi Monika Mária, Velkey Gábor, Vidra Zsuzsanna, Virág Tünde

Szerkesztő Balázs Éva, Kovács Katalin

Lektor Somlyódyné Pfeil Edit

Olvasószerkesztő Majzik Katalin

Sorozatterv, tipográfia, tördelés Kiss Dominika

Borítófotó Kovács Katalin, Schóber József, Vas Anna Sára

Térképek Nikitscher Péter

© Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, 2012

ISBN 978-963-682-709-0
ISSN 1785-1432

Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet
1055 Budapest, Szalay u. 10–14.
www.ofi.hu
Felelős kiadó: Kaposi József

Nyomás és kötés: Érdi Rózsa Nyomda
Felelős vezető: Juhász László

TARTALOM

Előszó 13

Balázs Éva – Kovács Katalin
Kistérségi és mikrotérségi társulások a közoktatásban 17
A kutatás eredményei, az esettanulmányok átfogó tapasztalatai

A kutatásról 17
A kistérségi minta sajátosságai 17
A kutatás hipotézisei 19
A kutatás alapján kibontakozó helyzetkép 19
Működési keretek: a többcélú kistérségi társulások 19
Az oktatási feladatellátásról 24
Forrásfelhasználás: célzások és találatok az ösztönzési rendszerben 26
Amit az ernyők rejtenek: intézmények és fenntartói formák 30
Összeszűkülő és bezáró iskolák 31
A kisiskola-kérdés 33
Szegregációs színezetek 33
A valós együttműködések motívumai 35
Együttműködési előzmények és társulási adottságok 36
Az együttműködési készség összetevői 39
A kistérségi társulási konstrukció „hozamai” a közoktatásban 40
Szakszolgálatok 41
Szakmai szolgáltatások 45
Pályázatok, fejlesztéspolitika 46
Szakmai koordináció 46
Fizikai infrastruktúra 47
Humán infrastruktúra 49
A tanulás eredményessége – zárójelek között 50
Zárszó 56
Hivatkozott irodalom 58
Melléklet 59

Váradi Monika Mária
A bizonytalanság bizonyossága: változások és konfliktusok zalai kisiskolák világában ... 65

Bevezetés ... **66**
A társulás és a társulási közszolgáltatások ... **67**
Szociális és gyermekjóléti ellátások ... 68
A pedagógiai szakszolgálat ... 70
Közoktatási helyzetkép ... **71**
Kényszerek és tervezési lehetőségek ... 71
Iskolák, változások, stratégiák ... 74
A központ iskolája ... 75
Egy zavarba ejtő kisiskola ... 77
Kisiskola a térség szélén ... 80
Egy kisiskola megszűnésének történetéről ... **83**
A leépülés spirálja ... 84
„Tudomásul kell venni, hogy itt a vége" ... 88
„Egyszerűen szeretnénk feltölteni az iskolát" ... 89
„Egy kis iskolára minden veszélyt jelent" ... 93
Alapítványi utak: Suli Harmónia 2007 – Gyermekeket Segítő Alapítvány ... **97**
Elvek és gyakorlatok ... 98
Buktatók, nehézségek, konfliktusok ... 101
Perspektívák 2010-ben ... 104
Összegzés ... **107**
Hivatkozott irodalom ... **109**
Melléklet ... **110**

Balázs Éva – Szentirmai László
Mikrotérségek – különféle utakon ... 113
A Sárvári kistérség közoktatása

A kistérség ... **114**
Demográfiai és társadalmi jellemzők ... **115**
A többcélú társulás előzményei ... **117**
A Sárvár és Kistérsége Többcélú Kistérségi Társulás ... **118**
A mikrotérségek közoktatása ... **123**
Sárvár és körzete ... 124

A répcelaki mikrotérség és a hegyfalui alapítványi intézménysziget 127
A szelestei településbokor 131
Az ikervári Általános Művelődési Központ 133
Társulástörténet 133
A működés kulcsa: bizalomépítés és „túlbiztosítás” 140
Utazó tanár szolgálat, pedagógusfoglalkoztatás és -elismerés 143
Az oktatás eredményessége Ikerváron 144
Mérlegen az ikervári ÁMK 146
Összegzés **150**
Melléklet **152**

Kovács Katalin – Váradi Monika Mária
„Már mindenki együttműködik, aki földrajzilag, fizikailag együtt tud működni” **159**
Változás és törékeny egyensúly egy aprófalvas kistérségben

Bevezetés **160**
A tájról, a településekről, az itt élőkről **160**
A Sásdi Többcélú Kistérségi Társulás **163**
Megalakulás és fő keretek 163
Az egyeztetés és a döntés-előkészítés fórumai 164
A pedagógiai szakszolgálatról 166
Mit tesz, és mire költ a társulás? 168
Közoktatási intézmények a Sásdi kistérségben **170**
Intézmények, létszámok 170
Finanszírozási gondok és ellentmondások 173
Iskolák a mérlegen: a kompetenciamérések eredményei 175
Iskolai közelképek **176**
Mindszentgodisa: az esélyteremtő kisiskola 176
Egy új, többcélú intézmény a Hegyháton: a Hegyháti ÁMK 180
Egy gettóiskola megszűnése, és ami utána következik 184
Történet és végkifejlet 184
Konfliktusok, nézőpontok 187
Intézményi koncentráció és pedagógiai megújulás **192**
Összegzés **196**
Hivatkozott irodalom **198**
Melléklet **198**

Nikitscher Péter – Velkey Gábor
„Mert az iskolának maradnia kell!" **207**
Közoktatási feladatellátás a Pásztói kistérségben

Bevezetés **208**
A Pásztói kistérség társadalmi, gazdasági és közlekedési viszonyai **208**
A Pásztói kistérség többcélú társulása **211**
A társulás létrejötte, vállalt feladatai 211
Közoktatási feladatok a társulásban 212
A kistérség közoktatási hálózata **215**
Jellegzetes intézményfenntartói társulások, intézmények **216**
A Pásztó-központú társulások 216
A sziráki mikrotérség társulásai 218
A szurdokpüspöki iskola 222
A Csécse–Szarvasgede intézményfenntartói társulás 225
A csécsei Fráter Erzsébet Általános Iskola 227
A bér–vanyarci intézményfenntartó iskolatársulás 229
Az erdőkürti iskola 232
A kistérség iskoláinak minőségi mutatói **235**
Összefoglalás, következtetések **236**
Hivatkozott irodalom **238**
Melléklet **238**

Virág Tünde
„A sötét Abaújtól – most leghátrányosabb –
ennyi az előrelépésünk..." **243**
Közoktatás-szervezés az Encsi kistérségben

A kistérség **244**
„Mi nem ezt a kistérséget álmodtuk meg…" **247**
Egy kistérség – három különböző eset **253**
„Az nagy dolog, ha van iskola, más a komfortérzete a falunak" 253
„Mi ezért dolgozunk, hogy megmaradjon az iskola…" 260
Iskola-összevonás kérdőjelekkel 264
Összefoglalás **267**
Hivatkozott irodalom **269**
Melléklet **270**

Vidra Zsuzsanna
Kistérségi közoktatás-szervezés a Nagykállói kistérségben ... 275

Bevezetés ... **276**
A többcélú kistérségi társulás megalakulása és működése ... **276**
Előzmények és megalakulás ... 276
Szociális ellátásszervezés ... 279
Kistérségi kísérletek közoktatási együttműködésre ... 279
Kistérségi oktatási együttműködések: szakszolgálat, iskolaszövetség ... **283**
Pedagógiai szakszolgálat ... 283
A Dél-nyírségi Iskolaszövetség ... 284
Esetleírások települési és mikrotérségi szinten ... **285**
Balkány ... 285
A központi iskola ... 285
A béketelepi iskola ... 286
Stratégiai elképzelések a balkányi iskola jövőjére ... 290
Újfehértó ... 290
Iskola-összevonás és esélyegyenlőtlenség ... 290
Racionalizálás, költséghatékonyság-növelés – városvezetési stratégiák ... 292
Új iskolafenntartó megjelenése ... 293
Érpataki gyerekek Újfehértón ... 294
Nagykálló ... 295
Biri – Közös Kincs Kht. és a Dankó Pista iskola ... 298
Expanzió: az iskolabővítés időszaka ... 298
Érpatak és Biri – régi-új iskolák ... 299
Összegzés ... **302**
Hivatkozott irodalom ... **303**
Melléklet ... **304**

Hamar Anna
Többcélú társulás és közoktatási feladatellátás egy tanyás kistérségben ... 307

Településszerkezeti háttér: egy többpólusú kistérség ... **308**
A többcélú társulás feladatellátása ... **309**
A térség közoktatása 1990 és 2009/2010 között ... **311**
„A kistérség léte függ tőle…" – a pedagógiai szakszolgálat ... **313**
Kényszerek és lehetőségek: néhány példa az intézményfenntartásra ... **315**

„A többcélú a városnak semmit sem nyújt…" 315
Közoktatás-szervezés a kistérségi központban 315
A közoktatás finanszírozása Cegléden 318
A Cegléd–Mikebuda Közoktatási Intézményi Társulás 320
„Az ÖNHIKI volt a tét…" 320
„A kisiskola csak nyert a társulással…" 321
„Évek óta pengeélen táncolunk…" 323
„A hátrányból lehet előnyt is kovácsolni, de az alap a bizalom…" –
Csemő és Nyársapát Közoktatási Intézményi Társulása 324
„Túl közel van a város…" 324
„A társulásnál csak az előnyöket néztem…" 326
„A jó gazda módjára kell csinálni…" 327
Mérlegen a többcélú kistérségi társulás 329
Összegzés 331
Melléklet 332

Koós Bálint – Péceli Melinda – Szanyi F. Eleonóra
A Dunaújvárosi Többcélú Kistérségi Társulás **339**

Bevezetés 340
A Dunaújvárosi kistérség 340
A kistérség településeinek társadalmi-gazdasági és infrastrukturális helyzete 340
A kistérség közoktatási intézményei 343
A Dunaújvárosi Kistérség Többcélú Kistérségi Társulása 346
A társulás létrejötte és feladatai 346
A társulás működése 348
Változatok az együttműködésre 351
Az úttörők. A Mezőfalva–Hantos–Daruszentmiklós intézményi társulás 351
Az átívelők. A Perkáta–Nagykarácsony–Aba intézményi társulás 355
A kétkedők. A Baracs–Kisapostag–Előszállás intézményi társulás 358
A kistérségi szakszolgálatok 361
Összefoglalás 364
Melléklet 365

Imre Anna – Mezei István
A Kiskőrösi Többcélú Kistérségi Társulás és az Egységes Iskola ... **371**

Bevezetés ... **372**
A kistérség jellemzői ... **372**
Földrajzi, gazdaság, társadalmi és demográfiai jellemzők ... 372
Iskolahálózat ... 376
A Kiskőrösi Többcélú Kistérségi Társulás (KTKT) és az Egységes Iskola szerveződése ... **377**
A KTKT létrejötte ... 377
Az Egységes Iskola koncepciója ... 378
A koncepció vitája, döntés és előkészítés ... 380
Az Egységes Iskola megvalósítása ... 380
Önkormányzati döntések és stratégiák ... 380
Az intézményi struktúra átalakulása ... 382
A KTKT és az Egységes Iskola működési keretei ... **384**
A KTKT felépítése és döntéshozatali struktúrája ... 384
Az Egységes Iskola szervezeti és döntéshozatali struktúrája, szervezetközi kapcsolatok ... 385
A KTKT költségvetése ... 387
Az Egységes Iskola működési tapasztalatai ... **391**
Irányítás és döntéshozatal a gyakorlatban ... 391
Szervezeti működés, szakmai szabályozás ... 392
Emberi erőforrások, munkaerő-gazdálkodás ... 393
A tanulók beiskolázása és továbbhaladása ... 394
Szakmai együttműködések ... 396
Szakmai szolgáltatás, szakszolgálat ... 397
Eredmények ... **399**
A szereplők elégedettsége ... 399
Az Egységes Iskola eredményessége ... 402
Összegzés, következtetések, a jövő perspektívái ... **403**
Hivatkozott irodalom ... **405**
Melléklet ... **406**

Hamar Anna – Váradi Monika Mária
„Ma semmi másról nem szól a történet, mint a pénzről" 415
Közoktatás a Lengyeltóti kistérségben

Bevezetés 416
A térség és a társulás 416
Néhány információ a kistérségről 416
A társulásról 417
Mikrokörzeti intézményfenntartó társulások 421
Az intézményfenntartó társulások struktúrája 421
A Buzsáki Általános Iskola és Napközi Otthonos Óvoda 422
Körzeti Általános Iskola és Óvoda, Öreglak 424
Szent László Király Általános Iskola és Óvoda, Somogyvár 426
A térségi integráció előképe 428
A mikrokörzeti intézmény kialakulása 429
A működés rejtelmei 430
A tagiskolák néhány jellemzője 432
A gesztor intézmény 433
Az egységes pedagógiai szakszolgálat 435
A szőlősgyöröki kisiskola 437
Nikla: egy gettóiskola kálváriája 440
Az oktatási intézmények kistérségi szintű integrációja 443
Nyereségek 444
Sérelmek, félelmek, és ahogyan kezelhetők 446
Összegzés 451
Utószó: egy év múltán 452
Hivatkozott irodalom 454
Melléklet 454

Függelék 461

ELŐSZÓ

Ebben a kötetben egy tíz kistérségben végzett empirikus kutatás eredményeivel ismerkedhet meg az Olvasó. A kutatás a „Kistérségi társulási és mikrotársulási folyamatok elemzése" nevet viselő projekt keretében folyt,[1] és célja az volt, hogy feltárja a többcélú kistérségi és intézményfenntartói társulásokban zajló közoktatási folyamatokat, az együttműködés vagy az attól való elzárkózás különböző modelljeit, e társulások működésének jellemzőit és mozgató erőit. A többcélú kistérségi társulások esetében csupán félévtizedes, de – különösen az aprófalvas vidékeken – nem előzmény nélküli folyamatról beszélhetünk, ezért figyelmet fordítottunk a társulási előzmények – a területi alapú korábbi oktatási együttműködések – megismerésére is, feltételezve, hogy ezek szerepet játszottak a többcélú társulások meg- és átalakulásában, feladatvállalásában.

A kutatás fő kérdése az volt, hogy jellemzően milyen feladatok kistérségi szintű szervezését vállalták a társulások a közoktatásban, illetve milyen minőségben voltak e feladatok teljesíthetők a kistérségi keretek között. Főként arra voltunk kíváncsiak, hogy jártak-e, és ha igen, milyen előnyökkel jártak a – többcélú vagy az intézményi – társulások ahhoz képest, mintha a társuló települések, intézmények külön-külön valósították volna meg közoktatási feladataikat. A területi alapú szolgáltatásszervezés ugyanis jelentheti a közszolgáltatások színvonalasabb ellátását, valamint – ennek fontos dimenziójaként – a szolgáltatások jobb elérését, hozzáférést olyan oktatási ellátásokhoz, amelyek e nélkül nem vagy nem megfelelő minőségben érhetőek el, de járhat a szolgáltatások megszűnésével vagy gyengébb minőségű ellátásával, szélsőséges esetekben a kiszorításával is.

Nem tekinthettünk el a kistérségi szintű közoktatási folyamatok egy másik fontos alakító tényezőjétől. Ez pedig a már hosszabb ideje ismert, a kedvezőtlen demográfiai tendenciák következtében jelentkező intézményi kapacitástöbblet, s az ezzel összefüggő fenntarthatósági problémák. Ezért figyelmet fordítottunk annak feltárására, hogy együttesen megvaló-

1 A projektről lásd: [online:] {http://tamop311.ofi.hu/7-3-3} A kutatást az OFI irányításával az MTA Regionális Kutatások Központja végezte. A vizsgálat a TÁMOP 3.1.1 „21. századi közoktatás – fejlesztés, koordináció" című kiemelt projektnek az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézetben (OFI) gondozott programelemeként valósult meg.

sítható-e a minőségjavulás és a hálózatszűkítés kívánalma, s hogy vajon nem lesznek-e az intézményi összevonások áldozatai jó minőségű oktatást végző intézmények (is).

Mindezen kérdések megválaszolását – mint ahogyan a problémák kezelését és megoldását is – súlyosbítják a területi-társadalmi egyenlőtlenségek, amelyek – az oktatás szolgáltatásaihoz való hozzáférés szempontjából kulcsfontosságú földrajzi, településszerkezeti adottságaiból, a közlekedési hálózatok eltéréseiből, s e tényezők többféle „együtt járásából" adódóan – alapvetően befolyásolják a közoktatás-szervezést is. S itt egy újabb kérdés: vajon tekintettel volt-e eme különbségekre a döntéshozó? Idomul-e a társult feladatellátást ösztönző támogatások sora ezekhez a térbeli-társadalmi különbségekhez?

A területi egyenlőtlenségek nemcsak az adott térség gazdasági helyzetében és perspektíváiban, demográfiai jellemzőinek alakulásában, lakóinak társadalmi összetételében és életkörülményeinek eltéréseiben jelennek meg, hanem – mindezekkel szoros összefüggésben – az oktatási intézmények hálózatának struktúrájában és az iskolafenntartó önkormányzatok igen eltérő lehetőségeiben is. Nem nehéz belátni, hogy mennyire más egy – akár azonos lélekszámú – nagyvárosközpontú, nyugat-dunántúli kistérségben élő család mindennapi élete, mint egy tanyás alföldi térségben élőé, vagy hogy a gyerekes családok társadalmi és kulturális sajátosságai mentén mennyire eltérő problémákkal szembesülnek a közoktatás főszereplői, a – társult vagy önálló – fenntartók és a pedagógusok. Ráadásul az oktatás-nevelés, de a mindennapi élet folyamatai sem szoríthatóak a kistérségként definiált adminisztratív keretek közé.

A kutatás mintájának, terepeinek kiválasztásakor törekedtük e sokszínűség figyelembevételére. Tíz olyan kistérséget választottunk, amelyek földrajzi elhelyezkedésük, településszerkezetük és központjuk jellege, társadalmi-gazdasági fejlettségük és közoktatási hálózatuk alapján markáns csoportokba sorolhatók. A feltárni kívánt folyamatok szempontjából egyaránt kerestünk olyan kistérségeket, ahol a közoktatási társulások, együttműködések dominánsak, s olyanokat, ahol jellemzően nincsenek jelen. Fontos szempont volt az etnikai szegregáció jelenléte vagy hiánya is, annak vizsgálata, hogy miként tudnak a fenntartók és az intézmények ezzel a súlyos társadalmi problémával megküzdeni, vagy máshová helyezve a kérdés hangsúlyát: meg tudnak-e küzdeni ezzel a feszítő társadalmi problémával a szabad iskolaválasztás szorításában.

Azt a szempontot is figyelembe kellett vennünk, hogy minél kisebb a meglévő hálózat, annál érzékenyebb az átalakítása, hiszen a további szűkítés az egyetlen intézmény megszűnésével járhat, ezért tényleges hálózati súlyuknál nagyobb arányban választottunk – eltérő jellegű – kistelepüléses, kisiskolás térségeket. Ugyanakkor az ellenkező véglet reprezentánsaként mintánkba került a társulások egy másik típusa is, egy nagyléptékű iskolaösszevonás nyomán létrejött egységes intézmény, hogy ennek a modellnek is megismerhessük előnyös és hátrányos vonásait.

A kiválasztott kistérségekben részben standard eszközökkel végeztünk terepmunkát azt követően, hogy dokumentumelemzéssel feltártuk a kistérségek és régióik közoktatási

rendszerének fő jellemzőit és fejlesztési koncepcióit.[2] A kvalitatív vizsgálat során részben strukturált interjúkat készítettünk a kistérségi társulás meghatározó vezetőivel, kulcsszereplőivel, továbbá kistérségenként néhány mikrotérségben egyéni, valamint csoportos interjúkat folytattunk egy-egy kiválasztott problématerület mélyebb megismerése érdekében a helyi és térségi politikai szereplőkkel, iskolavezetőkkel, pedagógusokkal, a pedagógiai szakszolgálatok szakembereivel és az iskolahasználókkal. Minden kistérségben egy-egy esettanulmány készült, amelyek rövidített és szerkesztett változatait tartalmazza a kötet. Az egyes tanulmányokban, az egységes struktúrán belül, igyekeztünk kiemelni azokat a – kis- vagy mikrotérségben, akár egy-egy intézményben feltárt – specifikus jellemzőket, amelyek a vizsgált problematika szempontjából fontos megoldásokat, problémákat mutattak fel. A tíz tanulmány általánosítható tapasztalatait a bevezető tanulmányban foglaltuk össze.

Az empirikus kutatás terepmunkáira 2010 tavaszán került sor, az oktatásban vizsgált tárgyidőszak a 2009/2010-es tanév volt, de adataink visszatekintenek a társulás megalakulásának idejére. A terepmunkák nagy része az országos választások időszakában vagy azt követően, a helyi választások előtt zajlott. Mivel ekkor a kistérségi közoktatást érintő, jelentős változások történtek, korlátozott lehetőségeinken belül igyekeztünk a kistérségben informálódni a legfontosabbakról, kitekinteni a 2010/2011-es tanév fő strukturális változásaira, s ahol találtunk ilyeneket, beillesztettük az esettanulmányokba.

Az olvasó minden tanulmány elején megtalálja annak a kistérségnek – az iskolahálózatot is bemutató – térképét, amelyről az adott tanulmány szól. A szöveg tördelési módja jelzi, ahol egy részjelenség hátterét, magyarázatát, egy folyamat „oldalágát" mutatjuk be, vagy ahol a kutatói állítás alátámasztására egy-egy markáns idézetet használtunk fel. A kötet függelékében közöljük a vonatkozó főbb jogszabályok rövid tartalmi összefoglalását annak érdekében, hogy ne legyen szükség ezek részletes ismertetésére az egyes tanulmányokban. Terjedelmi okokból nem közöljük az esettanulmányokban feldolgozott konkrét dokumentumok listáját,[3] valamint személyiségi okokból az interjúalanyaink nevét. Nekik, valamint minden, a kutatásban közreműködő és azt segítő partnerünknek ezúton is kifejezzük köszönetünket azért, hogy ez a munka megvalósulhatott.

Kötetünket egyaránt ajánljuk az országos és a helyi oktatáspolitika-formálók, az oktatás nevelés gyakorlatában dolgozó szakemberek, a kutatók és a téma iránt érdeklődő közvélemény számára. Azt reméljük, hogy árnyalt és hiteles képet nyújt a kistérségi közoktatásszervezés első, küzdelmes fél évtizedéről, s egyben érdekes olvasnivaló is. Abban is bízunk, hogy az itt összefoglalt tapasztalatok nem süllyednek el akkor sem, ha a kistérségek nem maradnak fenn abban a formában, ahogyan a kutatás idején működtek. Az esettanulmányok igazolják, hogy a kistérség – a települési és mikrotérségi szint mellett – számos közoktatási

2 A kötet terjedelmi korlátok miatt nem tartalmazza a kutatási eszközöket és a feldolgozott dokumentumok körét. Ezek a projekt szakmai dokumentumai között elérhetőek. [online:] {http://tamop311.ofi.hu/7-3-3#_produktumok}

3 Ezek elérhetőségéről lásd a 2. lábjegyzetet.

feladat ellátásának és megszervezésének releváns léptéke, ezért úgy véljük, hogy mind az itt bemutatott problémák, kudarctörténetek tanulságai, mind az előremutató példák, sikeres kezdeményezések eredményesen hasznosíthatóak a területi közoktatás-irányítás és koordináció további fejlesztésében.

Budapest, 2011. december

A szerkesztők

BALÁZS ÉVA – KOVÁCS KATALIN

KISTÉRSÉGI ÉS MIKROTÉRSÉGI TÁRSULÁSOK A KÖZOKTATÁSBAN

A KUTATÁS EREDMÉNYEI, AZ ESETTANULMÁNYOK ÁTFOGÓ TAPASZTALATAI

A KUTATÁSRÓL

A KISTÉRSÉGI MINTA SAJÁTOSSÁGAI

A kutatás terepeinek kiválasztásakor négy fő aspektust tartottunk szem előtt: a területi eloszlást, a településszerkezeti jellegzetességeket (a településszerkezet töredezettsége, a központ népességszáma, a kistérséghez tartozó települések száma), a társadalomszerkezeti sajátosságok közül az etnikai szegregáció jelenlétének mértékét, végül a kistérségben uralkodó fenntartói struktúrák sajátosságait.

A *minta területi eloszlását* illetően a fentiek megfelelő képviseletére törekedtünk, ugyanakkor az ellátásszervezés szempontjából legproblematikusabb aprófalvas kistérségekből nagyobb merítést biztosítottunk. Így két-két kistérséget választottunk az Észak-Magyarország régióból (Encsi és Pásztói kistérség), a Nyugat-Dunántúl régióból (Sárvári, Zalaszentgróti kistérség) és a Dél-Dunántúlról (Lengyeltóti, Sásdi kistérség), a többi régióból pedig egyet-egyet (Észak-Alföld: Nagykállói, Közép-Magyarország: Ceglédi, Közép-Dunántúl: Dunaújvárosi, Dél-Alföld: Kiskőrösi kistérség).

Korábbi kutatási tapasztalataink szerint a mobil, általában nem roma szülők iskolaválasztását *az etnikai szegregáció léte vagy csupán veszélye is döntően meghatározza,* ami az érintett iskoláknak a kistérség intézményei között elfoglalt helyét, a rájuk kiosztott szerepeket, társulási lehetőségeiket, s ezzel a fenntartás lehetséges módját, költségvetési támogatásának elérhető mértékét is befolyásolja. Túl azon, hogy talán a legsúlyosabb társadalmi problémakörről van szó, ez a szempont az oktatásban és az intézményfenntartásban játszott kitüntetett szerepe miatt kapott jelentőséget a terepek kiválasztásánál. A mintába került kistérségek közül négyben (Encsi, Nagykállói, Pásztói, Sásdi) markáns formákat ölt az etnikai szegregáció (gettófalvak és gettóiskolák), a további hat kistérség esetében a jelenség csak felbukkan, vagy nem jellemző.

Ami a fenntartói struktúrákat illeti: az önálló önkormányzati működtetéstől az intézményi társuláson át az egyházi és alapítványi, valamint a többcélú kistérségi társulás által történő fenntartásig találunk példákat a vizsgált helyszíneken. A Kiskőrösi és a Lengyeltóti kistérségekben az iskolák zöme a többcélú kistérségi társulás fenntartásába került, a Sárvári, a Zalaszentgróti, az Encsi és a Sásdi kistérségekben a településközi együttműködések talaján létrejött mikrotérségi intézményfenntartó társulások mellett az alapítványok fenntartásában is működtek iskolák. A Pásztói kistérségben a mintavétel időpontjában egyaránt jelen voltak intézményfenntartó társulások és önálló, települési önkormányzatok által működtetett iskolák, míg a döntően közepes méretű vagy nagyobb falvak által uralt kistérségekben (Dunaújvárosi, Nagykállói, Ceglédi) az oktatási intézmények jellemzően, bár nem kizárólagosan önálló önkormányzati fenntartásúak maradtak.

Kutatásunk mintáját az *1. térkép* szemlélteti.[1]

1 A kiválasztott kistérségekben a 2009/2010. tanévben 160 általános iskolai feladatellátási hely működött, összesen mintegy 35 000 diákkal.

A KUTATÁS HIPOTÉZISEI

A korábbi, hasonló témájú kutatások tapasztalatai és a szakirodalom feldolgozása alapján az empirikus vizsgálat kezdetén pozitív és negatív várokozásokat egyaránt megfogalmaztunk *(Kovács, 2009). Pozitív várakozásaink* közé tartozott a korábbi vagy új együttműködések szervezeti megerősödése, a településközi együttműködések javulása, s ennek pozitív hatása a szegregáció oldására. Azt feltételeztük továbbá, hogy a szakszolgálatok biztosítása (logopédia, gyógytestnevelés stb.) döntően intézményi szinten tud megvalósulni; az együttműködések következtében a szolgáltatások minősége, az oktatás eredményessége javul, a közös finanszírozás pozitív hatással lehet a minőségigényes oktatási tartalmakra és formákra, így a nyelvoktatásra, a sportolási lehetőségekre, az antiszegregációs programokra.

Ugyanakkor arra is számítottunk, hogy lesznek olyan társulások, amelyek döntően formálisak; ahol az együttműködés inkább csak a normatívákra való jogosultság megszerzését vagy a szegregált intézményekkel való társulás elkerülését célozza. Számítottunk rá, hogy lesznek olyan anyaintézmények, ahol a megnövekedett létszámok miatt kapacitásproblémák merülnek föl, amelyek következtében romlik az oktatás minősége. Tartottunk attól, hogy a nem kellőképpen előkészített integrációk esetében az érintett szereplők közötti konfliktusok rányomhatják bélyegüket az együttműködésre, s hogy a kistérségek fenntartásában alacsony legitimációs bázisú mamutintézmények születnek, amelyek a kistérségi központ túlzó érdekérvényesítését vonják magukkal, s ez a többi település rovására megy.

A településszerkezeti különbségeknek tulajdonított kiemelt szerep mögött az a feltételezés állt, hogy a társulások „természetes terepei" főképp az aprófalvas vidékek, ahol a kistelepülések döntő többsége hosszabb idő óta nem önállóan látja el közoktatási feladatait. Úgy gondoltuk, s ma is így véljük, hogy ezeken a szabdalt településszerkezetű vidéken nincs alternatívája a társulásnak, míg az alföldi tájakon, ahol népes falvak és (mező-)városok uralják a települési struktúrát, az önkormányzatok képesek az önálló intézményfenntartásra, ezért itt nem a társulás jelenti a kézenfekvő kiutat a finanszírozási problémák kezelésében.

A KUTATÁS ALAPJÁN KIBONTAKOZÓ HELYZETKÉP

MŰKÖDÉSI KERETEK: A TÖBBCÉLÚ KISTÉRSÉGI TÁRSULÁSOK

A kutatási eredmények taglalását megelőzően – egyetértve Vígvári Andrással – azt kell kiemelnünk, hogy a többcélú kistérségi társulások 2004. évi bevezetése másfél évtizeddel a rendszerváltozás után mintegy „kimozdította a holtpontról" a magyar önkormányzati rendszert azzal, hogy az együttműködést ösztönözte, s ezzel a szélsőséges decentralizáció kö-

vetkezményeit igyekezett orvosolni a települési önkormányzatok működésében és kapcsolatrendszerében *(Vígvári, 2008a).* Nem kockáztatunk nagyot, ha kijelentjük: a konstrukció nem volt hibátlan, főként azért nem, mert azokat a tényleges problémákat, amelyek a humán közszolgáltatások nyújtásában elsősorban a kistelepülések világában jelentkeztek és az ezredfordulót követően, a romló finanszírozás mellett súlyosbodtak, összekapcsolta a hiányzó alsó középszint – a korábbi járási, majd városkörnyéki szint – megerősítésével. Ennek jegyében a törvényalkotó a területfejlesztési feladatellátást minden statisztikai kistérségben kötelezővé tette és az ösztönző támogatások révén arra biztatta az önkormányzatokat, hogy „többcélúsodjanak", vagyis feladataik közé vegyenek fel legalább három közszolgáltatást: a közoktatást, a szociális és az egészségügyi ellátást. S itt egy újabb ellentmondást kell megemlítenünk: a politikai megegyezés hiánya és az önkormányzati törvény ebből következő mozdíthatatlansága miatt a tényleges irányítási, igazgatási funkciók nem párosultak a feladatellátás alsó középszintre történő átadásának lehetőségével.[2] A többcélú kistérségi társulások jogosítványai meglehetősen korlátozottak maradtak, például a társult önkormányzatok bármely képviselő-testülete számára lehetővé tették a kistérségi szinten hozott határozatok érvénytelenítését.

A tíz kistérség példája azt mutatja, hogy első körben, 2004-ben az aprófalvas térségek közül is csak az átlagosnál sikeresebb együttműködési előtörténetet felmutató kistérségek alakultak többcélú kistérségi társulássá, mintánkban csupán kettő, a Lengyeltóti és az Encsi, bár utóbbi elszenvedett egy leválást: ekkor vált önállóvá és egyben elsővé a leghátrányosabb helyzetűek között az Abaúj–Hegyközi kistérség. Az önálló intézményfenntartásra képes települések által szervezett kistérségek közül egy sem volt az úttörők között és az aprófalvasok közül is kimaradtak azok, ahol volt más menekülési ösvény (nemzetiségi oktatás), ezért a települések többsége nem látta értelmét a sietségnek (Pásztói kistérség). Nem sikerült továbbá megállapodásra jutni azokban a kistérségekben, amelyekben kisebb-nagyobb konfliktusok feszültek a központi és a környező települések között vagy/és a települések több pólus köré szerveződtek (Sárvári, Zalaszentgróti, Sásdi kistérségek). A következő évben – a működésre felhasználható normatívák ösztönző hatására – azonban egy kivétellel az összes vizsgált kistérség csatlakozott. A kivételt a Ceglédi kistérség képviselte, amely négy városával[3] és tanyás falvaival a választott mintában a legkevésbé adekvát színtere volt és maradt az egy kaptafára szabott társulási mintának: itt csak 2007 végén alakult meg többcélú kistérségi társulás.

A társulási tanácsok nem mindenütt működtek felhőtlenül, s ahol zavar volt, azt rendszerint a központi település és a környező falvak közötti nyílt vagy rejtett konfliktusok okozták.

---

2 Azért kerüljük a „területi" jelzőt a kistérségi szint esetében, mert az Európai Unió nómenklatúrája szerint a korábbi NUTS 4-es szint nem számít területinek, hanem helyinek (Local Area Unit – LAU 2). Ezért rója fel a Vígvári a TKT konstrukciónak, hogy a területfejlesztést – az uniós irányelvekkel ellentétben – lényegében önkormányzati hatáskörbe utalta *(Vígvári, 2008a).*

3 Csak ebben a négy városban annyian éltek 2010-ben, mint a Dunántúlon négy-öt kistérségben, s akkor nem beszéltünk a kistérséghez tartozó 11 községről.

Az erőviszonyok érvényesítését – meglepő módon – alig befolyásolta a szavazás rendje: a Sárvári kistérségben például minden településnek azonos súlyú volt a szavazata, a Dunaújvárosi kistérségben viszont egyfajta korrigált lakosságarányos szavazási rend mellett döntöttek, annak érdekében, hogy se a város, se a falvak ne kerülhessenek fölénybe. Lakosságarányos szavazást vezettek be a Lengyeltóti kistérségben is, itt azonban a városka alacsony, alig több mint háromezret meghaladó népességszáma nem biztosított 30%-nál magasabb részarányt a falvak képviseletéhez képest (túl azon, hogy a felek hallgatólagos megállapodása is a konszenzus volt).

A munkaszervezetek súlya, amelyeken keresztül a kistérségi feladatellátás megvalósult, más és más volt a kistérségekben, s alapvetően az határozta meg, hogy milyen volt a többcélú társulás fontossága a kistérség döntéshozói, különösen a kulcstelepülések vezetőinek szemében. Érdekes módon ez nem nyilvánult meg abban, hogy önálló költségvetési szervként vagy a központi település polgármesteri hivatalába integráltan működtek-e a munkaszervezetek. A mintába került kistérségek zömében az előbbi megoldást választották, csupán a Pásztói és a Lengyeltóti kistérség képezett kivételt, ami önmagában jelzi e szempont súlytalanságát, hiszen míg az előbbi a legkevésbé, utóbbi a leginkább aktív társulások közé tartozott a kutatás időszakában. Ennél többet mutat a társulás presztízséről az alkalmazottak száma és a kistérségi iroda helyzetének stabilitása. Abban a két kistérségben, amelyek központi településein nem tulajdonítottak túl nagy szerepet a kistérségi társulásnak, az alkalmazottak száma viszonylag csekély, négy-hat fő volt a vizsgálat idején, és az iroda is többször volt „mozgásban", éles ellentétben azokkal a kistérségekkel, ahol stabil helyen – rendszerint a kistérségi központban –, 10-12 fővel dolgozott a munkaszervezet. Volt olyan kistérség, ahol már a kiinduló helyzetben is rendelkezésre állt egy főként terület- és vidékfejlesztési tapasztalatokkal bíró szakembergárda (pl. ZalA-Kar, Dél-Nyírség), míg másutt részben a többcélú társulási konstrukció, részben a leghátrányosabb helyzetű kistérségek számára indított programok tették lehetővé a munkaszervezet kistérségi léptékben jelentős fejlesztési ügynökséggé izmosodását (Sásdi kistérség).

A többcélú kistérségi társulási formula jelentőségének megítéléséhez a *feladatellátás tartalmából* érdemes kiindulni. Ami mintánkban 2010-ben mindenütt jelen volt – hiszen (az egyetlen) kötelező faladatról van szó –, az a *területfejlesztés,* ám ha megnézzük a társulások bevételi jogcímeit, ilyet nem találunk. A kistérségi társulások területfejlesztési tevékenységét az ún. „általános feladatok" között támogatja a költségvetés, amely hűen kifejezi a feladatellátás súlyában bekövetkezett szűkülést és azt a mozgástérben bekövetkezett változást, amelyet az uniós támogatások, az allokálásukat biztosító intézményrendszer dominanciája, s ezzel párhuzamosan a hazai források drasztikus szűkülése, majd 2010. évi megszüntetése együttesen okozott.[4] A területfejlesztés kistérségi szintű háttérbe szorulásában kisebb súllyal

4 Az MTA Regionális Kutatások Központja 2008-ban végzett kutatása szerint a területfejlesztés nagymértékben visszaszorult, és szakmai színvonalát tekintve is gyengült kistérségi szinten *(MTA RKK KÉTI, 2008).*

ugyan, de az is szerepel, hogy – mint ez a kutatás is igazolja – a fejlesztési tanácsok rendszerint felolvadtak a kistérségi társulási tanácsokban, a kezdetben önnálló párhuzamosságok – a Ceglédi kistérség kivételével – mindenütt megszűntek.[5]

Az esettanulmányokat olvasva nyilvánvaló, hogy noha a megalakuláskor kritérium volt, *az egészségügyi ellátás* szervezése a legtöbb társulásban (már) nem volt jelen 2010-ben a többcélú kistérségi társulások feladat-struktúrájában.[6] Lényegében érintetlenül maradtak a korábbi, települési vagy településközi együttműködésben megvalósított ellátási formák (házi- és gyermekorvosi ellátás, hétvégi és központi ügyelet). Ahol volt nyitottság a kistérségi szintű szervezésre – például a védőnői hálózat a Lengyeltóti kistérségben –, ott is a város maradt a védőnők munkáltatója a többcélú kistérségi társulás szervezeti formája miatt (mivel a társulás jogi személy ugyan, de nem költségvetési szerv, ezért nincs alkalmazási jogosítványa).

Több tanulmányban is olvashatjuk, hogy a kistérségi társulás a *szociális és gyermekvédelmi alapellátások* megszervezésében volt a legeredményesebb, nyilvánvalóan főként azokban a kistérségekben, ahol a közoktatás-szervezésben nem túl sok történt, így elsősorban alföldi terepeinken. Ugyanakkor a Zalaszentgróti és a Sásdi kistérségben is kifejezetten nagyra értékelték az elérhetőségnek azt a nagymértékű javulását, amelyet ezen alapszolgáltatásokban, továbbá az idősgondozásban az e célra létesített intézményeken keresztül saját hatáskörben – előbbi kistérségben a Vöröskereszttel karöltve – elérhettek.

Ehhez mérhető eredményességgel szervezték meg a kistérségek a *pedagógiai szakszolgálatok* elérhetőségét (ezt a későbbiekben részletesen elemezzük): majdnem mindenütt sikerült a két kötelező ellátást – az egyik mindenütt a logopédia volt, a másik legtöbbször a gyógytestnevelés – intézményi szinten, azaz az iskolákban, óvodákban biztosítani.

A fenti feladatokon kívül az aprófalvas vidékeken és a tanyás térségek közül a ceglédiben bevezették a *mozgókönyvtári szolgáltatást* és szinte mindenütt közösen oldották meg a *belső ellenőrzés* feladatát is. Ezeken a – rendszerint a társulási megállapodásban rögzített – feladatokon túl a munkaszervezetek bekapcsolódtak *közmunkapályázatok megvalósításába* és – besorolásuk és regionális hovatartozásuk függvényében – *széles körű fejlesztő tevékenységet folytattak,* amely különösen a leghátrányosabb helyzetű 33 kistérségben volt látványos. E szerep lehetőséget teremtett az érintett kistérségi irodák kapacitásainak bővítésére is, hogy nagyobb léptékű projektek kidolgozására és lebonyolítására is alkalmasakká váljanak.

E vállalásokat vagy a célszerűség indokolta – mint a belső ellenőrzés esetében, ahol két-három munkatárs az egész kistérség számára elegendő a feladat ellátására –, vagy az, hogy ab ovo területi vonatkozású feladatról volt szó (mint a területfejlesztés esetében). Ezenfelül egyes kistérségekben két-három olyan közszolgáltatás szélesebb körű

5 Ezzel kapcsolatban Finta máshová helyezi a hangsúlyt, amikor azt kifogásolja, hogy a többcélú kistérségi tanácsok összetétele – a fejlesztési tanácsoktól eltérően – nem tükrözi a partnerség elvét. Ezért – jogosan – aggályosnak tartja a feladatátadást és -átvételt *(Finta, 2007).*

6 A fő ok vélhetően az, hogy az egészségügyi ellátások közvetlen finanszírozója nem a költségvetés, hanem az Országos Egészségbiztosítási Pénztár, amely más támogatási feltételekkel dolgozik.

elérhetőségét biztosították a társulások, amelyek korábban csak a központokban voltak hozzáférhetőek (pedagógiai szakszolgálatok, szociális és/vagy gyermekjóléti alapszolgáltatások és – főként az aprófalvas kistérségekben – mozgókönyvtári ellátás). Vizsgálataink alapján azt mondhatjuk, hogy a hozzáférés javítását zömmel sikeresen oldották meg, ami a döntéshozókat látszik igazolni.

De vajon ez azt is jelenti-e egyben, hogy eme szolgáltatások szervezésének a kistérség szint a jó megfelelő léptéke, s ha igen, valamennyi (kötelező) szolgáltatás esetében az? Erre a kérdésre már óvatosabb megfogalmazásban kell azt mondanunk, hogy adott körülmények között igen; mindhárom humán közszolgáltatás területén adekvát szervezési szint volt a kistérség. A teljességre törekvés nélkül hármat sorolunk fel azon körülmények közül, amelyek a kistérségi feladatellátást szükségessé tették: (1) a középszintek hiánya, amely technikai értelemben is egyre nehezebbé tette a kormányzást (a központ felől nézve), (2) a politikailag „gyenge", alulfinanszírozott feladatellátás mellett működő megyék, továbbá (3) a vagyon települési szintű megosztásával súlyosbított decentralizáció, amely hosszabb távon „befagyasztotta" a rendszerváltozást követő széthúzási törekvéseket a magyar önkormányzati rendszerben.

> Vígvári ez utóbbi tényezőben látja az önkormányzatok együttműködési hajlandósága alacsony fokának legfőbb okát, ami egyszersmind a mindenkori központi kormányzat túlhatalmához, direkt, fiskális eszközökkel gyakorolt kormányzáshoz vezet. Ezt *szubszidiaritás nélküli decentralizációnak* nevezi *(Vígvári, 2008b),* amely problémát a kistérségi társulások sem tudták megoldani, sőt, ha valahol, éppen ebben a körben érvényesültek a legnagyobb mértékben a költségvetési diktátumok. Az intézményfenntartás szűk horizontjait ugyanakkor nagyon jelentős mértékben tágították és számos vonatkozásban gyakorló terepei lettek az önkormányzatok közötti érdekegyeztetésnek és együttműködésnek.

A fenti tényezők bármelyikének változása ugyanakkor az egész konstellációt megváltoztathatja: a megye újbóli megerősödése mellett például nem biztos, hogy szükséges a kistérségi szintű közszolgáltatás-szervezés, hiszen a tényleges szolgáltatás kivétel nélkül mindenütt városokban (óriásfalvakban) vagy/és településközi kapcsolatokon alapuló *mikrotérségekben* zajlik; olyanokban, amelyek az optimális önkormányzati méretnagyságnak a leginkább megfeleltethetők.

> A mikrotérség fogalom nem szerepel a térségfejlesztéssel kapcsolatos alapfogalmakat ismertető 1996. évi XXI. törvényben, ugyanakkor számos – jogi, szakmai és fejlesztéspolitikai – dokumentum használja a kifejezést. A fogalom két markáns megközelítésének egyike funkcionalista, a másik organikus, a térségi tradíciókat, a természetföldrajzi, társadalmi és kulturális kapcsolatokat, közösségeket hangsúlyozó. A hazánkban használatos definíciók – nagyobb vagy kisebb mértékben – mindkét megközelítés elemeit tartalmazzák.

> Két példát hozva erre: (1) „Néhány településből álló, földrajzilag összefüggő térség, mely a települések közötti szoros gazdasági, társadalmi, kulturális hasonlóságon és kapcsolatokon alapul. A hivatalos formában való megjelenése társulás, települési önkormányzatok szövetsége, melynek kialakulását a közös lokális érdekek és a közös feladatmegoldás felismerése motiválja."[7] (2) „Olyan hasonló táji, természeti és ökológiai gazdasági, természeti és kulturális adottságokkal rendelkező szomszédos települések együttese, ahol a hasonló adottságok alapján közös, egymással összehangolt fejlesztési elképzelések és irányok fogalmazhatók meg."[8]

Hozzá kell tennünk, más kutatások is arra a megállapításra jutottak, hogy míg a közszolgáltatások, de különösképpen a közoktatás természetes terepei a mikrotérségek, a fontosabb hatósági feladatok inkább egy vagy több kistérség szintjén szerveződhetnek meg (lásd: *Finta, 2007; Papek, 2008; Somlyódyné, 2008; Kovács–Lados–Somlyódyné, 2008*).

AZ OKTATÁSI FELADATELLÁTÁSRÓL

A témánk fókuszában álló tevékenység, a kis- és mikrotérségi oktatásszervezés ügyében eddig csupán a pedagógiai szakszolgálatokat említettük. Nem véletlenül, mert ez az, amelyet valamennyi vizsgált kistérség ellátott és oly módon, hogy az valóban javította a szolgáltatásokhoz való helyi hozzáférést.[9] Abban, hogy mi más történt az oktatásszervezés területén, az esettanulmányokban vizsgált társulások széles spektrumú képet mutatnak.

A kistérségek egy részében *a normatívák továbbításának adminisztrációján* túl jóformán semmi nem történt.

> Hozzátesszük: ez egyáltalán nem egyszerű és nagyon is kockázatos feladat, mert értelmezési vagy számszaki hiba esetén visszafizetési kötelezettséggel jár. Ezért minden kistérségben súlyt helyeztek arra, hogy vagy az oktatási referens, vagy egy pénzügyi-gazdasági szakember készítse/ellenőrizze a normatívaigényléseket.

Emellett mindenütt készült *közoktatási intézkedési terv.* A szakmai együttműködés és továbbképzés fórumai, *az igazgatói vagy egyéb szakmai munkaközösségek, kollégiumok* működéséről azonban csak itt-ott szereztünk pozitív tapasztalatokat (a Sárvári és Dunaújvárosi kistérségekben), több helyen létrejöttek, de idővel elhaltak (mint a Ceglédi

7 Forrás: Térport szakmai portál, Vidékfejlesztéssel kapcsolatos alapfogalmak [online:] {http://www.terport.hu/main.php?folderID=3222}
8 Forrás: A mikrotérségi szintű településtervezés módszertanának kidolgozása. NKTH és KPI támogatású kutatási projekt a Kutatási és Innovációs Technológiai Alap forrásából. 2009. szeptember. [online:] {http://www.mut.hu/index.php?module=events&action=getfile&aid=195}.
9 Hogy mennyiben, arra visszatérünk a társulások eredményességéről szóló fejezetben.

kistérségben) vagy működésbe sem lendültek (mint a Sásdiban). *A szakmai szolgáltatások* szervezése szinte sehol nem a kívánt mértékben és minőségben zajlott: miközben önkormányzati szinten megszűnt az e célra felhasználható normatíva összege, kistérségi szintre sem került. Jellemző, hogy azokban a térségekben, ahol korábban voltak sajátos megyei modelljei a szakmai együttműködésnek, mint Borsod-Abaúj-Zemplén vagy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, kifejezetten visszaesésről számoltak be az érintettek. *Oktatási bizottság* főleg ott alakult, ahol a kistérségi társulás intézményfenntartói feladatokat vállalt, vagy társulási fenntartásra készült (Sásdi kistérség).[10] *Közoktatási referenst* is ritkán foglalkoztattak a munkaszervezetek.[11] Kizárólag vagy elsősorban közoktatási kérdésekkel foglalkozó referenst a Dunaújvárosi, a Nagykállói és az Encsi kistérségben alkalmaztak, további hatban az érintett munkatársnak a közoktatás mellett más feladata is volt (ifjúsági ügyek, művelődés, szociális ellátás vagy a humán közszolgáltatások általában), míg a Ceglédi kistérségben nem volt az oktatásügyekkel megbízott alkalmazott, ami meg is látszott minden vonatkozó ügymenetben.

Azt mondhatjuk, hogy e tevékenységek sorában igen nagy egyenetlenség mutatkozott a kistérségek között, fele részben inkább volt jellemző a „lanyha", mint a széles körű aktivitás. Az aktívnak tekinthető kistérségek között találunk olyat, ahol bár három társulás működött, ezek közül csak egy volt organikusnak tekinthető (Dunaújvárosi), továbbá két aprófalvas kistérséget (Sárvári és az Encsi). Külön ki kell emelnünk a Kiskőrösi és a Lengyeltóti kistérségeket: előbbi iskoláinak túlnyomó többségét, utóbbi összességét kistérségi fenntartásban, a centrumtelepülés kitüntetett iskolája alá szervezve működtette (Lengyeltóti 2010-től). Kiskőrösön ezen felül – köszönhetően egy szakképző intézmény jelenlétének – az egységes iskola modellje is megvalósulhatott. A későbbiekben még több szempontból lesz ezekről az iskolákról szó, itt most csak annyit említünk meg, hogy e kistérségekben a *szakmai együttműködések szervezését az iskolaközpontok* vállalták magukra, ahol működnek munkaközösségek és tervezett módon folyt a pedagógus-továbbképzés is, még ha ezzel nem is mindenütt voltak elégedettek.

> A kiskőrösi „kommunisztikus modellben" a nagyobb iskolák pedagógusai úgy érezték, hogy az erőforrások átcsoportosítása a kistelepülési iskoláknak kedvez, ők kevesebb továbbképzési lehetőséghez jutnak, mint amazok és mint ahogyan ők ezekhez korábban jutottak.

Az *utazó tanári szolgálatot* az intézmények vagy a mikrotérségek egyrészről a szakos ellátás javítása érdekében, másrészről azért szervezték meg, hogy a lehető legtöbb pedagógust tarthassanak alkalmazásban az iskolák átszervezése után is. Ahol viszonylag kevés pa-

10 A Sárvári kistérségben egyik eset sem fordult elő, mégis van bizottság. Az oktatási bizottságok létrehozását a közoktatási törvény 2007. évi módosítása kötelezővé tette. A főbb jogszabályokat a kötet Függeléke tartalmazza.

11 A kutatásunknál nagyobb merítési bázison végzett kérdőíves vizsgálatból is hasonló derült ki *(Balázs, 2009).*

naszról számolnak be az esettanulmányok, az a Kiskőrösi és a Sárvári kistérség. Nehezebben fogadták el az áttanító tanárok és a befogadásukra kényszerülő tantestületek az új helyzetet a Dunaújvárosi, a Lengyeltóti, az Encsi és a Sásdi kistérség egy-egy intézményében.

FORRÁSFELHASZNÁLÁS: CÉLZÁSOK ÉS TALÁLATOK AZ ÖSZTÖNZÉSI RENDSZERBEN

Mindeme egyenetlen közoktatási aktivitás mellett mégis ez az ágazat vált a legnagyobb normatívafelhasználóvá a kistérségi társulások számára allokált költségvetési források vonatkozásában, amennyiben országos átlagban a kötött felhasználású normatívák valamivel több, mint felét „vitte el" fennállása óta. A normatívákra való jogosultság regionális eltéréseit tekintve a nagy felhasználók azok az aprófalvas térségek, amelyekben az intézményfenntartás társult formái általánosak; közülük is legnagyobb a Dél-Dunántúl, ahová a vonatkozó források negyede jutott. Érthetően alacsony a Közép-Magyarország[12] és a Dél-Alföld régió részesedése, ugyanakkor meglepően magas az észak-alföldi felhasználás aránya, különösen a nyugat- és közép-dunántúli normatívafelhasználáshoz képest (lásd *Melléklet 1. táblázat* és *1. ábra*). Ebben része lehet az iskolafenntartók összetételének: mint a közoktatási statisztikák alapján látható, a két nevezett dunántúli régióban volt a legmagasabb az alapítványi fenntartásba adott iskolák aránya.

A közoktatás túlnyomó részesedése a kistérségekhez allokált források között az *intézményfenntartáshoz* kötődik, amely – mint említettük – csak két iskola esetében jelentett kistérségi társulási fenntartást; az egyikben a 2007/2008-as tanévtől, a másikban 2010/2011-től. Országosan sem következett be áttörés ebben a tekintetben: 2008-ban az iskolák 4%-a, 2010-ben 5%-a működött kistérségi fenntartásban. S bár ezt a formát a döntéshozó a konstrukció megjelenésétől fogva ösztönözte, összességében csekély az ilyen mértékben integrált intézmények részesedése a fenntartásra átadott pénzeszközök arányában. Ebből egyenesen következik, hogy az ún. intézményfenntartó társulások keretében felhasznált források maradtak az uralkodóak.[13]

Az ösztönzött szervezeti megoldások közül újdonságot a *kistérségi társulási fenntartás jelentett,* ami – mint ezt a kiskőrösi és lengyeltóti kistérségek közoktatás szervezéséről szóló esettanulmányok mutatják – az intézmények teljes vertikumának strukturális koncentrációjával párosulhatott, de a támogatási konstrukció önmagában ezt nem követelte meg.

12 Ennek kirívóan alacsony felhasználási arányait nem annyira a településszerkezeti sajátosságok, mint az okozza, hogy itt lényegében egyetlen megye, Pest felhasználásáról beszélünk, a budapesti jogosultság csak kivételes lehetett.

13 Az intézményi társulási forma kedvezményezése, a kistelepülések kitüntetett támogatásával karöltve korábban is része volt a támogatási rendszernek, a kistérségi társulásokon keresztül történő kedvezményezés újdonsága tehát nem magában az eszközben, hanem az általa elérendő célban keresendő.

Ugyancsak új, intézményi koncentrációt indukált a *tagintézmények támogatása,* éspedig abban a formában, ahogyan ez 2007. január 1. óta történik, hogy ti. csak a legfeljebb 6 évfolyammal működő tagiskolák jogosultak a támogatásra, mert csak ez garantálja a tényleges (nem papírforma szerinti, és rendszerint visszafordíthatatlan) fúzió bekövetkeztét.[14]

A fentiekkel összhangban, mintegy kiegészítő elemként az *iskolabusszal utaztatott tanulók* száma alapján igényelhető támogatás – miközben javítja az intézmények megközelíthetőségét – az önállóság, alkalmasint az iskolafenntartás feladására biztat.

Eme erős ösztönzők mellett – paradox módon – a kistérségi támogatások logikája egy ponton „emlékeztetőként" megőrizte a kistelepülési intézményfenntartók kedvezményezését: 2007-től kezdődően – igaz, hogy nagyon csekély összegű támogatással – *kistelepülési tagintézményi* normatíva támogatja az 1500 fősnél kisebb települések egyes intézményeit. Ez a csekély összegű, a legkisebb települések intézményfenntartóira és az intézmények egy részére (óvoda, alsó tagozat) megmaradó támogatás azonban nyilvánvalóan nem ellensúlyozza a normatívák kalkulációjának 2007-ben bekövetkezett változását, amely egyes források szerint kifejezetten a forráskivonást volt hivatva szolgálni és aránytalanul sújtotta az alacsony osztálylétszámmal dolgozó kisiskolákat *(Polónyi, 2009).*

A kistelepülési tagintézményi normatíva az egyetlen támogatási formaként maradt meg a kistelepülési támogatások korábban gazdag rendszeréből. A jogosultságot, amely 2001-ben került a rendszerbe, az éves költségvetési törvények 16. pontjának 11.3.1. és 3.2. pontja határozta meg. 2007-ben az 1500 fősnél kisebb települések fenntartóinak 45 000 Ft támogatás járt az óvodába és alsó tagozatos iskolába járó gyerekek után, az 1501–3000 fős településkategóriába tartozó fenntartóknak (amely csoportba kisvárosok is tartozhattak!) 25 000 Ft. Ehhez képest a többcélú kistérségi konstrukción keresztül áramoltatott kistelepülési tagintézményi támogatás ugyanezen évben 30 000 Ft/fő volt, és csupán az 1500 fősnél kisebb fenntartók tagintézményeit kedvezményezte. 2010-re ez az összeg alig több mint felére, 16 710 forint fejenkénti támogatásra csökkent.

A *kistérségi bejáró normatíva* – az intézményi társulásokat támogató normatívához képest – valamelyest a városoknak is kedvez, amennyiben a helyben lakó gyerekek egy része után is igényelhető.[15] Enyhíti a feltételeket, hogy a bejáró normatívára való jogosultságot csak a húszezer fősnél nagyobb településeken köti formális társulási szerződéshez, a túlnyomó többséget jelentő, ennél kisebb települések esetében eltekint ettől.[16]

---

14 A közoktatási törvényt módosító LXXII. számú törvény 26. § 3. bekezdését (amely kötelezővé tette azon iskolák tagiskolává alakulását, amelyek a 7. és 8. osztályokban két egymást követő tanítási évben nem tudták a létszámelőírásokat teljesíteni) ugyan érvénytelenítette a 2008-ban kibocsátott XXXI. törvény 17. paragrafusa, ugyanakkor megmaradt a Ktv. 26. § első bekezdése, amelynek értelmében csak a 8 évfolyamos iskola tekinthető általános iskolának és a 133. paragrafus is érintetlenül nyilatkozik a 7–8. évfolyamok indításának, illetve beszámításának létszámfeltételeiről. Ugyancsak érintetlen maradt a kötelezettség arra, hogy a feltételeket nem teljesítő iskoláknak négyévenként meg kell kérniük az Oktatási Hivataltól a működésükhöz szükséges engedélyt.

15 Csak ugyanannyi, a székhelyen lakó gyermekre igényelhető támogatás, mint ahány bejáró gyermek tanul az adott iskolaévben az iskolában és csak 50%-os mértékben.

16 Finta szerint a tényleges helyzet, a bejáró gyermekek száma alapján kellene a jogosultságot megállapítani, mert a szabad intézményválasztás nem teszi lehetővé a szerződések betartatását *(Finta, 2007).*

A többcélú kistérségi társulások közvetítésével a fenntartók számára elérhető, kötött felhasználású támogatások[17] *a falusi gyűjtőiskolákat és a kistérségi fenntartás alatt működő megaiskolákat támogatták kiemelt helyen.* Nagyarányú, a bevételek 30%-át elérő vagy meghaladó normatívagyűjtésre azonban csupán különleges helyzetű iskolák szerezhettek jogosultságot. Becslésünk szerint a nagy többség esetében a két jogcím alapján hozzáférhető kiegészítő támogatások együtt sem haladták meg a fenntartási ráfordítások 10-20%-át, amely ugyanakkor egyáltalán nem lebecsülhető; e nélkül a szóban forgó iskolák nem lettek volna finanszírozhatóak.

A kistérségi társulásokon keresztül hozzáférhető kiegészítő támogatások nyilvánvalóan a széttöredezett intézményi struktúra koncentrálására irányultak, ám gyakran nem céloztak elég pontosan, vagy éppenséggel túllőttek a célon.

Kezdve az elsőként említett problémakörrel: a normatívák olyan társulások életre hívását is ösztönzik, amelyekben a társulás célja pusztán a többletforrások megszerzése. Kutatásunkban a kistérségek legalább feléből kaptunk hírt efféle „papírtársulásokról", bár a skála itt is meglehetősen széles: vannak olyan társulások, amelyek egyszerűen működésre fordítják a megszerzett többletforrásokat, míg mások legalább törekednek szakmai fejlesztésre (pl. a szakos ellátás javítása, együttműködések kialakítása).

> A többletforrás lehívását célzó társulások közül – az esettanulmányaink kínálta példatárban – minden bizonnyal a Perkáta (Abonyi kistérség) – Nagykarácsony (Dunaújvárosi kistérség) – Aba (Abai kistérség) konstelláció a legkülönösebb. A települések közötti mintegy harminc kilométeres távolság aligha teszi lehetővé, hogy valódi együttműködések születhessenek az iskolák között.

Lehet, hogy éppen a célzás pontosítása volt a döntéshozó szándéka, amikor 2009-ben kizárta a normatívákra való jogosultságból azokat az intézményeket, amelyekben a) az intézményi társulás székhelytelepülése nem egyezik meg a közoktatási intézmény székhelye szerinti településsel, b) nyolcnál kevesebb évfolyammal működik, c) a társulás több önálló OM azonosítóval rendelkező intézményt tart fenn. Ám a b) pontban jelzett megszorítással az összes olyan kistelepülési fenntartó is kiesett a jogosultak köréből, amely korábban a tagozatok megosztásával egyesítette iskoláit, azaz ahol az egyik településen az alsó tagozatosok, a másikon a felsősök tanultak. (E megoldás elterjedtségét mutatja, hogy a kötetben bemutatott hat aprófalvas térségből háromban – Sárvári, Sásdi, Zalaszentgróti – volt ilyen iskola, éspedig évtizedes múltra visszatekintően.)

17 A szóban forgó támogatásokat a költségvetési törvények 3. és 8. számú melléklete tartalmazza.

> Éppen a Sárvári kistérségből élt módosító indítvánnyal a térség országgyűlési képviselője a benyújtott költségvetési törvényjavaslatra, amely visszamenőleges hatállyal is érvénybe léptette volna a megszorításokat. Ellenvetését elfogadták, így a 2009. január 1-jét megelőzően a települések közti tagozatmegosztással egyesített iskolák megőrizték normatívajogosultságukat.

Nem egyedül a kiegészítő normatívákra való jogosultság, hanem a fejlesztési források megszerzése is arra ösztönözte a fenntartókat, hogy társuljanak. Ez utóbbi támogatások feltételei különösen a Dél-Dunántúlon voltak túlzók: az itt érvényben lévő küszöbértékeknek[18] „természetes módon" csak a kistérségi központok és a nagyvárosok iskolái, míg a falusi iskolák csak kivételképpen tudtak megfelelni. Ennek a drasztikus beavatkozásnak meglett az eredménye: ebben a régióban 2010-re a 2004. évi érték 15%-ára csökkent a községi fenntartású iskolák száma. Ez nem jelenti azt, hogy a községi iskolák 85%-a megszűnt volna, csak azt, hogy fenntartójuk lemondott az önálló, illetve a szűkebb társulási körben gyakorolt fenntartásról, és az új, kibővített társulási fenntartásra legalább öt éves kötelezettséget vállalt. Mégis érdemes itt megállnunk, hogy – a két dél-dunántúli mintatérségben szerzett tapasztalatok alapján – néhány mondat erejéig reflektáljunk az itteni régiós fejlesztéspolitikára.

> Mindkét példa azt mutatja, hogy a községi fenntartás ilyen nagymértékű csökkenése nem társulások alapítását, hanem községek között működő intézményfenntartó együttműködések városok által vezetett fenntartói csoportosulásokhoz való csatlakozását jelenti, ami nagymértékben kiterjesztette a társult települések körét (egyik esetben tíz, a másikban tizenegy településsel). A két társulás kulcsszereplői (korábbi intézményvezetők és polgármesterek) egyaránt a fejlesztési források megszerzését nevezték meg a fúzió indítékaként és egyikük sem takargatta, hogy kényszerlépésről volt szó. Mindkét csoport nagy fejlesztésekben gondolkodott (akárcsak a pályázatokat készítő tanácsadó cégek), ezért fel sem merült, hogy a palettán ugyancsak megtalálható, lényegesen kisebb összegű pályázattal próbálkozzanak, mert annak felső határa 100 millió forint volt. Kérdés, hogy vajon nem lett volna takarékosabb és ellenőrizhetőbb több, kisebb volumenű pályázat megvalósítása, mint a megapályázatoké, ha már úgyis több intézmény épül(t) vagy újul(t) meg.[19]

18 Pl. legalább öt település társulása, minimum 300 tanulóval működő iskola, legkevesebb 500 millió forint értékű fejlesztési igény stb.

19 A Lengyeltóti kistérségben három iskola megújulását garantáló egymilliárdos nagyságrendű beruházás, Sásdon a támogatás elnyerése céljából összevont intézmények felújítása, illetve egy sportcsarnok építése valósult meg. Mágocson azonban kétszer is elbukott formai okokból a pályázat, miközben az eredetileg az infrastruktúra fejlesztési pályázathoz kapcsolt TÁMOP 3.1.4. pályázatot elnyerték, ami öt évre összeköti a szereplőket.

AMIT AZ ERNYŐK REJTENEK: INTÉZMÉNYEK ÉS FENNTARTÓI FORMÁK

Az intézményfúziók dél-dunántúli példái kapcsán mondhatnánk: lényegében nem történt semmi, minden iskola áll, semmiféle csonkítást nem szenvedett el. Álcázó ernyőkről van tehát csupán szó? Egyfajta „papírtársulásról"?

A válasz az, hogy itt valóságos, de tényleges szerkezeti változásokat csupán korlátozott mértékben érvényesítő megoldásokról van szó, amelyek a kisebb társulások esetében lényegében kimerülnek *a szakmai és gazdasági igazgatóságok* létrehozásában, ahol egy professzionálisabb, többszemélyes – és tegyük hozzá: többnyire drágább – irányító stáb jött létre az iskolák élén, s a korábbi vezetők egy grádiccsal lejjebb léptek a hierarchiában (tagintézmény-vezetőként folytatták tovább munkájukat).[20] A kiskőrösi egységes iskola esete más, itt olyan méretekről és földrajzi kiterjedésről beszélhetünk, amely megkövetelte az alközpontok létrehozását is. Ám a feladatellátó helyek ebben a kistérségben is megmaradtak, csupán Kaskantyúnak kellett lemondania felső tagozatáról, a többi intézmény szerkezeti változtatások nélkül lépett az integrációba. S hogy a kötelezően fölállított szakmai irányítás költségeit fedezik-e az integrált intézmények működtetésére kapott többlet normatívák, arra azt mondhatjuk, hogy van, ahol igen (Kiskőrösön és Lengyeltótiban, a két kistérségi fenntartású intézményben, de a Sárvári kistérségben található ikervári ÁMK-ban is), másutt nem (a Sásdi kistérségben szervezett, Mágocs-központú Hegyháti ÁMK-ban); a fenntartó mibenléte önmagában tehát nem határozza meg, hogy „behozhatók-e" a többletköltségek a normatívákból.

> A kistérségi fenntartás két ponton biztosít többletet, éspedig a bejáró normatíva összegében, ami egy tanulóra vetítve 98-100 ezer Ft volt 2007 és 2011 között. Ezen felül 2010-től a saját fenntartású költségvetési szerveik által ellátott feladatok alapján is igényelhettek forrást. Azonban ezek a költségvetési törvény 8. melléklete alapján járó többletforrások becslésünk szerint négy-öt millió forintnál nem hoznak többet a jogosultak számára. A bevételnövekedést főképpen az intézményi társulási normatíva indukálja; minél több községi iskola csatlakozik a társuláshoz, annál inkább.[21] Az már a feleken múlik, hogy miként osztoznak a bevételeken és a kiadásokon. Ezzel kapcsolatban azt mondhatjuk, hogy a „központ" költségeinek levonása után mindenütt továbbították az iskoláknak a jogosultságuk révén szerzett normatívákat; teljes költségvetési centralizációról tehát nem beszélhetünk sehol. A decentralizált gazdálkodás fennmaradása ugyanakkor további kérdőjeleket vet fel: egyrészről korlátozza a költséghatékonysági elvek érvényesíthetőségét, amint arra az ikervári ÁMK-ról szóló esettanulmány rámutat, másrészt továbbra is fennmaradhat a gyermekekért folytatott verseny az iskolák között, amint az a Hegyháti ÁMK-ról szóló leírásból kiviláglik.

20 Több esettanulmányban megjelenik, hogy törekedtek arra: a koncentráció ne módosítsa a korábbi státus-viszonyokat.
21 A költségvetési törvény 3. számú melléklete 16. fejezetének megfelelő alpontja szerint.

Összegezve azt mondhatjuk, hogy a legtöbb ernyő(szervezet) alatt viszonylag kevés szerkezeti változás történt, ahol mégis – mint az ikervári ÁMK esetében –, ott azt az egyik egység megszűnése okozta. Az eset a strukturális változások nélküli fúziók sérülékenységét is mutatja. Ugyanakkor a vizsgált kistérségek mindegyikében több szakmai hozadéka is lett az intézmény-összevonásnak.[22] Szó sincs tehát arról, hogy ezek az integrációk ne volnának valódi társulások. Ám azt is hozzá kell tennünk, hogy a felmutatott szakmai hozadékok másféle, kisebb integrációkban is létrejöhetnek, mint például kutatásunkban a mezőfalvi társulás esetében (Dunaújvárosi kistérség).

ÖSSZESZŰKÜLŐ ÉS BEZÁRÓ ISKOLÁK

A 2007. évben bekövetkezet normatívaszűkítés mindenütt erőteljes intézményi integrációt indukált: gomba módra szaporodtak a közös igazgatású óvodák és iskolák, általános művelődési központok. Ennek kapcsán szeretnénk szólni a strukturális változásoknak egy másik köréről, amely veszteségekkel, iskolai tagozatok vagy iskolák bezárásával járt.

Felső tagozatok vagy a két utolsó évfolyam megszüntetéséről a Kiskőrösi és a Dunaújvárosi kistérségekből értesülhettünk, míg a korábban önálló *alsó tagozatos iskola „betagolódásáról"* az Encsi esettanulmány mutat be példákat. A két utóbbi esetben a „kárvallott" iskola vezetőit is megkérdezték a kutatók. Az ő reakcióik közös eleme, hogy úgy érezték: az új helyzetben az információ, a döntés, és azok a gyerekek, akikkel „fel lehet valamit mutatni", mind az iskolaközponthoz kerültek, s ez saját erőforrásaik leépüléséhez vezet. Azokban a kisiskolákban, amelyeket fenntartóik még nem ítéltek erre a sorra – pedig sokkal kisebb létszámú iskolákról van szó, mint a hantosi intézmény volt a tagintézménnyé válás előtt! –, a tantestületek foggal-körömmel küzdöttek a nyolcosztályos iskola megtartásáért, akárcsak a Ceglédi kistérséghez tartozó Mikebudán vagy a Nógrád megyei Erdőkürtön.[23]

Iskolabezárásról öt kistérségről tudósítottak az esettanulmányok szerzői (Sárvári, Zalaszentgróti, Sásdi, Nagykállói, Pásztói kistérségek), ezek közül háromban jócskán száz fő alatti tanuló létszámra zsugorodott gettóiskolát szüntettek meg a fenntartók.

> A Sásdi kistérségben a baranyajenői, a Nagykállóiban az érpataki, a Pásztói kistérségben a mátraszőlősi iskola szűnt meg ilyen módon. Az említett nevek sorrendje megegyezik a települések lakosságszáma és a roma népesség aránya szerint kialakuló sorrenddel: Baranyajenő alig félszáz lakosú község, ahol mintegy 30–35%-ra becsülhető a romák aránya, míg Mátraszőlős lakosságszáma kétezer fő körüli, alig tíz százalékos roma népességgel.

22 Erről lásd a társulások eredményességéről szóló fejezetet.

23 Utóbbi iskolában, ahol szlovák nemzetiségi oktatás folyt, 58 gyermek tanult a 2009/2010-es tanévben, részben osztott osztályokban.

Az első községben lassabb lefolyású, de egyre intenzívebb konfliktusok végére került pont a nehezen szocializálható és túlkoros roma gyerekekkel működő iskola bezárására, majd ezt követően az ő rideg, csak fizikai értelemben vett fogadásukra Sásdon. Gyorsabban zajlottak a folyamatok Mátraszőlősön, de az iskola nem jutott ilyen mélypontra. Itt a szegregációs jelek hirtelen váltak vészjóslóvá a fenntartó és az iskola, továbbá a fenntartó és a kistérségi központ közötti konfliktusok miatt, ami a nem roma szülőket tömegesen indította iskolaváltásra. Érpatak esetében annyiban hasonló a történet, hogy itt is az ingázó, nem roma szülők kezdték el gyermekeiket előbb az egyik városi iskolába, majd – megalakulása után – a görög katolikus egyház iskolájába járatni. Az érpataki önkormányzat maga mondott le 70-80 fős, zömmel roma gyermekeket fogadó iskolájának fenntartásáról és adta át egy kht. formájában működő iskolavállalkozásnak. Ettől kezdve a motiváltabb, mozgékonyabb roma szülők Biribe vitték a gyermekeket, s az érpataki iskolát a létszámcsökkenés miatt be kellett zárni.

A nyugat-dunántúli iskolabezárások közös vonása, hogy ezekben egy-egy ponton megroppant a száz fős tanulólétszám körüli vagy az alá csúszó iskola. A Sárvári kistérség hosszúperesztegi iskolájában az ötödik osztály indítása, a Zalaszentgróti kistérségben a mihályfa–óhidi iskola felső tagozatának működtetése lehetetlenült el. Utóbbi esetben néhány évvel a bezárás előtt alapítványba adással is megpróbálkoztak, sikertelenül. A bizonytalanság és a fenntartók közötti torzsalkodás végül a szülői döntések kezébe helyezték az iskolák sorsát.

Közös vonás a bezárástörténetekben a fenntartók közötti feszültség, az egyeztetés hiánya a fenntartók és tantestületek vagy/és a szülők között, s a végül eluralkodó pánik, amely Mihályfán például azt eredményezte, hogy a hetedik osztályosokat egyetlen nap alatt átíratták szüleik a sümegcsehi iskolába, amiről a fenntartó csak utólag értesült.

Ezek az esetek nem erősítik meg azt a megállapítást, hogy az iskolabezárások nem a legrosszabb helyzetű iskolákat érintik, hanem azokat, amelyekből a környékbeli iskolák szívesen fogadják be a gyermekeket (lásd *Balázsi–Bódi–Obádovics, 2008*). Mi inkább úgy fogalmaznánk, hogy az iskola fizikai infrastruktúrájának állapota rendszerint nem számít a döntésben és ez a tanulói teljesítésekre is igaz. A megismert intézménybezárásoknak az iskola sorsának elbizonytalanodása, az ebből következő szülői reakciók, az iskola tanulólétszámának drasztikus csökkenése voltak a döntő és közös motívumai, amelyek – mint bemutattuk – konszolidált falusi kisiskolákat és tragikus helyzetű gettóiskolákat is érinthettek. Ugyanakkor nem kérdőjelezzük meg a hivatkozott szerzők állítását, mert hasonló jelenségről is hírt ad néhány esettanulmány: az encsi és a gödrei (Sásdi kistérség) példákban a „jó" és „nagy" iskolák azon érdekeltsége sejthető a szegregált kisiskolák fenntartása mögött, hogy távol tartsák a roma gyermekeket a szóban forgó központi iskoláktól vagy azok elit képzést folytató egységeitől.

A KISISKOLA-KÉRDÉS

Ha a tagiskolává válás mellett osztályokat vagy tagozatokat megszüntető, bezárásra került vagy „ellenálló" iskolák elhelyezkedését vizsgáljuk, a kutatás egy meglepő, bár logikus eredményére kell rámutatnunk. Arra nevezetesen, hogy a kisiskola-probléma a nem aprófalvas kistérségekben is jelentkezhet. Ennek az a magától értetődő oka, hogy a városias kistérségekben is vannak kistelepülések, mint Mikebuda Cegléd és Albertirsa között, vagy mint Érpatak és Biri a Nagykállói kistérségben. Sőt ilyen kistérségekben fordulhat elő, hogy viszonylag tömegesen kerülhetnek kisiskolák veszélybe. Ez abból adódik, hogy a demográfiai erózió következtében a kétezres években a tanulólétszám jelentős, olykor kritikus mértékben csökkent azokon a településeken is, amelyek korábban biztos iskolafenntartók voltak. A helyzet attól függően hozta jobban vagy kevésbé nehéz helyzetbe a fenntartókat, hogy a közvetlen környezetben hány iskola állt még talpon. Ki gondolta volna, hogy épp a kiskőrösi kistérség lesz az, amely ezer-kétezer fő közötti településeivel lépéskényszerbe kerül? Pedig ez történt: nyolc iskola ügyét kellett itt megoldani, mert a 2006-ban bekövetkezett törvénymódosítás alapján[24] két iskolát a bezárás, hatot a „betagolódás" veszélyeztetett, mert nem tudták stabilan biztosítani a 7. és 8. évfolyamokon előírt 15 fős osztálylétszámokat. Ennek a körülménynek döntő szerepe volt a kistérségi szerveződés elindulásában.

SZEGREGÁCIÓS SZÍNEZETEK

Kisiskolák tehát mindenütt vannak, a kérdés az, hogy milyen települési kontextusban lévő, mekkora népességszámú és *milyen etnikai-társadalmi összetételű településen.* Ami különössé vagy inkább tragikussá tehet (és tett egyes leírások szerint) egy-egy esetet, az az etnikai szegregáció jelenléte és az azzal való viaskodás. A mintánkba került kistérségekben másmás jelleggel és mértékben volt jelen ez a probléma, többek között éppen a településnagysággal összefüggésben. Az Encsi kistérség számos kistelepülésén a települési, társadalmi etnikai szegregáció befejezett ténynek tekinthető, ebből következően nem várható más, mint hogy az iskolában is majdnem vagy teljes egészében roma gyermekek tanulnak. Ezek között az iskolák között az tesz különbséget, hogy a kisgyerekek szülei mennyire és milyen tartósan estek el a munkához jutás lehetőségéből.

> Így például a fele részben cigány tanulókkal rendelkező krasznokvajdai intézmény számára vonzó partner lehet egy majdnem teljesen roma gyermekeket oktató szemerei iskola, ugyanakkor kizárt számára, hogy fáji vagy rakacai intézményekkel keressen partnerkapcsolatot.

24 2006. évi LXXI. törvény a közoktatási törvény módosításáról.

De nemcsak azokon a kistelepüléseken szegregálódtak az iskolák, ahol a lakosság túlnyomó többsége cigány származású, hanem az osztott társadalmú falvakban is, ahol a nem roma és a motivált roma szülők jellemzően a kistérségi központba íratták gyermekeiket, megpecsételve ezzel az iskola sorsát. Ezért nem nézi minden szerző jó szemmel a szabad iskolaválasztást; ilyen értelemben került idézőjelek közé vívmányként való értelmezése a kötet egyik esettanulmányában is. Egy vizsgálat szerint a roma tanulók számának bizonyos határ[25] fölé emelkedésével romlik a nem roma tanulók teljesítménye is; ezért ítélték szerzői racionálisnak a középosztályi családok azon döntését, hogy gyermekeiket más iskolába íratják *(Messing–Molnár, 2008).*

Szelekció valamilyen mértékben minden rétegzett társadalmú, nagyobb településen óhatatlanul tetten érhető, még az egyik legsikeresebb alapfokú integrációt megvalósító Nagykállón is, ahol a hatosztályos gimnázium megtelepítésével próbálta meg a város kiszolgálni saját középosztályát és oda vonzani a környezetben élők gyermekeit. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy az iskolán belüli vagy tagintézmények közötti szelekció, a szociokulturális hátránnyal érkező gyermekek külön intézményben tartása nem feltétlenül etnikai színezetű, amire Balkányon a béketelepi tagiskola esete hívja fel a figyelmet (Dél-Nyírség). Itt a tanyán rekedt nem roma, alacsony képzettségű és alacsony jövedelmű családok gyermekeinek elkülönült, ráadásul a szülők nyomására fennmaradt oktatásáról van szó, amelyet végül a helyi politika is védelmébe vett.

A gettósodó iskolák, települések kálváriáját jól mutatja Szirák esete (Pásztói kistérség), ahol azt láttuk, hogy hősies és eredményes, ugyanakkor sziszifuszi küzdelmet folytat az intézményvezetés és a fenntartó a cigány iskola fennmaradásáért. Többek között 9–10. évfolyamot is működtetnek a mintegy száz fős iskolában (pedig Szirák lakossága is másfélezer körüli; a szülők a környékbeli iskolákban taníttatják gyermekeiket). Ám abból adódóan, hogy az iskola tanulóinak 90%-a cigány, sem a környékbeli települések körében, de még a távolabbi, szomszédos kistérséghez tartozók között sem találtak partnert. A közvetlen környéken az ellenérdekeltség, távolabb pedig az érdektelenség vezetett az elutasításhoz.

A veszélyeztetett kisiskoláknak két típusát különböztethetjük meg. Ezek egyikét *esélyteremtő gyűjtőiskolának* nevezhetjük, a másik típushoz a *falusi alapítványi iskolák* tartoznak. E két csoport közös vonása, hogy aprófalvas területeken, tehát alacsony tanulólétszámmal működnek. A mintánkba került alapítványi iskolákban az extrém módon alacsony létszám a fenntartót hálózatos működés kialakítására, a bokoriskolai rendszer átvételére kényszerítette (lásd a Suli Harmónia 2007 Alapítvány Zala és Vas megyei iskoláit). Az „esélyteremtő kisiskolák" zömmel még elviselhető osztálylétszámokkal működnek, mégis örökös veszélyeztetettségben (Sümegcsehi, Bikal–Egyházaskozár, Mindszentgodisa, Zalabér, Szemere, Krasznokvajda). Ezért többségük tudatosan törekszik a sajátos nevelési igényű

25 Az idézett kutatás szerint 40%.

gyermekek befogadására; ezekben az iskolákban korán nyitottak az új pedagógiai módszerek, az integrált oktatás, a kooperatív tanulás, a projektmódszer felé, s a megszerzett ismereteket a képességeikben korlátozott és a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek oktatásában is eredménnyel alkalmazzák (lásd még *Gazsó, 2008*). Az említett iskolák közül a sümegcsehi iskola (Zalaszentgróti kistérség) – kategóriát váltva – majdhogynem kinőtt a kisiskolák sorából (2010-ben 180 fős tanulólétszáma volt). Ezek mögött a sikerek mögött együtt húzódik meg a pedagógiai teljesítmény és a környéken bezárt vagy bizonytalan helyzetű, továbbá (az időnként nem megfelelő módszerekkel, megközelítésekkel oktató) nagy létszámú iskolákból odavonzott gyermekek aránylag magas száma.

A VALÓS EGYÜTTMŰKÖDÉSEK MOTÍVUMAI

Kutatásunk egyértelműen igazolta, hogy a többcélú kistérségi társulások létrejöttének fő motívumát a működtetés finanszírozására felhasználható ösztönző normatívák, egyes esetekben a megszerezhető fejlesztési források jelentették. E motiváció elegendő volt arra, hogy rövid idő alatt a statisztikai kistérségek mindegyikében megalakuljanak, ám ahhoz, hogy azt a felek szakmai tartalommal is megtöltsék, hogy a közoktatási szolgáltatások megszervezése során figyelem irányuljon az ellátás minőségére és az elérhetőség javítására, ennél többre volt szükség.

Hogy mire, azt azokban a kistérségekben érdemes keresni, ahol a kooperációk előremutató példáit, illetve kezdeményezéseit, jeleit tapasztaltuk. Azokat a kistérségi vagy mikrotérségi eseteket sorolhatjuk ide, ahol a közoktatási intézmények közös fenntartásában az esettanulmányok és az elemzett dokumentumok tanúsága alapján szakmai célok megvalósítása, illetve ilyen törekvések álltak a döntések hátterében. Ide számíthatjuk azokat a példákat is, ahol a többcélú társulás közoktatás-szervezési és koordinációs tevékenységének fókuszában a térségi közoktatás minőségi javítására irányuló szándékot érzékeltük. Ilyeneket mind a többcélú társulás keretébe integrált intézményfenntartás és szolgáltatásszervezés, mind a mikrotérségi szintű fenntartói társulások körében találtunk. Az esettanulmányok bemutatják ezek motívumait, amelyekben az egyedi vonások mellett a különböző tényezők jellemző együttjárásai is megfigyelhetők.

EGYÜTTMŰKÖDÉSI ELŐZMÉNYEK ÉS TÁRSULÁSI ADOTTSÁGOK

Az esettanulmányok alapján igazolhatónak látszik az a kiinduló feltevésünk,[26] hogy a korábbi társulási, *együttműködési előzmények,* a többcélú társulást megelőző kapcsolatok kedveznek a társulási formák szakmai szempontból igényes fejlesztésének, feltéve, hogy ezek *földrajzi, társadalmi és kulturális keretei,* így az együttműködéseket behatároló térség léptéke, a településszerkezet, az életkörülmények hasonlósága stb. is lehetővé teszik, legalábbis *nem akadályozzák* az együttműködést. Míg azonban az intézményfenntartási feladatokat térségi szintre szervező társulások esetében e feltevés megalapozottnak mondható, a közoktatásszervezés és koordináció területén csak megszorításokkal érvényes. Nézzük meg ezt a vizsgált kistérségek néhány példáján.

A Pogányvölgyi Többcélú Kistérségi Társulás összesen tíz települést fog össze, társadalmilag nem megosztott kis- és aprófalvai mellett az 1982 óta városi rangú Lengyeltóti természetes, de kicsi és nem „túlerős" központi szerepével. Lengyeltóti a tanácsrendszerben nagyközségként vált a kistérség centrumává, s ez – a hozzátartozó települések sikeres önállósági törekvése mellett – az új önkormányzati szerkezetben sem kérdőjeleződött meg. A többcélú kistérségi társulás az elsők között alakult meg s tevékenységeit, intézményrendszerét a természetes erőviszonyokra és térbeli együttműködésekre építve szervezte meg. Így a munkaszervezet a városka polgármesteri hivatalába integrálódva kezdte meg működését, a szakszolgálatokat és a szakmai szolgáltatásokat szintén a központból szervezve tették elérhetővé a kistérség egészében, míg az intézményfenntartást – a bejárás feltételeit megteremtő iskolabuszok biztosítása után[27] – döntően mikrotérségi szinten szervezte meg a társulás. E szerződések talaján 2010-ben kerültek a többcélú kistérségi társulás fenntartásába az oktatási intézmények, köztük a fokozatos funkcióbővülésen átesett Fodor András Iskola, amely megerősítette hagyományosan kiemelkedő szerepét és formálisan is a kistérség egészének központi közoktatási intézményévé vált.

Egy másik, a lengyeltótihoz hasonlóan aprófalvas, ám lényegesen nagyobb kistérségben a többcélú fenntartás és a kistérségi szintű, egységes szakszolgálatok létrehozásának akadályai között mind a korábbi együttműködések kisugárzó szerepének, mind egyes külső feltételeknek hiányát tapasztalhattuk. A Sárvári kistérségben mind a település, mind a lakosságszám háromszorosa a lengyeltótiénak, s itt a kistérségi központ súlya, s ezzel „erőfölénye" lényegesen nagyobb (mintegy 15 ezer lakos, több óvoda, iskola, középiskola). A lépték következtében a természetes mikrotérségi együttműködési hagyományok kevéssé tudtak magasabb szintre kerülni; a kapcsolati hálók szélesebbre szövését a közlekedési nehéz-

26 Ezt egy 2009-es online kérdőíves vizsgálat tapasztalta *(Balázs, 2009).*

27 Ez önmagában természetesen nem az adott kistérség specifikuma; a támogatási lehetőségeknek megfelelően minden kistérségben valamilyen formában biztosítanak iskolabuszt.

ségek is akadályozzák. A centrifugális erőket a viszonylag közeli – s részben közigazgatási szempontból is „külső" – megyei jogú városok is növelik, csökkentve ezzel a kistelepülések egyértelmű rászorultságát a kistérségi központra. A jobb háttérfeltételekből adódóan[28] itt inkább megvan a kis létszámú iskolák fenntartási lehetősége. A kistérség viszonylag kedvező társadalmi-gazdasági feltételrendszere inkább kedvez a települési stratégiáknak, bár éppen ez válhat helyi önkormányzatok közötti konfliktusok forrásává is.

Bár az egypólusú kistérségben – más kedvező feltételek mellett – könnyebb az együttműködéseket, a funkciók célszerű megosztását és összekapcsolását szakmai-tartalmi irányba vinni, az is számít, hogy egyetértés van-e abban, hogy melyik település is a közszolgáltatások természetes központja és vajon mindegyik közszolgáltatásé ugyanaz-e.

Egy gyökeresen más, alföldi jellegű, tehát mezővárosok, továbbá közepes és nagy népességszámú falvak által uralt földrajzi térben és társadalmi körülmények között működő kistérségi példapár egyik tagja, a Kiskőrösi kistérség egy központi iskola alá szervezte a térség közoktatásának túlnyomó részét, ám ezt a kistelepülési érdekekre tekintettel és a feladatok szakmailag igényes, eredményes ellátását szem előtt tartva tette, ami fennállása rövid időszaka alatt csaknem közmegelégedést váltott ki. A másik végletet a Ceglédi kistérség jelenti, amely a kötelező minimumfeladatok formai megszervezése mellett lényegében társuláshiányos maradt, szórványos, szakmailag erőtlen minihálózatokkal.

Mindkét kistérség mezővárosias településszerkezetű, egyaránt 15-15 településsel, de igen eltérő népességszámmal: a ceglédiben – a négy városnak köszönhetően – kétszer annyi lakos él, s központi városa is jóval nagyobb. (Így, ha azt mondtuk, hogy a kisebb városméret kedvezőbb a városok és községek együttműködése szempontjából, ez áll a Kiskőrösi kistérségre is, ahol az iskolahálózat is jóval szűkebb, mint a ceglédiben). A korábban járási székhely-szerepű és kulturális központként is működő Kiskőrös mellé ugyan a közelmúltban három másik hasonló lélekszámú város zárkózott fel, de a hagyományos kapcsolatok, az ellátott oktatási funkciók, a nagyhírű középiskolák következtében – az új városok gazdagsága, anyagi ereje ellenére – nem volt vitatott a kistérség többcélú társulásában a városra alapozni a társulás motorjának szerepét. Így a kétezres évek elejétől a területfejlesztésben, illetve az ilyen fejlesztési források megszerzése érdekében intenzívebbé váló együttműködések tapasztalataival is felvértezve 12 település csatlakozott az erősen központosított közoktatási átalakulási koncepcióhoz.[29] Ezzel szemben a Ceglédi kistérségben nem alakult ki hagyománya a mikrotérségi kooperációknak sem, amiben szerepe van a városok, különösen Cegléd és

28 A kistérségi komplex mutató értéke a Sárvári kistérségben 3,47, míg a Lengyeltótiban 2,17; a kistérségek fejlettségi sorrendjében az előbbi (két másik kistérséggel együtt) a 40–42., az utóbbi a 143. helyen van.

29 Mint az esettanulmányból látható: egyes kimaradók is inkább státusőrzésből maradtak távol a társulástól, s fontolgatják a későbbi belépést.

Nagykőrös egymás közötti versenyének, a falvak városokkal szemben megmutatkozó, még a tanácsi időkből származó „gyanakvásának" és a nagy távolságoknak is. E kistérség többcélú társulásában csak a minimális szinten és pusztán formálisan jelent meg a közoktatás, de a korábbi tapasztalatok hiánya, az együttműködés „közös tanulása" híján az egyéb, kisebb léptékű térségi átalakulások (szakszolgálatok, ÁMK-sodás) is problémákkal terheltek.

A térségi irányítás és koordináció előzményei *a szakszolgálatok, a szakmai szolgáltatások, intézményközi szakmai együttműködések* és az oktatási intézmények szakmai támogatása (információnyújtás, közös rendezvények stb.) terén is számos esetben tapasztalhatók.

Az Encs központtal 1997-ben 79 Borsod-Abaúj-Zemplén megyei települést átfogó közoktatási ellátási körzetekben (KEK) a fenti tevékenységek – egyes elemeiben ágazatközi, az egészségügyi ellátással közösen megszervezett együttműködések is – megtalálhatók, s így szinte „egy az egyben" átvehetők voltak. (A kutatásban megszólaló interjúpartnereink a korábban a KEK-ben folyó szakmai tevékenységet többen jóval többre tartották, mint a többcélúban az energiák javát elvevő adminisztratív munkát.)

A stabil szakmai hátterű térségi irányítás és koordináció szerepe különösen az innovatív módszerekkel, megközelítésekkel próbálkozó elszigetelt intézmények számára látszik fontosnak. Az ilyen esetekben a központ által nyújtott szakmai szolgáltatások gyakran összekapcsolódnak a korábbi térségi közoktatás-fejlesztési törekvésekkel (lásd például a szemerei iskolát az Encsi kistérség közoktatás-szervezését bemutató esettanulmányban). Ahol a térségi koordináció az oktatás terén előzmények nélküli és gyenge, ott az innovatív intézmény is kevésbé tud kistérségi léptékben szerephez jutni.

Ennek példája a kiemelkedően innovatív, a hátrányos helyzetet és a tehetségfejlesztést egyaránt magas színvonalon megvalósító zalabéri iskola, amely szakmai elismertség közepette, de izoláltan működik az innovációra nagyon rászoruló Zalaszentgróti kistérségben. Míg itt a meghiúsult társulási tervekben a kistelepülések tehetetlensége húzta le a mérleg nyelvét a „fontolva haladó" kistérség elképzeléseivel szemben, a Nagykállói kistérségben az erős települési önkormányzatok szuverenitási törekvései; annak ellenére, hogy itt a közoktatásban jelentős és sikeres térségi közoktatás-fejlesztési előzmények is voltak (Iskolaszövetség). Ez utóbbi esetben a „jó példa" kistérségi szervesülésének fő gátja az erős térségi társadalmi szegregáció és ennek megfelelő gettósodás volt.

A korábbi térségi léptékű oktatási együttműködések ereje az egyre halmozódó társadalmi problémák közepette csökkenhet, a már megvolt érték amortizálódhat is; különösen ott, ahol a nagyságában, lélekszámában és/vagy relatív helyzetében erősebb települési önkormányzatok egyéni stratégiákkal próbálnak meg szembeszállni a növekvő gondokkal.

Az előzmények mindezzel együtt nyomot hagynak a korábbi, járási szintű kapcsolatok újraalakulásában, a hagyományosan elfogadott bejárási célpontok funkcióbővülésében, fejlesztési pályázati együttműködésekben vagy akár az oktatási területen kívüli szövetségekben. Összességében azt mondhatjuk, hogy míg egyfelől igaz, hogy az együttműködéseket ösztönző, a szakszolgálatokat, szakmai szolgáltatásokat kiemelten kezelő és támogató kistérségek munkájában érzékelhetően, ha nem is egyforma mértékben, érvényesülnek a szakmai előzmények, ezek hiánya viszont szinte mindenütt kitapintható a formális szinten maradt, szakmailag üres társulási esetekben.

AZ EGYÜTTMŰKÖDÉSI KÉSZSÉG ÖSSZETEVŐI

A kistérségi közoktatás eredményes ellátását segítő korábbi együttműködési tapasztalatok néhány dimenzióját azért érdemes külön kiemelni, mivel ezek az egyedi eseteken túlmutató tanulságokkal szolgálhatnak.

Esettanulmányainkból kitűnik, hogy az ígéretes megoldások mögött olyan korábbi *innovatív szakmai, szervezeti eredmények,* fejlesztések álltak, amelyekre a társulással tervezett feladatokban építeni lehetett, s amelyek a térség politikai és szakmai, valamint társadalmi szereplői számára is elismertek voltak. A sikernek van egy másik, szintén csaknem mindenütt tapasztalható komponense: a *hiteles személyiségek,* amelyekhez az innovatív szakmai gyakorlatok köthetőek, vagy amelyek bizalmi alapot jelentettek a társulás szempontjából. Szinte mindenütt megjelent e szakemberek erős *helyi kötődése* is.

> Jól látható mindez a Lengyeltóti kistérségről szóló esettanulmányban, ahol a 2010-ben többcélú kistérségi fenntartásba kerülő Fodor iskoláról megtudjuk: „egy lépéssel igyekezett mindig mások előtt járni", s vezetőjéről, aki mintegy húsz éves, folyamatos és sokoldalú innovációkkal teremtette meg a nagyszabású átalakítás szakmai alapját. (Elismertsége 2010 őszén a polgármesteri székbe juttatta a társulási intézmény vezetőjét).[30] A kiskőrösi esettanulmány szerint – ahol külső szakértői javaslatra született meg az Egységes Iskola – kulcsszemélyként jelent meg a jövendő iskola igazgatója, aki mindig újítani, újat létrehozni akaró, szakmáját szenvedéllyel művelő, kitűnő menedzseri képességekkel rendelkező, elkötelezett szakember, „egy pragmatikus, csak oktatáscentrikus gondolkodású, az oktatásért élő vezető" hírében állt a térségben. A kiskőrösi egységes iskola szervezeti egységei között gyorsan felálló szakmai együttműködések, s az új struktúra kiépítésével kapcsolatos nyitottság mögött annak is szerepe volt, hogy a fontosabb tagintézmény-vezetői posztokon is egymást régóta ismerő, hasonló gondolkodású, zökkenőmentes együttműködésre képes szakemberek álltak.

30 Bár ezzel a személyéhez kötődő iskolafejlesztés folytathatósága vet fel kérdéseket.

Az akár részterületeken, akár a szereplők egyes csoportjai közötti korábbi együttműködések tapasztalatain keresztül megteremtett *bizalom* megléte a kötelező társuláson túlmutató példáink közös eleme, amely a társadalmi tőke fontos, konstitutív elemeként, s az innovatív megoldások háttérfeltételei között egyaránt kiemelkedő jelentőségű *(Putnam, 1993).*

A sikeres társulások közös jellemzője, hogy a hagyományos szembenállások meghaladásán, az erőforrások megosztásán, s valóságos térségi együttműködéseken alapulnak, ahol – a lengyeltóti esetből vett idézettel – „nem találkoztunk azzal a véleménnyel, félelemmel, hogy a város maga alá akarná gyűrni a falvakat, a kistelepüléseket". Ez az elv községek, kis-és még kisebb települések együttműködésének is kulcsa lehet; a csécsei példa szerint „…úgy próbáltuk megcsinálni, hogy ne érezze azt Szarvasgede, hogy csak ő ad, az óvodánkat átvittük oda, ő lett a gesztora. Ne érezze senki, hogy elnyomott".

A sikeresebb intézményi összevonásokban mindez a tagiskolák hagyományainak, helyi kötődéseinek megtartásában, az egységes pedagógiai programon belüli szakmai szuverenitásában jelent meg. A szubszidiaritás elvét figyelembe vevő intézményszervezés Kiskőrösön számos döntési jogosítványt érintetlenül hagyott az intézmények szintjén. Itt „lehet önálló döntéseket is hozni. … Csak van egy irányvonal és aszerint haladunk". A szakmai-pedagógiai célok irányába állított szervezeti struktúra és kultúra, a – formális és az informális, a státusviszonyokra, pozíciókra is ügyelő – munkamegosztás több mikrotársulás előremutató példáiban is megmutatkozott.

A KISTÉRSÉGI TÁRSULÁSI KONSTRUKCIÓ „HOZAMAI" A KÖZOKTATÁSBAN

A többcélú társulások állami támogatásának fő célja az ún. nagy ellátórendszerek eredményesebb és hatékonyabb működése volt. Mint a forrásfelhasználásról szóló fejezetben is jeleztük, ezek között a közoktatás képviselte a legnagyobb súlyt *(Kovács, 2009; Vígvári, 2008a).* Ezért az ebben elért eredményekből bizonyos mértékig következtetni lehet magának a többcélú modellnek a lehetőségeire is.

Bár tapasztalataink nem vihetőek át a közoktatás hazai rendszerének egészére,[31] a kiválasztott kistérségek jól reprezentálják a vidék közoktatás-szervezési problematikáját. Ugyanakkor a megszerezhető tapasztalatok időtávlata korlátozza a következtetések érvényességét. A társulások kialakulása (2004–2006) és a 2010-es év közötti időszak közötti rövid periódust ráadásul folytonos vagy szakaszos, előre mutató vagy kényszerű, esetleges átalakulások jellemzik a kistérségekben. Amiről megbízható tapasztalatokat tudtunk

31 Elsősorban kvalitatív eszközökkel végzett kutatásunk során a vizsgált kistérségeken belül 2-3 mikrotérségben végeztünk mélyfúrásokat, de voltak olyan kistérségek is, ahol ezek kiterjedtek a kistérség alapfokú oktatásának egészére (Zalaszentgróti, Lengyeltóti kistérségek) vagy nagy részére (Sásdi kistérség).

szerezni, az a térségi szintű szolgáltatásszervezés körébe tartozó ellátások minőségének, a kistérségi koordinációs feladatok körének és színvonalának, valamint az oktatás feltételeinek alakulása.

SZAKSZOLGÁLATOK

Mint utaltunk rá, előfeltevéseinkben a kistérségi többletforrásoknak a *pedagógiai szakszolgálati* ellátások minőségére gyakorolt pozitív hatását prognosztizáltuk. Várakozásainknak megfelelően valóban ezek közös megszervezése tekinthető a többcélú társulások legfőbb hozamának.

Tapasztalataink szerint – főképp a többcélú társulásokat ösztönző normatívák mielőbbi megszerezhetősége érdekében – a kistérségek többnyire olyan szakszolgálati feladatokat vontak be a közösen megszervezendő körbe, amelyek területi szervezésű ellátása már korábban kialakult, ahol ezek az ellátások a kistérség egy (lehetőleg nagyobb) részét már lefedték, s amelyek megszervezése egyszerűbbnek, gyorsabbnak látszott.

> Úgy tűnik, a logopédia, a gyógytestnevelés és a továbbtanulási, pályaválasztási tanácsadás ilyen; ezek váltak a leggyakoribb közös szakszolgálati feladatokká. A nevelési tanácsadás és a korai fejlesztés is több kistérségben bekerült a többcélú társulás által biztosított szolgáltatások körébe, szintén szakmai előzményekre alapozva (Encsi, Dunaújvárosi, Zalaszentgróti kistérség). Ahol egységes szakszolgálatot szerveztek, ott több, a kistérség egészét vagy csaknem egészét lefedő feladatot vállalt a társulás – pl. a másutt hiányzó fejlesztő felkészítés, korai fejlesztés, SNI-tanulók integrációja –, illetve a feladatok köre bővült (Lengyeltóti, Encsi, Nagykállói kistérség). Szintén bővült és egyben magasabb szakmai színvonalon valósult meg az olyan ellátásszervezés, ahol a többcélú társulás a vizsgált időszakban létrejött Egységes Módszertani Intézményekkel (EGYMI) kötött szerződést, különösen a sajátos nevelési igényű tanulók integrált oktatásának támogatása, a habilitáció és rehabilitáció területén (Kiskőrösi, Dunaújvárosi kistérség). A kistérségek egy része a különböző szakszolgálati feladatok ellátására több és gyakran a kistérséginél nagyobb szolgáltatási területen működő – megyei, nagyobb városi vagy felsőoktatási – szolgáltatóval is szerződést kötött (Sárvári, Ceglédi, Zalaszentgróti kistérség).

A több lábon állás az esettanulmányok alapján a kistérségi ellátásszervezés egyik erőforrásának tekinthető. A szerzett tapasztalatok rámutatnak arra is, hogy egyes feladatok ellátásának kis- és mikrotérségi struktúrája igen eltérő módon lehet eredményes. A kistérségen túlnyúló szakszolgálati ellátás alakult ki például az Encsi kistérségben, ahol a szakszolgálatok a kistérségnél nagyobb térbeli léptékben voltak optimálisan megszervezhetőek, az Abaúj–Hegyközi kistérség egy részét is ellátva. A dunaújvárosi esetben mikrotérségi lépték-

ben, de a statisztikai határokat átívelő szakszolgálati ellátásban mutatkozott meg a térbeli szervezés (másfajta) célszerűsége. A kistérségek nagyobb részében a mikrotérség maradt meg az ellátás megfelelő léptékének, de ezen belül is igen színes megoldási palettán.

> Az esetek egy részében a vállalt szakszolgálati ellátás saját intézményben, többnyire társulási fenntartású többcélú intézményben történt (Lengyeltóti kistérség, Zalaszentgróti kistérség, Türje, Encsi kistérség). Sásdon olyan sajátos modell alakult ki, hogy a központ-település Általános Művelődési Központjában, de társulási alkalmazásban dolgoznak a feladatot végző szakemberek. Nem ritkán a kistérségben működő intézményfenntartói társulások maguk szervezték meg a legtöbb gyereket érintő szakszolgálati ellátást (pl. Sárvári kistérség, logopédia).[32] Az ellátást többnyire több (kettő, három vagy négy) mikrokörzet biztosította, amelyek – a kistérségi központ koordinációjával[33] – többnyire azonos ellátást nyújtottak az adott körzet számára, de nem volt ritka az sem, hogy az egy kistérségen belüli mikrotérségi ellátás egyenetlen volt, akár az adott körzet infrastrukturális feltételeinek hiánya, akár a megfelelő képzettségű szakember-ellátottságban fennálló különbségek miatt.

A szolgáltatások decentralizációjához nélkülözhetetlen utazó szakemberhálózat biztosítása az esetek nagy részében a feltételek, pl. szolgálati gépkocsi biztosításával történt, ami javította az ellátás minőségét.[34] A szintén térségi ellátásra létrejött, de nem a kistérséghez kapcsolódó EGYMI-k és más területi ellátó szervezetek (pl. Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Intézete) a kistérség közvetítésével vagy más módokon (várossal, megyével történő megállapodás útján) vállaltak feladatellátást.

A szakszolgálatok mikrotérségi decentrumokba szervezése közelebb hozta az ellátást a rászorulókhoz, csökkentette, gyakran megszüntette a családok utaztatási gondjait,[35] és jelentősen hozzájárult a szolgáltatás minőségének javításához. A többcélú társulások adta lehetőségek előnyeit leginkább az a fajta ellátásszervezés aknázta ki, amely – a korábbi ellátási modellekhez képest paradigmatikus változásként – a szakszolgálati ellátást az óvodába, iskolába, azaz közvetlenül a „fogyasztóhoz" helyezte.[36]

---

32 Ilyenkor, több más normatíva mellett, a többcélú társulás ennek támogatási összegét is csak „átfuttatja" a társuláson.

33 A mikrotérségi ellátók egymás közötti kapcsolatairól keveset tudtunk meg; egy kistérségben, a Nagykállóiban hangsúlyozták a horizontális kapcsolatok hiányát mint kedvezőtlen tényezőt.

34 Ez a hatékonyságot javító szolgáltatásszervezés megjelent a szakmai eredményességet csökkentő tényezőként is azzal, hogy nem hagy időt a szakemberek közötti kommunikációra.

35 A Pásztói kistérségben 2007 előtt nagyon sok rászoruló maradt ki a kistérség szélén elhelyezkedő központnak a Megyei Pedagógiai Intézet által szervezett szolgáltatásaiból.

36 Hangsúlyoznunk kell, hogy ez a megoldás nem a többcélú társulásból mint intézményből következik, de az igen, hogy a kistérség kihasználja-e a lehetőséget, vagy sem.

Leggyakrabban a logopédiát és a gyógytestnevelést vitték az intézményekbe. A Kiskőrösi kistérségben mindkettőt, a Dunaújvárosiban az utóbbit. A Mezőfalvi mikrotérségben (Dunaújvárosi kistérség), a Lengyeltóti, a Pásztói, a Zalaszentgróti, a Sásdi kistérségben ennél szélesebb körű volt 2010-ben a helyben ellátott feladatok köre. Volt azonban olyan eset, hogy számos, a településre, iskolába helyezett ellátás közül épp a logopédia (Nagykálló), vagy a gyógytestnevelés (Encsi kistérség) esetében a gyerekeket vitték a városi szakszolgálati intézménybe, mert a feltételek ilyen módon voltak adottak vagy jobbak. Úgy tapasztalatuk, hogy általános recept helyett a szubszidiaritás elvének figyelembe vétele bizonyult célravezetőnek a szakszolgálati feladatok ellátása terén (is).

A helybe vitt ellátással különösen a szegényebb és iskolázatlanabb szülők gyermekei jutottak hozzá a szolgáltatásokhoz, amelyeket korábban nem értek el; emellett nőtt az olyanok száma is, akik megkezdték a szükséges fejlesztést, de időközben lemorzsolódtak. Az esettanulmányok tanúsága szerint az oktatási-nevelési intézmények is jelentősen profitáltak ebből a megoldásból. Különösen az EGYMI-vel való együttműködések eseteiben, ahol – az intézmény működési modelljéből adódóan – a szakszolgálat speciális tudású szakembere támogatja a pedagógusnak az óvodában, iskolában végzett fejlesztő, korrektív munkáját. Másutt is kiemelték a gyógypedagógussal, a pszichológussal vagy a konduktorral történő szakmai együttműködésnek a pedagógusok munkájára gyakorolt pozitív hatását (Sásdi kistérség).

A többcélú társulás által vállalt feladatok estében csaknem mindenütt nőtt az ellátott települések, intézmények száma a korábbi helyzethez képest. A társulás által szervezett szolgáltatásokból többnyire olyan esetekben maradt ki egy-egy település és/vagy óvoda, iskola, amikor azt maga is meg tudta oldani (pl. Vásárosdombó a Sásdi kistérségben), vagy – földrajzi helyzetéből, esetleg a korábbi tradíciókból fakadóan – másfelé orientálódva kötött szerződést (pl. Nikla a Lengyeltóti kistérségben).

A területi lefedettség jelentős javulása mellett – hangsúlyozzuk, a társulásban szervezett feladatokat illetően – nőtt az ellátáshoz hozzájutó gyerekek száma is. Másfelől azonban – s ezt bizonyos mértékig természetesnek lehet tekinteni – az ellátási kínálat növekedése új igényeket gerjesztett. Ez a kistérségek egy részében újratermelte vagy/és feltárta a kapacitás-hiányt. Gyakori tapasztalata volt az esettanulmányoknak, hogy várólistákat, a megállapított diagnózisnak megfelelő fejlesztés elindításának késedelmét említették az érintett szakemberek. Egyes hátrányos helyzetű kistérségekben alapellátási körbe tartozó, valós, súlyos problémák megoldásához szükséges szakszolgálati ellátásra nem kerülhetett sor a hiányzó szakemberek miatt.[37]

37 Különösen a szegény, kedvezőtlen társadalmi-gazdasági adottságú kistérségekben jelent meg gyakran az is, hogy egyre több az ellátásra szoruló, többszörös hátránnyal sújtott kisgyerek, s hogy nőtt a korábban a gyerekek alacsonyabb hányadát jellemző problémás esetek aránya.

Úgy tapasztaltuk, hogy egyazon szakszolgálati feladat is meglehetősen tág mennyiségi és minőségi határok között valósulhatott meg a kistérségekben.

> 2010-ben a Dunaújvárosi kistérségben egy iskola tagintézményein belül is nagy volt az ellátási különbség (Perkáta, Nagykarácsony). Az egész Zalaszentgróti kistérségben nagy kapacitáshiány mutatkozott, akár csak a Pásztóiban, ahol az iskolák ráadásul nem eléggé mérték fel a szolgáltatás fontosságát. A Nagykállói kistérségben a logopédia és a gyógytestnevelés területén jelentősen eltért a három alközpont ellátási minősége. A Ceglédi kistérségben több településen egyáltalán nem volt gyógytestnevelés a vizsgálat időszakában.

A szakszolgálatban működő szakemberek megfelelő végzettségének hiányát mint minőségi problémát nem mutatták ki az esettanulmányok, de azt igen, hogy a feladatokhoz a szükségesnél kevesebb létszám kedvezőtlenül hat az ellátás minőségére. E mögött esetenként az anyagi ráfordítások különbségei is megjelentek. Míg egyes térségek iskolafenntartói, szükség esetén, természetes módon egészítették ki a szakszolgálati normatívát, s egyes társulásokban a szakszolgálatok körének bővítésével növelték az ellátást végző szakemberek számát, találkoztunk olyan kistérségi érvvel is, hogy „az ellátást a normatívából kell kigazdálkodni" (Ceglédi kistérség). Több esetben gátolta a megfelelő szakmai eredmények elérését, hogy a fogyasztóhoz közelebb vitt szolgáltatás egyszeri pluszköltségét (az iskolákban egy-egy tanterem átalakítása, fejlesztő eszközök beszerzése) a fenntartók nem vállalták, vagy nem tudták kifizetni. Másutt a normatíva szűkösségére panaszkodtak, arra, hogy nem kalkulál betegséggel, hiányzással, átlagos fejlesztési igényű gyermekeket, iskolakonform családokat és ennek megfelelő átlagos időszükségletet feltételez, ami nem teszi lehetővé a normatíva egészének lehívását nem átlagos társadalmi feltételek között működő szakszolgálatok számára.

> A részképesség-fejlesztés normatívája limitált számú alkalomra szól, miközben vannak iskolák, ahol a tanulók többsége folyamatos fejlesztésre szorulna. A támogatás nem számol a sajátos, elaprózott településszerkezettel sem. A nem korlátozott (pl. logopédiai) ellátásnál az igénylés feltételei olyanok, hogy folyamatos együttműködésre és jelenlétre számítanak, ami az adott körülmények között nem valósítható meg, így viszont csak a normatíva mintegy 70%-át tudják igénybe venni (Encsi kistérség). Azok a gyerekek, akiknél a teljesítményproblémák oka nem az átlagosnál alacsonyabb intelligenciahányados, csak nevelési tanácsadási ellátásra jogosultak, amihez kevés a kiegészítő normatíva. „Ontotta a szakértői bizottság a BTM-es [beilleszkedési, tanulási és magatartási nehézséggel küzdő] gyerekeket, de pénzt nem adott hozzá az állam" (Lengyeltóti kistérség).

Összességében a kistérségi szakszolgálati feladatellátás mind a nyújtott szolgáltatás minősége, mind a hozzáférés szempontjából a kistérségek nagy többségében kedve-

ző irányba mozdult el. Egyenetlenséget, feszültséget a megnövekedett feladatokhoz nem elegendő ellátó kapacitások okoztak. Az ellátás formális megszervezéséből adódóan egy helyen tapasztaltunk stagnáló helyzetet (Ceglédi kistérség). Itt több szakszolgálati feladattal kapcsolatban komoly szakmai problémák is felszínre kerültek (a feltételeknek nem megfelelő ellátó szervezetek, szakemberhiány, késedelmes ellátás, ellátatlan területek).

SZAKMAI SZOLGÁLTATÁSOK

E téren – amint arról fentebb már röviden ejtettünk szót – pozitív várakozásainkat jóval kevésbé igazolták az esettanulmányok, amit az is alátámaszt, hogy a tízből két kistérségben szerepelt ilyen tevékenység a közösen megszervezett feladatok között (Lengyeltóti, Encsi kistérség).[38]

> Encsen azt tapasztaltuk, hogy a pedagógus-továbbképzéseket a szakszolgálatokhoz hasonlóan megpróbálják helybe hozni. A szakmai napok szervezésénél is igyekeznek mindig előadókat meghívni a térségbe. A kistérség nemcsak a szokványos, felmenő rendszerben működő szaktárgyi versenyeket szervezi, hanem már évekkel ezelőtt kitalálták és megszervezték a „közepesek versenyét", a hátrányos helyzetű, a szokásos nagy országos rendezvényeken nem versenyképes, de tehetséges tanulók motiválására, sikerhez juttatására.

Ahol a szakszolgálatot nyújtó szervezet(ek egyike) ilyen jellegű szakmai tevékenységet is folytatott (megyei pedagógiai intézetek, illetve utódaik, felsőfokú intézményhez tartozó szakmai szolgáltató), ott a szükséges szakmai szolgáltatásokat (mérés-értékelés, szaktanácsadás, versenyszervezés) megvásárolták, de az információnyújtás, tájékoztatás e nélkül is működött. Nem egy kistérségben viszont azt tapasztaltuk, hogy a megyei szolgáltatókkal korábban eredményes együttműködések gyengültek a többcélú társulások kereteiben. Nagykállón a szociális ágazatban, a gyermekjóléti ügyek területén volt eredményes szakmai támogatás, amelyből az oktatási szereplők is profitáltak. Egyes kistérségekben, ahol a többcélú társulásban volt az oktatás ügye iránt elkötelezett és hozzáértő szakember (referens vagy vezető), maga igyekezett szervezni és koordinálni ilyen szolgáltatásokat (pályázatfigyelés- és szervezés, szervezett fórumok, szakmai napok, tanulmányi és sportversenyek szervezése, kistérségi szintű szakmai munkaközösségek működtetése; Dunaújvárosi, Sárvári, Encsi kistérség).[39]

---

38 Ez önmagában nem jelent problémát, hiszen nem volt kötelezően ellátandó feladat.

39 2010-ben Sárváron intézményvezetői, Dunaújvárosban óvoda- és iskolavezetői, valamint óvoda-iskolaközi munkaközösség működik. Az Encsi kistérségben 16 szakmai munkaközösség működik a korábbi Közoktatási Ellátási Körzet szakmai bázisára épült többcélú iroda koordinálásával.

PÁLYÁZATOK, FEJLESZTÉSPOLITIKA

A szakmai szolgáltatások körébe tartozó számos feladatot – s a legtöbb anyagi eszközzel – azonban a kutatás tárgyidőszakában nem a szakmai szolgáltatók, nem is a kistérségek, hanem a fejlesztéspolitika által koordinált szereplők láttak el. Különösen a korábbi humánerőforrás-fejlesztési operatív program (HEFOP) és a 2007-től indult társadalmi megújulás operatív program (TÁMOP) pályázatai kapcsán, amelyekben – és számos infrastrukturális pályázatban – mind a tíz kistérség bővelkedik.[40] A tartalmi-módszertani fejlesztési pályázatok szakmai koordinációja az Educatio Nonprofit Kft. feladata, bázisát az iskolák és a nekik tanártovábbképzést, mentorálást nyújtó, hálózatépítő műhelyeket vezető szolgáltatók jelentik, akiket a pályázati konstrukcióból adódóan – pályázat alapján létrejött körből – az oktatási-nevelési intézmények választhatnak ki. Az oktatási integrációt, az esélyegyenlőséget szolgáló pályázatok koordinálása a szintén az Educatio-hoz tartozó Országos Oktatási Integrációs Hálózat keretében folyik. Mindez – az esettanulmányok tanúsága szerint kritikus hangokkal,[41] de szakmai tartalmát többnyire elismerve – mélyen áthatja és fejlődésükben jelentősen befolyásolja az intézményeket. E források szakmai hasznosulása 2010-ben még nem volt ismert, s nem is volt elvárható, hiszen a tervek szerint több, lépcsőzetesen egymásra épülő fejlesztési periódus első harmada valósult meg.[42] A résztvevő iskolák, óvodák a pénzügyi mellett jelentős szakmai támogatásokhoz, emellett együttműködési kapcsolataik, tudáscseréjük révén további erőforrásokhoz jutottak. Mindez azonban a kistérségek oktatási rendszereinek folyamatai szempontjából esetlegesen jelent meg, így annak eredményességét nem tudtuk megítélni. E téma fontosságát jelzi, hogy az egyik, regionális szinten szerveződött TÁMOP pályázat (3.2.2.) az intézmények kistérségi hálózattá fejlesztését irányozza elő.[43]

SZAKMAI KOORDINÁCIÓ

A pályázatokkal kapcsolatban elmondottak aláhúzzák a *szakmai koordináció* fontosságát a kistérségi közoktatás eredményességében. A kistérségi társulások e tevékenységének jogi és szervezeti keretei azonban igen gyengék ehhez, s ezt nem pótolja az, hogy a többcélú

40 A kistérségeken belül jelentős különbségeket tapasztaltunk e pályázatok nagyságrendjében, területi „terítésében" és a kedvezményezett intézmények jellegében, azonban minden kistérségben jelen voltak 2010-ben.

41 A kritikák többsége nem a szakmai koordinációra és támogatásra, hanem a pályázatok elhúzódó elbírálásából, majd késedelmes finanszírozásából adódó késedelmekre, az összehangolatlanságra és a szakmai szempontokat nélkülöző ellenőrzési mechanizmusra vonatkozott.

42 A HEFOP-ban a központilag kifejlesztett kompetencia alapú programcsomagokat próbálhatták ki az abban nyertes iskolák. A TÁMOP 3.1.4. 2010-ben lezárult első szakaszában a kompetencia-alapú oktatást és az esélyegyenlőséget innovatív módon megvalósító intézmények kaptak fejlesztési forrásokat, hogy felkészüljenek arra: a következő periódusban tudásukat a térség többi iskolájának tovább adják. Az ezt végző ún. referenciaintézmények – 2011 végén már ismert pályázati elbírálás alapján – többnyire ebből a körből kerülnek ki.

43 A kötet kéziratának lezárása idején még nem volt ismert a TÁMOP 3.2.2. pályázatnak az eredménye, amely a hét régiós pályázatkoordináló szervezet munkájának e második szakaszát megvalósítókat nevezi meg.

társulások közoktatás-irányításában potenciálisan megfelelő szakemberek dolgoznak (esettanulmányaink ilyen tapasztalatai mellett lásd *Balázs, 2009*). A kutatásunk során megkérdezett, korábbi tanügyigazgatási, koordinációs tapasztalattal is rendelkező kistérségi referensek, vezetők számára a többcélú kistérségi társulás oktatás-igazgatási feladatai, amelyek nagyrészt kimerülnek a normatívák igénylésében és ellenőrzésében, szakmai csalódást jelentettek. Feladatukat ők maguk és az intézmények is egészen másban látnák; a legtöbben a szervezési, koordinációs, továbbá irányítási feladatokat emelték ki.

> „Kell egy ember, aki mondja, hogy ez fontos, akkor a köztudatba is beépül. Sokszor ütközőpont vagyunk az iskolavezető és a jegyző között. … És folyamatosan alá tudjuk támasztani törvényekkel. Én ebben a koordinációban látom a kistérségek szerepét" *(kistérségi szakember, Encsi kistérség).*
>
> „Az a gond a kistérséggel, hogy szinte alig tudunk róla valamit… Pedig nagyon jó volna, ha valaki felvállalná a szervezést, világos, áttekinthető és hatékonyabb lenne a szakmai szolgáltatás mindenki számára" *(intézményi szakember, Ceglédi kistérség).*

A szak- és szakmai szolgáltatások eredményességi problémáját abban látjuk, hogy sem az intézményi bázisú, sem a korábbi területi szervezési struktúrák haladó hagyományaira támaszkodó pozitív példák nem vagy alig tudnak kapcsolódni a kistérségi szerveződésbe. Párhuzamosságok és hiányok élnek egymás mellett, a kapcsolatok esetleges, informális módon alakulnak, a lehetséges szinergiák kiaknázatlanok maradnak. A többcélú kistérségi társulási tanácsok, s az ezek döntéseit szentesítő települési önkormányzatok nem foglalkoznak, s nem is tudnak érdemben foglalkozni a társulások oktatásügyének eredményességi kérdéseivel. A fejlesztéspolitikai célokhoz kapcsolódó pályázatok révén elért minőségi fejlődés eltérő – ezen belül is megosztott: központi és regionális – irányítási struktúrába szervezett; ezek szakmai szereplői sincsenek betagolódva a kistérségi oktatásszervezés és -koordináció folyamataiba, és viszont. Mindez jelentősen hátráltatja a kistérségi oktatásban elérhető fejlesztési potenciálok felhasználását, az eredményesség különböző dimenzióinak egymásra épülő, összehangolt javítását.

FIZIKAI INFRASTRUKTÚRA

A kétezres évek második felében az *oktatás infrastrukturális feltételei* kistérségi szinten mindenütt, egyes helyeken igen jelentősen javultak. Ezt azonban – mint az előző fejezetben bemutattuk, s mint a forrásfelhasználásról szóló fejezetből is kiderült – nem a kistérségi ösztönző rendszer, hanem szinte kizárólag az Európai Unió strukturális politikája és fejlesztési forrási tették lehetővé; az önkormányzati vagy egyéb források aránya ezekhez képest elenyésző volt.

> Az általánosan kedvező kép mögött is nagyon eltérő helyzeteket tapasztaltunk. Volt, ahol az épület-felújítás összedőléstől fenyegetett óvodát vagy évtizedek óta romló, udvari WC-vel rendelkező, szaktanterem nélküli iskolát érintett, másutt uszoda, táncterem, új óvodák, épületszárnyak, modern oktatótermek épültek. Az infrastrukturális beruházások egy-egy kistérségen belül mind a térben (a települések, intézmények között), mind összegükben (néhány milliótól a milliárdos nagyságrendig) igen egyenlőtlenül oszlottak meg. A nagyobb településsel bíró kistérségeknek egy-egy településén és intézményében (pl. Nagykálló), a kistelepüléses térségekben pedig olyan mikrotérségekben valósulhattak meg, amelyek meg tudtak felelni a támogatási feltételeknek, s ez többnyire erősen koncentrált infrastruktúra fejlesztést jelentett.

Az intézményi beruházások a strukturális alapok decentralizált (regionális döntési körbe tartozó) infrastruktúra-fejlesztési, a régiók operatív programjaira épült pályázatai alapján valósultak meg; a különböző régiókban eltérő módon, de azon általános elv alapján, hogy a beruházás fenntartható legyen. Ez a jogos alapelv azonban gyakran nem volt eléggé tekintettel a település- és társadalomszerkezeti összefüggésekre. Mint fentebb utaltunk rá, a követelmények kirívó példáját a Dél-Dunántúl régió „Integrált kis- és mikrotérségi oktatási hálózatok és központok fejlesztése" című pályázata képviselte, de másutt is szigorú kritériumok voltak.[44]

Az esettanulmányok alapján a kistelepülési kis intézmények némelyikében ennek ellenére nem látjuk garantálhatónak a megvalósult beruházások fenntarthatóságát. A tanulmányok révén értesülhetünk a 2004–2006 közötti periódus (még központi szervezésű) infrastruktúra pályázataiban nyertes iskola bezárásáról, kényszerű összevonásáról, s a TÁMOP 3.1.4 tartalmi-módszertani pályázatban részt vevő – kisebb, főleg információs és kommunikációs technológiai eszközfejlesztéshez jutó – intézmények között is előfordult a vizsgálat évében bezárt intézmény.

A pályázatok során a legkorszerűbb eszközök jutottak el az iskolákba, s jóllehet ezek többségéről úgy nyilatkoztak a megkérdezettek, hogy eredményesen használják az oktatásban, nevelésben, néhol érzékeltünk elégedetlenséget a digitális táblához jutás és az általános infrastrukturális feltételek (pl. udvari WC-k) közötti anakronizmussal, a forrásfelhasználás nem az igényeket szolgáló merev mechanizmusával kapcsolatban.

A kistérségi oktatás anyagi infrastruktúrájának javulásáról tehát nem lehet azt mondani, hogy a kistérségi folyamatoknak köszönhető, de mégsem független azoktól. A 2007–2013-as EU-támogatási periódusra készült Új Magyarország Fejlesztési Terv,[45] s ennek operatív programjai a területi decentralizáció jegyében készültek, és – a politikai konszenzushiány

44 Ezekből adódóan van számos kényszerösszefogás a pályázatok beadása érdekében; a Dél-Dunántúlon a Lengyeltóti integrált intézmény, a Hegyháti és a Sásdi ÁMK is voltaképpen ennek eredménye.

45 A 2010. év tavaszán történt kormányváltás után az Új Széchenyi Terv nevet viseli, de – az EU-val kötött szerződés értelmében – az ÚMFT alapvonalait megőrizve.

miatt sikertelen közigazgatási reform miatt is – a fejlesztéspolitika eszközeivel igyekeztek közvetett hatást gyakorolni a területi, ezen belül a kistérségi folyamatokra. A mérethatékonyságot és az integrációt preferáló és/vagy megkövetelő pályázati pénzek a forrásokért versenyző települések „belátásán" keresztül járultak hozzá a kistérségi szintű közszolgáltatások erősítéséhez. Ez nem segítette a szubszidiaritás elvének érvényesülését, de a települési hierarchiához mereven kapcsolódó, „tervlebontási" fejlesztési paradigmát sem erősíti.

HUMÁN INFRASTRUKTÚRA

A kistérségek *humán infrastruktúrájában* beállt kedvező változások a fizikainál közvetlenebb módon köthetőek a kistérségi folyamatokhoz. Elsősorban a *szakos ellátás* nagyfokú javulásáról számolnak be a kistérségi elemzések. Mind a többcélú, egységes intézményekben, mind az intézményfenntartó társulások nagyobb részében kialakult az intézményegységek közötti *áttanítás,* amelyet a települések között *utazó tanárok* alkalmazásával oldottak meg. Több kistérségben sikerült szolgálati gépkocsit is vásárolni ehhez. Egyes interjúk a jelenség szakmai árnyoldalait is felmutatják, mások a tradicionális pedagógusszerephez való kötődésről tanúskodnak.

> Az utazó tanárok – mint a szakszolgálatok esetében is jeleztük – nem mindig fogadták örömmel az utazó tanári léttel járó szigorú időbeosztást (nincs idő pihenni két óra között, nincs lehetőség a gyerekekkel informális kapcsolatokat ápolni) és az egy intézményhez való kötődés hiányát, néhol anyagi hátrányról is beszámoltak (fizetésemelésnél kimaradás), és ezt nehezményezték. A szakos ellátás javulásának az áttanítókat fogadó tantestületek sem örültek mindenütt felhőtlenül (jellemző panaszaik, hogy így elesnek a nem szakos tanítás lehetőségétől, a napközibe/tanulószobába szorulnak vagy maguk is áttanításra kényszerülnek).
>
> Több pedagógus – a szaktárgyuknak megfelelő óraszám hiányában, sőt az egész térségben érzékelhető foglalkoztatási nehézségek ellenére is – erős ellenállást mutatott a több tagintézményben való résztanítással kapcsolatban. Volt olyan színhelyünk, ahol az utazás visszautasítása hiúsította meg az áttanítással jobb szakos ellátás elérését.

Az áttanítás, illetve az utazó tanárszolgálat megszervezése egyes helyeken 100%-os vagy azt megközelítő szakos ellátást eredményezett (Lengyeltóti és Kiskőrösi kistérség, Ikervár, Répcelak – Sárvári kistérség), de nem mindenütt: a vidék közoktatásában az önállónak maradt iskolákban, a nagyon kicsi tantestületekben 2010-ben változatlanul jelen volt egyes tantárgy(ak)ra a képesített nevelők hiánya. Az oktatás eredményessége szempontjából érdemes felsorolni a leggyakoribb, hiányzó szakokat: természettudományok (kémia, biológia), informatika, idegen nyelv, néhol készségtárgyak (technika, rajz, ének, testnevelés). Matematika és történelem szakos tanárok áttanításáról is olvashatunk példákat. Hozzátesszük még:

a teljes szakos ellátás a nagyobb intézmények privilégiumának tűnik, ugyanakkor csupán ez nem garantál arányosan jó helyezést a kompetenciamérési eredményekben.[46]

Egyes mikrotérségekben, iskolákban számos speciális – az integrációt támogató, a nevelési és magatartási nehézségek kezelését lehetővé tevő – kompetenciára is szert tett a pedagógusok egy része továbbképzések, új szakmai végzettségek szerzése útján (ez utóbbiból a gyógypedagógus volt a leggyakoribb).[47] Ez azon a belátáson nyugodott, hogy a hátrányos helyzetű és a gettósodott iskolákban összegyűlt túlkoros, motiválatlan gyerekek kezelése és fejlesztése a szakos ellátásnál is fontosabb eredményességi kritérium lehet.

A TANULÁS EREDMÉNYESSÉGE – ZÁRÓJELEK KÖZÖTT

A közoktatás eredményességét valójában *a gyerekek szintjén,* az ő óvodai, iskolai beilleszkedésük, előmenetelük és az iskolarendszerben való továbbhaladásuk sikerességén keresztül lehet megállapítani. Erre rendkívül korlátozottak egy olyan vizsgálat lehetőségei, amelyet folytathattunk. Ennek ellenére van néhány támpont, amelyről érdemben lehet beszélni az esettanulmányok tapasztalatai alapján.

Az a horizont, amelyet a kistérségi közoktatás átfog, az óvodától az általános iskola végéig tart; a középiskolázás többnyire már túlmutat a kistérségi kereteken. Épp az *óvoda* azonban a legkritikusabb azoknak a kisgyerekeknek a számára, akik családi háttere nem teszi lehetővé az olyan készségek kialakulását, amelyekre az iskola számít. Minél nagyobb a hozott hátrány, annál nagyobb a jelentősége annak, hogy az óvodáztatás korán elkezdődjön. A kistérségek esélyegyenlőségi terveinek többsége kiemelte ezt a szempontot, különösen ott, ahol az intézményes nevelésnek olyan közegben kell helyt állni, ahol szinte megoldhatatlan problémahalmazt görgetnek a helyi társadalmak maguk előtt. E tervekben a gyerekek hároméves kortól kezdődő óvodáztatása, az óvoda helyben tartása, a szegregált településeken, intézményekben cigány óvónő, dajka alkalmazása a leggyakoribb gondolatok. A törvényi lehetőségek megteremtésével létrehozható óvoda-bölcsőde is több helyen szerepel a tervek között; Nagykállón működik is ilyen a többcélú intézmény egységeként. A terepmunkák során azt tapasztaltuk, hogy a helyben s mielőbbi óvodázásra erős a törekvés, de a kistérségek legalább felében nem vagy csak részlegesen valósul meg. A legkisebb települések többségéről a gyerekek már utaznak, ha többnyire keveset és szervezett módon is. Az óvoda helyben maradását és a gyerekek óvodába járását a társadalom peremén élő, főleg roma gyerekeknél nevezték kulcskérdésnek az érintett szakemberek. Az ilyen térségekben harcolnak is érte, s találkoztunk a siker példáival is: Barátihegyen például minden

46 Erre Balkány többmilliárdos fejlesztéssel korszerűsített, teljes szakos ellátást biztosító iskolája hozható fel pregnáns példaként.
47 A lengyeltóti Fodor András iskolában megtudtuk: 40% a szakvizsgázott pedagógusok aránya.

roma kisgyereket három éves korában beírattak.[48] Az EU-s fejlesztési forrásokból épült, megújult óvodák kedvező szocializációs hatásáról a ceglédi esetben kaptunk információt; az óvodabővítés, fejlesztés kedvezőbb helyzetű térségekben is megnövelte az óvodába járók számát (Répcelak, Sárvári kistérség). A többcélú intézményekben könnyebbnek látszik az óvoda és iskola közötti átmenet is. Nagykállón már az óvodában elvégzik az iskolakezdéskor szükséges DIFER vizsgálatokat, hogy az iskolakezdésig a diagnózisra támaszkodhassanak. A nagyobb városokban az egyházi óvodák minőségi versenyhelyzetet teremtenek, egyúttal azonban már ebben a nevelési szakaszban erősítik a szegregációt, mivel – a kutatás során szerzett néhány tapasztalat szerint – nem vagy csak elenyésző számú cigány kisgyereket vesznek fel óvodába és iskolába is.

A *szocializációs* feladatok az iskolában is egyre inkább megelőzik az oktatás-nevelés szűken vett kérdéseit. Már az 1990-es években ismertté vált az a jelenség, hogy gyerekek a hétvége után éhesen érkeznek az iskolába; ez azóta egyes vidékeken gyakoribbá, többeket érintő problémává vált. A gettósodott iskolák egy része jelentős eredményeket ért el a gyerekek rendszeres iskolába járásának elősegítésében, a tanulás támogatásában iskolaotthonos vagy más formában – és helyenként külön díjazás nélkül – működő egész napos iskola, alsó tagozaton a kéttanáros modell, sajátos módszerek (a gyermekek „kihozása" az óráktól, hogy gyógypedagógusok külön foglalkozhassanak velük), illetve ezekhez értő pedagógusok képzése, alkalmazása révén (Fulókércs, Mindszentgodisa, Öreglak, Csemő és Nyársapát, Türje). E téren több helyen sikeres együttműködéseket találtunk az EGYMI-k és az iskolák között, valamint a HEFOP- és TÁMOP-programokban részt vevők körében. A felső tagozaton való helytállást támogatni hivatott 5–6. évfolyamos, nem szakrendszerű oktatás eredményességéről – szegregált intézmény körülményei között – ambivalens értékelést adott egy forrásunk (Encs, fügödi tagiskola). A Tanoda programoknak és a szociális, illetve ágazatközi fejlesztéseknek a nehéz helyzetű iskolákban érzékelhető pozitív szerepéről viszont meggyőzőek voltak a híradások. Arról is, hogy a nem állami-önkormányzati szféra jelenléte ebben a szegmensben nagyon fontos, de ezeknek az önkormányzati szektorhoz való kapcsolódása megoldatlan vagy nem problémamentes.

> Két ilyen példával ismerkedhettünk meg a kutatás során: a Dunántúlon a Kincsesház, majd Suli Harmónia 2007 Alapítvány, az alföldi nagyrégióban a Közös Kincs Kht. munkájával. Az előbbi kényszerből vált „iskolamentővé", de a 12 intézményre és több mint 800 gyerekre kiterjedt hálózat már nem tudta az egyéni bánásmódot, innovatív módszereket, projektpedagógiát sikeresen alkalmazó elődje teljesítményét hozni; az iskolák között nagy minőségi különbségek alakultak ki, az SNI-integráció pedig a „fogyatékosoktatás" stigmáját ütötte az

48 Az óvoda megmaradásához azonban szükség volt az országos cigány kisebbségi önkormányzat álláspontjára, hogy – mivel itt nem volt kihez integrálni – nem szegregált, hanem nemzetiségi nevelés folyik.

iskolákra, noha ez a gyerekek kis részére vonatkozott.[49] A Közös Kincs a második esélyt segítő, 9–10. évfolyamos és szakiskolai képzési kínálatával a leszakadó, többnyire roma tanulókat célozta meg, de „gyűjtőiskolai" portfólióját általános iskolai és gimnáziumi képzéssel is bővítette; rövid idő alatt hatalmas családi oktatási vállalkozássá nőve ki magát. Az önkormányzatokkal kapcsolatos konfliktusok és a nem kellően átlátható anyagi viszonyok miatt az intézmény nem tudott a térségi közoktatásba megfelelően integrálódni, annak ellenére, hogy a fő célcsoportok szükségleteit az alapítvány vezetése igyekezett figyelembe venni (cigány népismeret, roma pedagógusok).

Az állami szektor iskoláiban, óvodáiban az *integrációt* már a HEFOP-időszaktól központi fejlesztési támogatások, ehhez kapcsolódó intézményfejlesztés és képzések segítik. Ebben kipróbált, komplett programcsomaggal és módszertannal, képzési elemmel rendelkező nemzetközi (Belső Gondozási Rendszer) és hazai (Integrált Pedagógiai Rendszer) programok állnak rendelkezésre és ezek alkalmazását számos kistérségi intézményben tapasztaltuk. Az integráció kérdésében a már említett területi (többé-kevésbé megyei) szervezésű EGYMI-k mellett az Országos Oktatási Integrációs Hálózat és Fejlesztési Központ szerepe meghatározó. Ahogyan azonban a strukturális támogatás közoktatási programjai nem vagy igen közvetett, esetleges módon csatornázódnak be a kistérségi szintű közoktatási rendszerekbe, e programok – mind a HEFOP-, mind a TÁMOP-időszakban – a közoktatás más fejlesztési programjaitól is elkülönülnek, így szinergikus hatásuk csekély. Ez azért is akadálya potenciális hatásuk elérésének, mert az esettanulmányok jó néhány példájából láthattuk, hogy az intézményen belüli törekvések gyakran futnak a semmibe a nem támogató vagy ellenséges külső közegben. A roma és a társadalom peremén élő szegény gyerekek többségi iskolákba való befogadása elutasításában nemcsak a családok, hanem néhol a pedagógusok is szerepet vállalnak („az integráció senkinek sem érdeke" – Ceglédi kistérség). Az encsi esettanulmány részletesen bemutatja a szegregáció társadalmi háttérrel összefüggő típusait, valamint érzékletes példákat hoz mind a roma családok iskola iránti bizalmának megszerezhetőségére és a gyerekek kivívható szolidaritására (Fulókércs), mind arra a rendkívül nagy különbségre, amely a munka világához még valamennyire kötődő, s az attól végletesen elszakadt családok befogadásával – és természetesen gyerekeik iskoláztatásának lehetőségeivel – kapcsolatban jelentkezik. Az világosan látszik az esettanulmányokból, hogy ha az iskola vállalkozik is rá, az úgynevezett rideg integráció, a megfelelő feltételek hiánya, illetve – még az erre felkészült intézményekben is – a leghátrányosabb helyzetű tanulók egy-egy osztályban kritikus aránya nemcsak nem oldotta meg, hanem súlyosbította a helyzetet. Azt is láthattuk, hogy a problémát már áthárítani nem tudó kisiskolák nagyobb részében nemcsak a befogadó attitűd van jelen, hanem a problémákkal való megküzdés értelmét adó eredmények is inkább mutatkoznak.

49 Az alapítvánnyal kapcsolatban adminisztratív és pénzügyi problémák is jelentkeztek.

Egyes kistérségi intézményekben jelentős erőfeszítéseket és sikereket volt módunk megismerni a *differenciált tanulásszervezés,* a felzárkóztatás és a tehetséggondozás együttes megvalósítása terén. Mindszentgodisa, Lengyeltóti, Türje és Zalabér példái azt mutatják meg, hogy ez a sokak által nem megvalósítható oktatás-nevelés nem illúzió. S az is kiderült, hogy erre sincs egységes recept: a kéttanítós osztályon belüli megoldás éppúgy lehet eredményes, mint az óráról kihozott gyerek(ek)kel végzett egyedi vagy kiscsoportos foglakozás. A *tehetséggondozásban* a zalabéri iskola adott kiemelkedő mintát; a képességfejlesztő és értékközvetítő alternatív pedagógiai programot több mint 15 éve folytató intézmény tudományos diákköre országosan kiemelkedő eredményességű. Míg itt a környező kistelepülések családjaiból bejáró gyerekek adják mind az SNI- és HHH-integráció, mind a tehetséggondozás fő rekrutációs bázisát, Nagykállón a 6 évfolyamos gimnázium létrehozása – mint erre korábban utaltunk – a középosztály igényeit hivatott kielégíteni, s ezt az adott társadalmi körülmények között valós szükségletként lehet értékelni. Azonban még egy ilyen, térségi szinten nem jelentős nagyságrendű tanulót érintő átalakítás is jelentős hatást tud gyakorolni a hálózat egészére; az elszívó hatás több, pengeélen táncoló kisiskola utolsó esélyét veheti el.

A középiskolázás, lévén a kistérségen túlnyúló közoktatási szolgáltatás, nem képezte a kutatás tárgyát, de érdemes kitérni arra, amire több esettanulmány felhívja a figyelmet, ez pedig a *korábbi iskolafokok eredményes munkájának törékenysége.* A felső tagozat utolsó éveiben, s különösen a középfokon a korábbi ígéretes folyamatok megszakadnak, a törekvések kudarcba fulladnak. Az előbbire az encsi és a sásdi esettanulmány szolgáltat drámai példákat.

> A rakacaszendi iskolában „minden gyerek hároméves korától jár óvodába. A rendszeres, egész napos nevelői munka, a pályázati pénzből működtetett Tanoda munkájának eredménye ma már az iskolai teljesítményeken is látszik. Ugyanakkor a szülők és a nevelők azt látják, hogy a rakacai felső tagozaton ez a lendület megtörik, a gyerekek teljesítménye visszaesik." A mindszentgodisai iskola egy áldozatos pedagógusának – akinek jóeszű tanítványát sikerült 8 évfolyamos gimnáziumba juttatni – minden erőfeszítése és áldozata kudarcba fulladt: a város versenyző légkörében és a támogató család nélkül a tehetséges roma kisfiú kibukott az iskolából.

A középfokú lemorzsolódás fő motívumairól a pásztói esettanulmányból láthatjuk, hogy „a gyerekek a serdülőkor időszakától, a felnőtté válás folyamatában veszik át a családra jellemző viselkedési modellt, és ekkor kezdik elveszíteni érdeklődésüket a tanulás iránt". A sziráki mikrotérség ÁMK-jába járó tanulók közül, korábbi előmenetelüktől és értelmi képességüktől függetlenül, alig végezte el valaki a középiskolát vagy szerzett szakmát. A többség a zalabéri iskolában is szakiskolába megy, de minden évben van elitgimnáziumba kerülő diák is, és a tehetséggondozásban részt vevők 70-80%-a egyetemre jár. Az itteni igazgató szerint az iskolában nyújtott értékvilág időleges, és hosszú távon dől el, maradt-e a gyerekben igény, hogy többre akarjon jutni. Mindez arra is rámutat, hogy mennyire fontos (volna) a visszajel-

zés a kistérségek közoktatási szereplői számára a kilépő tanulók középiskolai pályafutásának eredményességéről vagy a lemorzsolódás körülményeiről, okairól. Noha a közoktatás eredményességének időhorizontja valóban hosszú távú, a kistérségen kívül derül ki a siker vagy kudarc, a továbbtanulás és ennek a közoktatás eredményességéről adott visszajelzése a kistérségi szintű közoktatás fejlesztésében nagyon fontos szempont.

Mind a tíz esettanulmányban készültek elemzések az oktatás eredményességéről az általános iskolák körében az *Országos kompetenciamérés* (OKM) adatainak bevonásával. Ezekről több okból nem látszik célszerűnek összefoglaló értékelést készíteni. A legfőbb ok az, hogy az iskolák valós szakmai-pedagógiai teljesítményét – azt, amivel az adott társadalmi környezet, kitüntetetten a családok háttérjellemzőihez képest elértek – éppen azoknak az iskoláknak csak elenyésző részében tudtuk megállapítani, ahol az oktatás a mérésekben a leginkább eredménytelennek mutatkozott: a kistelepülések kisiskoláiban.

> Bár az Országos kompetenciamérés szakemberei kidolgoztak egy regressziós modellt, amely – a mérésekhez kapcsolódó családi háttér kérdőív adatai, illetve az ebből képzett családi háttér index (CSH index) alapján – megadja azt az elvárt értéket (átlagos pontszámot), amely kiküszöböli a családi-társadalmi háttér adottságaiból adódó eltéréseket, ehhez az eljáráshoz bizonyos elemszámra van szükség. A kisiskolákban az esetek nagy részében ez nem áll rendelkezésre, vagy az eleve kis osztálylétszámok miatt, vagy az adott mérésben részt vevő tanulók alacsony számából adódóan.[50] Mivel a családi háttér kérdőív kitöltése önkéntes, ez épp a kevésbé iskolakonform gyerekeknél hiányzik gyakrabban, ha pedig van, a leghátrányosabb helyzetű tanulóknál valószínűsíthető, hogy a kitöltött kérdőív adatai nem hitelesek. Az 1–4. évfolyamos kisiskolákban pedig nem áll rendelkezésre ez az eszköz, mivel a mérések legalacsonyabb évfolyama a hatodik,[51] ugyanakkor az aprófalvas térségekben ez az iskolatípus gyakori és – mint az esettanulmányokból is látható – oktatásának minősége igen tág spektrumot fog át.

Az országos kompetenciamérések alapján elsősorban a mintánkban hangsúlyosan kezelt hátrányos helyzetű kistelepüléses térségek oktató-nevelő munkájának kulcsproblémáját, a leszakadást kívántuk vizsgálni. A legalacsonyabb szinten teljesítő tanulók arányát nézve a Nagykállói kistérségben a birisi iskola teljesítménye tanúskodik leginkább az abszolút leszakadásról, mindkét vizsgált évben és mindkét tantárgyból (lásd *Melléklet 2. táblázat*). A Sásdi kistérségben a gödrei iskolában a – csaknem mindenütt gyengébb eredményeket hozó – matematika mérésben szerepel kiugróan sok tanuló a leggyengébbek között. A Lengyeltóti kistérségben Somogyvár iskolásai, de – szintén főleg matematikából – az öreglaki és

50 Ez összefügg a kedvezőtlen családi hátterű tanulók gyakori hiányzásaival, de, sajnos, olyan információk is vannak, hogy egyes iskolákban „elnézik", sőt elvárják a kiugróan gyengén teljesítő tanulók hiányzását az előre ismert mérési időpontban.

51 Az országos mérési rendszer részeként van a 4. évfolyam végén mérés, de ez diagnosztikus célú, az iskolák fejlesztő munkáját támogatja, és nincs háttérkérdőíve.

a lengyeltóti községi telephelyek is ebben a csoportban találhatók. A táblázatból az is látható, hogy az Encsi és a Nagykállói kistérségben a városi iskolákban is nagy arányban találhatók alulteljesítő tanulók.

> Az elemzés korlátja a némileg zavarba ejtő, egyes iskoláknál feltűnően hullámzó teljesítmény (lásd például Krasznokvajda, Jászkarajenő). Mint utaltunk rá, a kisiskolákban a kis létszámból adódóan az arányokat már egy tanuló teljesítménye is jelentősen befolyásolja, s más lesz az eredmény, ha egy-két tanuló részt vesz a mérésen, mint ha nem. Így a rövid idősor és a kompetenciamérések feldolgozásában viszonylag kevés eddigi szakmai tapasztalat miatt nem vállalkozunk „túlinterpretálásra".

Ugyanakkor a hátrányos helyzetű kistérségekben vannak egyes iskolák, ahol az átlagos teljesítmények kevésbé maradnak el a településkategória átlagától. Ilyen Mindszentgodisa és Bikal–Egyházaskozár. Sőt, egyes kistérségekben megfelelő elemző kategória a magasabb teljesítményt elérő gyerekek előfordulásának aránya is, ami a differenciált pedagógiai munka eredményességét, a hátrányos helyzetű térségekben élő tehetséges gyerekek fejlesztésének sikerét mutatja (Zalabér, Ikervár).

Ahol a kistérségben több fenntartói formában, az önálló települési önkormányzatok nagyobb súlyával maradtak meg iskolák, a kompetenciamérési eredmények eltérései mögött nem érdemes az együttműködések eredményre gyakorolt hatását keresni. Érdemes viszont néhány szót szólni a vizsgálatban szereplő két, a kistérség iskoláinak többségét egységes, a többcélú társulás fenntartásába szervező intézmény országos kompetenciamérés szerint mutatott eredményességének néhány vonásáról. Lengyeltótiban, amely 2010-ben „egyesült", igen nagy a szakadék a városi és a községi telephelyek átlagos teljesítménye között és a legalacsonyabb szinten teljesítő tanulók arányát tekintve is. A mérésben elért teljesítményük jövőbeli alakulása a társulás oktatási eredményességének is egyik mutatója lehet.[52] A kutatás idején már három éve egységes iskolaként működő kiskőrösi központú intézményben a családi háttérindex alapján elvárt teljesítmény többnyire megfelelt az országosnak, vagy jobb volt annál; a szövegértésben gyengébb 6. évfolyamos átlagteljesítmények is javulni látszottak az általános iskola utolsó évfolyamára. A családi háttér figyelembe vétele a bócsai, a kiskőrösi Petőfi és a soltvadkerti tagiskola esetében mutat az elvárhatónál gyengébb teljesítményt. Az országos átlagnál jobb eredménnyel rendelkező iskolák egy része (így a soltvadkerti) részben a kedvező családi háttérnek köszönheti eredményességét, a valamivel gyengébb eredményeket felmutató iskolák közül viszont a fülöpszállási és a keceli eredményeit részben a kedvezőtlen családi háttér ellenére, saját pedagógiai munkával érte el, legalábbis a vizsgált tanévben.

52 Annak ellenére, hogy az iskola igazgatója nem tulajdonít jelentőséget a méréseknek. Ő az iskola eredményességét a tanulók középiskolai beválásában méri, s ez, eddigi tapasztalatai szerint, megnyugtató.

ZÁRSZÓ

Összefoglalván a többcélú kistérségi társulási konstrukció révén elért eredményeket, amelyeket a vizsgált, zömmel vidéki kistérségekben tapasztaltunk, azt kell kiemelnünk, hogy elsősorban a pedagógiai szakszolgálatokhoz való hozzáférés tekintetében született áttörés: a két legfontosabb szakszolgáltatás, a logopédia és a gyógytestnevelés – ha nem is kellő kapacitásokkal – a kistérségek legtöbbjében intézményi szinten vált elérhetővé. Abban, hogy az egyes kistérségek mennyire tartották magától értetődőnek a szakszolgálatok és a szakmai szolgáltatások biztosítását, mennyire támogatták azokat – alkalmasint a normatíván túl is –, a korábbi együttműködési tapasztalatoktól, azok intézményesülésétől és az intézményesülés területi szintjétől függött. Ebből a szempontból a korábban a megyei közalapítványok által támogatott, de kistérségi szintű együttműködések érdemelnek figyelmet Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (közoktatási ellátási körzetek az előbbi, iskolaszövetség az utóbbi megyében) azért, mert bár nem sikerült ezeket a többcélú kistérségi társulásokba szervesíteni és időközben a megyei támogatás is kifogyott alóluk, mégis hatottak, éspedig az igényesebb feladatellátás irányában. Ez nyilvánvalóan hatékonyabb lehetett volna, ha sikerül ezeket beépíteni a többcélú kistérségi társulási konstrukcióba is, erre azonban nem nyílott lehetőség a modell merev financiális kötöttségei miatt.

Ahol nem voltak ilyen előzmények, ott is rendszerint oldódott a korábbi elszigetelődés, amely mind az intézményvezetőket, mind a tantestületeket jellemezte; igazgatói, intézményvezetői közösségek létesültek vagy alakultak újjá, helyenként szaktanári együttműködések is létrejöttek. Szoros és szervezett kapcsolódást, áttanítást, utazó tanári hálózat kialakítását azonban csak az intézményi integrációk biztosítottak, legyen szó az önkormányzatok intézményfenntartó társulása vagy a többcélú kistérségi társulás által fenntartott iskolákról, óvodákról. A szakos ellátást kétség kívül javító utazó tanári hálózatok a másik fontos eredményt, tapasztalati forrást jelentik a majdani járási kompetenciák kidolgozói számára.

Mindezek fontos tartalmi elemei az intézményi integrációknak, amelyek létrejöttét részben a többcélú kistérségi társulásokon keresztül a felhasználóhoz juttatott kiegészítő (kötött felhasználású) normatívák, részben a regionális operatív programok révén hozzáférhető fejlesztési források, pontosabban a felállított kritériumrendszerek indukálták. Hogy a mértékek és léptékek arányosak-e, hogy a létrejött struktúrák állóképesek, fenntarthatók-e, azt az esettanulmányok szerzői és mi magunk is vitatjuk. A 2010. és 2011. évi változásokat feltérképező tájékozódás alkalmával több kistérségből mind a kisebb, intézményfenntartó társulásokról, mind a kistérségi „megatársulásokról" a kételyeket erősítő hangokat hallottunk (v. ö. a hosszúpereszteg iskola bezárását és a sótonyi veszélyeztetettségét az ikervári ÁMK-ban, egyes iskolák egyházi fenntartásba adását a kiskőrösi kistérségben). Ezek az esetek két tényezőre mutatnak rá: az egyik az, hogy az intézményszerkezet alapjait érintő strukturális változtatásokat nélkülöző „ernyők" nem védenek tartósan a bezárástól. A másik az, hogy ha a kölcsönös érdekeltség nem biztosítható középtávon, a megastruktúrák nem fenntartha-

tóak, különösen akkor nem, ha az egyéni utak (például az egyházi fenntartásba adás) több bevonható külső forrást hozhatnak. Kérdés, hogy ezek a dilemmák érvényesek lesznek-e 2013-ban is, vagy az állami fenntartás közegében az ösztönző normatívák vélhetően érvényüket veszítik. Az mindenesetre már most látszik, hogy a támogatások és az azokkal járó kötelezettségek dupla élű fegyverek, s a fenntarthatatlannak bizonyuló intézmények, struktúrák kényszerű meg-, illetve összetartásának is eszközei lehetnek (lásd a niklai általános iskola, a Hegyháti ÁMK, a Kiskőrösi Egységes Iskola eseteit).

Mivel kutatásunk a kistérségi szintre fókuszált, nem vállalkoztunk a kormányzati politika átfogó elemzésére, de az esettanulmányok számos diszfunkciót feltártak. Ezek fontos tanulságaként emeljük ki a nem kellően végiggondolt kormányzati döntések negatív hatását. Bár a 2006. évi LXXI., a közoktatási törvényt módosító törvény legkeményebb passzusa[53] két éven belül érvényét veszítette, része volt aránytalannak, indokolatlannak tartható társulási formációk kialakulásában.

A kérdés, hogy kistelepülési, főképpen szegregálódó kistelepülési közegben fenntarthatók-e, fenntartandók-e a kisiskolák, ma is, a társulások létrejötte és az iskolabezárások újabb hullámának elülte után is kérdés maradt. Bár a szerzők véleménye e tekintetben árnyalatnyi eltérést mutat, úgy látjuk, hogy – extrém eseteket leszámítva – a kérdésre a válasz lehet „igen", az elnéptelenedő, elöregedő és a szegregálódó térségekben is, különösen ott, ahol az együttnevelés esélye még nem veszett el, ahol a kisiskolákban eredménnyel oktató, végső soron a differenciált oktatáson alapuló, szocializációs többletet nyújtó pedagógiai kultúra, tudás újraéleszthető vagy megteremthető. Meggondolandó érv, hogy – az oktatás-gazdaságtani elemzésekből láthatóan – a kisiskolák méretgazdaságossági problémáiból adódó hatékonyságveszteségek csökkentésével elérhető pénzügyi megtakarítások igen csekélyek (lásd például *Hermann, 2005*). Amellett, hogy a (kis)iskolák érdemben befolyásolják a helyi foglalkoztatás mértékét és minőségét, releváns szempont a helyi társadalomban betöltött szerepük, különösen az identitás erősítésében és a generációk összekapcsolásában *(Forrai R., é. n.).* A kisiskolák ügye az oktatási ágazaton túlmutató, komplex társadalompolitikai megközelítést, szakmai alapokra helyezett, a településszerkezeti sajátosságokat is figyelembe vevő döntéseket igényel kormányzati és alacsonyabb szinteken egyaránt.

53 Amely – lásd a kötet Függelékét – végső soron a 7. és 8. évfolyamos tanulólétszámához kötötte az önálló általános iskola megtarthatóságát.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Balázs Éva (2009): *Kistérségi vizsgálat 2009.* Kutatási zárótanulmány. [online:] {http://www.ofi.hu/lezart-kutatasok/kutatasi-projektek}

Balázsi Ildikó – Bódi Ferenc – Obádovics Csilla (2008): Iskolai teljesítmény, iskolai átszervezés. In Bódi Ferenc (szerk.): *A helyi szociális ellátórendszer. Tanulmánygyűjtemény.* MTA Politikatudományi Intézet, Budapest, 105–128. o.

Finta István (2007): A térségi szintű önkormányzati közszolgáltatási feladatellátás kérdései és lehetséges modelljei. *Új Magyar Közigazgatás,* II. évf. 8. szám, 19–26. o.

Forray R. Katalin (é. n.): *Falusi kisiskola a lokális társadalomban.* [online:] {http://www.forrayrkatalin.hu/doski/falusi_kisiskola.pdf}

Gazsó Ferenc (2008): Közoktatás a zárványtársadalomban. In Bódi Ferenc (szerk.): *A helyi szociális ellátórendszer. Tanulmánygyűjtemény.* MTA Politikatudományi Intézet, Budapest, 129–144. o.

Hermann Zoltán (2005): A falusi kisiskolák és a méretgazdaságossággal összefüggő hatékonyságveszteségek. In Hermann Zoltán (szerk.): *Hatékonysági problémák a közoktatásban.* Országos Közoktatási Intézet, Budapest. [online:] {http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=Hatekonysagiproblemak-Hermann-Falusi}

Hoffmann István (2011): A helyi önkormányzatok társulási rendszerének főbb vonásai. *Új Magyar Közigazgatás,* IV. évf. 1. szám, 23–33. o.

Kovács Katalin (2009): *Kistérségi társulások a közoktatásban. Helyzetelemzés és kutatási hipotézisek.* Kézirat. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.

Kovács Katalin – Lados Mihály – Somlyódyné Pfeil Edit (2008): Közszolgáltatás-szervezési kihívások kistelepülési környezetben. In Kovács Katalin – Somlyódyné Pfeil Edit (szerk.): *Függőben. Közszolgáltatás-szervezés a kistelepülések világában.* CompLex Kiadó, Budapest, 9–44. o.

Kovács Katalin – Nagyrónai Julianna – Nyakó Mária (2010): Egy (kis)iskolatörténet és tanulságai. In Lányi András – Farkas Gabriella (szerk.): *Miért fenntarthatatlan, ami fenntartható?* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 62–100. o.

Messing Vera – Molnár Emília (2008): „…Több odafigyelés kellett volna". A roma gyerekek iskolai sikerességének korlátairól. *Esély,* 2008. 4. szám, 77–93. o.

MTA RKK KÉTI (2008): *A kistérségi fejlesztési tanácsok működési tapasztalatai. Kutatási jelentés.* I. kötet. Kézirat. Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium.

Polónyi István (2009): Rendszerváltozások az oktatás finanszírozásában. *Educatio,* XVIII. évf. 4. szám, 474–491. o.

Papek Emese (2008): Államigazgatási és közszolgáltatási feladatellátás kistérségi szinten. In Bódi Ferenc (szerk.): *A területfejlesztés útjai az Európai Unióban.* MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 58–75. o.

Putnam, R. D. (1993): *Making Democracy Work.* Princeton University Press, Princeton, New York.

Somlyódyné Pfeil Edit (2008): Települési és körzeti feladatellátás, valamint a közigazgatási középszint problematikája hazai és nemzetközi tapasztalatok alapján. In Kovács Katalin – Somlyódyné Pfeil Edit (szerk.) (2008): *Függőben. Közszolgáltatás-szervezés a kistelepülések világában.* CompLex Kiadó, Budapest, 9–44. o.

Vígvári András (2008a): Ment-e a világ előbbre a többcélú kistérségi társulásokkal? In Bódi Ferenc (szerk.): *A területfejlesztés útjai az Európai Unióban.* MTA Politikai Tudományok Intézete. Budapest, 47–57. o.

Vígvári András (2008b): Szubszidiaritás nélküli decentralizáció. Néhány adalék az önkormányzati rendszer magyar modelljének korszerűsítéséhez. *Tér és Társadalom,* XXII. évf. 1. szám, 141–168. o.

MELLÉKLET

1. ábra. A kötött felhasználású, kistérségi normatívák megoszlása a jogosultak regionális elhelyezkedése szerint

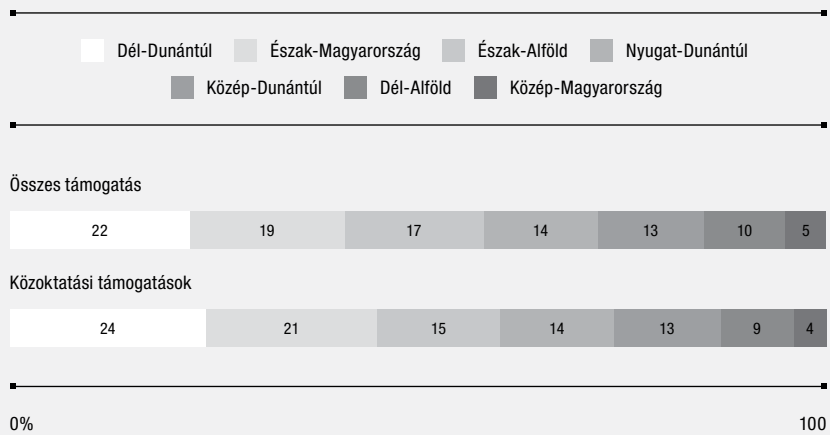

Forrás: A szerzők szerkesztése a Belügyminisztérium honlapján található adatokból [online:] {http://www.bm.hu/web/portal.nsf/html/onkgazd.html/$FILE/23_onkgazd.pdf?OpenElement}
Megjegyzés: Összes támogatás: 30,785 milliárd forint, közoktatási támogatások: 15,56 milliárd forint.

1. táblázat. A többcélú kistérségi társulások normatív támogatásai 2009-ben régiónként, Ft, %

Régió	Általános feladatok	Közoktatási feladatok	Szociális alapszolgáltatási, intézményi, gyermekjóléti feladatok	Mozgó könyvtári és egyes közművelődési feladatok	Belső ellenőrzés	Összes támogatás
DA	466 446 820	1 388 526 400	1 201 029 595	68 440 000	102 604 600	3 227 047 415
DD	690 487 780	3 756 001 400	1 547 162 100	537 844 000	201 677 200	6 733 172 480
ÉA	648 181 450	2 379 898 400	1 735 988 730	110 920 000	194 524 900	5 069 513 480
ÉMO	615 992 700	3 204 102 400	1 186 519 190	473 180 000	274 259 800	5 754 054 090
KD	619 192 940	2 049 116 200	937 237 770	287 684 000	158 851 700	4 052 082 610
KMR	313 752 980	568 324 500	605 434 520	32 450 000	83 708 400	1 603 670 400
NYD	615 206 470	2 214 443 100	721 328 730	590 826 000	203 796 400	4 345 600 700
Ország	3 969 261 140	15 560 412 400	7 934 700 635	2 101 344 000	1 219 423 000	30 785 141 175
A támogatások régiókon belüli megoszlása (%)						
DA	12	9	15	3	8	10
DD	17	24	19	26	17	22
ÉA	16	15	22	5	16	16
ÉMO	16	21	15	23	22	19
KD	16	13	12	14	13	13
KMR	8	4	8	2	7	5
NYD	15	14	9	28	17	14
Ország	100	100	100	100	100	100
A támogatások tevékenységek (ágazatok) közötti megoszlása (%)						
DA	14	43	37	2	3	100
DD	10	56	23	8	3	100
ÉA	13	47	34	2	4	100
ÉMO	11	56	21	8	5	100
KD	15	51	23	7	4	100
KMR	20	35	38	2	5	100
NYD	14	51	17	14	5	100
Ország	13	51	26	7	4	100

Forrás: A szerzők szerkesztése a Belügyminisztérium honlapján található adatokból [online:] {http://www.bm.hu/web/portal.nsf/html/onkgazd.html/$FILE/23_onkgazd.pdf?OpenElement}
Rövidítések: DA = Dél-Alföld, DD = Dél-Dunántúl, ÉA = Észak-Alföld, ÉMO = Észak-Magyarország, KD = Közép-Dunántúl, KMR = Közép-Magyarország, NYD = Nyugat-Dunántúl

2. táblázat. Az első képességszint alatt teljesítő tanulók aránya a tíz kistérség vizsgált általános iskoláiban az Országos kompetenciamérésen matematikából és szövegértésből, 2008 és 2009, %

Kistérség, település intézmény	Matematika				Szövegértés			
	2008		2009		2008		2009	
	6. évf.	8. évf.	6. évf.	8. évf.	6. évf.	8. évf.	6. évf.	8. évf.
Encsi								
Encs – Kazinczy	***25,9***	***23,0***	***24,8***	***32,3***	7,4	***12,6***	***13,6***	***17,2***
Encs – Petőfi	***32,5***	***29,5***	***48,8***	***29,5***	7,5	9,1	***18,0***	6,8
Szemere	17,6	0,0	*38,9*	18,8	*11,8*	*15,4*	*22,2*	*18,8*
Szalaszend	16,7	20,0	*38,5*	*30,8*	5,6	*15,0*	0,0	11,5
Krasznokvajda	*63,6*	9,5	*7,7*	21,4	*45,5*	4,8	0,0	0,0
Nagykállói								
Nagykálló	***26,4***	***26,9***	***34,4***	***26,9***	4,7	2,9	7,8	8,7
Balkány	***23,1***	14,3	***28,9***	***38,5***	***15,4***	0,0	5,6	***16,7***
Újfehértó	***28,0***	***27,2***	***37,9***	***37,2***	5,7	***10,8***	8,1	***14,9***
Biri	*72,2*	*100,0*	*87,5*	*78,6*	*33,3*	*78,6*	*37,5*	*50,0*
Ceglédi								
Cegléd – Várkonyi	13,5	19,8	23,0	***27,4***	3,6	9,5	5,0	8,3
Cegléd – Táncsics	17,3	13,3	21,8	9,6	3,0	5,0	3,4	7,0
Mikebudai tagintézmény	*33,3*	14,3	*33,3*	*50,0*	*11,9*	*14,3*	11,1	0,0
Cegléd – Református	18,2	0,0	16,0	7,4	0,0	0,0	6,0	1,9
Körösteténi tagintézmény	n. a.	n. a.	0,0	21,4	n. a.	n. a.	0,0	7,1
Csemő	27,0	*30,8*	n. a.	n. a.	8,1	*15,4*	n. a.	n. a.
Nyársapát	26,1	8,3	n. a.	n. a.	0,0	0,0	n. a.	n. a.
Csemő–Nyársapát ÁMK	n. a.	n. a.	28,3	2,1	n. a.	n. a.	7,5	0,0
Kocsér	*33,3*	0,0	23,8	11,8	0,0	0,0	4,8	0,0
Jászkarajenő	4,2	21,4	*52,2*	*28,0*	0,0	3,6	*21,7*	4,0
Kiskőrösi								
Városi telephelyek	10,8	12,2	18,2	16,0	1,8	3,7	5,5	4,9
Községi telephelyek	13,7	14,9	14,8	23,6	0,0	3,4	3,0	3,9
Pásztói								
Pásztó – Gárdonyi	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Pásztó – Dózsa	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n.a.	n. a.	n. a.	n. a.

2. táblázat. Az első képességszint alatt teljesítő tanulók aránya a tíz kistérség vizsgált általános iskoláiban az Országos kompetenciamérésen matematikából és szövegértésből, 2008 és 2009, %

Kistérség, település intézmény	Matematika				Szövegértés			
	2008		2009		2008		2009	
	6. évf.	8. évf.	6. évf.	8. évf.	6. évf.	8. évf.	6. évf.	8. évf.
Vanyarc	*50,0*	11,1	*31,8*	23,8	10,7	*7,4*	9,1	9,5
Szurdokpüspöki	10,0	*25,0*	16,7	*43,8*	10,0	0,0	0,0	6,3
Csécse	0,0	16,7	*33,3*	n. a.	0,0	*16,7*	11,1	0,0
Erdőkürt	17,6	*25,0*	*33,3*	*40,0*	0,0	*20,0*	*16,7*	*20,0*
Dunaújvárosi								
Dunaújváros – Arany	19,6	20,5	14,9	***27,9***	3,7	2,6	5,4	***11,7***
Dunaújváros – Dózsa	8,2	10,2	10,6	17,7	0,0	0,0	1,1	6,3
Dunaújváros – Gárdonyi	8,2	0,0	8,5	7,2	0,0	0,0	0,0	2,9
Dunaújváros – Móricz	0,0	0,0	2,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Dunaújváros – Petőfi	7,0	5,0	14,1	17,5	0,0	0,0	1,4	5,3
Dunaújváros – Szilágyi	17,1	11,1	19,0	***34,9***	0,0	2,2	0,0	4,7
Dunaújváros – Szórád	***25,0***	***40,0***	20,0	14,3	0,0	***15,0***	0,0	7,1
Baracs	20,0	6,5	28,1	18,2	3,3	3,2	9,4	0,0
Mezőfalva	23,9	*32,5*	*39,1*	*32,5*	6,5	9,3	6,5	9,3
Hantos	*44,4*	n. a.	0,0	n. a.	0,0	n. a.	0,0	n. a.
Daruszentmiklós	0,0	*27,3*	25,0	0,0	*20,0*	0,0	0,0	0,0
Előszállás	*42,1*	*25,0*	27,3	*31,8*	10,5	*15,0*	9,1	*27,3*
Rácalmás	5,0	8,3	2,4	*37,0*	2,5	0,0	0,0	3,7
Nagyvenyim	*43,3*	19,4	20,8	22,2	10,0	9,7	4,2	5,6
Lengyeltóti								
Lengyeltóti városi telephely	11,4	5,0	***37,8***	20,6	0,0	0,0	5,4	5,9
Lengyeltóti községi telephelyek	*50,0*	*50,0*	*55,0*	22,2	*16,7*	10,0	5,0	0,0
Buzsák	14,3	8,3	*57,1*	14,3	0,0	8,3	*14,3*	0,0
Öreglak	*47,4*	12,5	*52,9*	*54,4*	5,3	8,3	0,0	9,1
Somogyvár	*35,0*	*36,8*	*69,8*	*42,9*	*20,0*	*15,8*	*37,2*	*25,0*
Sásdi								
Sásd	14,9	16,3	22,5	22,2	0,0	0,0	0,0	2,2
Bikal–Egyházaskozár	10,7	17,9	*35,9*	*33,3*	3,6	3,6	5,3	*25,0*

2. táblázat. Az első képességszint alatt teljesítő tanulók aránya a tíz kistérség vizsgált általános iskoláiban az Országos kompetenciamérésen matematikából és szövegértésből, 2008 és 2009, %

Kistérség, település intézmény	Matematika				Szövegértés			
	2008		2009		2008		2009	
	6. évf.	8. évf.	6. évf.	8. évf.	6. évf.	8. évf.	6. évf.	8. évf.
Gödre	*56,2*	*72,2*	*100,0*	*62,5*	*12,5*	*27,8*	0,0	*25,0*
Mágocs	18,2	5,9	26,1	15,8	0,0	0,0	8,7	0,0
Mindszentgodisa	*43,8*	10,5	*36,8*	6,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Vásárosdombó	*69,6*	0,0	0,0	23,5	0,0	0,0	0,0	*17,6*
Sárvári								
Répcelak	8,9	17,6	22,2	11,6	1,8	5,9	0,0	2,3
Sárvár	17,9	4,0	17,3	15,9	1,5	0,0	0,0	1,6
Ikervár	8,3	14,0	25,0	11,9	2,1	4,0	0,0	0,0
Szeleste	9,5	8,3	13,3	15,8	4,8	8,3	13,3	5,3
Suli Harmónia – Hegyfalu	20,3	18,3	19,8	11,3	6,3	1,9	4,4	5,2
Zalaszentgróti								
Zalaszentgrót	6,2	10,4	17,2	13,5	0,0	0,0	1,6	5,4
Mihályfa–Óhíd	0,0	0,0	0,0	7,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Sümegcsehi	*27,8*	17,6	23,5	20,0	5,6	11,8	0,0	0,0
Türje	0,0	22,2	11,1	*41,7*	0,0	0,0	0,0	8,3
Zalabér	18,2	15,4	17,6	7,7	0,0	0,0	0,0	*23,1*
Zalacsány	0,0	6,2	25,0	23,5	11,1	0,0	0,0	5,9
Városi átlag	16,5	15,6	19,5	18,6	4,2	5,0	4,4	6,4
Községi átlag	22,4	18,8	25,2	22,9	6,8	7,3	6,7	9,4
Országos átlag	15,6	13,6	18,1	16,7	4,1	4,5	4,2	5,9

Forrás: Oktatási Hivatal, OKM FIT jelentések
Jelölések: dőlt: a községben a községi átlagnál legalább 5 százalékpontnyival nagyobb arány; vastagabb dőlt: a városban a városi átlagnál legalább 5 százalékpontnyival nagyobb arány.

VÁRADI MONIKA MÁRIA

A BIZONYTALANSÁG BIZONYOSSÁGA: VÁLTOZÁSOK ÉS KONFLIKTUSOK ZALAI KISISKOLÁK VILÁGÁBAN

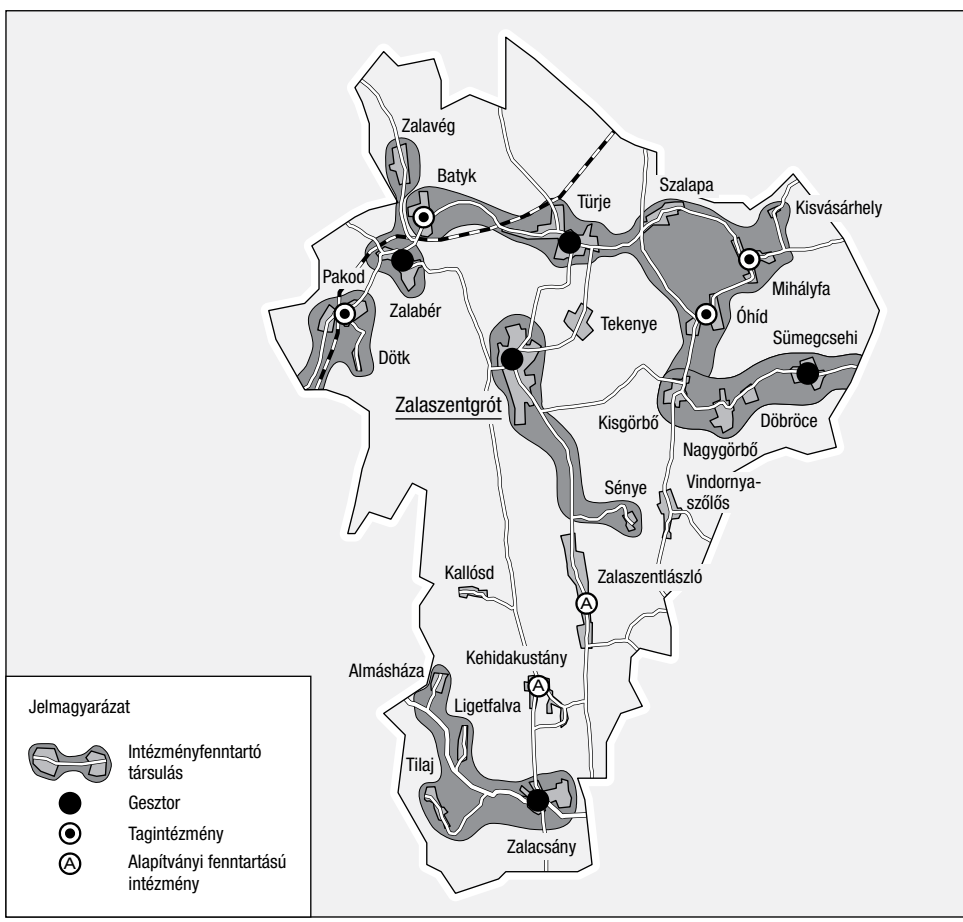

BEVEZETÉS

Öt éve annak, hogy egy aprófalvas térségekben végzett kutatás egyik terepének választottuk ezt a zalai vidéket.[1] Arra érkeztünk, hogy bezárják a térség egyik kisiskoláját. Két év sem telt el, és jelentős átalakulások kezdődtek a közoktatási intézmények szerkezetében; önkormányzatok szabták át együttműködéseiket, kisiskolamentő alapítványok kínáltak menekülési útvonalat megszűnéssel, tagintézménnyé válással fenyegetett iskolák számára. 2010 tavaszán ismét drámai helyzetek fogadtak. A mihályfa–óhídi általános iskola végleg fenntarthatatlanná vált, alsó tagozatos tagintézményként működik tovább, ám abban a tanév végén sem lehetett biztos senki, vajon szülők, gyerekek, minden erőfeszítés, elköteleződés és ígéret ellenére, valóban az új-régi fenntartók szándékai szerint választanak-e iskolát. Szembesülhettünk azzal is, hogy az alapítványi fenntartás nem jelent biztonságos menedéket a kisiskolák számára, amelyek éppoly törékenyek, veszélyeztetettek, mint a csökkenő gyereklétszámmal és fenntartási problémákkal küszködő önkormányzati intézmények.

A változások közepette is változatlan azonban az intézmények küzdelme a megmaradásért, az önkormányzatok ragaszkodása a fennálló viszonyokhoz és struktúrákhoz, és változatlan a gyerekek megszerzéséért folytatott kényszerű, gyakran méltatlan vetélkedés. Változások közepébe csöppentünk, a beszélgetéseket erős érzelmek szőtték át, s mindent áthatott a bizonytalanság érzése: mi lesz az iskolával, a gyerekekkel, pedagógusokkal, a faluval… Az egyedi történetek mögött kemény strukturális feltételek formálják a személyes, jó vagy rossz döntéseket. Megint egyszer láthatóvá váltak a közoktatási rendszer átszabását a helyi önkormányzatokra hárító politika hibái, ellentmondásai.

A közoktatási rendszerben zajló folyamatok, válságok és változások természetesen nem függetlenek a térség demográfiai, társadalmi és gazdasági viszonyaitól. A 24 településből álló Zalaszentgróti kistérségben 2009. január 1-jén 18 180 ember élt. A legtöbben (7481 lakos) a térségi központban, a városi címet viselő Zalaszentgróton. A községek közül nyolcban ötszáznál kevesebben laknak, míg további hétben százan sem, a másik póluson mindössze három községben haladja meg az ezret a lakosok száma.

Az elmúlt közel három évtizedben a természetes szaporulat csökkenése, valamint a vándorlás negatív egyenlege egyaránt apasztotta a térség lélekszámát; településein 1990-ben még 20 342 állandó lakos élt. A rendszerváltással járó gazdasági átalakulás kedvezőtlenül érintette a kistérség településeit, hiszen radikálisan összeszűkültek a foglalkoztatási kapacitások. A kisvállalkozói szféra munkahelyteremtésben játszott szerepe elenyésző, míg a nagyobb, tőkeerősebb cégek kevés embert foglalkoztatnak, s elvétve akad csak olyan, jellemzően külföldi tulajdonban lévő vállalat, amelynek kvalifikált munkaerőre lenne szüksége.

1 „Az aprófalvak és aprófalusiak esélyegyenlőségéért” című kutatás az NKFP támogatásával folyt 2005 és 2007 között, témavezetője Kovács Katalin volt.

A betanított munkaerő iránti igény is korlátozott helyben – a zalaszentgróti francia csigafeldolgozó említhető –, a multinacionális Flextronics zalaegerszegi és sárvári üzemébe vesz fel – a munka mennyiségéhez igazodóan változó számban – a térségben élő munkanélkülieket, de nem minden faluba indítanak járatot, a tömegközlekedés pedig nem a műszakokhoz igazodik. A megélhetési, boldogulási lehetőségek szűkössége okán a fiatalok, köztük is a képzettebbek vándorolnak el a térségből, amelynek következménye a gyermekek számának apadása. Míg például 1990-ben az általános iskoláskorú gyermekek aránya az állandó népességen belül 12,1% volt, addig ez az arány 2009-ben már csak 8,3%. Jelenleg nincs jele annak, hogy a kedvezőtlen demográfiai tendenciák megfordulnának, a munkaszervezet vezetője szerint „évről évre háromszázzal kevesebben vagyunk a térségben; ez olyan, mint hogyha egy kistelepülés évről évre eltűnne".

A TÁRSULÁS ÉS A TÁRSULÁSI KÖZSZOLGÁLTATÁSOK

A ZalA-KAR Térségi Innovációs Társulás stratégiáját, működését egy korábbi tanulmányban a „fontolva haladók" fogalmával jellemeztük *(Váradi, 2008a);*[2] a ZalA-KAR nagy óvatossággal és körültekintéssel jár el mindazon ügyekben, amelyek a „többcélúsággal" kapcsolatosak, s ennek oka nemcsak a törvényi és finanszírozási feltételek gyakran kiszámíthatatlan változásaiban keresendő, hanem a társulás történetéből fakadó sajátosságokban is.

Melyek ezek közül a legfontosabbak? A ZalA-KAR 1993-ban önkéntes vidék- és területfejlesztési társulásként jött létre, amely 2005. január 30-án alakult többcélú kistérségi társulássá, ebből fakadóan a társulás és a munkaszervezet működésében és szemléletében meghatározó a szolgáltatásszervezés, valamint a terület- és vidékfejlesztés egyensúlyára való törekvés. A Zalaszentgróti kistérségben sajátos ambivalenciával írható le a térségi központ és a kistelepülések viszonya. A kistelepülések, aprófalvak tartanak Zalaszentgrót súlyától; ezért is indítottak saját elnökjelöltet, a zalacsányi polgármester asszonyt 2006-ban, s ha a város polgármestere lett is a társulás elnöke, a polgármester asszony lett a helyettese.[3] A falusi polgármesterek voltak azok is, akik 2007 elején a társulás elnökének jelöltjével szemben a ZalA-KAR alapítóját választották meg a munkaszervezet vezetőjének. A polgármesterek elvi megfontolásból azt sem látták volna szívesen, hogy a társulás munkaszervezete a városi hivatalba integrálódjék. Igaz, ezt a város maga sem ambicionálta, ahogy térségi szerepének erősítésére sem törekszik, a jelenlegi kistérségi szintű ellátási feladatok biztosítása – zeneiskola, szakorvosi rendelő, bizonyos szociális ellátások – is túl

2 Jelen írás támaszkodik az idézett esettanulmányra, ám a 2010-es kutatás a 2007 óta bekövetkezett változásokra fókuszál.

3 A társulási tanácsban minden település egy szavazattal rendelkezik, de a minősített többséget igénylő esetekben a nagyobb települések a maguk javára fordíthatják a döntéseket. Ilyen esetek a kistérségi fejlesztést szolgáló pénzügyi hozzájárulás meghatározása, választás, kinevezés, felmentés stb. A Társulási Megállapodás szerint „a minősített többséghez annyi tag igen szavazata szükséges, amely eléri a jelen levő tagok szavazatának kétharmadát, és az általuk képviselt települések lakosságszámának felét".

nagy terhet jelentenek számára. A falvak ugyanakkor több kezdeményezőkészséget, szervező szerepet várnának el Szentgróttól, és aktívabb részvételt a kistelepülések gondjainak megoldásában. Azt is tapasztalhattuk viszont, hogy a társulás működésében, illetve az elnök és a munkaszervezet vezetője között időnként felbukkanó érdekellentéteket, problémákat mindig nagyobb konfliktusok nélkül, eredményesen sikerült kezelni és megoldani *(Váradi, 2008: 333–336.).*

A ZalA-KAR többcélú kistérségi társulásként a mindenkori támogatási rendszerhez, gyakorlatilag az éves költségvetési törvényekhez igazodva és változatos formában igyekezett megszervezni a kötelező és nem kötelező közszolgáltatásokat, amelyek köre folyamatosan alakul. A szolgáltatások közül a szociális és gyermekjóléti ellátások, valamint a pedagógiai szakszolgálat rövid bemutatására vállalkozunk, elsősorban a változásokra figyelve.

SZOCIÁLIS ÉS GYERMEKJÓLÉTI ELLÁTÁSOK

A legszélesebb körű szolgáltatásokat a ZalA-KAR már 2008-ban a gyermekjóléti és szociális ellátások területén biztosította, elsősorban a zalaszentgróti Szociális és Gyermekjóléti Alapszolgáltatási Központ magas színvonalú munkájára és szakmai kapacitásaira támaszkodva.

A Zala megyei Vöröskereszt megjelenése a szociális ellátások területén elkerülhetetlen volt, hiszen az alapszolgáltatási központ munkatársai folyamatosan kapacitásaik határán dolgoznak, újabb feladatokat fölvállalni nem képesek. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a nonprofit szervezet a támogatási rendszer változása és a szociális törvény módosítása miatt, megítélésünk szerint diszkriminatív módon, többszörösen is hátrányos helyzetbe került.

> A 2007. évi költségvetési törvény a szociális feladatokat az önkormányzatoktól átvállaló nonprofit szervezeteket azzal „jutalmazta", hogy ugyanazért a kistérségi szinten biztosított szolgáltatásért kevesebb kiegészítő normatívához juthatnak, mint az intézményfenntartó társulások vagy a többcélú kistérségi társulás intézményei. A 2008-as költségvetési törvény pedig előre rögzítette, hogy 2009-től a támogató szolgálatokat és a közösségi ellátásokat kiveszik a kistérségi társulások vállalható és támogatható szociális alapszolgáltatási feladatai közül. A 2010-es költségvetési törvény végül befejezte a nonprofit szervezetek kiszorításának folyamatát a kistérségi szintű közszolgáltatásokból, már csökkentett kiegészítő normatíva sem jár az egyébként radikálisan összeszűkült szociális alaptevékenységek biztosításáért.

Mindennek eredményeként a Zala megyei Vöröskereszt 2010-ben úgy volt jelen szolgáltatóként a Zalaszentgróti kistérségben, hogy az ellátási szerződésekben vállalt feladatok után semmiféle kiegészítő normatívát nem kapott, és sem az önkormányzatoktól, sem a kliensektől nem kért hozzájárulást. A költségvetési törvények sora két tendenciát tesz egyértel-

művé, legalább 2007 óta: míg egyre több a szűkítés és megszorítás mind a támogatott szociális alapfeladatok, mind a támogatási összegek tekintetében, addig a kormányzat a többcélú kistérségi társulások keretében, kiemelten a társulások által fenntartott intézményekben történő feladatellátást preferálta *(Rácz, 2008).*

A 2008-as változások kényszerpályát jelentettek a ZalA-KAR számára. Nyilvánvalóvá vált, hogy a szociális alapszolgáltatások közül kikerülő támogató szolgálatok és közösségi ellátások helyére új szolgáltatásokat kell választaniuk, annál is inkább, mert többletnormatívára csak akkor váltak jogosulttá, ha minden település legalább három alapszolgáltatást biztosít lakói számára. (Csak a családsegítés és a házi segítségnyújtás maradt volna 2009-től a szolgáltatások között.) Ekkor került a társulás vállalt feladatai közé a hajléktalanok nappali ellátása; kiegészítő támogatást a Vöröskereszt ezért sem kap, de a megyeszékhelyen működtetett hajléktalanellátási rendszerhez való kapcsolódás kézenfekvőnek tűnt. S ekkor hozták létre az intézményfenntartó társulást az időskorúak nappali ellátására, Zalaszentgrót gesztorságával, pakodi és zalacsányi telephellyel.

A következő évben, 2009-ben a társulás munkaszervezete komoly előkészítő munkát végzett annak érdekében, hogy megvizsgálja egy kistérségi szociális alapszolgáltatási intézmény létrehozásának lehetőségét. Az intézmény a szociális és gyermekjóléti alapszolgáltatásokat, a szociális szakellátást is magába foglalta volna.

A munkaszervezet által kidolgozott anyagot a Szociális Kerekasztal megtárgyalta, majd ezután felkérték az önálló ellátó intézményekkel rendelkező települések, Zalaszentgrót, Türje, Zalabér, Zalaszentlászló önkormányzatait, alakítsák ki álláspontjukat a koncepcióval kapcsolatban, valamint a Vöröskereszt vezetőjét és az általa ellátott települések önkormányzatait is megkérdezték a házi segítségnyújtás jövőjéről. Azok a falvak, Zalaszentlászló, Zalabér, Türje, amelyek gondozási központot tartanak fenn, nem akartak lemondani saját intézményükről, a Vöröskereszt által ellátott települések is ragaszkodtak ahhoz, hogy a házi segítségnyújtás változatlan formában működjön tovább.

A visszajelzések alapján nyilvánvalóvá vált, hogy csak az eddig is a teljes térséget lefedő családsegítést és gyermekjóléti szolgálatot látta volna szívesen egy kistérségi társulás által fenntartott intézményben a települések teljes köre, a házi segítségnyújtásban öt, a szociális étkeztetésben tizenhárom, az idősek nappali ellátásában tizennégy önkormányzat jelezte részvételi szándékát. Márpedig a többcélú társulás által működtetett intézmény létrehozása akkor célszerű, és az intézmény akkor fenntartható, ha minél több szolgáltatást fölvállal, és lehetőleg a térség összes települése részt vesz benne. Az önkormányzatok visszajelzése alapján végzett számítások szerint csak mintegy ötmillió forint többletbevételre számíthattak volna, ám a szükséges átszervezéssel járó szakmai, tárgyi feltételek teljesítése – akadálymentesítés, megfelelő számú és szakképzettségű kolléga alkalmazása, két új családgondozó felvétele – esetén hiány keletkezett volna, amelyet a települési önkormányzatoknak kellett volna fedeznie. A társulás végül elállt a térségi szociális intézmény létrehozásától.

A 2010-es költségvetési törvény radikálisan, 64 ezerről 30 ezer forintra (fő/év) csökkentette az idősek nappali ellátását felvállaló intézményfenntartó társulások kiegészítő támogatását, ezért a társulási tanács egyhangúan úgy döntött, hogy 2010. január elsejével megszünteti az idősek nappali ellátására létrehozott intézményfenntartó társulást.

A ZalA-KAR Térségi Innovációs Társulás a korábbi években a pedagógiai szakszolgálat, a szociális és gyermekjóléti alapellátás területén, vagyis „ott ért el sikereket, ott tudott előrelépni, ahol a meglévő ellátási hiányok okán a térségi szintű szervezés és a kiegészítő finanszírozás terheket vesz le a települési önkormányzatok válláról, s ez a szolgáltatások minőségének, hozzáférhetőségének javulását eredményezi" *(Váradi, 2008: 338.).* Három év elteltével úgy látjuk, hogy az előrelépés lehetőségei beszűkültek. A szociális ellátás területén a finanszírozási, támogatási és szabályozási környezet kiszámíthatatlan, hektikus változásai egyfelől tervezhetetlenné teszik a szolgáltatásokat, veszélyeztetik a folyamatos, minőségi feladatellátást, másfelől a mindenkori normatívákhoz való alkalmazkodás eredményeként „alibitársulások" születéséhez, olykor eltűnéséhez vezetnek (lásd ehhez *Rácz, 2008*). Mindennek fényében tökéletesen indokolt a polgármesterek óvatossága, tartózkodása a kistérségi intézmények létrehozásától.

A PEDAGÓGIAI SZAKSZOLGÁLAT

A pedagógiai szakszolgálat kistérségi szintű megszervezése a szolgáltatások bővülésével, színvonalának javulásával járt, s mindenekelőtt: a gyerekek helyben jutnak hozzá a szükséges ellátásokhoz. A ZalA-KAR 2006-ban a logopédiai ellátás, valamint a korai fejlesztés és gondozás feladatát vállalta fel, a korábbi szolgáltatóval, a Zala megyei Gyógypedagógiai Fejlesztő Központtal kötött egyéves megállapodás keretében. Ebben az átmeneti időben a munkaszervezet és egy alkalmi oktatási munkacsoport kidolgozta az új struktúra koncepcióját, s megkezdte kialakítását. A Belügyminisztérium egyszeri ösztönző támogatásából ún. decentralizált központokat hoztak létre a térség hét általános iskolájában, s ezzel megteremtették a pedagógiai szakszolgálat infrastrukturális feltételeit (fejlesztőszobák és -eszközök). A pedagógiai szakszolgálat központja a sajátos nevelési igényű gyerekek (szegregált, majd integrált) oktatásában gazdag tapasztalatokat felhalmozott türjei általános iskola lett, amely 2007 augusztusától a sajátos nevelési igényű gyerekek habilitációját és rehabilitációját, valamint a logopédiai ellátást vállalta magára, s szolgáltatásait a 2009/2010-es tanévben bővítette gyógytestneveléssel, valamint pályaválasztási tanácsadással. A korai fejlesztést és a fejlesztő felkészítést – ehhez a térség intézményeiben nem áll rendelkezésre szakember – továbbra is a korábbi (megváltozott nevű) megyei szolgáltató nyújtja. E két utóbbi szolgáltatás 2009-ben három gyermeket érintett a kistérségben. A türjei általános iskola a szakszolgálat szakembereinek munkáltatója, ők 2007-ben, az induláskor öten voltak, ma már tizennégy kolléga dolgozik gyógypedagógusként, logopédusként, fejlesztő pedagógusként, illetve

gyógytestnevelőként a különböző intézményekben. A logopédiai ellátást 2009-ben minden önkormányzati fenntartású térségi iskola és óvoda igénybe vette,[4] a gyógytestnevelés iránt három település egyelőre nem érdeklődött. Sajátosan alakul a pedagógiai szakszolgálat finanszírozása. A normatívák a kistérségi társuláson futnak át, úgy kerülnek a gesztor Türje önkormányzatához s onnan az iskolába. Mivel azonban a sajátos nevelési igényű (SNI) gyerekek ellátásában való közreműködéssel a szakszolgálat átvállalta a feladatot az általános iskoláktól, ezért az iskolák fenntartói az SNI-normatíva 75%-át a társuláson keresztül átadják a szakszolgálatnak.

KÖZOKTATÁSI HELYZETKÉP

KÉNYSZEREK ÉS TERVEZÉSI LEHETŐSÉGEK

A ZalA-KAR 2004-ben a közoktatási intézmények alacsony gyermeklétszáma és a kedvezőtlen kihasználtsági mutatók miatt lemondott arról, hogy közszolgáltatások biztosítását, szervezését vállalja magára, és ekkor csak a területfejlesztési feladatokra pályázott. Csupán a 2005-ben életbe lépett változtatások után alakult valóban többcélú társulássá.[5] A ZalA-KAR igyekezett reagálni a csökkenő gyereklétszámból és a hatékony közoktatási struktúra létrehozását célul tűző kormányzati szándékból fakadó kényszerhelyzetre, más eszköze nem lévén, tervezéssel.

> A ZalA-KAR háromszor rugaszkodott neki a közoktatási intézkedési terv elkészítésének. Először 2004-ben, amikor a tízmilliós BM-ösztönző támogatásból futotta „A közoktatás fejlesztése Zalaszentgrót kistérségben" című[6] programdokumentum elkészítésére is, amelyet a tanács megtárgyalt ugyan, de nem fogadott el, mert az alternatívák mindegyike érdekérelemmel járt, s mint utóbb kiderült, a terv nem is felelt meg a szakmai követelményeknek. Másodszor 2006-ban a Zala Megyei Művelődési és Pedagógiai Intézettől rendelték meg az újabb dokumentumot, amely felháborodást váltott ki; polgármesterek, jegyzők, intézményvezetők egyaránt úgy ítélték meg, hogy a kidolgozott alternatívák mindegyike a kisiskolák

4 A logopédiai ellátásba 2009-ben (január 1. és június 30. között) 169 gyermeket, illetve (szeptember 1-jétől december 31-ig) 172 gyermeket írattak be, a gyógytestnevelésre 2009. szeptember 1-től 192 gyermeket. A normatíva-igénylésre jogosultak száma azonban ennél kevesebb, éves szinten 135,75, a gyógytestnevelés esetében 71,09. Az eltérések oka az, hogy az olyan gyerekek után, akik SNI-tanulóként jutnak szolgáltatásokhoz, nem jár ez a szakszolgálati normatíva is, vagyis kétfajta kiegészítő támogatás nem igényelhető ilyen esetekben. Továbbá csak azon gyerekek után igényelhető normatíva, akik megkapják a heti egy ellátotti órát. A normatíva kiszámításakor a foglalkozási naplókban rögzített tényleges órák összességét veszik alapul.

5 36/2005 (III. 1.) Kormányrendelet a többcélú kistérségi társulások megalakulásának 2005. évi ösztönzéséről és modellkísérletek támogatásáról (lásd a Függelék Jogszabályok c. dokumentumát). A rendelet megkönnyítette a többcélú kistérségi társulások megalakítását, mivel a három vagy több település által fönntartott oktatási intézmények esetében a közoktatási törvényben rögzített átlaglétszámok 50%-a is elegendő volt ahhoz, hogy az érintett fenntartó önkormányzatok a társulás tagjai lehessenek. Ezen intézmények után ugyanakkor a társulás nem igényelhetett kiegészítő normatívát.

6 A közoktatás fejlesztése Zalaszentgrót kistérségében. Qualitas T&G Kft., 2005.

fokozatos felszámolását és egy zalaszentgróti központú térségi iskola kialakulását vetíti előre. A társulás végül egy olyan alternatívát fogadott el, amely rögzítette az akkori status quo-t, s döntött arról, hogy 2008-ig elkészíttet egy hosszabb időtávra előretekintő tervet.

A 2008-ban elkészült, kétszer tárgyalt és elfogadott közoktatás-fejlesztési terv alapos, megbízható dokumentum, amely színvonalában meghaladja a korábbi anyagokat, egy vonatkozásban azonban kényszerűen, hajaz rájuk. S ez a számok uralma. A terv kitér ugyan minden egyes oktatási intézmény pedagógiai programjának bekezdésnyi ismertetésére, a tanórán kívüli tevékenységekről is számszerű adatokat láthatunk – az iskolák eredményeiről már nem olvashatunk sem adatokat, sem összehasonlító értékelést –, de mindenekelőtt arra koncentrál, hogy az egyes óvodák, általános iskolák létszámadataiból vajon mi olvasható ki a szabályozók szerint kialakítandó ideális, fenntartható és a lehető legtöbb normatív támogatás lehívására alkalmas intézményszerkezetet illetően. S ezért a szemléletért nem kárhoztathatók a terv készítői, hiszen a tét az volt akkor is, hogy sikerül-e megtartani a kistérség közoktatási intézményeit. Ekkor nem is annyira a kistérségi többletnormatívától való elesés jelentette a veszélyt – ez korábban sem volt indok és érv a polgármesterek számára az intézményi és fenntartói struktúra átalakítására –, hanem a közoktatási törvény 2006-os módosítása, amely szerint annak az általános iskolának, amely a hetedik és nyolcadik osztályban nem tudja teljesíteni az előírt létszámot, tagiskolává kell válnia.[7]

A kistérség általános iskoláinak létszámában öt tanév alatt végbement változásokat bemutató *1. táblázat* néhány iskola esetében tartós csökkenésről, illetve az iskolák közötti átrendeződésről tudósít. Az összesített adatokból azonban nem látszik az, amit a közoktatási terv készítői az egyes évfolyamok létszámadatait elemezve kimutattak: a zalaszentgróti és a sümegcsehi kivételével nem volt olyan önkormányzati iskola a kistérségben, amely egy-egy osztály várható alacsony létszáma miatt ne kényszerülne, ha nem is mindjárt a következő tanévben, tagintézménnyé válni![8]

A közoktatás-fejlesztési terv készítői a létszámadatok alapján és a törvényi kényszereknek megfelelően dolgozták ki a térségi közoktatási intézményszerkezet lehetséges/kívánatos, legkésőbb a 2009/2010-es tanévre kialakítandó modelljét. A dokumentum szerint középtávon „integrált közös igazgatású (többcélú) közoktatási intézmény létrehozása javasolható, amelyet intézményegységeivel és tagintézményeivel együtt célszerű minél előbb egy, a jelenleginél erőteljesebb konszenzussal működő többcélú kistérségi társulás fenntartásába adni”.[9]

---

7 2006. évi LXXI. törvény a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról. Az új szabályozás szerint a hetedik és nyolcadik osztályban minimum tizenöt gyermeknek kellett tanulnia ahhoz, hogy az intézmény nyolc évfolyamos általános iskola maradhasson.

8 A 2006-os módosítás után a Kt. 133. § (3) bekezdés szerint a fenntartónak 2008. augusztus 31-ig kellett gondoskodnia a nyolc évfolyamnál kevesebb évfolyammal működő általános iskolája tagintézménnyé alakításáról.

9 Zalaszentgróti kistérség közoktatás-fejlesztési terve. (Nyugat-dunántúli Régió Közoktatás-fejlesztési Stratégia alapján) 2008. február 27. Magisztérium LMG Humánerőforrás- és Térségfejlesztő Kft., Szentirmai László.

Az intézményépítés menetrendje szerint 2008. augusztus 31-ig Óhíd és Zalaszentlászló alsó tagozattal tagintézményként csatlakozik a zalaszentgróti általános iskolához, s ugyaneddig az időpontig a zalacsányi nyolc évfolyamos iskolát átveszi fenntartásba a ZalA-KAR, amolyan próbaként, a többcélú kistérségi fenntartás „feltételrendszerének és gyakorlatának kimunkálására". A következő tanévtől azután a zalacsányi iskola a szentgróti többcélú közoktatási intézmény tagintézménye lesz, és ekkorra, vagyis a 2009/2010-es tanévre kialakul a végső struktúra, is, amely szerint a térség óvodái, általános iskolái tagintézményként maradéktalanul csatlakoznak a zalaszentgróti központú többcélú intézményhez. (Sümegcsehi kivételével, de nem kizárt a későbbiekben az ő csatlakozásuk sem.) S az intézményhez integrálódik a pedagógiai szakszolgálat, valamint a városi művelődési központ. Annak, hogy mindez megvalósuljon, első feltétele az lett volna, hogy a város képviselő-testülete döntsön arról, hogy a 2008/2009-es tanévben létrehozza többcélú integrált közoktatási intézményét az óvodák, iskola és művészetoktatási intézményegységekkel, majd azt a kistérségi társulás fenntartásába adja. A társulási tanács 2008. február 27-én megtárgyalta és elfogadta a kistérségi közoktatás-fejlesztési tervet.

A szakértőket, s elvileg, a társulást is a középtávú tervezés igénye vezette, ám nem telt el fél év, amikor „az elfogadás óta eltelt időszak történései szükségessé tették e dokumentum néhány fejezetének kiegészítését, esetenként a távlati célszerűség ellenére elmaradt fenntartói döntések miatt megváltozott strukturális perspektíva pontosítását" *(a dokumentum készítői).*

2008. július harmadikán hatályát veszítette a közoktatási törvény 26. § (3) bekezdése, vagyis a tagintézménnyé válás kötelezettsége,[10] „…ezért minden fenntartó úgy döntött, hogy ha nagy nehézségekkel, de fenntartja az iskoláját. Tehát magyarul nem akartak egy többcélú iskola tagintézményévé válni" – idézte fel a történteket a munkaszervezet vezetője.

A közoktatás-fejlesztési terv kiegészítése már reflektált a jogszabály és a fenntartói szándékok változására. Mivel nem kívánta az új struktúrában a gesztor szerepet felvállalni, egy olyan változat is megjelenik a módosításokban, amely szerint a falvak önkormányzatai is létrehozhatják a térségi integrált közös igazgatású intézményt, a gesztor kiléte döntés kérdése.

Ez a történet arra is fényt vet, mennyire korlátozottak a többcélú kistérségi társulás, a munkaszervezet lehetőségei a közoktatás térségi szintű tervezésében és szervezésében.

> Mindennek hátterében természetesen ott a már említett körültekintő óvatosság: „Ebben nem tudok mást mondani, a józan eszünkre hallgatunk, vagyis semmi másra. Ha itt a települések akarták volna, akkor meglett volna. De mivel a települések bizonytalanok voltak és nem akar-

10 26. § (3) Az alapító okirata szerint nyolc évfolyamnál kevesebb évfolyammal működő általános iskola, másik nyolc évfolyammal működő általános iskola vagy legalább hat évfolyammal működő gimnázium tagiskolájaként látja el feladatait. E rendelkezések alkalmazásában nyolc évfolyamnál kevesebb évfolyammal működő általános iskolának kell tekinteni azt az iskolát is, amelyikben – az alapító okiratban meghatározottak ellenére – egymást követő két tanítási évben nem indult osztály a hetedik és a nyolcadik évfolyamon. Ezt a bekezdést helyezte hatályon kívül a 2008. évi XXXI. törvény Az esélyegyenlőség érvényesülésének a közoktatásban történő előmozdítását szolgáló egyes törvények módosításáról.

ták, és nem volt egyöntetű vélemény, ezért itt senki a világon nem akarta átverni az akaratát." A munkaszervezet vezetője a társulás, a munkaszervezet feladatát a közoktatási intézményszerkezet vonatkozásában abban látja, „hogy nagyon korrektül az alternatívákat felvázoljuk annak előnyeivel és hátrányaival együtt." Minden tanévkezdet előtt áttekintik a változásokat, és módosítják a közoktatási tervet, „hogy a normatívafizetési feltételekhez legyen érvényes… nehogy valaki a normatívából lemaradjon, ha nem szerepel a közoktatási tervünkben".

Mind a munkaszervezet vezetője, mind a közoktatási ügyekkel is foglalkozó közművelődési referens[11] úgy véli, hogy a kistérségi társulás, a munkaszervezet (vagy tágabban, a kistérségi szint) koordináló, segítő, szakmai támogató szerepe bizonyos területeken: belső ellenőrzés, pedagógiai szakszolgálat, területfejlesztési ügyek, központi ügyelet, mozgókönyvtár, s ehhez kapcsolódóan közművelődési tevékenység, fontos és a települések által is igényelt feladat ebben az aprófalvas térségben. De a munkaszervezet jogszabályból adódó kötelező feladata mindössze a kiegészítő normatívák igénylése és felhasználásuk felügyelete. A közművelődési referens minden tanév kezdetén felkeresi az intézményvezetőket, „hogy mi az, amiben gyakorlatilag bármilyen módon segítséget tudnánk nyújtani, vagy együtt gondolkodni, vagy nem tudom". A tantestületek leterheltsége miatt azonban jószerivel lehetetlen térségi szintű szakmai műhelyeket létrehozni. A közművelődési referens – maga is pedagógus, a türjei iskola volt igazgatója – a szakmai, irányítási jogok, kompetenciák hiányának, illetve az intézmények érdektelenségének tulajdonítja, hogy „nem igazán" merült fel igény egy oktatási bizottság létrehozására, vagy éppenséggel egy kistérségi minőségbiztosítási program kidolgozására. S noha az alapító okirat rögzíti a társulás egyeztető szerepét az önkormányzatok között felmerülő viták esetében, e szerepre senki nem tartott igényt, arról sem tájékoztatták hivatalosan a munkaszervezetet, hogy az mihályfa–óhídi iskola fenntartói struktúrája megváltozik.

ISKOLÁK, VÁLTOZÁSOK, STRATÉGIÁK

A térség közoktatási intézményrendszerében zajló változások első felvonása a kisgörbői általános iskola és óvoda jogutód nélküli megszűnése volt még 2005-ben. A következő öt évben fenntartóváltásra igen, iskola megszüntetésére nem volt példa. A kisgörbői iskola hányattatásának majd bezárásának története néhány felidézendő tanulsággal szolgál.[12] Az egyik az, hogy a fenntartók közötti érdekellentétek, az együttműködésre, a konfliktusok kezelésére és kompromisszumos megoldására való képesség és szándék hiánya önmagában is egy intéz-

11 Az oktatási tárca által meghirdetett Közkincs pályázat ad lehetőséget a referens foglalkoztatására. A kutatás idején a munkaszervezetben a vezető mellett heten dolgoztak – a nyolcadik kolléga gyesen volt –, a közművelődési, a közszolgáltatási-jogi, a térség- és vidékfejlesztési, a pénzügyi-gazdasági és a pénzügyi referens, valamint a két belső ellenőr. Önálló közoktatási referens alkalmazására sem szándék, sem forrás nem mutatkozott.

12 A kisgörbői iskola megszűnéséről lásd *Baumann, 2008; Váradi, 2008a, 2008b.*

mény leépüléséhez, megszűnéséhez vezethet. A hatékony közoktatási intézményi szerkezet kialakítását célzó kormányzati törekvések már csak a kegyelemdöfést adták meg az iskolának, amely negyvenötre apadt tanulójával fenntarthatatlanná vált. A másik fontos tapasztalat az volt, hogy akkor derült ki ebben a térségben először, az intézmények és fenntartóik körömszakadtáig ragaszkodnak a fennálló szerkezethez, s hogy a status quo melletti érvek között az iskolák közötti minőségi különbségek,[13] a roma és/vagy a sajátos nevelési igényű gyermekek száma, valamint a tradicionális településközi kapcsolatok egyaránt nagy súllyal esnek a latba. Végül azt a nyilvánvaló tanulságot emelnénk ki, hogy a szabad iskolaválasztás lehetősége felülírhatja és rendre felül is írja a fenntartói szándékokat és együttműködéseket; a gyerekeket a szülők szanaszét íratták.

A munkaszervezet vezetőjének meggyőződése, hogy „a mi kistérségünkben a meglévő iskolák már olyan nagyságrendűek, amelyikek jó, ha így maradnak, ahogyan vannak". Az intézmények elhelyezkedése, megközelíthetősége, pedagógiai programjaik sokszínűsége éppúgy érvei között szerepelnek, mint az intézmények jelenlegi nagysága; valódi falusi kisiskolák működnek itt jellemzően intézményfenntartó társulás keretében. És, mint mondja, „azt hiszem, annak nincs létjogosultsága, hogy száz gyereket utaztassanak a világ másik végére". (Az iskolák alapadatait lásd a *2. táblázatban*.)

A KÖZPONT ISKOLÁJA

A zalaszentgróti Csányi-Zrínyi Általános Iskola igazgatója még emlékszik azokra az időkre, amikor a város két általános iskolájába több mint ezer tanuló járt. A kilencvenes évektől azonban folyamatosan csökken a gyerekek száma, ezért a város 2005-ben összevonta két általános iskoláját. A döntést heves szülői ellenállás, a tantestületek közötti konfliktusok kísérték; az igazgató szerint jó megoldás volt, hogy az alsó és felső tagozatot külön épületbe helyezték, így a két tantestület pedagógusai kénytelenek voltak együtt dolgozni, végül ez vezetett a helyzet konszolidálódásához.

Az iskola által nyújtott pedagógiai szolgáltatásokról szólva a német és angol nyelvi oktatást emeli ki elsőként, a jobb képességű gyerekek már harmadiktól külön csoportban tanulhatnak idegen nyelvet, kötelezővé negyedik osztálytól válik a nyelvoktatás. A sport, a testnevelés a másik fontos terület, elsősorban délutáni foglalkozások keretében.

A fenntartó az iskola felújítására 2009-ben nyújtott be sikeres regionális pályázatot, s ezzel – az időszak pályázati szabályai értelmében – az iskola elkötelezte magát, hogy részt vesznek a kompetenciaalapú oktatás módszereinek elsajátítását és bevezetését szolgáló TÁMOP-pályázatban is.

13 Akkor még nem voltak nyilvánosak a kompetenciamérés eredményei.

A TÁMOP 3.1.4. pályázat keretében az „egyedi, más intézmények számára is példaértékű, működésében koherens, gyermekközpontú pedagógiai, szervezeti innovációval, gyakorlattal rendelkező és ezt szolgáltatásaiban publikálni, valamint átadni képes intézmény" pályázhatott, amelynek folytatásaként a későbbiekben a térség iskoláinak pedagógiai támogatást nyújtó, úgynevezett referenciaintézménye lehet. A pályázat alapvető feltétele volt a kompetenciaalapú oktatás-nevelés tartalmainak és módszereinek alkalmazása, valamint az, hogy a pályázó intézmény bizonyos területeken – így IKT-eszközök alkalmazása, pedagógiai integráció/befogadó intézmény, kompetenciaalapú oktatás, alternatív vagy saját fejlesztésű pedagógiai program, altruista vagy ökoiskola – kimagaslóan eredményes legyen.

A negyvennégy fős tantestületből nyolcan kapcsolódtak be a projektbe. Az igazgató nem a pályázati kényszerrel, hanem az iskolába kerülő gyermekek családi hátteréből fakadó kihívásokkal magyarázza a pályázaton való részvételüket. Nem magas ebben az iskolában a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek száma (16 diák), és a roma tanulók arányát sem becsülik többre, mint három-négy százalék. A családok munkanélkülisége, elszegényedése (a hátrányos helyzetű, úgynevezett 2H-s gyerek száma 80 körül mozog) és az ebből fakadó problémák miatt azonban szükség van az új pedagógiai módszerek bevezetésére. Noha a szentgróti iskola viszonylag későn fedezte fel azokat a társadalmi és pedagógiai kényszereket, amelyek a kisiskolákat már évekkel ezelőtt szemléletbeli, módszertani megújulásra ösztökélték, a vezetés hangsúlyos célja, hogy az iskola módszertani referenciaintézménnyé váljon.

A városi intézmény még jó néhány évig fenntarthatja két párhuzamos osztályát, nem fenyegeti a megszűnés és a bezárás veszélye. A tendenciák azonban egyértelműek: a 2010/2011-es tanévre már csak 38 elsőst írattak be. Hétszáz gyerek is elférne a két épületben, a városnak és az iskolának egyaránt elemi érdeke, hogy minél több tanulót szerezzen. Ez eddig nem igazán sikerült. Polgármesterek, intézményvezetők, munkaszervezetnél dolgozó kollégák körében egyöntetű a vélemény, hogy a város a „nevető harmadik", kivár, nem siet a várakozásai, reményei szerint számára kedvező folyamatok elébe menni. Az iskola igazgatója ugyanakkor arról beszél, hogy a város polgármesterével együtt az elmúlt években mindegyik válságba került kisiskola fenntartójánál jártak, ám nem jártak sikerrel, véleménye szerint helyi politikai játszmáknak köszönhetően estek kútba a próbálkozások. Az intézmény vezetője biztos abban, hogy előbb vagy utóbb Zalaszentgróton lesz a térség központi intézménye, s ez ideig-óráig ugyan elodázható azzal, hogy a kisebb mikrokörzeti iskolák fennmaradnak, de a demográfiai folyamatok egy iskola létrejötte és fennmaradása felé mutatnak. Meggyőződése, hogy „egy nagy intézményben a szakmai kínálat, a pedagógusellátottság, a felszereltség messze jobb, mint bármelyik kisiskolában".

Az Országos kompetenciamérés eredményei ebben az iskolában az országos átlag körül mozognak, kiegyensúlyozottnak mondhatók, egy-egy átlagot meghaladóan jó vagy azt valamivel alulmúló teljesítmény csúszik csak be egy-egy osztályban (lásd *3. táblázat*). Ám

úgy tűnik, hogy központi fekvése, kínálata, eredményei mellett sem vonz kiemelkedő számban bejáró gyerekeket, s az iskolabezárások, intézményi átalakulások kedvezményezettje sem Zalaszentgrót volt. A város 2008-ig társulási megállapodást sem kötött más településekkel, a közoktatási intézkedési tervben már szerepel a Sényével kötendő megállapodás; a zsákfekvésű törpefaluból jelenleg egy gyermek jár Zalaszentgrótra.[14] A városi intézménybe tizenkét településről érkeznek bejáró diákok, többségük a közeli, jó közlekedési adottságú falvakból (Zalaszentlászló, Batyk, Türje Óhíd, Zalabér, Zalavég).

EGY ZAVARBA EJTŐ KISISKOLA

A várostól alig hét kilométerre fekszik Zalabér. A falu a körzetesítés időszakában igazgatási és oktatási központtá vált, amelyhez Pakod, Dötk, Zalavég és Batyk tartozott. Ezt a mikrokörzetet máig eleven sérelmek és el nem rendezett konfliktusok feszítik, amelyek a közoktatási kapcsolatokat is többször átrajzolták az elmúlt évtizedekben.

Amint a rendszerváltás erre lehetőséget adott, Pakod – a törpefalu Dötkkel társulva – újraindította nyolcosztályos általános iskoláját, Batyk pedig alsó tagozatos kisiskoláját, 2007-ig csupán a felső tagozat fenntartására társult Zalabérrel és Zalavéggel. A kilencvenes években az önállósodási törekvések nyomán megkezdődött a zalabéri iskola létszámának csökkenése; 1990-ben még párhuzamos osztályokat indítottak egy-egy évfolyamon, 1995-ben már száz gyerek sem járt ide. A gyermekek létszáma azonban az újraindított iskolákban is apadt, illetve tartósan alacsony volt. 2007-ben Pakod kénytelen volt lépni, de nem a zalabéri vagy zalaszentgróti iskolához csatlakozott, hanem a Zalaegerszegi kistérséghez tartozó pókaszepetki iskola tagintézményévé vált.

> Ez a döntés úgy született, hogy megkérdezték a pakodi szülőket, akiknek többsége a megyeszékhelyen dolgozik, a pókaszepetki iskola pedig útba esik. Ugyanebben az évben a gyermekek alacsony létszáma miatt Zalavég kénytelen volt bezárni óvodáját, a kicsiket azóta a falugondnoki busz hozza Zalabérre. Batyk mindenáron meg akarta tartani kis óvodáját és alsó tagozatos iskoláját, s ezt csak tagintézménnyé válva tehette meg. Ám nem a hajdani körzetközpont Zalabérhez, hanem Türjéhez csatlakozott.

Az elmúlt évek létszámadatait vizsgálva a zalabéri iskolában enyhe növekedésről, illetve stagnálásról beszélhetünk, ám ez elsősorban a bejáró tanulóknak köszönhető; a gyerekek több mint 60%-a más településről járt ide a 2009/2010-es tanévben. A közoktatás-fejlesztési terv adatai szerint a 2003/2004-es, valamint a 2007/2008-as tanév között folyamatosan

14 Zalaszentgrót csak e társulási megállapodás után lett jogosult kistérségi kiegészítő normatívára bejáró és helyben tanuló diákjai után. Óvodáját azonban továbbra is maga tartja fenn.

emelkedett a bejárók száma és aránya (55%-ról 67%-ra), s ez „az alacsony összlétszám ellenére is perspektivikus mikrotérségi szerepet jelezne" a tervdokumentum készítői szerint, de hozzáfűzik: ,,ehhez az iskola jelenlegi és várható tanulólétszáma nagyon alacsony". Kilenc településről járnak az iskolába, a legtöbben (12-13 gyerek) az intézményfenntartó Zalavégről, valamint Zalaszentgrótról, Batykról (a felsős gyerekek innen tehát nem mind Türjére járnak) és a közeli, Vas megyei Bélbaltavárról, ahol megszűnt az általános iskola, a gyerekek egy része ide, másik része Vasvárra került.

Ha a bejáró gyerekek nagy számának okait keressük, először az iskola különleges pedagógiai kínálatáról kell beszélnünk. A Zalabéri Általános Iskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézményben 1993-ban kezdték alkalmazni az ún. KÉK kerettantervet, amely Zsolnai József programja alapján és a professzor közreműködésével készült el. A program lényege a képességfejlesztés és az értékközvetítés, módszereiben igen fontos szerep jut a projekt-, a dráma- és játékpedagógia elemeinek. Az iskola tizenkét pedagógusa[15] elvégezte az ehhez szükséges képzéseket, s az igazgató szerint ebből a pedagógiai-módszertani alapból nőtt ki a kompetenciaalapú képzés rendszere – eddig ezért nem tartották szükségesnek, hogy pályázzanak annak bevezetésére, erre most látja elérkezettnek az időt. A pedagógiai program további fontos eleme a felzárkóztatás, ezen belül az SNI-tanulók integrált és a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek (jelenleg 34 diák) integrációs nevelése. S a másik póluson ott a tehetséggondozás, amelynek része az alapfokú művészeti oktatás – néptánc, grafika, festészet, korábban színjátszás is –, valamint az a program, amelyet a Pannon (korábban Veszprémi) Egyetem Pedagógiai Kutatóintézetével közösen dolgoztak ki, s ez a „Kutató Gyerekek Tudományos Konferenciája", vagy más néven Általános Iskolai Tudományos Diákkör. Az iskola tagja a Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetségének, s kapcsolódik a középiskolai és felsőoktatási tehetséggondozás rendszeréhez.

> Mindez, Zsolnai professzor támogatásával, helyi kezdeményezésből nőtt, teljesedett ki; kezdődött azzal, hogy néhány pedagógus önálló alkotásra ösztönözte diákjait, akik azután műveiket bemutatták tanáraik, szüleik, diáktársaik előtt, következett az első zalabéri tudományos diákköri konferencia 1998-ban, majd a megyei, dunántúli és országos hálózat kiépítése és konferenciák szervezése.[16]

Kiváló minősítések, akkreditációk igazolják vissza az intézményben tizenhét éve tartó pedagógiai innováció eredményeit, legújabban a megyei pedagógiai intézettel kialakítot-

15 Mellettük három megbízási szerződéssel alkalmazott pedagógus dolgozik, ők tartják a technika, ének- és testnevelésórákat.

16 A programban részt vevő pedagógusok maguk is publikáltak munkájuk eredményeiről. Áttekintést nyújt a tehetséggondozó program pedagógiai alapjairól, működéséről, eredményeiről, a gyerekek motivációjáról, ambícióiról az igazgató közelmúltban megjelent könyve. Csupán egy adalék: 2004 és 2008 között az általános iskolás tudományos diákkörök országos döntőjébe a zalabéri diákok 24 előadással jutottak be a legváltozatosabb témakörökben *(Kiss, 2009).*

ták a megyei Tehetségpont-hálózatot, s egy sikeres TÁMOP-pályázatnak[17] köszönhetően a maguk tehetségpontját is, céljuk az, hogy referenciaintézménnyé s talán gyakorló iskolává válhassanak.

Arra a kérdésre, hogy miből táplálkozik ez a folyamatos pedagógiai építkezés-megújulás, az igazgató egyrészt a tantestületben meglévő kompetenciákra, ambíciókra utal, másrészt azokra a kényszerekre hivatkozik, amelyek a gyereklétszám csökkenéséből, az iskolák finanszírozási rendszeréből fakadnak. S hogy mit jelent mindez a mérhető eredmények szintjén? A kompetenciaméréseken az iskola átlagosan teljesít, s ha 2009-ben a nyolcadik osztályosok szövegértése jócskán elmaradt az átlagtól, akkor az főként az osztály összetételével, a gyerekek hátterével volt összefüggésben (lásd *3. táblázat*). A tanulók többsége szakmát adó iskolába jelentkezik, de minden évben vannak olyan diákok, akik jobb hírű gimnáziumba, szakközépiskolába is felvételt nyernek.

Az igazgató úr azonban óvatosságra int: a középiskolai felvételi eredmények önmagukban nem tekinthetők sikernek, mert már ezen a szinten is érzékelhető a „lefelé nivellálódás", az iskolák abban érdekeltek, hogy minél több gyereket fölvegyenek. Az, hogy az intézmény törekvése az értékek közvetítésére mennyire sikeres, rövid távon nem mérhető: „abban az értékvilágban, amit mi közvetítünk, az egyes gyereknél nagyon nehezen érhetők tetten, mert beszippantja, mikor a nyolc osztályt befejezi, visszaszippantja a család. A kérdés az, hogy vágyakozás szintjén marad-e olyannyira, hogy majd az ő gyermekének azt fogja mondani, hogy nem nyolc osztály, hanem szakma, érettségi…". Azt azonban büszkén említheti, hogy a tehetséggondozásban részt vett tanulóik 70-80%-a egyetemre jár.

Ha a zalabéri általános iskola szóba kerül, a térségbeli polgármesterek, intézményvezetők, pedagógusok nem a tehetséggondozás pedagógiai-szakmai körökben is elismert, értékelt eredményeiről beszélnek, hanem azokról az erőfeszítésekről, amelyeket a halmozottan hátrányos helyzetű, SNI- és roma tanulók (arányuk 40% körüli) felzárkóztatása érdekében tesznek a zalabéri kollégák.

Nem azt látják, amit néhány helyi szülő, illetve volt tanítvány megfogalmazott: „le a kalappal a suli előtt", mert ebben a befogadó légkörű iskolában minden gyerek megtalálja a maga gyengébb vagy jobb képességének megfelelő „kis helyét", sikerélményhez jut, mert mindenkinek módja van megmutatni tudását, alkotásait társai és szülei előtt. A közkeletű vélekedés úgy tartja, a zalabéri a problémás gyerekek gyűjtőiskolája, „ide küldik Zalaszentgrótról a kezelhetetlen cigány gyerekeket".[18]

Az iskolatitkár közlése szerint a bejáró gyerekek többsége sajátos nevelési igényű tanuló, arról pedig az igazgató beszélt, hogy az értékközvetítés pedagógiai programján belül

17 TÁMOP-3-4-4/B/08/1 Országos Tehetségsegítő Hálózat kialakítása – Magyar Géniusz Integrált Tehetségsegítő Program támogatására. Kutató Gyerekek Tudományos Konferenciája projekt, 2010. IV. 01.–2011. IV. 31.

18 Lehet, hogy a szülők egy része sem értékeli másként az iskolát, igaz, nem tudjuk, hogy pontosan milyen okból jár el Zalabérről és Zalavégről 13 gyerek a szentgróti általános iskolába.

a súlyosabb iskolán belüli konfliktusokat is kezelni kényszerülnek – akár úgy, hogy előveszik a büntető törvénykönyvet, jelezvén a diáknak, amit ő elkövet, az egy felnőtt számára minek minősül, milyen büntetéssel jár. Erre is próbálnak megoldást találni, játékkal: a sakk, a malom, a kártya, sok társasjáték leemelhető a polcokról a szünetekben, s röplabdázhatnak, kosarazhatnak is a gyerekek. Az igazgató szerint a konfliktusok ezzel elcsitultak. (Amikor az első csengetés előtt megérkeztünk az iskolába, az igazgató úr éppen egy kisfiúval sakkozott.)

„A zalabéri iskola, minden elismerésem neki, ezt meg kell, hogy mondjam. Tehát próbálta ő a szakmai elképzeléseinek megfelelő módon feltölteti, és sikerült is neki. Olyan programot valósított ott meg, ami lehetőséget biztosít azon gyermekek számára, akik valamilyen problémával küszködnek. Sajátos nevelési igényűek, vagy éppenséggel magatartási, beilleszkedési zavarral küszködnek. Tehát ez egy nagyon jó és hasznos elképzelés. Én megmondom őszintén, megfontolnám, hogy egy adott térségben egy ilyen típusú iskolára szükség van” – értékelt és érvelt a zalaszentgróti iskola igazgatója.

Az igazgató szavaiban pontosan kifejeződik a város igénye, érdeke is egy „problémás” gyerekek számára fenntartott külön, ha úgy tetszik, szegregált intézmény iránt. Az iskola azonban nagyobb, összetettebb pedagógiai ambíciókkal működik s megy előre, bár tény, hogy fennmaradását részben az integráció felvállalásának köszönheti. A fenntartók is szeretnék megtartani az intézményt, ezt támogatásban azonban csak Zalabér fejezi ki – az óvoda és iskola költségvetése 76 millió forint, a zalabéri önkormányzat közel 21 millió forintot tesz a normatívák mellé –, Zalavég nem fizet a gyerekek után. A 2010/2011-es tanévre 16 elsőst írattak be, ha alacsony osztálylétszámokkal is, de az iskola működni tud, igaz, nem a helybeli, hanem a bejáró gyerekeknek köszönhetően.

KISISKOLA A TÉRSÉG SZÉLÉN

A kistérség déli részén, „a végeken”, ám Zalaegerszeg és Hévíz–Keszthely vonzásában, a 76-os számú főút mellett fekszik Zalacsány. A község három aprófaluval tartja fenn a Csányi László Általános Iskolát és Óvodát.

A rendszerváltást megelőzően Kehidakustány és Zalacsány közösen oldotta meg az általános iskolai ellátást: az alsósok Zalacsányba, a felsősök Kehidakustányba jártak. Az önálló önkormányzatisággal a zalacsányiak elérkezettnek látták az időt egy nyolc évfolyamos iskola elindítására, „Kehida ezt nem tudta feldolgozni”. A község polgármester asszonya szerint „kellett, de visszatekintve rossz döntés volt”.

Az iskola évek óta stabil 120 körüli létszámmal működik, igaz, a 2010/2011-es tanévre, s ilyen még nem fordult elő történetükben, mindössze öt gyermeket írattak be elsőbe, szemben a kimenő tizennyolc diákkal. Ebben a helyzetben valószínűleg össze kell vonni az alsó tagozatban osztályokat; a gyakorlatban ez a készségtárgyak összevont tanítását jelenti majd. S az óvodai létszámok, születések alapján a következő évekre alacsony, tíz fő alatti beiskolázási számok várhatók. Az alapvető probléma a polgármester asszony szerint, hogy a folyamatosan csökkenő állami támogatás mellett egy ekkora kisiskola egyre nehezebben tartható fenn; „2010-ben a központi költségvetés az oktatást negyvenhat százalékban finanszírozta, ötvennégy százalékot kell hozzátennünk". Ez döntően Zalacsány kiegészítő hozzájárulását jelenti, hiszen a társfenntartó településekről minimális számban járnak ide gyerekek, s nem is mindegyik önkormányzat fizet utánuk. „De hát örülni kell minden gyereknek, így jön a kistérségi kiegészítő normatíva, az iskolába hetvenegy helybeli gyerek jár, bejárók nélkül nem tudnánk fönntartani". Zalacsány harmincmilliót tesz az óvoda és iskola hetvenhárom milliós költségvetésébe. A polgármester asszony mindig is számolt, úgy látja, hogy a teljesítményfinanszírozás 2007-es bevezetése után, s a mai feltételek mellett kétszáz gyermek kellene ahhoz, hogy az iskola minimális önkormányzati kiegészítéssel fenntartható legyen. S ennyi gyerek nincs – vagyis lehetett volna, lehetne.

> Ha annak idején nem indít saját nyolc évfolyamos iskolát Csány, ha Zalaszentlászló nem az egyháznak adja át kisiskoláját, s ha sikerült volna megegyezni utólag arról, hogy a három település együttműködjön egymással s közös intézményt hozzon létre. Nem így történt. Az egymástól két-három kilométerre fekvő falvakban három iskola működik – az alapítványi intézményekben 65 és 35 gyermekkel. S a reggeli buszokon kehidai és szentlászlói gyerekek járnak át a csányi iskolába. Zalaszentlászlón két családotthon működik, az egyikből idejár az összes óvodás és iskolás, a másikból a helyi iskolába íratják a gyerekeket.[19]

Az alapítványi iskolákkal övezett Zalacsány, ahogy említettük, hajlott volna arra, hogy az iskolát a kistérségi társulás fenntartásába adja, az iskola igazgatójának sem lett volna ellenére ez a döntés, feltéve, hogy megmarad az összekovácsolódott tantestület, és az intézmény saját pedagógiai arculata, s persze, a felső tagozatot sem viszik el. Végül ez a lehetőség, Zalaszentgrót elutasító döntése miatt, meghiúsult. Az alapítványi fenntartás szóba sem jöhet, sem a polgármester asszony, sem az iskola igazgatója nem látja megfelelőnek az alapítványi iskolában folyó pedagógiai munkát.

19 A zalacsányi iskolába 12 településről járnak be gyerekek, a térségen kívüli falvakból is (Zalaapáti, Bagod, Nagykapornak, Bókaháza), s ez a körülmény, a közoktatás-fejlesztési terv készítői szerint „a település csomóponti helyzetét és széles vonzáskörzetét igazolja". Bár még nem nagy számban, de kezdik elvinni az óvodás és iskolás gyerekeket Hévízre, Keszthelyre csányi szülők, ami aggodalommal tölti el a polgármester asszonyt, minden szülővel beszélget erről, de meggyőzni őket nem tudja. Mint mondja, a települések között viszályt szül az ide-oda vándorlás, ide is eljött már a szomszéd polgármester számon kérni gyereket. Ő maga megtiltotta a pedagógusoknak, igazgatónak, hogy toborozzanak, „úgyis a szülő dönt".

A zalacsányi negyedik tanéve integráló iskola, vagyis az ide járó sajátos nevelési igényű (SNI) gyerekeket – jelenleg tizenötöt – integráltan oktatja, neveli. Az integráció vállalásában, legalábbis a fenntartó oldalán, anyagi megfontolások estek a latba.

A polgármester asszony szerint Csányban viszonylag sok cigány él, ennek köszönhető az SNI-gyerekek magas száma, és az integráció kiváltja a többségi szülők nemtetszését. Az iskola igazgatója pedig arról beszélt, hogy éppen az érintett szülők idegenkedtek az integrációtól, hiszen „be kellett a gyerekeket vizsgáltatni, bizonyos procedúrát végig kellett a gyerekekkel vinni, és hát ez a szülőknek sokszor nem tetszett". Az integráció bevezetését megelőzően a tizenkét fős tantestület a Zala megyei Gyógypedagógiai Fejlesztő, Tanácsadó és Továbbképző Központban egy harmincórás akkreditált képzésen sajátította el a „gyerekekkel való bánásmódot". Az iskolában nem dolgozik gyógypedagógusi vagy fejlesztő pedagógusi képesítéssel rendelkező kolléga, az SNI-gyerekeket a ZalA-KAR pedagógiai szakszolgálatának három utazó pedagógusa látja el. A két gyógypedagógus és a logopédus heti két alkalommal jön az intézménybe, kihozzák a gyerekeket az órákról, s az e célra kialakított fejlesztő teremben foglalkoznak velük. Az SNI-gyerekek nem feltétlenül a csányi családokból érkeznek, a zalaszentlászlói családotthonban nevelkedők vagy a Bókaházáról érkező cigány gyerekek szinte mindannyian valamilyen tanulási problémával küszködnek.

Az iskolában magas a hátrányos helyzetű, ún. 2H-s (40) és a halmozottan hátrányos, 3H-s (14) gyerekek száma, s az igazgató szerint az ide járó diákok 36%-a roma. Kézenfekvőnek tűnne, hogy az intézmény az integrációs és a képességkibontakoztató oktatást, nevelést is bevezeti. Éppen 2010 tavaszán került a tantestület és a fenntartó választás elé. Az Educatio Nonprofit Kft. esélyegyenlőségi igazgatóságának Nyugat-dunántúli Regionális Irodája szervezésében a pedagógusok egy egész napos tréningen vettek részt, amelynek célja lényegében az volt, hogy újabb iskolák csatlakozzanak a rendszerhez. Ugyanebben az időben, ugyane tárgykörben a polgármesterek, jegyzők számára is tartottak tájékoztatót. A tantestület többsége, köztük az igazgató, valamint a község vezetése is úgy döntött, hogy nem vállalkoznak az integrált és képességkibontakoztató oktatásra speciálisan kidolgozott program, az Integrált Pedagógiai Rendszer (IPR) bevezetésére.

Úgy látják, hogy a program nagy többletmunkát és adminisztrációs terhet jelentene a pedagógusok számára, amellyel a többlettámogatás egyáltalán nincs arányban. Az igazgató úgy véli, hogy a tantestület egy része korábban elsajátította már továbbképzéseken, és egy, a hajdani kisgörbői iskola gesztorságával lezajlott PHARE-program keretében az IPR fontos elemeit, négy kolléga ekkor szerzett drámapedagógus végzettséget, a tanárok a projektmódszert is megismerték és alkalmazták a program idején. A polgármester asszony azt is hozzáfűzte az integráció bevezetése elleni érvekhez, hogy a többségi szülők vélhetően kelletlenül fogadnák a cigány gyerekeket célzó programot.

Az iskola vonzerejét az igazgató a családias, befogadó kisiskolai légkörben látja, s abban, hogy felzárkóztatásra (korrepetálásra) éppen úgy figyelmet fordítanak, mint a tehetséggondozásra. A sport mint tanórán kívüli tevékenység az igazgató szívügye, délutánonként kint

van a pályán: „nem sok iskola dicsekedhet ennyi kupával". Kézilabdacsapatot, fiú és leány focicsapatot edz, s a kehidakustányi termálfürdő strandján úszást is oktat a tanév első hónapjában. A sport a hátrányos helyzetű gyerekek számára sikerélményt nyújthat, a pedagógus számára fegyelmezési, nevelési eszköz lehet (ha pl. a diákot viselkedése, rossz tanulmányi eredménye miatt eltiltja az edzéstől). A tanárok nagy hangsúlyt fektetnek a tehetséges gyerekek versenyeken való szerepeltetésére, a középiskolába készülők felvételi esélyeit pedig javítja, hogy a nyolcadik osztály első félévében mindenki vizsgán vesz részt.[20] Az erre való felkészítést a fenntartó tudja honorálni, s azt is lehetővé teszi, hogy minden gyermek ingyen kapja meg a tankönyveit. A szakköröket, délutáni foglalkozásokat, napközit tartó, a gyerekeket versenyekre kísérő kollégák díjazására már nemigen jut, „a túlóra, mint olyan eltűnt, de van…".

Ami a kompetenciamérés eredményeit illeti, 2009-ben a diákok mindkét osztályban és mindkét területen az átlag alatt teljesítettek, ezt megelőzően azonban az átlagos értékek közelében mozogtak az eredmények (lásd *3. táblázat*). Az igazgató szerint a romló teljesítmény egyértelműen a gyerekek egyre kedvezőtlenebb családi hátterének és a képességek területén mutatkozó problémáknak köszönhető.

Ebben az iskolában a stabilitás megteremtése és fenntartása központi érték; a pedagógusok továbbképzésére nagy hangsúlyt fektetnek, ám ez elsősorban a szakos ellátás hiányainak pótlására irányult, a pedagógiai innovációk terepére már óvatosabban lép a tantestület. Az intézmény jövőbeni perspektíváit a kistérségen belüli széli helyzet, a térségi határokat szétfeszítő kapcsolatok, érdekek jelölik ki. Ha a csökkenő gyereklétszám és a finanszírozási feltételek miatt lépni kényszerülnek a következő években, akkor az iskola a Keszthelyi kistérséghez tartozó Zalaapáti tagintézményévé válik. Polgármesterek, intézményvezetők tárgyaltak egymással, jó viszonyban vannak, s mindkét település érdeke az, hogy maradjanak a jelenlegi helyen és szerkezetben az intézmények (Zalaapátiban 150 körüli gyermek tanul). A zalacsányi polgármester asszony úgy véli, ha fennmaradnak a kistérségek, és 2006-hoz hasonlóan, ismét mód nyílik arra, hogy egyes települések az átsorolásukat kérjék,[21] akkor a négy falu nem habozna a Keszthelyi kistérséghez csatlakozni.

EGY KISISKOLA MEGSZŰNÉSÉNEK TÖRTÉNETÉRŐL

A mihályfa–óhídi általános iskola a közös tanács utolsó elnökének döntése nyomán a nyolcvanas évektől úgy működött, hogy az alsó tagozatnak Óhíd, a felsőnek Mihályfa adott otthont.

20 A zalaszentgróti Erkel Ferenc Zeneiskola kihelyezett tagozata is működik itt, az iskola pedig helyet biztosít a néptáncoktatásnak, karateedzéseknek, s ennek fejében azt kérik a szolgáltatóktól, hogy a tandíjakban kompenzálják az intézmény által vállalt rezsiköltségeket.

21 A települési önkormányzatok többcélú kistérségi társulásáról szóló 2004. évi CVII. törvény 13. § (1) bekezdés szerint a képviselő-testületek az önkormányzati választásokat követő hat hónapon belül kezdeményezhetik átsorolásukat más kistérségekhez.

Egyik településen sem volt olyan épület (máig sincs), amely egy nyolc évfolyamos általános iskolát be tudna fogadni. Így azonban Mihályfán, a hajdani kisnemesi faluban az óvoda mellett az iskola is megmaradt; a falu az ötvenes évektől nemcsak körjegyzőségi székhely rangját veszítette el, de (nagy sérelmükre) a közös, körzetesített szövetkezet központja is az uradalmi cselédmúltú Óhíd lett.

A rendszerváltó évek szétrobbantották a közigazgatási szerkezetet, de az általános iskolát a négy település tartotta fenn, Mihályfa gesztorságával, 2005-ben azután Kisgörbő és Nagygörbő is csatlakozott a fenntartókhoz.

A mihályfa–óhídi általános iskola először 2007-ben került komoly veszélybe. Akkor felcsillant a remény, hogy alapítványi fenntartásban sikerül nyolc évfolyamos iskolaként megmaradniuk, ám ez a menekülési út végül nem bizonyult járhatónak. S 2010 tavaszán a fenntartó önkormányzatoknak arról kellett dönteniük, amit éveken át minden lehetséges módon elodázni kívántak: megszüntetik a felső tagozatot, s tagintézménnyé válnak.

A LEÉPÜLÉS SPIRÁLJA

A közoktatási törvény 2006-os módosítása a tagintézménnyé válás kényszerével, a 2007-es költségvetési törvény a tanévi rendszerű és az ún. teljesítmény-mutatóhoz kötött finanszírozásra való áttéréssel, valamint az ÖNHIKI-s támogatás feltételeinek szigorításával egyértelművé tette, hogy az akkor még 140 fős tanulólétszámmal működő általános iskola nem tartható fenn addigi formájában. Látható volt, hogy a hetedikes és nyolcadikos létszámelvárásokat az intézmény nem tudja majd teljesíteni, s ezért tagintézménnyé kell válnia. Ezt elkerülendő, fennmaradási engedélyért folyamodtak az Oktatási Hivatalhoz, az engedély azonban nem oldotta meg az alapvető problémát, a fenntartó települések forráshiányát; egyre nehezebb volt kipótolni a normatívát.

A 2006/2007-es évben 15 millió forint kiegészítést kellett fizetniük az önkormányzatoknak, s ez különösen Óhídot terhelte meg, hiszen az iskolába járó gyerekek után a kiegészítés majd' fele rájuk hárult, és éppen akkor veszítették el az önhibájukon kívül hátrányos helyzetűnek minősített önkormányzatoknak járó, úgynevezett ÖNHIKI-s jogosultságukat, miközben Mihályfa is kevesebb ÖNHIKI-támogatáshoz jutott. Úgy látszott, fennmaradási engedéllyel is legfeljebb egy évig tudják működtetni az iskolát, ezért lépniük kellett.

Zala és Vas megyéből 2007 tavaszán több kisiskolás település megkereste a budapesti székhelyű Kincsesház Alapítványt, ezt tette a mihályfai és az óhídi polgármester is. A biztató tárgyalások után és a szülők támogatását élvezve, a fenntartók úgy döntöttek, hogy az általános iskola 2007. augusztus 31-én jogutód nélkül megszűnik, és szeptember elsejétől közoktatási szerződés keretében a Kincsesház Alapítvány fenntartásába kerül. Az alapítvány tíz évre vállalta az intézmény fenntartását, és az előzetes számítások szerint a korábbiaknál számottevően kevesebb hozzájárulást kért volna az önkormányzatoktól.

2007 tavaszán a kistérségi társulásnál érezhető volt az aggodalom, hiszen a „többcélúság" veszélybe kerülhetett volna, ha több intézmény is alapítványi fenntartásba kerül. Mihályfán viszont elszántságot, bizalmat és örömöt tapasztalhattunk. Elszántak voltak, mert települési létezésük utolsó bástyájának tekintett iskolájukat meg akarták menteni, örültek, hogy megtalálták a megmentőt, aki átveszi a gyerekeket és a pedagógusokat. Az alapítványban, annak vezetőjében pedig feltétlenül megbíztak. Az iskola igazgató asszonya pedagógiai, szakmai szempontból is örömtelinek találta a váltást, hiszen az intézmény pedagógiai programja és a Kincsesház pedagógiai keretprogramja között több tekintetben is hasonlóságot talált. A Kincsesház Alapítvány alapvetően a sajátos nevelési igényű gyerekek oktatására hozta létre intézményhálózatát – amely a 2007-es tervezett bővítés előtt tizenegy budapesti és vidéki tagot számlált –, az alapítvány vezetője azonban úgy vélte, hogy a befogadó szemlélet, a kiscsoportos oktatás, az egyéni fejlesztés, a legkorszerűbb pedagógiai módszerek alkalmazása minden oktatási intézmény javára válik. A mihályfai és óhídi pedagógusok pedig két uniós pályázat[22] keretében elsajátították azokat a tanulásszervezési, pedagógiai módszereket – projektmódszer, kooperatív, tevékenységközpontú tanulásszervezés, drámapedagógia, IPR, kompetenciaalapú oktatás –, amelyek a Kincsesház iskoláiban a mindennapi munka alapját jelentették. A mihályfai iskola 2004-től sajátos nevelési igényű, 2006 óta pedig halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek integrált nevelését is felvállalta; a tizenkét fős tantestületben gyógypedagógusok és fejlesztő pedagógusok is dolgoztak, a többiek tanfolyamot végeztek el. A pedagógiai innováció egyfelől a gyerekek összetételének változásából fakadó kényszer volt, másfelől a fennmaradásért, plusznormatívák megszerzéséért folytatott erőfeszítések sorába tartozott. Igazgatót, polgármestert egyaránt megnyugtatott az a tény, hogy a pályázatokkal vállalt fenntartási kötelezettség is biztosított, a pedagógiai eredményekre az alapítvány magától értetődően építeni kíván.

Azután 2008 augusztusának utolsó hetében mindenkit villámcsapásként ért a hír: a Kincsesház nem tudja átvenni a vasi, zalai kisiskolákat, mert jogosulatlan normatívaigénylés és köztartozások miatt nem kap több normatívát, fel kell számolnia saját hálózatát. A térségben többen meggyőződéssel vallják, hogy az alapítvány bukása mögött politikai szándék húzódott meg, az oktatási tárca nem nézte volna jó szemmel törekvését kisiskolák tucatjának megmentésére. Ahogy akkor, úgy most sem tudjuk feltárni a mögöttes érdekviszonyokat, konfliktusokat, ami tudható: a tanévnyitó előtti héten döntenie kellett a településeknek arról, átadják-e a Karmacson létrehozott Suli Harmónia 2007 Alapítványnak az iskolát. Döntésük nemleges volt; az új alapítvány ugyanis nem tudta a Kincsesházzal azonos feltételekkel átvenni az intézményt, az önkormányzatoknak nem hogy kevesebbet, de átmenetileg többet is kellett volna fizetniük az új fenntartónak (erről részletesen lásd *Váradi, 2008a: 354–363.*).

22 Az iskola a kompetenciaalapú oktatás bevezetésére (HEFOP 3.1.3) önállóan, a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek integrált oktatására (HEFOP 2.1.5-05/01) konzorciumi partnerként pályázott – a gesztor Pakod, további partnerek Türje és Zalabér iskolái, valamint a zalabéri és óhídi cigány kisebbségi önkormányzatok voltak. A két projekt párhuzamosan futott.

A 2007/2008-as tanévet tehát továbbra is önkormányzati intézményben kezdték a diákok, a fenntartók közül azonban kilépett Kisgörbő és Nagygörbő. Az azóta eltelt két tanév alatt 127-ről 103-ra csökkent a tanulók létszáma, s ez annak jele, hogy a szülők egy része elbizonytalanodott az iskola jövőjét illetően, s máshová, pl. Sümegre, Sümegcsehibe, Zalaszentgrótra íratta gyerekét.

A Kincsesházzal elszenvedett fiaskó után a fenntartók és az igazgató lázasan kerestek megoldást: új fenntartót – még az Iszlám Közösség neve is felbukkan a közös testületi jegyzőkönyvekben –, új „menekülési útvonalat". Zalaszentgrót, Türje vagy Sümegcsehi tagiskolájává válni nem akartak, elsősorban az igazgatónő tiltakozott ez ellen. Már 2007 őszén felmerült az iskola megmentésének, pontosabban többletnormatívák lehívásának lehetséges útjaként a német nemzetiségi vagy a cigány kisebbségi oktatás bevezetése. Utóbbit a szülők nem támogatták, a németet már elfogadták volna. Mivel az érintett falvak soha nem voltak nemzetiségi települések, az országos német önkormányzat először azt javasolta, hogy a forma kedvéért legalább egy egyesületet hozzanak létre. Ez meg is történt, s az első osztályban normatív támogatás nélkül, próbaképp elindították a képzést, de abbamaradt a kísérlet; kiderült ugyanis, hogy föl kellene venni egy nemzetiségi képesítéssel is rendelkező pedagógust – s közben az országos önkormányzat sem adta áldását az alibi nemzetiségi oktatásra. Nem derült ki számunkra, mi volt az oka annak az elégedetlenségnek, ami igazgatóváltáshoz vezetett a következő évben.

A közös testületi ülések jegyzőkönyvei alapján úgy tűnik, az önkormányzatok elégedetlenek voltak az intézmény gazdálkodásával, takarékosabb működést vártak el, de végül Óhíd képviselő-testülete volt az, amelyik nem szavazta meg, hogy az igazgató asszony vezesse tovább az intézményt. Óhíd polgármestere hangsúlyozza, ő jóban volt s van minden igazgatóval, a pedagógiai módszerekkel elégedetlen óhídi szülők gyakoroltak nyomást a képviselőkre.

Az új igazgató, aki naponta Pápáról járt át tanítani, igyekezett menteni a menthetőt, „menedzselni a válságot" – Óhíd polgármestere elégedett vele, Mihályfáé már kevésbé –, a gyereklétszám azonban fogyott, s mint az igazgató úr a 2010. február 17-én tartott közös képviselő-testületi ülésen jelezte, a 2010/2011-es tanévre száz fő alá süllyed. Az elmúlt tanévben a korábbi 16-17 millió helyett a fenntartóknak 23 millió forintot kellett hozzátennie az állami támogatáshoz, a tetemesnek mondható növekedés részint az állami támogatás csökkenésével magyarázható, részint azzal, hogy három pedagógusnak jubileumi jutalmat kellett kifizetniük, ami több millió forintos kiadás. Az igazgató javaslata alapján az iskolatitkár munkaidejének csökkentésével, a takarítói állás megszüntetésével és egy tanító elbocsátásával az összeg húszmillióra lefaragható lett volna. Ám ez már nem volt elegendő ahhoz, hogy Szalapa és Kisvásárhely be ne jelentse ezen az ülésen: szeptember elsejétől kilépnek az intézményfenntartó társulásból, mert nem tudják kifizetni a rájuk eső kiegészítés összegét. A megmaradt két önkormányzat magában már nem lett volna képes fenntartani az intézményt, a testületek végül úgy döntöttek, hogy megszűnnek, a jogutód a türjei iskola lesz.

Az önkormányzatok tárgyaltak Zalaszentgróttal, Sümegcsehivel és Türjével. Türjétől kapták a legjobb ajánlatot, s mivel Türje is részt vesz a kompetenciaalapú oktatás beveze-

tését célzó TÁMOP-pályázatban, garantálni tudja az eredmények fenntartását is, s így az a veszély sem fenyegeti a településeket, hogy a pályázati támogatást vissza kell fizetniük.

> „…volt egy döntése a testületeknek az együttes ülésen, és még arra sem volt idő, hogy a szülőket tájékoztassuk (…), valahonnan kiszűrődött a testületi tagok közül. Szerdán volt a gyűlés, pénteken mi már tárgyaltunk, a polgármesterek mentek, és akkor kiderült, hogy hétfőn a szülők már el is vitték a gyerekeket. Tehát volt olyan gyerek, akit már el is vittek. (…) utána, hogy megy utána a barátnő is, akkor volt olyan szülő, aki megkeresett pár szülőt, hogy ő viszi a gyerekét, ha gondolják, akkor ő viszi a többit is vele, ő át is hordja minden nap. Szóval ez valami borzasztó, hogy hogyan működött itt" – idézi fel a polgármester asszony a helyzet eszkalálódását.

Mire az önkormányzatok tárgyalni kezdtek egymással, azelőtt, hogy hivatalos tájékoztatást kaptak volna a képviselő-testületektől, a hetedikes szülők már elindultak: a tizenhárom fős osztályból tíz gyereket a döntést követő héten Sümegcsehire írattak. Az osztályban csak három problémás, kezelhetetlennek tartott gyerek maradt. Türje is gyorsan lépett, anélkül, hogy erről a mihályfai, óhídi polgármesterekkel egyeztettek volna, levelet írtak a szülőknek, amelyben megígérték, s ezt a szülői értekezleteken is megerősítették: a jelenlegi ötödik és negyedik osztályt osztályfőnökkel, illetve tanítóval együtt átveszik, Türjén külön, párhuzamos osztályban folytathatják tanulmányaikat. Úgy tűnik, hogy Óhídon kevés lesz a 2010/2011-es tanévben az elsős, az óhídi óvodából hét, a mihályfaiból két gyereket írattak be 2010 májusáig, lehet, hogy osztályösszevonásra is szükség lesz, ezt azonban, amennyire csak lehetséges, igyekeznek elkerülni, vagy „papíron" megoldani, nehogy elriasszanak szülőket. Ami a felső tagozatosokat illeti, egy-egy gyermek kivételével a leendő negyedikesek és ötödikesek beiratkoztak Türjére, a leendő hetedikesekről nem tudtak biztosat az intézményben.

> Beszélgettünk a Mihályfán maradt három hetedikes fiúval. Arra a kérdésre, ők miért maradtak az iskolában, megkapó, bár alig hihető válaszuk így hangzott: „nem akartunk kiszúrni a tanárokkal". Eltúlzott kérkedéssel újságolták, hogy több tárgyból is bukásra állnak, fegyelmit is kaptak egyikük alkoholfogyasztása miatt. Türjére, Szentgrótra mennek majd, mondták, ám egyiküket, aki nem fenntartó településről járt Mihályfára, nem óhajtotta felvenni Türje, hiszen nem körzete a falu, és „itt ne bomlasszon" az igen rossz hírnek örvendő fiú, akit végül a sümegcsehi iskolába vettek fel, „megmutathatjuk a tehetségünket" – kommentálta a csehi igazgatónő.

Sümegcsehire is többen jelentkeztek szeptembertől, de néhány szülő azóta jelezte, mégis inkább Türjére viszi a gyermekét…[23]

23 Májusban még nem döntöttek véglegesen az óvodákról, annyi biztos, hogy nem kerülnek Türjéhez és helyben maradnak, felmerült annak lehetősége, hogy a két óvodát közös fenntartásba veszik, a mihályfai esetleg tagóvoda lesz, így mód nyílik a hiányzó mihályfai óvónői státusz biztosítására. A tagóvodai szerkezettel a fenntartók hozzáférnek a kiegészítő normatívákhoz is.

„TUDOMÁSUL KELL VENNI, HOGY ITT A VÉGE"

A fenti mondatot egy szalapai képviselő fűzte az intézményfenntartó társulásból való kilépésükről szóló bejelentéséhez. A faluból több mint húsz diák járt az iskolába, utánuk legutóbb 5,6 millió forint kiegészítést kellett fizetniük.[24] A község évek óta folyamatosan jelezte, csökkenő költségvetéséből, saját bevételek híján, aránytalan megterhelésnek tekinti, s fizetni nem tudja a ráeső összeget. A törpefalu Kisvásárhelyről mindössze öt gyermek járt az intézménybe, de a fenntartó utánuk sem óhajtotta tovább fizetni a hozzájárulást. Mihályfa szívesen várt volna még egy évet, az iskola számára kedvező kormánypolitikában reménykedve, a két falu azonban hajthatatlan maradt.

> „Mert mi azért ragaszkodtunk hozzá, mert eddig is volt iskolánk, itt helyben. De őnekik eddig sem volt helyben iskola… más lesz a társulás neve, másfele kell utazni, de semmivel nem lesznek más helyzetben. Ez ugyanolyan, mint amikor a mozgó postát bevezették. Fel voltunk háborodva itt Mihályfán, mert itt volt korábban postahivatal. A szalapaiak pedig azt mondták, hogy örülnek, mert több szolgáltatást kapnak, mint korábban…" *(mihályfai polgármester).*

Noha Mihályfa veszített a változáson a legtöbbet, hiszen megszűnt az iskolája, s ramaradt egy üres épület, a polgármester asszony képes a társtelepülések szempontjai felől tekintetni a változásra, s elfogadni a végső soron legjobb döntést; hiszen jogutóddal, aránytalan terhek nélkül sikerült a változtatás.

Ami azért pénzbe került, hiszen a türjei iskolába át nem vett, távozó kollégák[25] végkielégítése, felmentési ideje – a bonyolítást Türje vállalja – nem kevés összeget jelent, igaz, év végén visszaigényelhető az államtól. A pedagógusok pedig visszamenőleg kérték jussukat a ki nem fizetett napközikért, túlórákért, amelyeket azért vállaltak el ingyen, hogy munkahelyük megmaradjon.

A polgármester asszony már nehezebben érti s fogadja el a pedagógusok kevéssé lojális viselkedését, s a gyerekeiket egyik napról a másikra Sümegcsehire író szülők döntését. A legnagyobb indulatot, felháborodást mégis az váltotta ki benne, s tegyük hozzá, a képviselőkben és a tantestületben is, hogy a sümegcsehi iskola, a képviselő-testület támogatását élvezve, tanév közben átvette a hetedikes tanulókat, mint mondják, arra hivatkozva, hogy így fel tudnak zárkózni az odajáró gyerekekhez. A mihályfai kollégák, polgármesterek mindezt egyrészt a kollegialitás, szolidaritás hiányaként értékelték, meggyőződéssé szilárdult véle-

---

24 2009-ben a mihályfa-óhídi iskola bevétele 28 254 ezer Ft volt, ezzel szemben állt az 51 785 ezer Ft kiadás. A hiány 23 531 e Ft. A települések hozzájárulása százalékban: Óhíd 49, Szalapa 22, Mihályfa 24, Kisvásárhely 5.

25 Közéjük tartozik a mihályfai igazgató is, akivel nem sikerült interjút készítenünk. Az előzetesen egyeztetett időpontban fogadott ugyan, de közölte, nem látja értelmét a beszélgetésnek, rajtuk nem segít. Annyit megjegyzett, kiábrándult a liberális oktatáspolitikából, és csalódott az iskolák közötti szolidaritás hiánya, a gyerekek „tudatos elszipkázása" miatt. El kell bocsátania kollégákat, s neki magának is megszűnik az állása.

ményük, hogy az igazgatónő tudatosan „agitál" és „csábítgat" át a gyerekeket az iskolájába. Másrészt úgy élték meg, hogy a sümegcsehiek ezzel a lépéssel és érveléssel nyilvánosan leértékelték a mihályfai iskolában folyó pedagógiai munkát, pedig „nem lehet azt mondani, hogy a mi iskolánk egy vacak iskola lenne". Valóban nem az, a kompetenciamérések ebben az intézményben mindig az átlag körüli, illetve fölötti eredményeket mutatnak, ezek az értékek a kisiskolák között tartósan erősnek mutatják a mihályfa–óhídi intézményt (lásd *3. táblázat*). De láthattuk, a jó teljesítmény sem tartotta vissza a szülőket az elmúlt két évben, az iskola körüli tartós bizonytalanság fölülírt minden egyéb szempontot.

Az intézményi szerkezet átalakulásával a települések költségvetési, finanszírozási szempontból mindenképpen jobban járnak, hiszen kiadásaik jelentős mértékben – erről számítások még nem készültek – csökkennek. Csupán az alsó tagozatos gyerekek után kell kiegészítést fizetniük. Eddig a felső tagozatos létszámok miatt az iskola (egyedüliként a térségben) nem volt jogosult semmiféle kistérségi kiegészítő normatívára, most viszont az új szerkezetnek köszönhetően mind a bejáró és helyben tanuló gyerekek után járó, mind a tagiskolai és kistelepülési tagiskolai valamint az iskolabuszos utaztatásra lehívható normatívát megkapják.

Óhíd polgármestere igen mérges azokra a szülőkre, akik elviszik a helyi iskolából a gyerekeket, az övéi mind idejártak, a legkisebb általános iskolás, megy is Türjére. Nem érti, miért nem lojálisak a szülők az iskolához, de ha már nem azok, akkor az állam ne büntesse a létszámhatárokkal, támogatások szűkítésével az intézményfenntartókat. Ha minden óhídi, mihályfai óvodást ide íratnának elsőbe, tizennégyen lennének, így heten lesznek. Ennek ellenére szeretnék hosszabb távon fenntartani az alsó tagozatot, ha lehet, az osztályösszevonást elkerülve, inkább kipótolva a hiányt. A mihályfai polgármester asszony nehezményezte, hogy utólag szerzett tudomást a türjeiek szülőknek tett ígéretéről, s főként annak nem örül, hogy a negyedik osztállyal együtt a tanítónőjük is megy, jó hírű pedagógus, akit most elveszít az alsó tagozat. A létszám csökkenése, az ezzel járó esetleges összevonási kényszer és az egyik legjobb pedagógus távozása Türjére aggodalmat kelt benne, attól fél, hogy néhány éven belül megszűnik az alsó tagozat Óhídon.

„EGYSZERŰEN SZERETNÉNK FELTÖLTENI AZ ISKOLÁT"

A türjei iskola élére 2009 januárjában nevezték ki a jelenlegi igazgatónőt. A helyi származású pedagógus 1978-ban került az iskolába tanítóként, hosszú éveken át igazgató-helyettesként dolgozott. Kinevezésekor már megszületett a döntés: a nagyközség 196 millió forint támogatást nyert a regionális operatív program keretében az általános iskola felújítására. A 2009 nyarán elkezdődött beruházás 2010 márciusáig tartott, addig az oktatás kényszertantermekben folyt. A megújult, egy emelettel bővült, tágas, világos, kiválóan felszerelt iskolában a tanév végén 132 diák tanult, „de játszva elférne háromszáz gyerek is".

A türjei általános iskola arról ismert a kistérségben, hogy 2002/2003-ban, a szegregáció tilalma miatt elkezdte integráltan oktatni az SNI-tanulókat, addig gyakorlatilag külön cigány osztály működött az intézményben. A 21 SNI-tanulóval két gyógypedagógus és egy logopédus foglalkozik. Az iskolára az jellemző, hogy „mi minden újat kipróbálunk", az SNI-integrációt figyelemmel kísérő mentor tanácsára próbálkoznak a kéttanáros modellel, a 2009/2010-es tanév végén került sor az első bemutató matematika órára. A korábbi, a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek integrált nevelésének, az IPR bevezetésével járó HEFOP-os pályázat után,[26] az infrastrukturális beruházáshoz kapcsolódó kötelező TÁMOP-os, a kompetenciaalapú oktatás bevezetését szolgáló pályázatban is részt vesznek, a tizenkét fős tantestületből heten vállalkoztak a projektben való közreműködésre. A pedagógiai, módszertani megújulás iránt hagyományosan nyitott iskola 2009-ben elnyerte az ökoiskola címet is, a pedagógiai programba beépül a környezet-és természetvédelem, az egészséges életmódra nevelés.

A türjei iskola is azon térségi intézmények közé tartozik, amelyek pedagógiai, oktatásszervezési, módszertani tapasztalataik, munkájuk alapján referenciaintézménnyé szeretnének válni. Ebben az iskolában is az átlag körül mozognak a kompetenciamérések eredményei, 2009-ben a nyolcadikos matematika eredmények maradtak el jócskán az átlagtól (lásd *3. táblázat*).

Ami a jövőt illeti, az igazgató asszony úgy látta, hogy megáll az évek óta tartó fogyás, az intézmény létszámában stagnálás és a következő években kis emelkedés várható akkor is, ha csak a türjei és batyki óvodai létszámokat veszi figyelembe; míg az elmúlt két tanévben 14 elsős jött, kevesebben, mint ahányan elballagtak az iskolából, 2011 szeptemberében 24 elsőssel számolt.[27] A nagy változás azonban mégis az, hogy a következő tanévben két párhuzamos osztály indul ötödik és hatodik évfolyamon, köszönhetően a mihályfai felső tagozat megszűnésének. Az igazgatónő büszke: „negyven gyereket hozni, ilyen nehéz időkben!"

Türjei nézőpontból egyszerű és kerek a történet: a gyerekekért folyó versengés győztese az, aki a legjobb, vagyis a legolcsóbb ajánlatot teszi a korábbi fenntartóknak, s a legtöbb kedvezményt, ingyenes szolgáltatást a családoknak.

> „Mintegy két hónapja lehet, hogy Türje község önkormányzatát felkereste Mihályfa, Kisvásárhely, Óhíd, Szalapa közös képviselő-testülete, hogy megszűnik az iskola, tulajdonképpen anyagi okok miatt. Nem oktatás miatt, ez nagyon fontos a mundér becsületéért. (…) És ők megbeszélték azt, hogy lejárják a környékbeli iskolákat, hol kínálnak több kedvező lehetőséget a gyerekeknek meg a kollégáknak. (…) Türje tudta ajánlani az ingyenes busz-

26 Lásd a 22. lábjegyzetet.

27 Türjéről Zalaszentgrótra és Zalabérre járnak át iskolások, összesen kilencen, Batykról is e két településre utazik húsz gyerek. Az 1700 körüli lakost számláló Türjén mindig viszonylag kevés volt a bejáró tanuló, alapvetően a helybeli családok íratják ide gyermekeiket. A kisgörbői iskola megszűnését követően is csak néhány gyerek érkezett a volt fenntartó településekről, ők részben elballagtak már. Ám a türjei önkormányzat fontosnak tartotta a kisgörbői iskolabusz megszerzését, s ez a 2010-es események fényében stratégiai befektetésnek bizonyult.

közlekedést. Türje és Batyk községek körjegyzősége egy huszonhárom fős iskolabusszal és négy darab kilencszemélyes kisbusszal rendelkezik, így könnyű volt a felajánlás. Azt a felajánlást is megtettük, hogy természetesen a gyerekek órarendjéhez és a szülők igényeihez igazodva mi úgy szállítjuk haza a gyerekeket, ahogy ezt kérik." Tehát, ha kell, az órák befejeztével vagy a napközi után, és a szülői értekezletekre, iskolai rendezvényekre a szülőket is hozzák-viszik.

A polgármester megerősítette az igazgatónő ígérvényeit – amelyek között szerepelt az ingyen tankönyv, amely 2003 óta minden türjei iskolásnak jár –, ennek alapján döntöttek úgy az érintett települések, hogy Türje lesz a jogutód. Ezután – Sümegcsehire már átment jószerivel a teljes hetedikes osztály – a mihályfai tantestület javaslatára a mihályfai diákokat elhozták Türjére, bemutatni a szép új iskolát.

„Na és akkor áthoztuk a buszainkkal a mihályfai gyerekeket. Ez nagyon nagy élmény volt. (…) A gyerekek végigjárták az iskolát, ámuldoztak-bámuldoztak." Az első mihályfai szülői értekezlet után – amelyet még három követett – a szülőket is áthozták az iskolába, előtte azonban az igazgató asszony felajánlotta számukra, hogy „amennyiben osztályok teljes létszámmal jönnek át, én a jelenlegi osztályfőnököt is áthozom."

Az Óhídról érkező gyógypedagógusi végzettséggel is rendelkező tanítónő a nem szakrendszerű oktatásnak köszönhetően, „feltaníthat" hatodik osztályig, közben elvégzi a matematika tanári szakot. Az ötödikesek osztályfőnöke is érkezik, s mellette át kívánják venni a mihályfai angoltanárt, s amennyiben mód van rá, az iskolatitkárt.

„Hogy mi éri meg ebben nekünk? A gyerek. Szigorúan a gyerek. Mihályfához a legközelebbi oktatási intézmény mi vagyunk. Énnekem a szívem szakad meg, amikor látom, hogy a buszmegállóban táska nagyságú gyerekek álldogálnak. A télről nem is beszélve. (…) anyagi számításokat nem végeztünk (…), de attól függetlenül én azt mondom, hogy ez nekünk anyagilag meg fogja érni. Ha nem fizetünk rá, akkor már nagyon-nagyon jó, mert több gyerekből nagyobbat lehet válogatni. Egyszerűen szeretnénk feltölteni az iskolát."

Azt ugyan még nem tudhatta az igazgatónő, hogy a hezitáló és május végéig nem jelentkező gyerekeket szüleik végül hová íratják, de bizakodó volt: a párhuzamos osztályok indításához megfelelő létszámban jelentkeztek át Türjére a leendő ötödikes és hatodikos gyerekek, s az alsó tagozat is megmaradhat.

„Miután ott nagyon kevés a létszám: első osztály hét, második tíz, harmadik tizenkettő, negyedik tíz fő, csak részben összevonva tudjuk megoldani. De a törvény arra engedélyt ad, hogy csak a készségtárgyakat tartsuk együtt, a fő tantárgyakat különbontsuk osztályonként. És

> megtartjuk Óhídat tagintézményként, és a teljes létszámba majd belefér. Tehát olyan, hogy Türje nem lesz nyolcosztályos iskola, minket nem fenyeget."[28]

A térségbeli iskolák esélyeit latolgatva az igazgató asszony bízik abban, hogy a türjei iskola önálló marad, nem válik a zalaszentgróti iskola tagintézményévé, „ameddig nekem Türjén szavam van, addig Türje nem fog becsatlakozni, az holtbiztos, mert én még a haló poromból is ez ellen tiltakoznék". Nem titkolt ambíciója pedig az, hogy az iskola az itt folyó szakmai munka, innováció alapján Zalaszentgrót konkurenciájává nőjön.

Sebezhetővé a türjei iskolát tanulóinak összetétele, illetve az ehhez kapcsolódó előfeltevések, vélelmek és félelmek teszik. Amikor arról kérdeztünk fenntartót, intézményvezetőt, vajon milyen okok alapján vihették a szülők gyermekeiket Türje helyett Sümegcsehibe, vagy akár máshová, a legtöbbször felmerülő érv az volt, hogy a Türjén „sok a cigány gyerek". Az igazgatónő szerint az iskola tanulóinak ugyan több mint a fele hátrányos (74 diák), s több mint harmada halmozottan hátrányos helyzetű (47), de a szegénységgel és a belőle fakadó gondokkal nem csak a roma családok küszködnek a településen, a roma tanulók aránya 23%, nem túlzottan magas.

> „Valóban, úgy van kitalálva, hogy Türje községben nagyon sok a cigány, és ezért nem hozzák ide a gyerekeket. Ezt valakik kitalálták. Valóban, így igaz, hogy van cigány, de nálunk, hála istennek, és ezt el is mondtam Mihályfán is, illetve a szülői értekezleten több alkalommal, hogy ezek a türjei cigányok nem gonoszak. Nem azt mondom, hogy hiányzik belőlük a cigányvirtus. Nem. De nem támadók. Beilleszkednek." A volt türjei igazgató – a munkaszervezet jelenlegi közművelődési referense – hangsúlyozza, az iskolában soha nem adódott konfliktus roma és nem roma gyermekek között, s az intézmény pedagógiai programja az integráció mellett a tehetséggondozásra is nagy hangsúlyt fektet. Azt azonban pontosan látja, hogy „ilyen iskolamegszűnéseknél mindig nagyobb a lehetőség arra, hogy a szegregációs folyamatok meginduljanak, akármennyire agyon van tervezve. Meg aztán jöhet itt HEFOP-tól TÁMOP-ig minden, mert a szülő nem ezzel a szakmaisággal gondolkodik, hanem az, hogy a gyermek védelme, és nem is biztos, hogy számára a legkedvezőbbet választja, tehát utaztatja ő harminc kilométert is, csak biztonságban érezze [a gyerekét]".

Nem tudni, milyen tapasztalatokat szereznek majd egymásról a türjei és a bejövő mihályfai, szalapai, óhídi gyerekek, hogyan értékelik majd a szülők az iskolában folyó pedagógiai munkát, a mindezek miként befolyásolják a következő években a szülői döntéseket. Nem kizárt a türjei iskola szegregálódásának elindulása, ahogy az sem, hogy kialakul egyfajta egyensúly a legutóbbi változások által közvetlenül érintett két kisiskola között.

---

28 Az iskola tájékoztatása szerint a 2010/2011-es tanévet a türjei iskola, a két tagintézményt is beszámítva, 235 gyermekkel kezdte el.

„EGY KIS ISKOLÁRA MINDEN VESZÉLYT JELENT"

A mihályfa–óhídi iskola átalakulási drámájának akaratlan és sokak szemében negatív főszereplőjévé vált a sümegcsehi iskola igazgatónője. Ha őt kérdezzük: a tantestületével együtt váratlanul került egy rendkívül nehéz helyzetbe, ahol egy közös, pedagógiai szempontból megalapozott döntést hoztak a gyerekek felvételéről, ami után „mindent kaptam, ami létezett, a legelképesztőbb rágalmak kellős közepében találtam magam".

A sümegcsehi iskola mindannak cáfolatát nyújtja, amit a nagy, illetve kisiskola viszonyáról sokan – például a zalaszentgróti igazgató –, gondolnak, és mindazt példázza, amit a falusi kisiskolák értékeiként tarthatunk számon: közösséget, kultúrát, identitást teremt. Sümegcsehi egy rendkívül erős autonómiaigénnyel és aktív közösségi élettel leírható, ép társadalmú kistelepülés, amely megmaradásának és identitásának sarokköveként tekint az iskolára. Falu és iskola története, élete elválaszthatatlanul egybefonódik. A sümegcsehi példa megértésének egyik forrása a helyi társadalom történetében rejlik *(Glózer–Váradi, 2008),* a másik a település és az iskola sajátos helyzetéből, az iskola szellemiségéből, szolgáltatásainak minőségéből fakad (lásd részletesebben *Váradi, 2008a, 363–368. o.*).

Nem ismerünk még egy olyan kisiskolát, amely a sümegcsehihez hasonló mértékben képes lett volna növelni tanulóinak létszámát; a 2003/2004-es tanévben száz gyerek sem járt az iskolába, két év múlva indult meg a növekedés, a legutóbbi tanévben 157 diák tanult itt, a 2010/2011-es tanévet pedig 169 tanuló kezdi meg Sümegcsehin, köztük 22 első osztályos. Az igazgatónő a „101 kiskutyás" korszakot (110-120 fős iskolát) szereti, és nagyon féli a következő évet a „rettentően magas" létszám miatt. A létszám emelkedése ugyanis egyfelől öröm; az iskola jó hírének, az itt folyó pedagógiai munkának a visszaigazolása, másfelől új problémákat vet fel, amelyek hatásai előre nem láthatók.

Noha Sümegcsehi többek között arról ismerszik meg, hogy innen a szülők gyereket más általános iskolába el nem visznek,[29] a születések alacsony száma nem tenné lehetővé a nyolc évfolyamos iskola működtetését, az elmúlt tanévben mindössze hatvan sümegcsehi gyermek járt az iskolába. A társfenntartó településekről (Döbröce, Bazsi Mária-major, majd 2005 után Kisgörbő és Nagygörbő) is kevés a bejáró gyerek, az iskola fennmaradását a Sümegről kiutazó diákoknak köszönheti, az elmúlt tanévben ők már többen – hatvanöten – voltak, mint a helybeliek.

Sümegről mindig is járt a sümegcsehi iskolába néhány gyerek, számuk 2005-ben kezdett megugrani, amikor a sümegi vezetés átalakította a város intézményi struktúráját és vitatott körülmények között nevezett ki új igazgatót. A hibásnak bizonyuló döntések következményeivel elégedetlen szülők elkezdték áthozni gyerekeiket a sümegcsehi iskolába. Bár hallhattunk olyan véleményeket, hogy a sümegcsehi igazgatónő, aki maga sümegi lakos,

29 Jelenleg ketten járnak el innen, sportiskolába, ez azonban a szabályt erősítő kivételnek tekinthető.

úgymond tudatosan toborozza a sümegi gyerekeket, meggyőződésünk, ha így is lenne, akkor sem magyarázná a sümegi kijáró gyermekek magas és növekvő számát. Nem lehetne tartósan vonzó ez a kisiskola, ha befogadó, családias, derűs légkörének, a pedagógusok munkájának nem lenne a szülők és gyerekek körében terjedő jó híre. A közoktatás-fejlesztési terv arra a veszélyre hívta fel a figyelmet, hogy az alsóbb évfolyamokon csökkenő tendenciát mutat a sümegi gyerekek száma. Inkább ingadozásról beszélhetünk e tekintetben, s látnunk kell, hogy Sümegről több olyan, problémásnak mondott gyereket hoznak át, akár tanév közben is, akik az iskolában nem érezték jól magukat, legyenek jó vagy rosszabb tanulók.

Abban azonban kemény döntést kellett hoznia a tantestületnek, igazgatónak, hogy kiket nem tud és akar befogadni az iskola: a tanulási problémás, gyengébb gyerekeket szívesen felveszik – igaz, egy-egy osztályba nem kerülhet több két-három ilyen gyermeknél –, de a súlyos magatartási zavarokkal küzdő gyerekeket nem szabad felvenni, a többiek és az oktatás színvonalának megőrzése érdekében. Ahogy a falura, úgy az iskolára is az jellemző *(Glózer–Váradi, 2008),* hogy szívesen fogadja az „idegeneket", a nem helybelieket, de a befogadás mértéke és határa is ki van jelölve: nem veszélyeztetheti a közösség épségét, hagyományokkal, szabályokkal kicövekelt mindennapjait. A községben 1997 óta működik egy megyei fenntartású lakásotthon, az állami gondoskodásban nevelt gyerekek problémák nélkül beilleszkedtek az iskola és a falu életébe, a 2009/2010-es tanévben 18 állami gondozott diák (3 családotthonos, a többiek sümegiek) járt az iskolába, amelyben az egyosztályos évfolyamokon mindig is magától értetődő volt az integrált oktatás, a befogadó pedagógiai szemlélet és gyakorlat.

Néhány adattal folytatva: az SNI-tanulók száma a 2009/2010-es tanévben 15, a beilleszkedési, tanulási és magatartási nehézséggel küzdőké (BTM) 7, s míg az iskolások között nincs 3H-s gyerek, a hátrányos helyzetű, tehát kedvezőtlen anyagi körülmények közül érkező gyerekek hatvankilencen vannak. A roma származású tanulók száma az igazgatónő szerint tizenöt.

A sümegcsehi iskola általános képzést nyújt diákjainak, ami a gimnázium és a szakiskola felé egyaránt utat nyit és alapot ad. Mindazonáltal a tizenkét fős tantestülettől nem idegen a folyamatos pályázás és a pedagógiai innováció; a kutatás idején éppen a kompetenciaalapú oktatás és nevelés bevezetésére való felkészülés zajlott; a pedagógusok teljesítménymotivációs pályázatára benyújtott munkájukat pedig a szakértők kiválóra minősítették, s így felkerült az oktatási tárca honlapjára is. Zajlott a referenciaintézményi minősítés is, nyárra várták a feltételeket vizsgáló szakértőket. A mérés-értékelés pályázatuk keretében pedig szakértői segítséget kaptak a tanárok felkészítéséhez és az intézkedési terv elkészítéséhez annak érdekében, hogy a kompetenciamérés eredményein javítani tudjanak. E méréseken az iskola rendre jó átlagosan szerepel, pontosabban: a magyarban kicsit jobban, a matematikában jóval rosszabbul teljesítenek a diákok. Utóbbi oka egyszerű: az elmúlt években négy matematikatanár váltotta egymást az iskolában, ki családi okokból ment el, kit elküldtek, mert nem tartották megfelelőnek, az új kolléganőhöz nagy reményeket fűz az igazgatónő, aki szerint a kompetenciamérés arra mindenképpen alkalmas, hogy jelezze, hol vannak a problémák.

A mihályfa–óhídi iskola körüli bizonytalanságból fakadó elvándorlás megváltoztatta a sümegcsehi iskolába bejáró gyerekek összetételét is; míg a 2008/2009-es tanévben mindössze egy óhídi gyerek volt az általános iskolában, a következő tanévben már tizenöt olyan diákja volt az iskolának, akik a mihályfai iskolát fenntartó településekről járnak át.

2010 márciusában egy óhídi szülő kereste a hetedikes osztályfőnököt; nem tudják, hogy bezárják-e a mihályfai iskolát, de szeretné áthozni ide a kislányát, aki a következő hétfőn már meg is jelent Sümegcsehin. „Egy borzasztó hét következett… ilyen még nem volt, hogy tíz gyerek egy osztályból valahol feláll, és kijön hozzánk." Egy héten át nem tudhatták, hogy végül hány gyerek iratkozik át Mihályfáról, jöttek a telefonok, a szülők, akik elmondták, a gyerekeik ragaszkodtak a sümegcsehi iskolához. Az igazgatónő úgy véli, nem véletlen, hogy éppen a hetedikesek szülei estek pánikba, hiszen nem mindegy, hol járnak nyolcadikba, hogyan készülnek fel a középiskolára. Éppen ezért, a gyerekek és a pedagógusok érdekében döntöttek úgy, hogy tanév közben átveszik a tanulókat, „felvállaltam és fel is vállalom, hogy azt mondtam [az őt felkereső mihályfai igazgatónak], hogy nem beszélem le a szülőket, ha vinni akarja a gyerekét, és úgy dönt, hogy elviszi, akkor most. Mert én igenis ezt az időpontot még jónak láttam arra, hogy beintegrálódjanak egy iskolába, egy közösségbe és a nyolcadik így a legkevésbé sérülékeny".

Az integrálódás sikerült, még az osztályfőnök belépése előtt a gyerekek maguk intézték el az ülésrendet, egy sor sümegcsehi, egy sor új gyerek, a pedagógusok pedig azonos szintre hozták a tanulókat, fölmérték, ki hol tart a tananyagban, s volt, ahol a mihályfaiak, volt, ahol a csehiek jártak előrébb. A hetedikben így lett huszonnyolc diák – ekkora osztály ebben az iskolában még sosem volt. Az igazgatónő, a tantestület nem is szeretné, ha az intézmény tovább bővülne, úgy tudták májusban, hogy szeptembertől összesen 24 gyerek várható a volt mihályfai iskolából – nyolc szülő közben jelezte, mégis inkább Türjére viszi a gyerekét.[30]

Miközben igazgató, pedagógus azon dolgozott, hogy az új tanulók befogadása, beilleszkedése, a gyerekek összecsiszolódása zökkenőmentes legyen, nem csupán a vádakkal kellett szembesülniük, megküzdeniük. Polgármester és képviselő-testület okkal büszke arra, hogy Sümegcsehi a térség második legnagyobb iskolája s hogy láthatóan nő a vonzereje. Ám mintha kizárólag a számok bűvöletében élnének, hiszen amolyan utasításként elhangzott az is: mindenkit, aki jön, fel kell venni. A község polgármestere úgy számol, hogy 200 gyerek is elférne itt, de 180 legalább. Az igazgató asszony azonban pontosan tudja, hogy a növekedésnek kemény határai vannak, s az új helyzetben, a megemelkedett létszám mellett új problémák is jelentkeznek: kicsik az osztálytermek, nincs az iskolának tornaterme, testnevelésből és informatikából csoportot kell bontani, új napközis csoportot kell indítani, a gyerekek utaztatását meg kell oldani. S mindennek komoly pénzügyi vonzatai vannak. Saját iskolabusz híján Sümegcsehi önkormányzata a ZalA-KAR-tól bérelt busszal, illetve egy vállalkozóval kö-

30 Az érintettekkel folytatott beszélgetések alapján úgy tűnik, hogy nagyon nagy nyomás nehezedett azokra a mihályfai szülőkre, akik a gyerekeiket nem Óhídra vagy Türjére íratták.

tött szerződés keretében oldja meg a bejárók utaztatását, s minden várható csoportbontás, új szolgáltatás többletkiadásokkal jár majd.[31]

A fenntartó a gyereklétszám növekedéséből fakadó pedagógiai problémákra nem igazán érzékeny, folyamatos nyomást gyakorol az iskolára, „száznegyven, százhatvan, mondtam nekik, be se gyertek a következő tanévben, ha nem lesz meg a százhetven gyerek. Jó, most százhatvannégy van beírva". A polgármester hozzáfűzi, ő csak viccel – persze, de annyira mégsem. Ahhoz, hogy az iskola a jelenlegi finanszírozási feltételek közepette fennmaradhasson, minden évben „tizennyolc elsősnek kell lennie, ha a pedagógusok hosszú távon munkát akarnak maguknak a településen".

A sümegcsehi iskola sorsa a bejárókon múlik. Már évek óta hallhattuk a térségben, amint a sümegi általános iskola helyzete rendeződik, megindul a visszaáramlás, elapad az utánpótlás. Úgy gondoljuk, hogy ha a városban be is következik a kedvező fordulat, az nem jelenti egyben a sümegcsehi iskola vonzerejének csökkenését, s biztosan nem vezet hirtelen változáshoz. A mihályfa–óhídi iskola átalakulása szülői döntéseknek köszönhetően kedvezett a sümegcsehi iskolának – a fenntartó lényegében csak követte az eseményeket –, meggyőződésünk, hogy a következő években is jönnek majd ide a tagintézménnyé vált iskolát fenntartó szomszédos községekből. Tény azonban, hogy a bejárókra való ráutaltság, a csökkenő gyermekszám mellett, sebezhetővé teszi ezt az iskolát is. Az igazgatónő tisztában van ezzel, nem zárja ki, hogy intézménye kerülhet olyan helyzetbe, amikor fel kell adni, tagintézménnyé kell válni, vagy a kormányzat is kimondhatja, hogy ekkora létszámú kisiskolákra nincs szükség.

> „De én akkor is azt gondolom, hogy emelt fővel! Mert megtettünk mindent, tiszta a lelkiismeretünk, mindent a gyerekekért, a faluért, az iskoláért tettünk, nem tudom elképzelni, hogy mi egymásnak ugrasszuk a szülőket, a gyerekeket, ilyen nagy terheket rójunk a családokra, és utána mindenkit sárral dobáljunk, aki a környezetünkben van."

A kistérségi iskolarendszer átalakulásának 2010-ben lezajlott drámája többek között azzal a tanulsággal szolgál, hogy a tartós, kommunikációs deficittel kísért bizonytalanság végül a folyamatok kezelhetetlenné válásához vezet, felerősíti az érintettek, érdekeltek közötti konfliktusokat. Mondhatnánk azt, hogy ilyen helyzetekben elkelne egyfajta külső közvetítő támogatás, amely segít tompítani a hallomásokból, vélelmekből, gyanakvásból és bizalmatlanságból táplálkozó ellentéteket, s megtalálni a mindenki számára kedvező megoldást. Ilyen legitim szerep azonban ma nem létezik, és a tervezés is lehetetlen.

---

31 Az óvoda és iskola költségvetése az elmúlt évben 80 millió forint, Sümegcsehi a támogatáshoz 24 milliót tett hozzá, a társfenntartó települések nem fizetnek semmit.

ALAPÍTVÁNYI UTAK: SULI HARMÓNIA 2007 – GYERMEKEKET SEGÍTŐ ALAPÍTVÁNY[32]

Amikor 2007 augusztusának végén kiderült, hogy a Kincsesház nem tudja átvenni a zalai, vasi kisiskolákat, három nap leforgása alatt kellett menteni, ami menthető. A Keszthelyi kistérséghez tartozó Karmacson az ezredforduló táján a töretlenül fogyó gyereklétszám, a fenntartás egyre növekvő költsége arra késztette az iskolát, hogy felvállalja az SNI-integrációt. A környező falvakból, városokból is kezdték ide íratni a gyerekeket, ennek ellenére a fenntartó 2006-ban be akarta zárni az iskolát. Az iskola vezetése ekkor találta meg a Kincsesházat, s Zala megyében elsőként csatlakoztak az alapítvány hálózatához.

> „Nagyon jól éreztük magunkat. A két pedagógiai program összedolgozása nem okozott gondot, mivel itt összevont osztályok vannak, a projektmódszer igen kézenfekvő volt, maga a Kincsesház is profitált ebből. Nagyon gyümölcsöző volt az együttműködés, a karmacsi iskolának híre lett, sorra jöttek a látogatók, ide járt a fél Dunántúl. Amikor pedig jött a 2007-es nagy iskolabezárási hullám, mindenki ezt látta menekülési útvonalnak. Bár folyamatosan hangsúlyozzuk, hogy mi nem iskolamentő alapítványnak készültünk, mégis az lett belőle" – idézi fel a Suli Harmónia első kuratóriumi elnöke, 2008 ősze óta szakmai vezetője.

A karmacsi iskola mellett működő, még be sem jegyzett kis alapítványt rohamléptekben intézményfenntartó alapítvánnyá kellett átalakítani és bejegyeztetni, az intézményekkel a megállapodásokat újrakötni. A karmacsiak hetvenkét órán át gyártották a papírokat, a kehidakustányi önkormányzat pedig alapító tőkeként kétmillió forintot helyezett el ügyvédi letétbe, „hogy súlya, komolysága legyen a dolognak", s hogy működési engedélyhez jussanak.

A Kincsesház huszonnégy intézmény átvételéről tárgyalt, a Suli Harmóniához végül tizenkét általános iskola csatlakozott. Az iskolák az első évben még a Kincsesház nevét viselték, az alapítvány pedagógiai programja alapján dolgoztak, s annak vezető szakemberei jelen voltak az intézmények életében, trénerként, kommunikációs szakemberként. Aztán „a Kincsesház neve nem csengett olyan jól, s az is elhangzott, hogy ezzel a névvel nemigen számíthatunk nyertes pályázatokra", így az iskolák is nevet változtattak. A Kincsesház befogadó szemléletét, pedagógiai-módszertani alapjait megtartották, de igyekeztek a programokat igazítani a kisiskolák igényeihez, sajátosságaihoz.

32 A kutatás nem az alapítványi iskolák működésére fókuszált, így csak a Zalaszentgróti kistérségben működő két általános iskola igazgatóját, illetve a települések polgármestereit kerestük fel, továbbá interjút készítettünk az alapítvány kuratóriumának volt és jelenlegi elnökével, valamint a bezárt karmacsi iskola igazgatónőjével. Az iskoláról lásd még a sárvári esettanulmányt.

A Suli Harmónia fenntartásában a 2009/2010-es tanévben tizenkét általános iskola[33] működött, 840 körüli gyermekkel, 150 alkalmazottal – szinte kizárólag pedagógusokról van szó, adminisztratív dolgozót az iskolákban nem alkalmaznak, esetleg néhány takarítót. A hálózatba tartozó iskolák közötti távolságok – a két szélső pont között hetven kilométer –, a tanulók és a tantestületek kis létszáma szükségessé tette a bokoriskola-rendszer kialakítását; két-három egymáshoz közeli tagiskolában utazó pedagógusokkal biztosítják a megfelelő szakos ellátottságot, a gyógypedagógusok, fejlesztő pedagógusok, logopédusok ugyancsak utaznak az intézmények között. Karmacs, valamint Kehidakustány és Zalaszentlászló egy bokrot alkotnak. Kehidakustányban és Zalaszentlászlón is hat pedagógus alkotja a tantestületet, az utazó tanárok száma három, illetve öt.

> Az utazó pedagógus rendszer egyértelmű előnye, hogy jobb és olcsóbb, mint ha a gyerekeket kellene utaztatni, a kis óraszámú pedagógusok megtarthatják munkahelyüket, s az intézmények a szakos ellátás biztosításával javítanak oktatási szolgáltatásaik minőségén. Ugyanakkor több okból „nem annyira egyszerű" ez a rendszer. A legáltalánosabb problémát az a gyakorlati kérdés jelenti, hogy ugyan melyik iskolához, tantestülethez, településhez tartozik az utazó pedagógus. Tartósan nincs jelen egyik iskolában sem, nem tud egyszerre három iskolában szülői értekezletre, fogadóórára, osztálykirándulásra elmenni, iskolai programokon, projektekben részt venni. Tehát gyengén kötődik az intézményhez, az iskolai közösséghez, a szülőkhöz. További nehézséget jelent, hogy ha rossz időjárás miatt nem ér el az iskolába az utazó tanár vagy megbetegszik, helyettesíteni kell, de azt a helyettesítő tanárnak az utazó nem tudja visszaadni, s ez adott esetben feszültségeket kelt a tantestületen belül.

Az alapítványhoz csatlakozott iskolák pedagógiai programjának alapja a kiscsoportos projektpedagógia. A kuratórium jelenlegi elnök asszonya – aki a hálózathoz tartozó Eszteregnyén volt korábban igazgató – meggyőződéssel vallja, hogy „minden gyerek csoda, minden gyerek jó valamiben", s a bennük lévő képességek kibontakoztatásának legjobb eszköze a projektpedagógia. Az innovatív módszerek alkalmazása azonban nehézségekbe ütközik. Az elnök asszony szavai a pedagógusok újdonságokkal szembeni ellenállásáról éppen úgy erre utalnak, mint a zalaszentlászlói igazgatónő óvatos fogalmazása; ő a projektmódszert nem tartja jobbnak vagy rosszabbnak a frontális osztálymunkánál, mindkettőt alkalmazzák. Látnunk kell, hangsúlyozza a kehidakustányi igazgató, hogy az alapítványhoz átkerült iskolák tantestületeinek többsége korábban nem találkozott akár a projekt-, akár a kooperatív, akár a tevékenységközpontú pedagógia módszertanával. Ugyan a Kincsesház vezetője még tar-

33 A központi iskola Kehidakustányban működött, tagintézmények: Karmacs, Zalaszentlászló, Újudvar, Eszteregnye, Miháld, Felsőrajk, Hahót, Pölöske, Egervölgy, Hegyfalu, Káld (utóbbi három Vas megyei).

tott ún. érzékenyítő tréningeket a pedagógusok számára, ám ezek az intézményi átalakulás egzisztenciális félelmekkel, kommunikációs problémákkal átszőtt légkörében zajló képzések nem vezethettek a remélt pedagógiai paradigmaváltáshoz.

Az intézményi hálózat másik sajátossága – az előzmények ismeretében aligha meglepő módon – az SNI-tanulók integrált nevelése, oktatása; az intézményhálózaton belül egy koordinátor fogja össze a gyógy- és fejlesztő pedagógusokat, egyezteti, adminisztrálja a munkájukat.

Az SNI-integráció sajátos problémákat is felvet az intézmények működésében és megítélésében. A kuratórium elnöke szerint általában öt-hat ilyen gyermek jár egy-egy iskolájukba – mindössze egy zalai intézményt említett, ahol kiugróan magasnak mondható a számuk –, mégis: „így vagyunk benne a köztudatban sajnos!" Az a tapasztalat ugyanis, hogy amikor az intézmény nem bír a gyerekkel, akkor szívesen küldi az alapítványi iskolába, illetve hogy a szülők eleve a „problémás" gyermekeiket hozzák ide, s például a jobb képességű gyermeküket máshová íratják, s arra is van nem egy példa, hogy a megfelelő terápiás és pedagógiai háttérnek köszönhetően „kikupált" gyereket felsőben már jobb hírű iskolába íratják át. A 2010-ben megszűnt karmacsi általános iskola tanulóinak szülei azzal szembesülhettek, hogy amikor új iskolát kerestek a gyerekeknek, az első kérdés, amire válaszolniuk kellett: van-e a gyereknek SNI-papírja. A bezárt tagintézmény fiatal igazgatónője szerint „azt gondolják a karmacsi iskoláról, hogy szegregált intézmény. Holott az idei tanévben a 36 diák közül csak öten voltak ilyen gyerekek".

A kehidakustányi iskolában jelenleg 7 SNI-s és beilleszkedési és magatartási problémákkal küzdő, úgynevezett BTM-es gyerek tanul, köztük egy halmozottan sérült kisfiú, súlyos mozgásszervi betegséggel, ide szomatopedagógus is jár, aki csak vele foglalkozik. Az igazgató azonban a befogadó-integráló iskola megvalósításának korlátairól beszélt.

> „Az első körben, amikor alapult a rendszer, nagy volt a bizalmatlanság, és először olyan szülők kerestek meg bennünket körzeten kívül,[34] akiknek valamilyen problémája volt, tehát azért kellett elmenni terápia irányába. De (…) ennek is megvannak a határai. Tehát minden esetet már mi sem tudunk bevállalni, mert ahhoz kellene egy befogadó közeg. Most egy faluban nem biztos, hogy annyira toleránsak az emberek, vagy annyira befogadó maga a szülői közeg, ha telerakom problémás gyerekekkel az iskolát, és a normál gyerekeket vagy a helyi gyerekeket meg elviszik emiatt, mert a szülő nem tolerálja, tehát egy érzékeny egyensúlyt [kell megteremteni]."[35]

34 A körzet Kehidakustány esetében a korábban vele intézményfenntartó társulást alkotó Kallósdot jelenti.

35 Nem veszi fel az iskola például a faluról falura vándorló, rossz hírű családokból érkező gyerekeket, nem tartoznak a körzetéhez, ha viszont egyszer felveszi őket, akkor addig felel értük, amíg más intézményt nem talál számukra. Éppen a látogatásunk előtti napon történt, hogy egy fia által feltüzelt apuka bement az iskolába, és megütötte gyermeke diáktársát. Garázdaság, rendőrségi ügy lett belőle, s az igazgató összehívta az aulába a tanulókat, ahol többek között erről az esetről is tájékoztatást adott, s megnyugtatta a gyermekeket, a renitens diák nem fog idejárni. Az igazgató felkérte a szülőket, keressenek a gyermeknek más iskolát.

Igen különböző társadalmi közegben működő, eltérő összetételű és pedagógiai-módszertani hátterű, hagyományú iskolák kerültek az alapítvány fenntartásába, ezzel is magyarázható az eredmények igen nagy szóródása a kompetenciaméréseken. Vannak meglehetősen rosszul és igen jól teljesítő iskolák, utóbbiak közé tartozik a kehidakustányi és a zalaszentlászlói is. A kehidakustányi igazgató figyelmeztet az eredmények és az osztályok összetételének összefüggésére, míg a zalaszentlászlói polgármester szerint elvárható a jó eredmény akkor, ha egy pedagógusnak három-négy gyerekkel kell foglalkoznia.

Az eltérő háttér és teljesítmények okán is szükségesnek mutatkozott, hogy az alapítvány vezetése törekedjen iskolahálózathoz tartozó intézmények szakmai-pedagógiai munkájának kiegyenlítésére. Ennek első lépése volt, hogy a szakmai vezető segítségével az iskolák elkészítették saját belső értékelésüket, majd ennek alapján fejlesztési terveiket; kiderült, hogy az SNI-integráció, a felzárkóztatás mellett nagy szükség mutatkozik a tehetséggondozásra is, ezért elindították a közös tehetséggondozó programot. További lépésként ebben az évben igénybe vették szakértők segítségét a mérés-értékelés pályázatban a 2008-as kompetenciamérés eredményeinek kiértékelésére.

Ez különösen fontos egy olyan intézményhálózatban, ahol a mérésen résztvevő gyermekek alacsony száma miatt központilag nem értékelik a pedagógiai munka hozzáadott értékét. A kehidakustányi igazgató szerint ez a pályázat arra jó, hogy a pedagógusok megtanulják az eredmények értelmezésének módszerét, emellett azonban az ütemezés, a támogatási feltételek, elsősorban azonban a konkrét pedagógiai hasznosíthatóság tekintetében kritikai észrevételei is vannak. A 2009-es eredményeket is figyelembe véve nem mutatható ki tendencia a két év alatt, amióta a rendszerben vannak; a jobb összetételű, jó eredményeket mutató osztályoknak eleve nem kell segítség, a gyengébb nyolcadik éppen most megy ki, ott már mit lehet kezdeni a tanulságokkal…

A zalaszentlászlói igazgatónő a bokorban elhelyezkedő iskolák együttműködésére néhány közös program (gyermeknap, kézműves foglalkozások) példáját említi, a nagy hálózaton belül a havi értekezletek alkalmával szokták megbeszélni az aktuális feladatokat.

> „Elindult a kezdeményezés, hogy az iskolák félévkor értékeljék ki a munkájukat, és ahol gond van, ott dolgozzák ki, hogy miként lehet az eredményeken javítani. De ez lényegében elmaradt. Az egyes iskolák más-más tankönyvekből, más-más rendszer alapján tanítanak, nem működött volna igazán."

A 2009/2010-es tanévben a hálózat iskoláiban, közös szolgáltatásként elindították a művészeti oktatást. A feladat ellátására megállapodást kötöttek a szegedi központú Dél-alföldi Táltosokért Tehetséggondozó Alapítvánnyal, amely a Táltos Tehetséggondozó Általános Iskola, Középiskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény fenntartója. A Táltos maga is hálózatosan működik, általános iskolájához négy tagintézmény kapcsolódik (Hódmezővásárhely, Balotaszállás, Zalaszentmihály, Zsana), de művészetoktatást az országban 86 telephe-

lyen folytatnak. A Suli Harmónia iskoláiban néptánc, kézműves és színjátszás foglalkozásokon vehetnek részt a gyerekek, a Táltos adja a tanmenetet, az eszközöket és valamelyes tiszteletdíjat azoknak a helyi pedagógusoknak, akik a foglalkozásokat vezetik. Ez nagy könnyebbség azoknak a kollégáknak, akik eddig is tartottak művészeti különórákat, díjazás nélkül.

Az alapítványi iskolában a pedagógusokat nem közalkalmazottként, hanem a Munka Törvénykönyve alapján foglalkoztatják, se túlórát, se helyettesítést nem fizetnek, étkezési jegyről szó sincs, stb. „El is mondjuk a kollégáknak, figyu, vagy lelkiismeretesen tanítasz nálunk és akkor van munkahelyed, vagy kell keresni egy állami céget, vagy egy állami iskolát" – mondja a kuratórium elnöke. A pedagógusok alacsonyabb javadalmazását úgy igyekeznek kiegészíteni, hogy ösztöndíj-pályázatot írnak ki számukra jó gyakorlatok kidolgozására, megírására.

BUKTATÓK, NEHÉZSÉGEK, KONFLIKTUSOK

Az alapítványi iskolahálózat működtetése nem bizonyult sem egyszerűnek, sem konfliktusmentesnek, és ebben a finanszírozás bizonytalansága, a belső szerkezeti problémák, és amennyire az interjúkból kiderült, személyes ellentétek egyaránt szerepet játszottak, igen gyakran (legalábbis számunkra) elválaszthatatlan módon. Úgy tűnik, hogy az alapítvány létrehozásának körülményei, a meglehetősen nagy léptékváltás, s talán a szükséges kompetenciák hiánya is szerepet játszott a konfliktusok kiéleződésében.

Egy kisiskolai alapítványból kellett rendkívüli gyorsasággal egy tizenkét intézményt fenntartó, és ma körülbelül négyszázmilliós költségvetéssel gazdálkodó alapítványt létrehozni, a sietség miatt a kuratóriumban a karmacsi iskola dolgozói kaptak több helyet, az iskolákat átadó önkormányzatokat a kehidakustányi polgármester képviselte. Ő már egy 2008-as beszélgetésünk során jelezte: elégedetlen az alapítvány működésével, mi több, azt vállalhatatlannak tartja, szeretne mielőbb kilépni ebből a szövetségből. Végül 2010-ben mondott le kuratóriumi tagságáról.

Melyek (voltak) az alapvető problémák, amelyek a működésben jelentkeztek? Igen visszás állapotot teremtett, hogy az alapítványi kuratóriumban ülők között jó páran egyben önmaguk foglalkoztatói, de a polgármester azt is nehezményezte, hogy átláthatatlan az alapítvány gazdálkodása – az általa felkért könyvvizsgáló éppen úgy súlyos hiányosságokat tapasztalt a könyvelésben, mint az alapítvány belső ellenőre –, s hogy ő maga, kuratóriumi tagként, nem juthat hozzá az ülések jegyzőkönyveihez, s hogy ráadásul a kuratórium bele kíván szólni abba, hogy ki legyen a kehidakustányi intézmény igazgatója…

2008 nyarán a kuratóriumi tagok – egyesek szerint puccsszerűen – új elnököt választottak, aki új főigazgatót nevezett ki az intézmény élére. A hálózat székhely vagy gesztor iskolája a kehidakustányi Deák Ferenc Általános Iskola és Óvoda,[36] amelynek igazgatója az

36 Az elnevezés ne tévesszen meg senkit: az óvoda nem került alapítványi fenntartásba, megmaradt önkormányzati intézmény, amelybe 2007 óta a zalaszentlászlói kisgyermekek is járnak.

első tanévben egyben az intézményvezető is volt, helyben és Karmacson is ellátva az igazgatói teendőket. A 2008-ban újonnan kinevezett főigazgató az egyik Vas megyei iskolában tanít, idejének nagy részét ott tölti, igen ritkán fordul meg a gesztorintézmény falai között. Ő gyakorolja a munkáltatói jogokat az összes iskolában – ezt egy évig a kuratórium elnöke tette, a jogosítványok nem váltak el világosan egymástól.

A kuratóriumon belüli feszültségek a vezetőváltással nemigen csökkentek. Az új elnök asszony arról beszél, hogy kezdettől kifogásai voltak: az alapítvány és az intézményhálózat nem vált el világosan egymástól, a működést nem hatja át a szolgáltatói szemlélet, hiányzik a korszerű és hatékony kommunikáció a rendszerből. Mindezen hiányosságok leküzdése azonban nem sikerült maradéktalanul, s úgy tűnik, a kuratórium sem volt elégedett az elnök asszonnyal.

Néhány beszélgetőpartnerünk szerint a hiány nagymértékű növekedése, a gazdálkodási problémák, a belső feszültségek, szakmai hiányosságok ahhoz vezettek, hogy a kuratórium karmacsi tagjai közül páran megkísérelték eltávolítani a székéből, ám ügyetlenül fogtak hozzá, s így a „puccs" eredménytelen maradt. S hallhattunk olyan véleményt is, amely szerint a karmacsi iskola bezárásában ez a körülmény is közrejátszott, a történtek után az elnök asszony már nem is akarta volna megtartani ezt a kisiskolát.

Nem tudjuk megítélni, hogy a személyes konfliktusok milyen mértékben és módon befolyásolták a végkifejletet, a hivatalos változat szerint a 36 gyermeket osztatlan osztályokban oktató nyolc évfolyamos karmacsi iskolát azért kellett bezárni, mert fenntarthatatlanná vált.

Az alapítványi iskolák, így a Suli Harmóniához tartozó intézmények bevételei alapvetően a normatív támogatásból és közoktatási feladatokat az alapítványra átruházó önkormányzatok kiegészítő hozzájárulásaiból állnak. Ami a normatív támogatást illeti, véleményünk szerint a közoktatási törvény 2007-es módosítása[37] diszkriminatív módon hozta hátrányba az iskoláikat alapítványi fenntartásba adó önkormányzatokat és az új fenntartókat.

A Suli Harmónia vezető munkatársai sérelmezik, hogy – noha értelmezésükben az alapítványi hálózat társulásnak tekinthető – elesnek a társulási normatíváktól. Pontosabban, a költségvetési törvény szerint 2008 óta a bejáró községi gyerekek után a nem önkormányzati fenntartók is kaphatnak kiegészítő normatívát, amennyiben „az óvodai, és/vagy általános iskolai feladat ellátását legalább két település tekintetében a fenntartó a területileg érintett többcélú kistérségi társulással/társulásokkal kötött írásos együttműködési megállapodás alapján vállalja". Az alapítvány ugyan több érintett társulással is kötött együttműködési megállapodást, ám a MÁK visszafizetésre kötelezte a fenntartót, arra hivatkozva, hogy a kiegészítő támogatás csak akkor jár, ha minden egyes olyan önkormányzattal megállapodást kötnek,

37 2007. évi LXXXVII. törvény a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról (lásd Függelék Jogszabályok). Hozzátesszük, hogy a hivatkozott bekezdés a már nem hatályos a 26. § (3) bekezdésre, tehát a nyolc évfolyamnál kevesebb évfolyammal működő iskolák kötelező tagiskolává válására vonatkozik. A 81. § (14) szerint a nevelési-oktatási intézményt akkor alapítják újra, ha a megszüntetés és a megalapítás között kevesebb, mint négy hónap telt el, és a megszüntetett, illetve megalapított nevelési-oktatási intézmény nevelőtestülete, illetve a felvett gyermekek, tanulók több mint ötven százaléka azonos.

ahonnan gyerekek járnak az iskolákba. Ez pedig nem teljesíthető, ahogy – utalnak újabb hátrányos megkülönböztetésre az alapítvány munkatársai – az önkormányzati intézmények gesztorai sem kötnek minden olyan településsel megállapodást, ahonnét bejárnak az iskoláikba, rajtuk ezt mégsem kérik számon…

A legnagyobb gondot azonban a mindennapi működésben az okozza, hogy az intézményeik helyben tartásához ragaszkodó, ugyanakkor financiális gondokkal küszködő önkormányzatok, ahogy korábban, úgy most sem tudják teljesíteni a kiegészítő hozzájárulást. „…ha most az önkormányzatok megadnák a tartozásukat, hátradőlnék, és azt mondanám, Hawaii a világ…" – mondta a kuratórium elnöke.

A tartozások aktuális és pontos összegéről nem hallottunk, harmincmilliósra becsült elmaradásokról már igen, ahogy súlyos hátralékokról közüzemi díjak, járulékok esetében, sőt egy-két hónapos csúszásról a teljes bérek és pótlékaik kifizetésében – a kuratórium elnöke szerint azonban a bérek pontos kifizetésére mindig ügyelnek.

Az átláthatóságot nehezíti, hogy az alapítvány nem egységes szerkezetben, hanem a tárgyaló felek közötti alkuk függvényében kötött közoktatási megállapodást az egyes önkormányzatokkal. Zalaszentlászló például nem csak a gyerekek után járó kiegészítést, hanem a rezsiköltségek fedezetét is átutalja az alapítvány számlájára, a takarítást, karbantartási munkákat viszont közmunkásokkal végezteti el. Kehidakustány polgármestere pedig arra büszke, hogy csak a szakmát adta át a Suli Harmóniának, minden más a maga költségvetését terheli, így legalább nincs gond a villanyszámlával.

Az a tény, hogy 2007 ősze óta mentek és jöttek is iskolák, lényegében ugyanabból a problémából, az önkormányzatok forráshiányából fakad. Az alapítvány menekülési útvonalnak tűnik, aztán kiderül, hogy mégsem mindenkinek az, s ebben a tényleges likviditási problémák mellett a kuratórium elnöke szerint a potyautas magatartás is szerepet játszik; a nagy hálózatban minden pénz egy kalapba megy, s lehet bizakodni abban, hogy a többség finanszírozza a problémákkal küszködő településeket.

Karmacs évek óta elmaradt a ráeső, és kizárólag a helybeli tanulók után vállalt kiegészítés befizetésével. A helyzetet – ahogy az önkormányzati intézmények esetében is tapasztalhatjuk – súlyosbította, hogy egyedi kivételektől eltekintve, a bejárók után a települések nem fizettek, s ezt méltánytalannak tartják az alapítvány munkatársai, hiszen olyan gyerekek jönnek ide, akiket a helyi intézmények nem akarnak ellátni. Bármilyen okból is, a legtöbb hátralék a karmacsi önkormányzatnál jelentkezett, a különböző tárgyalások, az intézmény megmentésére tett kétségbeesett tantestületi és szülői kísérletek (amelyekről a megkérdezettek nem akartak nyilatkozni) végül is hiábavalónak bizonyultak, a képviselő-testület 2010 májusában végleg kimondta, hogy felbontja a Suli Harmóniával kötött közoktatási megállapodását.

Mivel a tanárok a tárgyalások alatt – és egy képviselő-testületi visszavonulótól felbátorodva – bíztak abban, hogy nem zárják be az iskolát – éppen most, amikor rekordszámú, nyolc karmacsi gyereket írattak elsőbe –, nem készítették elő a más iskolába, munkahelyre

vezető utakat sem. A tanév végén a szülők vitték a gyerekeket, amerre tudták; egy diák, a szakmai vezető unokája Sümegcsehibe megy, a többség, úgy tudjuk Keszthely, Hévíz felé, Karmacsról errefelé jó a közlekedés, illetve elsősorban erről a környékről járnak be ide gyerekek. Az iskolabokorhoz tartozó társintézményekbe nem írattak át gyerekeket.

2010 tavaszán, a kehidakustányi polgármester kuratóriumból való távozása és a „puccskísérlet" után a polgármesterek megelégelték a kusza, átláthatatlan gazdálkodási, valamint a konfliktusokkal terhelt irányítási viszonyokat, s úgy döntöttek, hogy a problémákat a Suli Harmónia kuratóriumának átalakításával oldják meg. Kérésükre, vagy másként: „komoly nyomásra" az egyszemélyes alapító nyilatkozott arról, hogy megosztja az alapítói jogokat három polgármesterrel, s döntés született arról is, hogy a kuratóriumba az önkormányzatok három tagot delegálnak, s hogy a szülők képviselője és egy közoktatási szakértő is helyet kapnak a grémiumban. A régi alapító maga is jelölhet egy tagot, akár a régiek közül is, a polgármesterek feltétele csak az volt, hogy ne álljon munkaviszonyban az alapítványnyal. Az önkormányzatok delegálnak tagokat a Felügyelő Bizottságba is. Az elnök asszonynak bizalmat szavaztak. Tanév végén azonban még minden bizonytalan, képlékeny volt, a konfliktusok nem jutottak nyugvópontra, a finanszírozási problémák sem oldódtak meg, csak elodázódtak. A kuratórium elnök asszonya jelezte, hogy a karmacsi iskola bezárásával az alapítványi székhely áttelepítésének ügye is napirendre kerül, azóta döntés is született: Karmacsról Felsőrajkra kerül a székhely, de azt még nem tudta senki a tanév végén, vajon milyen változásokat eredményez a kuratórium és a hálózat működésében a polgármesterek által kezdeményezett fordulat.

A kehidakustányi igazgató nem örül egyértelműen ennek a változásnak, úgy látja, hogy „az önkormányzatok visszavették az alapítványt, ami civil kezdeményezésként indult (…), most a kurátorok a polgármesterek, akik adják a pénzt, hogy tudjon működni ez az alapítvány (…) gyakorlatilag önkormányzativá váltak ezek az iskolák". A kehidakustányi polgármester viszont nem látott személyi, szervezeti, pénzügyi garanciát az érdemleges változásra, a kérdés számára csak az volt 2010 tavaszán, bennmarad-e még egy évig a jelenlegi rendszerben, vagy már a következő tanévet új fenntartóval kezdi. Azt viszont már kora tavasszal eldöntötte a testület, hogy nem kíván a hálózat gesztorintézménye maradni, mert nem tartaná szerencsésnek, ha az alapítvány esetleges megszűnése esetén a sajtó a település nevétől lenne hangos. Az intézményhálózat központja a következő tanévtől a Vas megyei Káld lett.

PERSPEKTÍVÁK 2010-BEN

Kehidakustány a kistérségi társuláson és az alapítványon belül is különutas politikát folytat, s ezt – egybehangzó vélemény szerint – a polgármester azért teheti meg, mert termálfürdőjének köszönhetően, a község meglehetős saját bevétellel rendelkezik. A kehidakustányi iskola többször a bezárás szélére került az elmúlt években, a polgármester és a testület – munka-

ügyi perek árán – 2003-ban összevonta az osztályokat, hogy megmaradjon az iskola, amikor pedig a tagintézménnyé válás fenyegette, alapítványi fenntartót keresett s talált. Mi több, egy eladott jelentős ingatlan vételárának terhére saját erőből, kölcsönből 150 milliós új – nagyon szép, világos, barátságos – iskolát épített, akkor 54 gyermeknek.

Az iskola avatója is „demonstratív" akcióra sikerült, ahová a polgármester kormányzó és ellenzéki pártok politikusai, tisztségviselői közül is csak az arra érdemesnek tartott embereket hívta meg. A Suli Harmóniából ugyan az alapítvány súlyos működési anomáliái miatt akart kiválni, de kezdettől nem titkolta, hogy egy saját alapítvány létrehozásán dolgozik, amely a „bölcsőtől az egyetemig" működtet Kehidakustányban egy oktatási intézményrendszert, a tágabb térség számára. Mindaddig tehát, amíg ez az alapítvány nem jön létre s erősödik meg, minden megoldást átmenetinek tekint, hangsúlyozta a polgármester.

A kuratóriumi tagságról való lemondás után és a Suli Harmónia körüli nem nyugvó konfliktusokkal terhelt helyzet ismeretében a polgármester és az igazgató tárgyalásokat kezdeményezett a megbízhatónak, korrektnek megismert szegedi Táltos Alapítvánnyal az általános iskola átadásáról. A képviselő-testület még a tanév vége előtt elvi döntést is hozott erről, ám hivatalosan nem tájékoztatta a Suli Harmónia kuratóriumát. A polgármester kivárt: reménykedett a számára kedvező kormányzati, szakpolitikai döntésekben – elsősorban abban, hogy maga is fenntarthatja az intézményt, ha van hozzá forrása –, ha ezek mégsem születnének meg, még akkor is dönthet arról, hogy marad vagy megy. Ez a taktika azonban kockázatot és bizonytalanságot rejtett magában, nem csak a település, hanem a két érintett alapítvány számára is. Utóbb ki is derült, túl sokat kockáztatott. A kiugrás nem sikerült, a Táltos által kért összeget sokallotta, és az egyházi fenntartókkal való tárgyalások sem vezettek sikerre. Maradtak tehát a Suli Harmóniánál.[38]

A kehidakustányi igazgató az alapítványon belüli konfliktusok és problémák forrását a személyes kompetenciák, képességek hiányában, jó- és rosszindulatú játszmák szövevényében látta, és nagy veszteségként élte meg, hogy az elhúzódó belső konfliktusokkal háttérbe szorult, ha éppen veszélybe nem került mindaz a szakmai, pedagógiai többlet, mindaz a befektetett munka, amiért az alapítványi iskolahálózatot érdemes volt létrehozni.

> „Amikor elindítottuk ezt a történetet, és első évben vezetőként még részese voltam a dolognak, akkor arra tettük a hangsúlyt, hogy szakmailag kell megerősödni, olyan iskolarendszert kimunkálni, amely szakmailag egy olyan színvonalat képvisel, ami behoz más iskolákat, esetleg pluszforrásokat, és meg tudjuk mutatni, hogy mivel vagyunk különbek, ezért hoztuk be ezeket az új tanítási, módszertani elemeket meg ezt a fajta szabadabb szemléletet. (…) A jelenlegi fenntartót a szakma érdekli a legkevésbé, 2008-ban [az új vezetők megválasztásával] ez a szakmai innováció megszűnt."

38 A 2011/2012-es tanévet azonban már a kaposvári Lorántffy Zsuzsanna Református Általános Iskola és Gimnázium Deák Ferenc Általános Iskolájaként kezdte az intézmény.

A kehidai iskolában folyamatosan nyitva van a tanári szoba és igazgatói iroda ajtaja, itt a tanárok a projektpedagógia, a kooperatív tanulásszervezési módszerekben otthonosak, és saját kezdeményezésük, hogy a tanév első hete az erdei iskolában telik, a gyerekek így fokozatosan szoknak vissza az iskolába, miközben játékosan tanulnak és fölfedezik a környezetüket.

Az iskola nyolc évfolyammal működik, az alacsony létszámok miatt a készségtárgyakat összevontan oktatják. A 2007-es induláshoz képest tizeneggyel nőtt a diákok száma, de a 2010/2011-es tanévben „demográfiai lyuk" következett, a tanév végéig mindössze négy leendő elsőst írattak be az iskolába.

Még rosszabb volt a helyzet Zalaszentlászlón, ahol meglehetősen korszerűtlen körülmények között működik a hét évfolyamos iskola – éppen nem volt második osztály –, s ahol 2010 szeptemberében egy kisgyerek került az első osztályba. A matematika-fizika szakos tanárként és hitoktatóként Szentlászlóra került igazgató asszony szenvedélyesen érvelt amellett, hogy ilyen kisiskoláknak is van létjogosultsága, mert meghal a falu, ha már iskola sincs, és egy gyerek is számít, összevontan is lehet oktatni. A józanabb polgármester úgy gondolta, hogy harmincnégy gyermekkel talán nem lehet/érdemes nyolc évfolyamos iskolát fenntartani. A faluból elingázik vagy húsz gyerek; részben az egyházi fenntartói időkben keresendő ennek oka, hiszen nem minden szülő számára lehetett vonzó az iskola szellemisége. A települési önkormányzat igyekszik mindent megtenni a gyerekek helyben tartására; az ide beíratott elsősök után évek óta beiskolázási segély jár, s a testület megbízta a polgármestert, járjon el a megyei önkormányzatnál, hogy a Csányba átjáró lakásotthonos gyerekeket ide hozzák vissza. A polgármester ehhez annyit fűzött hozzá, hogy amíg lehet, igyekszik elodázni ezt a feladatot, nem kenyere a gyerekvadászat, nem akar Csánynak ártani, ha már magukon nem segíthet, hiszen látja, hogy nyolc-kilenc diák sem változtat a helyzeten: nem születnek elegen ahhoz, hogy egy ekkora iskola fönntartható legyen. Ő csak arra vár, hogy ezt ne az önkormányzat, hanem a kormány mondja ki.

Az alacsony gyermeklétszám mellett a karmacsi iskola bezárása azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy a bokoriskola-rendszer előnyei (utazó pedagógusok) nem feltétlenül biztosíthatók tovább Szentlászlón, ahol az önkormányzat erőn felül fizet az iskolájáért. Az igazgató asszony tavasszal annyit tudott: „egy évig biztosan működünk", a képviselő-testület ugyanis nem döntött a közoktatási megállapodás felbontásáról.

> Mindezek fényében is érthető, ha a kehidakustányi igazgató úgy gondolta: „Szentlászlónak egyetlen útja van, hogy csatlakozik Kehidához, és azt az álmot, hogy ő harminc gyereknek fenntart egysoros iskolát, elfelejti. (…) Én bíznék abban, hogy ott van harmincöt gyerek, nyilván mind nem fog ide járni, de ha húszat meg tudnánk örökölni, akkor a mi létszámunk azért nyolcvan körüli lenne, és az nagyon jó lenne. Sajnos így tudunk bővülni (…) Szentlászlóra én úgy gondolok, mint bázisra." Mert hatvan gyerek is kevés, de még kevesebb a harminc, és „egy falut ki tud véreztetni egy iskola".

Hányattatásokkal, konfliktusokkal kísért történet a térségi alapítványi iskoláké. Az érintett polgármesterek, igazgatók, pedagógusok számára az alapítványi fenntartás a kisiskolák megmentésének jószerivel egyetlen alternatívája volt, illetve egy sajátos, magas színvonalú oktatási kínálat lehetőségét látták benne, s lényegében a konkrét megvalósítást tartották, alapvetően személyes okokból, néhány kulcsfigura alkalmatlanságából, szereptévesztéséből fakadóan, tökéletlennek. Benyomásaink szerint azonban (ez?) az alapítványi konstrukció az adott strukturális feltételek között és megrögzött, gyakran önveszélyes önkormányzati stratégiák, gyakorlatok mellett éppen olyan sebezhető, és éppen úgy fenntarthatatlan, mint az önkormányzati fenntartású kisiskolák esetében. Az egyre kevesebb gyermeket ellátó oktatási piacon maguk is kénytelenek versengeni a tanulóikért, s ezen a piacon az alapítványi iskolák mellett már az önkormányzati intézmények is keresik azokat a módszertani, pedagógiai innovációkat, amelyek versenyképessé teszik őket. Ráadásul láthattuk, hogy a sajátos kínálat, mindenekelőtt az SNI-gyerekek integrációjának vállalása stigmává, hátránnyá, veszéllyé válhat. Az alapítványi iskola fenntartása nem feltétlenül olcsóbb a közoktatási feladatukat átruházó önkormányzatok számára, nem csak a zsugorodó központi támogatások okán, hanem mert a gyerekek száma ezekben az intézményekben sem, legfeljebb átmenetileg – s egy másik intézmény rovására – növekszik. Az önkormányzatok pedig, ha a szakmával elégedettek is, a finanszírozásra érzékenyek, s fiskális mérlegelés alapján döntenek akár arról is, hogy egyik alapítványtól a másikhoz táncoljanak.

ÖSSZEGZÉS

A zalai vidéken folytatott beszélgetések alatt (is) egyre erősebbé vált bennünk a meggyőződés: az érintettek számára az elviselhetőség határára érkezett az alapfokú közoktatási intézményrendszer átszabásának hat éve tartó folyamata. A kedvezőtlen demográfiai tendenciák, a vélt vagy valós hatékonysági, minőségi problémák kezelését a kormányzat a törvényi szabályozás módosítgatásának és a finanszírozási mutatványok eszközeivel áthárítja a fenntartó önkormányzatokra. A polgármesterek, képviselő-testületek azonban a status quo fenntartásához ragaszkodó és a politikai kockázatok elkerülésére törekvő lokális politika jegyében jellemzően akkor sem képesek radikális vagy éppen kompromisszumos megoldásra jutni, amikor már nyilvánvaló, hogy nem fenntartható az adott intézmény és fenntartói szerkezet, s ha a települések működtetését veszélyeztetik az általános iskolára fordított kiadások. A településvezetők mindenekelőtt a politikai döntés felelősségét szeretnék visszaruházni az államra, amikor jószerivel egyhangúan azt az óhajukat fogalmazzák meg: mondaná meg az állam, mekkora és milyen fenntartású iskolákat kíván finanszírozni, mi több, vegye át a fenntartást, fizesse a pedagógusokat, vagy akár tokkal-vonóval vigyen mindent. (Eközben persze mindenki reméli, hogy e döntések nem érintik a helyi intézményi struktúrát.)

Az állam, a közpolitika, a költségvetési politika felelősségének jogos hangsúlyozása mellett is szembetűnő, hogy a szereplők, elsősorban az önkormányzati vezetők, képviselők, de akár az intézményvezetők is, jószerivel soha nem fogalmazzák meg azt a kérdést, vajon maguk milyen cselekedettel, mulasztással járultak hozzá egy-egy iskola veszteségként megélt megszűnéséhez, tagintézménnyé válásához.

A legnagyobb gond a kiszámíthatatlanság és a bizonytalanság; ott, ahol évről évre változik az iskola megmentésének koncepciója, ahol ezért nem lehet nyílt a kommunikáció az érintett szereplők között, ott elindul a szülők, gyerekek elvándorlása, ami azután csak felgyorsítja, és végül kezelhetetlenné teszi a leépülés folyamatát. Ahol nincs tér, lehetőség, s tegyük hozzá, igény az egyeztetésekkel, kompromisszumokkal járó tervezésre, ott minden óhatatlanul érdekkonfliktussal és érdeksérelemmel járó átalakulás története egyéni hibák, bűnök és erények egyszerű és a személyes felelősséget elhárító képletévé válik.

Bizonyos mértékben érvényes ez a kijelentés az általunk megismert alapítványi fenntartású intézményhálózatra is. Nem lett átláthatóbb, biztonságosabb a működés-működtetés, igaz, ezt a némileg barátságtalan törvényi-finanszírozási környezet sem tette lehetővé. Ugyanakkor nem téveszthetjük szem elől, hogy egyelőre és ebben az esetben legalábbis, az átláthatatlan irányítási és kockázatokat rejtő gazdálkodási viszonyok, a nagy energiákat lekötő belső konfliktusok, harcok miatt nem sikerült az a szakmai, pedagógiai, szemléletbeli áttörés, amely vonzóvá tehetné ezt az alternatívát mások számára, s felértékelné ezeket az iskolákat a szűkös térségi oktatási piacon.

Úgy látjuk, hogy a Zalaszentgróti kistérségben minden kockázat nélkül prognosztizálhatóak a további változások, önkormányzati és alapítványi intézmények megszűnése, összeolvadása, ám alapvetően egyetértünk a kistérségi munkaszervezet vezetőjével. Tekintettel ugyanis a térszerkezeti adottságokra, az iskolák elhelyezkedésére, a diákok társadalmi hátterére, a pedagógiai programokra és eredményekre, egyelőre nem tűnik indokoltnak (és elviselhetőnek) a további nagyszabású szerkezetátalakítás. Olyan semmiképp sem, amely az említett adottságok, a pedagógiai munka, az eredmények mérlegelése nélkül kíván kijelölni megtartásra érdemes és érdemtelen iskolákat.

A többcélú kistérségi társulásokat (egyebek mellett) a hatékony közoktatási intézményszerkezet létrehozásának eszközeként hívta életre a kormányzati politika. Mint oly sok minden, ez is felemásra sikeredett. A kistérségi társulás nem partner ebben a politikában, a munkaszervezet pedig csak áll és néz, ebben a kistérségben dolgozik is: tervez, számol, lehív és utal tovább kiegészítő normatívákat, keresi a kapcsolatokat az intézményekkel, terveket készíttet, ám a folyamatok, döntések aktív befolyásolására, alakítására jogosítványt nem kapott.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Baumann Tímea (2008): „Kinek kell ez az iskola?” In Váradi Monika Mária: *Kistelepülések lépéskényszerben.* Új Mandátum Kiadó, Budapest, 568–591. o.

Glózer Rita – Váradi Monika Mária (2008): „Jó itt lenni.” Sümegcsehi – egy él(het)ő kisfalu. In Váradi Monika Mária (szerk.): *Kistelepülések lépéskényszerben.* Új Mandátum Kiadó, Budapest, 592–632. o.

Kiss Albert (2009): *Tudományos diákkör az általános iskolákban – Zalabér szerepe az első 10 évben.* Pannon Egyetem ÉKP Országos Központja, Pápa – Zalabéri Általános Iskola, Zalabér.

Rácz Katalin (2008): Szociális feladatellátás a kistelepüléseken és a többcélú kistérségi társulásokban. In Kovács Katalin – Somlyódyné Pfeil Edit (szerk.): *Függőben. Közszolgáltatás-szervezés a kistelepülések világában.* KSZK ROP 3.1.1. Programigazgatóság, Budapest, 183–210. o.

Váradi Monika Mária (2008a): Fontolva haladók: többcélú kistérségi társulás és közoktatás a Zalaszentgróti kistérségben. In Kovács Katalin – Somlyódyné Pfeil Edit (szerk.): *Függőben. Közszolgáltatás-szervezés a kistelepülések világában.* KSZK ROP 3.1.1. Programigazgatóság, Budapest, 333–370. o.

Váradi Monika Mária (2008b): „Mi itt csak kis dolgokat tudunk egymás mellé tenni.” In Váradi Monika Mária (szerk.): *Kistelepülések lépéskényszerben.* Új Mandátum Kiadó, Budapest, 490–529. o.

MELLÉKLET

1. táblázat. A tanulói létszám alakulása a Zalaszentgróti kistérség általános iskoláiban, 2003/2004 és 2007/2008 között, fő

Intézmény/Tanév	2003/2004	2004/2005	2005/2006	2006/2007	2007/2008
Általános Iskola, Óvoda, Pedagógiai Szakszolgálat és Batyki Tagintézmény Türje, Türjei iskola	161	148	142	143	131
Batyki tagintézmény (1–3. összevont évfolyam)	9	11	9	13	12
Fazekas József Általános Iskola és Óvoda Sümegcsehi	94	96	111	126	148
Zalabéri Általános Iskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény	103	105	115	124	119
Csányi-Zrínyi Általános Iskola Zalaszentgrót	634	633	610	594	570
Csányi László Általános Iskola és Óvoda Zalacsány	123	124	120	122	124
Mihályfa–Óhíd Általános Iskola, Óvoda, Alapfokú Művészetoktatási Intézmény	116	115	125	119	127
Festetics Kristóf ÁMK Pakodi Tagintézmény (1–2., 3–4. összevont évfolyam)*	n. a.	71	76	70	32
Mindszenty József Római Katolikus Általános Iskola, Zalaszentlászló**	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	61
Kincsesház Általános Iskola és Óvoda Székhelyintézménye Kehidakustány ***	n. a.	n. a.	n. a.	63	54

Forrás: Zalaszentgrót Kistérség Közoktatás-fejlesztési terve, 2008.
Készítette Magisztérium LMG Humánerőforrás- és Térségfejlesztési Kft. A létszámadatok az adott év októberi statisztikájának adatai.
** 2007. szeptember elsejétől.*
*** Fenntartó: Veszprémi Érsekség.*
**** Fenntartó: Suli Harmónia 2007 Gyermekeket Segítő Alapítvány.*

2. táblázat. Az általános iskolák alapadatai, 2009/2010. tanév, fő

Intézmény	Fenntartó	Létszám	SNI- és BTM-gyerek	Számított létszám	Alsó tagozat átlag*	Felső tagozat átlag	Bejáró
Általános Iskola, Óvoda, Pedagógiai Szakszolgálat és Batyki Tagintézmény Türje, türjei intézmény	Batyk, Türje, Kisgörbő	143	37	174	18,2	20,75	17
Batyki tagintézmény (1–3. összevont)	Batyk, Türje	12	1	13	12,0	–	–
Fazekas József Általános Iskola és Óvoda Sümegcsehi	Sümegcsehi, Döbröce, Kisgörbő, Nagygörbő, Bazsi	150	22	171	18,0	24,75	86
Zalabéri Általános Iskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény	Zalabér, Zalavég	111	29	139	16,0	18,75	67
Csányi-Zrínyi Általános Iskola Zalaszentgrót	Zalaszentgrót-Sénye	517	57	556	21,8	22,60	57
Csányi László Általános Iskola és Óvoda Zalacsány	Zalacsány, Almáshá-za, Ligetfalva, Tilaj	128	18	149	19,5	17,75	55
Mihályfa-Óhíd Általános Iskola, Óvoda, Alapfokú Művészetoktatási Intézmény	Mihályfa, Óhíd, Szalapa, Kisvásárhely	103	26	122	18,0	12,50	65
Festetics Kristóf ÁMK Pakodi Tagintézmény (1–2., 3–4. összevont)**	Pakod, Dötk	29	3	32	29,0	–	–
Zalaszentlászlói tagintézmény	Suli Harmónia 2007 – Gyermekeket Segítő Alapítvány	35	1	36	4,6	5,20	9
Deák Ferenc Általános Iskola Kehidakustány	Suli Harmónia 2007 – Gyermekeket Segítő Alapítvány	65	7	72	10,0	6,25	8

Forrás: ZalA-KAR Térségi Innovációs Társulás adatközlése, alapítványi iskolák közlése.
A tanulói létszámadatok a 2009. októberi statisztika adatai.
** Amit teljesíteni kell a többletnormatíva igényléséhez: alsóban: 16, felsőben 17 gyerek (óvodában 15).*
*** 2007. szeptember elsejétől, fenntartók még: Pókaszepetk, Gyűrűs, Kemendollár, Vöckönd, Zalaistvándi.*

3. táblázat. Az Országos kompetenciamérésen az első képességszint alatt teljesítő tanulók aránya a Zalaszentgróti kistérség általános iskoláiban, 2008 és 2009, %

Területi egység	Matematika				Szövegértés			
	2008		2009		2008		2009	
	6. oszt.	8. oszt.	6. oszt.	8. oszt.	6. oszt.	8. oszt.	6. oszt.	8. oszt.
Országos átlag	15,6	13,6	18,9	16,7	4,1	4,5	4,2	5,9
Városi átlag	*16,5*	*15,6*	*19,5*	*18,6*	*4,2*	*5,0*	*4,4*	*6,4*
Zalaszentgrót	6,2	10,4	17,2	13,5	0,0	0,0	1,6	5,4
Községi átlag	*22,4*	*18,8*	*25,2*	*22,9*	*6,8*	*7,3*	*6,7*	*9,4*
Mihályfa–Óhíd	0,0	0,0	0,0	7,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Sümegcsehi	27,8	17,6	23,5	20,0	5,6	11,8	0,0	0,0
Türje	0,0	22,2	11,1	41,7	0,0	0,0	0,0	8,3
Zalabér	18,2	15,4	17,6	7,7	0,0	0,0	0,0	23,1
Zalacsány	0,0	6,2	25,0	23,5	11,1	0,0	0,0	5,9
Suli Harmónia 2007 Kehidakustány	n. a.							
Suli Harmónia 2007 Zalaszentászló	n. a.							

Forrás: Oktatási Hivatal, OKM FIT jelentések [online:] {http://ohkir.gov.hu/okmfit/getJelentes.aspx?tip=i&id=032216}

BALÁZS ÉVA – SZENTIRMAI LÁSZLÓ

MIKROTÉRSÉGEK – KÜLÖNFÉLE UTAKON

A SÁRVÁRI KISTÉRSÉG KÖZOKTATÁSA

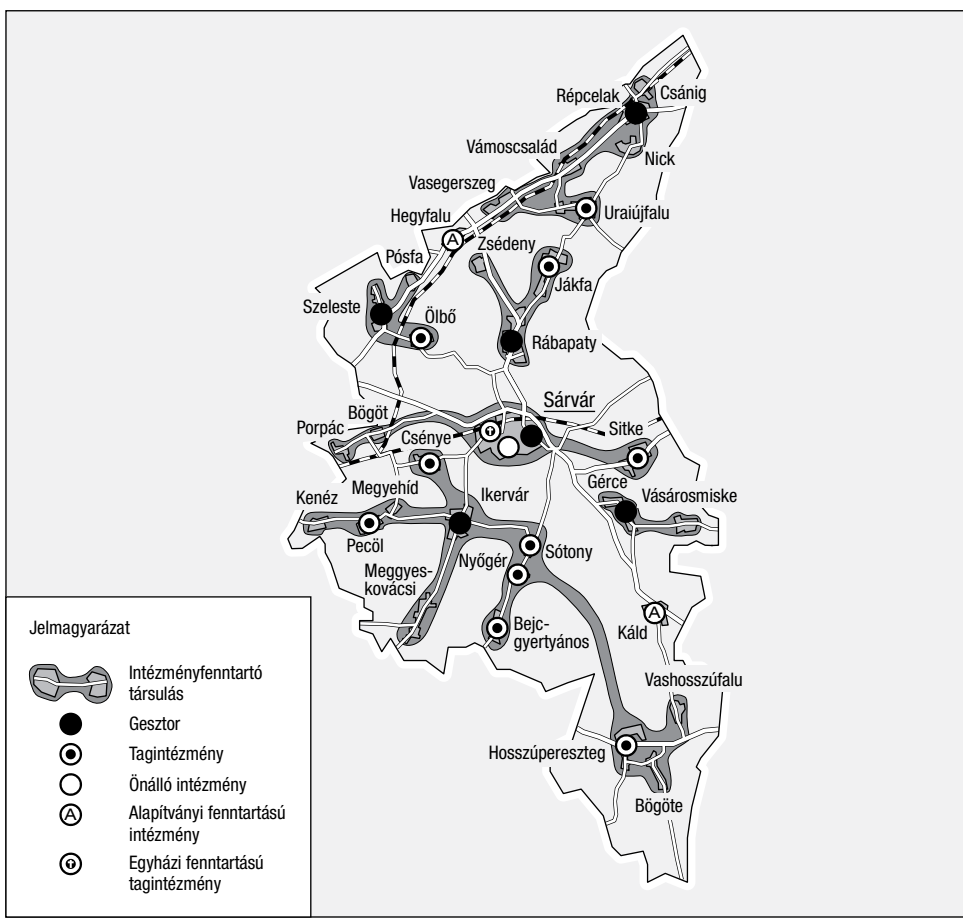

A KISTÉRSÉG

Az ország nyugati határvidékéhez közeli Vas megyei kistérség „folyók és patakok ölelésében”[1] terül el, szép természeti környezetben. A 32 településen élő, valamivel több mint 36 ezres népesség csaknem fele a két kisvárosban, a központ szerepét betöltő Sárváron és Répcelakon él. Jellegzetes aprófalvas településszerkezetű kistérségben vagyunk: a városokon kívül csak két településnek van legalább ezer lakosa; az ötszáz lelkesnél kisebb falvak száma 14, közülük kettőé nem éri el a 200 főt sem.

A legközelebbi megyei jogú város Szombathely, Sárvárról mintegy 30, Répcelakról 40 km távolságban. A térséget két vasútvonal szeli át; az egyik Répcelakon, a másik Sárváron megy keresztül, és a porpáci vasútállomáson futnak egybe. A kistérség észak-északnyugati sávjában a 85-ös (E65-ös), déli nyúlványán a 8-as főközlekedési út fut, belsejében a 84-es és a 88-as út vezet. A kistérségben összesen mintegy 60 km az észak-dél távolság, de még a központi város sem érhető el mindenhonnan jól, és számos, egymáshoz közeli település kölcsönös elérése is nehézkes. Az úthálózati problémák a lakosság munkaerő-piaci lehetőségei, a közszolgáltatáshoz való hozzáférés, a településközi kapcsolatok és együttműködési lehetőségek komoly gátló tényezői. Ennek ellenére a Sárvári – elsősorban névadó központjának köszönhetően – fejlett kistérség. Ezt a fejlesztéspolitikai célból kialakított, a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális elmaradottságot, valamint az országoshoz viszonyított jelentős munkanélküliséget kifejező komplex mutató is jelzi, amely szerint 2007-ben 174 kistérség között a 135. helyen állt, tehát a kistérségek legfejlettebb negyedébe tartozott.[2]

A 15 ezres lélekszámú Sárvár termál- és gyógyvizére alapozva az új évezred első éveiben nagyarányú beruházások révén – az akkori Széchenyi terv keretében – indult gyors fejlődésnek. A legjelentősebb beruházást jelentő fürdőt 2002-ben adták át, az ehhez kapcsolódó építkezések, szolgáltatásbővítő beruházások azóta is folynak, döntően EU-forrásokból. Az átmenetileg több ezer embert foglalkoztató ipari park fejlesztése 1995-ben kezdődött. A város két jelentősebb cége elektronikai termékeket gyárt és számítógép összeszereléssel foglalkozik, a hagyományos ipar – így a korábbi telefon- és játékgyártás – azonban gyakorlatilag megszűnt, a térségben munkát adó mikro- és kisvállalkozások száma csekély. Nagyobb szociális beruházásként egy kistérségi rehabilitációs központ építése folyik a városban; egyik részét 2009 nyarán adták át.

Az évtized végére – főképp a 2008 őszén kezdődött gazdasági válság hatásaként – a dinamikus fejlődés megtorpant, és a városban is megugrott (2010-ben 7% felé emelkedett) a korábban országos szinthez mérten igen alacsony, 2-3%-os munkanélküliség. Sárvár fejlődéséből a korábbi években is csak a környező települések némelyike tudott profitálni

1 Az idézet a Sárvár és vidéke Többcélú Kistérségi Társulás honlapjának elnöki köszöntőjéből való.

2 A kistérség komplex mutatója 3,47 volt; egy szinten állt a körmendi és a bicskei kistérséggel. Az átlagos mutatóérték 2,9; a legfejlettebb kistérség, a budaörsi mutatója 4,61 volt. Forrás: 311/2007. (XI. 17.) Kormányrendelet.

a turizmushoz kapcsolódva, illetve a székhelytelepülés munkaerő-felszívó képességének köszönhetően, de az évtized végére ez a kedvező hatás csökkent.

A kistérség másik, 2001. július 1-jétől városi rangú települése Répcelak, csupán mintegy két és félezer fős lakossága ellenére fontos szerepet játszik a térség életében.[3] Ezt kedvező közlekedés-földrajzi helyzetének,[4] a kistérség északi kapuja révén Győrhöz való kapcsolódási lehetőségének, a település környékén elterülő, szinte páratlan tisztaságú szén-dioxid mezőnek s az erre alapozott szóda- és szifonpatron-gyártásnak köszönheti. Itt is kialakítottak egy ipari parkot, főként kis- és középvállalkozások részére.

Répcelak vonzáskörzete alapvetően a 86-os főúthoz kapcsolódik, a viszonylag kis távolságban (1–6 km-re) lévő négy településről az ott élők naponta ingáznak, vagy rendszeresen járnak Répcelakra dolgozni és/vagy vásárolni, ügyet intézni, de három további, közeli község is szorosan kötődik a kisvároshoz.

DEMOGRÁFIAI ÉS TÁRSADALMI JELLEMZŐK

Az oktatást – az intézményrendszer felépítését, működését, eredményességét – alapjaiban határozza meg az a társadalmi környezet, amelyben működik. A környezeti adottságokat természetesen mindig viszonyításokkal tudjuk minősíteni, ami fokozottan érvényes a Sárvári kistérségre. A nyugati országrészbeli elhelyezkedésből, az osztrák határhoz és a „Budapest–Bécs tengelyhez" való viszonylagos közelségből adódóan országos összehasonlításban jó, a szűkebb régión, még inkább a megyén belül azonban relatíve kedvezőtlen a kistérség demográfiai helyzete, a népesség iskolázottsága, gazdasági aktivitása, jóléte és életminősége.

Az ezredforduló óta a kistérségben évente 300 körüli gyermek születik – a mélypontot jelentő 2005-ben csupán 292 –, a természetes szaporodás két évtized alatt csaknem a felére csökkent.[5] A vándorlás jelentősen befolyásolja a kistérség népességszámának alakulását. Az elvándorlás következtében a hetvenes évekbeli születésszámtöbblet sem vezetett a kistérség lélekszámának emelkedéséhez.[6] A nyolcvanas években a reprodukció is negatív fordulatot vett, így a népesség már két okból is csökkent. A rendszerváltást követően a migráció irányt váltott: a térség nagyvárosaiból nagy számban költöztek vissza a munkahelyüket elvesztett családok, hogy szülőhelyükön, vagy más, olcsóbb megélhetésű településen teremtsenek maguknak új egzisztenciát. Ez a pozitívvá vált vándorlási egyenleg azonban nem tudta kompenzálni a drámai születésszám-csökkenést. Az ezredfordulót követően a migrációs

3 Érdemes megemlíteni, hogy a városi rangot számos fejlesztés előzte meg, így például hiánytalan az infrastruktúra.
4 Répcelakon fut keresztül a Hegyeshalom–Csorna–Szombathely vasútvonal és a Mosonmagyaróvárt Rédiccsel összekötő nemzetközi tranzit szerepű 86-os (E65) közút.
5 Forrás: KSH Tstar adatbázisok.
6 Az elvándorlás fő irányát a közeli megyei jogú városok: Szombathely, Sopron, illetve Győr jelentik.

folyamatok egyensúlyba kerültek, a természetes szaporodás azonban igen alacsony szinten stabilizálódott, így a lélekszám tovább csökkent.[7] Fontos az is, hogy a kistérségben a megyei átlagnál nagyobb és időben növekvő a természetes fogyás; a sokkal rosszabb halálozási mutatók nyilván összefüggésben vannak a népesség rosszabb egészségügyi állapotával, és a megyei értéknél valamivel alacsonyabb születéskor várható átlagos élettartammal.[8] Mindez a kistérségen belül jelentős területi különbségek mellett, sőt esetenként ellentétes folyamatok útján történt: az elmúlt években például a lakosok száma nőtt Bögöt, Csánig, Csénye, Ikervár, Kenéz, Megyehíd, Porpác, Pósfa, Sitke, Szeleste és Vashosszúfalu településeken, míg a többiben nagyobb vagy kisebb csökkenés volt. Az elöregedés ma még főként a falvak sajátja, a városok helyzete némileg kedvezőbb. Igen magas az átlagéletkor Bögötén és Porpácon, ahol háromszor annyi az időskorú, mint a gyermek, de hasonló aránnyal találkozunk Hosszúperesztegen, Vasegerszegen, Vashosszúfaluban és Zsédenyben is.

A Sárvári kistérség népességének iskolázottságára a kutatás idején csak a 2001. évi népszámlálásból vannak adatok, de ez a mutató lassan változik, így egy közelítő kép kialakítására alkalmas. A teljes lakosságban elvégzett iskolai tanévek számával kifejezett átlagos iskolázottság a vidéki Magyarország vonatkozásában viszonylag jónak tekinthető (9,33 osztály). Országos és megyei összehasonlításban a legalacsonyabb végzettségűek (azaz a még 8 befejezett osztályt sem végzettek) aránya nagyobb, ugyanakkor a két legmagasabb végzettségűek (érettségizettek és diplomások) aránya terén lemaradás van.

A térség felnőtt lakosságának gazdasági aktivitása kedvezőbb, mint az országos átlag. Az elmúlt évtized alatt azonban – régiós perspektívában – Vas megyében csökkent a legnagyobb mértékben a foglalkoztatottak aránya (hét százalékponttal; 2010-ben 51,2%). Az állást keresők száma és aránya 2005 óta emelkedik, s az évtized végére az országos átlagértéket közelítette (2009: 10,2; 2010: 10,4%).[9] 2009-ben a kistérségben az aktív korúak 8,4%-a volt regisztrált munkanélküli, ami egy százalékponttal kedvezőbb, mint az országos érték. Körükben az iskolázatlanabbak alulreprezentáltak (a nyolc osztályt nem végzettek aránya a kistérségben 2,1%; országos átlag 5,2%), de a szakmunkások már felülreprezentáltak a magyar átlaghoz képest (36,8% és 30,4%).[10]

A hazai viszonylatban kedvező helyzetet mutatja, hogy az aktív korúakra számított adózott havi jövedelem az országos szint feletti, és különösen fontos, hogy a térségen belüli differenciák nem jelentősek. Egy aktív korú lakos a Sárvári kistérségben átlagosan havonta 90 ezer forintot keresett 2009-ben (országos átlag: 85 000 Ft).[11] A konszolidált munkaerőpiaci és jövedelmi helyzet tükröződik a térség lakásállományának minőségében, felszereltségében, komfortosságában is. Annak ellenére, hogy a kistérség települései jellemzően kis

7 Forrás: KSH Népszámlálás 2001, valamint Tstar 2001–2009. évi adatbázisok.
8 Forrás: KSH stADAT adatbázis.
9 Forrás: KSH stADAT adatbázis.
10 Forrás: ÁFSZ adatszolgáltatás alapján Koós Bálint számítása.
11 Forrás: APEH SZTADI adatszolgáltatás.

lélekszámúak, az ország más, hasonló típusú településeihez képest magas arányban vannak ellátva vezetékes közművekkel.[12]

Végül, Magyarország nyugati vidékein hagyományosan alacsony a nemzetiségi és etnikai kisebbségek száma. A legutóbbi népszámlálás szerint a Sárvári kistérségben a lakosság 1,3%-át kitevő összes kisebbség fele volt roma; a társadalmi közszolgáltatásokra és az oktatásra az e tényező miatt háruló terhek itt nem számottevőek. Ebből s az előzőekből adódóan a kistérségben nem jellemző, illetve az iskoláskorúakat nevelő családok közül relatíve keveseket érint az ország más térségeiben az elmúlt két évtizedben egyre jelentősebb mértékű társadalmi leszakadás vagy dezintegráció.

A TÖBBCÉLÚ TÁRSULÁS ELŐZMÉNYEI

Sárvár korábban járási központ volt; a járás valamivel nagyobb volt, mint a mai Sárvári kistérség. Ennek nyomai tovább éltek; például 1996-ban is még 37 település társult területfejlesztésre; köztük Bük, Simaság és Répceszentgyörgy is. Az előbbi két település a Bük–Csepreg kistérség megalakulásával vált ki. 2005-ben viszont Hegyfalu kérelmezte, hogy a Bük–Csepregi kistérségből a sárvárihoz kerüljön, ami 2007-ben sikerült.

A kistérségi együttműködési folyamatok jellegére jelentősen hatott az, hogy a kistérség – a korábbi egyvárosos járásból, majd a rendszerváltást követően számos szuverén kistelepülésből – kétpólusúvá vált, s hogy a két kisváros között – sok tekintetben valós – érdekellentétek fejlődtek ki.[13] A térség északi részén elhelyezkedő, s a gazdasági fejlettség terén kiemelkedő nyugat-dunántúli térséghez kapcsolódó új város, Répcelak új érdekeket kezdett megjeleníteni, Sárvár viszont a saját autonómiáját igyekezett őrizni, s elzárkózott a térségi kooperációktól.

A kistelepülések között nagyobb az összefogás, ugyanakkor együttműködéseiket befolyásolják az objektív adottságok: a közlekedés feltételrendszere, a munkaerő napi ingázásának iránya, de a történeti elemektől sem mentes politikai, gyakran szubjektív mozzanatokat tartalmazó elemek is. Ilyenek például az 1971-es Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció település- és funkcionális hierarchiájának élő maradványai, a tanácsrendszer kapcsolati hagyományai, a települések közötti rivalizálás, a polgármesterek közötti személyes viszony jellege.[14]

---

12 A gázzal fűtött lakások aránya a kistérségben 60,8%, a közüzemi vízvezetékbe kapcsoltaké 98,6%, a közcsatorna-hálózatba pedig a lakások 46,4%-a. Az országos átlagok rendre: 64,2; 94,9; 71,3%. Forrás: KSH Tstar 2008. évi adatbázis.

13 A két kisváros közötti konfliktusok egyike történetesen az oktatáshoz, egy iskolai uszodaépítési pályázathoz kapcsolódik, amelyre 2004-ben Sárvár és Répcelak is pályázott; az utóbbi nyert, de a beruházást nem tudta megvalósítani, fenntarthatósági problémák miatt. (A környéken – Celldömölkön, Káldon – több tanuszoda működik, a nyertesnek viszont vállalni kellett, hogy a költségek egyharmadát ő viseli.)

14 Vannak „kemény" gazdasági érdekellentétek is. Két kistelepülés között – az egyik lakosainak száma kevesebb, mint 200 – egy, kínai beruházó által építendő, főképp a szombathelyi ipari parknak szánt távol-keleti alkatrészek fuvarozását szolgáló porpáci repülőtér-építés kapcsán mérgesedtek el a viszonyok.

A többcélú kistérségi társulásokat ösztönző 2004-es törvényt megelőzően több önkormányzati intézményfenntartó társulás jött létre a kistérségben. A társulás 2004-től támogatott új formája, a „többcélú" azonban nagyobb léptékű összefogást igényelt, amelynek nem voltak előzményei, a kistérségközpont pedig nem volt benne érdekelt. Általában sem, de különösen nem az oktatás területén, ahol a térség csökkenő gyermeklétszáma mellett a sárvári intézményi kapacitások lekötését a város (mint olyan) vonzereje révén önállóan biztosíthatta. Nemcsak ez, de az egyik nem mellékes momentuma ez lehetett annak a politikai felhangoktól sem mentes folyamatnak, hogy a város a többcélú kistérségi társulás kialakításában nem vállalt aktív szerepet, sőt, annak megalakulását az első, 2004. évi kísérlet során megvétózta. Sárvár egyik vezetője szerint „a többcélú társulás a kistelepüléseknek fontos". Mindennek következménye az lett, hogy a községek többségének vezetése a város passzivitásának ellensúlyát az egymás közti szorosabb együttműködésben vélte megtalálni. Így – szándéka ellenére – Sárvár lett a széles körű kistérségi együttműködés kovásza. A többi település közötti összefogás erősödött, egyes mikrotérségi kulcstelepülések (Répcelak, Ikervár, Rábapaty, Szeleste, Gérce) megerősödtek, sőt az is előfordult, hogy esetenként önkorlátozóan is támogatták az együttműködés fejlesztését.

A SÁRVÁR ÉS KISTÉRSÉGE TÖBBCÉLÚ KISTÉRSÉGI TÁRSULÁS

A Sárvár és Kistérsége Többcélú Kistérségi Társulás (TKT) alakuló ülése 2004-ben Szelestén volt. A megalakulás ellen a kistérség-központ Sárvár – két-három települési önkormányzat által támogatva – eljárási hibákra hivatkozva, sikerrel emelt kifogást a Közigazgatási Hivatalban. Az újabb megalakulás 2005 májusában Répcelakon, 31 település részvételével már eredményes volt.[15]

A megalakulás nehézségei már utalnak a város és a „többiek" közötti ellentétekre, amelyeket a terepen készült interjúk számos dimenzióban megerősítettek. Talán a legfőbb, nem specifikus, hanem számos más kistérségben is jellemző ellentét a társulás iránti érdekek eltérése. A társulásra több csökkenő lakosság- és gyermeklétszámú kistelepülés az óvoda-, iskolabezárás elkerülésének eszközeként tekintett. Ez az érdekeltség valójában konform a hivatalos értelmezéssel, amely szerint a társulás az érdekek egyeztetésén, kölcsönös figyelembe vételén alapuló együttműködés.[16] Ahol viszont az intézmény léte nem volt veszélyben, illetve, ha a létszámgondokra volt pozíción, erőfölényen alapuló, egyoldalúan megtehető megoldási lehetőség – mint amilyen egy városi, esetünkben sárvári iskola térségi vonzerejének kihasználása –, ott a 2004. évi CVII. törvény preambulumának szavai a több-

15 A 32. település, Hegyfalu 2007 szeptemberében kérelmére átsorolással került a sárvári kistérségbe.

16 A kettő nem zárja ki egymást; az esettanulmányban több példáját találtuk a közvetlen érdeken túlmutató kooperációs hajlandóságnak, sőt késztetésnek.

célú társulás céljáról – „a kistérségek összehangolt fejlesztésének előmozdítása, az önkormányzati közszolgáltatások színvonalának kiegyenlített emelése" – üres szavaknak tűntek.[17] S mivel a törvény önkéntes szerveződésre hivatkozott, az érdekkülönbségek legitimek voltak; külső kényszer nem volt a társulásra.

Valószínűleg szintén nem egyedi motívuma volt a Sárvár és vidéke kistérség többcélúvá alakulása nehézségeinek az is, hogy nem voltak az egész kistérségre kiterjedő kooperációs tapasztalatok, a részleges együttműködésekről sem állt rendelkezésre érdemi szakmai reflexió, a többcélú társulás megalakulását nem előzte meg széles körű egyeztetés. Ez nem is volt várható: az önkormányzatiság korábbi másfél évtizede az önállóság ígéretével a társulástól eltérő irányba tolta a kétezres évek közepétől együttműködésre szorított településeket. Mint nyilván nem csak itt, de itt is, helyenként a múltból megmaradt, másrészt az azóta keletkezett feszültségek is terhelték a nagy léptékű együttműködést. Így a kistérségi szintű támogatás ígérete volt az egyetlen komoly motivációs erő, amely többletforrások bevonásának lehetőségét ígérte a többcélúvá váló társulások, illetve tagságuk számára. Valójában – s ez a többcélú társulások létrehozásának kissé paradox helyzetét is mutatja – az idézett törvényt mintegy fél évvel megelőző, a kistérségek társulását anyagilag ösztönző 65/2004. (IV. 15.) kormányrendelet motiválta közvetlenül a társuló feleket itt, mint ahogy másutt is. „2005-ben, az első évben 57 M Ft-ot hozott ez a közoktatási ösztönző [támogatás]" – mondta egyik, a kistérségi társulás iránt egyébként elkötelezett interjúalanyunk. Összehasonlításképpen: a kistérségi területfejlesztési tanács 7–7,7 M Ft-hoz jutott az első két évben. A közoktatási célú források nagyságrendi megnövekedését a kistérségben minden érintett vezető a társulási szerveződés kiemelt tényezőjeként említette.

A TKT-nak a támogatások eléréséhez több kötelező feladatot kellett vállalnia, amelyek egy részében – ilyen a területfejlesztés – a törvény minden település számára kötelező részvételt írt elő, mások esetében, mint a közoktatás, a szabályozás megengedte a (többféle arányossági elv szerinti) települési, illetve lakosságarányos részvételt.[18] A sárvári TKT-ban az oktatási feladatokat illetően minden település úgy döntött, hogy részt vesz a társulás keretében oktatási együttműködésben. A támogatáshoz azonban az intézményeknek meg kellett felelniük bizonyos tanulólétszám-feltételeknek, akkor is, ha fenntartói társulásba tömörültek, akkor is, ha önkormányzati fenntartásúak maradtak.[19] A feltételeknek a kistérség fokozatosan tudott megfelelni. A 2006-os év elején a 31-ből öt, az év végére már 16 település volt jogosult a kiegészítő támogatásra. Elsőként Répcelak és környéke, később Rábapaty (+ két település), majd Ikervár (+ öt település), 2007-től Gérce, majd Sárvár hozott létre egy intézményi tár-

17 A társulás honlapjának bemutatkozó oldala szerint a társulás ösztönzi az intézményfenntartó mikrotársulásokat, „így biztosítva azt, hogy kisebb települések iskolái, óvodái kiegészítő normatívához jussanak" [online:] {www.sarvarikisterseg.hu/hu/bemutatkozas/tarsulas%20tortenete}

18 A támogatásigénylés általános feltétele az, hogy a kistérséghez tartozó települések több mint fele részt vesz a feladatellátásban, és ezen települések együttes lakosságszáma meghaladja a kistérség lakosságszámának 60%-át, vagy fordítva (Éves költségvetési törvények).

19 A támogatási feltételeket tartalmazó jogszabályokat lásd a kötet Függelékében.

sulást. 2007 során Hegyfalu, majd Káld lett a Suli Harmónia 2007 Alapítvány fenntartásában lévő iskola tagintézménye. 2007 végére megvalósult minden település részvétele valamely társulási együttműködésben; ekkor az intézmények egy híján teljesíteni tudták a normatíva lehívásához szükséges létszámokat.[20]

A kistérség összesen hétféle közös feladatellátásra vállalkozott. A területfejlesztésen kívül a központi orvosi ügyeleti szolgálat megszervezésére Sárvárral való megállapodás alapján,[21] a gyermekjóléti szolgáltatás biztosítására a Kistérségi Gyermekjóléti Szolgálat útján (három családgondozóval 29 településen; ebben Sárvár, Hegyfalu, Sitke nem vesz részt),[22] 2006-tól a mozgókönyvtári ellátáshoz kapcsolódó feladatokra (három településen van saját könyvtár; a mozgókönyvtári szolgáltatásban minden település részt vesz), a kistérségi ügyintézés korszerűsítésére, 2008-tól a belső ellenőrzés megszervezésére (ebből Sárvár és Sitke maradt ki), valamint a közoktatási feladatok ellátására.

> A kistérség saját forrásból alkalmazott belső ellenőrének munkáját a közoktatás szempontjából is kiemelten fontosnak ítélték beszélgetőpartnereink. Mivel minden önállóan gazdálkodó oktatási intézményben szükség van belső ellenőrzésre, ez – a kétéves ciklusokban átfogó vizsgálat, a köztes években utóellenőrzés – fokozza a gazdálkodás biztonságát. Szükség esetén – erre főképp a kistelepülési intézményekben van szükség – a sárvári TKT belső ellenőre segíti a normatívaigényléshez szükséges tanítási időkeret meghatározását és a túlóraelszámolást is.

A TKT a közoktatás területén két pedagógiai szakszolgálati feladattal: a Sárvár városától igénybe vett gyógytestnevelés és a logopédia közös ellátásával indult, majd 2008-tól két továbbival bővült: a továbbtanulási és pályaválasztási tanácsadással, valamint a nevelési tanácsadással. A gyógytestnevelés és a logopédia ellátását az oktatási intézményfenntartó társulások gesztorai szervezik: a TKT az ellátottak számához mérten utalja a társuláshoz beérkező normatívát a gesztorszerepet vállaló önkormányzatoknak, amelyek szükség esetén kiegészítik azt. A pályaválasztási tanácsadásra a többcélú társulás Nyugat-magyarországi Egyetem (NYME) szombathelyi Savaria Egyetemi Központjának Pedagógiai Szakmai Szolgáltató Központjával (PSZK), a nevelési tanácsadásra a Sárvár városi Nevelési Tanácsadóval kötöttek szerződést. 2010-ben a Vas Megyei önkormányzattal állapodtak meg több szakszolgálati ellátás nyújtásában, amely azonban – saját intézmény híján – szintén a NyME említett központja útján nyújtja ezeket a szolgáltatásokat. A PSZK tanulmányi versenyeket is szervez a kistérség iskolásai számára.

---

20 Forrás: Interjúk és a társulás honlapja [online:] {http://www.sarvarikisterseg.hu/hu/bemutatkozas/tarsulas%20tortenete}

21 Az orvosi ügyelet megszervezése a kistérségen is túlnyúlik, 35 település vesz benne részt.

22 Ezt a társulás 2006-ban szavazta meg; ekkor 7 település részvételével. Ikervár a gesztorság vállalásával megszüntette korábban saját intézményét. Ennek az együttműködési egyezségnek az ára egy informátorunk szerint a vezető kinevezése volt.

A Sárvár városi pedagógiai szakmai szolgáltatásokat nem vonták be a kistérségi szinten szervezett feladatok közé; e téren a fő segítséget a szakszolgálati ellátásban főszereplő PSZK nyújtja; emellett a kistérségi munkaszervezet is jelzi a szakmai konferenciákat, rendezvényeket. A pedagógus-továbbképzések koordinációjára a munkaszervezetnek a vizsgálat időpontjáig nem volt kapacitása. Utazó tanár szolgálat, áttanítás a többcélú társulás szintjén nincs, így – bár szerepelt az eredeti társulási megállapodásban – e feladatot törölték.[23]

Bár a TKT-nak nincs saját kistérségi autóbusza, több településsel kötött megállapodást a gyermekek iskolába, óvodába juttatására falugondnoki busszal.[24] Négy település esetében a Vasi Volánnal kötöttek szerződést iskolabusz-járatra, amely a kutatás idején három vonalon közlekedett (Meggyeskovácsiból, Pecölből és Megyehídról Ikervárra, Sitkéről Sárvárra, négy településről Répcelakra; érdekesség, hogy a négy település más-más intézményfenntartói társuláshoz tartozik). Emellett külső, vállalkozási formában nyújtott gyermekutaztatási szolgáltatás is működött.

A fenti feladatok koordinálására, a kistérségi normatívák „lehívására", a bejárók utáni és a fenntartói társulási normatívák „tovább osztására", a feltételek ellenőrzésére és a kistérségi együttműködések támogatására, erősítésére szolgáló önálló munkaszervezetet a TKT 2006 januárjában hozta létre, négyfős létszámkerettel, amely 2009-ben kiegészült egy félállású informatikussal.[25]

> A normatívákkal kapcsolatos kifizetésekben eddig nem volt visszafizetési kötelezettsége a kistérségnek, mivel azonban gyakoriak mind a szabályozás, mind „az élet" változásai, s mivel három állami intézmény – a MÁK, a KEHI és az ÁSZ – is vizsgálhatja a jogszerűséget, „a visszafizetés veszélye a legnagyobb gondosság mellett is előfordulhat"[26] *(TKT munkaszervezet-vezető).*

A munkaszervezet-vezetővel készült interjú és a megismert dokumentumok alapján az igényjogosultságot alátámasztó gyermek-, illetve tanulólétszámot szinte naprakészen követik. Ez a kistérségben „nagyjából rendben van" Sárváron, Répcelakon, Ikerváron és Rábapatyon, a többi helyen viszont „nagyon figyelni kell a létszámokra". Az alsós évfolyamokon még kezelhető ez a probléma az osztályösszevonásokkal, de a felsős évfolyamokon ez már éles kérdés. S noha a demográfiai helyzetből adódó gyermekekért, tanulókért folytatott

---

23 Mikrotérségi szinten több helyen is működik utazó tanár szolgálat, lásd a tanulmány későbbi részeit.

24 Egy 2008. évi TKT-beszámoló szerint Ölbő, Pósfa, Szeleste, Vámoscsalád, Vasegerszeg és Zsédeny, továbbá Bögöte és Vashosszúfalu gyermekeit szállítja falugondnoki busz. A TKT munkaszervezetével folyt 2010 tavaszi beszélgetés Rábapaty tanulóit is megnevezte e körben.

25 Kezdetben egy fő könyvelőt a város „hitelezett" a kistérségnek, s mivel ekkor az irodát is a kistérség-központ biztosította, Sárvár nem fizetett tagdíjat.

26 Egy 2010. novemberi MÁK-vizsgálat alapján ez a gondosság visszaigazolódni látszik: a vizsgálat kevés helyen talált eltérést, ezek egy részében pedig nagyobb volt a támogatáshoz figyelembe vehető jogosultsági létszám, mint amennyi a kistérség adatszolgáltatásában szerepelt. Forrás: Jegyzőkönyv helyszíni vizsgálatról. Magyar Államkincstár Nyugat-Dunántúli Regionális Igazgatósága. [online:] {http://www.sarvarikisterseg.hu/hu/tarsulas/tarsulasi+dokumentumok/oldal=4 ellenőrzés MÁK.pdf}

verseny itt is jellemző, a kistérségi szintű együttműködés és lojalitás szép példája volt, amikor a két egymást követő évfolyamon előírt 15 fős létszám nem volt meg Szelestén, ezért szükség volt az Oktatási Hivatal továbbműködési engedélyére, a kistérség minden települése egybehangzóan lenyilatkozta, hogy támogatja az intézmény fennmaradását.

A *munkaszervezet* tevékenységében a fentiek és a kötelező adatszolgáltatások mellett kapcsolatépítés, közös programok szervezése, pályázatok kezelése is szerepel. Ehhez anyagi forrás alig van: 2010-ben körülbelül 200 000 Ft pályázati pénzt kaptak sportra, ill. táboroztatásra. E munkájukat néhány kistelepülési interjúalany pozitívan értékelte; a szelesteiek azt is kiemelték, hogy szakmai kérdésekben is gyakran fordulnak a TKT munkaszervezetéhez, ahol legalább abban tudnak segíteni, hogy az adott problémával hová érdemes fordulni.

A TKT-nak van *oktatási és szociális bizottsága,* a tagok fele a társulási tanács tagja (2010-ben Kenéz, Gérce, Nick polgármestere és a répcelaki intézményvezető), a másik fele külső tag. Az üléseken a munkaszervezet vezetője is részt vesz. A bizottság a hozzá tartozó szakmai területekkel kapcsolatos anyagokat, előterjesztéseket készít, amelyeket az elnökség tárgyal meg és terjeszt elő a társulási tanácsnak.

A TKT héttagú *elnöksége* a tanács üléseinek előkészítését végzi, általában a bizottsági ülések után.[27] Mint az egyik elnökségi tag mondta: sok tanácsi döntést kell előkészíteni, főképp a társulási pénzek felhasználásával kapcsolatban. A döntésekben, s az azt megelőző informális egyeztetésekben a *társulás elnökének* van kulcsszerepe. Ennek a kistérség életében jelentős pozíciónak a vonzerejére utal, hogy a sárvári TKT-ban eddigi rövid működése során négyszer is váltott elnököt. Az első megalakulási kísérletkor az ikervári polgármester lett volna az elnök, de ezt – mint utaltunk rá – hatálytalanították. A tényleges megalakuláskor – amelyre rányomta a bélyegét a „nagy" (a város) és a „kicsik" (a másik város és a községek) közötti érdekellentét – a bögötei polgármester kapta a tisztséget. Két év után az ikervári polgármester lett az elnök,[28] majd ismét a bögötei, aki kutatásunk idején[29] is e funkciót viselte.

Az iskolafenntartással kapcsolatos döntéshozatal az *intézményfenntartó társulásokban* történik. Répcelakon, Sárváron és Ikerváron eltérő módon hoznak döntéseket. Répcelakon az érintett települési önkormányzatokkal közös képviselő-testületi ülésen döntenek, Sárváron a város képviselő-testülete kapott felhatalmazást döntéshozatalra, az ikervári, társulásban működtetett Általános Művelődési Központban (ÁMK) a társulási tanács a döntéshozó.

A közoktatás területén nem sok, de néhány esetben pozitív példát találtunk a többcélú társulás kereteiben folyó együttműködésekre. Az egyik ilyen az igazgatói munkaközösség, amely már a társulást megelőzően kialakult, a volt járás iskoláinak részvételével. A 2010-

27 Ennek tagjai 2010 tavaszán Répcelak, Szeleste, Rábapaty, Bögöte, Sárvár, Nyőgér, Hosszúpereszteg polgármesterei. A TKT munkaszervezet vezetője fontosnak tartotta megjegyezni, hogy a korábbi TKT-elnök nem tagja az elnökségnek.

28 Egy interjú szerint 2007-ben a kistérségközpont város polgármestere nem támogatta a másik lehetséges kistelepülési polgármester jelölését, valamint feltételként támasztotta az ő alelnöki tisztét, így elnökségi tagságát, ami meg is történt.

29 A terepmunka 2010 tavaszán folyt, részben az országos választás előtt, részben azt követően, de a kormányváltás és a 2010 őszi önkormányzati választások előtt.

ben a répcelaki iskola igazgatónője vezetésével működő munkaközösség ülésein a kistérségi munkaszervezet vezetője is részt vesz, hogy segítse a felvetődő jogi és/vagy adminisztratív problémák megoldását.

> A szelestei településbokor intézményfenntartó társulása számára például 2008 novemberében annak a 2009. évi költségvetési törvénytervezetben szereplő passzusnak a „kivédése" volt létkérdés, amely szerint csak azok a gesztortelepülések igényelhetnek közoktatási célú kistérségi támogatást, amelyek 8 évfolyamos iskolát működtetnek. Mivel ebben az intézményben már 1975 óta volt bevett és bevált gyakorlat volt, hogy a 8 évfolyam két település között oszlik meg (Ölbőn az 1–4. és Szelestén az 5–8. évfolyam), ez a rendelkezés ellehetetlenítette volna az intézmény működtetését. A kistérség munkaszervezete kezdeményezésére a térség országgyűlési képviselője jogszabály-módosítást kezdeményezett, amit az Országgyűlés el is fogadott. Ennek eredményeként azokat az intézményeket kivették e rendelkezés alól, ahol ez az intézményszervezési gyakorlat 2008 előtt már kialakult. Így ez a probléma közös kistérségi fellépéssel, a TKT munkaszervezet közbenjárásával oldódott meg.

A MIKROTÉRSÉGEK KÖZOKTATÁSA

Ami az intézményhálózatot illeti, a 2009/2010. tanévben a kistérség 32 települése közül 18-ban működik valamilyen szintű alapfokú közoktatási intézmény. 17 településen helyben biztosított az óvodai ellátás óvodában, vagy tagóvodában, három településen 1–4., tízben 1–8. évfolyamos általános iskolai oktatást biztosítanak, középiskola csak Sárváron működik. A közoktatási feladatok ellátása döntően intézményfenntartó társulások keretében történik. Kivételt a Sárvár Város Önkormányzata fenntartásában működtetett alapfokú művészetoktatási intézmény és az itteni középiskolák (egy gimnázium s egy szakközépiskola) jelentenek. Egyházi fenntartású általános iskola Sárváron,[30] alapítványi általános iskola és óvoda két településen működik (lásd *1. táblázat*).

A közoktatási feladatok ellátása különböző térségi léptékben történik. Az óvodai nevelést és az általános iskolai oktatást, valamint a pedagógiai szakszolgálatok és szakmai szolgáltatások kisebb részét hagyományosan *mikrotérségekben* látják el, a térség földrajzi, település-szerkezeti adottságaihoz igazodva. Az alapfokú művészetoktatás, s az előbb említett két szolgáltatás nagyobb része – közvetlenül vagy a szolgáltatást nyújtók révén – kistérségi szintű. A középiskolázás a kistérség székhelyéhez és a közeli megyeszékhelyhez, Szombathelyhez kötődik, de gyakran túlnyúlik a régión is.

30 Az ikervári ÁMK-ról szólva lesz szó a jánosházai egyházi iskoláról, amely nem a kistérséghez tartozik.

Esettanulmányunk azt a funkcionális megközelítést alkalmazza, amely szerint a közoktatás mikrotérségi struktúrája döntően alulról szerveződik, a feladatellátásra kötelezett települések hagyományokon nyugvó együttműködése eredményeként.[31] Ebből következően az egyes ágazati feladatok (pl. közoktatás, egészségügy, szociális ellátás) mikrotérségi szerkezete nem kell, hogy feltétlenül azonos legyen. Az értelmezésből az is következik, hogy – mint a vizsgált kistérségben is tapasztaltuk – a mikrotérség maga sem feltétlenül konstans; ha egy település adott feladat ellátásában létrehozott együttműködési hálója megváltozik, másik mikrotérségbe kerülhet, illetve új mikrotérség is létrejöhet.

A kétezres évek első tizedének végén a kistérségben hat közoktatási mikrotérségről beszélhetünk, ebből három Sárvár, Répcelak és Ikervár központi szerepével jelentős vonzáskörzetet foglal magában, másik három Szeleste, Rábapaty és Gérce körül inkább helyi összefogásként működik. Egy korábbi mikrotérség, a Hosszúpereszteg, Vashosszúfalu és Bögöte településbokor, az évtized második felében Ikervárhoz csatlakozott, de – földrajzi és még inkább közlekedési okból – ez a kapcsolódás nem szervesült. A kistérség meghatározóan aprófalvas jellege és közlekedési sajátosságai miatt két perifériku intézmény is ellátott a kutatás időpontjában közoktatási feladatot. A 32 település hat intézményfenntartó társulása közül a szelesteközpontú és a rábapatyi három-három települést, a sárvári négy, Gérce és Vásárosmiske társulása e kettőt, Répcelaké nyolc, az ikervári ÁMK-é pedig 12 települést foglalt magában.

A következőkben néhány jellemző önkormányzati ellátási megoldást mutatunk be a kistérség sokszínű közoktatási rendszerében.

SÁRVÁR ÉS KÖRZETE

Sárvár természetes és hagyományos mikrotérségi központja a körülötte elterülő Sitke, Bögöt és Porpác községeknek, s a város részét jelentő Hegyközségnek.[32] A két aprófalunak – Bögöt 400, Porpác csupán 160 lakosú – korábban sem volt oktatási intézménye, a 2010-ben a 700 lélekszám alatti Sitkén óvoda működött. Az e körzetben született gyermekek intézményes nevelésének-oktatásának tehát természetes helye a város. Sárvár persze jóval több ennél, a kistérség hagyományos iskolaközpontja. Sokan a városban dolgozó szülők közül itt taníttatják gyermekeiket, miként azok is, akik speciális oktatási szolgáltatást – zeneiskolát vagy logopédiát – igényelnek. Mivel a kistérségben nincs másutt középfokú oktatási intézmény, a kistérség ifjú lakói többségének korábban ez volt a fő továbbtanulási helyszíne. A kétezres évektől azonban már nemcsak Szombathelyre, hanem távolabbi

31 Erről lásd a kötet bevezető tanulmányát.

32 Korábban Csénye is ebbe a vonzáskörzetbe tartozott, de később Ikervár felé orientálódott.

városokba – Kőszegre, Győrbe, s távolabb, még Ausztriába is – járnak gimnáziumba, „jó szakmát adó" szakközépiskolába az oktatást fontosnak tartó, s a lehetőségekkel élni tudó családok gyermekei. Mindezzel együtt Sárvárnak rövid távon nincs komoly aggodalomra oka a gyermekutánpótlás kérdésében.

A költségvetési helyzet romlása azonban rászorította a várost, hogy jelentősen átalakítsa, „racionalizálja" intézményhálózatát. Az óvodákban az 1990-es évek elején önállósítási hullám zajlott le, de az évtized közepétől már összevonásokra került sor. 2010-ben már csak egy önálló óvodai intézmény működött két tagóvodával – ezek egyike korábban üzemi óvoda volt –, mindkettő két telephellyel, 10-10 csoporttal. A rendszerváltozáskor még három általános iskola egyikét 1995-ben kettéválasztották; egyik fele egyházi intézmény lett.[33] Az önkormányzati iskolarészt összevonták a másik önkormányzati iskolával, majd fenntartói társulásba került.

Azt, hogy a város egy – a gesztorságával működő – intézményfenntartó társulást hozzon létre, a másik három önkormányzat – Bögöt, Porpác és Sitke – szorgalmazta; megalakulásához az ily módon megszerezhető többletforrások lehetősége vezetett. A társulásban 2010-ben a sárvári Petőfi úti és Vármelléki óvoda és ennek (2010-ben húszéves) sitkei tagóvodája, valamint két városi általános iskola (Nádasdy Tamás, Gárdonyi Géza) vesz részt. Az óvodai nevelésre, az általános iskolára, a logopédia és a gyógytestnevelés ellátásokra együtt járó normatív támogatásokat Sárvár kapja, a kistelepülések nem fizetnek a városnak intézményfenntartási hozzájárulást.

A tanulólétszám-adatok egyfelől látványosan igazolják az összevonások és az együttműködés kényszerét: 2010-ben – a napi ingázó bejárókkal együtt – közel 1300 gyermek járt a három általános iskolába,[34] ami mintegy 800 fővel kevesebb, mint amennyi 1990-ben volt.[35] Másfelől azonban az átalakított kapacitások maximális kihasználása – s a kutatás időpontjában jellemző zsúfoltság – a demográfiai folyamatok várható alakulásán alapuló tudatos kalkulációján alapul. Sárvár számára a költségvetési hatékonyság – s nem csak az oktatásban – rendkívül fontos szempont, mivel a város gazdálkodására a hatalmas beruházások miatt jelentős terhek nehezednek.

Mindezek mögött persze az is érzékelhető, hogy az oktatásügy nem kiemelt területe a városi politikának. Ez nemcsak a ráfordításokból látható; erre utal az oktatás minősége iránti viszonylagos érdektelenség is. Az e témával kapcsolatos érdeklődésre csak annyi derült ki, hogy sem felzárkóztatásra, sem tehetséggondozásra nincs külön pénz, így azt szervezetten nem végzik. Azt viszont, hogy a pedagógusok ilyen jellegű feladatokat önként látnának el, a város alpolgármestere 2010-ben azzal ítélte valószínűtlennek, hogy – mint

33 A püspökséggel az önkormányzat 2016-ig megújította a közoktatási megállapodást.
34 Az egyházi iskolába 2010-ben kb. 280, a két önkormányzatiba kb. 500-500 gyermek jár.
35 A Vas népe 2010. március 10-i számában megjelent cikk a sárvári iskolákba várhatóan beiskolázandó gyerekeket településenként, óvodánként és egyenként veszi számba. Forrás: Erős D. Zoltán: Egyre kevesebb a tanköteles gyerek Sárváron [online:] {http://www.vasnepe.hu/helyi_kiadasok-Sarvar_celldomolk/20100310_keves_tankoteles}

mondta – az általános iskolákban elöregedő, 50 éven felüli a pedagógusok zöme, és „ez a gárda megbízható, de bizonyos fásultság jellemzi, kiégés is van; nehéz tőlük többletteljesítményt követelni".

Mindezekből adódóan egy működő, sem kiemelkedő eredményeket mutató, de komolyabb problémákkal sem küzdő oktatási hálózat képe bontakozik ki, ugyanakkor meglehetősen dinamikus változásfolyamatban valósul meg. Sárvár közoktatásában az elmúlt években, 2010-ig komoly átalakulások történtek az intézményhálózat nagyságában és struktúrájában,[36] különösen a középfokú oktatásában.

A gimnázium 1991-től egy nyolc évfolyamos szerkezetváltó osztályt is indított, majd az 1998/1999. tanévtől idegenforgalmi és vendéglátó-ipari szakközépiskolai ággal bővült. A szerkezetváltó osztály 2008-as megszűnésével a három osztály[37] egyike nyelvi előkészítő (NYEK) programmal, egy másik „normál" gimnáziumként, a harmadik szakközépiskolai osztályként ment tovább.[38] Közben több kisebb pályázattal fejlesztették az intézményt: még a kilencvenes években tornaterem, új épületszárny, oktatókonyha, az elmúlt években gyakorló étterem és 2 oktató terem épült. A korábban klasszikus ipari ágakra orientálódott szakmunkásképző az 1990-es évek elejétől szakközépiskolai ággal bővült, amely a helyi gazdasághoz, főképp az ipari park igényeihez kívánt kapcsolódni, így informatikus, finommechanikai műszerész és elektronikai ágak jöttek létre, miközben egyes vasas szakmák is megmaradtak, sőt, megjelentek az építőipari szakmunkásképzés egyes moduljai is. A lányok számára az iskola szakiskolai ágon bolti eladói, bőrdíszmű, s – a térségben a ruhaipar bővülésével – varrónői, szakközépiskolai ruhatervezői szakot is indított. 2010-ben a bőrdíszmű szak leépülőben volt, a bolti eladó, ruhaipar is visszaszorult, viszont az iskolában működött ECDL-vizsgaközpont.

A másik középfokú intézmény, a szakközépiskola és szakiskola első körben nem csatlakozott ugyan (a szombathelyi székhelyű Savaria) TISZK-hez,[39] de átalakult, mégpedig szakképzés-szervezési társulássá, szombathelyi központtal. 2005/2006-ban a Szakképzési Alap és a Nyugat-dunántúli Regionális Operatív Program pályázati forrásaiból oktatóbázis kialakítása, vasas, ruházati szakmai képzési infrastruktúra-, mérőterem- és könyvtárfejlesztés történt az iskolában. A TISZK-re való átállás kötelezettsége miatt 2008-ban megyei társulással[40] új pályázati együttműködés jött létre, hogy a több épületben folyó képzés két éven belül egy telephelyen, koncentrált oktatási modulok kiépítésével történjen.

A nagyobb térségi oktatási ellátó szerepkörből adódóan fontos a városnak az alapfokú művészetoktatási intézménye is. Az 1969-ben alakult, a kutatás idején mintegy 330 tanu-

36 A város 2010-ben ismét próbálkozott – immár sikeresen – pályázat beadásával közoktatási intézménye infrastruktúra-fejlesztése céljából, ennek eredményeként a terepmunka idején már zajlott a Nádasdy Tamás Általános Iskola teljes körű felújítása.

37 Az összes évfolyamon a 2009/2010-es tanévben összesen 17 tanulócsoport van.

38 A szakmai képzésben új, de még nem kialakított terv a szakács, pincér szakiskolai képzés, ami korábban érettségi után 2 éves OKJ-s – pincér – képzés keretében folyt.

39 A Területi Integrált Szakképző Központok (TISZK) az első Nemzeti Fejlesztési Terv keretében jöttek létre. Lásd pl.: [online:] {http://www.nfu.hu/download/30358/TISZK%20ertekeles%20vegleges.pdf}

40 Tagjai többek között a Vas megyei önkormányzat, Sárvár, Szentgotthárd, Celldömölk és Bük.

lót fogadó intézmény 1994/1995-től a hangszeroktatás mellett néptánc és vizuális tagozatot is indított, amit 2004 óta dráma és színjáték is kiegészít. 2002-ig az intézmény működésének kb. 80%-át fedezte a normatíva, a kutatás idején már csak a bekerülési költségek felét. A város a költségek 30%-ával pótolta ki az intézmény költségvetését. (A maradék összeget a tandíjak tették ki).

A RÉPCELAKI MIKROTÉRSÉG ÉS A HEGYFALUI ALAPÍTVÁNYI INTÉZMÉNYSZIGET

Ez a mikrotérség nyolc településből áll, szolgáltatásai lényegében ezek összesen valamivel több mint ötezer lakosára terjednek ki. Hat település (Répcelak, Uraiújfalu, Nick, Csánig, Vasegerszeg, Vámoscsalád) a Sárvári kistérségbe, kettő (Nagygeresd, Nemesládony) a Csepregibe tartozik. A mikrotérség községeit kis és csökkenő számú népesség, alacsony gyermeklétszám jellemzi (lásd *2. táblázat*).

A mikrotérség magját Répcelak és négy, a várostól legfeljebb 6 km távolságban lévő község (Csánig, Nick, Vámoscsalád és Uraiújfalu) természetes gazdasági és közlekedési-földrajzi szövetsége biztosítja. Egyedül az utóbbi lakosságszáma teszi lehetővé, hogy legalább tagintézményi szintű önállóságot biztosítson magának. A később csatlakozó három település: Nagygeresd (csatlakozás 2005-ban), Nemesládony (2007), Vasegerszeg (2007) összlakossága a mikrotérség lakosságának csupán 15%-a. Ezek a települések is igen közel vannak; egyedül Nemesládony várostól való távolsága több mint 10 km.

Ebben a mikrotérségben nem jellemző a bevándorlás, legfeljebb a közeli településekről érkezik időnként néhány család. Az elvándorlás leginkább a közeli városokba irányul (Répcelak, Sárvár), de jelentős azoknak a száma is, akik a jobb munkalehetőség reményében a megyeszékhelyre, Szombathelyre költöznek.

A répcelaki mikrotérség központi iskoláját, az 1972-ben alapított répcelaki Móra Ferenc Általános Iskolát a 2004/2005-ös tanévig a fent 'magnak' nevezett öt település intézményfenntartó társulása tartotta fenn. A 2005/2006-os tanévre a korábban már együttműködő települések társulása a csepregi kistérség két községével, Nagygeresddel és Nemesládonnyal bővült.[41] Szintén e tanév kezdetére az eddigre már alapfokú művészetoktatást is biztosító iskolához tagintézményként csatlakozott a korábban Uraiújfalu és Vámoscsalád által fenntartott Uraiújfalui Általános Iskola[42] úgy, hogy a feladatellátás helye az 5–8. évfolyamok esetén a répcelaki székhelyintézmény lett.

2007 elején Hegyfalu és Vasegerszeg önkormányzatainak képviselő-testületei kifejezték azon szándékukat, hogy a fenntartásukban lévő hegyfalui többcélú közoktatási

41 Forrás: 38/2005. (VII. 28.) számú együttes képviselő-testületi határozat.
42 Forrás: 44/2005. (VIII. 24.) számú együttes képviselő-testületi határozat.

intézmény általános iskolai intézményegységét a 2007/2008-as tanévtől a répcelaki iskola tagintézményeként működtessék tovább. Az emiatt várható átlaglétszám-problémák miatt a társulásban részt vevő településekkel egyetértésben Uraiújfalu önkormányzata úgy döntött, hogy hozzájárul a tagiskola 1–2., esetleg 1–3. évfolyamainak egy osztályba történő összevonásához úgy, hogy ezzel egyidejűleg – a továbbtanulás szempontjából fontos képességek és készségek maradéktalan kialakítása érdekében – széles körű csoportbontást építenek be a tagiskola tantárgyfelosztásába. A hegyfalui intézmény csatlakozása azonban meghiúsult, amelynek okairól a település polgármesterétől kaptunk – tágabb kontextusba ágyazott – magyarázatot.

> Hegyfalu 2006-ig a csepregi kistérséghez tartozott. A község a 2006-os önkormányzati választásokat követően kérvényezte visszatérését a sárvári kistérségbe, mivel történelmileg és a hatósági feladatellátás szempontjából is elsősorban a város tágabb vonzáskörzetébe tartozott.
>
> A község általános iskoláját korábban négy település (Hegyfalu, Vasegerszeg, Répceszentgyörgy, Zsédeny) intézményfenntartó társulása működtette. Idővel Répceszentgyörgyön elfogytak a gyermekek, ráadásul ott – az idősek otthona és tüdőgyógyintézet megszűnésével – megváltozott a foglalkoztatás iránya is. Így azoknak, akik Bükre jártak dolgozni, egyszerűbb volt a bői iskolában „letenni" a gyermekeket. Emiatt Répceszentgyörgy át is lépett a bői társulásba. Zsédenynek korábban is voltak Rábapaty irányú kötődései. 2007-ben a társulás Vasegerszeg székhelyű óvodájának költségvetése összeomlott, s ekkor hozták létre Hegyfalun a kettős funkciójú (óvoda + általános iskola) közoktatási intézményt. Emiatt azonban Zsédeny az óvodásait elvitte Rábapatyra, aminek várható következménye lett, hogy az iskolások is fokozatosan kikopnak a hegyfalui intézményből. Ráadásul Zsédeny Rábapattyal kötött közoktatási megállapodást, és velük lépett körjegyzőségbe is.
>
> A vasegerszegi óvodások elvándorlásának elsősorban anyagi okai voltak. Vasegerszeg úgy akart igénybe venni közoktatási szolgáltatást, hogy fizetni nem kívánt érte. Mivel Répcelaknak nagyon kellett a gyermek, egy időszakra ingyenességet ígért Vasegerszegnek, s az állami normatíva fejében befogadta a vasegerszegi gyerekeket. Mindezek miatt Hegyfalu 30–40 gyermeket, tanulót vesztett és gyakorlatilag egyedül maradt az intézményfenntartásban.
>
> Ekkor az önkormányzat számára csupán két megoldás kínálkozott. Az első az volt, hogy tagintézményként csatlakoznak egy nagyobb intézményhez, azaz Répcelakhoz. A város viszont a létszámgondjai miatt nem tudta vállalni egy újabb kis létszámú 1–6. évfolyamos tagintézmény becsatlakozását, és a répcelaki intézményvezetés is e megoldás ellen dolgozott. Így (a korábbi megállapodás ellenére) Hegyfalu nem kapta meg az 1–6. évfolyamok helyben maradásának garanciáit. A település vezetése számára Bő, Szeleste és Rábapaty merült fel további csatlakozási lehetőségként. A bői megoldástól a szülők zárkóztak el, az oktatás nem elégséges minőségére hivatkozva. Szeleste irányában a létszámgondok okoztak problémát, Rábapaty pedig elzárkózott a hegyfaluiak fogadásától.

Másik megoldásként az alapítványi fenntartás kínálkozott. Így 2007. augusztus 31-én a Suli Harmónia 2007 Gyermekeket Segítő Alapítvány[43] fenntartásába került a hegyfalui iskola, 8 évfolyamos tagintézményként.

A 2007/2008-as tanév kezdetére Vasegerszeg csatlakozásával a répcelaki mikrotérség nyolc települést fogott össze; közoktatási intézményhálózatuk a répcelaki iskolából és óvodából,[44] valamint ezek egy-egy, uraiújfalui tagintézményéből állt. Az itt élők számára a közoktatási szolgáltatások elérése viszonylag jó, maximum 14 kilométert kell utazni a gyermekeknek.

A 2009/2010. tanévben egy sikeres pályázat[45] eredményeként sor került a 110 férőhelyes, maximális kihasználtsággal működő répcelaki óvoda bővítésére, amely így 125 férőhelyessé, ötcsoportossá válhatott. Kialakításra került egy korszerű eszközökkel ellátott fejlesztő terem és megtörtént az akadálymentesítés, több funkcionális helyiség épült. Az infrastrukturális fejlesztés a 21. századi óvoda technikai és nevelés-módszertani követelményeinek megfelelő lehetőségeket teremtett. Az óvodába négy mikrotérségi kisgyermek kivételével minden óvodáskorú gyermeket beírattak,[46] 2010/2011-ben az óvoda kihasználtsága 84%-os (a tagintézményé 75%-os).

Mint említettük, az általános iskolai nevelésnek és oktatásnak a répcelaki Móra Ferenc Általános Iskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény és az 1–4. évfolyamos Uraiújfalui Általános Iskola ad helyet. Az intézmény 385 főt tud befogadni, kihasználtsága 2010-ben 86,8%-os volt. A 2010/2011. tanév elsőseinek és a várhatóan kimenő nyolcadikosainak a száma megegyezett (39 fő). Az intézményben ekkor összesen 70 hátrányos helyzetű (21%), 12 halmozottan hátrányos helyzetű (3,6%) és tíz (3%) sajátos nevelési igényű (SNI) gyermek tanult.

A többcélú intézmény keretei között működő alapfokú művészetoktatás Répcelakon három ágazatban (zenei, tánc, képző- és iparművészet) folyt, míg az uraiújfalui tagiskolában a zeneoktatást biztosították.

A szakszolgálati feladatok közül a logopédiát és a gyógytestnevelést 2005-től a Sárvár és vidéke Többcélú Kistérségi Társulás látja el. A répcelaki óvodában a vizsgálat időpontjában logopédus, az általános iskolában logopédiai asszisztens dolgozott az előbbi szupervíziója mellett. Gyógypedagógiai ellátásért és nevelési tanácsadásért ugyanakkor már Sárvárra vagy Szombathelyre kellett utazni az érintetteknek, és csak a megyeszékhelyen kaphattak

43 A karmacsi székhelyű alapítvány Kehidakustányban óvodát és általános iskolát tartott fenn, amelynek Zala megye több (2009-ben nyolc), Vas megyében három községében (Hegyfalu, Egervölgyben és Káldon) voltak tagintézményei; a hegyfalui és a káldi önkormányzattal közoktatási megállapodás keretében. A sárvári többcélú kistérségi társulás 2009-ben együttműködési megállapodást kötött az alapítvánnyal a két község közoktatási feladatellátására.

44 Móra Ferenc Általános Iskola és Alapfokú Művészetoktatási intézmény; Százszorszép Óvoda.

45 Az Európai Unió támogatásával, az Európai Regionális Fejlesztési Alap társfinanszírozásával 2009. 07. 16 - 2010. 07. 16. között megvalósult NYDOP-5.3.1/2F-2f-2009-0012 „Az esélyegyenlőség és a minőségi óvodai nevelés biztosítása a répcelaki közoktatási mikrotérségben" pályázaton elnyert 132 632 298 Ft támogatás biztosította a Répcelaki Százszorszép Óvoda felújításának és bővítésének lehetőségét.

46 A még be nem íratottak között nincs halmozottan hátrányos helyzetű gyermek.

segítséget a korai fejlesztést és gondozást, a fejlesztő felkészítést, a továbbtanulási és pályaválasztási tanácsadást igénylők. A gyermekjóléti szolgáltatást a többcélú kistérségi társulás által fenntartott intézmény – a Kistérségi Gyermekjóléti Szolgálat – nyújtotta, kivéve a csepregi kistérséghez tartozó Nemesládonyt és Nagygeresdet, amelyek Bükön kapták meg az ellátást.

Amikor az uraiújfalui polgármestert kérdeztük az intézményfenntartó társulás mérlegéről, a pozitívumokat hangsúlyozta. Az anyagi előnyök egyértelműek, mivel a mikrotérségben 2005/2006-ra lezajlottak a költségvetési szempontból elkerülhetetlen intézményátszervezések, s így már a kistérségi normatíva első évében le tudták hívni a közoktatási célú normatíva lehetséges maximumát. (2006-ban 26 millió Ft normatívához jutottak, amikor a sárvári többcélú kistérségi társulásban máshol egy forinthoz sem. Épp a répcelaki mintára léptek ezt követően a többi település vezetői is.)[47] A fenntartói társulásban javultak a nevelés-oktatás feltételei is. Ennek megteremtésében fontos szerepe volt a képviselő-testületeknek, amelyek egységes álláspontot képviseltek, annak költségei ellenére. Így az uraiújfalui tagiskolában a 2010-ben működő 2 összevont (1–2. és 3–4. évfolyamos) osztályban a készségtárgyakat leszámítva széles körű csoportbontással dolgoznak; a képviselő-testület kérésére az identitáserősítő helyi sajátosságok és a településtörténet is bekerültek a tananyagba. A mikrotérségi együttműködés megerősödése egyben az oktatás minőségének érzékelhető javulását eredményezte. Ebben fontos szerepet játszott a szakos ellátás javulása, amit a székhelyintézmény pedagógusainak áttanítása tett lehetővé. Az uraiújfalui alsósok, átkerülve a répcelaki felsős évfolyamokra szinte kivétel nélkül tartani tudják az ott elért tanulmányi eredményüket. Ez korábban nem volt ennyire egyértelmű, sőt volt idő, amikor az alsós évfolyamokat nem Répcelakon elvégző tanulókat a kissé megbélyegző „c" osztályba sorolták be, azzal az indokkal, hogy őket fel kell zárkóztatni a répcelakiakhoz.[48] A számos kritérium alapján kiválasztott „Év tanulója" címet az utóbbi egy-két évben többször is a tagintézményből érkezők kapták meg.

Az uraiújfalui polgármester szerint a kialakult intézménystruktúra jól működik, így ezen községük önkormányzata nem kíván változtatni annak ellenére, hogy kutatásunk idején itt volt a legmagasabb a települések által az intézményfenntartáshoz fizetendő hozzájárulás.[49] Hasonlóan elfogadó volt a mikrotérségben megkérdezett többi település- és intézményvezető hozzáállása is a társuláshoz, akik szerint ez a nyolctelepüléses mikrotérségi intézményfenntartási struktúra az érintett településeken nemcsak fenntartható és működőképes – legalábbis a kutatás időszakában adott finanszírozási helyzetben –, hanem teljes mértékben elfogadott a helyi társadalmakban is.

47 Lásd például az ikervári fenntartói társulásról mondottakat.
48 Itt a „c" osztálynak nem „cigány", hanem „nem répcelaki" jelentése volt.
49 Ráadásul Uraiújfalunak lehetne más választási lehetősége a földrajzi adottságai miatt: Uraiújfalutól ugyanúgy kb. 7 km-re van a rábapatyi iskola, mint a répcelaki.

A SZELESTEI TELEPÜLÉSBOKOR

A szelestei közoktatási mikrotérség három településből áll (Szeleste, Ölbő, Pósfa), és sajátossága az, hogy eddig sikerült megtartania a teljes korábbi alapfokú közoktatási infrastruktúrát. Ez azért is jelentős, mert kifejezetten aprófalvakról van szó: a három település teljes lakosságszáma 2010. január 1-jén 1714 fő, amelyből Szelestén 694, Ölbőn 730 és Pósfán 290 fő lakott. A bokorjelleg elhelyezkedésükből és elérési lehetőségeikből fakad: a legkedvezőbb közlekedési helyzetű (a régi 86-os út melletti) Szeleste közúti távolsága Ölbőtől és Pósfától egyaránt három-három kilométer. Ölbőnek és Pósfának nincs közvetlen közúti összeköttetése, részben emiatt is lett Szeleste a településbokor központja. Szelestén elenyésző, Ölbőn 10%, Pósfán pedig 20% körüli a cigány lakosság aránya.

A Szeleste, Ölbő és Pósfa Községek Általános Iskolája és Óvodái nevű többcélú közös igazgatású közoktatási intézmény 1991-ben jött létre.[50] Székhelye Szeleste, az iskola mellett egy óvodai intézményegységgel. A társtelepülések közül 2010-ben Ölbőn tagiskola és tagóvoda működött, Pósfán nem volt közoktatási tagintézmény. A hatályos alapító okirat szerint az intézménybe felvehető maximális létszám az 1–4. évfolyamon 92, az 5–8. évfolyamon pedig 104 fő. A két óvodai csoport (Szeleste és Ölbő 1-1 csoport) elvi kapacitása összesen 50 gyermek. 2010 tavaszán az iskolában 124-127 körüli a gyermeklétszám, így az iskola még fenntarthatóan működött; az óvodába 48-50 körüli gyermek járt. A kutatás idején ötéves távlatban évfolyamonként – ami egy-egy tanulócsoportot jelent – 10-12 gyermek „éppen csak", de folyamatosan „biztosíthatónak" látszott.

Az egymásrautaltság és a közös érdekek ellenére a települési önkormányzatok vezetésében és testületeiben az elmúlt néhány évben történt személyi változások kellettek ahhoz, hogy 2010-re zökkenőmentessé váljon a három település együttműködése. Előzőleg sokórás, kivonulásos viták voltak a közös testületi üléseken, amiből tanulva létrehozták az intézményfenntartó tanácsot a három település polgármestere, jegyzője és intézményvezetése részvételével, ahol az egyeztetés zajlik és a döntéseket a felek meghozzák. A tanácsi döntést követő testületi üléseken így többnyire már csak a határozatok jóváhagyására kerül sor.

A településbokor közoktatása az intézményfenntartó társuláson alapul, de szorosan kötődik a többcélú kistérségi társuláshoz (TKT) is. Szeleste község vezetői – a polgármesterrel folytatott interjú tanúsága szerint – kezdetben úgy gondolták, hogy a TKT létrehozása csupán annyi változást jelent majd, hogy az eddig hozzájuk érkező kiegészítő normatívához – amit azelőtt közvetlenül megkaptak – ezután a kistérségen keresztül juthatnak hozzá. Azt érzékelték ugyanis, hogy 2003-tól több speciális célt szolgáló, kötött közoktatási normatíva „épült be" az alapnormatívába – vagyis lényegében eltűnt a finanszírozásból –, míg új kiegészítő forrásokhoz csak közvetítőn keresztül juthatnak. Kezdetben tehát nem a többcélú

50 Akkor még Általános Iskola és Intézményei Szeleste néven, de ugyanezen fenntartói körrel.

kistérségi társulás pozitív üzenetét érzékelték, hanem azt, hogy mindez egy újabb „hatóság", amelynek állandóan „rajzolgatniuk" kell a létszámokat, gyártani az igazolásokat. 2004-et megelőzően a létrejött statisztikai kistérségek jelentősége is csekély volt e három település számára, ugyanis legfeljebb néhány fejlesztési forrás (pl. a CÉDE maximum 20 milliója) elosztása történt ezen a szinten.

Valójában azonban a kistérségi közoktatási kiegészítő normatívák nemcsak komoly bevételi lehetőséget jelentettek, hanem anélkül ellehetetlenült volna az intézmény éves költségvetése. Különösen a bejárók utáni támogatás volt számottevő az intézményfenntartók számára, ami a biztonságos működtetés pénzügyi fedezetének döntő részét teremtette meg. Az intézmény a 2010. költségvetési évben 19 M Ft, az előzőben valamivel több mint 16 M Ft támogatást kapott a kistérségen keresztül; ennek köszönhetően az intézmények fenntartása alig több mint 4 M Ft többlettámogatást igényelt a három társult települési önkormányzattól. 2007-ben – rendkívül feszes és takarékos költségvetés mellett – még az is előfordult, hogy az előző évi pénzmaradvány és a megkapott kistérségi kiegészítő normatíva mellett a településeknek nem kellett kiegészíteniük az állami normatívákat.

Jelentősége volt a többcélú kistérségi társulás által nyújtott, kisebb léptékű többletforrásoknak is: a megalakulást követően, 2005 végén – az egyszeri ösztönző támogatás keretéből – a kistérség pályázatot írt ki eszközbeszerzésre, s ez a szelestei iskolának 2,7 millió forint fejlesztési forrást hozott, amit eszközök frissítésére, informatikai eszközparkra, bútorzat cserére, illetve az óvodaudvar játékainak bővítésére és korszerűsítésére használtak fel.

A TKT-nak egy további előnyét az iskolabusz-normatíva útján élvezheti Szeleste, Ölbő és Pósfa intézményfenntartó társulása. A településbokor vezetői és lakói számára fontos érték a gyermekek helyben, szűkebb körzetben tartása, amelynek egyik motívuma az, hogy „ne legyenek valamelyik városi iskolában falusiak". A tanulók szállítását a Szelestén és Pósfán is működő falugondnoki busz segíti – a nagyobbik 20, a kisebbik 9 személyes –, 2010-ben Ölbő is pályázott ilyen szállítóeszközre. A többcélú kistérségi társuláson keresztül érkező iskolabusz-normatíva lehetővé teszi, hogy a közoktatási intézmény ingyen használja a járműveket. Ez nagymértékben megkönnyíti a tanórán kívüli foglalkozások, például szakkörök szervezését és az iskolai rendezvények megtartását.

Szakmai hozadéka volt a többcélú kistérségi társulás létrejöttének a pályaválasztási tanácsadás támogatása, illetve a logopédiai ellátás megszervezése. A pályaválasztási tanácsadásra rendelkezésre álló kistérségi forrásból a társulás biztosít szakembert az intézményeknek. A logopédiai ellátás szervezésébe maga a többcélú kistérségi társulás nem folyik bele. A 2010-es gyakorlat szerint az iskola bízta meg továbbra is jól bevált szakemberét: a többcélú kistérségi társulás a normatíva átadásával vesz részt a szakember finanszírozásában, így csak a normatíva feletti összeg terheli az iskola költségvetését.

Mindezeken túl kedvező a településbokor oktatásirányítása számára, hogy azokat a feladatokat, amelyeket, kis önkormányzat lévén, csak nehezen tudtak szakszerűen megoldani – ilyen a belső ellenőrzés, a gyermekvédelmi ellátás –, legalább részben átvette a több-

célú kistérségi társulás. Ezek a feladatok korábban nagy energiákat kötöttek le a polgármesteri hivatalban, másfelől a jogszabályváltozások során ezek egyre bonyolultabbá váltak, így szakszerű végzésük mind több nehézséget okozott.

A mikrotérségben megkérdezettek szerint érezhetően javultak a településközi kapcsolatok a polgármesterek és az intézményvezetők között a többcélú kistérségi társulás megalakulása óta. Ebben a TKT létrehozását követő második időszakban következett be jelentős változás, amikor – több interjúpartnerünk szerint – sikerült a TKT-t inkább gátló Sárvárral kompromisszumot kötni, és egyes felszínre kerülő, korábban rejtett településközi konfliktusok is csökkentek. Az interjúkészítés időszakában a szelestei településbokor három településén az önkormányzati hivatalban dolgozók és az intézményvezetők sem úgy tekintettek a többcélú kistérségi társulásra, mint „szükséges rosszra". Ezzel együtt is az intézményfenntartó társulási keretet látták célszerűnek a szelestei óvoda és általános iskola további fenntartására. Szerintük a kistérségben a város és a községek ellentéte, továbbá a kistelepülések közötti rivalizálás miatt nem képzelhető el olyan megoldás, ahol a kistérségi társulás tarthatna fenn egy többcélú közoktatási intézményt.

Ebben a mikrotérségben is érzékelhető a szombathelyi szuburbanizációs hatás, s a gyorsforgalmi út elkészülésével várható a megyeszékhelyről való kitelepülés fokozódása. Így azzal, hogy mindhárom képviselő-testületnek fontos a közoktatás helyben tartása, a települési identitás megőrzése, s ehhez – legalábbis a 2010-ben működő finanszírozási struktúrában – fenntartható megoldást hoztak létre, úgy látjuk, hogy ennek a nagyon szép és barátságos környezetben lévő intézménynek van létjogosultsága és perspektívája.

AZ IKERVÁRI ÁLTALÁNOS MŰVELŐDÉSI KÖZPONT

Az ikervári ÁMK bemutatása „esettanulmány az esettanulmányban". Története, problémái és jó megoldásai, törekvései a konkrét esetnél tágabb összefüggésben is tanulságosak lehetnek.

TÁRSULÁSTÖRTÉNET

A Sárvár és Kistérsége Többcélú Kistérségi Társulás területén 2006. augusztus 31-én hat települési önkormányzat – Bejcgyertyános, Csénye, Ikervár, Meggyeskovácsi, Nyőgér és Sótony községek önkormányzata – közös igazgatású, többcélú, önálló gazdálkodású intézményt alapított Ikervári Általános Művelődési Központ (ÁMK) néven, intézményfenntartói társulás formájában, Ikervár központtal.[51]

51 Az ikervári polgármester korábban a rábapatyiakat biztatta egy társulás létrehozására. Ők azonban nem akarták ezt, az „állóvízre" hivatkozva, így Ikervár „vágott bele".

Az ÁMK megalakulásával a községi önkormányzatok által korábban fenntartott egy-egy óvoda (Bejcgyertyános, Nyőgér), egy napközi otthonos óvoda és négy évfolyamos általános iskola (Csénye), egy 8 évfolyamos általános iskola (Sótony), egy művelődési központ egy óvodával és egy négy évfolyamos iskolával (Meggyeskovácsi), valamint egy óvoda, egy nyolc évfolyamos iskola, egy művelődési ház és könyvtár (Ikervár) egyesült. Az általános iskolai egységek összes tanulólétszáma a 2006/2007. tanév kezdetén 318 fő volt, közülük 91 bejáró (lásd *3. táblázat*). 2007-ben a két meggyeskovácsi tagintézmény megszűnt, de a település a fenntartói társulás tagja maradt, s a kutatás időszakában a legtöbb gyermek innen járt be az ikervári intézményekbe. 2007. szeptember 1-jétől egy korábbi mikrotársulás óvodájával – amely Pecöl mellett Megyehíd és Kenéz óvodás gyermekeit is fogadja – a pecöli önkormányzat is csatlakozott az ÁMK-hoz.

> Ennek a csatlakozásnak fontos előzménye, hogy 2007-ben létszámhiány miatt meg kellett szüntetni az addig önálló általános iskolát, a községből Vépre és Szombathelyre ingázó családok, s így ott iskoláztatott gyermekeik elszívó hatása miatt. A tagintézményi csatlakozás akkor azért nem sikerült, mert a fenntartó „nem figyelt eléggé az oktatásra", s a tantestületben csak egy fő volt helyi, aki „az értelmiség lámpás szerepét igazán magáénak érezte, a többi bejáró [tanár] volt" *(ÁMK-vezető).*

Az ÁMK létrehozásának kezdeményezője az ikervári polgármester, a sárvári TKT akkori elnöke volt, aki nemcsak a kistelepülések együttműködését, hanem a kölcsönös érdekeltségek figyelembe vételét is szorgalmazta. Korábban az érintett kistelepülések – kutatásunkban megszólaló oktatási szakembereik saját meglátása szerint is – eléggé elzárkózóak voltak, így ennek a szemléletnek az együttműködés szempontjából fontos szerepe lehetett. Az ÁMK-t azonban nem hozta volna létre a jó szándék, ha a kistelepüléseknek nem lett volna már évek óta egyre nehezebb fenntartani oktatási intézményeiket az egyre fogyó gyermekszám, s a csökkenő finanszírozás miatt.

Az ÁMK igazgatója szerint „rövid idő alatt sikerült valóságos közösségi színteret alkotni" az óvodák és az iskolák pedagógusaiból és vezetőiből; ezt az intézmények több szakembere, de megkérdezett szülők is – jobban vagy kevésbé, ám szakmai és emberi szempontból egyaránt pozitív mérleget vonva – megerősítették. A települések és intézmények közötti mindennapos kapcsolat korábban nem volt jellemző, de ennek ellenére rövid idő alatt működőképes szervezeti keretek alakultak ki és korrekt viszonyok jellemezték a társulás első időszakát.

2008-ban egy januári – tehát nem tanév eleji – bővüléssel egy, az ikervári központtól 20-28 km-rel távolabbi, a 8-as főközlekedési út mentén elhelyezkedő, Hosszúpereszteget, Bögötét és Vashosszúfalut magában foglaló mikrotérség hosszúpereszteki iskolája és óvodája került a társulásba.

A hosszúperesztegi iskola 1961-ben, a művelődési ház 1964-ben épült fel egy parkban, az utóbbi adott otthont az iskola alsós évfolyamainak. Ekkor még csak helybeli gyermekek jártak ide. 1971-ben az iskolakörzetesítés során a vashosszúfaluiakat áthozták a hosszúperesztegi iskolába (Bögötén akkor még volt iskola). Az 1971 és 77 közti időszakban egyes osztályok itt, mások ott működtek. Végül mindenki Hosszúperesztegre került; 1977 körül már csak itt volt iskola. 1990-ben három önkormányzat közös fenntartásába került a korábban is a három tanács által működtetett intézmény. A hetvenes-nyolcvanas években még tűrhető, 100-150 körüli létszám azonban folyamatosan csökkent, a kétezres években már rendre 100 fő alatt volt. Mivel korábban nem volt jellemző, hogy a gyermekek máshová jártak volna iskolába,[52] ez kizárólag demográfiai okokkal magyarázható: Hosszúperesztegen és Vashosszúfaluban az utóbbi években évi maximum három gyermek született, Bögötén valamivel jobb volt a reprodukciós ráta. 2007-től a 8 évfolyamos iskolában összevont tanítás volt az 1–2. és a 3–4. évfolyamon, a többi évfolyamon egy-egy osztály, összesen hat tanulócsoport. 2010-ben 67 fő járt az iskolába, 29 tanuló hosszúperesztegi volt, 18 fő Bögötéről, 20 fő Vashosszúfaluból járt be.

Az ÁMK-hoz való csatlakozás előtt más próbálkozások is voltak, egy szakértői tanulmányra építve,[53] amely a káldi, a gércei és az egervölgyi együttműködések lehetőségeit, előnyeit és problémáit elemezte. A leginkább javasolt Káld azonban nem vállalta a gyermekek utaztatását, így ez a lehetőség elveszett.[54] Így került sor az ikervári ÁMK-val való tárgyalásokra. A 2008. január 1-jei belépést a kistérségi normatíva pluszforrása indokolta.

A távolság és a kedvezőtlen közlekedési kapcsolat a három község és Ikervár, valamint a többi tagintézmény között már a belépéskor is viták tárgya volt, a bejáró tanulók és az utazó tanári rendszer megszervezésének nehézsége miatt. A pedagógusok és az iskolák, óvodák közötti rendszeres és szoros szakmai kapcsolatot a (mindig más helyszínen megtartott) havi vezetői értekezlet és egy közös TÁMOP-pályázatból adódó közös munka is igényelte; az érintettek ezt kényelmetlennek, fárasztónak tartották, bár pozitív szakmai és emberi hozadékait is elismerték.

2008 decemberében Ikervár sikeresen pályázott a Nyugat-dunántúli Operatív Program iskolai infrastruktúra-fejlesztési pályázatán.[55] Ehhez kötelező volt pályázni a TÁMOP 3.1.4 számú, „Kompetencia alapú oktatás, egyenlő hozzáférés innovatív intézményekben" című, tartalmi módszertani fejlesztésére is. Az ÁMK-központ azt javasolta, hogy ebbe több intézmény

52 A rendszerváltás előtt a munkaerő java a TSZ-ben dolgozott. Ennek megszűnésével kezdődött az elköltözés, főleg Sárvár felé, de akár Budapestig is. A beköltözés elenyésző, új utcát nem nyitottak. A faluban van néhány osztrák nyaralóház, fiatal betelepülő alig van. A helybeli munkanélkülieket az önkormányzat igyekszik foglalkoztatni, aki tud dolgozni, az Sárvárra, Szombathelyre jár, napi ingázással.

53 Szakértői tanulmány az Egervölgyi Általános Iskola átszervezéséhez. Magisztérium LMG Kft., 2006.

54 Káld pedig ezután vált alapítványi iskolává.

55 NyDOP 5.3.1/2/2F–2f Közoktatási infrastruktúra- és szolgáltatásfejlesztés.

együtt vágjon bele, amit a pecöli óvoda, a sótonyi és a hosszúperesztegi tagiskola vállalt. Az utóbbinál az öt év fenntartási kötelezettség mint az iskola fennmaradásának reménye is a motívumok közt szerepelt.

A társult önkormányzatok között azonban változatlanul a többletforrásokra való jogosultság maradt az együttműködés meghatározó szempontja, s viszonylag hamar kiderült, hogy ez nem mindenben felel meg az elvárásoknak. Az ÁMK négy hónapja működött, amikor – a 2007. évi költségvetési törvény 8. melléklete értelmében – kiderült a tagintézményi támogatás szűkítése a 2007. után megalakuló társulásokra; eszerint a támogatás csak a legfeljebb 6 évfolyamos iskolák esetében lett igénybe vehető. Mint az ÁMK igazgatója fogalmazta egy interjúban, szerencséjükre a 2006-os megalakulású társulásokat ez még nem érintette, így „ők megúszták",[56] egyik 8 évfolyamos tagiskolájuk ennek köszönhetően kapta még 2010-ben is a tagintézményi normatív támogatást. A kisiskolák megtartásának lehetősége azonban az aggregált tanulólétszámok mellett is láthatóan beszűkült, s egyre fenyegetőbbé vált.[57]

Az ÁMK tanulóinak összlétszáma ugyan közel 50 fővel gyarapodott a megalakulás és a 2009/2010. tanév között, de ha a hosszúperesztegi iskolát – amely végül 2010 őszén megszűnt – nem vesszük figyelembe, már csökkenő létszám mutatkozik. Ikervár és a csényei kisiskola – ez utóbbi kizárólag „saját" tanulóival – kismértékben növelte tanulóinak számát, Sótonyban azonban csaknem 15%-os létszámcsökkenés következett be, amely a kutatás időszakában már a nyolc évfolyamos iskola fenntarthatóságát is kétségessé tette (lásd *3. táblázat*).

A létszámcsökkenés és a támogatások beszűkülése következtében évről évre csökkenő bevételek mellett az ÁMK-t fenntartó önkormányzati kör néhány tagja azt is kezdte számba venni, hogy a társulás olyan többletkiadásokkal is jár, amelyek az összefogás nélkül nem lennének. A nyilvántartásokat vezető központ közösen elfogadott összeget számolt fel a megnövekedett adminisztratív és pénzügyi feladatok ellátásáért, a többletforrások megszerzése pedig pluszmunkával járt (normatíva-igénylés adatlapjai, követendő tanulólétszámok, éves beiratkozások előzetes felérése, beszámolók stb.). Így egyre inkább előtérbe került a költségek indokoltságának megkérdőjelezése, az egymással szembeni tartozások-követelések aprólékos számbavétele. Ilyen konfliktus jött létre a társulás legfrissebb triója, a hosszúperesztegi, a bögötei és a vashosszúfalui polgármesterek között, nem sokkal belépésük után.

A konfliktus esetleges korábbi, mélyebb gyökereiről a kutatásban megkérdezett különböző szereplők nem egyformán nyilatkoztak. Volt, aki határozottan állította, hogy a települések között soha nem voltak, s a jelenben sincsenek ellentétek („nincsen iskolaügy"), de volt, aki

56 Az idézőjelben szereplő szövegek a fenntartói társulásban készült interjúalanyok szó szerinti idézetei.
57 2007. évi LXXXVII. törvény, lásd a kötet Függelékét.

szerint a diszharmónia a tanácsrendszerre vezethető vissza, amikor Hosszúpereszteg volt a tanácsháza s a másik két falut „lenézték". A harmadik nézet szerint a bajok a rendszerváltozás után keletkeztek,a korábbi közös javak – épületek, szolgálati lakások, iskola – miatti osztozkodás során, mert a vagyonmegosztásba nem mindenki tudott belenyugodni. Az azonban biztos, hogy az 1990-es évek derekától – a „Bokros-programot" követően – már akut és állandó konfliktusok voltak, mert kiderült, hogy az állami normatíva nem elég az oktatásra s a fenntartó önkormányzatoknak hozzá kellett járulni a költségekhez. A békétlenség még pereskedésbe is torkollott.

Az ÁMK-hoz való csatlakozás után újabb, jelesül az áramfogyasztás költségeinek elszámolásával kapcsolatos vita keletkezett, amelynek következtében a kutatás időszakában immár két sértett falu fontolgatta, hogy bírósághoz fordul.

Közben a kistelepülések csökkenő gyermeklétszáma egyre komolyabb gondot okozott az ÁMK egészének. Összevonásokra került sor több tagintézményben is az 1–2. és a 3–4. évfolyamon, de 2009/2010-re épp Hosszúpereszteg – a három településről összesen – olyan alacsonyra (négy főre) csökkent a 4. évfolyam létszáma, hogy a felsős évfolyamok maradéktalan megtartása gyakorlatilag ellehetetlenült.

A társulás vezetése két lehetőséget gondolt végig a tagiskola megmentésére: az egyik a hosszúpereszteg tagiskola 5. évfolyamának a sótonyiba való átvitele – így a társulási tanács döntési kompetenciájában maradt volna, hogy hol, milyen osztályokat indítanak –, a másik a felsős évfolyamok megszüntetése. Mivel közben az érintett szereplők egy csoportja más utakat is keresett – ezt lásd a következőkben –, az ÁMK az alsós évfolyamok biztosítása ügyében is szükségesnek látta a szülők informálását. A több szálon folyó, ellentmondásos események miatt azonban az események kicsúsztak a vezetés kezéből.

A gyermekek más településre való utaztatásának terve újra előhívta a távolság problémáját, ami a hosszúpereszteg mikrotérség három települése és Ikervár, illetve a többi település és intézmény között feszült. Mindez, tetézve a korábbi konfliktusokat, oda vezetett, hogy Bögöte és Vashosszúfalu önkormányzata gyermekeik iskolai ellátásának új lehetőségein kezdett el gondolkozni.

Mivel az intézmény újraönállósodása szóba se jöhetett, s az ÁMK mint társulási forma már nem látszott eléggé kedvezőnek, az oktatási feladatellátás alternatív megoldásait más települési önkormányzat vagy más szervezet fenntartásában működő intézményben látták jónak keresni. Önálló önkormányzati intézmények a térségben elérhető közelségben nem voltak (már bezártak vagy társultak), egy egyházi és egy alapítványi iskola viszont kínálkozott. Mindkettő az elérhetőség szempontjából kedvező helyen.

A káldi Suli Harmónia 2007 alapítványi iskolát azonban a fenntartók és a tantestület egyaránt bizonytalanságok közt működő, kevés garanciával járó lehetőségnek látták, ezért ezt az alternatívát elutasították, noha ott fogadták volna a gyermekeket. A döntésbe belejátszott, hogy a szóban forgó iskola garantált állami támogatása – mint minden alapítványi isko-

láé – az egyházi iskoláénál alacsonyabb volt (az önkormányzatoknak nyújtott normatívával egyezett meg, a székhely-település önkormányzatával történt megállapodás alapján), többletbevételei is bizonytalanok voltak, s azt sem tartották kedvezőnek, hogy az ottani pedagógusok nem közalkalmazottak, mondván, hogy az „szakmailag nem megnyugtató". Ráadásul az alapítványnak már volt egy – a térségben többek szerint kétes hírű – jogelődje.

Az egyház felé történő tájékozódás a megyéspüspök felkeresésével történt, akit a három falu polgármestere együttesen kért fel az általános iskolás gyermekek átvételére a jánosházai Szent Imre általános iskolába. Ebbe a püspök bele is egyezett; „volt 50 fős keretük". Ezt követően azonban egyfajta egyeztetés nélküli, párhuzamos „játszma" vette kezdetét. A hosszúperesztegi tagiskola vezetője, egyben önkormányzati képviselő-testületi tag, lépéseket tett arra, hogy az iskola az ikervári ÁMK-ban maradjon. 2009 decemberében szülői értekezletet szervezett, ez a lépés azonban nem nyerte el a hosszúperesztegi önkormányzati képviselők támogatását, csupán az iskola egyházi fenntartásba adásával kapcsolatos aktivitásukat fogta vissza.

Az iskola ÁMK-ban maradása, s egyben megmaradása 2010 elején már csak az ötödikes gyermekek Ikervárra vagy Sótonyba való „átirányításával" látszott lehetségesnek. Ehhez a peresztegi tagintézmény-vezető szerint ekkor még a négy (!) érintett, jövendőbeli ötödikes gyermekek szüleinek egyetértését is megkapták.[58] Hogy a többi évfolyam megmaradhasson Hosszúperesztegen – ami azt a furcsa megoldást hozta volna létre, hogy vannak alsós évfolyamok és részlegesen felsők, de nem folyamatosan, és így nem 8 évfolyamos, de nem is 1–4. vagy 1–6. évfolyamos az iskola –, nyilatkozatot kértek a szülőktől. Ám közben Bögöte és Vashosszúfalu vezetése arról igyekezett meggyőzni a szülőket, hogy gyermekeiket írassák Jánosházára. A kapott információk szerint a bögötei szülőket két kivétellel sikerült is meggyőzni, ám a vashosszúfalui 20 tanulóból 18 gyermek szülei kitartottak a peresztegi iskola mellett.[59] A felsős évfolyamokon azonban így sem jött ki az a létszám, ami lehetővé tette volna a kistérségi normatíva igénylését. A 2010 februárjában tartott új szülői értekezleten pedig az derült ki, hogy összesen 18 tanuló maradt volna az iskolában, s ez még az alsós évfolyamok megtartására sem lett volna elég.

A kívülálló számára természetesen nem rekonstruálhatóak pontosan az ügy stációi. Az biztos, hogy Bögöte és Vashosszúfalu vezetése az események menetének közepe táján, az ÁMK-ba történt belépés után egy évvel bejelentette az ikervárialnak, hogy tárgyalnak másokkal, amit egyikük azzal indokolt, hogy „a létszámprobléma az egész ÁMK-t visszahúzza". Akkor még arra gondoltak, hogy csak a peresztegi iskola felsős évfolyamait viszik Jánosházára, és megvizsgálják az alsós évfolyamok helyben maradásának lehetőségét. Az érintett tagiskola vezetője azonban minden követ megmozgatott, hogy a szülők, az önkormányzat, és az ÁMK központja is a nyolcosztályos iskola Hosszúperesztegen való megtartása mellé álljon. Arról

58 A gyermekek utazása még nem volt megoldva ekkor.
59 A hosszúperesztegi tagiskola-vezető adatközlése.

a végső kétségbeesett kísérletről viszont, hogy a négyfős, nem finanszírozható 5. évfolyamot kiemelnék és átvinnék az ÁMK sótonyi tagintézményébe, Bögöte és Vashosszúfalu önkormányzatát nem értesítették. A bezárásra ítélt tagiskola vezetője helyi önkormányzati képviselőként is kérte a képviselő-testületet, hogy mentsék meg az iskolát, de hiába.[60]

Az egyik érintett község polgármestere szerint, „ha mindenki tartotta volna a szavát, kollektíve elmennek Jánosházára a felsős évfolyamokkal, még egy ideig meg lehetett volna tartani az alsós évfolyamokat. Így viszont erre már nem volt lehetőség. „…nem [volt] életképes, racionális (…) az egész elgondolás. Három felsős osztály megtartása 'halva született ötlet' volt… Az inkorrektség miatt pedig most már az alsós évfolyamok elvitele is jogos."

Az ÁMK gesztorának informátora szerint a hosszúperesztegi mikrotérség települései közötti presztízsharc volt az események mögötti fő motívum, más szereplők egyedi helyi politikai aspirációkat véltek látni az ügy mögött.

> Kizárólag az ilyen esetek elfajulásának illusztrálására érdemes megemlíteni néhány híresztelést is, nem kutatva ezek igazságtartalmát. Ezek egyike – amely állítólag egy szülői értekezleten hangzott el –, hogy a jánosházi egyházi iskolában „verik a gyermekeket". Egy másik nézet szerint viszont a hosszúperesztegi iskolában a helyi illetőségű gyermekek nem ültek a bejárók mellé a konfliktusok közepette. 2010 májusában – miközben megvolt a határozat az iskola megszüntetéséről – az iskolában még reménykedtek annak megmenthetőségében. „Egy dolog tartja bennem a lelket: a 65 gyermek mindennap reggel bejön ide. És talán még mindig nem hiszik el, hogy ez történik" *(hosszúperesztegi tagiskola-vezető).* Mégis megtörtént; 2010 őszén a tagiskola megszűnt.

Paradox módon mindebben azt is tapasztalhattuk, hogy az oktatás krízishelyzetben vált igazán kulcskérdéssé abban az értelemben, hogy a konfliktus kontextusában hallottuk interjúpartnereinktől a legtöbb – jóllehet többnyire vélekedésekre alapozott – szakmai jellegű megnyilvánulást, az oktatással kapcsolatos elvárásokat, illetve ezek nemteljesülését.

A 2009/2010. és a következő tanév között – kevésbé látványos módon, de szintén drámai, egzisztenciális és mentális károkat okozva – az óvodák száma is megcsappant egygyel: 2010 tavaszán már ismert volt a bejcgyertyánosi tagintézmény bezárása, a gyermekek igen alacsony száma miatt.

> Az 1975 óta működő óvoda nagyon kellemes környezetben fekszik, közel az erdő, a természeti táj szépsége a jó adottságú térségen belül is kiemelkedik. Érzékelhető azonban a kihaltság, látható az emberek hiánya, a porták szegénysége. Bejcgyertyános a mikrotérség szélén helyezkedik el, Sárvártól viszonylag távolabb, bár autóval 10-15 percnyire, két úton is lehet

60 Ezt követően lemondott képviselő-testületi tagságáról.

közlekedni Ikervár, illetve Sárvár felé. Az óvodába korábban közel 30 gyerek járt, két-három településről is fogadtak gyerekeket a jól felszerelt, szép épületben. „Az önkormányzat még tartotta, amíg volt vagyona, kipótolták a fejkvótát, akarták, hogy legyen intézményük (…) Elfogytak a dolgok, amikből pénzt lehetett szerezni…" A gyerekek számának csökkenése és a bejárók eltűnése mellett a falu elnéptelenedése is hozzájárult az óvoda és szolgáltatásai kényszerű megszüntetéséhez. „Ahogy halt ki a falu, úgy csökkent a helybeli étkezési igény" – mondja az óvodavezető, amit az óvoda konyhája biztosított a falunak.[61]

A bejcgyertyánosi gyerekeket nem Nyőgérre, az ÁMK közeli másik óvodájába íratták be, pedig a távolság kicsi. Ez a – helyi újságba is bekerült – történet szerint egy hangadó szülőnek „köszönhető", aki – előzőleg egyeztetve a fogadó önkormányzattal és elérve, hogy az buszt biztosítson a szállításra – Kámba vitte a gyerekét, s őt követte több más szülő. A nyőgéri óvodavezető ugyan még az események lezajlása előtt jelezte az önkormányzat ülésén, hogy a község is vállalja a gyerekek szállítását, de a polgármester ezt elhárította, azzal, hogy a falubusznak más feladatai vannak, ez nem garantálható.

A rövid időszak alatt elszenvedett intézményi veszteségek mellett az ÁMK némi nyereséget is elkönyvelhetett. A tanulmány kéziratának lezárásakor – a 2011/2012. tanévtől – az eredetileg óvodájával csatlakozott pecöli tagiskolának sikerült egy első osztállyal felmenő rendszerben újraindulnia, így Pecöl már két tagintézménnyel van jelen az ÁMK-ban.[62]

A MŰKÖDÉS KULCSA: BIZALOMÉPÍTÉS ÉS „TÚLBIZTOSÍTÁS"

Az ikervári fenntartói társulás és az ÁMK forma minden bizonnyal több, a konkrét eseten túlmutató tanulságot hordoz. Ezek egyike tapasztalataink szerint az, hogy a működőképesség alapvető feltétele a pénzügyi átláthatóság, a tagok igénye a pénzmozgások átláthatóságára, illetve a „nagy egészen" belüli „saját" pénzügyi helyzetük legalább nullszaldós mérlegére. Ezeket az igényeket az ikervári vezetés maximálisan igyekezett is kielégíteni. Az ÁMK-ban kidolgozott megoldás a feleket ugyan kielégítette, a költségvetési hatékonyság szempontjának azonban nem tudott mindenben megfelelni.

Az ÁMK-ba belépő intézmények lényegében önálló gazdálkodást igényeltek; ezt a tagintézmények települési önkormányzatai is természetesnek tartották. Így lényegében megmaradt az intézményenkénti gazdálkodás is a közös, ÁMK-szintű mellett. A közös feladatokra az ÁMK-ban létre kellett hozni egy új gazdasági csoportot, amelyre nem állt rendelkezésre forrás, mert a plusznormatívá(ka)t, lévén kötött felhasználású(ak), „elvitték" a kis intézmények.

---

61 Az ÁMK a vizsgálat évében racionalizálta tagintézményeinek konyháit; így háromból egy maradt. A bejci óvodavezető szerint a konyha és az óvoda megszűnése nem függ össze.

62 Pecölön néhány éve „új utcát nyitottak", a családok 2010-ben már be is költöztek, így a községnek van gyermekutánpótlása.

A közös költségek megosztásának módjáról a megalakuláskor sok vita után úgy döntöttek,[63] hogy az a tagtelepülések lakosságszámának arányában történjen. Ez meglehetősen torz költségviselési arányokat hozott létre, ezért a második évben a költségvetés 25%-a tekintetében létszámarányosan, 75%-ában az adott intézményt igénybe vevő gyermekek arányában történt a megosztás. Az erre vonatkozó döntés is nehezen született; a gesztorközségben a helyi politikai ellenzék,[64] a kis falvakban a kisemmizéstől való félelem nehezítette a döntéshozatalt. Mivel a költségvetési szavazásban minden önkormányzatnak egy szavazata van, azt az elvet követték, hogy minden költségnemet egyenként szavaznak meg, a pontos analitikai nyilvántartás alapján.

A tagintézményi költségvetési bevételeknek három fő forrása van: (1) az alapnormatíva – ezt a gesztor igényli, nettó finanszírozás alapján működik, címzettje a tagintézményt fenntartó önkormányzat; a gesztorhoz „csak papír jön róla"; (2) a kistérségi normatíva – ez a sárvári munkaszervezettől érkezik és az ikervári önkormányzat továbbítja a tagoknak; (3) a tagintézményt működtető önkormányzatok hozzájárulása. A felhasználás két fő része a tagintézmények működése, fenntartása, valamint az ún. közös költség, az igazgatóság, illetve a közös gazdasági csoport működtetése. A bevételek további, nem állandó forrása a pályázatokból érkező pénz, amelyet külön tartanak nyilván és kezelnek az adott pályázat szabályai szerint.

A költségvetési tervezés az Ikervári Általános Művelődési Központban a különböző településeken működő tagintézmények maguk által elkészített költségvetési koncepciójával indul. A tagintézmény-vezetők a települési önkormányzatukkal közös ülésen irányozzák elő a minimális működéshez szükséges költségeket (a sarokszámokat), amit az adott önkormányzati testületnek kell elfogadni. Az intézmények a tervezett szakmai fejlesztéseik kalkulált összegét – amelynek fedezete nagyjából az általuk elért társulási pluszpénz – a központnak küldik meg, ahol ezeket összesítik, majd egyenkénti – az érintett tagintézményekkel, települési önkormányzatokkal – egyeztetések, alkuk során esetenként módosítják. Az egyeztetés egyik szála a települési önkormányzatokkal, a másik a tagintézményekkel történik; az összefésült, egyeztetett tervek egyes tételeihez határidőket kötnek. A teljes költségvetés áttekintése alapján az ÁMK fenntartója, az ikervári önkormányzat kezdeményezhet tagintézményi költségvetés-módosítást, amely akár pozitív előjelű is lehet.[65] Ezután a költségvetést a társulási tanács tárgyalja és fogadja el. Az iskolával nem rendelkező tagtelepülések is döntést hoznak minden őket érintő ügyben.

Az éves zárszámadáskor tételes kimutatás készül, s minden tag látja az egyenlegét,[66] amely – mint a 2010 tavaszán ikervári polgármester hangsúlyozta – „a költségvetési téma

63 Ez sem volt elsőre konszenzusos; az egyik kistelepülés javaslata szerint a központ viselt volna 50%-ot, a többiek a másik 50%-ot.

64 Az ikervári polgármester elmondta: a helyi lakosság egyetértésének megszerzéséhez még az ÁMK-t támogató plébános segítségére is szükség volt.

65 Ilyen eset volt a hosszúperesztegi óvoda esete 2009-ben, amikor annak jó kihasználtsága miatt a normatívából beérkezett pénz több volt, mint amennyit az óvodavezető beállított; a különbözetet az óvoda megkapta saját célú felhasználásra.

66 A 2008/2009-es tanévben Hosszúpereszteg kivételével minden település pluszszaldós volt.

garanciális eleme". A rájuk eső pénzmaradványról a települési önkormányzatok döntenek: bent hagyják-e az előirányzatban, vagy igénybe veszik a következő év finanszírozása során (pl. nem fizetnek közös költséget, vagy kevesebbet). „Kiszámolták a pénzt, a maradék pedig az intézményeké; ebből lehet a vezető helyettesítésére fizetni" *(óvodavezető, kistelepülés).* „Mivel nincs „nagykalap", így (…) nálunk 4,5 M Ft plusz van; ebből 2 M Ft-ot a konyha gázbevezetésére átcsoportosítottak, az iskola kapott 600 E Ft-ot interaktív tábla és laptop vásárlására. A többi maradék pénzt visszaosztottuk"[67] *(tagiskola-vezető, kistelepülés).*

> Ezt a bonyolult és a költségvetési hatékonyságot nem erősítő – bár a többletráfordítás szempontjából nem nagy összeget jelentő – megoldást a tagintézmények pozitívan fogadták, s a terepmunka során látható volt, hogy a költségvetés nem keltett bizalmatlanságot.

A bevételek negyedik típusába tartozó pályázati források esetiek ugyan, de nagyságrendjük jelentős. A legnagyobb összeg a kutatás időszakában az EU strukturális alapokból származó ÚMFT két, egymáshoz közvetlenül kapcsolódó pályázatából: a Nyugat-dunántúli Operatív Program 5.3.1/2/2F-2f számú, közoktatási infrastruktúra- és szolgáltatásfejlesztést szolgáló pályázatából származik, amelyben az első ütemben 176 M Ft-ot, valamint – az infrastrukturális támogatásban részesülő intézmények kötelező tartalmi-módszertani fejlesztését megvalósító TÁMOP 3.1.4., a „Kompetencia-alapú oktatás, egyenlő hozzáférés innovatív intézményekben" című pályázatból, amelynek keretéből 58 M Ft-ot kaptak.[68] E pályázatokat az önkormányzatok tartják nyilván, nem részei az iskolák költségvetésének, azonban a költségvetés felhasználásához szükséges számtalan kimutatást az ÁMK, illetve az érintett tagintézmények szintjén kell elkészíteni.

> Az infrastruktúra-fejlesztési pályázat a gesztor település, Ikervár általános iskolai intézményegységének épület-beruházását (új alsós épületszárny építése, felsős szárny átépítése, felújítása; összesen 12 tanterem és három szaktanterem) szolgálja. A TÁMOP-pályázatban az ÁMK öt intézménye vesz részt: három iskola (a beruházást megvalósító ikervári intézményegység, a sótonyi és a hosszúpéresztegi tagintézmény), valamint két óvoda (Ikervár, Pecöl). A pályázati folyamat késedelme miatt a beruházás 2009 szeptemberében kezdődött meg és 2010. augusztus 31-éig tartott. A fejlesztés tárgyát jelentő képzések 2010 szeptemberétől indultak. A projekt megvalósítójának öt év fenntarthatóságot kellett vállalniuk.[69]

67 Azaz, a „közös költséget" részben ennek keretéből fizetik a következő időszakban.

68 Az iskolaberuházás következő tervezett részét képező, szintén a NYDOP keretében beadott infrastruktúra- és eszközfejlesztési pályázat az NFÜ honlapja szerint a 2. fordulóba jutott. A kézirat lezárásáig döntés nem született.

69 A hosszúperesztegi tagiskola megszűnésével kapcsolatban ez kiemelt probléma.

A pályázás számos ismert nehézsége közül érdemes kitérni arra, hogy ha egy tagiskola szeretne valamilyen pályázatban részt venni, azt csak a gesztor önkormányzat adhatja be, de – az önrész és/vagy a költségek megelőlegezésének biztosítása miatt[70] – ehhez szükséges az érintett tagintézmények települési önkormányzatainak jóváhagyása. Az ilyen pályázatok tehát nagyon ki vannak téve mind ezek érdekeinek vagy érdektelenségének, mind pedig anyagi teherviselő-képességének. Az ÁMK-ban részben ezért is igyekeznek a pályázási sorrendet, prioritásokat előzetesen egyeztetni. Amely pályázatnál önrész is van, ott először az összes tagtelepülés, majd az ikervári önkormányzat önállóan is dönt. A pályázati lehetőségekről rendszeresen kapnak információt az ÁMK vezetői értekezletén a tagintézmények;[71] érdeklődés esetén a települések szintjén is megindul az egyeztetés.

UTAZÓ TANÁR SZOLGÁLAT, PEDAGÓGUSFOGLALKOZTATÁS ÉS -ELISMERÉS

Az ikervári Általános Művelődési Központnak egyértelműen a „jó példák"[72] közé sorolható közös – s az egyes pedagógusok munkájának elismerése során felhasznált – rendszere az utazó tanár szolgálat, s az ehhez szükséges pedagógusterhelés nyilvántartás, valamint az erre épülő elismerési rendszer bevezetése. Az ÁMK különböző településein és tagintézményeiben korábban eltérő volt a szakos ellátottság és a pedagóguskapacitások kihasználása is, ezért a téma az egyesüléskor mind a hatékonyság, mind a minőség összefüggésében alapkérdés volt. A tanári munkák egységes nyilvántartását a többletjövedelmek tervezése és áttekintése szempontjából is szükségnek ítélték,[73] főképp, hogy az ÁMK által megvalósított, a központi intézményegységeket és két másik tagintézményt is bevonó TÁMOP 3.1.4. pályázatban végzett munkák és többletjövedelmek a többi tevékenységgel és jövedelemmel együttesen is áttekinthetőek legyenek. A tanulmány ezen részében tehát egy pedagógiai-szakmai, az oktatás minősége szempontjából fontos dimenziót a feladat megszervezésének oldaláról mutatunk be.

Az ÁMK közös pedagógiai programjának kialakítása előtt készült helyzetelemzés egyik legfontosabb része a szakember-ellátottság felmérése volt a társulás összes intézményében. Ez mutatott rá az igen eltérő adottságokra és szükségletekre, főleg egyes felsős évfolyamok megfelelő szakos ellátása terén; ez volt az utazó pedagógus szolgálat fő indítéka. A 2007 óta működő rendszer keretében a kutatás időszakában, 2010-ben kilenc áttanító

70 Az EU-támogatások utófinanszírozási mechanizmusban működnek.

71 Egy ilyen értekezleten magunk is meggyőződhettünk róla, hogy a pályázati figyelés, előtervezés az intézmény kultúrájához szervesen hozzátartozik.

72 A „jó példák" (best practices) az Európai Unió úgynevezett Nyitott Koordinációs módszere kapcsán kerültek előtérbe a hazai oktatásügyben; az uniós fejlesztési források hasznosításának is fontos eszközét jelentik.

73 Mint a kötet több tanulmányában olvasható, a tagintézmények eltérő javadalmazási lehetőségei komoly konfliktusforrást jelentenek.

szaktanár volt az intézményben földrajz, biológia, fizika, kémia, természetismeret, német, angol, történelem, ének és rajz tantárgyból, valamint logopédiából. Az egyes tagintézmények órarendjeit összehangolták.

> Az áttanításban egy-egy iskola kaphat és adhat is. 2010-ben a sótonyi pedagógusok például Ikervárra járnak történelmet és éneket, Hosszúperesztegre fizikát és kémiát tanítani, míg az ikerváriak – más mellett – a sótonyi gyermekeket is tanítják biológia, földrajz, természetismeret, angol tantárgyakban, s onnan jár a logopédus is.

A tanárterhelés és a kiemelt munkavégzésért járó keresetkiegészítés tervezése és nyilvántartása az áttanítás mellett egyéb elismert többletfeladatokat is tartalmaz. A rendszer két szintet különböztet meg: az ÁMK-szintű, a közös célokhoz rendelt többlet-feladatokat és az egyes intézményekben végzett plusztevékenységeket.[74] Mindezek egységes szempontrendszerét és a hozzárendelt anyagi elismerés fajlagos összegét az ÁMK minőségirányítási csoportja dolgozza ki – ebben minden intézmény képviselteti magát, s a sótonyi intézményegység vezetője irányítja – majd „bontja le" minden pedagógusra; a javadalmak évről évre ÁMK-szinten kerülnek elfogadásra. A rendszer átlátható, számos, egyének közötti torzsalkodásnak elejét veszi, és csaknem mindenki megelégedésére működik.

AZ OKTATÁS EREDMÉNYESSÉGE IKERVÁRON

Az ikervári ÁMK sótonyi tagiskolájában már 2000 óta végeznek ismeretközpontú tanulói méréseket, maguk által készített mérőlapokkal. A mérési adatokat sokoldalúan, idősorosan is feldolgozzák, emellett az Országos kompetenciamérés (OKM) eredményeit is évek óta elemzik és összehasonlítják az osztályzatokkal. Főképp e munkák elismerése alapján lett a teljes intézmény minőségirányítási csoportjának vezetője e tagiskola igazgatója, aki – a már bemutatott, működő pedagógusértékelési rendszer mellett – 2010 őszétől bevezetni tervezett, társulásszintű tanulói mérések feldolgozási tervének is kidolgozója.[75]

2008 és 2010 között az Országos kompetenciamérés FIT intézményi jelentései alapján az Ikervári Általános Művelődési Központ tanulóinak átlagos eredménye teljesítmény-

---

74 Az előbbiekhez tartozik az áttanítás, a TÁMOP-pályázat implementálásában résztvevők munkája – ők a pályázatból nem kapnak ezért anyagi elismerést –, valamint a minőségirányítási csoport munkájának díjazása. Az utóbbiakhoz tartozik a „2. osztályfőnöki díj", amelyet egyes osztályokban a gyerekekkel való személyes bánásmód intenzitásának növelése érdekében két osztályfőnök alkalmazása miatt fizetnek (ezt a közoktatási törvény nem teszi lehetővé). Ilyen továbbá a munkaközösség-vezetés, az iskolai dekoráció, a nyári táboroztatás (ha van rá pénz), a sporttáboroztatás, a pályakezdő túlmunka, a gyermekjóléti feladatok, a nevelési tanácsadóval, a problémás gyermekkel való kapcsolattartás.

75 A tagiskola-vezető 60 órás mérés-értékelés továbbképzésen szerzett tudását és az itt készített, saját tagiskolája adatelemzési tapasztalatait tervezi beépíteni az AMK épülő mérési-elemzési rendszerébe. Az ÁMK-tagiskolák minőségügyi vezetői részére belső továbbképzést tartanak, majd erre épül egy közös terv a megvalósításra. Mint az interjúban elmondta: az intézményvezetők érdekeltté tételével nincs gond.

pontban kifejezve mind a 6., mind a 8. évfolyamon és mindkét mérési területen (matematika és szövegértés) többnyire a községi iskolák átlaga felett vagy annak közelében helyezkedik el (lásd *4. táblázat*). Ha a különböző teljesítményszintek képességeloszlását nézzük, feltűnő, hogy a tanulók legjobban teljesítő öt százaléka szinte minden évben és mindkét területen magasabb pontszámot ért el még az országos átlagpont-értéknél is, ami arra utal, hogy a tehetségfejlesztés jól működött. Az átlagos teljesítmény többnyire javult a 8. évfolyamra a hatodikhoz képest. A nyolcadikosok átlagteljesítménye időben is kismértékű javulást mutat. A tanulók leggyengébben teljesítő 5%-a által elért pontszámoknak igen nagy konfidencia-intervalluma arra utal, hogy ez a tanulócsoport is vegyes volt, ugyanakkor az első képességszint alatt teljesítők aránya jóval alacsonyabb, mint akár a községekben, akár országosan; 2009-ben szövegértésből, 2009-ben és 2010-ben egyik mérésből sem volt ilyen gyermek (lásd *5. táblázat*). Ez, s a tanulók gyengébb negyedéhez tartozó, többnyire a községeknél magasabb átlag-pontszámok arra utalnak, hogy az intézmény igyekezett kompenzálni a hozott hátrányokat. Az összesen 12 mérés közül kettőben fordul elő, hogy egy-egy tagintézmény a családi háttérindex (CSH) alapján elvárhatónál gyengébb teljesítményt ért el,[76] míg egyben – 2010-ben a 8. évfolyamon szövegértésből – a hosszúpereszteg iskola szignifikánsan jobbat.[77] A három tagintézmény egymáshoz viszonyított átlagos teljesítménye között elég nagyok, de nem konstansok a különbségek. A kis létszámú osztályokban az egyes évjáratok között viszonylag nagy különbségek lehetnek azonos színvonalú tanári munka mellett is.

Érdemes kitérni arra, hogy az intézmény nagy energiát fordít a „kliensek" – a gyerekek és a szülők és a fenntartó önkormányzatok – visszajelzéseire épülő minőségfejlesztésre is. Az ÁMK szintjén 2007 óta folynak ilyen minőségmérések, minden évben részben más területen.[78]

> A 2009. évi, az iskolai szintű oktatásra vonatkozó képviselői felmérésből[79] az összes (49) települési képviselő véleményének átlaga alapján a legelégedettebbek az iskola és az önkormányzat kapcsolatával (átlagosan 87%-uk), az iskola nevelő munkájával (79,2%), valamint a tanulók részvételével a községi rendezvényeken (77,3%). A képviselők átlagosan kétharmada elégedett a pedagógusok munkájával és közel ennyi a szülők és a pedagógusok kapcsolatával. A legkisebb arányban a napközis foglalkozásokkal (40,4%) s a tárgyi feltételekkel (37,8%) elégedettek. Az oktatás minőségének és feltételeinek az ÁMK létrejötte óta történt változására vonatkozóan – amelyet településenként és tagintézményenként dolgoztak fel – a költséghatékonyság áll egységesen elől, az oktatás színvonalának javulását eltérően ítélik meg, s a legke-

76 2008-ban az ikervári iskola a 8. évfolyamos, 2009-ben a sótonyi a 6. évfolyamos matematika mérésen.

77 Az eredmények visszaigazolják az iskola meglátogatásakor szerzett, igen kedvező tapasztalatainkat a tanárok munkájáról és a gyerekek viselkedéséről. Ebben az esetben tehát egy kifejezetten eredményes kisiskola vált a demográfiai tényező okozta és a helyi politikai, gazdasági konfliktusokkal felerősített megszűnési folyamat áldozatává.

78 2010-ben a következő iskolafokozat elégedettségmérése (óvoda-általános iskola 1. osztály; 4–5. évfolyam, illetve iskolaváltás; 8. évfolyam után a kívánt helyre fel nem vettekről a kötelező középfokú intézményben adatgyűjtés, visszajelzés kérése); 5. és 8. évfolyam igény- és elégedettségmérés (összes gyermek); pedagógusok igény- és elégedettség mérése (összes pedagógus) történik.

79 Külön kérdőív készült az óvodai nevelésre és az iskolai oktatásra-nevelésre.

vésbé a tárgyi feltételek terén érzékelnek javulást. A képviselők alig több mint 40%-a szeretné alaposabban megismerni az iskolát és programjait. Arra a kérdésre pedig, hogy szerintük mi az, amin változtatni kellene, ebben az évben egyetlen képviselő sem válaszolt.

MÉRLEGEN AZ IKERVÁRI ÁMK

Az adatok és az interjúk tapasztalatai alapján az ÁMK eddig működése több dimenzióban érzékelhetően pozitív folyamatokat indított el. A legfontosabb talán az, hogy az ÁMK-ban való együttműködés következtében, az utazó tanári szolgálat bevezetésével minden tagintézményében 100%-os lett a szakos ellátás. Az oktatás feltételei szinte mindenütt javultak, bár egyenlőtlen mértékben,[80] s a tagintézmények települési önkormányzatainak képviselői szerint kevésbé, mint az iskolai szereplők szerint. A szülők érzékelik a fejlesztéseket: „sok fejlesztés van, ez jól látható, lehet, hogy azért, mert társultak, de erről nem tudok konkrétan" *(szülő).*

A közös programok – több ilyenen módunk volt részt venni –, a gyermekek rendszeres tanulmányi versenyre vitele (amelyben a közös intézmény révén azonosak a belső kiválasztás szempontjai) segíti a tehetséges gyermekek felfedezését, fejlesztését a kistelepülésen élők estében is. „Jön az információ, mik vannak és lesznek, lehet ezekkel számolni" *(óvodavezető, kistelepülés).* Az egyes települések ünnepei, iskolai eseményei, saját kulturális életük a közös ÁMK-események körébe kerültek, a gyerekek és a tanárok, vezetők is részt vesznek a más intézmények által kezdeményezett programokon. Jelentős a helyi társadalommal való kapcsolat is, amelynek horizontja túlmutat az egyes településeken (Batthyány bicentenárium, országos versünnep, Mesetarisznya, komplex verseny stb.).

A belső szakmai közélet (munkaközösségek, áttanítás, vezetői értekezletek, közös kirándulások, belső továbbképzések stb.), a TÁMOP-pályázatban, valamint a munkaközösségekben (különösen az óvodai, a vezetői és a minőségirányítási munkaközösséget említették) végzett szoros együttműködést szinte mindenki pozitív hozadékként hangsúlyozta. „Az együttműködés szakmailag sok pluszt ad, megerősít, a fejlesztést segíti és korrigál" *(óvodavezető, kistelepülés).*

A szervezetfejlesztésről és a szervezeti kultúra pozitív folyamatairól részben az iskolai dokumentumok, vezetői munkatervek alapján, részben egy ÁMK-szintű vezetői értekezleten való részvétel útján volt módunk meggyőződni. Óvodai és iskolai szinten is nagyra tartották a szervezeti működés színvonalát, átláthatóságát, a tagintézmények számára nyújtott előnyeit. „Az ÁMK szervezettsége, a szervezési és koordinációs munkája sokkal jobb, mint amilyen korábban elképzelhető volt. A vezetésen nagyon sok múlik. Ezen a szinten nincs vagy kevés a politizálás, jól működik" *(tagiskola-vezető).*

80 Az egyenlőtlenség főképp az iskolai infrastruktúra-fejlesztési pályázatból adódik, ahol az ikervári központ iskolájában történik a fejlesztés. Emellett a pecöli óvoda felújítása jelentősebb infrastruktúra-fejlesztés, a települési önkormányzat által szerzett forrásból.

Úgyszintén széles körben elismert a kölcsönös tanulásnak, a pedagógusok szakmai, szemléleti horizontja tágulásának és ennek során a „nemes versenynek" a hozadéka mind a nagyobb, mind a kisebb óvodák, iskolák szakemberei számára. „Kis intézményekben jó mást is látni, tapasztalatokat szerezni"; „…nem ülök el egy kis faluban"; „…láttatni kell, hogy én is dolgozom" *(óvodavezetők, kistelepülések).*

Az iskolahasználók kiemelten fontos csoportja, a kistelepülésekről bejáró családok számára a pozitív oldalra billen az ÁMK mérlege.[81]

> A megszólaló édesanyák egy része a jobb feltételeket említette: „Láthatóan itt több a pénz az iskolára és az oktatásra." „Az ÁMK sokkal több lehetőséget ad a gyerekeknek, mint egy kistelepülési iskola. Ha például egy faluba kimegy egy bábszínház, az kevésbé komoly műsort ad, mint ha elviszik a gyerekeket az iskolából a színházba, s erre itt van lehetőség."
>
> Többen fogalmazták meg a gyerekek kedvezőbb perspektíváját: „Az ÁMK jobb, mint amilyen a korábbi, külön kisiskolás rendszer volt." „A nagyobbik gyereknek már korábban el kellett volna jönni Ikervárra, mert látható volt, hogy nehéz a követelményeket teljesíteni; a [másik, kistelepülési] iskolában a tanító inkább anyáskodott". „Ott, ahol helyben van az alsó tagozat, pl. [két aprófalu], az nem tudja, hogy milyen a gyerekeknek. A szülőknek biztos jó, mert nem kell az iskolába vinni-hozni a gyerekeket, az jó a gyerekeknek, hogy nem kerülnek hamar vadidegen környezetbe, és hát nem szűnt meg az iskola, ami jó a falunak. Azért azt nem lehet tudni, hogy a kicsiknek mennyire jó mindez hosszú távon."
>
> Az ikervári intézményegységben sikerült eloszlatni a szülők félelmeit, dilemmáit: „Azért itt az elején érezhető volt, hogy lenézik a falusiakat. Mióta viszont [NN] az igazgató, nagyon vigyáznak arra, hogy megfelelő és egyenlő legyen a bánásmód". „Először féltünk is kicsit, mert az új módszerek, új tantervek mindig megbontanak valami bejáratottat, és hogy a gyerekek kísérleti alanyok lesznek. (…) Most már azonban úgy látjuk, hogy a kompetenciaalapú tanítás gyakorlatiasabb, életközelibb. Az is fontos, hogy igazságos az osztályozás, nincsenek kivételek."

Természetesen negatívumok is vannak. A legtöbben az adminisztratív pluszterheket említették. A közös dokumentumok létrehozása és folytonos karbantartása, a normatívákhoz szükséges adminisztráció nagy leterheltséggel jár. A szakmai többletmunka aktuálisan a TÁMOP 3.1.4. pályázattal kapcsolatban került előtérbe.[82] Az ebben aktív résztvevőknek a sok túlmunka miatti, a többieknek a „közösből" való kimaradás – és persze az így elmaradt többletjövedelem – miatti frusztráltsága is fel-felbukkant a terepmunka során.

---

81 Erre az ikervári Anyák napja ünnepi műsorok – négy egymás utáni, évfolyamonkénti ünnepségből kettő – keretében volt lehetőség. Összesen hat szülővel került sor beszélgetésre.

82 A program külső szervezését és lebonyolítását – amely a túlmunkák jelentős részét okozza – „rémes, és nem korrekt" jelzőkkel illeti az egyik tagiskola vezetője. „Rosszabb, mint a HEFOP-pályázatok idejében volt. Itt a közbeszerzésekkel »ment el« a dolog a legjobban".

Az oktatási intézmények oldalán sok panasz fogalmazódott meg az óvoda, iskola települési önkormányzatnak és/vagy az önkormányzatok közötti konfliktusoknak való kitettségével kapcsolatban. Látens konfliktusok keletkeztek a települések eltérő felelősségi viszonyaiból adódóan: a nagyobb településeknek „a gyereklétszámot a többi intézmény helyett is kell hozni", ám a kicsik vannak valós egzisztenciális fenyegetettségben.

Látni kell azt is, hogy az egyébként jogos ésszerűsítéseknek szükségképpen vannak vesztesei (pl. a konyha megszüntetése); ez esetenként a közoktatási szektoron túlmutató következményekkel járhat a kistelepüléseken.

Végül, de nem utolsósorban, nem Ikervár-specifikus, de itt is hangsúlyos problémaként jelent meg a stabil szabályozási háttér hiánya, amely nem kedvez sem a hosszabb időre való tervezésnek, sem a társuló felek közötti bizalmi kapcsolatoknak, a hosszabb távú együttműködések építésének.

Perspektivikus hozama viszont a többcélú intézménynek a tevékenységek szerves egymásra épülése, amelyet egy fenntartói társulás önmagában nem képes biztosítani. Az ikervári ÁMK-ban azt tapasztaltuk, hogy az a TÁMOP 3.1.4 pályázat további lehetőséget adhat a kompetenciaalapú oktatás óvodától kezdődő, az általános iskola befejezéséig tartó fejlesztésére a tagtelepülések minden intézményében valamilyen szerepben. A pályázatban részt vevők és az azt csak szemlélők többsége a munka szakmai oldalát elismerően, pozitív hozzáállással fogadja.[83] Vannak látens villongások, de „sokat kell a nevelők közt lenni, hogy az információkat mindig helyre lehessen tenni, hogy nyitottság legyen és ne elzárkózás a pályázatosok részéről, hogy a többiek is megismerjék a pályázatot, és akinek csak lehet, feladatot kell adni" *(tagiskola-vezető, kistelepülés).*

A másik oldalon azonban gyakran a leggyengébb láncszem határozza meg a dolgokat. A tagtelepülések egy része az induláskori feltételeket szeretné változatlanul megkapni, noha azóta jelentős változások, főleg költségvetési nehézségek keletkeztek. „Ugyanannyi pénzt nem lehet kapni, ha kevesebb a gyermek" – mondta egyik interjúalanyunk. Az ÁMK gesztorának egyik vezető képviselője szerint a békétlenkedők nem veszik számba a feltételek és gyakran a minőség javulását, ami egyértelműen az egyesülés hatására következett be, nem gondolják végig saját, egyre romló kondícióikat, a külső – általános – körülmények romlását, az új problémákat. Magunk is tapasztaltuk, hogy a kistelepülési önkormányzatok az elért eredményeket nem mindig teszik mérlegre, s a problémák hosszabb távú megoldásában kevéssé számolnak a szakmai szempontokkal. A költséghatékonysági lehetőségeket nem aknázzák ki teljes mértékben. Maga az anyaintézmény is „túlbiztosít" a bizalmatlanság megelőzése érdekében. Igaz az is, hogy mindehhez nagymértékben hozzájárulnak a külső körülmények is a bizonytalan, áttekinthetetlen, évről évre változó szabályozási és ösztönzési feltételekkel, a megítélt fejlesztési támogatások késedelmével, bürokráciájával. A megismert

83 A hosszúpereszteg iskola megszűnésével ez a hozam jelentősen csökken.

összetett problémák kereszttüzében nehéz akár csak közel optimális módon és mértékben befolyásolni a folyamatokat, és mind társadalmilag, mind emberileg érthetőek egyes, nem mindig racionális lépések is. Mindezzel együtt az ikervári eset szakmai mérlege pozitív, még ha az eddig kiaknázott eredmény nem is éri el a potenciális lehetőségeket. A további fejlődés esélyére utal az együttműködés magas szintje és az, hogy nemcsak az ÁMK vezetője, hanem egy szélesebb kör is elkötelezett az oktatás-nevelés minőségének, a tanulók eredményességének javítása iránt és aktív is ezen a területen.

Több a kétség e nagy és széttagolt, sok pici egységből álló intézmény távlati fenntarthatóságával kapcsolatban. Az eddigi tagintézményi veszteségek mellett – amelyek között van szakmai-pedagógiai szempontból különösen fájó is, de alapvetően mindenütt a tanulólétszám-csökkenés volt a döntő ok – az intézmény bővülni is tudott ugyan egy újraindított kis tagiskolával – amely így fontos helyi szükségletet elégít ki: az alsó tagozaton helyben maradást biztosít a pecöli gyermekeknek –, de a tanulók fogyása Sótonyban is fenyegeti a nyolcosztályos tagiskolai létet. A társulásban az intézményi integrációtól remélt anyagi többletlehetőségeket az abszolút mértékű létszámcsökkenés mellett az ingázás kistelepülési intézményeket kedvezőtlenül érintő változásai – a bejáró normatíva csökkenése – jelentősen befolyásolják. A konstrukció törékenységét jelzi, hogy a spontán folyamatok a tanulók gesztorintézményben való koncentrációja és a társuláson kívüli elmozdulás felé mutatnak.

> Sótonyban, ebben a 645 fős településen, a két szomszédos aprófaluval közösen annak alapján ítélték meg az ÁMK-ba való belépést, hogy mennyivel kellett az önkormányzatoknak kiegészíteni az oktatási költségvetést. Ez az önálló iskolafenntartás utolsó előtti évében, 2005-ben 19 millió forint volt, 2006-ban már 25 millió. Ehhez képest a közös igazgatású intézmény működésének első évében, 2007-ben a sótonyi önkormányzati hozzájárulás 9 millió alá csökkent, és bár 2009-ben nőtt, még ekkor is csupán a 2006-os összeg felét tette ki. 2010-ben azonban már 18,8 M Ft-ot kellett az alapnormatívához hozzátenni.[84] A 15%-os tanulói létszámcsökkenés a (kötött és kistérségi) normatívák már egynegyedének elvesztését eredményezte, nagyobbrészt abból adódóan, hogy a bejárók száma az átlagos csökkenésnél nagyobb volt. Egy másik tagintézmény, a csényei kisiskola „után" – ahol négy fős (ebben az iskolában arányában jelentős) létszámnövekedés volt – mintegy 15%-kal csökkent a normatívákból kapott összeg (itt nincs bejáró), és 2010-ben lényegében ugyanannyi (mintegy 6,3 millió forint) önkormányzati hozzájárulásra volt szükség az iskolához, mint 2007-ben. A gesztor általános iskolájában, enyhén növekvő tanulólétszám mellett, 5%-kal nőtt az összes normatíva összege 2007 és 2010 között (2010-ben valamivel 50 M Ft alatt volt) úgy, hogy a bejárók száma több mint megduplázódott, viszont így is 68%-kal nőtt az önkormányzati hozzájárulás (1,4 millió forintról 2,3 millió forintra).[85]

84 Forrás: Intézményi és ÁMK adatszolgáltatás, ÁMK költségvetések 2007–2010.

85 A létszámadatokat lásd az 3. táblázatban. A normatíva és önkormányzati hozzájárulási adatok forrása az ÁMK költségvetése.

ÖSSZEGZÉS

A sárvári kistérség 2004–2010 közötti társulási folyamatai az időszak szabályozási hiányosságaira és az önkormányzati szférát instabilitásban tartó általános problémákra mutatnak fel példákat. Ilyenek a megoldatlan közigazgatási reform okozta bizonytalanságok, amelyeket a kutatás időszakában zajlott kormányzati, majd az azokat követő önkormányzati változások is fokoztak. Ezek – a kistérségek többségéhez hasonlóan – itt sem kedveztek a hosszabb távú együttműködésekre irányuló tudatos építkezésnek. Az elmúlt évek nem csökkentették érdemben az adottságokban kezdetekkor meglévő különbségeket, a szubjektív mozzanatokat viszont – mint a települések közötti rivalizálás, a polgármesterek közötti jó vagy éppen rossz viszony – inkább erősítették.

Ugyanakkor itt (is) megjelentek a kistérségi szintű együttműködés pozitív elemei, mint például a kistelepülések összefogása – időnként akár önkorlátozóan is, ugyanakkor gyakran a kistérségközpont ellenében –, a többcélú kistérségi társulás munkaszervezetének törekvése a közoktatási feladatellátásában való egyre kiterjedtebb szerepvállalásra, s mindenekelőtt az egyre szélesebb spektrumú fenntartói társulási együttműködések, amelyek egy részében a szakmai kooperáció kiterjedését, erősödését tapasztalhattuk meg.

Ezek a társulások azt mutatják, hogy a közoktatási ágazat településközi együttműködésének – miként a korábbiakban is – a közoktatási feladatellátó mikrotérségek az igazi terepei. Az óvoda és az alapoktatás szintjén a gyermekek és a családok szükségleteihez és lehetőségeihez igazodó intézményszerkezet alapvetően e keretek között látszik kiteljesedni. Ennek a sárvári kistérségben két formáját, modelljét ismertük meg. Az egyik a környezetében kiemelkedő szerepet vállaló mikrotérségi központ, sokoldalú és összetett (többcélú) közoktatási intézményekkel, amelyekhez szervesen kapcsolódik a változatos tagintézményi hálózat, ilyen Ikervár és Répcelak. A másik a több kis település összefogásából kialakult bokorstruktúrák modellje, amelyben e mikrohálózatok erejükhöz mérten vállalnak fel közoktatási feladatokat, ilyenek például a szelestei és rábapatyi példák.

Az elmúlt hat esztendő azonban azt is megmutatta ebben a kistérségben, hogy a problémák jelentős részét a mikrotérségi struktúrák fejlődése és a kistérségi feladatellátás erősödése sem képes megoldani. Így továbbra sem csökkent számottevően a széles spektrumú közoktatási szolgáltatást kínáló város és a kistérség többi települése közötti érdekellentét; nem oldódtak meg a mikrotérségközpontok és környezetük között fennálló viták, sőt a perifériák sem tudtak maradéktalanul betagozódni a feladatellátási hálóba (erre példa a kistérségben Hegyfalu, Hosszúpereszteg és környéke), sőt, egyes perifériák intézményellátottsága labilis.

Ugyanakkor új fenntartói és döntéshozatali metódusok születtek (Szelestei mikrotérség), új költségtervezési és elszámolási gyakorlat (Ikervári mikrotérség), és széles körű helyettesítési és áttanítási rendszer bevezetése vált lehetővé egyes mikrotérségekben, ami e térségi struktúrák szervezeteinek és hálózatának kölcsönös tanulást is figyelembe vevő, tudatos fejlesztési lehetőségére hívja fel a figyelmet.

Láthattuk, hogy a közoktatás ágazaton belüli, konkrét feladatcsoport mikrotérségi struktúrája nem szükségszerűen azonos (lásd a szakszolgálatok, különösen a logopédiai ellátás eseteit), s ez – mint ahogy egyes ágazati feladatoké (pl. közoktatás, egészségügy, szociális ellátás) sem az – nem jelent akadályt, sőt, a valós igényekhez való alkalmazkodás lehetőségét nyújthatja. Arra, hogy a mikrotérség funkcionális értelmezésébe beletartozik az is, hogy a település adott feladat ellátásában létrehozott együttműködési hálója az időben változhat, kedvező (Vasegerszeg, Zsédeny) és kedvezőtlen példát is találtunk (Hosszúpereszteg és környéke) ebben a döntően mikrotérségi együttműködésekkel jellemezhető kistérségben.

A sárvári kistérség közoktatási rendszerének elmúlt évekbeli alakulása azt is mutatja, hogy életképes és probléma-érzékeny, optimális hatékonyságú struktúrák képesek alulról (települési szintről) kifejlődni, akár függetlenül a közigazgatás adminisztrációs rendszerétől is (lásd a répcelaki közoktatási feladatellátó mikrotérség két, más statisztikai kistérségbe tartozó településének: Nagygeresdnek és Nemesládonynak a jól működő feladatellátását). Az ágazati irányítás prioritásai ilyen keretek között is hatékonyan közvetíthetőek (lennének) a jogszabályi keretek biztosításával, minőségirányítási és esélyegyenlőségi kontroll- és támogató mechanizmusok kiépítésével, de csak akkor, ha képesek kezelni a kvalitatív jellemzőket, a sokféleséget és ennek megfelelően rugalmasak. A célirányos, hosszabb távon kiszámítható finanszírozási eszközök pedig minden bizonnyal elejét vennék sok, e kistérségben (is) tapasztalható, a térségnek és az oktatásnak egyaránt kárt okozó folyamatnak.

MELLÉKLET

1. táblázat. A Sárvári kistérség alapfokú közoktatási intézményei és gyermek/tanulólétszámai településenként, fenntartók szerint és intézménytípusonként, 2009/2010. és 2010/2011. tanév, db, fő

Település	Intézmény	Feladat	Fenntartó	Tanulócsoport száma (db)	Létszám (fő)	Létszám (fő)
				2009. október		2010. okt.
Sárvár	Petőfi úti Óvoda	Óvodai ellátás	Sárvár-Bögöt-Porpác-Sitke Közoktatási Intézményfenntartó Társulás	20	502	533
	Vármelléki Óvoda					
	Gárdonyi Géza Általános Iskola	Általános iskolai 1–4. évfolyam		17	449	441
	Nádasdy Ferenc Általános Iskola					
	Gárdonyi Géza Általános Iskola	Általános iskolai 5–8. évfolyam		21	529	484
	Nádasdy Ferenc Általános Iskola					
Sitke	Sitkei tagóvoda	Óvodai ellátás		1	24	26
Sárvár	Koncz János Zene- és Művészeti Iskola	Alapfokú művészetoktatás	Sárvár város önkormányzata	n. a.	n. a.	n. a.
	Szent László Katolikus Általános Iskola	Általános iskolai 1–4. és 5–8. évf.	Szombathelyi Egyházmegye	n. a.	n. a.	n. a.
Répcelak	Százszorszép Óvoda	Óvodai ellátás	Önkormányzati fenntartói társulás (Csánig, Nagygeresd, Nemesládony, Nick, Répcelak, Uraiújfalu, Vasegerszeg, Vámoscsalád)	5	102	105
	Móra Ferenc Általános Iskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény	Általános iskolai 1–4. évfolyam		7	137	141
		Általános iskolai 5–8. évfolyam		9	186	162
Uraiújfalu	Bezerédj Amália tagóvoda	Óvodai ellátás		1	17	21
	Uraiújfalui tagiskola	Általános iskolai 1–4. évfolyam		2 összevont	32	31
Szeleste	Szeleste Óvoda	Óvodai ellátás	Szeleste, Ölbő, Pósfa községek Iskolája és Óvodái, intézményfenntartói társulás	1	22	26
	Általános Iskola	Általános iskolai 1–4. évfolyam		4	57	56
		Általános iskolai 5–8. évfolyam		4	63	53
Ölbő	tagóvoda	Óvodai ellátás		1	19	21
	tagiskola	Általános iskolai 1–4. évfolyam		n. a.	n. a.	n. a.

1. táblázat. A Sárvári kistérség alapfokú közoktatási intézményei és gyermek/tanulólétszámai településenként, fenntartók szerint és intézménytípusonként, 2009/2010. és 2010/2011. tanév, db, fő

Település	Intézmény	Feladat	Fenntartó	Tanulócsoport száma (db)	Létszám (fő)	Létszám (fő)
				2009. október		2010. okt.
Ikervár	Mesevár Óvoda	Óvodai ellátás	Ikervári Általános Művelődési Központ Intézményfenntartó társulás (Bejcgyertyános, Bögöte, Csénye, Hosszúpereszteg, Ikervár, Megyehíd, Meggyeskovácsi, Kenéz, Nyőgér, Pecöl, Sótony, Vashosszúfalu)	2	48	60
	Zichy Antónia Általános Iskola	Általános iskolai 1–4. évfolyam		4	86	82
		Általános iskolai 5–8. évfolyam		4	95	87
Bejcgyertyános	Csicsergő tagóvoda	Óvodai ellátás		1	11	0 (megszűnt)
Csénye	tagóvoda	Óvodai ellátás		1	28	26
	tagiskola	Általános iskolai 1–4. évfolyam		2 összevont	23	20
Nyőgér	tagóvoda	Óvodai ellátás		1	20	24
Sótony	Sótonyi tagiskola	Általános iskolai 1–4. évfolyam		2 összevont	44	37
		Általános iskolai 5–8. évfolyam		4	50	53
Hosszúpereszteg	Cifra Palota tagóvoda	Óvodai ellátás		1	31	31
	Hosszúperesztegi tagiskola	Általános iskolai 1–4. évfolyam		2 összevont	32	0 (megszűnt)
	Hosszúperesztegi tagiskola	Általános iskolai 5–8. évfolyam		4	35	
Pecöl	Bóbita tagóvoda	Óvodai ellátás		2	45	42
Rábapaty	Gyermekliget Óvoda	Óvodai ellátás	Rábapatyi Közös Igazgatású Közoktatási Intézményfenntartó Társulás (Jákfa, Rábapaty, Zsédeny)	2	48	41
	Arany János Általános Iskola	Általános iskolai 1–4. évfolyam		4	87	78
		Általános iskolai 5–8. évfolyam		4	83	83
Jákfa	Jákfai tagóvoda	Óvodai ellátás		1	16	25
Gérce	Óvoda	Óvodai ellátás	Önkormányzatok intézményfenntartó társulása (Gérce, Vásárosmiske)	2	41	44
	Általános Iskola	Általános iskolai 1–4. évfolyam		2 összevont	40	40
		Általános iskolai 5–8. évfolyam		4	64	54

1. táblázat. A Sárvári kistérség alapfokú közoktatási intézményei és gyermek/tanulólétszámai településenként, fenntartók szerint és intézménytípusonként, 2009/2010. és 2010/2011. tanév, db, fő

Település	Intézmény	Feladat	Fenntartó	Tanulócsoport száma (db)	Létszám (fő)	Létszám (fő)
				2009. október		2010. okt.
Hegyfalu	Széchenyi István Suli Harmónia Általános Iskola és Óvoda	Óvodai ellátás	Suli Harmónia 2007 Alapítvány	1	n. a.	n. a.
		Általános iskolai 1–4. és 5–8. évf.		n. a.	n. a.	n. a.
Káld	Suli Harmónia Általános Iskola és Óvoda	Óvodai ellátás		1	n. a.	n. a.
		Általános iskolai 1–4. és 5–8. évf.		n. a.	n. a.	n. a.

Forrás: Oktatásstatisztikai adatok, 2009/2010. és 2010/2011. tanév eleje (október)
Megjegyzés: A csoportok száma a 2010/2011. tanév elejére – a megszűnt intézményeken kívül – csak az Ikervári ÁMK ikervári Mesevár Óvodájában nőtt kettőről háromra, a többi helyen nem változott.

2. táblázat. A legfiatalabb korosztályok részaránya a népességben a répcelaki mikrotérség településein, 2009, fő, %

Település	Állandó népesség (fő)	Állandó népességből			
		0–2	3–5	6–14	15–18
		évesek aránya (%)			
Répcelak	2705	2,3	2,1	6,3	4,7
Uraiújfalu	895	1,9	2,3	6,0	3,9
Nick	543	2,2	2,4	6,4	6,6
Csánig	384	1,3	1,3	9,1	4,7
Vasegerszeg	400	2,8	3,0	4,8	3,8
Vámoscsalád	340	2,1	2,4	4,4	4,7
Nagygeresd	300	0,3	1,3	4,0	5,0
Nemesládony	137	5,1	1,5	4,4	3,6
Összesen	5704	2,1	2,1	6,1	4,7

Forrás: Répcelak és vonzáskörzete Intézményfenntartó Társulás Közoktatási Esélyegyenlőségi Intézkedési Terve 2010 adatai alapján

3. táblázat. Tanulólétszámok az Ikervári ÁMK iskoláiban, 2006/2007. és 2009/2010. tanév között, fő, %

Intézményegység / tagintézmény	Évfolyamok száma	2006/2007		2007/2008		2008/2009		2009/2010		Változás 2006/2009	
		Tanulólétszám	ebből bejáró	Tanulólétszám	ebből bejáró	Tanulólétszám	ebből bejáró	Tanulólétszám	ebből bejáró	Összes (%)	Bejáró (%)
Zichy Antónia, Ikervár	8	171	24	190	49	179	50	179	52	104,7	216,7
Sótony	8 (1–2., 3–4. összevont)	109	67	107	65	104	68	93	56	85,3	83,6
Hosszúpereszteg*	8 (1–2., 3–4. összevont)	–	–	–	–	69	38	67	37	–	–
Csénye	4 (összevont)	19	0	24	0	26	0	23	0	121,1	0,0
Meggyeskovácsi**	4 (összevont)	19	0	–	–	–	–	–	–	–	–
Összes		318		321		378		362		113,8	159,3

Forrás: Intézményi adatszolgáltatás (tanév végi adatok)
** 2008. január 1-jétől tagja az ÁMK-nak. ** Az iskola 2007-ben megszűnt.*
Megjegyzés: A 2009/2010. tanévben a 2. táblázat adataihoz képest látható kismértékű tanulói létszámváltozás a tanév során történt mozgásból adódik.

4. táblázat. Az Országos kompetenciamérés eredményei az Ikervári Általános Művelődési Központban, 2008–2010, átlagpontszám

6. évfolyam	2008	2009	2010
MATEMATIKA	**Átlagpontszám (konfidenciaintervallum)**		
Ikervár	506 (480; 532)	433 (399; 460)	1396 (1353; 1430)
Sótony	450 (409; 489)	455 (424; 482)	1456 (1372; 1573)
Hosszúpereszteg	521 (486; 551)	472 (399; 546)	1392 (1346; 1442)
Ikervári ÁMK együtt	496 (480; 515)	447 (426; 466)	1411 (1374; 1445)
Községi átlag	472 (471; 473)	465 (464; 465)	1446 (1444; 1448)
Országos átlag	499 (498; 499)	489 (489; 490)	1498 (1497; 1498)
MATEMATIKA	**Néhány teljesítményszint átlagpontszámai**		
Minimum (5-ös percentilis)			
Ikervári ÁMK együtt	311	260	1204
Községi átlag	313	307	1129
Országos átlag	334	326	1171

4. táblázat. Az Országos kompetenciamérés eredményei az Ikervári Általános Művelődési Központban, 2008–2010, átlagpontszám

25-ös percentilis			
Ikervári ÁMK együtt	447	397	1332
Községi átlag	406	397	1307
Országos átlag	432	421	1359
Maximum (95-ös percentilis)			
Ikervári ÁMK együtt	647	723	1858
Községi átlag	630	623	1772
Országos átlag	656	653	1825
SZÖVEGÉRTÉS	**Átlagpontszám (konfidenciaintervallum)**		
Ikervár	529 (501; 556)	487 (461; 516)	1385 (1324; 1451)
Sótony	516 (483; 552)	513 (474; 552)	1423 (1391; 1444)
Hosszúpereszteg	555 (524; 579)	524 (461; 575)	1331 (1218; 1459)
Ikervári ÁMK együtt	532 (515; 551)	502 (484; 522)	1384 (1337; 1434)
Községi átlag	490 (489; 491)	484 (483; 485)	1422 (1420; 1424)
Országos átlag	519 (519; 520)	513 (513; 514)	1483 (1482; 1484)
SZÖVEGÉRTÉS	**Néhány teljesítményszint átlagpontszámai**		
Minimum (5-ös percentilis)			
Ikervári ÁMK együtt	311	361	1127
Községi átlag	318	323	1089
Országos átlag	346	345	1134
25-ös percentilis			
Ikervári ÁMK együtt	493	441	1282
Községi átlag	424	416	1282
Országos átlag	457	443	1347
Maximum (95-ös percentilis)			
Ikervári ÁMK együtt	745	729	1710
Községi átlag	641	645	1739
Országos átlag	667	675	1795

4. táblázat. Az Országos kompetenciamérés eredményei az Ikervári Általános Művelődési Központban, 2008–2010, átlagpontszám

8. évfolyam	2008	2009	2010
MATEMATIKA	**Átlagpontszám (konfidenciaintervallum)**		
Ikervár	449 (430; 478)	457 (432; 482)	1584 (1534; 1630)
Sótony	522 (496; 546)	495 (459; 525)	1636 (1562; 1703)
Hosszúpereszteg	471 (421; 506)	463 (429; 496)	1642 (1585; 1689)
Ikervári ÁMK együtt	472 (456; 487)	470 (449; 486)	1609 (1568; 1638)
Községi átlag	473 (472; 474)	460 (459; 461)	1572 (1571; 1574)
Országos átlag	497 (497; 498)	484 (483; 484)	1622 (1622;1623)
MATEMATIKA	**Néhány teljesítményszint átlagpontszámai**		
Minimum (5-ös percentilis)			
Ikervári ÁMK együtt	310	303	1271
Községi átlag	326	306	1245
Országos átlag	341	324	1285
25-ös percentilis			
Ikervári ÁMK együtt	419	412	1519
Községi átlag	408	395	1434
Országos átlag	429	417	1483
Maximum (95-ös percentilis)			
Ikervári ÁMK együtt	630	662	1903
Községi átlag	628	614	1894
Országos átlag	657	642	1955
SZÖVEGÉRTÉS	**Átlagpontszám (konfidenciaintervallum)**		
Ikervár	486 (463; 509)	487 (466; 505)	1579 (1534; 1620)
Sótony	559 (525; 593)	530 (493; 556)	1567 (1473; 1649)
Hosszúpereszteg	498 (457; 533)	500 (444; 552)	1702 (1625; 1781)
Ikervári ÁMK együtt	507 (487; 523)	503 (486; 519)	1605 (1562; 1637)
Községi átlag	478 (477; 479)	472 (471; 473)	1524 (1522; 1525)
Országos átlag	506 (506; 506)	502 (502; 503)	1583 (1582; 1584)

4. táblázat. Az Országos kompetenciamérés eredményei az Ikervári Általános Művelődési Központban, 2008–2010, átlagpontszám

SZÖVEGÉRTÉS	Néhány teljesítményszint átlagpontszámai		
Minimum (5-ös percentilis)			
Ikervári ÁMK együtt	317	364	1228
Községi átlag	320	306	1188
Országos átlag	345	331	1244
25-ös percentilis			
Ikervári ÁMK együtt	459	433	1486
Községi átlag	416	404	1396
Országos átlag	445	434	1455
Maximum (95-ös percentilis)			
Ikervári ÁMK együtt	754	689	1962
Községi átlag	623	631	1824
Országos átlag	651	659	1876

Forrás: Oktatási Hivatal, OKM FIT jelentések

5. táblázat. Az Országos kompetenciamérésen az első képességszint alatt teljesítő tanulók aránya az Ikervári Általános Művelődési Központban, 2008–2010, %

Évfolyam/Terület	Ikervár			Községek			Ország		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010
6. évfolyam									
Matematika	8,3	25,0	0,0	22,4	25,2	7,9	15,6	18,1	4,8
Szövegértés	2,1	0,0	0,0	6,8	6,7	3,9	4,1	4,2	2,3
8. évfolyam									
Matematika	14,0	11,9	0,0	18,8	22,9	1,6	13,6	16,7	1,0
Szövegértés	4,0	0,0	0,0	7,3	9,4	1,2	4,5	5,9	0,7

Forrás: Oktatási Hivatal, OKM FIT jelentések

KOVÁCS KATALIN – VÁRADI MONIKA MÁRIA

„MÁR MINDENKI EGYÜTTMŰKÖDIK, AKI FÖLDRAJZILAG, FIZIKAILAG EGYÜTT TUD MŰKÖDNI”

VÁLTOZÁS ÉS TÖRÉKENY EGYENSÚLY EGY APRÓFALVAS KISTÉRSÉGBEN

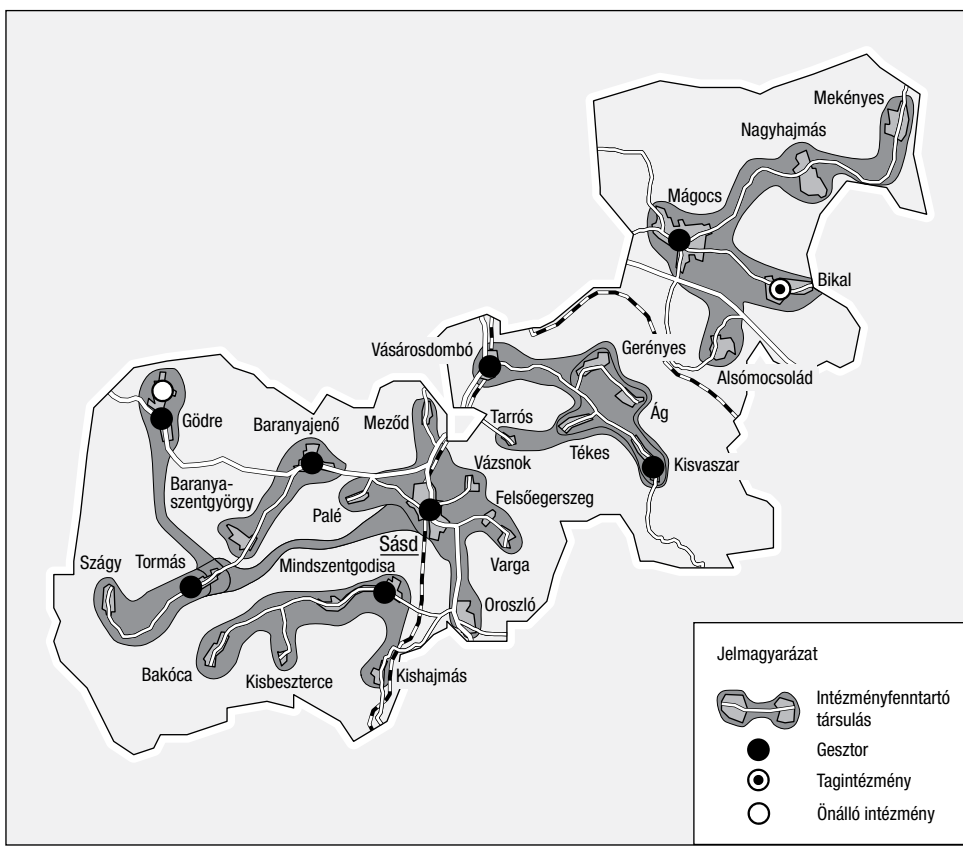

BEVEZETÉS

Az aprófalvas szerkezetű, huszonhét települést átfogó, nem egészen tizenötezer lelkes Sásdi kistérség közoktatási intézményszerkezetében számottevő változásokat kényszerítettek ki a demográfiai és társadalmi (etnikai) folyamatok, továbbá a külső források megszerzéséhez kapcsolódó adaptációs kényszer. Esettanulmányunkban ezeknek a folyamatoknak a feltárására, leírására, értelmezésére törekszünk.

Munkánk négy fő fejezetre tagolódik, amelyek a szélesebb kitekintés felől a közoktatási intézményrendszer, majd az egyes intézmények részletező elemzéséig ívelve szűkítik a fókuszt, s növelik a felbontást. Az utolsó fejezetben szereplő „közelképek" kiválasztásánál arra törekedtünk, hogy általuk a Sásdi kistérség, s tágabban az aprófalvas területek közoktatás-szervezési problematikájának legérzékenyebb pontjait, ellentmondásait mutathassuk be. Terjedelmi korlátok miatt a vásárosdombói és a gödrei iskoláról csak az összkép bemutatásánál ejtünk szót, a „közelképek" tárába ezúttal nem kerülhettek be.[1]

A TÁJRÓL, A TELEPÜLÉSEKRŐL, AZ ITT ÉLŐKRŐL

Hiába a 27 település, a Sásdi kistérség Baranya megye legkisebb lakosságszámú statisztikai kistérsége, ahol a népesség száma folyamatosan apad, éspedig minden településén, központjaiban és elzárt zsákfalvaiban egyaránt. Dombvidéken fekszik, a Völgység, a Zselic és a Baranyai-hegyhát találkozik itt, ezért ritka a „lapos", népesebb település. Ilyen tulajdonképpen csak kettő van a kistérségben, két városkája, Sásd, a központ és egyben névadó (2009-ben 3369 fős lakosságszámmal), továbbá Mágocs, amely 2009 júliusában iratkozott fel a törpevárosok listájára, 2500 főt alulról közelítő lakosságszámmal. A két, városi rangot viselő település mellett négy nagyobbacska község emelkedik ki az apró- és törpefalvak köréből: Vásárosdombó, majdnem 1200 lakossal, Gödre 981 fővel, Mindszentgodisa közel 900 fővel – ezek éppúgy mikrotérségi központok, mint Sásd és Mágocs –, továbbá Bikal, ahol 2009-ben 780 fő élt. A többi 21 kistelepülés egyikének lélekszáma sem éri el az ötszáz főt, kilenc községé a kétszázat sem (lásd *1. táblázat*). Ezért érthető, hogy valamennyi itt felsorolt, nagyobbacska település fontos szerepet játszik a közoktatás-szervezésben; vizsgálatunk idején még mind a négy iskolával büszkélkedhetett, amelyeket intézményi társulásban tartottak fenn, bár Bikalon 2009 júliusát követően már csak egy tagiskola működött alsós osztályokkal.

Ha a Sásdi kistérség mikrotérségeinek népességszámát Somlyódyné Pfeil Edit egyik találó észrevételének prizmáján keresztül tesszük mérlegre – hogy ti. a kistérségi szint alatt szerveződő társulások „a hiányzó, nagyméretű alapszintű önkormányzati nagyságrend"-nek

1 Korábbi, a Sásdi kistérségben folytatott vizsgálatainkról lásd *Kovács–Rácz, 2008.*

feleltethetők meg a magyar közigazgatási rendszerben *(Somlyódyné, 2008)* –, akkor azt mondhatjuk, hogy az ötből csak kettő teljesíti e kritériumot, a sásdi és a mágocsi.[2] A többi mikrotérségi központ ezt a nagyságrendet jócskán alulmúlja, a vásárosdombói körzet hat településének együttes népességszáma is csak közelítette a 2400 főt 2009-ben, az öt községet számláló gödreié alig haladta meg a 2100 főt, és a legkisebb mikrokörzeté, a mindszentgodisaié az 1560 főt (lásd *1. táblázat*).

A természetes fogyás és vándorlás eredőjeként bekövetkezett népességcsökkenés a Sásdi kistérségben 2009-re elérte a 15 százalékos mértéket 1990-hez képest. Ennél azonban nagyobb volt a veszteség a közoktatás szempontjából perdöntő korosztályokban: a 6–14 évesek száma az országos és megyei mértéket négy százalékponttal meghaladva, 39 százalékkal csökkent kistérségi szinten az 1990 és 2009 közötti majd' húsz évben. Sásdon és környékén kis híján megfeleződött a gyermekek száma, míg a legkisebb mértékű, 20% alatti csökkenést Vásárosdombó és környéke szenvedte el, amelynek okaira még kitérünk (lásd *1. táblázat*).

A demográfiai folyamatok alakulásának nyilvánvalóan köze van a kistérség elhelyezkedéséhez, adottságaihoz, amelyek meghatározzák a megélhetési viszonyokat, és azt is, hogy a vidék átalakulására az utóbbi évtizedekben ható folyamatok milyen módon érintették s mire predesztinálják az itt található településeket. A térképre pillantva leszögezhetjük, hogy a térség a Dél-Dunántúl regionális központjától, Pécstől túl távol helyezkedik el ahhoz, hogy a városból kiáramló középosztály vagy akár csak a vidéken olcsóbb megélhetést keresők költözéseinek jellegzetes célterülete lehessen: a megyeszékhelyhez legközelebbi település 30, a legtávolabbi bő 50 km-re helyezkedik el. A kistérség településeinek mintegy negyede fűződik fel a Baranya és a Somogy megyei székhelyeket összekötő 66-os útra, a két város és további kilenc község három-négy számjegyű út mellett fekszik. A zsáktelepülések száma kilenc, és hét települést zsákfaluval köt össze az oda vezető út egyik irányból, ami alig valamivel jelent jobb helyzetet, mint a zsáktelepülési lét.

A megyehatárok menti elhelyezkedés sem éppen kedvező, mert sok tekintetben gátolja a természetes kapcsolódásokat, éppen a közszolgáltatások területén. Igaz ez Dombóvárra, amelyhez ennek ellenére is szoros szálak fűzik különösen az észak-hegyháti településeket (a tolnai kisváros mindössze 12 km távolságban fekszik Mágocstól), és Kaposvárra is, amelyhez főként a gödrei mikrotérségben élők kötődnek. Komló, amely pedig többször volt az idők során e térség kijelölt adminisztratív központja, még kevésbé képes munkaerővonzási funkciók betöltésére: a korábban férfiaknak megélhetést nyújtó bányászat és a nőket foglalkoztató könnyűipar összeomlott a kilencvenes években, s a város gazdasága azóta sem regenerálódott. Mivel a Sásdi kistérség településeit közlekedési kapcsolatok ritkásan kötik össze Komlóval, viszonylag kevesen irányítják gyermekeiket a város középiskoláiba:

2 A sásdi mikrotérség hét településén 4353, a mágocsi mikrotérség öt községében 4359 állandó lakost regisztráltak 2009-ben.

a kistérség általános iskoláiból kikerülő diákok jellemzően Kaposvár, Dombóvár és Pécs középiskoláiban tanulnak tovább.

Főként az említett városok munkaerőpiacának összeszűkülése eredményezte az ingázók számának csökkenését (3257 főről 2066 főre 1990 és 2001 között[3]). Ugyanakkor a kistérségen belül is drasztikusan megcsappant, majdnem megfeleződött a munkahelyek száma (6402-ről 3622-re csökkent ugyanebben az intervallumban),[4] ami ezen a vidéken is elsősorban a képzetlen munkaerő tartós állásnélküliségét eredményezte. Mikro- és kisvállalkozások uralják a kistérség gazdaságát mind a mezőgazdaságban, mind a hagyományos iparágakban (fa- és fémipar, téglagyártás); több száz főt foglalkoztató vállalat csak egy van a kistérségben, amely közigazgatásilag egy alig több mint 300 lelket számláló kisközséghez, Alsómocsoládhoz tartozik. Amint azt az *1. táblázat* mutatja, nem állítható, hogy a vállalkozások ne sűrűsödnének, a munkát keresők tömegét azonban még kevésbé tudták kielégíteni 2009-ben, mint öt évvel korábban. Ugyanezen táblázat szerint a regisztrált álláskeresők munkavállalási korú népességhez mért aránya Vásárosdombón és környékén volt a legmagasabb 2009-ben (majdnem 30%-os a 18–59 éves korosztályhoz mérve; igaz, itt öt évvel korábban sem volt sokkal jobb a helyzet), de meghaladta a 20 százalékot a gödrei és mindszentgodisai mikrotérségben is, míg a városok körzetében 13% körüli értéket mutatott.

A Sásdi kistérség tehát egy munkaerő-piaci árnyékhelyzetben lévő, kifejezetten kedvezőtlen településszerkezeti adottságokkal rendelkező vidéki térség. Nem véletlenül nyert besorolást a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérség csoportjába, igaz, ott középtájon, a 16. helyet foglalta el 2007-ben.[5] A besorolás részben a társadalomszerkezeti sajátosságokat, részben a szociális rászorultság mértékét tükrözi, amely az alacsonyan képzett, közmunkára, alkalmi vagy feketemunkára szoruló személyek magas reprezentációjának következménye. Vagyis a szegénység nagymértékben jelen van a Sásdi kistérségben, s az adatok azt is érzékeltetik, hogy különösen mely mikrotérségek lakói szűkölködnek a legnagyobb mértékben (a vásárosdombói, mindszentgodisai és a gödrei mikrotérségekben), s hol kevésbé (a városokban, városkörnyékeken), de ott is észrevehetően.

A szegénység ebben a kistérségben is összefügg a cigányság jelenlétével, de nem kizárólagosan roma probléma. Ahol roma és nem roma családok integráltan élnek (főleg a városokban, továbbá a mindszentgodisai és gödrei mikrotérségben), ott a munkanélküliség nem magasabb a cigány, mint a nem cigány családokban, a gyermekeket taníttatják, a szülők törekvőek és motiváltak. Nagymértékű leszakadás ott tapasztalható, ahol a romák szegregátumokban élnek, így a Vásárosdombóhoz tartozó Ódombón, Kisvaszaron, Gerényesen, Nagyhajmáson és egyes utcákban, utcarészekben másutt is.

3 Forrás: Népszámlálás. KSH, Budapest, 1990 és 2001.
4 Forrás: Népszámlálás. KSH, Budapest, 1990 és 2001.
5 311/2007. (IX. 17.) Korm. rendelet a kedvezményezett térségek besorolásáról.

A szegregált települések és településrészek jelenléte automatikus következményként vonja maga után a szegregált óvodák és iskolák létét, vagy legalábbis egy, az átlagosnál erőteljesebb intézményi szelekció működését. A Sásdi kistérség intézményfenntartóinak tehát nemcsak a demográfiai erózióból, a hátrányos helyzetből, az elaprózott településszerkezetből és a (belső) perifériikus helyzetből együttesen következő fenntarthatósági problémákkal kell megküzdeniük, hanem – mindezek együttes folyományaként – az elesett, szegénységbe süllyedt, gyakorta motiválatlan és a legkülönbözőbb krízishelyzetekkel terhelt családokból érkező gyermekek nevelésének gondjával is. Mielőtt erről szólnánk, bemutatjuk a közoktatásszervezés helyi letéteményesét, a többcélú kistérségi társulást.

A SÁSDI TÖBBCÉLÚ KISTÉRSÉGI TÁRSULÁS

MEGALAKULÁS ÉS FŐ KERETEK

A Sásdi kistérségben – Sásd akkori polgármester asszonyának kezdeményezésére és irányításával – az országban elsők között szerveződött meg 1996-ban egy, a területfejlesztést szolgáló társulás. A társulás közmegelégedésre működött, figyelemre méltó terület- és vidékfejlesztési programokban vett részt egészen 2005-ig, tehát még egy évvel azt követően is, hogy a többcélú kistérségi társulások életre hívását ösztönző törvény,[6] illetve – paradox módon, a törvényszöveg alkotmánybírósági megtámadtatása miatt előbb –, hogy az ahhoz kapcsolódó végrehajtási rendelet[7] megjelent. A területfejlesztési társulás továbbélésének az volt az oka, hogy a 2004-ben már új vezetőséggel működő kistérségi társulás – a régióban egyedüliként – továbbra is csak a területfejlesztési feladatokra vállalkozott, mert nem sikerült a tagok egyöntetű jóváhagyását megszerezni a többcélú társulássá alakuláshoz. Volt, aki az iskoláját és a függetlenségét féltette (Vásárosdombó, Baranyajenő), más a kistérségi központ aránytalan megerősödésétől tartott (Mágocs), és volt, aki az információhiányt kifogásolta (Bikal); ők mind nemmel szavaztak a döntő voksoláson. Ám a kistérség nem sokáig maradhatott renitens a dél-dunántúli „mintarégióban",[8] és a következő évben csatlakozott a többcélú kistérségi társulások egyre bővülő köréhez, különös tekintettel arra, hogy a 2006. évi költségvetési törvény tervezése során napvilágot látott, hogy a többcélú normatív támogatásokban is részesülhetnek; ez meggyőzte a tamáskodókat a lépés ésszerűségéről. A sásdi központtal megalakult többcélú kistérségi társulás (a továbbiakban STKT) az összes kötelező feladatot felvette tevékenységi körébe (területfejlesztés, közoktatás, szociális

6 2004. évi CVII. tv. a települések többcélú kistérségi társulásairól (a továbbiakban kistérségi törvény).
7 65/2004. (IV. 15.) Korm. rendelet a többcélú kistérségi társulások támogatása mértékének, igénylésének, döntési rendszerének, folyósításának és elszámolásának részletes feltételeiről.
8 A kistérségi törvényt a kaposvári illetőségű miniszter asszony jegyezte.

ellátás, egészségügy – bár ez utóbbiban csak átvette a létező struktúrákat), melyek mellett a mozgókönyvtári szolgáltatás és a belső ellenőrzés közös szervezésére vállalkozott. Mivel a területfejlesztési társulás rendelkezett irodával, az alkalmazásban állók körének kibővítésével önálló munkaszervezet létrehozása mellett döntöttek. Minden település egy szavazattal bírt, s a társulás elnöke Mindszentgodisa polgármestere lett, aki a következő választásokig, 2006-ig vitte az ügyeket.

2006-ban az újonnan megválasztott, harmincas évei elején járó sásdi polgármester került az elnöki székbe, és közmegelégedésre vezette a társulást a vizsgálat időpontjában is. Sikerét annak köszönhette, hogy megőrzött mindent, ami bevált a korábbi időkből, így elsősorban a szolgáltatások és érdekartikuláció alulról történő szervezését a mikrotérségi bizottságok révén, miközben – nem kis részben politikai irányultságú kapcsolatrendszerét kamatoztatva – nagyszabású projekteket indított/fogadott be a tervezéshez, megvalósításhoz szükséges menedzsment telepítésével együtt. Az évek során a leghátrányosabb helyzetű kistérségek számára adódó lehetőségeket maximálisan kihasználó kistérségi iroda egy, a korábbiakhoz képest hatékony fejlesztő szervezetté növekedett, bár a legjobb munkatársak megőrzése továbbra is gyenge pontja maradt. (Éppen a kutatás időszakában távozott az irodavezető, aki korábban a belső ellenőrök munkáját irányította.)

A munkaszervezet a szakmai és pénzügyi vezető mellett az elnyert projektek/támogatások függvényében alkalmazott projektmenedzsereket: kezdetben a vezetőkkel és a belső ellenőrökkel együtt hatan voltak, a vizsgálat időpontjában éppen kétszer ennyi munkatárs állt kistérségi alkalmazásban, köztük egy oktatási és ifjúsági ügyekkel foglalkozó referens is. A társulás elnöke és a megkérdezett polgármesterek egyaránt elégedettek voltak a munkaszervezet működésével, hasznosnak tartották a tevékenységüket, bár éppen a közoktatás területén – úgymond – több szakmai munkát és koordinációt vártak (volna).

AZ EGYEZTETÉS ÉS A DÖNTÉS-ELŐKÉSZÍTÉS FÓRUMAI

A kistérségi társulás oktatásszervezési tevékenységéhez kapcsolódóan 2009-ben, tehát viszonylag későn épültek ki a döntés-előkészítést, szakmai egyeztetést szolgáló testületek, mint amilyen az Oktatási Bizottság és az intézményvezetői kollégium, s az oktatási és ifjúsági ügyekkel foglalkozó referens is csak 2009. január 1-jén állt munkába. Az időzítés annak köszönhető, hogy egy szűk fél évig úgy látszott, Sásd városa a kistérségi fenntartás alá menekülve próbálja forráshiányát csökkenteni,[9] ami a fenntartói kategóriákat egyenlőtlen módon kedvezményező támogatási gyakorlatnak köszönhetően[10] 16 millió forintos többlet-

9 Sásd városa maga is önhibáján kívül forráshiányos (ÖNHIKI-s) település, mintegy 90 millió forintos hitelállománnyal.

10 Ti. a többcélú kistérségi társulásban fenntartott intézmények részesültek a legmagasabb támogatási kulcsok szerint a kistérségi társulásokon keresztül áramoltatott normatívákból.

támogatással könnyítette volna a város közoktatási intézményeinek finanszírozását. Mivel a közoktatási törvény azon kistérségi társulások számára, amelyek intézményfenntartói feladatokat végeznek, kötelezővé tette az oktatási bizottság felállítását,[11] létrehozták azt három polgármester (közülük kettő pedagógus végzettséggel rendelkezett), egy óvodavezető és egy iskolaigazgató részvételével.[12] Ám a bizottság mindössze kétszer ülésezett – a Lengyeltóti kistérségben tett látogatás alkalmával, továbbá a tapasztalatok összegzésekor –, ennél többre nem futotta.[13] Az ok egyszerű: nem sikerült a sásdi közoktatási intézményeket kistérségi működtetésbe vonni: két község, Gödre és Szágy polgármestere leszavazta az erről szóló előterjesztést. (Egyikük azért nem támogatta az ügyet, mert félt, hogy az kedvezőtlenül érinti saját iskolája sorsát, amelyet a szóban forgó községi önkormányzat kínnal-keservvel, óriási áldozatok árán működtetett. A másik polgármester nem indokolta döntését.)

> A szavazásra azért került sor, mert bármely intézmény fenntartásba vétele – az alapszabály megváltoztatása miatt – egyhangú társulási jóváhagyást kíván. Az, hogy 27 település közül kettő elutasítása elegendő volt a sásdi szándék meghiúsításához, sokakban dühöt váltott ki, és a kistérségi fenntartásba vétel egyhangú egyetértéshez kötő szabályát a mozgástér túlzó leszűkítéseként értelmezték. „Le volt teljesen egyeztetve, kötve-főzve zsírral, amikor nem szavazták meg. Egy törpe minoritás meg tud akadályozni mindent. Négy gyerekkel voltak a nemmel szavazók érdekelve!" – háborgott egy évvel a vétó után az irodavezető.
>
> A város polgármestere végül nemhogy bánta, egyenesen megkönnyebbült, hogy a történet ilyen fordulatot vett. A számlavezető bankkal ugyanis elmulasztottak egyeztetni a kezdeményezés előtt, így csak utóbb derült ki, hogy Sásd városa elvesztette volna fennálló hitelkerete azon hányadát, amely oktatási intézményeinek finanszírozását volt hivatva biztosítani, a kistérségi társulás pedig – vagyon és hitelképesség híján – nem kaphatott volna folyószámlahitelt. Ezért súlyos, a város likviditására és a közoktatás finanszírozhatóságára kiható pénzügyi zavartól mentette meg a két renitens kolléga a kistérségi központot.

A többi település polgármestere ugyan támogatta a sásdi szándékot, de „köszönték szépen, nem kértek" a lengyeltóti modell adaptálásából – azaz, hogy egy központ tagintézményeként működjenek az iskolák és óvodák –, amit annál is inkább megtehettek, mert ezt Sásd sem szorgalmazta különösképpen. A város polgármestere tisztában volt azzal, hogy erős a települések és intézményvezetők autonómiaigénye, és maga is úgy gondolta, hogy az intézményfenntartó társulások az együttműködéseknek megfelelő keretet adnak; ha gond van, az nem a szervezettség mértékével, hanem az alulfinanszírozással kapcsolatos. „Már

11 1993. évi LXXIX. tv. a közoktatásról, 89/A § (9) bekezdés.

12 Egy-egy tag egy-egy mikrotérséget képviselt a bizottságban, a kiegyensúlyozott területi érdekképviseletről tehát itt sem feledkeztek el.

13 A Lengyeltóti kistérségben akkor már eldöntött tény volt, hogy a következő tanévtől indul a kistérségi fenntartású, kistérségi központ köré szervezett közoktatási struktúra. Lásd erről *Hamar–Váradi* esettanulmányát a kötetben.

mindenki együttműködik, aki földrajzilag, fizikailag együtt tud működni. Tehát innentől fogva nem biztos, hogy át kell telepíteni többcélú kistérségi társulás hatáskörbe ezeket a dolgokat. Úgyhogy a finanszírozást is újra kell gombolni szerintem (…) Egy idő után a finanszírozásnak a szakmaiságot követnie kell. És most eljött az idő…"

A PEDAGÓGIAI SZAKSZOLGÁLATRÓL

A Baranyai Pedagógiai Szakszolgálatok és Szakmai Szolgáltatások Központja a várossal kötött szerződés alapján 2000-ben (a megye kistérségi központjai között utolsóként) nyitotta meg nevelési tanácsadóját Sásdon, az általános iskola két helyiségében. A megállapodás értelmében a működés infrastrukturális és tárgyi feltételeit, költségeit a város, míg a szakembereket a megye biztosította. A Nevelési Tanácsadó hatékony működését kezdettől fogva három tényező nehezítette. Az egyik a megye egészét, s így a kistérséget is érintő szakemberhiány, ami akadályozta bizonyos szolgáltatások folyamatos biztosítását; a szakemberek többsége így is Pécsről járt a sásdi alközpontba. A másik az aprófalvas településszerkezetből fakadó közlekedési nehézségekkel függött össze: a szakszolgáltatások Sásdon voltak elérhetők, nem minden szülő tudta behordani gyermekét a térségi központba, s az óvodák és iskolák sem voltak képesek mindig megoldani a csoportos utaztatást. A szülők azonban nem csupán az esetleg fél napot igénybe vevő közlekedés miatt nem vitték gyerekeiket a Nevelési Tanácsadóba, hanem – s ezzel eljutottunk a harmadik tényezőhöz –, mert a rendszeres utazás költségeit sem tudták mindig biztosítani, megelőlegezni. Ebből fakadóan már a többcélú kistérségi társulás megalakulása előtt évekkel megfogalmazódott az igény a szakszolgálatok kistérségen belüli decentralizációjára, vagyis mikrotérségi szolgáltató alközpontok kialakítására annak érdekében, hogy a növekvő számú rászoruló gyerekekhez helybe vigyék a szakembereket.[14] Akkor azonban még nem álltak rendelkezésre az új szolgáltatási struktúra létrehozásához szükséges központi források.

A többcélú kistérségi társulás 2005 februárjától a Sásdi Általános Iskolát bízta meg a gyógytestnevelés és a logopédiai szolgáltatás ellátásával, 2009 nyara óta a feladatot önálló intézményegységgel az azóta született Általános Művelődési Központ (ÁMK) látja el. Az ÁMK általános iskolája alkalmazza a szakszolgálat munkatársait, akik azonban fizetésüket az ÁMK-n keresztül, de a kistérségi társulástól kapják. A szakszolgálat teljes szakmai autonómiát élvez.

Az elmúlt öt év a fejlődés, konszolidálódás történeteként írható le. 2005 márciusában egy főállású logopédust alkalmaztak, aki Komlóról került a városba; nem ismeretlenül, hiszen korábban is kijárt a kistérségbe; a nagy tapasztalattal rendelkező szakember egyben a szakszolgálat szakmai vezetője. A gyógytestnevelő a megyétől került a szakszolgálathoz.

14 Lásd részletesebben: A Sásdi kistérség közszolgáltatás-fejlesztési programja 2005. MTA Regionális Kutatások Központja, Sásd–Budapest.

Két tanéven át megbízási szerződéssel alkalmaztak vidékről bejáró, utazó gyógypedagógusokat, mígnem a 2008–2009-es tanévben végre sikerült állandó alkalmazásban álló, utazó munkatársakat foglalkoztatni. Azóta két gyógytestnevelő és két logopédus látja el a szakszolgálati feladatokat, mellettük egy megbízásos gyógytestnevelő is dolgozik. A kistérségi ellátás jelentősége abban áll, hogy az indulástól kezdve helybe mennek a szakemberek, az egyes óvodák és iskolák kialakították a foglalkozásokhoz szükséges nyugodt körülményeket, a megfelelő helyiségeket, s biztosítják a fejlesztő eszközök tárolását. Lényegében mindkét ellátás lefedi a kistérséget; 2009 szeptemberétől, az intézmények összevonásával a bikal–egyházaskozári általános iskola is megkapja a szolgáltatásokat, amelyeket korábban a Komlói Egységes Pedagógiai Szakszolgálattól vett igénybe. Az egyetlen kivételt Vásárosdombó jelenti, ahol a megfelelő képzettséggel rendelkező óvodavezető látja el a helyi intézményekben a gyógytestnevelői feladatokat.

Az utazó kollégák először saját gépkocsival oldották meg a kijárást, majd 2009 őszén négymillió forintos állami támogatással az ÁMK fenntartójaként Sásd város vásárolt egy személygépkocsit. Ám nem övezte felhőtlen öröm ezt a beruházást: a kollégák hozzászoktak ahhoz, hogy maguk osztják be az idejüket, a maguk kialakította terv és ütemezés alapján járják a rájuk osztott településeket. Az egyik kolléganő meg is fogalmazta éves beszámolójában: korábban mindig volt ideje elbeszélgetni a foglalkozások végén megjelenő szülőkkel, most azonban várja az autó.[15]

A helybe vitt szolgáltatásoknak köszönhetően javult az ellátás minősége; ma minden rászoruló gyermek hozzájut a logopédiai és gyógytestnevelési szolgáltatásokhoz, nincs várólista. Az ellátottak száma tartósan tízszer akkora, mint a 2005 előtti időkben volt. A szakszolgálat 2009–2010-es tanévre vonatkozó beszámolója szerint a logopédusok 190, a gyógytestnevelők (Vásárosdombóval együtt) 266 gyermeket láttak el, mindösszesen 456 óvodást és iskolást. A nagy szám egyrészt örömteli, másrészt arra mutat rá, amit a szakmai vezető is megemlített: az optimálisnál jóval több gyerek jut egy-egy kollégára, elsősorban a logopédusokra. A kistérségi társulás túlórák engedélyezésével igyekezett orvosolni a problémát, a megoldás azonban a bővítés, újabb szakemberek foglalkoztatása lenne. Ennek egyik lehetséges útja – s erre van is példa –, hogy az iskolák, óvodák tantestületükből küldenek képzésre kollégákat. A hiány azonban nem csak a kistérségi szakszolgálat által ellátott feladatok területén jelentkezik.

A kistérség feladatellátási szerződés keretében továbbra is igénybe vesz néhány szolgáltatást a Baranyai Pedagógiai Szakszolgálatok és Szakmai Szolgáltatások Központjától: a nevelési tanácsadást, a továbbtanulási és pályaválasztási tanácsadást, 2008-tól pedig iskolapszichológus is jár a térség intézményeibe. A szakmai vezető szerint az iskolák,

15 A szakszolgálat munkatársai kezdettől értékeltetik munkájukat az intézményvezetőkkel, tanárokkal, s utóbb már a szülők és gyermekek elégedettségére is kíváncsiak. A visszajelzések arról tanúskodnak, hogy nagyon jó az együttműködés az intézmények és a szakszolgálat munkatársai között.

óvodák igényelték a pszichológust, de amit vártak, nevezetesen a neveletlen, rossz, agresszív gyerekek terápiás kezelését, azt egy pszichológus ennyi intézményben nem tudja elvégezni. Így aztán megcsappant az érdeklődés e szolgáltatás iránt. Nem megoldott a fejlesztés, különösen a korai fejlesztés a térség intézményeiben, erre a megyének sincsenek megfelelő kapacitásai.

A kétségtelen fejlődés és az ellátások javulása, a megyével való jó szakmai kapcsolat mellett is, a szakmai vezető úgy vélte 2010-ben, hogy a meglévő ellátási hiányok és a párhuzamos struktúrából fakadó nehézségek az egységes pedagógiai szakszolgálat létrehozásával lennének kiküszöbölhetők. Elviekben a kistérségi társulás is egyetértett ezzel az elképzeléssel, az iroda munkatársai megkezdték a tájékozódást a lehetséges megoldásról (a Paksi és a Tabi kistérségben tettek látogatást), 2010-ben azonban ennél nem jutottak tovább; a választások évében a polgármesterek nem mertek ilyen horderejű döntést hozni, s nem látták azt sem biztosan, mi lesz a kistérségek, kistérségi intézmények sorsa. A meglévő szolgáltatások finanszírozására is éppen csak futotta az ellátottak után két címen igényelhető, összesen mintegy 18 millió forintos normatívából. Ezért egyes intézmények törekedtek arra, hogy a szakszolgáltatásokat részben vagy egészben saját hatáskörben lássák el.[16]

MIT TESZ, ÉS MIRE KÖLT A TÁRSULÁS?

A kistérségi társulás költségvetésének fő összege 2010-ben 384 134 millió forintra rúgott, az elnyert pályázati forrásokkal együtt. Ennek az összegnek 23,3%-át költötték a Hegyháti Alapellátási Szolgáltató Központ által ellátott gyermek- és idősgondozási feladatokra, 17%-át a munkaszervezetre és a belső ellenőrzésre, a többit a társulás által vállalt humán szolgáltatásokra, amelyeket részben vagy egészben a kistérségben működő intézmények láttak el. Ilyenek a pedagógiai szakszolgálatok, valamint a mozgókönyvtári szolgáltatás, amelyben a kistérség két nagyobb könyvtára, az oroszlánrészt vállaló sásdi és a saját mikrotérségében tevékenykedő mágocsi mellett a Baranya Megyei Könyvtár is részt kapott, valamennyien szerződéssel, éves szakmai és pénzügyi beszámolási kötelezettség mellett. Végül itt kell megemlítenünk a témánk és költségvetési súlya szempontjából elsőrendűen fontos intézményi kört, a közoktatási intézményeket, amelyek főként „üzemeltetésre átadott" pénzeszközök, vagyis – meghatározott feltételek teljesülése esetén – a központi költségvetés által a kistérségi társuláson keresztül utaztatott, kötött felhasználású normatívák igénylőiként és címzettjeiként játszanak szerepet a kistérségi színtéren. A mozgókönyvtári és szakszolgálati feladatokkal szemben ugyanis a közoktatási feladatellátásban a társulás, illetve munkaszervezete

16 Vásárosdombón gyógytornászt, a bikal–egyházaskozári iskolában pszichológust és fejlesztő pedagógust is alkalmaztak a kutatás időszakában, a mágocsi iskola igazgatónője pedig hosszú távú stratégiai célként jelölte meg logopédusok és fejlesztő pedagógusok képzését, hogy a későbbiekben a Hegyháti ÁMK-ban s más intézményekben is szolgáltathassanak.

inkább csak egyfajta háttérintézményként, közvetítőként, továbbá adminisztratív kapacitásaival vett részt; sem komoly szervező munkát, sem intézményfenntartást nem végzett.

Visszatérve a támogatások címzettjeire: üzemeltetési céllal összesen bő 164 millió forintot „adott át" a kistérség 2010-ben, ez a teljes bevételállomány 43%-át tette ki, az átadott kiegészítő normatívák zöme, 84%-a közoktatási intézményeknél ért célba. A pedagógiai szakszolgálatok mellett (12%-os részesedéssel) a legnagyobb felhasználók az intézményfenntartó társulások voltak – a gödrei óvoda kivételével valamennyi óvoda és általános iskola társult önkormányzatok fenntartásban működött már 2004 előtt is –, amelyek 70 millió forintot meghaladó „bejáró normatívát", és kevéssel több mint 13 millió forint tagiskolai normatívát könyvelhettek el, miközben a gyermekek iskolabuszoztatását majdnem 31 millió forinttal támogatta a költségvetés (lásd a *2. a táblázatot*). A támogatási összegekkel kapcsolatban első látásra meghökkentő arányok, jobban mondva aránytalanságok bontakoznak ki, amennyiben azok nem korrelálnak az iskolák méretével (lásd a *2. b táblázatot*). Ennek az az oka, hogy a kistérségi közvetítésű, kötött felhasználású normatívák – tartalmukból adódóan – nagyon is körülhatárolható célok mentén kedvezményezik a fenntartókat, és egyben differenciálnak köztük aszerint, hogy milyen mértékben felelnek meg eme céloknak. Nevezetesen: a kiegészítő normatívák a körzeti méretű, hierarchikus struktúrákat, az egy központ köré szerveződő, legfeljebb hat osztályt működtető tagintézményeket támogatták 2010-ben a legnagyobb mértékben, főképpen akkor, ha a központ nem viselt városi rangot. Ezzel az önálló intézményfenntartás feladására, a gyermekek utaztatására biztattak, amelyet tagiskolai és az iskolabusz szolgáltatást támogató normatívákkal ösztönöztek. A támogatási feltételek ilyen alakulása mellett az a kisközségi, 1500 lelkesnél kisebb iskola (pontosabban fenntartója) járt a legjobban, amely nem félt „betagolódni", maximalizálni tudta a bejáró tanulók számát, tehát az iskolakörzet nagyságát, és meg tudta szervezni a gyermekek utaztatását. Ez történt a bikal–egyházaskozári intézményekben, ennek köszönhetően voltak jogosultak fenntartóik majdnem ugyanannyi kötött felhasználású normatívára, mint a kistérségi központ, Sásd.

A kötött felhasználású normatívák kistérségi munkaszervezeteken keresztül történő „utaztatása" föltehetően a nyomásgyakorlás egyfajta módjaként és/vagy garanciális elemként épült a rendszerbe, az oktatásszervezés szakmai oldalához azonban nincs köze. Viszont az a néhány lépés, amelyet a Sásdi kistérség döntéshozói megtettek a közoktatás ügyében, akkor is figyelmet érdemel, ha az életre hívott intézmények, feladatkörök – különösen a szervezői, koordinációs tevékenység – a vártnál és szándékoltnál lényegesen szerényebb kapacitásokkal működtek a kutatás időpontjában. Jelentőségük főképpen abban rejlik, hogy segítettek kinyitni a szűk fenntartói/intézményi horizontokat a kistérségig és azon túl,[17] erősödött a bizalom a szereplők között, aminek szerepe van abban, hogy a Gyerekesély Program erős oktatási tartalommal indulhatott 2011-ben a Sásdi kistérségben. Sőt, bár egyeztetett

17 Példaként említhetjük a Lengyeltóti, a Tabi és a Paksi kistérségben tett látogatásokat és az azokat követő közös gondolkodást, még akkor is, ha azok a döntések, amelyek előkészítéséhez kapcsolódóan ezeket megszervezték, elmaradtak.

oktatáspolitikáról nem beszélhetünk, egy markáns, nyilván sokak által vitatott állásfoglalás is olvasható az STKT honlapján,[18] amely szerint a „fölös kapacitásokból eredő forráshiány települési szintű stratégiákkal többé már nem orvosolható, így a közeli jövőben elkerülhetetlen lesz az intézményfenntartó társulások kibővítése, az egyes, kis létszámú iskolák tagintézménnyé válása, vagy éppen végérvényes bezárása."[19] A szerző a baranyajenői iskola bezárását a sort nyitó, a folyamat szükségszerűségét igazoló eseményként említi. Mielőtt magunk is beszámolnánk a szóban forgó iskola sorsáról, az összképet, a Sásdi kistérségben működő oktatási intézményeket mutatjuk be.

KÖZOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK A SÁSDI KISTÉRSÉGBEN

INTÉZMÉNYEK, LÉTSZÁMOK

2010-ben a Sásdi kistérség 27 települése közül 17-ben nem működött közoktatási intézmény; a legtöbb aprófaluban a polgármesteri hivatalon kívül, amely több helyütt adott helyet a mozgókönyvtárnak is, más intézmény nem volt.[20] Az óvodák és általános iskolák mellett a kistérség mindkét városában működött középiskola. A sásdi szakközépiskolai és szakiskolai osztályokkal, nappali tagozatos, évfolyamonként és tagozatonként egy-egy osztállyal rendelkező iskola a vendéglátóipar számára képez diákokat. Mágocson egy újsütetű, csak esti tagozaton működő gimnázium nyitotta meg kapuit 2009-ben – az ezzel kapcsolatos döntés része volt a várossá válási szándékot alátámasztó intézkedéseknek. Míg a sásdi középiskolát a város tartotta fenn a kutatás időszakában, a mágocsi Dr. Ámbedkár Gimnázium a helyi általános iskola épületében, annak egyik szárnyában, egyházi fenntartásban üzemelt 2010-ben, tagintézményként, amelynek központja az ország másik szegletében, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Sajókazán volt.

> Az iskola pécsi illetőségű tagintézmény-vezetője Alsószentmártonban ismerkedett meg a Dr. Ámbedkár Gimnázium alapítójával és igazgatójával, Derdák Tiborral, aki akkoriban a Kis Tigris elnevezésű gimnáziumot vezette a 100%-ban romák lakta faluban. A buddhista egyházi fenntartás – a magasabb egyházi normatíva révén – valamivel több forrást biztosított a „második esélyt" nyújtó, alternatív, személyre szabott módszerekkel ifjú és felnőtt romákat oktató iskola működtetéséhez, mint az önkormányzati fenntartás biztosított volna. A tagintézmény-vezető asszony tanított Alsószentmártonban, majd miután Derdák áthelyezte

18 A közoktatási intézkedési tervet készítő Szigetvári Kultúr- és Zöld Zóna Egyesület szakértőit sejthetjük a sorok mögött.
19 Forrás: www.stkt.hu, Vállalt feladataink menüpont / Oktatási feladatok.
20 Többek között ezért nagyon jelentős a minden kistelepülésen szolgáltató, egy helyi lakos számára részfoglalkoztatást biztosító mozgókönyvtár.

missziójának központját Sajókazára, elfogadta a baranyai kapcsolatai megőrzésére törekvő intézményvezető felkérését a mágocsi gimnázium tagintézményként való irányítására. Az iskola tanulói 2010-ben nem romák voltak, helyi beágyazottsága két évvel az alapítás után is nagyon alacsony szintű volt, és a szomszédság sem hozott kapcsolódást az általános iskola és a középiskola tanári kara között.

Ha megvonjuk a Sásdi kistérségben 2004-től, a többcélú kistérségi társulás megalakulásától a kutatás lezárásáig bekövetkezett szerkezeti változások mérlegét, azt mondhatjuk, hogy a kistérség egyik óvodája (a nagyhajmási) és legalacsonyabb tanuló létszámú, leginkább gettósodott iskolája (a baranyajenői) bezárt, míg a két városban többcélú intézmények szerveződtek.

2010-ben három kistelepülésen csak óvoda működött (Tormás, Baranyajenő és Kisvaszar). Három olyan községről van szó, ahol igen magas, 75% feletti mind a halmozottan hátrányos helyzetű, mind a romának tartott gyermekek aránya, Kisvaszaron a 90%-hoz közelített mindkét mutatószám 2008/2009-ben a kistérség közoktatási intézkedési tervében található adatok szerint.

Az óvodások összetétele mindhárom esetben tükrözi a települések etnikai-társadalmi szerkezetét: Kisvaszar gyakorlatilag gettófalunak tekinthető, Baranyajenő és Tormás még távolról sem: 30-40%-ra becsülhető e falvakban a cigányság aránya, és mivel főleg körükben születik gyerek, érthető a romának tartott gyermekek magas reprezentációja az óvodákban. A tormási óvoda apró, de a fenntartó nem is számít 15-17-nél több gyermekre, az alig több, mint 300 lelkes faluban nem is volna ennek realitása, bár a szomszédos törpefalu, Szágy néhány kisgyermekével is számol – hozzátesszük, nem egyedül: a 2008/2009-ben húsz gyermeket fogadó baranyajenői kisóvodával állt versenyben.

A 2008/2009-es tanévben és a vizsgálat ideje alatt valamennyi mikrotérségi központ (Gödre, Mágocs, Mindszentgodisa, Sásd, Vásárosdombó), továbbá Bikal az óvoda mellett iskolát is fenntartott, ám ez utóbbi község nem egyedül, hanem a Komlói kistérséghez tartozó szomszédos településsel, Egyházaskozárral közösen, oly módon, hogy óvodája és 1–4. osztályos iskolája tagintézményként működött a vizsgálat időpontjában. A gesztor Egyházaskozár volt, ahol az óvoda és bölcsőde mellett az 1998-ban egyesült, közösen fenntartott iskola felső tagozata működött: a kozári alsósok Bikalra, a bikali felsősök Kozárra jártak.

Miről árulkodnak a *3. táblázatban* szereplő, a 2009/2010-es és az azt követő tanév létszámadatai?[21] Először is arról, hogy a kistérség egészében az iskolások száma egyetlen év alatt 3%-kal csökkent. Másodszor arról, hogy nem minden iskolában tanult kevesebb gyermek 2010/2011-ben, mint egy évvel korábban: a vásárosdombói iskolában, amely a kistérség leginkább gettósodó mikrotérségének körzeti iskolája, és a mindszentgodisaiban, amelynek

21 A táblázatot a kistérség normatívaigénylő lapja alapján állítottuk össze, ezért a két tanév adatai egymással összehasonlíthatók, amely – az eltérő forrás miatt – nem mondható el a 3. és 4. táblázat tartalmára.

körzetét ugyancsak a cigányság térnyerése jellemzi, ha kismértékben is, több diák tanult a kutatás időszakában, mint a korábbi években. (A *3. táblázat* adatai szerint Vásárosdombó körzeti óvodájában és iskolájában egyaránt 64%-os volt a romának tartott gyermekek/tanulók aránya, a mindszentgodisai óvodában 76%-os, az iskolában 53%-os.) A két mikrokörzet további közös vonása viszonylagos zártságuk; a szülők rendszerint nem íratták gyermekeiket a kistérség más óvodáiba, iskoláiba vagy vitték alkalmasint Dombóvárra. A sásdi iskola bejárói között a 2008/2009-es tanévben mindössze két kisdiákot regisztráltak, akiket szüleik a vásárosdombói körzethez tartozó Tékesről írattak át Sásdra. A mindszentgodisai iskolakörzetből mindössze egy tanuló járt Sásdra, miközben a mindszentgodisai iskola 130 tanulójából tizenegy körzeten kívülről „ingázott": hatan sásdi, négyen komlói illetőségűek voltak, egy kisdiák pedig Baranyajenőn lakott.[22] Lényeges különbség van azonban a két iskola karaktere között: a vásárosdombói iskola fenntartóinak, ha finanszírozni tudnák, párhuzamos osztályokat kellene indítaniuk, hogy megkönnyítsék a 60%-ban halmozottan hátrányos helyzetű, 12%-ban SNI-tanulók integrált oktatását.[23] Ezzel szemben a mindszentgodisai iskola egy, a létszámkritériumokat éppen csak teljesíteni képes kisiskola, amely évről évre a létéért küzd.

Ha lehet, még súlyosabb létszámgondok nehezítették a gödrei iskola működését, amelynek tényleges tanulólétszáma a 2009/2010-es tanévben 108 fő volt, a következő tanévben néggyel kevesebb. Bár az iskola rekrutációs bázisát jelentő mikrotérség valamivel népesebb, mint a mindszentgodisai, a központ elhelyezkedése miatt (szélhelyzetben van, csak a Kaposvárra ingázók számára „esik útba"), és más okokból adódóan, a mikrotérségben lakó iskolás korú gyermekeknek csak egy része jár Gödrére. A 2008/2009-es tanévben a gödrei iskolában kilenc baranyajenői, 14 tormási és négy szágyi diák tanult, ám a két utóbbi községből pontosan ugyanennyit, összesen 18 tanulót, szüleik a sásdi iskolába írattak. Sásd az említetteken felül 12 baranyaszentgyörgyi, sőt három gödrei diákot is fogadott, és a bezárást követően a baranyajenői iskolából is ide került a gyerekek túlnyomó többsége, 39 tanuló. Ez összesen 72 diákot jelent, akiket Gödre nem tudott saját érdekszférájában megtartani, részben földrajzi adottságok és a központi funkciók szűkössége, részben a történelmi békétlenkedés okán.

A gödrei iskola – lényegében az oktatáson kívüli okokból – határozott vesztese a szabad iskolaválasztás következtében az iskolák (és fenntartóik) között kialakult versenyhelyzetnek. Saját földrajzi potenciáljához képest a mágocsi iskola is inkább a vesztes oldalhoz sorolható, bár nem kell tartani az iskola bezárásától. A kutatás évében 241 diák tanult a kétszer ekkora kapacitású iskolaépületben, miközben legalább ötven gyermeket vittek szüleik dombóvári iskolákba, és nemcsak a nyolcosztályos gimnáziumba, ami az infrastruktúra fenntartásának költségeit lényegesen megdrágítja.

22 Forrás: A Sásdi kistérség közoktatási intézkedési terve 2008–2013. 51. o.

23 Forrás: A Sásdi kistérség közoktatásának feladatellátási, intézményhálózat-működtetési, fejlesztési és intézkedési terve. Készítette a Szigetvári Kultúr- és Zöld Zóna Egyesület, 2007.

A jelenség hátterében valószínűleg az áll, hogy azok a helyi középosztályhoz tartozó szülők, akik gyermekeiket magas színvonalú oktatásban szerették volna részesíteni, többet vártak, mint amit a mágocsi iskola biztosítani tudott. Volt olyan szülő, aki a roma gyermekek számát sokallta (85 roma származásúnak tartott diák járt a mágocsi iskolába a 2008/2009-es tanévben, ami 32%-os részesedést jelentett és a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek aránya is közel ekkora, 28%-os volt[24]), mások a kis létszámú osztályok és a csoportbontások megszüntetését nehezményezték. Az országos kompetenciamérési eredmények romlásának okait firtatva az igazgatónő a következőt mondta: „Korábban a megyei jogú városokkal voltunk egy szinten, de akkoriban évfolyamonként két osztály volt és ezen felül csoportbontás is: az egyik csoport volt az ún. 'nívócsoport', a másikba kerültek a gyengébbek. Jobban lehetett akkor a jobbakkal dolgozni. Most meg 28 fős osztályokban nincs csoportbontás, egybe lett csapva mindenki, az SNI-sek is bekerültek, mert integrálni kellett őket." Mágocsnak a környező településekkel sem volt felhőtlen a kapcsolata, aminek szintén szerepe volt abban, hogy a közösen fenntartott iskola tanulólétszáma nemcsak az optimálisnál, hanem az elvárhatónál is alacsonyabb.

A bejáró gyermekek arányát tekintve a kistérségben a bikal–egyházaskozári iskola volt a gyermekekért folytatott verseny és egyben a megszerezhető normatívákért folytatott harc egyértelmű győztese (erről részletesen írunk a következő fejezetben), ugyanakkor szám szerint a legtöbb bejáró gyermeket a sásdi iskola vonzotta, a kutatás időszakában a 388 fős összes létszámból mintegy 180-at. Sásd sem mondhatott le arról, hogy hagyományos beiskolázási körzetén, sőt, a kistérségen túlnyúlva harcba szálljon az iskolabezárások következtében ellátatlanul maradt gyermekekért, s így javítsa iskolája kapacitás-kihasználtságát: a 2008/2009-es tanév közoktatási intézkedési tervben szereplő adatai alapján a korábban már említett, a gödrei mikrotérségben lakó gyermekeken és a saját ellátási körzetéhez tartozókon kívül 27 tanulót fogadott a bezárt magyarhertelendi iskola körzetéből.

FINANSZÍROZÁSI GONDOK ÉS ELLENTMONDÁSOK

A telt házas vásárosdombói kivételével 2010-ben valamennyi iskola versenyben állt a gyermekekért kistérségen belül és kívül, hiszen 50-80%-os kapacitáskihasználtsággal működtek a kutatás idején. A finanszírozási gondok pedig annak ellenére fennálltak, hogy – mint a Dél-Dunántúlon, különösen Baranya és Tolna megyében sok helyütt – az iskolák számára jelentős mértékű forrásbővítésre adott lehetőséget a nemzetiségi, itt német nemzetiségi és a magyar nyelven folyó roma kisebbségi oktatás, ami egyben a létszámkritériumok tekintetében

24 Forrás: lásd 23. lábjegyzet.

nagymértékben megnövelte az intézmények és fenntartóik mozgásterét. A normatívaigénylő adatlapok szerint egyedül a sásdi iskolában nem vettek részt teljes létszámban a diákok a nemzetiségi vagy kisebbségi oktatásban – itt arányuk csak 45, illetve 47% volt a 2009/2010-es és az azt követő tanévben; az összes többi iskolában vagy német nemzetiségi (Gödre, Sásd, Mágocs, Bikal–Egyházaskozár), vagy kisebbségi oktatás folyt (Mindszentgodisa, Vásárosdombó).

A *4. táblázat* a Sásdi kistérség iskolái finanszírozási egyenetlenségeinek két aspektusát, a működtetéshez való önkormányzati hozzájárulások és az ugyanerre a célra átadott, kötött felhasználású normatívák kérdéskörét emeli ki, öt iskola vonatkozásában.[25] A táblázatot részben a fenntartóktól, részben a többcélú kistérségi társulástól kapott információk alapján állítottuk össze; itt is megerősítve látjuk azt a korábbi, a 2. a. és 2. b. táblázatok elemzése alapján tett megállapításunkat, hogy a kistérségi munkaszervezeten „átutaztatott" normatívák csupán a speciális helyzetben lévő iskolák számára nyújtanak nagyarányú támogatást, sem általában a „kicsik", sem a „nagyok" nem élveznek kiemelkedő kedvezményeket. Ezért az önkormányzatok működést biztosító hozzájárulása továbbra is perdöntő, és az iskolák többségében a teljes fenntartási költség 20–30%-a között mozgott a vizsgált intézményekben.[26] A kötött felhasználású normatívák finanszírozásban játszott szerepe és fajlagos értéke az öt vizsgált iskolából háromban 5–8% közötti volt, a sásdiban 12%-ra rúgott, míg a bikal–egyházaskozáriban az iskolabusz támogatás nélkül is elérte a 26%-os részarányt. Ez utóbbi iskola valamennyi normatívára jogosult volt (társulási, bejáró, tagiskolai, kistelepülési tagiskolai), és „gyűjtőiskolaként", továbbá alsó és felső tagozata települések közötti megosztásával a normatívák összegét is maximalizálni tudta. Ezért elegendő a két fenntartó önkormányzatnak a költségek csupán 13%-át hozzátenni a működéshez, és ezért tekinthetnek el nagyvonalúan attól, hogy társult partnereiktől hozzájárulást kérjenek.

A társult partnerek befizetéseinél maradva: noha a gödrei iskolában 41%-ot tesz ki a bejáró diákok aránya, a társfinanszírozás mértéke mindössze 4%-os (az egyik partner 30 000 forintot fizet egy gyermek után, a másik „potyautas"), miközben a mindszentgodisai körzeti kisiskola fenntartói láthatóan valóban közös feladatuknak tekintik az intézmény működtetését: 36%-ban finanszírozzák az iskolát, ami megfelel a három partnertelepülésről érkező bejáró gyermekek arányának.[27] Sásdon és Mágocson a bejáró tanulók száma és az utánuk fizetett önkormányzati hozzájárulás nem áll arányban egymással. Az ok Sásd esetében az, hogy egyre több a nem fizető vagy a kevesebbet és ritkábban fizető partner. Mágocson más a helyzet, itt a mágocsi önkormányzat a társult önkormányzatok vagyoni részesedéséért cse-

25 Mivel öt intézményben szándékoztunk mélyfúrást végezni, a hatodikban, a vásárosdombóiban nem kértünk költségvetési adatokat. Ugyanakkor meg kell vallanunk, hogy ott sem sikerült teljes körűen összehasonlítható adatokat gyűjtenünk, ahol törekedtünk rá, ezért szorítkozunk csupán két aspektus összehasonlítására.

26 A táblázatban szereplő gödrei adat kivételes évet mutat, amikor az önkormányzat csak 10,3 millió forintot tett hozzá az iskola működéséhez. A 2011. évre szóló pénzügyi terv már 31,3 millió forintos, 46%-os hiánnyal számolt, ami egyben jelzi a kistelepülési önkormányzatok és intézményeik pénzügyi sérülékenységét is.

27 Amint arról korábban volt szó, a 133 fős iskolába 11 tanuló körzeten kívülről jár (Sásd, Komló, Baranyajenő).

rébe mondott le ötéves időtartamra az önkormányzati befizetések oroszlánrészéről (ez alatt az intervallum alatt évente 10 000 forintot fizetnek a partnerek gyermekenként). A döntés balul sült el, mert az önkormányzat költségvetése rogyadozik a bő 40 millió forintos éves befizetési teher alatt. Így a kistérség intézményei közül a közepes méretűnek mondható mágocsi iskola került fajlagosan a legtöbbe fenntartójának 2010-ben.

ISKOLÁK A MÉRLEGEN: A KOMPETENCIAMÉRÉSEK EREDMÉNYEI

Amikor a kistérség iskoláit az oktatás minősége alapján szeretnénk megítélni, nehéz helyzetben vagyunk, ugyanis az országos kompetenciamérések eredményei – különösen a kisiskolák esetében – nem mindig tükröznek reális képet. Mégis, az *5–7. táblázatok alapján* – három egymást követő év eredményei alapján – viszonylag koherens kép bontakozik ki a kistérség különböző iskoláiban tanuló gyermekek matematikai és szövegértési kompetenciáiról.

Azt mindenképpen kijelenthetjük, hogy a gettóiskolák (Baranyajenő, Gödre) szignifikánsan rosszabbul teljesítenek, mint azok az iskolák, ahol ugyan veszélyeztet a gettósodás, de a folyamat még kézben tartható. Ezt mutatják az átlagpontszám szerinti eredmények, amelyek tekintetében mindkét iskola tanulói a kategóriaátlag alatt teljesítettek; a baranyajenői gyerekek abban az évben, amikor még önállóan létezett az iskola, a gödreiek mindhárom vizsgált évben. Azt is kijelenthetjük, hogy a kistérség nagy iskolái, a sásdi és a mágocsi, egy-egy mérési aspektus tekintetében jobbak, mint a kistérség többi iskolája, de egyik sem nyújt kimagasló eredményt. Például az átlagpontszámokat vizsgálva a mágocsi iskola diákjainak mérési eredményei érték el vagy haladták meg a legtöbb vizsgált évben, illetve évfolyamon a községi, illetve városi szintet, ugyanakkor a 95. percentilisnél mért eredmények tekintetében a sásdi iskola tanulói voltak a legeredményesebbek.

Utóbbi szempontnál maradva: a *7. táblázat* mutatja legtisztábban a gettóiskolák és a súlyosan gettósodó iskolák hátrányát a tehetséggondozásban. A baranyajenői és a gödrei felmérések minden lehetséges szegmensben a községi átlag alatti eredményeket mutattak, és ezen a ponton a vásárosdombói iskola tanulói is átlag alatti teljesítményről tettek tanúbizonyságot a legtöbb évfolyamon, a legtöbb kompetenciaterületen (12 szegmensből 9-ben), miközben a felzárkóztatásban ez az iskola volt a legsikeresebb: Az 5. percentilisnél mért átlagpontszámok itt haladják meg a legtöbbször és a leginkább a községi átlagot (12-ből 9 esetben). A *6. és 7. táblázat* összevetése pedig azt érzékelteti, hogy a differenciált oktatásban, amely a felzárkóztatást és a tehetséggondozást együtt képes jó eredménnyel végezni, a mindszentgodisai és a bikal–egyházaskozári iskola a legeredményesebb.

A felzárkóztatás és tehetséggondozás területén egyaránt eredményes két kisiskola közül a bikal–egyházaskozáriról a kistérségben zajló intézményszerkezeti változásokat részletesen bemutató fejezetek sorában lesz szó. A mindszentgodisai iskolát nem érintették a tanulmányunk középpontjában álló változások, ám az intézményben hosszú évek óta zajló

elkötelezett és minőségi pedagógiai munka azért is figyelmet és bemutatást érdemel, mert rávilágít a (jó) kisiskoláknak a hátrányos helyzetből érkező, cigány gyermekek integrációs esélyei megteremtésében játszott nélkülözhetetlen szerepére.

ISKOLAI KÖZELKÉPEK

MINDSZENTGODISA: AZ ESÉLYTEREMTŐ KISISKOLA

Mindszentgodisa egy a nehéz sorsú, hanyatló, elszegényedő kistelepülések közül, ma még központi szerepkörrel. Ez utóbbinak köszönheti, hogy nyolcosztályos iskolát működtet, 130 tanulóval. Az intézményt, akárcsak az óvodát Mindszentgodisa és a körjegyzőségéhez tartózó aprófalvak, Bakóca, Kishajmás és Kisbeszterce önkormányzatai tartják fenn, egyre nagyobb nehézségek és erőfeszítések árán.

A mindszentgodisai iskolában 13 pedagógus dolgozott 2010 májusában teljes állásban, továbbá egy nyugdíj előtt álló, ún. „prémiuméves" pedagógus és egy félállású mentor tanár, utóbbiak állami, illetve projektfinanszírozásban. 2007 óta hiányzik három fő a testületből, ekkor csökkentették a fenntartók a tantestület létszámát, és egyben közös gazdálkodás alá vonták az iskolát és az önkormányzatot (ez is megtakarítást eredményezett). A kényszerintézkedésre egy évvel az után került sor, hogy az iskola – egy PHARE-pályázatnak köszönhető emeletráépítés következtében – könyvtárral és korszerű informatikai teremmel bővült, s az önkormányzat még nyögte a pedagógiai módszerek megújítását célzó HEFOP-pályázat[28] terhét (a projekt, mint az uniós pályázatok általában, előfinanszírozással működött, s erre az önkormányzatnak hitelt kellett fölvennie). Muszáj volt csökkenteni a költségeket, hogy ne kelljen becsukni a megújult iskolát és szélnek ereszteni az immáron igazoltan korszerű módszerekkel dolgozó tanári kart. Az érintettek megértették és tudomásul vették az idők szavát, az elbocsátott napközis tanárok helyett már délutáni foglalkozásokat is vezettek, s tovább tették a dolgukat.

A sajátos nevelési igényű (SNI) gyerekek együttnevelése mintegy tízéves múltra tekint vissza ebben az iskolában. Amint az a későbbiekben többször megtörtént Mindszentgodisán, az újítást, amelyet a nyitottság és a megfeszített munka vitt sikerre, a rendszerszerű megerősítés követte, így az SNI-gyerekek integrált oktatása kapcsán a gyógypedagógiáé: az egyik tanítónő gyógypedagógusi diplomát szerzett, s 2001-ben egy ugyancsak gyógypedagógus végzettségű tanító is munkába állt gyógypedagógiai asszisztensként.

Az enyhe fokban értelmi fogyatékos gyermekek együttnevelését fokozatosan vezették be, széles körben először csak alsó tagozaton alkalmazták 2002/2003-tól, a fölsőben megmaradtak a vegyes megoldás mellett. Ez azt jelentette, hogy csak a készségtárgyakat ok-

28 HEFOP 2.1.8.: Mindszentgodisa: Innovatív pedagógiai módszerekkel a tanulók iskolai és társadalmi sikerességéért.

tatták integráltan, a fő tantárgyakat külön (összevont) tanulócsoportban gyógypedagógusok segítségével, önálló tanterv szerint.

> Az igazgató szerint e rendszer mellett is felsorakoztathatók érvek: „Annak több volt az előnye, mint a hátránya, mert a gyerekekre sokkal több szakértelem jutott, a gyógypedagógus többet foglalkozott vele. (…) Ugyanakkor a társadalomba könnyebben integrálódik így, hogy ép értelmű gyerekekkel tanul együtt. Ha egy kópos [kooperatív] munkát végeznek a gyerekek, akkor ő is beül, a közös munkában van ennek hozadéka, és majd akkor is, ha kilép az iskolából. A korábbi formációban többet kapott, felkészültebb volt. Most kevesebb jut rá, de a beilleszkedését tekintve van hozadéka."

Körülbelül 2002 tájékán vált rutinszerűvé a társadalmi, kulturális hátránnyal érkező gyermekek szisztematikus fejlesztését célzó gyakorlat is, egy, a bevándorlók gyermekeinek oktatására kifejlesztett holland import, az ún. Belső Gondozási Rendszer (BGR) keretében. A Baranya Megyei Pedagógiai Intézet által kínált minőségbiztosítási rendszerek közül a megyében a mindszentgodisain kívül mindössze egy iskola csatlakozott a BGR-hez.[29] A projektnek 2006-ban vége szakadt, s bár nem sikerült maradéktalanul megvalósítani minden célkitűzését, abban egyetértés mutatkozik a visszatekintők között, hogy a BGR ágyazott meg az Integrált Pedagógiai Rendszernek (IPR) és a sajátos nevelési igényű gyermekek 2006 óta teljes körű integrált oktatásának. Ez volt az első olyan program, amelyben valamennyien részt vettek, így a tantestület azonosulni tudott szemléleti alapjaival, gyermek- és családközpontúságával, a differenciált, sőt, egyéni fejlesztés követelményével, s ezenközben a tanárok közötti együttműködés is erősödött.

Az igazgató szerint – bár a BGR indította el „a lavinát" – a HEFOP-os képzések kellettek ahhoz, hogy a tantestület tagjai ne csak a passzív elfogadás erejéig osztozzanak az új pedagógiai szemléletben, hanem átitatódjanak általa, s készség szinten sajátítsák el. Amikor arról faggattuk őt és társait, hogy mi a titka a mindszentgodisai iskolának, a kisiskola előnyeit sorolták.

> „Nálunk egy ilyen kisiskolában családias a hangulat. Itt mindenkit ismerünk név szerint, szülők szerint, egy családcentrikus iskola vagyunk. (…) Eléggé figyelünk arra is, hogy ne csak a tanórán találkozzunk a gyerekekkel, hanem a tanóra után is, abba is sok energiát fektetünk, gyakran erőn fölül is, hogy eljuttassuk a gyerekeket színházba, könyvtárba vagy csak egy projektnap keretében Pécs belvárosába. (…) Legutóbb a Légy jó mindhalálig-ot néztük meg Pécsett. Olvasgattuk itt tanórán, már aki olvasta, megnéztünk filmdarabokat és akkor

29 A belső gondozás egyénekre szabott, differenciált oktatást jelent, a családi háttér figyelembevételével. A kisgyermekről családi és egyéni törzslapot fektetnek fel, bemeneti méréssel vizsgálják készségeit, képességeit, majd fejlődését féléves szűrésekkel követik nyomon. Ezek nyomán egyéni fejlesztési tervek készülnek, amelyeket alsóban az osztálytanító és a belső gondozó készít el. Minden kisgyerek kap egy dossziét, amelyben elsőtől nyolcadikig minden fontos mérési eredmény, egyéni fejlesztési terv megtalálható, ezáltal a tanuló fejlődése nyomon követhető.

elmentünk és megnéztük színházban is. Meg az egynapos és többnapos kirándulások, a természetjárás, vagy akár csak az erdei iskola, ezek is nagyban segítenek. Amióta elkezdtem a természetjárást [az igazgató szenvedélye], azzal, aki eljött velem, azután soha nem volt fegyelmezési problémám (…)" *(igazgató).*

A közeli kapcsolat, a lehető legtöbb törődés, együttlét épp olyan fontos eleme a gyermekekért folytatott küzdelemnek, mint a jó pedagógiai módszer, nincs egyik a másik nélkül, hiszen szocializációs hiányokat pótolni csak így lehet. És itt válnak fontossá a tanulócsoportlétszámok és a tanulócsoportok összetétele.

„Azok a gyerekek, akik magatartásproblémákkal küszködnek, nem alkalmasak arra, hogy 26-27 fős osztályokban fejlesszék őket, (…) ezek szinte egyszemélyes gyerekek, mert állandóan ott kell vele lenni és törődni kell és irányítani és biztatni kell, vagy uram bocsá', keményen kézben tartani. Optimális az egész napos, 15-20 fős osztályokkal működő iskola lenne, a délelőtti és délutáni foglalkozásokat egymás között megosztó, párban dolgozó, és még pedagógiai asszisztenciával is kiegészülő tanítókkal, tanárokkal"– érvelt egy aprófalu polgármestere.

Ám manapság eme feltételek közül csak a kis létszámú tanulócsoportok adottak a mindszentgodisai iskolában, az egész napos iskola csak vágyálom. A kisiskola erényei különösen sokat számítanak, főleg alsó tagozaton. „Az empátia, amivel én is fordulok a szülőkhöz és a gyerekekhez és a szülő is fordul mifelénk. (…) a bizalom, (…) a személyes, szoros kapcsolat (…) a családias légkör" – sorolja az egyik tanító, aki azt is hozzáteszi, hogy itt minden más feltétel is adva van, a korszerű eszközök, amelyekhez éppen a kis létszámok biztosítanak rendszeres és könnyű hozzáférést, továbbá az elsajátított módszerek. „Ezek nélkül a módszerek nélkül már nem tudunk dolgozni. Nem tudjuk nélkülük megvalósítani azt, ami a célunk. Nagyon kevés kisiskola van, ahol ennyire képzett emberek végzik a dolgukat."

Mire elég mindez, s mire nem? Meddig ér el a tanár, az iskola, s mettől tehetetlen, hol áll meg a tudománya? Az igazgató impozáns listát sorol a 100%-os továbbtanulástól, a kettős, illetve hármas hátrányuk dacára 30-40%-os arányban érettségit adó középiskolákba jelentkező és ott eredményesen érettségiző tanulókon át a minimálisra apadt lemorzsolódásig, és a hiányzások számának csökkenéséig. Egy kedvezőbb társadalmi környezetben működő iskolában ez a kiindulópont, dolgozni sem kell érte. Mindszentgodisán azonban megfeszített és empátiával végzett munka áll e mutatók mögött.

Az egyik fenntartó település, Kishajmás polgármestere ezt így összegezte: „Én úgy látom, hogy a mindszenti iskolában, ha csak lehet, nem vesznek el a gyerekek, nem a minimumot próbálják nyújtani, minőségi oktatásra törekszenek. A pedagógusgárda is nagyon jó. Emberi szempontból ítélem meg, tudom, hogy szeretik a gyerekeket. Minden egyes kishajmási gye-

rek problémáját, családi hátterét ismerik, úgy érzem, hogy minden egyes gyerekből próbálják kihozni a maximumot."

A sikerek értéke a kudarccal végződő, szomorú történetek ismeretében mutatkozik meg igazán, s ilyenekről is sokat hallani Mindszentgodisán. Ha az okokat keressük, a „családi háttér hiánya" hangzik el a legtöbbször: a városba került gyerekek nem kapnak elég biztatást otthonról, elhalványul, egyre elérhetetlenebbnek látszik a cél, amiért odamentek, s a kudarcok halmozódásával megbicsaklik az amúgy is ingatag önbizalom.

„Volt egyszer egy jó eszű kis tanítványom, bakócai cigány kisfiú volt, és akkor indult Dombóváron a nyolcosztályos gimnázium, elmentem a szülőkhöz és elvittük. Azt mondta az [NN] igazgató akkor, Dombóváron, hogy »Nekünk még soha nem volt cigány gyerekünk!«. És őt fölvették. De nem volt mögötte a család, pedig nekem mindent megígértek, én jártam szülőire, utána a szülőket én noszogattam, de hiába. Végül elkallódott" – emlékszik tanára.

És ezen a ponton merül fel a dilemma: lehet, hogy előbb kellene a gyerekeknek kilépni ebből a közegből? Vagy épp a kisiskola szeretetteljes és értő világa tolja ki azt a határt, ameddig a szocializációs deficit korrekcióján dolgozni lehet? Eldönthetetlen kérdések. A „túlbabusgatás", a túlzó gondoskodás, mint veszélyforrás, több beszélgetésben felmerült és nem csak a gyermekek vonatkozásában.

Ezt a legpregnánsabban egy felső tagozaton oktató pedagógus fogalmazta meg: „Itt a szülők is annyira támaszra szorulnak, annyira kell felettük anyáskodni, mindent elintézni nekik. (…) Sokszor nem is tudjuk, hogy most mi a helyes út, az, hogy a gyereknek mindent megadunk, mindent elintézünk, vagy kevesebbet kellene helyettük elintézni, mert akkor rákényszerülnének, hogy végiggondoljanak egy helyzetet. Nagyon elégedettek tudunk lenni magunkkal, hogy milyen sokat teszünk a gyerekekért, de hosszabb távon nem biztos, hogy ez a jó!"

S még két, az elbeszélésekben gyakran előforduló mozzanat, amelyeket fontos említeni, s amelyek kijelölik az iskola hatáskörének mezsgyéjét. Az egyik a tehetetlenség, amelyet a szegénységbe süllyedt, nem kooperáló, gyermekeik kellő mértékű lelki támogatására képtelen családok kapcsán fogalmaztak meg (erős bizonytalansággal) a pedagógusok. „A családokat nem tudjuk… [megváltoztatni]. Pedig hát mindig azt mondjuk, hogy a szülők is a mi tanítványaink voltak, és igaz is, csak hát…" – tépelődött egyikőjük. A másik a „rossz társaság", amely elragadja a korábban ígéretes, felserdült fiút és leányt. E két mozzanat arra utal, hogy az általános iskola felelősségi és hatóköre megáll az iskola képletes határán, bármennyire fájdalmas, a társadalmi és intézményi anomáliák tömegével az iskola nem tud mit kezdeni – legyen szó a munkanélküliség kilátástalanságáról vagy a szakmunkásképzők reménytelenül zsákutcás világáról –, csak elszenvedi. Ám ez nem is feladata.

Mindszentgodisa példája arról tanúskodik, milyen kitüntetett szerepet játszhatnak a kisiskolák és elhivatott pedagógusaik a súlyos hátrányokkal érkező tanulók nevelésében, oktatásában, miközben állandó veszélyben vannak, mert oly nehéz a működésükhöz szükséges forrásokat biztosítani.

EGY ÚJ, TÖBBCÉLÚ INTÉZMÉNY A HEGYHÁTON: A HEGYHÁTI ÁMK

Bikal és Egyházaskozár a szocializmus éveiben tanácsi székhelyközségi szereppel rendelkeztek, az alapfokú közoktatási intézmények teljes vertikumával bírtak, emellett Bikal állami gazdasági, Egyházaskozár téeszközpont volt; e két szervezet összesen mintegy félszáz helyi és környékbeli lakosnak adott megélhetést. A rendszerváltozás után központi szerepkörüket jórészt elvesztették, elsősorban eltartóképességük csökkent drámaian a privatizáció és a téesz megszűnése következtében. Ezért az elvándorlás és elöregedés folyamata lett úrrá mindkét településen, de különösen Bikalon, ami 1998-ban ahhoz vezetett, hogy a két település egyesítette iskoláját, s ettől kezdve Bikalra jártak az alsó tagozatos diákok, Egyházaskozárra a felsősök. Ám a gyermekszámcsökkenés következtében a fenntartási nehézségek újratermelődtek, amelyre a fenntartók az iskolakörzet kiterjesztésével reagáltak: az iskola Bikal és Egyházaskozár mellett még kilenc településről fogadott tanulókat a 2010/2011-es tanévben. A beiskolázási körzet kiterjesztésére az teremtett lehetőséget, hogy a közelben két iskola is bezárt, a Tolna megyei Lengyelben és a Baranya megyei Mázán.

> A 2010/2011-es tanévben a Lengyelből és Mázáról érkező tanulók száma 33 főre rúgott, ami majdnem pontosan kétszer annyi iskolást jelentett, mint amennyit saját társult településeiről az intézmény fogadott.[30] Az iskolai adatszolgáltatás szerint Bikal és Egyházaskozár 88 tanulójával együtt mindössze 99 gyermeket tudott az eredeti iskolakörzet biztosítani, a versenyhelyzet és a „csábítás" lehetősége nélkül tehát a bikal–egyházaskozári lett volna a kistérség egyik, ha nem a legkisebb iskolája. A versenyhelyzet viszont adott volt, amivel az iskola korábbi vezetése, a fenntartó önkormányzatok vezetőivel szoros összefogásban, élni tudott: Lengyelen és Mázán kívül – többek között – a mágocsi iskolakörzetből is sikerült „elcsábítani" 18 diákot, köztük 16 nagyhajmási illetőségű tanulót.

A nagyhajmási gyerekek „elcsábításának" történetét elemezve megállapíthatjuk, hogy a központi település vezetői elkényelmesedtek, el sem tudták képzelni, hogy azok a falvak, amelyekkel évtizedek óta közösen működtették a mágocsi intézményeket, körjegy-

30 Az intézményfenntartó társulás Bikalon és Egyházaskozáron kívül korábban csupán az utóbbi valamikori társközségeire, Hegyhátmarócra, Szárászra és Tófűre terjedt ki. E három községből összesen 17 tanuló járt a 2010/2011-es tanévben a bikal–egyházaskozári iskolába.

zőséget, iskolát, más szolgáltatót is választhatnak, vagy maguk vállalkozhatnak szolgáltatás-szervezésre. [31]

> Nagyhajmás a tanácsi időkben Mágocs társközsége volt, és a rendszerváltozás után is megmaradt társult partnerként a körjegyzőségben és az iskolafenntartásban, 25 fős óvodáját is társulásban tartotta fenn, tagintézményként. Annak ellenére, hogy a községben viszonylag magas a romák aránya, óvodájában 2006–2007-től kezdődően egyre súlyosabb létszám- és finanszírozási gondok jelentkeztek. A község polgármestere befogadó intézményt keresett, ám a mágocsi intézményvezetésnél hűvös fogadtatásra talált. Egy mikrotérségi egyeztetés során került közelebbi kapcsolatba Bikal polgármesterével; a feladatátadási terv megszületett, az intézményvezetők Nagyhajmásra látogattak, hogy a szülőket is meggyőzzék, így sikerült a nagyhajmási gyerekek többségét a bikali óvodába irányítani a nagyhajmási óvoda 2009-es bezárását követően.

A körzeten kívülről érkezők számára más tényezők döntöttek a bikal–egyházaskozári iskola mellett, amelyek a nagyhajmási érdekeltek számára sem voltak közömbösek. A gyermekek ingyenes és az igényekhez rugalmasan igazodó szállítása volt az egyik, szülőknek és gyermekeknek egyaránt fontos szempont; a társulási szerződést kötő önkormányzatoktól a fenntartók nem kértek a működéshez hozzájárulást, ami csábító volt az önkormányzatok számára. A Bikalon található turisztikai attrakciók területére az iskolások is bebocsátást nyertek (úszásoktatás a kastély élményfürdőjében, látogatás a Dél-Dunántúl kiemelt turisztikai vonzerejét jelentő „középkori faluban"), amit főként a gyermekek értékeltek nagyra. Végül, de nem utolsó sorban az is sokat nyomott a latban, hogy az iskolában jó hírű, integrált oktatás folyt évek óta. Megbecsülték és „kiszolgálták" a sajátos nevelési igényű tanulókat (mint korábban említettük: pszichológust és fejlesztő pedagógust is alkalmaztak), ami értéket jelentett az ilyen gyermekeket nevelő szülők számára akkor, amikor a térség nagy iskoláiban szegregáltan oktatták az SNI-gyermekeket (Sásdon és Mágocson is ez volt a gyakorlat egészen 2009 szeptember elsejéig). Az intézményvezetés „befogadási politikája" következtében a bikal–egyházaskozári iskolában volt a legmagasabb az SNI-tanulók aránya a kistérségben a 2010/2011-es tanévben.[32]

Ha az egymás rovására kibontakozó versenyben adott és kapott sebekre, a településvezetők és az intézményvezetők közötti feszültségekre gondolunk, első pillantásra nehezen megmagyarázható, hogy 2009 szeptemberében a Hegyháti Intézményi Társulás ÁMK-

---

31 Ez 2007-ben történt, amikor Alsómocsolád úgy döntött: polgármesteri hivatala megerősítése érdekében körjegyzőséget szervez, amihez sikerült a bikali körjegyzőséghez tartozó települések mellett néhány, a vásárosdombói és a szászvári körjegyzőséghez tartozó községet is meggyőzni. Az „üzletnek" része lett volna az is, hogy az alsómocsoládi gyerekek, mintegy 20 fő, a mágocsit elhagyva, a bikal–egyházaskozári iskolában folytatják tanulmányaikat. Mivel a mágocsi iskolában nevelkedett szülőket nem sikerült a váltásra rábírni, bár az alsómocsoládi körjegyzőség fennmaradt, a bikali atyafiak újra az egyházaskozári körjegyzőséghez igazoltak. Ezen a fronton nyert a mágocsi intézményvezetés, amikor 2009-ben újabb csapást jelentett a nagyharsányi óvodások elvesztése.

32 Az iskolai adatszolgáltatás szerint az SNI-tanulók száma ekkor 20, a normatívaigénylő adatlap szerint 15 fő volt.

jának részeként, azaz a mágocsi közoktatási intézményekkel „egy ernyő alatt" indult meg a tanév. Az intézmények fúziójára a magyarázatot a Dél-dunántúli Operatív Program (DDOP) infrastruktúrafejlesztési pályázata adja,[33] amely az ún. integrált közoktatási intézmények mellett tette le a voksot, ezért csak olyan iskola bővítését, korszerűsítését támogatta, amely legalább öt település társulásában működött, s minimum 300 gyermek oktatását, nevelését látta el. Ezeknek a feltételnek pedig sem a mágocsi, sem a bikal–egyházaskozári intézmények nem feleltek meg. Ezért, ahogyan a bikal–egyházaskozári intézményvezető 2010 tavaszán megfogalmazta: a felek gazdasági és szakmai önállóságuk fenntartása mellett, úgymond, „érdekházasságot kötöttek". Az alku szerint az egyesült társulás pályázata bekerült a Sásdi kistérség LHH[34] programban összeállítandó fejlesztési projektcsomagjába, ami – Mágocs gesztorsága mellett – a kistérségen kívüli tagintézmények támogatási jogosultságát is biztosítja és az elnyerhető, 520 millió forint körüli támogatási összegen mintegy 2/3-1/3 arányban osztoznak Mágocs javára.[35]

Bár az egyesülésnél elsősorban a két iskola korszerűsítésére, illetve bővítésére fordítható támogatás megszerzésének lehetősége lebegett a döntéshozók szeme előtt, azért mindkét oldalon felmerültek más szempontok is. A bikali polgármesterrel és intézményvezetővel 2010 tavaszán készült interjúkban ott bujkált az aggodalom, hogy vajon meddig tudják állni a sarat a gyermekekért folytatott versenyben. Vajon sikerül-e meggyőzniük évről évre a lengyeli és mázai, vagy a nagyhajmási szülőket, hogy a bikal–egyházaskozári iskolát válasszák a közelebbi iskola helyett.

S még egy körülmény. Félreértés volt, vagy utólagos magyarázat, tény: a bikali és egyházaskozári döntéshozók főként azzal magyarázták lépésüket, hogy „a törvény belekényszerítette őket" a társulásba, éspedig a 2009. évi költségvetési törvény tervezete, amely szerint csak 8 évfolyammal működő székhelyiskola maradt jogosult a kiegészítő támogatásokra, amely feltételnek az egyházaskozári iskola nem felelt meg, hiszen csak négy osztállyal működött. Nos, a költségvetési vita során a 2009 előtt is tagozati megosztásban működő iskolák kikerültek az intézkedés hatálya alól, addigra azonban a kocka már el volt vetve. Komoly szándék a megegyezésből való visszalépésre vélhetően nem volt, hiszen a lépés, az egyházaskozári intézményegység tagintézménnyé válása újabb támogatásokat hozott a fenntartók számára, ami egybevágott normatívamaximalizáló törekvéseikkel.

Ha az új szervezetet, a Hegyháti Intézményi Társulás ÁMK-t vesszük górcső alá, azt mondhatjuk, hogy – bár az elrendezés hierarchikus, hiszen létezik egy központ, amely alá az intézményegységek tartoznak – a vizsgálat idején az egyesülő intézményegységek nagyfokú függetlenséget élveztek, a gazdálkodás tekintetében maradéktalanul, de túlnyomórészt

33 DDOP 3.1.2./2F: Integrált kis- és mikrotérségi oktatási hálózatok és központok fejlesztése.

34 LHH program: a leghátrányosabb helyzetű 33 kistérség fejlesztési programja.

35 Megjegyezzük, hogy kétszer is nekifutottak a pályázatnak, az első alkalommal még 800 millió forintos volt az igényelt támogatási összeg, a pályázatot azonban formai okokból elutasították.

szakmai kérdésekben is. Ahogy a Sásdi Többcélú Kistérségi Társulás munkaszervezete továbbította a jogosult intézményi társulásoknak a kötött felhasználású normatívákat, ugyanúgy írta jóvá a Hegyháti Intézményi Társulás ÁMK gazdasági igazgatósága ezeket annál az intézményegységnél, amely a jogosultságot megszerezte. A normatívák tehát nem kerültek közös kalapba, csak a közvetítés lépcsőfokai gyarapodtak eggyel.

Az új intézményben a fő intézményegységek az elnevezés változása mellett fennmaradtak, éspedig olyan szerkezetben, hogy a központi intézményegység a Hegyháti ÁMK volt, az intézményegységek Mágocson a központi iskola szerepét betöltő általános iskola, az óvoda és a könyvtár, Bikalon és Egyházaskozáron a bikali tagóvoda és az 1–4. évfolyamos tagiskola, az egyházaskozári központi óvoda és bölcsőde, továbbá az 5–8. évfolyamos tagiskola, valamint az egységes Bikal–Egyházaskozári Óvoda, Bölcsőde.

A társulási szerződést a gesztor, Mágocs város önkormányzata mellett további tíz település polgármestere írta alá: a városkörnyéki három község vezetőjén kívül a bikal–egyházaskozári iskola fenntartói körének képviseletében eljárók, Lengyelt és Mázát is beleértve.

Az első évben a társulási tanács a bikal–egyházaskozári iskola igazgatóját bízta meg az ügyvezetői feladatokkal – őt támogatta a mágocsi képviselő-testület, sőt, a tantestület is –, majd 2010 augusztusában pályázat útján választotta ki az új főigazgatót (aki korábban a mágocsi tantestületben dolgozott). Az ő illetményét, továbbá a háromfős gazdasági igazgatóság költségeit – ami együttesen mintegy 20 millió forintot tesz ki – a fenntartók a közoktatási intézményekbe járó gyermekek létszáma alapján adják össze. A gazdasági igazgatóságra az érintettek úgy tekintettek, mint szükséges, ám a működést nagymértékben megdrágító egységre: korábban mind Mágocson, mind Egyházaskozáron a polgármesteri hivatal egy ügyintézője végezte a könyvelési feladatokat „ingyen", vagyis körjegyzőségi költségen (Egyházaskozáron) vagy a csúcsvezetés költségeire összeadott összeg harmadáért (Mágocson).

Működése alatt az ügyvezető főigazgató három pedagógust bocsátott el a mágocsi tantestületből, egyikük nyugdíj előtt állt, a másik kettőnek még néhány éve hátra volt a nyugdíjig. Így mindjárt megteremtődött az áttanítás szükségessége mindkét irányban. (Egyházaskozáron a mágocsi tantestület matematika szakos tanára oktatta a tárgyat, míg egyházaskozári pedagógusok tanítottak fizikát és történelmet a mágocsi iskolában). Bár a közeledés első lépéseit mindkét tantestület megtette, pozícióikat féltve óvatosak maradtak, hiszen az áttanítás, bár javítja a szakos ellátást, ugyanakkor elveheti a lehetőséget a nem szakos óraadóktól és a napközibe, vagy tovább, az iskola falain kívülre szorít(hat)ja őket. A tantestületek közötti távolságtartásban a nagy érdeksérelmek mellett, mint amilyen a Mágocson keresztül Bikalra utaztatott óvodások és kisiskolások ügye, a tantestületek közötti kulturális, attitűdbeli különbségek is szerepet játszottak.

Míg Mágocson a fúzió előtt a túlmunkát – jogosan – túlóradíj jutalmazta, a bikal–egyházaskozári iskolában – hasonlóan más kisiskolákhoz – erről önként lemondtak a pedagógusok.

„A mi dolgunk az, hogy jól tanítsunk, hogy ide hozza a szülő a gyereket" – vallotta meggyőződéssel a bikali tagintézmény vezetője egy interjúban. Ugyanő arra a kérdésre, hogy nem volna-e járható középút a két szélsőséges álláspont között – mely szerint az egyik mindenért pénz követel, a másik a többletmunkáért nem kér fizetséget – azt válaszolta: „Ez a középút. Megcsináljuk, amit meg kell, igaz, nem pénzért, de jól érezzük magunkat a bőrünkben, mert itt a gyerek az első számú, fókuszban lévő személy, és van munkánk." Többek között ezért volt még tanulószoba a felső tagozaton a bikal–egyházaskozári iskolában a 2010/2011-es tanévben, aminek ellátása mindaddig problémamentes volt, ameddig csak egymás között kellett beosztani a tanulószobai órákat, ám az áttanítás zavart okozott. „Ha áttanít valaki, vállalja a tanulószobát is! Nehogy már az legyen, hogy az áttanítók tanítják a szaktantárgyakat, az itteniek meg tanulószobáznak!"

A főigazgató asszony ugyanakkor a szakos oktatás kérdését tartotta szem előtt, ebből nem engedett, sőt azt is ambicionálta, hogy szorosabbra fűzzék az együttműködés szálait és az áttanítás mellett közös munkaközösségeket is létrehozzanak. Hogy a kooperációnak vannak tartalékai, azt a tagiskolai tantestületekben is látták a vizsgálat idején, s nem is zárkóztak el ettől.

A tantestületek közötti falak vélhetően könnyebben leomlanának, ha a központilag könyvelt, ugyanakkor decentralizált gazdálkodás nem tartaná fent a gyermekek megszerzéséért folytatott harcot. Ezzel együtt úgy véljük, hogy a mágocsi, bikali és egyházaskozári közoktatási intézmények akkor is a Hegyháti ÁMK „ernyője" alatt maradnak, ha a közös cél, a támogatási források megszerzésének fiaskója végérvényesen beigazolódik.[36]

EGY GETTÓISKOLA MEGSZŰNÉSE, ÉS AMI UTÁNA KÖVETKEZIK

TÖRTÉNET ÉS VÉGKIFEJLET

Baranyajenő és Szágy, a baranyajenői általános iskola fenntartására társult két önkormányzat 2008. július másodikán tartott közös testületi ülésén eldönti, hogy „2008. augusztus 31-vel jogutód nélkül megszüntetik a Baranyajenői Általános Iskola intézményt. A megszüntetés oka: az intézmény finanszírozásának ellehetetlenülése, továbbá a tanulói létszám radikális csökkenése. A két önkormányzat közoktatási feladatáról a TOT [Települések Oktatási Társulása] Sásdi Általános Iskola útján gondoskodik feladatellátási megállapodás keretében".[37]

36 A fiaskót formai hiba indította el, és a kutatás lezárásának időpontjában az látszott valószínűnek, hogy formai hiba okozta az utolsó, vélhetően végérvényes elutasítást is.

37 Forrás: Baranyajenő és Szágy közös testületi ülésének jegyzőkönyve, 26/2008-as határozat, 2008. július 2.

A határozat egy éveken át elhúzódó, konfliktusokkal, sérelmekkel kísért folyamat végére tett pontot. Az intézmény megszüntetése elkerülhetetlen volt. Az iskola talán megmenthető lett volna, ha a gödrei és baranyajenői intézményt fenntartó önkormányzatok hajlandók és képesek együttműködni egymással, s még időben közös megoldást találnak arra, miképp tartható meg mindkét településen a kisiskola. A megegyezést nem csupán a Gödre és Baranyajenő vezetői közötti kompromisszumképtelenség, s nem is csupán a méltatlan gyerekvadászat – diákok „átcsábítása" a gödrei iskolába – tette lehetetlenné. A szülők maguk sem támogatták az iskolák összevonását, a két intézményben folyó pedagógiai program különbsége mellett a baranyajenői általános iskola összetétele, a cigány tanulók magas aránya is az elutasítás indokai között szerepelt. A szülők úgy vélekedtek, ha elkerülhetetlenné válik az iskolájuk bezárása, akkor inkább Sásdra íratják gyermekeiket.[38]

A baranyajenői iskolát övező folyamatos bizonytalanság – lényegében 2004 óta minden évben napirendre került a kisiskola sorsa, s felröppent esetleges megszűnésének híre –, maga is forrása lett az iskolából való elvándorlásnak – elsősorban Sásd irányába –, ami azután csak növelte a fenntartás anyagi terheit. E terhek lényegében Baranyajenőre nehezedtek; az iskolafenntartó társulásból Tormás 2005-ben, Baranyaszentgyörgy 2006-ban lépett ki, „menekültek a süllyedő hajóról", s noha továbbra is jártak ide a két faluból gyermekek, az önkormányzatok nem fizették utánuk a normatíván felül szükséges összeget. Szágy nem menekült és fizetett is, ám ott nagyon kevés volt a gyerek, így az ő hozzájárulásuk nem mérsékelte a hiányt, amely az utolsó években 20-25 millió forint körül állandósult. Baranyajenő önkormányzata tudatában volt annak, hogy az iskola sorsa előbb-utóbb a megszűnés, a nehéz döntést azonban vonakodott meghozni, illetve igyekezett elodázni tárgyalásokkal és megtakarítási lépésekkel.[39]

Gödrében az esetleges egyesítést 2007–2008 táján úgy képzelték el, hogy Baranyajenőn csak az alsó tagozat marad meg, a felsősök Gödrébe járnak, a gödrei gyerekek azonban nem mozdulnak sehová. Ezt a változatot a baranyajenői községvezetés nem fogadta el. Azt viszont szívesen vették volna, ha a jenői kisiskola a sásdi intézmény alsó tagozatos tagiskolájaként (tehát jogutódlással) működik tovább, erre viszont Sásd nem volt hajlandó, nem akarván magára venni a felső tagozat megszüntetésével járó adminisztratív és anyagi terheket (pedagógusok elbocsátása, végkielégítések kifizetése). Már akkor nyilvánvaló volt, hogy a sásdi iskola nem vesz át tanárokat a baranyajenői iskolából; nem dolgoztak ott olyan szakos pedagógusok, akikre Sásdnak szüksége lett volna.

A megtakarításra tett lépések között szerepelt 2007-ben az osztályok összevonása, a létszámleépítés (a teljes munkaidős karbantartó azon túl négy órában dolgozott, a nyugdíj-

38 A gödrei mikrotérségből már 2004-ben is 32 gyerek járt a térségi központ általános iskolájába *(Kovács–Rácz, 2008, 295. o.),* 2007-ben 35 diák tanult Sásdon a mikrotérségből. (Forrás: A Sásdi kistérség közoktatás fejlesztési terve, 2007)

39 Az általános iskola (és az óvoda) működtetési hiányait Baranyajenő önkormányzata ÖNHIKI és működésképtelenné vált önkormányzatoknak szánt forrásokból, éppen az intézményre hivatkozva, nagyobbrészt fedezni tudta állami támogatásból.

ba ment kolléga helyére nem került más). Mindez azonban már nem volt elég ahhoz, hogy az iskola negyvennégy gyermekkel és hét pedagógussal megmenthető legyen.

Pedagógus, szülő, fenntartó egyaránt úgy emlékezik, hogy az utolsó évekre a baranyajenői iskolában „elszabadult a pokol", az intézmény végletesen szegregálódott; akik tehették és akarták, már korábban elvitték a gyermekeiket, cigány családok is, itt már csak a „kezelhetetlen", részben túlkoros, otthon már felnőttnek számító gyerekek maradtak. A gyerekek között a norma éppen a normaszegés lett, s ez a kis elvadult közösség kivetette magából azokat, akik igyekeztek tanulni, megfelelni az elvárásoknak.

> Az iskolában eluralkodott állapotokat pontosan kifejezik az igazgató asszony szavai, amelyeket a már idézett jegyzőkönyv rögzített. Amikor a baranyajenői és a szágyi képviselők azt kérdezték, vajon az iskolai taneszközöket át lehet-e adni a sásdi intézménynek, a következő válasz kapták: „öt éve nem vettek egy szemléltető eszközt sem a normatívából. Ezeket kizárólag önrész nélküli pályázatokból nyerték. A számítógépek teljesen leamortizálódtak, ami még működik, az a kanonok úr adománya volt. Elképesztő rongálások voltak az utolsó félévben, nem lehetett bírni a gyerekekkel."[40]

Az éveken át elhúzódó leépülés a pedagógiai munkát sem hagyta érintetlenül. Egy hajdani tanító így emlékezett erre:

> „De a vége az szörnyű volt, ez a nagyon sok problémás gyerek, mert már csak ők maradtak – és nagyon nagy hátrányokkal jönnek, szociokulturális, nyelvi hátrányok, és az is szomorú, hogy a szülők között is, jó, ha a nyolc általános megvan. Tudom, hogy van olyan szülő, aki analfabéta, a nevét tudja leírni, de különben… Hát hogy segítene ő a gyerekének?! (…) Én sokszor úgy éreztem, hogy mi vért izzadunk, és még sincs eredményünk."

A kompetenciaméréseken valóban nagyon rosszul teljesített az iskola, s az is a pedagógiai munka nehézségeire utal, hogy a kistérség iskolái közül Baranyajenőn volt a legmagasabb a hiányzó gyerekek aránya, s itt mutatkozott a legnagyobb hiány szakos pedagógusok tekintetében is.[41]

Iskolája megszüntetése után Baranyajenő nem lépett a sásdi iskola fenntartói társulásába, a feladatellátási megállapodást elegendőnek tartották, holott Sásd abban lett volna érdekelt, hogy Baranyajenő a társulásba tagintézményként behozza óvodáját. A falu, a testület azonban a kutatás lezárulásáig ragaszkodott a teljes kihasználtsággal működő, felújított,

40 Forrás: Baranyajenő és Szágy közös testületi ülésének jegyzőkönyve, 2008. július 2. Az említett, köztiszteletnek örvendő kanonok hosszú éveken át, haláláig Sásdon szolgált, a kistérség oktatási intézményeinek, településeinek nagyon sokat segített külföldi kapcsolatai mozgósításával.

41 Forrás: A Sásdi kistérség közoktatás-fejlesztési terve. Szigetvári Kultúr- és Zöld Zóna Egyesület 2007.

barátságos, jó szakmai hírű óvodájának önálló működtetéséhez.[42] (A volt iskolaépület a község tulajdonában maradt, árulnák, ha lenne, aki megveszi.) A Sásdra járó gyermekek után az első két tanévben 30 ezer forintot fizettek,[43] 2010 őszén került sor a kiegészítő támogatás felülvizsgálatára és a későbbi összeg meghatározására.

Gödrét, a gödrei általános iskolát a baranyajenői iskola bezárása és a gyermekek Sásdra íratása veszteségként érte, amelyet azonban az elmúlt két tanévben kompenzálhatott az a tény, hogy a sásdi általános iskolába járó baranyajenői gyerekek közül nem egy átjött Gödrébe.[44]

KONFLIKTUSOK, NÉZŐPONTOK

Amikor korábban, 2008 tavaszán a térségben jártunk, tudható volt, hogy a baranyajenői iskola nem működik tovább, s hogy a gyerekek a következő tanévtől a sásdi iskolába járnak. Az is nyilvánvaló volt, hogy a jenői gyerekek rossz híre megelőzte jövetelüket. Erre utal az akkori sásdi igazgatónővel készült interjú, amelyben megfogalmazta egyrészt a tantestület félelmét a várható feladattól – olyan gyerekek jönnek ide, akik nem ebben az iskolában nevelődtek –, másrészt éppen a félelmek miatt hangsúlyozta, hogy szükség lesz a biztonságos oktatás feltételeinek megteremtésére (zárható kapu, portaszolgálat biztosítása, kapcsolatfelvétel a rendőrséggel stb.).

2010 tavaszán jószerivel minden beszélgetőpartnerünk azt hangsúlyozta, hogy a sásdi iskolát felkészületlenül érte a jenői gyerekek érkezése – ami azután az elkövetkező problémák fényében helytálló megállapításnak tűnik. Ugyanakkor elgondolkodtatónak tartjuk azt a, néhány sásdi pedagógussal folytatott beszélgetés során elhangzott véleményt, amely szerint nem volt idő és mód felkészülni a fogadásukra, mert a testület nem volt kellően és időben informálva, minden túl gyorsan történt.

Nagyon nehéz megválaszolni azt a kérdést, vajon felkészülhet-e bárhogyan is egy kisvárosi, viszonylag nagy létszámú osztályokat tanító, hagyományos pedagógiai módszerek mellett elkötelezett, eredményorientált, közismerten „szigorú" tantestület arra, hogy kezelje azokat a pedagógiai-nevelési problémákat, amelyek egy szélsőségesen szegregált iskolából érkező tanulók megjelenésével járnak. Tény, hogy a szabályozás nem kínál lehetőséget az intézmények fokozatos, kimenő rendszerben történő felszámolására; túl költséges lenne ez a megoldás. Ugyanakkor a beszélgetések során nyilvánvalóvá vált számunkra, hogy sem

42 Az óvoda 25 férőhelyes, 2010-ben 29 gyerek járt ide, az ötszázalékos túllépéshez hozzájárult az önkormányzat.

43 Nem sok ez az összeg, vélte a baranyajenői körjegyző, különösen ahhoz képest, hogy mennyit kellett hozzátenniük saját iskolájuk működtetéséhez.

44 A 2007/2008-as tanévben a gödrei általános iskolába hat gyermek járt be Baranyajenőről, a 2009/2010-es tanévben 18. A baranyajenői önkormányzat nem lépett be a gödrei általános iskola fenntartói társulásába, feladatellátási megállapodást sem kötött, s nem fizeti a kiegészítést a bejáró jenői gyerekek után.

fenntartói, sem intézményi szándék vagy erő nem mutatkozott a prognosztizálható konfliktusok kezelésére; a tantestületek nem ültek össze, az érkező tanulókat nem ismerték meg az osztályfőnökök, gyerekek, befogadásukra sem készültek fel. Egyik oldalon az iskola megszűnésének, a pedagógusok egzisztenciális ellehetetlenülésének drámája, a másik oldalon a félelem, bizonytalanság, s talán a kényelem gátolta a felkészülést az elkerülhetetlenre.

A sásdi iskolába már évek óta jártak cigány és nem cigány tanulók a baranyajenői intézmény beiskolázási körzetéből, s ezekkel a gyerekekkel úgymond nem volt gond: „ez az egy-egy gyerek jobban beilleszkedett, mint amikor egy osztályba hat vagy hét kerül." Mert szeptemberben egyszerre úgy negyven gyerek jelent meg Sásdon. A sásdi pedagógusok hangsúlyozták, hogy a korábban itt tanuló baranyajenői vagy általában a cigány gyerekekkel nem voltak problémák, ám meglehetős sokkot okozott, amikor egy-egy osztályban megjelent öt-hat jenői gyerek, összetartó kis közösséget alkotva, s olyan viselkedéssel – „átdobja a radírját, föláll, káromkodik, visszakáromkodik" –, amelyet a sásdi intézményben nem tolerálnak. Úgy látták, hogy a baranyajenői gyerekek megjelenésével „drasztikusan romlott a magatartási színvonal és a tanulmányi is".

Az átjövő hetedikesek mind a B osztályba kerültek volna, mivel azonban így a maximális osztálylétszám fölé léptek volna, s mert az érkező gyerekek halmozottan hátrányos helyzetűek, a fenntartó engedélyével létrehoztak számukra egy felzárkóztató F osztályt, 15 fővel.[45] Vagyis megoldásként ezen az évfolyamon a nehezen kezelhető gyerekek szegregációja kínálkozott.

> A pedagógusok tudják, hogy a beilleszkedési folyamatot nem csak ők és a sásdi iskolások szenvedték meg. Az egyik pedagógus így beszélt erről: „A gyereknek is nehéz, volt a hetedikben olyan gyerek, aki állandóan büntetést kapott, hol ezt csinált, hol azt, a viselkedésével voltak bajok, és egyszer beszélgettünk, és azt mondta, hát ő nem érti, hogy ő sokkal jobb idén, mint tavaly Baranyajenőn, és mégis egyfolytában büntetést kap. Pedig ő már mennyit változott! De nekünk ez nem egy elfogadható norma, hogy olyanokat csinál, amiket csinált. A mi szabályaink szerint járt neki a büntetés. De ő meg úgy élte meg… A gyerekek azt hitték, hogy sokkal jobbak, és ahelyett, hogy megdicsértük volna őket, büntetést kaptak. Rossz, biztos, hogy nekik is nagyon rossz volt, de akkora szakadék volt a kettő között! Az, hogy valaki visszabeszél órán, csúnyán beszél, kimegy meg eszik – azért ezek nem olyan dolgok…"

45 Sásdon az A osztályok német nemzetiségi oktatásban részesülnek, a B-sek angolt tanulnak. Ha kimondatlanul is, eddig az A osztályok voltak azok, ahová a jobb képességű gyermekek kerültek. Az E osztályokban SNI-gyerekek oktatása zajlik. Mivel a baranyajenői iskolában idegen nyelvként angolt tanultak a diákok – egy nyelvvizsgával rendelkező kolléga oktatta őket –, jellemzően a B osztályokba kerültek. Az elsősként beiratkozó gyerekek esetében azonban már a szülők választhatnak.

A baranyajenői gyerekek megérkezése még 2010 tavaszán is olyan „ügy" volt, amely két tanév alatt sem jutott nyugvópontra. Az iskolában konfliktusok keletkeztek, az erőszak, verekedés, lopás sem volt ritka. A szülők megelégelték a helyzetet, és munkaközösségük levélben fordult az – ekkor már új – igazgatónőhöz, hogy tegyen lépéseket a rend helyreállítása érdekében. „Olyan mértékben elindult az iskolai erőszak, nagyon sok szülő megkeresett (…) és akkor írtam egy levelet az iskola vezetésének, hogy álljon meg a menet, nehogy az legyen, hogy a gyerekek baseballütővel fognak járni, meg késsel, mert meg kell védjék magukat, mert akkor előbb-utóbb országos médiasztár lesz Sásd" *(a szülői munkaközösség egyik tagja).*

Az igazgatónő partnernek bizonyult, már kinevezése után, 2009 októberében felvette a kapcsolatot a rendőrséggel és a polgárőrséggel, rendőrök ezt követően rendszeresen felbukkantak az iskolában, beszélgettek a gyerekekkel is. Az igazgatónő nem örült ennek, de kollégák és szülők egyaránt fontosnak tartották a rendőri jelenlétet, azt remélve, hogy visszatartja a gyerekeket a lopástól, verekedéstől. Az igazgatónő kezdeményezésére a 2009/2010-es tanévben Baranyajenőn, Sásdon és Felsőegerszegen szülői klubokat szerveztek, azzal a céllal, hogy a szülőkkel, gyerekekkel közösen próbálják megbeszélni és megoldani a problémákat. Úgy tűnik azonban, hogy a klub nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket; a megbeszéléseken több pedagógus vett részt, mint szülő, s utóbbiak közül éppen a leginkább érintettek mutattak érdektelenséget. Az igazgatónő úgy tervezte, hogy valamilyen formában folytatják a szülőkkel való beszélgetéseket, de már Sásdon.[46]

A sásdi pedagógusok szerint nagyon gyenge képességű gyerekek érkeztek 2008 őszén, és nincsenek jó véleménnyel a baranyajenői iskolában zajlott pedagógiai munkáról sem. „Ahhoz képest, hogy ott ők kevesen voltak egy osztályban, ahhoz képest se a viselkedésük, se a szokásrendszerük, se a tudásuk, semmi se volt. Ott biztos, hogy több törődés jutott egy gyerekre időben, de ha mérjük, akkor semmi nem látszik."

A baranyajenői pedagógusok közül – majd' mindegyikük sásdi lakos – a pályán mindössze ketten maradtak, egyikük Gödrén dolgozik támogatott projekt keretében mentorként, másikuk Sásdon megbízási szerződéssel, gyógypedagógusként. Ő igazságtalannak és méltánytalannak tartja a hajdani iskoláját, s az ott dolgozó tanárok teljesítményét illető kritikákat:

> „Erre mondanám, hogy némely kolléganőnek ki kellene menni oda, és azt, amit mi végigcsináltunk, azt végigcsinálni. Mert mi tanítottunk úgy az utolsó két évben, hogy reggel nyolctól négyig. És a napközis munkáért semmi fizetést nem kaptam! Meg azért sem, hogy ottmaradtam korrepetálni, felzárkóztatni vagy bármi! És csináltuk, még így is, csak legyen munka-

46 A 2010. szeptember 27-i dátummal keltezett dokumentum, a Sásdi ÁMK Általános Iskolájának Házirendjében is megjelennek a beszélgetések során elhangzott nevelési problémák, a diákok kötelességeinek listájában szerepel többek között a pontos megjelenés, a tanítási órákon való tevékeny részvétel, a rongálás, rágógumizás, alkohol- és drogfogyasztás és cigarettázás tilalma, a kulturált viselkedés, a mellékhelyiségek kulturált használata. A tanuló kötelessége, hogy magával hozza tanszereit, tiszteletben tartsa mások tulajdonát, néma felállással üdvözölje a tanárt, továbbá hogy tartsa tiszteletben „azt a tényt, hogy társainak joga van a tudás nyugodt körülmények között történő elsajátítására", valamint „az iskola tanárai, alkalmazottai, tanulótársai emberi méltóságát és jogait".

> helyünk! (…) Nem látnak bele, annyira más a környezet, hogy nem hiszik el, hogy mi mennyi mindent tettünk azért, hogy előrébb jussanak… Ezt többször mi is megkaptuk, hogy mi nem tettünk, nem tanítottuk… Énnekem a 45 perc volt az órán meg délután a napköziben a lecke megírása. Ha a gyerek hazament, itt a szülő nem kérdezte meg, hogy mit tanultál, kisfiam, itt nem ült le vele, hogy gyere, gyakoroljunk, hogy holnap csillagot kapjál olvasásból. Itt, ha hazament, bevágta a táskáját a sarokba, jobb esetben, ha hazavitte, volt olyan, aki haza sem vitte a héten a táskáját, sőt volt olyan, egész évben ott volt a táskája, hiába mondtuk, hogy néha haza kell vinni meg megmutatni – nem. (…) Itt nem volt az a szülői háttér, ami itt a sásdi iskolában még megvan!"

Ő volt egyike azon beszélgetőpartnereinknek is, akik szerint túlzás minden konfliktus, baj, nehézség forrásának a baranyajenői gyerekeket megnevezni. Ugyanilyen véleményt hallhattunk baranyajenői szülőtől, nagyszülőtől és a községi körjegyzőtől; a sásdi iskolában nem csak a jenői gyerekek „rosszak", s közvetve erre utal az a tény is, hogy szülői klubot nem csupán Baranyajenőre szervezett az iskolavezetés.

> „Nekem az fáj, hogy egy kalap alatt említik, hogy baranyajenői gyerekek! És hogy ők a problémásak. Mert nem így van! Mert negyvennégy gyerek jött át, s ha végignézem, hogy hány problémás van közöttük, akkor tíz mondjuk. És így általánosítani! És sajnos ez megy kifelé is, hogy 'mert amióta bejöttek a baranyajenői gyerekek'. Ha ezt meghallja egy baranyajenői szülő, akinek áldott jó kislánya van, csak éppen a képességei nem olyanok, hát nem örül neki. És ebből fakadt olyan is, hogy elvittek gyereket, mert itt nem akarják elfogadni, lenézik a gyereket… Én ezt sérelmeztem, és a szülői klubon szóvá is tettem, hogy másfél éve idejárnak, de ők mégis a baranyajenői iskolás gyerekek. És ez nemcsak nekem fáj! Én mondtam, mikor lesz végre az, hogy a mi gyerekeink?!" *(volt baranyajenői pedagógus)*

Már említettük, hogy Sásdról több jenői gyerek is átment Gödrébe. Volt, aki megbukott, volt, aki állítólag lopott; így vagy úgy, „nem érezték itt jól magukat, nem volt sikerélményük."[47] A gödrei iskola igazgatója arról számolt be, hogy az átiratkozó gyerekek és szüleik szerint osztálytársaik, más gyerekek piszkálták, csúfolták, nem fogadták be őket. A gödrei igazgató is úgy véli, Sásdon nem voltak felkészülve a pedagógusok „ennyire problémás" gyerekek fogadására, Gödrén viszont a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók száma eleve magas, s itt már évek óta befogadó iskolai légkört alakítottak ki a „problémás" gyerekek számára. Az igazgató erről így beszélt: „Jön, a gyerekek is, ugyanúgy az osztályfőnök, bejönnek ide

47 A tapasztalatok vegyesek. Egy baranyajenői szülő arról számolt be, hogy két, Sásdra járó gyermeke soha nem panaszkodott arra, hogy társaik vagy tanáraik csúfolták, bántották volna őket. Ő maga ugyan látja, hogy más a pedagógusok stílusa Sásdon, mint volt Baranyajenőn, de meggyőződéssel állítja, hogy a gyerekeket keményen kell fogni, helyesli a szigort. Egy Gödrére átiratkozott kisfiú azonban arról beszélt, hogy a tanárok különbséget tesznek cigány és nem cigány gyerek között, ugyanazért a vétségért az előbbi beírást kap, az utóbbi semmit.

először hozzánk az 'újoncok', jön az osztályfőnök, behívjuk ide, akkor bemennek az osztályba, a gyerekek mindjárt körbeveszik az új jövevényt. Az új jövevény mindig a legfontosabb." Gödrén nem hallottunk panaszt az átiratkozott gyerekekre, elfogadják a játékszabályokat, megnyugszanak.

Úgy tűnik, hogy a sásdi panaszok ellenére a második tanév végére kialakult valamiféle egyensúlyi helyzet Sásd és Gödre iskolái között. Mindkét iskolának nagy szüksége van a gyerekekre. A sásdi iskola igazgatónője szerint „ha a baranyajenőiek nem lennének itt, akkor – a baranyajenőiek körülbelül olyan ötven-hatvan fő[48] – (…), az legalább három-négy pedagógusállást jelentene. Az, hogy a baranyajenőiek idekerültek, az életmentő injekció volt ennek az iskolának". Ugyanakkor, láttuk, hogy az iskolát felkészületlenül, mondhatni, sokként érte a jenői gyerekek érkezése, és nem vagy nehezen tudta kezelni azokat a pedagógiai, nevelési problémákat, amelyek 2008 őszétől jelentkeztek. Gödre iskolája pedig menekülési utat kínált azoknak a tanulóknak, akik nem tudtak alkalmazkodni az új körülményekhez, akik nem találtak befogadó osztályközösségre, akik kezelhetetlenek voltak a pedagógusok számára, illetve, akik tanulási nehézségekkel küszködtek.[49] Gödrében hosszú évek óta küszködnek a fennmaradásért, minden egyes gyermeknek örülnek, ennek azonban ára van: az intézményt eddig is jellemző szegregálódás további erősödése.

Azok, akik még ma is fájlalják, hogy Baranyajenőn bezárták az iskolát – szülők, pedagógusok –, a kis létszámot, a családias légkört, a tanárok és a szülők közötti közvetlen kapcsolatot hiányolják. Azzal is érvelnek, amit Gödre esetében értékként említenek, hogy a nagyon rossz szociális környezetből, kulturális hátrányokkal, tanulási, magatartási problémákkal érkező gyerekek számára a kisiskolai lépték és légkör megfelelő. Arra a kérdésre azonban, hogy azoknak a gyerekeknek, akik belépnek, és benn maradnak a sásdi iskolában, vajon jobb lesz-e, vajon több esélyük lesz-e a továbbtanulásra, mobilitásra, mint ha Baranyajenőn maradhattak volna, jellemzően igen a válasz. Ezt az a pedagógus is megfogalmazta, aki húsz évet töltött a baranyajenői iskolában.

> „Ezt fájó kimondani, de ami a végén maradt nekünk gyerekanyag, ha csak olyan gyerekanyagunk lenne, akkor jobb, hogy megszűnt [a jenői iskola]. Tehát akkor jobb, hogy bekerült egy nagy közösségbe, és lát mást is. Én is azt mondom. Nálunk nem volt húzóerő, nem volt pozitív minta, példa, vagy nagyon kevés. És tényleg már úgy volt, hogy szinte felülkerekedtek azok,

48 A mikrotérségből érkező gyerekekről van szó, azokról, akik beiskolázási körzete a hajdani jenői iskola volt. A 2009/2010-es tanévben a sásdi iskola 387 tanulója közül 171 volt bejáró, közülük 62 gyerek járt Baranyajenőről, Baranyaszentgyörgyről, Tormásról, valamint Szágyról (29; 15; 14; 4). Gödréből mindössze ketten tanultak Sásdon. Forrás: iskolai adatközlés. A nagyszámú bejáró tanuló miatt a sásdi iskolabusz e környékről hozza-viszi a gyerekeket, ám az sem elég, VOLÁN-járatot is igénybe kell venni a közlekedéshez.

49 Egy baranyajenői nagyszülőtől hallottunk kritikus összehasonlítást a két iskoláról, unokái ide is, oda is járnak. Ő annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a sásdi iskolában a pedagógusok nem foglalkoznak a kevésbé jó képességű, lassabban haladó (jenői) gyerekekkel, csak a jobb képességű, tehetségesebb gyerekekre figyelnek, hiszen azokkal könnyebben, gyorsabban sikereket érhetnek el. A pedagógusok szerinte Sásdon nincsenek arra kényszerítve, hogy a kevésbé jókkal is foglalkozzanak, ott még van elég gyerek. Ezzel szemben Gödrében minden egyes gyerekre figyelnek, ott mindenki egyformán számít.

akik rendetlenek – és a jó képességű vagy szorgalmas tanuló húzta meg magát, vonult félre, és őt közösítették ki, régen ez nem így volt, ez pont fordítva volt. (…) Úgyhogy ilyen szempontból biztos jobb, hogy nagyobb közösségbe kerültek, látnak mást, szép a környezet, a mi iskolánk öreg volt, itt a környezet is jobb… És én bízom benne, hogy akik már bekerülnek úgy, hogy nincsenek megbélyegezve, nekik talán előnyükre válik, hogy ide járnak. Több lehetőségük lesz."

INTÉZMÉNYI KONCENTRÁCIÓ ÉS PEDAGÓGIAI MEGÚJULÁS

Az irányító hatóság 2008 tavaszán hozta meg az első körös támogató döntést a Sásd város önkormányzata által a regionális operatív program keretében[50] beadott pályázatról, amely a „Sásd mikrotérségi Integrált Közoktatási és Művelődési Intézmény létrehozása, fejlesztése" címet viselte. A 793 millió forinttal támogatott és valamivel több, mint 834 millió forintos összértékű, nagy volumenű beruházás eredményeként a városban nem csak az oktatási és művelődési és intézmények újultak meg – s cseréltek részben helyet –, hanem egy új, sportcsarnoknak, művelődési háznak és zeneiskolának otthont adó közösségi ház is épült. Az infrastrukturális pályázat támogatása lehetővé tette az intézményi integrációt, vagyis az oktatási és művelődési intézmények összevonását. A Sásdi Általános Művelődési Központ kialakítását azonban az érintettek kényszerként élték meg. 2008 tavaszán az általános iskola igazgatónője ki is fejezte ezt; nagyon tartott attól, hogy az összevonás átláthatatlan és kezelhetetlen szervezeti és döntési struktúrát hoz létre. Minden aggály ellenére 2009 nyarán végül létrejött az ÁMK,[51] vezetője egyben az Általános Iskola igazgatója; a központot igazgatótanács[52] irányítja. Az ÁMK intézményegységei az óvoda, az általános iskola, és az iskolához kapcsolódóan a pedagógiai szakszolgálat, a zeneiskola, a könyvtár és művelődési központ, a gazdasági szervezet, s 2010. szeptember 1-jétől a készülő bölcsőde.

A szervezeti változást vezetőváltás is kísérte, 2009 októberében új igazgató[53] került az intézmény élére. A vezetőváltást hónapokig elhúzódó, erős politikai töltetű konfliktusok kísérték,[54] a perdöntő mégis az volt, hogy a sásdi iskolát fenntartó önkormányzatok némelyike

50 DDOP 3.1.2./2F: Integrált kis- és mikrotérségi oktatási hálózatok és központok fejlesztése.

51 A fenntartó önkormányzatok által aláírt új megállapodás az intézményfenntartó társulás fenntartására 2009. július 1-jével lépett életbe. Megváltozott a társulás jogállása, immár nem önálló jogi személy és nem költségvetési szerv. Ezt a változást a törvényi szabályozás módosítása tette szükségessé; költségvetési szervezet esetén önálló vezetőt kellett volna kinevezni, aki nem lehet polgármester, s a településvezetők úgy látták, hogy egy ilyen szerkezet költségeit nem tudnák fedezni.

52 Az igazgatótanács az intézményegységek vezetőiből, a gazdasági igazgatóból, a minőségirányítási csoport vezetőjéből, a technikai személyzetet képviselőből és egy titkosan megválasztott tagból áll. A kibővített igazgatótanács a szülői munkaközösség, a diákönkormányzat és az iskolaszék egy-egy delegáltját is tartalmazza, akik csupán véleményezési joggal vehetnek részt az üléseken.

53 Ő dombóvári lakos, de a kistérségből származik.

54 A posztra a régi igazgató is pályázott, először a második körben végül megerősített igazgatónő mellett döntöttek a fenntartók, ezt a döntést azonban nem fogadta el a sásdi német kisebbségi önkormányzat, amelynek vezetője maga is pedagógus. Egymással ütköző véleményeket hallottunk a beszélgetések során. Tény, hogy a végül kinevezett igazgató nem rendelkezett oktatásvezetői képesítéssel, ez azonban nem is szerepelt feltételként. Az elbeszélésekből úgy tűnik, hogy a támadások egyik oka az volt, hogy az új igazgatónő MSZP-képviselő volt a dombóvári testületben, s hogy ez elfogadhatatlan volt a helyi FIDESZ számára.

erős kritikát fogalmazott meg az iskolavezetéssel szemben. A szerkezeti átalakítás egyúttal alkalmat adott egy szemléletbeli fordulatra is, amelyet Sásd polgármestere fontosnak tartott hangsúlyozni. Az intézményvezetők természetesen autonómiájukat féltették, „egyik sem akarta az átalakítást. Mindegyik úgy érezte jól magát a saját kis várában, ahogy élt benne." A polgármester szerint előbb-utóbb mindenképpen napirendre került volna az oktatási intézmények összevonása, a könyvtár és művelődési ház integrálása mintegy ráadás, „a pályázat adta lehetőség" volt. A polgármester a vele készített interjúban kiemelte, hogy az új szerkezet nem érintette az egységek szakmai önállóságát, legnagyobb előnyét pedig a finanszírozásban látta; túl azon, hogy a felújítások során figyeltek az energiatakarékosságra, „át lehet csoportosítani a forrásokat egyik helyről a másikra, valamelyest (…), ahová éppen a forrás szűkös, és a feladat megvan, oda át lehet csoportosítani". Az ÁMK igazgatónője emellett az intézmények szorosabb együttműködéséből fakadó szakmai többletet említette, a munkaközösségek új rendszerét, a programok összehangolását, nagyobb szabású közös rendezvényeket.[55]

A kollégákkal beszélgetve már visszafogottabb értékelést hallhattunk; az összevonás szakmai értelmét nem nagyon találták, hiszen eddig is mindenki végezte a maga dolgát, s egymással is kapcsolatban álltak az intézmények. „Kicsit tágabb lett, több embert fog át", több adminisztrációval jár a közös rendezvények összehangolása és megszervezése (ezért külön ÁMK-munkaközösség felel).

A sásdi iskolában – a jenői iskola beiskolázási körzetéből idevándorló gyerekekkel együtt is – a tanulói létszám stagnálása, sőt a 2010/2011-es tanévben csökkenése volt tapasztalható; a kimenő három nyolcadik osztállyal szemben az beiratkozó elsősökkel csak két osztályt lehetett indítani. Az ÁMK alapító okirata szerint az általános iskolába maximálisan 521 diák vehető fel, a 2009/2010-es tanévben a kihasználtság 74 százalékos volt.[56] Nem véletlenül hangzott el, hogy az iskola szívesen látná a gödrei felsősöket, s a tanulói létszám növeléséről gondolkodva az igazgató asszony említette a Komlói kistérséghez tartozó Magyarhertelendet, ahonnan az elmúlt években folyamatosan jártak Sásdra gyermekek, de a közeli Magyarszék „elcsábítja" őket, pontosabban az önkormányzatot azzal, hogy alacsony összegű hozzájárulást kér a bejárók után, és a község iskolabusza már megjelent a Sásdi kistérségben is.

Míg a tanulói létszám növelését s ezzel a finanszírozási terhek könnyebbedését az igazgató asszony a szolgáltatások minőségének javításával, például az angol nyelv emelt szintű oktatásával remélte biztosíthatónak, a fenntartók azonnali megoldást követeltek: „…nem hajlandók a falvak fizetni hozzájárulást, mint amennyi így esik egy-egy településre létszámarányosan. Ezt megmondták nyíltan – nem hajlandóak. (…) Azt az ultimátumot kaptuk (…), hogy amennyiben nem tesszük olcsóbbá az iskolát, s ennek módja nyilván

55 A kisebb települések polgármesterei örömmel veszik, hogy az igazgatónő megígérte, az iskolások részt vesznek a községi rendezvényeken.

56 A számított létszám az SNI-gyerekek miatt magasabb, mint a tényleges tanulólétszám.

a leépítés, akkor viszik olyan helyre a gyerekeiket, mert ez csak együttműködési megállapodás, bármikor fel lehet bontani…" [57]

A régóta sürgetett takarékossági megoldások egyike a tantestület létszámának csökkentése; a 2009/2010-es tanév végén három kollégától kellett megválni. A másik takarékossági intézkedés az iskolaotthonos oktatásra fordított összeg megkurtítása; a hátrányos helyzetű gyerekek magas (50%), s az alsó tagozatos osztályokban láthatóan növekvő (56%) aránya indokolttá teszi az iskolaotthonos tanítást, ám a 2010/2011-es tanévtől a fenntartók ezt csak az első és második évfolyamon engedélyezték. S megszüntették a csoportbontást is.

Míg az iskolaotthonos oktatást a tantestület egyhangúan üdvözölte, és a szociális, kulturális, tanulási hátrányok leküzdésében hatékony, eredményes eszköznek tartotta, az SNI-s gyerekek integrált oktatását jószerivel egyhangúan elutasította. Noha az iskolai statisztika alapján úgy tűnik, hogy igen kevés volt az integráltan oktatott tanuló, és a felsős SNI-gyerekek (14 diák) még összevont osztályban, külön tanultak, a pedagógusok vehemensen érveltek az integráció ellen.[58] Álláspontjuk szerint az SNI-gyerekek érdekei is sérülnek az integrációval; egymás társaságában, rájuk szabott módszerekkel, a maguk kis közösségében sikereket érhetnek el, míg a nagy osztályokban elvesznek, a túl nagy képességbeli különbségek miatt kudarcok érik őket, és társaik nem fogadják be őket. A másik oldalon sérülnek a normál vagy jobb képességű gyerekek érdekei is; „azt gondolom, hogy a többségnek joga van ahhoz, hogy ha még többet ki lehet belőle hozni, akkor ne az SNI-gyerek vigye ott el az időt". A nagy létszámú osztályokban, ahol úgyis vannak halmozottan hátrányos helyzetű tanulók, ha melléjük bekerül egy-két SNI-gyerek, a pedagógusnak különösen nehéz dolga van. A kéttanáros modell bevezetésével az integráció is könnyebb lenne, de erre forráshiányos időszakban gondolni sem lehet. A pedagógiai szakszolgálat szakmai vezetője szerint a kéttanáros modell legfeljebb alsó tagozaton működik, felsőben, ahol már szaktanárok tanítanak, semmiképp.

Úgy tűnik, hogy a szülők is osztoznak a pedagógusok véleményében. Az alább megszólaló édesapa kisfia harmadikos volt, amikor az osztályba bekerült két SNI-gyerek. Beszámolójából azonban arra is rámutat, hogy csak rideg integrációról beszélhetünk akkor, ha hiányzik az érzelmi befogadás, ha a pedagógusnak nincs eszköze ahhoz, hogy a gyerekek az osztályközösség tagjává váljanak…

> „Voltam bent ilyen bemutató órán, hát mintha két óra lett volna, volt, amikor az osztállyal foglalkoztak, és akkor gyorsan kellett foglalkozni a két gyerekkel is, mert nagyon nem egy szinten vannak! Annyira nem egy szinten voltak pedagógiailag, hogy valami félelmetes, és szerintem ez is egy félrecsúszott döntés,[59] mert aki, mivel az értelmi szintje megfelelő, sokkal lassabban

57 A számítások szerint 2010-ben az egy tanulóra jutó normatív támogatás (231 864 Ft) és a tényleges bekerülési költség (297 268 Ft) között a különbözet 65 404 forint volt. Forrás: Sásd Város Polgármesteri Hivatalának adatközlése.

58 Olyan pedagógusi véleményt is hallottunk, hogy a szülők az SNI-integráció miatt visznek el gyerekeket az iskolából, de ezt nem erősítette meg az igazgató asszony, Sásdról ritkán járnak más általános iskolába tanulók, s ha igen, az családi okokkal függ össze.

59 Véleménye szerint a másik az, hogy a pedagógusok kezéből minden fegyelmezési-büntetési eszközt kivettek.

> tud haladni, de két órát kell tartani egyszerre. (…) úgy vettem észre, hogy a pedagógus nagyon jól meg tudja oldani, de akkor plusz terhet ró, tehát őrájuk is, fel kell készülni még egyszer. [a gyermeke nem teljesít rosszabbul azóta?] (…) ha a létszám növekedne, de két gyereknél nem. De például azt is észrevettem, hogy az a két gyerek abszolút ki van közösítve. Tehát a többiek. Szerintem nem érzik jól magukat. Hát voltunk osztálykiránduláson, akkor is a kislány félreült, a kisfiú is félreült, a többiek meg abszolút nem foglalkoztak vele. Őnekik is van lelkük – és a törvényhozók ezt nem vették figyelembe. Tehát, hogy egységesen, hogy a gyerekek legyenek egy helyen. A jobb képességű gyerekek tudják, hogy ők mások. Elfogadják, de nem foglalkoznak velük. Tehát annyira ki vannak rekesztődve, hogy valami félelmetes."

Az SNI-i integráció fokozatos, fölmenő rendszerű bevezetése része annak a pedagógiai-módszertani innovációnak, amelyre kötelezően kellett pályáznia a tantestületnek; az intézményfejlesztés támogatásának az integráción túl ez is feltétele volt.[60] Ezt az integrációt a tantestület saját pedagógiai meggyőződése ellenére végzi. Az egyik gyógypedagógus maga is tapasztalta a széles körű elutasítást, amely véleménye szerint abból fakad, hogy „előbb kerültek be a gyerekek az osztályba, mint hogy erre a pedagógusok fel lettek volna készítve. Ez általában mindig így van, hogy az iskolák rákényszerülnek arra, hogy felvállalják, s menet közben indulnak a képzések, amik segítik a pedagógust, és ennek fordítva kellene történnie…"

Általános pályázati tapasztalat, és Sásdon is erről hallottunk panaszt, hogy jószerivel egyszerre történik a programban részt vevők oktatása és az elsajátított módszertan gyakorlatba ültetése, miközben jó, ha az eszközök feléhez hozzájutottak, s rengeteg az adminisztratív teendő, ami az érdemi munkától vesz el időt. Jobb lenne, ha nem egy év alatt kellene mindent megvalósítani, hanem a képzések, eszközök beszerzése után, a második évben kerülnének bevezetésre az új módszerek. „Biztos jó lesz egyszer, de most erősebb a szenvedés, mint az öröm" – értékelte sommásan a helyzetet a projekt szakmai vezetője 2010 tavaszán. A 35 fős testületből tizenegyen vettek részt a projektben, beszélgetőtársaink szerint a tantestület nem kívánta a módszertani megújulást, hiszen nemrégen vettek részt a nem szakrendszerű oktatás bevezetéséhez kapcsolódó 120 órás továbbképzésen. Kikerülhetetlen kényszer volt.[61]

60 TÁMOP 3.1.4-08/2: Kompetencia alapú oktatás, egyenlő hozzáférés – innovatív intézményekben. A Sásdi ÁMK projektjének címe: MAZSOLA – Innovatív óvoda- és iskolafejlesztés Sásdon.

61 Azok a kollégák, akik nem kapcsolódtak be a projektbe, úgy látták, hogy ugyan inkább a fiatalabbak vállalták a részvételt, de az idősebb és a kimaradó tanárok is nyitottak, magától értetődően alkalmaznak új módszereket, hiszen megváltozott a világ, mások a gyerekek, mint húsz évvel ezelőtt, már nem lehet oktatni őket a hagyományos frontális módszerek alapján.

ÖSSZEGZÉS

Ebben az aprófalvas kistérségben, ahol papírforma szerint logikus választási lehetőség lett volna, hogy a társult önkormányzatok közoktatási intézmények egy vagy két központi iskola köré szervezéséről és kistérségi társulási fenntartásáról döntsenek, nem igazolódott a papírforma. Ha voltak is ilyen kísérletek, azok egyéni költségcsökkentési és nem területi közoktatás-szervezési törekvésként jelentek meg. Az sem véletlen, hogy a kistérségi központ, Sásd jutott a legmesszebb ezen a téren, hiszen a város polgármestere, egyben a társulás elnöke biztos lehetett abban, hogy a többcélú kistérségi társulás fenntartóként sem tesz majd olyan lépéseket, amelyek a város érdekeit bármilyen vonatkozásban sértenék.

Megmaradt tehát a kistérségi intézmények tagoltsága, a nagyobb tanulólétszámmal működő körzeti iskolák és a kis létszámú, 100-160 fős, ám ugyancsak körzeti feladatokat ellátó iskolák révén. Kutatásunk megerősítette: ez utóbbiak azok az iskolák, amelyekben először nyertek teret az új pedagógiai módszerek, fogalmazódott meg kihívásként, s vált gyakorlattá az SNI-integráció, a differenciált, a tehetséges gyermekeknek és a képességeikben korlátozottaknak egyaránt esélyt adó oktatás az elmúlt évtized során. A nagy intézmények később léptek, s ha végül rá is kényszerültek az integrációra, azt gyakran jobb meggyőződésük ellenére tették; ezekben az iskolákban az volt a domináns pedagógusi álláspont, hogy az SNI-gyerekeknek nem válik előnyére az integrált oktatás. Tény, hogy az integráció rossz ütemben következett be, akkor, amikor költségtakarékossági intézkedések keretében osztályösszevonásokra kényszerültek, s a nagy létszámú osztályokban csak „rideg" lehetett az integráció, amely talán valóban többet árt, mint használ. Hozzá kell tennünk: nagy kockázatot vállalnak a kisvárosi iskolák és fenntartóik, amikor lemondani kényszerülnek a párhuzamos osztályokról, vagy legalább a csoportbontásról, mert ezek a helyi középosztályi igények kielégítését, az „erős középszint" képzését szolgáló nyílt vagy bújtatott elkülönítési/kiválogatási mechanizmusokként működtek. Az új körülmények között nagymértékben megnőtt a valószínűsége annak, hogy a gyermekeiknek jó, biztos középiskolai továbbhaladást nyújtani szándékozó szülők a közeli (vagy akár a távolabbi) városok elit iskoláiba íratják őket.

Annak a veszélye, hogy kicsúszik az irányítás a pedagógusok kezéből azokban az iskolákban, ahol szegregált körülmények között élő roma tanulók kerültek/kerülnek túlnyomó többségbe, jelen volt és jelen maradt a Sásdi kistérségben. A baranyajenői gettóiskola ugyan 2008-ban bezárt, de a kutatás idején komoly veszélyt jelentett a szelekció felgyorsulása a gödrei iskolában. A baranyajenői iskola bezárásának esete azt is jól illusztrálja, hogy nem elég, ha a fogadó iskolában le tudják ültetni a gyermekeket, a befogadást elő kell készíteni, lehetőleg úgy, hogy ne erősödjék az iskolán belüli szegregáció, átmenetileg sem. Ezt nem sikerült megoldani Sásdon.

Az intézményfenntartás finanszírozásának problémaköre, mint mindenütt, markáns kérdésként merült fel a Sásdi kistérség közoktatásügyében is. Ennek kapcsán arra hívnánk fel a figyelmet, hogy a kistelepülések pénzügyi ellehetetlenülése nemcsak a kisiskolákat sújt-

ja, hanem a létszámgondokkal nem küszködő, társulásban fenntartott körzeti iskolákat is, amennyiben egyre kevesebb társult önkormányzat képes arányos teherviselésre és hagyja magára az intézményi székhelyönkormányzatot.

Esettanulmányunk arra is példaként szolgál, hogy néhány kivételes helyzetben lévő, speciális szervezeti struktúrában működő iskola – ilyen térségünkben egy volt – az átlagot messze meghaladó mértékben válhat jogosulttá a többcélú kistérségi társuláson keresztül utaztatott, kötött felhasználású normatívákra, a többség számára azonban legfeljebb 10% körüli többletbevételt jelentenek a kiegészítő támogatások, a finanszírozás alapgondjait tehát távolról sem oldják meg.

Ugyanakkor az is kétségtelen tény, hogy a normatívákra való eltérő mértékű jogosultság egyenlőtlen versenyfeltételeket teremthet az oktatási intézmények helyi piacán. Az iskolák versenyben állnak a gyermekek megtartásáért, a gettósodó vagy megingó helyzetű iskolákból eligyekvőkért, de még inkább az iskolabezárások miatt felszabaduló tanulók megszerzéséért. Az iskolabezárásoknak nyertesei is vannak, éspedig azok a túlélő iskolák, amelyek sikerrel szerepelnek a gyermekekért folytatott éles küzdelemben; ilyenre nem is egy példát találtunk a Sásdi kistérségben.

Az alapfinanszírozás és a hazai területfejlesztési források folyamatos szűkülése, majd az utóbbi 2010. évi megszűnése mellett óhatatlanul kerültek túlzott hatalmi pozícióba a fejlesztési források felett diszponáló szervezetek, esetünkben a Dél-dunántúli Regionális Fejlesztési Tanács, illetve ügynöksége. Az általuk jegyzett humán közszolgáltatás-fejlesztési koncepció ugyanis az aprófalvas régiók között is a legnagyobb mértékben törekedett az integrációnak becézett szervezeti koncentráció előmozdítására. A térségben található példák azt igazolják, hogy a koncepció és a pályázati kiírások által generált megaprojektek nem óvnak meg a fenntarthatósági kételyeket keltő intézményfejlesztéstől.

Végezetül, a többcélú kistérségi társulás szerepére visszakanyarodva, azt mondhatjuk, hogy a Sásdi Többcélú Kistérségi Társulás a közoktatás területén a szakmai aprómunkában ért el nagy eredményeket, ami a pedagógiai szakszolgálat területi kiterjesztésében, a hozzáférés javításában érhető leginkább tetten. Bízunk benne, hogy ezek az eredmények átmenthetők lesznek a körvonalazódó új struktúrákba is, ami esélyt ad az együttműködésen alapuló közszolgáltatás-fejlesztés továbbvitelére.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Kovács Katalin – Rácz Katalin (2008): Mozgásban: az együttműködések változó mintázatai a Sásdi Többcélú Kistérségi Társulásban. In Kovács Katalin – Somlyódyné Pfeil Edit (szerk.): *Függőben. Közszolgáltatás-szervezés a kistelepülések világában.* Közigazgatási Olvasmányok. KSZK ROP 3.1.1. Programigazgatóság, Budapest, 281–304. o.

Somlyódyné Pfeil Edit (2008): Települési és körzeti feladatellátás, valamint a közigazgatási középszint problematikája hazai és nemzetközi tapasztalatok alapján. In Kovács Katalin – Somlyódyné Pfeil Edit (szerk.): *Függőben. Közszolgáltatás-szervezés a kistelepülések világában.* Közigazgatási Olvasmányok. KSZK ROP 3.1.1. Programigazgatóság, Budapest, 97–122. o.

MELLÉKLET

1. táblázat. Néhány adat és mutató a Sásdi kistérség mikrotérségeinek és központi helyzetű településeinek demográfiai és a munkaerő-piaci helyzetéről, 2004, 2009, fő, %, db

Megnevezés	Állandó népesség száma (fő)	6–14 évesek száma (fő)	6–14 évesek állandó népességhez mért aránya (%)	Az ezer főre jutó regisztrált vállalkozások száma (db)	A nyilvántartott álláskeresők aránya a 18–59 évesek korcsoportjában (%)
			2004		
Sásdi mikrotérség*	4 521	379	8	61	10,3
Ebből Sásd	3 459	272	8	71	8,5
Mágocsi mikrotérség**	4 541	458	10	66	11,8
Ebből Mágocs	2 585	254	10	72	7,6
Bikal	860	72	8	76	6,7
Gödrei mikrotérség***	2 207	255	12	29	18,0
Ebből Gödre	987	97	10	28	15,2
Mindszentgodisai mikrotérség****	1 680	199	12	38	19,1
Ebből Mindszentgodisa	977	114	12	46	15,1
Vásárosdombói mikrotérség*****	2 450	259	11	31	26,0
Ebből Vásárosdombó	1 213	118	10	46	17,5
Kistérség összesen	15 399	1 550	10	51	14,5

1. táblázat. Néhány adat és mutató a Sásdi kistérség mikrotérségeinek és központi helyzetű településeinek demográfiai és a munkaerő-piaci helyzetéről, 2004, 2009, fő, %, db

Megnevezés	Állandó népesség száma (fő)	6–14 évesek száma (fő)	6–14 évesek állandó népességhez mért aránya (%)	Az ezer főre jutó regisztrált vállalkozások száma (db)	A nyilvántartott álláskeresők aránya a 18–59 évesek korcsoportjában (%)
			2009		
Sásdi mikrotérség	4 353	331	7,6	110	12,8
Ebből Sásd	3 369	242	7,2	122	10,9
Mágocsi mikrotérség	4 359	384	8,8	103	13,0
Ebből Mágocs	2 499	221	8,8	138	11,5
Bikal	780	58	7,4	163	8,0
Gödrei mikrotérség	2 124	199	9,4	66	20,2
Ebből Gödre	981	86	8,8	69	15,3
Mindszentgodisai mikrotérség	1 561	141	9,0	65	23,3
Ebből Mindszentgodisa	897	83	9,3	69	20,4
Vásárosdombói mikrotérség	2 396	259	10,8	74	27,8
Ebből Vásárosdombó	1 192	103	8,6	107	16,6
Kistérség összesen	14 793	1 314	8,9	91	16,9

Forrás: TEIR adatok 2004, 2009

** A sásdi mikrotérség települései: Sásd, Felsőegerszeg, Meződ, Oroszló, Palé, Varga, Vázsnok.*

*** A mágocsi mikrotérség települései: Mágocs, Alsómocsolád, Bikal, Mekényes, Nagyhajmás.*

**** A gödrei mikrotérség települései: Gödre, Baranyajenő, Baranyaszentgyörgy, Szágy, Tormás.*

***** A mindszentgodisai mikrotérség települései: Mindszentgodisa, Bakóca, Kisbeszterce, Kishajmás.*

****** A vásárosdombói mikrotérség települései: Vásárosdombó, Ág, Gerényes, Kisvaszar, Tarrós, Tékes.*

2. a. táblázat. Működési célú pénzátadás a Sásdi Többcélú Kistérségi Társulásban támogatási jogcímek szerint, 2010, Ft, %

Támogatási jogcímet jelentő feladat	Támogatási összeg (Ft)	Támogatási részarány (%)
Mozgókönyvtári támogatás	24 100 000	15
Pedagógiai szakszolgálat támogatása	20 453 000	12
Intézményfenntartó társulások támogatása tagintézményi támogatás nélkül	73 182 910	45
Tagintézményi támogatás	10 570 000	6
Kistelepülési tagintézményi támogatás	2 643 529	2
Iskolabusz-támogatás	30 775 500	19
Szociális intézményfenntartás támogatása	2 400 000	1
Összesen	164 124 939	100

Forrás: A szerzők szerkesztése a kistérség 2010. évi költségvetési adataiból

2. b. táblázat. Működési célú pénzátadás a Sásdi Többcélú Kistérség Társulásban a kedvezményezett települések és támogatott közoktatási intézményeik szerint, Ft, %

Gesztortelepülés	Támogatott intézmény	Támogatási összeg (Ft)	Ebből iskolabusz-támogatás (Ft)	Támogatási részesedés (%)
Baranyajenő	óvoda	593 910	0	0,4
Bikal–Egyházaskozár	óvoda, iskola	38 909 449	11 970 000	23,7
Gödre	iskola	4 223 360	0	2,6
Kisvaszar	óvoda	1 847 720	0	1,1
Mágocs	óvoda, iskola	10 886 520	1 120 000	6,6
Mindszentgodisa	óvoda, iskola	11 992 420	4 315 500	7,3
Sásd	óvoda, iskola	39 484 880	3 780 000	24,1
Tormás	óvoda	593 910	0	0,4
Vásárosdombó	óvoda, iskola	24 855 770	9 590 000	15,1
Baranya Megyei Pedagógiai Szakszolgálat	egyes szakszolgálati feladatok	3 577 000	–	2,2
Összes közoktatással kapcsolatos, üzemeltetésre átadott támogatás		136 964 939	30 775 500	83,5
Összes, üzemeltetésre átadott támogatás		164 124 939	–	100,0

Forrás: A szerzők szerkesztése a kistérség 2010. évi költségvetési adataiból

3. táblázat. Létszámadatok, bejárók, iskolabusszal utaztatott tanulók a Sásdi kistérség iskoláiban a 2009/2010. és a 2010/2011. tanévben, fő, %

Fenntartók	Tényleges létszám (fő)		Bejáró tanulók száma (fő)		Iskolabusszal utaztatott tanulók száma a külterületen lakókkal együtt (fő)	
Osztályok	**1–4.**	**5–8.**	**1–4.**	**5–8.**	**1–4.**	**5–8.**
2009/2010. tanév						
Gödre	59	49	27	17	0	0
Mágocs	114	127	33	49	0	0
Mindszentgodisa	64	69	24	33	24	33
Sásd	190	198	88	99	35	18
Vásárosdombó	114	101	80	72	51	52
Bikal	88	0	79	0	77	0
Egyházaskozár	0	90	0	82	0	81
Kistérség összesen	629	634	331	351	186	183
2010/2011. tanév						
Gödre	52	52	22	17	0	0
Mágocs	118	116	36	35	0	0
Mindszentgodisa	71	64	23	30	24	19
Sásd	191	184	85	92	37	20
Vásárosdombó	114	106	77	77	48	57
Bikal	88	0	69	0	68	0
Egyházaskozár	0	73	0	70	0	70
Kistérség összesen	634	595	312	321	175	166

Forrás: A szerzők szerkesztése a kistérség 2009/2010. és 2010/2011. tanévre szóló normatívaigénylő adatlapjai alapján
** Az SNI-tanulók szorzójával számított, a ténylegesnél magasabb létszám.*

Összes számított létszám* (fő)	Összes tényleges létszám (fő)	Számított létszám a tényleges arányában (%)	Bejárók a tényleges létszám arányában (%)	Iskolabusszal szállított tanulók a tényleges létszám arányában (%)	Alsós/ felsős arány (%)
1–8.	1–8.	1–8.	1–8.	1–8.	(1–4.)/(5–8.)
2009/2010. tanév					
114	108	105,6	41	0	120
259	241	107,5	34	0	90
144	133	108,3	43	43	93
416	388	107,2	48	14	96
243	215	113,0	71	48	113
97	88	110,2	90	88	98
105	90	116,7	91	90	
1378	1263	109,1	54	29	99
2010/2011. tanév					
108	104	103,8	38	0	100
248	234	106,0	30	0	102
147	135	108,9	39	32	111
396	375	105,6	47	15	104
246	220	111,8	70	48	108
91	88	103,4	78	77	121
86	73	117,8	96	96	
1322	1229	107,6	52	28	107

4. táblázat. A vizsgált iskolák működtetését szolgáló kiegészítő források: önkormányzati hozzájárulás és a kistérség közvetítésével átadott normatívák, 2010, E Ft, %, fő, E Ft/fő

Fenntartó gesztor-települések	Fenntartó önkormányzatok hozzájárulása*	Ebből a nem gesztor önkormányzatok hozzájárulása*		A bejáró tanulók száma és aránya**	Az egy főre jutó önkormányzati hozzájárulás összege és aránya		Kistérségi támogatás iskolabusz-támogatás nélkül		
	(E Ft)		(%)	fő (%)	(E Ft/ fő)	a teljes finanszírozás arányában (%)	összesen*** (E Ft)	egy tanulóra jutó (E Ft/ fő)	a teljes finanszírozás arányában (%)
Gödre	10 809	447	4	44 (41)	100	17	4 223	39	6
Mindszentgodisa	18 000	6 458	36	57 (48)	135	29	5 250	39	8
Sásd	36 000	5 000	14	187 (48)	93	23	18 180	47	12
Mágocs	51 051	8 000	16	82 (32)	212	30	7 780	32	5
Bikal–Egyházaskozár	12 606	–	0	86 (48)	71	13	24 664	139	26

** A szerzők kalkulációja a gesztorszerepű önkormányzatok adatszolgáltatása alapján*
*** A szerzők kalkulációja a Sásdi kistérség 2010. évi normatívaigénylő adatlapja alapján*
**** A szerzők kalkulációja a Sásdi kistérség 2010. évi költségvetése alapján*

5. táblázat. Az Országos kompetenciamérésen elért átlagos pontszámok eltérései a releváns település-kategória átlagától* a Sásdi kistérség iskoláiban az alapján, 2008–2010, %

Települések	Matematika						Szövegértés					
	6. osztály			8. osztály			6. osztály			8. osztály		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Sásd	*100*	97	97	*100*	*100*	95	*106*	*100*	97	*104*	99	98
Baranyajenő	72	–	–	78	–	–	91	–	–	88	–	–
Bikal–Egyházaskozár	**107**	92	*103*	96	98	*100*	**108**	98	*104*	**105**	97	*101*
Gödre	86	73	88	79	76	98	90	85	86	87	82	96
Mágocs	*103*	*102*	94	*105*	**112**	96	*106*	*105*	92	*104*	*109*	98
Mindszentgodisa	95	94	**114**	99	98	**102**	*100*	**108**	**114**	*104*	99	*101*
Vásárosdombó	81	**106**	*105*	**110**	93	94	92	95	*113*	97	81	**104**

Forrás: Oktatási Hivatal, OKM FIT jelentések
** Sásd esetében a városi átlagtól, Mágocs esetében 2008–2009-ben a községi, 2010-ben a városi átlagtól, a többi település esetében a községi átlagtól való eltérést vizsgáltuk.*
Magyarázat: a dőlt számok a releváns településkategória átlagát (a városi vagy községi átlagot) elérő, vagy azt meghaladó eredményt jelez, a vastagbetűs kiemelés azt mutatja, hogy a szóban forgó iskola a legjobb eredményt érte el a kistérségben az adott évfolyamon, az adott kompetenciaterületen.

6. táblázat. Az Országos kompetenciamérésen elért átlagos pontszámok eltérései a releváns településkategória átlagától* az 5. percentilisnél a Sásdi kistérség iskoláiban, 2008–2010, %

Települések	Matematika 6. osztály			Szövegértés 6. osztály			Matematika 8. osztály			Szövegértés 8. osztály		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Sásd	96	*101*	93	*100*	*102*	93	71	90	81	*113*	*103*	86
Baranyajenő	79	–	–	*118*	–	–	98	–	–	*106*	–	–
Bikal–Egyházaskozár	*100*	*100*	*108*	*104*	96	*113*	87	*106*	96	82	89	87
Gödre	81	82	*101*	86	*110*	90	81	83	96	85	71	*102*
Mágocs	*102*	86	95	*117*	98	93	*115*	*105*	85	*116*	*116*	96
Mindszentgodisa	**104**	86	**134**	**122**	**128**	129	*108*	85	*101*	**127**	**120**	*110*
Vásárosdombó	82	*130*	*116*	*109*	*113*	**134**	**120**	95	**106**	*117*	83	**117**

Forrás: Oktatási Hivatal, OKM FIT jelentések

** Sásd esetében a városi átlagtól, Mágocs esetében 2008–2009-ben a községi, 2010-ben a városi átlagtól, a többi település esetében a községi átlagtól való eltérést vizsgáltuk.*

Magyarázat: a dőlt számok a releváns településkategória átlagát (a városi vagy községi átlagot) elérő, vagy azt meghaladó eredményt jelez, a vastagbetűs kiemelés azt mutatja, hogy a szóban forgó iskola a legjobb eredményt érte el a kistérségben az adott évfolyamon, az adott kompetenciaterületen.

7. táblázat. Az Országos kompetenciamérésen elért átlagos pontszámok eltérései a releváns településkategória átlagától* a 95. percentilisnél a Sásdi kistérség iskoláiban, 2008–2010, %

Települések	Matematika 6. osztály			Szövegértés 6. osztály			Matematika 8. osztály			Szövegértés 8. osztály		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Sásd	*109*	98	99	*109*	**113**	*101*	*116*	*118*	98	*103*	*104*	*104*
Baranyajenő	67	–	–	91	–	–	82	–	–	87	–	–
Bikal–Egyházaskozár	**117**	*100*	**106**	*108*	*107*	95	*103*	*107*	*109*	*100*	**110**	99
Gödre	97	61	86	91	72	81	97	86	96	95	89	96
Mágocs	*113*	**112**	97	*103*	*101*	98	99	**113**	**112**	99	*107*	99
Mindszentgodisa	*102*	*103*	*102*	**115**	*108*	**105**	99	88	*106*	*105*	97	**107**
Vásárosdombó	83	93	98	96	98	*104*	*129*	81	88	**110**	72	96

Forrás: Oktatási Hivatal, OKM FIT jelentések

** Sásd esetében a városi átlagtól, Mágocs esetében 2008–2009-ben a községi, 2010-ben a városi átlagtól, a többi település esetében a községi átlagtól való eltérést vizsgáltuk.*

Magyarázat: a dőlt számok a releváns településkategória átlagát (a városi vagy községi átlagot) elérő, vagy azt meghaladó eredményt jelez, a vastagbetűs kiemelés azt mutatja, hogy a szóban forgó iskola a legjobb eredményt érte el a kistérségben az adott évfolyamon, az adott kompetenciaterületen.

NIKITSCHER PÉTER – VELKEY GÁBOR

„MERT AZ ISKOLÁNAK MARADNIA KELL!”

KÖZOKTATÁSI FELADATELLÁTÁS A PÁSZTÓI KISTÉRSÉGBEN

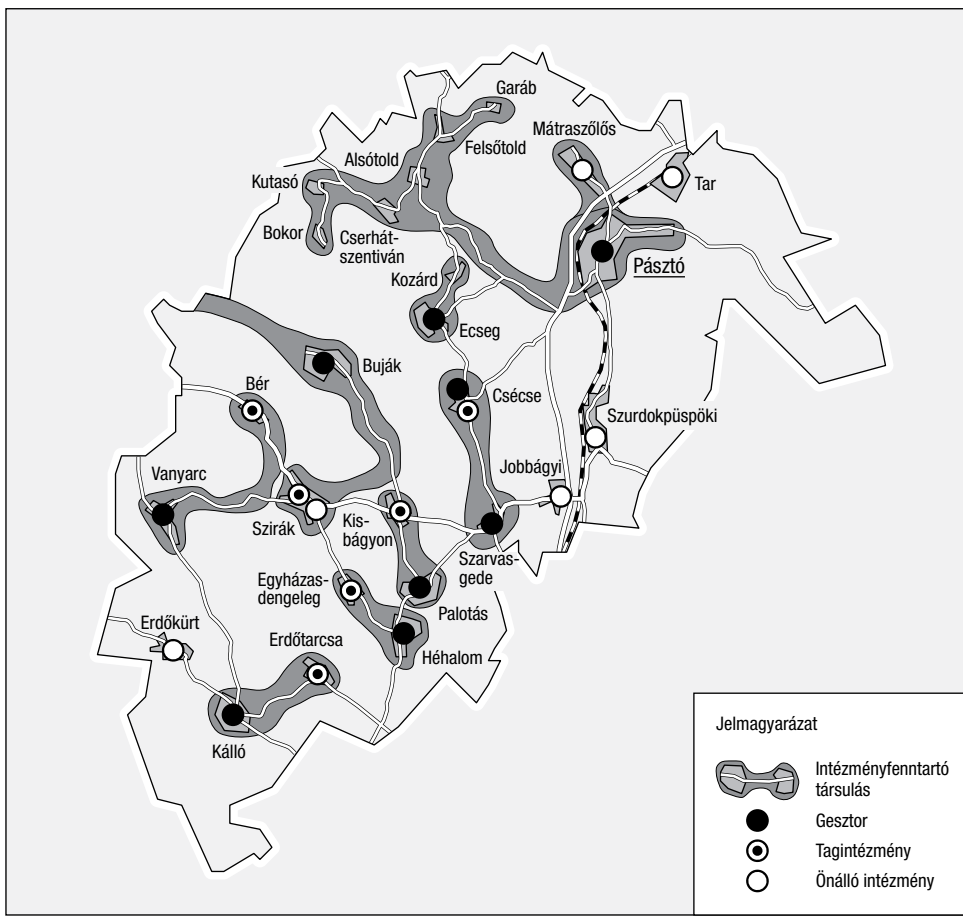

BEVEZETÉS

Esettanulmányunkban a Pásztói kistérség közoktatási helyzetét, a kistérségi társulás és a közoktatás kapcsolatát, valamint az egyes intézmények működésének lehetőségeit, a létrejött intézményi társulások kialakulását és jelenlegi helyzetét járjuk körül, rámutatva a kisiskolák működésének sajátosságaira, fenntartásuk, finanszírozhatóságuk nehézségeire, összehasonlítva az önkormányzatok iskolafenntartási stratégiáit.

A vizsgálat során elemeztük a közoktatáshoz kapcsolódó kistérségi, települési és intézményi dokumentumokat, a terepmunka során összesen tizenhét interjút készítettünk a közoktatás kistérségi szereplőivel: a munkaszervezet vezetőjével, a közoktatással foglalkozó humán ügyintézővel, az egyes települések polgármestereivel, jegyzőivel, iskolaigazgatóival, valamint tanárokkal és tanítókkal. Felhasználtuk a rendelkezésre álló települési szintű gazdasági, demográfiai és oktatási mutatókat, és adatokat gyűjtöttünk az egyes intézmények tanulói létszámaival, továbbá az oktatás költségvetési pozíciójával kapcsolatban.

A PÁSZTÓI KISTÉRSÉG TÁRSADALMI, GAZDASÁGI ÉS KÖZLEKEDÉSI VISZONYAI

A kistérség Nógrád megye délkeleti részén található. A kistérséget egy város, Pásztó, és huszonöt község alkotja. A kistérség területe és településszáma a kistérségi rendszer átalakulásai során nem változott, és megfelel a valamikori Pásztói járás területének.

A Pásztói kistérség a társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott kistérségek csoportjába tartozik, elmaradottsági szint alapján pedig hátrányos helyzetűnek tekintendő. A területfejlesztési szempontból kedvezményezett települések száma 13.[1] A kistérségen belül nyolc település számít társadalmi-gazdasági szempontból elmaradottnak, és öt esik a leghátrányosabb kistérségek kategóriájába.

Az önkormányzati közszolgáltatások szervezését és a kistérségi együttműködések kialakulását elsősorban a kistérség településszerkezetének aprófalvas jellege, a központi településhez képesti földrajzi elhelyezkedés, a közlekedési viszonyok, a népesség nemzetiségi-etnikai összetétele, valamint a már meglévő mikrotérségi és körjegyzőségi kapcsolatok befolyásolják.

A kistérség népességszáma (2009-ben 32 593 fő) az elmúlt évtizedben csökkenő tendenciát mutat,[2] amely a negatív vándorlási egyenleg és a szintén negatív természetes szaporodás következménye.[3]

---

1 A 240/2006. (XI. 30.) Korm. rendelet szerint.

2 2001 és 2009 között 4,1%-os a népességszám csökkenése.

3 2009-ben nemcsak a kistelepülések, de a kistérségi központ, Pásztó vándorlási (–10,4‰) és természetes szaporodási (–7,5‰) egyenlege is negatív volt.

A kistérség települései közül tíz község lélekszáma nem éri el az 500 főt, ezek közül is hat kevesebb mint 200 lakossal rendelkezik, a legkisebb falu Garáb 60 lakossal. További négy település lakóinak száma 500 és 1000 fő közötti. Kilenc községnek van ezer és kétezer fő közötti lakosa. A két legnagyobb falu Jobbágyi és Buják, amelyek lélekszáma 2200 körül van, őket már csak Pásztó követi a sorban, 2009-ben 9700 fő körüli lakosságszámmal.

A kistérség egésze, de azon belül is a kistelepülések korstruktúrája meglehetősen kedvezőtlen, a száz idős korúra jutó fiatalok száma mindössze hatvanhat. A nagyfokú elvándorlással, elnéptelenedéssel veszélyeztetett települések száma meghaladja a tizet.

A domborzati viszonyok, természetes módon tagolva a kistérséget, rányomják bélyegüket a településszerkezet térbeli sajátosságaira is, a legapróbb falvak a Cserhát hegység magasabb, erdős területein, a kistérség északnyugati területén helyezkednek el. A kistérség településeinek túlnyomó többsége Pásztótól távol helyezkedik el, a földrajzi fekvés és a közlekedési kapcsolatok miatt Pásztó szorosan vett vonzáskörzetébe a kistérség településeinek alig harmada sorolható.

A Pásztói kistérség nagysága (552 km^2) és településszáma alapján Nógrád megye legnagyobb kistérsége, de ez a két „leg" inkább hátrányt jelent. A nagy távolságok és a meglehetősen rossz közlekedési viszonyok gátolják a kistérség egységként való működését. A kistérségi központ és a legdélebbi település közötti 35 km-es távolság közúton személygépkocsival – a meglehetősen rossz útviszonyok miatt – legalább 40-45 percig, tömegközlekedéssel pedig közel 80 percig tart.

A főbb közlekedési útvonalak közül csak a 21-es számú főút halad keresztül a kistérségen, amelynek természetes nyomvonalát a Zagyva-völgy adja. Ez a fontos észak-déli irányú közlekedési tengely csak a kistérség keleti felét szeli keresztül. Pásztón kívül csak öt község (Szarvasgede, Jobbágyi, Szurdokpüspöki, Mátraszőlős és Tar) helyezkedik el a főúttól néhány kilométernyire, a nyugatabbra eső települések lakóinak gyakran több tíz kilométert kell autózniuk a meglehetősen rossz minőségű mellékutakon,[4] hogy elérjék a főutat. A közlekedési viszonyokat nehezíti, hogy a magas településszám, (a települések közül négy zsákfalu) szinte lehetetlenné teszi a racionális tömegközlekedési járatrendszer megszervezését, ami gyakran gátat szab az egyes településeken való munkavállalásnak vagy éppen a közoktatás területén való településközi együttműködéseknek. A kistérségen áthaladó egyetlen vasútvonal is a már említett Zagyva-völgyben, a 21-es úttal párhuzamosan halad, ezért a kistérségen belüli településközi közlekedésben minimális szerepet játszik.

4 A kistérségi terepbejárás alapján elmondható, hogy a településeket összekötő utak állapota miatt sok helyen csak 50 km/h-s sebességgel vagy még lassabban lehet biztonságosan közlekedni.

A kistérség munkanélküliségi mutatói (2009-ben 13,9%)[5] az országos átlag felett vannak, és bár a kistérségi átlag magasabb a megyei átlagnál (2009-ben 16,4%), egyes településeken jóval meghaladja azt.[6] Az elmúlt évek gazdasági válsága következtében történt üzembezárások, leépítések nagyban hozzájárultak a foglalkoztatási helyzet romlásához. A munkát vállalók számára elkerülhetetlen az ingázás, a munkavállalók több mit 40%-a csak lakóhelyétől távol tud munkahelyet találni, ez országos összehasonlításban is kiemelkedően magas arány. A kistérség gazdasági mutatói szintén kedvezőtlenek; az ezer főre jutó regisztrált vállalkozások száma (2009-ben 97) messze elmarad az országos átlagtól (157).

A magyar mellett két kisebbség, a szlovák és a cigány jelenléte számottevő, ami a települések közötti együttműködésre is hatással van. A 2001-es népszámlálási adatok alapján a kistérség kilenc településén haladta meg a roma lakosság aránya a megyei és országos átlagot, ezen belül 6 településén volt 10 százalék feletti a cigány népesség aránya. Kiemelkedő Kálló (24%) és Szirák (31%) magas cigány népességaránya, különösen annak ismeretében, hogy a népszámlálások önbevalláson alapuló etnikai, nemzetiségi adatai lényegesen alacsonyabb arányokat mutatnak a reálisnál. Az elmúlt tíz évben a fenti arányok az évtizedben érzékelhetően gyorsuló szegregációs folyamatok eredményeképpen tovább nőttek. Mindez felerősödve jelenik meg az iskolák cigány tanulóinak arányában.

A szlovák nemzetiségűek aránya Erdőkürt, Bér, Vanyarc, Egyházasdengeleg és Bokor községek népességén belül viszonylag magas (7–40%), ami ezeken a településeken lehetővé teszi a nemzetiségi alapon történő oktatás megszervezését.

A településközi együttműködések tartalmát és lehetőségeit befolyásolhatják a szerves kapcsolódások mentén kialakult mikrotérségek is, amelyek nagyjából a kistérség természetföldrajzi alapú hármas tagolódásának megfelelően, valamint a létrejött körjegyzőségek hatására alakultak ki.[7] A Zagyva-völgyre és a 21-es számú főútra felfűződve jött létre a Pásztói mikrotérség, ami a város primer, valóban működő vonzáskörzetét fogja át, és amelynek települései Pásztón kívül: Tar, Mátraszőlős, Szurdokpüspöki és Jobbágyi. Az Alsótoldi mikrotérség a Cserhát falvait Alsótold, Bokor, Cserhátszentiván, Felsőtold, Garáb, Kutasó, Kozárd, valamint a délebbre fekvő Ecseg, Csécse és Szarvasgede községeket foglalja magában. A Palotási mikrotérséghez pedig a kistérség délnyugati települései tartoznak: Palotás, Héhalom, Egyházasdengeleg, Erdőtarcsa, Erdőkürt, Kálló, Vanyarc, Szirák, Bér, Kisbágyon és Buják.

A kistérség minden településének van polgármestere, valamint önálló önkormányzati képviselő-testülete, a helyi jegyzők illetve körjegyzők által vezetett önálló hivatalok csak a nagyobb településeken vannak.

---

5 Regisztrált munkanélküliek aránya a 18–59 éves korosztályon belül. Forrás: KSH Tstar adatbázis.

6 A megyei átlagot meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések száma hét, a regisztrált munkanélküliek aránya 2009-ben Szirákon volt a legmagasabb: 25,2%. Forrás: KSH Tstar adatbázis.

7 A korábban kialakult viszonylag stabilan működő körjegyzőségek az utóbbi években jelentősebb átrendeződést mutattak.

A kistérségben kilenc körjegyzőség működik, ezek az alábbiak: Alsótold–Felsőtold és Hollókő (a kistérségen kívüli település); Garáb–Nagylóc (a kistérségen kívüli település); Cserhátszentiván–Kutasó–Bokor–Nógrádsipek (a kistérségen kívüli település); Ecseg–Kozárd; Csécse–Szarvasgede; Palotás–Kisbágyon; Héhalom–Egyházasdengeleg; Kálló–Erdőtarcsa; Buják–Szanda–Terény (Szanda és Terény a kistérségen kívüli települések).

A PÁSZTÓI KISTÉRSÉG TÖBBCÉLÚ TÁRSULÁSA

A TÁRSULÁS LÉTREJÖTTE, VÁLLALT FELADATAI

A Pásztói kistérség többcélú kistérségi társulásként való működtetését és annak részleteit a Pásztói Kistérség Többcélú Társulási Megállapodása rögzíti, amelyet első formájában 2005. január 24-én fogalmaztak meg, azóta több alkalommal módosították. A kistérség összes települése tagja a többcélú kistérségi társulásnak.

A társulási tanács elnöke 2010 tavaszán Pásztó város akkori polgármestere. A pásztói önkormányzat hivatalába integráltan működő munkaszervezetben hat fő dolgozik: a kistérségi megbízott vezető, egy humán ügyintéző, egy pénzügyi-gazdasági ügyintéző, területfejlesztési és turisztikai ügyintéző, egy kistérségi ügyintéző, valamint egy projektasszisztens.

A többcélú kistérségi társulás feladatai között lényegében minden önkormányzati típusú feladatkör megtalálható: szociális alap- és szakellátás; gyermekjóléti alap- és szakellátás; közoktatás; közművelődés és közgyűjteményi feladatok; belső ellenőrzés; egészségügyi ellátás; szolgáltatásszervezési feladatok; területfejlesztés; település- és területrendezés; természet- és környezetvédelem, valamint hulladékkezelés; közlekedés; vízgazdálkodással kapcsolatos feladatok. A vizsgálat időpontjában a többcélú kistérségi társulás a felsoroltak közül csak az első öt területen belül látott el bizonyos feladatokat.

A szociális alapszolgáltatási feladatok közé tartozó jelzőrendszeres házi segítségnyújtás volt a legjobban kiépített. E szolgáltatást, valamint a szociális intézményi ellátásátok közül az időskorúak ápolását, gondozását nyújtó bentlakásos otthonának, valamint az időskorúak és fogyatékosok gondozóházának működtetését a legtöbb település a többcélú társuláson keresztül biztosította. Szintén a kistérség összes települése csatlakozott a gyermekek átmeneti gondozási feladatai közül a gyermekek átmeneti otthonának működtetéséhez, amely 2011 júliusától Családok Átmeneti Otthonaként funkcionál.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy tipikusan ezek azok az ellátások, amelyeket a kistérségen belül csak Pásztón láttak el. Ezzel szemben azon ellátások esetében, ahol a szolgáltatást decentralizáltan, tehát az ellátottak lakóhelyén kell nyújtani, függetlenül attól, hogy az azt nyújtó intézmény decentralizált-e, a társulási feladatellátáshoz csatlakozó települések száma lényegesen kevesebb volt. Ez állt fenn a szociális étkeztetési és családsegítési feladatok, illetve a gyermekjóléti szolgáltatások területén is.

A szociális társulás 2009. október 1-jétől vált jogerőssé. Decemberben újabb települések csatlakoztak, így a két kistérségen kívüli településsel együtt 21 társult település szociális ellátását biztosítja a Területi Gondozási Központ mint bázisintézmény a társulás fenntartásában. A települések egy része azért nem csatlakozott e szolgáltatások esetében a többcélú társuláshoz, mert egyrészt attól tartott, hogy a településen ezt a feladatot ellátó szakemberek elvesztik munkájukat, másrészt attól, hogy a helyi fenntartású intézményi szolgáltatás megszűnése a helyben elérhető ellátás romlását eredményezné mennyiségi és minőségi szinten egyaránt. Az önálló feladatellátás mellett kitartó települések részéről további indokok is megfogalmazódtak. Egyes önkormányzati vezetők úgy gondolták, hogy várnak egy évet, hogy lássák, a társult településeknek megéri-e a közös működtetés; a 2009. évi központi költségvetés a normatíva igényléséhez azt is feltételül szabta, hogy egy településen legalább 3 szociális szolgáltatásnak kell működni (2010-ben ez kettőre csökkent), így ahol pluszszolgáltatást nem akartak indítani, azok ugyancsak távol maradtak a csatlakozástól.

A kutatás időszakában két település kivételével az összes települési önkormányzat a többcélú társuláson keresztül működtette a belső ellenőrzési tevékenységeket, ami az előzőek fényében érthető és indokolt, miként az is, hogy a közművelődési feladatok közül a könyvtárral nem rendelkező településeken a többcélú társulás szervezésében mozgókönyvtárat működtettek.

KÖZOKTATÁSI FELADATOK A TÁRSULÁSBAN

A fentieknél összetettebb a többcélú társulás közoktatási feladatokra vonatkozó feladatvállalása. A közoktatási feladatokat részletező társulási megállapodás megfelelő fejezetének tizenkét pontja közül az általános iskolai ellátás megszervezése szempontjából négynek van különös jelentősége. Az 1. c pont szerint a társulás „biztosítja azok számára az iskolai oktatás feltételeit, akiknek állandó lakóhelyén nem biztosítottak az iskolai oktatás, nevelés feltételei, a tankötelezettség végéig", a 3. szerint „társulási igény és szükség szerint gondoskodik az óvodai és általános iskolai intézmények társulási formában történő működtetéséről". A 7. pont utazó szaktanácsadót biztosít különösen a logopédia és gyógypedagógia területén, a 12. pont alapján pedig a társulás „részt vesz … az iskolabusz-szolgáltatás megszervezésében".

A kistérségi társulás közoktatási feladatai közül a pedagógiai szakszolgálatok biztosítása valósult meg a legszélesebb körben. E feladatkör ellátása 2007. június 15-ig a Nógrád Megyei Pedagógiai Intézeten keresztül történt Pásztón. A kistérség településeiről ide kellett hozni a gyermekeket. Mivel Pásztó a kistérség szélén helyezkedik el, így egyes településekről 20-30 km-t is meg kellett tenni, hogy a szolgáltatást el tudják érni, ezt a szülők többsége azonban nem tudta megoldani, így meglehetősen magas volt azon gyermekek száma, akik nem részesültek a megfelelő pedagógiai szakszolgálati ellátásban.

Ezen elégtelenségek következtében a kistérségi társulás 2007. június 16-tól átvette a szolgálat működtetését Pásztó székhellyel és két decentrumot alakított ki. A kistérségben ezt követően négy helyen történt az ellátás: Pásztón két intézményben, valamint a két alközpontban, Vanyarc és Palotás településeken.

Az utazó logopédus alkalmazására 2009. január 1-jétől nyílt lehetőség. Ezt követően már csak hét település gyermekeinek kellett utazniuk, mivel a többi településen helyben történt a logopédiai ellátás. A hét település (Mátraszőlős [óvoda], Tar, Szurdokpüspöki, Csécse, Szarvasgede, Egyházasdengeleg [óvoda] és Bér) rászoruló gyermekeinek az ellátás igénybevételéhez továbbra is be kellett járniuk a decentrumokba. A kiegészítő normatíva összege 2009 szeptemberétől oly módon változott, hogy a helyben ellátott gyermekek után a társulás dupla összegre vált jogosulttá. Így 2010. január hónaptól a kistérség minden rászoruló gyermeke helyben kapja a logopédiai ellátást.

A vizsgálat időszakában gyógytestnevelési ellátás az alábbi négy helyen történt: Pásztón a Dózsa György Általános Iskolában,[8] valamint Palotás és Vanyarc településeken.

A pedagógiai szakszolgálati ellátás tekintetében minden önkormányzat csatlakozott a többcélú kistérségi társuláshoz, de voltak és ma is vannak olyan önkormányzatok (Kálló, Tar), amelyek saját keretük terhére külön logopédiai szolgáltatást is igénybe vettek.

A logopédiai ellátás kapacitásai a kieső településekkel együtt is elégtelennek bizonyultak, ezért – az előírásoknak megfelelően – csak az óvodások és az első osztályosok ellátása volt megoldható, az intézményvezetők véleménye szerint elégségesnek alig nevezhető szinten. Ennek eredményeként az ellátásra szoruló idősebb gyermekek szülei, ha tehették, önerőből oldották meg a gyermekek ellátását.

A gyógytestnevelés is kapacitásbővítést igényelt volna annak ellenére, hogy egy gyógytestnevelő egy időben több gyermekkel is tud foglalkozni (ez a logopédia esetében nem megoldható), illetve, hogy az intézmények egy jelentős része egyáltalán nem veszi igénybe a szolgáltatást arra hivatkozva, hogy nincs rászoruló gyermek.

A 2009/2010-es tanévben a többcélú kistérségi társulás nem tartott fenn oktatási intézményt. A 2010 tavaszán végzett terepmunkáink során a kistérségi munkaszervezet humán referensével folytatott interjú tapasztalatai szerint ő tartotta a kapcsolatot a települési önkormányzatokkal, ő készítette el a közoktatási intézkedési, és esélyegyenlőségi terveket, vagyis a kistérség legfeljebb az önkormányzati fenntartású és működtetésű iskolák segítő, háttérintézményeként működött, vállalt feladatként jelezte az intézmények felé a különböző pályázati lehetőségeket, és egyéb közoktatással, közoktatás-fejlesztéssel kapcsolatos információkat. Ezen túl segített partneriskolát találni a művészeti képzés megvalósításában, vagy új profil kialakításának szándéka esetén a szervezés végrehajtásában. E felsorolás is egyértelműen mutatja, hogy a munkaszervezet és az önkormányzatok közötti kapcsolattar-

8 A pásztói Gárdonyi Géza Általános Iskolában a gyógytestnevelést saját alkalmazásban álló gyógytestnevelő tanár látja el, nem kistérségi kereteken belül.

tás inkább eseti jellegű volt, a folyamatos együttműködés nem alakult ki, a kistérségi társulás által vállalt konkrét feladatok ezt nem is indokolták. Mindaddig, amíg az iskolák a települési önkormányzatok vagy intézményfenntartó társulásaik fenntartásában működnek, legfeljebb tájékoztató, koordináló, segítő szerepköre lehet a kistérségi társulásnak.

Annak, hogy az intézmények az önkormányzatoktól kistérségi fenntartói hatáskörébe kerüljenek, egyik és egyben legfőbb gátja az volt, hogy a munkaszervezet által végzett felmérés alapján a települési önkormányzatoknak csupán 30%-a tartotta a többcélú társulással való fenntartói együttműködést elképzelhetőnek.[9] A másik gátló körülményt a forráscsökkenés jelentette. A kistérségi munkaszervezet humán referensének számításai szerint 2009-re a közoktatási normatívák oly mértékben lecsökkentek, hogy már egyik szereplőnek sem érte volna meg az intézmények kistérségi fenntartásba való átadása, vagyis sem a kistérség, sem a települések nem jártak volna jól, mert az igényelt normatíva nem fedezte volna a többletmunkát, a több foglalkoztatottat és a központosított intézmény működtetésének költségeit.

A feladatellátás és fenntartás helyi önkormányzati szinten tartása arra utalt, hogy a többcélú kistérségi társulás a feladatellátási kényszertől való megszabadulásnak inkább csak a lehetőségét jelentette a résztvevők számára, semmint konstruktív együttműködést az ellátások szervezésében, minőségi fejlesztésében, bővítésében. Ebben a passzív települési hozzáállásban bizonyosan szerepet játszott az a tény, hogy a kistérség községeinek többsége számára Pásztó nem tölti be a természetes vonzáskörzeti központi szerepkört. Ezen túl az alacsony szintű együttműködési hajlamban egyfajta bizalmatlanság is megjelenik Pásztóval szemben.

> A kutatás során azt tapasztaltuk, hogy a települések polgármesterei túl erősnek érezték Pásztó szerepét a kistérségben – ezt fejezi ki többek között a munkaszervezet pásztói önkormányzatba integrált működése is –, túlzónak vélték a pásztói polgármester befolyását, hatását a folyamatok alakulására, ami Pásztó érdekeinek előtérbe helyezésében jelent meg az összefogás erősítése, a kisebbek települések segítésének szándéka helyett. Ez a konkrétumok nyelvére lefordítva azt jelenti, hogy a költségvetési hatékonyság szempontjai a tapasztalatok szerint egyértelműen elnyomtak minden mást, többek között az ellátás felelősségének, a szolgáltatás színvonalának, bővítésének, rugalmasságának szempontjait.

9 A közoktatás kistérségi fenntartását Buják település kezdeményezte 2009-ben, és Szirák csatlakozott volna, de a kérdőíves felmérés során a legtöbb település elzárkózott a kezdeményezéstől.

A KISTÉRSÉG KÖZOKTATÁSI HÁLÓZATA

A pásztói kistérségben a 2009/2010-es tanévben 19 településen működött óvodai ellátás és 16 településen folyt alapfokú oktatás 1–2., 1–4., 1–8. és 1–10. évfolyamos oktatást-nevelést végző intézményekben. A vizsgálat időszakában a települési önkormányzatok közoktatási feladataikat önálló intézményfenntartással, intézményfenntartó társulás, illetve más önkormányzattal kötött megállapodás útján látták el.

A kistérség észak–déli megosztottsága az oktatásszerveződés tekintetében is megmutatkozik. Az északkeleti terület apró települései az alsótoldi körzeti iskola 2005-ös megszűnése óta mind Pásztóhoz tartoztak. 2007 óta a mátraszőlősi iskola bezárásával e település diákjai is Pásztóra jártak iskolába. A Pásztótól öt és fél kilométerre fekvő Tar község a kutatás idején még egyedül, társulási partner nélkül tartotta fenn iskoláját, de az elkövetkezendő években a folyamatosan csökkenő gyermeklétszám miatt nagy valószínűséggel itt is erősödni fog a társulási kényszer.

2010-ben a kistérségben ezen kívül még három településen működött társulás nélkül iskola: Szurdokpüspökiben, Jobbágyiban és Erdőkürtön, e három intézmény közül egyedül Jobbágyi az, ahol még nem jelentkeztek létszámproblémák, a szurdokpüspöki iskola jelentős önkormányzati ráfordítással és az Oktatási Hivataltól kapott működési engedéllyel működött, az erdőkürti önkormányzat pedig iskolája fenntartása miatt komoly pénzügyi gondokkal küszködött.

> Az intézményi társulásban működő iskolák két társulási típusba sorolhatók. A tagintézményt fenntartó társulások estén, a kisebb településen működő tagintézmény az alsó tagozatos ellátást tudja biztosítani, az anyaintézményben pedig alsó és felső tagozat egyaránt működik. Ilyen társulási formában működtek: Kálló–Erdőtarcsa, Héhalom–Egyházasdengeleg, Bér–Vanyarc iskolái. A tagintézmény nélküli intézményfenntartói társulások esetében az anyaintézmény biztosítja a társult település diákjai számára a teljes alapfokú oktatást, ebbe a kategóriába tartoztak a pásztói társulásokon kívül Palotás–Kisbágyon, Csécse–Szarvasgede, Ecseg–Kozárd társulásai.[10]

Ahhoz, hogy az egyes társulások létrejöttének körülményeit, működésüket, a felvázolt társadalmi-gazdasági viszonyok, az egyes települések nemzetiségi összetételének befolyásoló hatását megérthessük, részletesebb vizsgálatokra van szükség. Az alább bemutatott esetek kiválasztása a fenti szempontok figyelembevételével történt.

10 Forrás: Pásztói Kistérség Többcélú Társulása Közoktatási Intézkedési Terve.

JELLEGZETES INTÉZMÉNYFENNTARTÓI TÁRSULÁSOK, INTÉZMÉNYEK

A PÁSZTÓ-KÖZPONTÚ TÁRSULÁSOK

A 2009/2010. tanévben Pásztó központtal két intézményfenntartó társulás működött: a 2005 júliusában Alsótold, Bokor, Cserhátszentiván, Felsőtold, Garáb, Kutasó és Pásztó által létrehozott Cserhát Közoktatási Intézményi Társulás és a 2007. július 18-án Mátraszőlős és Pásztó által létrehozott Pásztó-Mátraszőlősi Intézményi Társulás. A mátraszőlősi megállapodás részleteinek és történetének elemzése előtt röviden érdemes áttekinteni a Cserhát Közoktatási Intézményi Társulás konfliktusoktól mentes működését.

A tanulólétszámok, ezen belül az intézményfenntartó társulásban érintett bejáró tanulók száma alapján (36 bejáró tanuló a 2008/2009. tanévben és 34 a következőben) látható, hogy az érintett településeken értelmetlen lenne önálló intézmény fenntartásán gondolkodni, még akkor is, ha számolunk azzal, hogy néhány gyermeket nem a társulási megállapodásban kijelölt intézménybe írattak a szüleik. A létszámadatok egyúttal alátámasztják a fenntartói irányítás társulási megállapodásban rögzített szervezési módját is, vagyis azt, hogy a fenntartói jogokat a pásztói önkormányzat gyakorolja (az intézményvezető kinevezésének ügyében véleményezési jog illeti meg a társulás településeit), hiszen a Dózsa György Általános Iskolába más településekről járó tanulók száma kevesebb, mint a teljes létszám 10%-a.

A mátraszőlősi társulás esetében mind az intézmény fenntartásában, mind a finanszírozásban komoly viták alakultak ki a két önkormányzat között, illetve több olyan per is folyamatban volt, amely közvetlenül kapcsolódott a mátraszőlősi általános iskola megszüntetéséhez. A 2008/2009-es tanévben 117, a 2009/2010-esben 114 mátraszőlősi tanuló járt a pásztói általános iskolákba. Ez évfolyamonként átlagosan 14-15 tanulót jelent, ami bizonyosan elegendő ahhoz, hogy összevont osztályok nélkül az 1–4. évfolyamos képzést a településen helyben biztosítsák. A 2006/2007-es tanévig Mátraszőlős saját fenntartásban működtette az általános iskolát és költségvetésében előteremtette a működtetéshez elengedhetetlenül szükséges normatívákon felüli kiegészítő forrásokat, ami több mint húsz millió forintot jelentett. Ám már ekkor is jellemző volt, hogy néhány szülő, aki napi ingázóként Pásztón dolgozott, gyermekeit a város oktatási intézményeibe íratta be. E tanulókat örömmel fogadták az iskolák, beiskolázásuk semmilyen korlátba nem ütközött, és lényegében nem vagy alig jelentettek többletköltséget, hiszen az osztályok létszámát növelték, vagyis a helyi önkormányzatnak több bevételt hoztak, mint amennyi többletköltséget (szociális jellegű járandóságok, ellátások, tanulókra vetített dologi kiadások stb.) a felvételük okozott.

A 2006/2007-es tanévben a településről eljáró iskolás tanulók aránya legfeljebb 20% volt. Az érintett gyermekek után járó normatív bevételek természetesen hiányoztak Mátraszőlősön, ami az önkormányzat és az intézmény között amúgy is meglévő feszültségeket tovább növelte. Anélkül, hogy a vitákat részleteznénk, leszögezhetjük, hogy a település vezetése és az intézmény kollektívája nem tekintette partnernek egymást. A tanárok a polgármester „szakmai

szempontokat nélkülöző pénzügyi diktátumaként", a polgármester viszont a nevelőtestület minden egyéb szempontot felülíró „foglalkoztatási érdekeként" értelmezte a konfliktusokat. Ahelyett, hogy a lehető legtöbb tanuló megtartására törekedtek volna, az egyre élesedő ellentétekkel, valamint a konkrét javaslatokkal, döntésekkel (a finanszírozás szűkítése, az alsós osztályok összevonásának felvetése) inkább gyorsították a kedvezőtlen folyamatokat.

> Fontos tudni, hogy a település fekvéséből, közlekedési kapcsolataiból következően nem volt reális alternatíva, hogy az iskola létszámát más, kisebb településről töltsék fel. Szakmai szempontból szintén egyértelműen irreális ötletnek mondható a Tar községgel tervbe vett intézményfenntartó társulás. Mátraszőlős minden szempontból Pásztóhoz kötődik, a város közvetlen vonzáskörzetébe tartozik, a kapcsolatok körét és intenzitását tekintve ez a vonzáskapcsolat közvetlenebb és egyértelműbb, mint a Cserhát társulás településeinek esetében.

A mátraszőlősi önkormányzat és az iskola közötti feszültséget a 2006/2007. tanévben egy, a tantestület és a szülők között kirobbant konfliktus tovább növelte, ami év közben újabb tanulók elvesztését eredményezte. Pásztó önkormányzata számára minden újabb „problémamentes", vagy „nem túl problémás" (lényegében nem cigány) tanuló befogadása pénzügyi nyereséget eredményezett, vagyis egyáltalán nem voltak érdekeltek a bejárás korlátozásában. A gyermekeket fogadó pásztói intézmények esetében ez már korántsem ilyen egyértelmű, hisz az egy tanulócsoportra jutó gyermekek számának növekedése a feladatellátás nehézségét növeli. Számukra, oktatásszakmai és foglalkoztatási szempontból, akkor lett volna kedvező a befogadás, ha azzal az osztályok számának növelését is elérhetik, amire a 2008/2009-es teljes integráció után tettek is egy sikertelen kísérletet.

> A bejárók túlnyomó többsége ugyanis a település jó érdekérvényesítő, magasabb státuszú, nem cigány lakosai közül kerültek ki. A helyben lakók között a cigány népesség aránya nem túl jelentős,[11] a cigány családokra jellemzőbb magasabb gyermekszám miatt azonban a 2006/2007-es tanév végére az iskola tanulóinak közel fele cigány származású volt, ami öngerjesztő módon újabb családokat fordított a pásztói intézmények felé.

A nevelőtestület, a szülők és az önkormányzat vezetése közötti mind durvább viták, érdekkülönbségek 2007 nyarára oda vezettek, hogy alig félszáz, jelentős részben cigány tanuló maradt volna a település iskolájában. A folyamatban nem jelentős, s nem is feltétlenül tudatos, de említésre érdemes szerepe volt a pásztói önkormányzat pénzügyi érdekeltségét a konkrét folyamatokban személyes kapcsolatai révén közvetlenül is érvényesítő pásztói polgármesternek. Ő megválasztása előtt közel nyolc évig Mátraszőlős jegyzője volt, és sem

11 A 2001. évi népszámlálás adatai alapján 5,6%.

a település vezetésével, sem a nevelőtestülettel nem értett egyet, vagyis a szülők önkormányzattal és nevelőtestülettel szembeni ellenérzéseit erősítve a pásztói bejárás irányába tolta az érdekelteket, ami a polgármester szerint „bizonyosan nem a véletlen műve". Ezzel az állítással az amúgy szinte mindenben vitatkozó nevelőtestületi hangadók is egyetértettek a polgármesterrel. Mindez végül oda vezetett, hogy 2007 nyarán, az új tanév kezdete előtt, Mátraszőlősön megszűnt az általános iskola.

Az iskola megszűnésének folyamata típusosan mutatja azt a forgatókönyvet, amikor a helyi szereplők az együttműködés, az összefogás, a közös kompromisszumok helyett, csak saját érdekeiket képviselve, végül mindannyian vesztessé válnak. A történet azt is jól mutatja, hogy az ilyen körülmények milyen szülői reakciókat váltanak ki, amelynek következtében lényegében néhány hónap alatt miként pöröghet fel és válhat visszafordíthatatlanná a spontán szegregáció.

A SZIRÁKI MIKROTÉRSÉG TÁRSULÁSAI

A korábban a palotási mikrotérséghez tartozó Szirák és a környező települések, vagyis a 21. sz. főúttól keletre és a Jobbágyitól délre fekvő községek természetes kapcsolódási iránya (úthálózat, közlekedés, tömegközlekedés, vonzáskapcsolatok) elsősorban Hatvan és Aszód, legfeljebb harmadsorban Pásztó. A nyugatabbra fekvő települések számára Pásztónál érezhetően erősebb Balassagyarmat vonzó hatása, de szinte a teljes mikrotérségben jellemző az erős kapcsolódás Hatvan, Aszód és Vác irányába.

A Pásztói kistérség települései közül Szirákon a legmagasabb a cigány népesség aránya, és ez évek óta hatással van a helyi iskoláztatásra, illetve a települések közötti oktatási együttműködésekre, kapcsolatokra. A mintegy másfél évtizeddel korábban kezdődött spontán szegregáció meghatározó folyamat. A környék intézményfenntartó társulásai jellemzően néhány éves múltra tekintenek vissza, és az egyik nem ritkán egy másik létrejöttére adott válaszként értelmezhető. A társulások létrejöttét minden esetben alapvetően a többletforrások megszerzésének igénye motiválta, hisz többségében kis létszámú intézményekről, rossz költségvetési helyzetű településekről van szó.

A környék első társulását az a Bér hozta létre, ahol helyben csak összevont alsó tagozatot tartottak fenn, a felsősök pedig korábban Szirákra jártak, majd az egyre erősödő szegregáció miatt átlépve Szirákon (Bér lényegében csak Szirákon keresztül megközelíthető zsákfalu) a szülők inkább Vanyarcot[12] választották, így az önkormányzat is ezzel a községgel kötött társulási megállapodást. A nem cigány szülők nem csak Bérről, hanem Szirákról is jellemzően hosszabb ideje Vanyarcra járatták a gyermekeiket. Sőt a magasabb státuszú, jobb

12 A vanyarci iskolát a helyiek „versenyiskolának" nevezik, magas színvonalú oktatást nyújtó intézményként ismerik.

anyagi helyzetben lévő helybeli és béri cigánycsaládok is inkább a vanyarci iskolát választották. Legfeljebb tanulási zavarok vagy beilleszkedési problémák miatt hozzák végül vissza a sziráki – immár 95%-ban cigány tanulókat képző – iskolába gyermekeiket.

A befogadó önkormányzatok, intézmények számára a létszámok biztosítása miatt létkérdés a környező településekről „elcsábítható" tanulók megszerzése. Egyházasdengeleg, amely a 2008/2009-es tanévben társult a héhalomi iskolával, iskolabuszt is küldött saját költségén a sziráki tanulókért, anélkül, hogy bármiféle megegyezés született volna az önkormányzatok között. Miután a vanyarci iskola e szolgáltatás nélkül is vonzó hatást gyakorol a környékbeli településekre, sem Bérre, sem Szirákra nem küldött iskolabuszt.

Egyéb partner hiányában (miután a sziráki iskolával egyik település sem akart együttműködni a cigány tanulók magas aránya miatt, sőt éppen a Szirákkal kötendő együttműködés elől „menekültek" más, távolabbi településsel kötött társulásokba) Szirák végül Bujákkal tudott csak társulási megállapodást kötni, annak ellenére, hogy a két település között nem volt jellemző a tanulók mozgása. A társulás tehát kizárólag a társulási megállapodás megkötése érdekében, az abból származó többletnormatíva megszerzése miatt jött létre. Ez a megállapodás nem érintette a Buják és Terény (Balassagyarmati kistérség) között már korábban létrejött fenntartói társulást. A Buják–Terény társulás létrejöttét a két település kistérség-határos fekvése, a terényi fölső tagozat fenntarthatatlansága és a település ebből is következő társulási kényszere, a bujáki iskola felső tagozatában jelentkező alacsony létszámok, továbbá a társulási többletnormatíva megszerzésének szándéka motiválta elsősorban, de bizonyosan szerepet játszott a településvezetők együttműködési hajlandósága is.

A Szirák és Buják települések között megkötött társulási megállapodás értelmében a társulás jogilag egy iskolát tart fenn, székhelye a bujáki iskola, amelynek van egy összevont osztályokkal működő terényi tagiskolája, Szirákon egy nyolcosztályos általános iskolája (létszámadatait lásd az *1. táblázatban*), valamint ugyanitt egy 9–10. évfolyamos szakiskolai képzése (szakképzési évfolyamot nem működtet az intézmény). A 2009/2010-es tanévben 136 tanuló járt a sziráki iskolába, mintegy negyedük bejáró volt.[13]

A társulási normatíva, ami miatt a társulást létrehozták, 2010-ben mindösszesen 1,4 millió Ft többletforrást jelentett a sziráki iskola számára. A fenntartói hozzájárulás összege Szirák esetében közel 20 millió forint volt, ami az önkormányzat teljes évi költségvetésének közel hatoda. A társulással megszerzett közel másfél millió forinttal azonban elvesztették a fenntartói irányítás jogát, ami a pályázati pénzek kezelésében, a fizetések, egyéb járandóságok, karbantartási munkák, programok finanszírozásában a szirákiakat kiszolgáltatott helyzetbe hozta. Ez részben a bujáki polgármester személyével, döntési gyakorlatával kapcsolatos kritikaként fogalmazódott meg a szirákiakkal folytatott beszélgetésekben: „minden fontosabb számára, mint a mi iskolánk", „rendre ráül azokra a forrásokra, melyeket már he-

13 A nem sziráki tanulók Bérről, Bujákról, Egyházasdengelegről, Héhalomról, Jobbágyiból, Palotásról és Vanyarcról jártak be.

tekkel korábban megkapott és továbbíthatott volna felénk". A kiszámíthatatlan, Bujáktól függő finanszírozás, a pályázatokkal kapcsolatos információk esetlegessége és egyéb egyeztetési, döntési problémák miatt a társulási megállapodást 2010 nyarán felmondták.

A forrásbevonás és a fennmaradás kényszere következtében a polgármester több irányban is kezdeményezte új társulás létrehozását, de e kísérletek egyike sem zárult sikerrel. A társulási motiváció alapja az, hogy számukra a többcélú kistérségi fenntartás lett volna a legkifizetődőbb, ez esetben ugyanis ugyanebben a szerkezetben – tehát nyolc évfolyammal –, ugyanennyi tanulóval kb. 10 millió forinttal több bevételre tehettek volna szert. A roma gyermekek magas aránya miatt nem részesültek integrációs kiegészítő forrásban,[14] és nem kapták a szakiskolai tanulók után járó, térségi alapú 100 ezer forint támogatást sem.

A társulási kezdeményezések közül a bátonyterenyei többcélú kistérségi társuláshoz történő csatlakozás kecsegtetett a legtöbb sikerrel. Az új tagság egyik – már a társulásban lévő – települést sem érintette volna kedvezőtlenül, a csatlakozás kizárólag a több normatív támogatáshoz való hozzájutást célozta. Többletköltségként csupán a társulási fenntartás és az azzal járó adminisztratív terhek jelentek volna meg. Annak ellenére, hogy a sziráki polgármester és az iskola vezetője egyenként végigjárták az érintett településeket és a személyes beszélgetéseken elhangzott ígéretek alapján a szükséges minősített többség biztosítottnak látszott, a csatlakozásukhoz szükséges szavazatszámot kétszeri próbálkozásra sem kapta meg a javaslat. Érdemi kifogást a „túl messze vannak", a „nem a mi kistérségünkbe tartoznak", a „felesleges adminisztrációs terheket miért vállaljunk" véleményeken túl senki sem fogalmazott meg. „Csupán" az történt, hogy a jelen nem lévő polgármesterek – akikkel az előzetes egyeztetések történtek – nem gondoskodtak helyettesítésükről a társulási ülésen, s úgy tűnik, nem volt eléggé fontos számukra az ügy, hogy delegáltjaikat az egyeztetett döntési javaslatról informálták volna. A kistérségi központ polgármestere szerint pusztán arról volt szó, hogy „miért is hozna bárki áldozatot, vállalna fel terheket, ha abból haszna bizonyosan nincs, de később esetleg terhe származhat belőle". A következő tanévre így költségvetési szempontból közel másfél millió forintos tétellel bizonyosan romlik a sziráki önkormányzat költségvetési egyenlege, ugyanakkor visszakerül a településhez a fenntartás joga.

A település és az iskola legteljesebb együttműködése, közös gondolkodása és cselekvése mellett, a fentebb leírt spontán szegregációs folyamatok miatt sem lehetett elérni, hogy egy legalább 50%-os helyi cigány lakossági arány mellett az iskola ne váljék lényegében tiszta cigány iskolává. Ez a folyamat elkerülhetetlennek, megállíthatatlannak, kezelhetetlennek bizonyult. Az intézmény nevelőtestülete és a település vezetése, képviselő-testülete ennek felelősségét és következményeit vállalva finanszírozta és fejlesztette a képzést, biztosította minden lehetséges eszközzel (saját forrás, pályázat, pedagógiai szolgáltatások igénybevétele, saját logopédusok stb.) a tanulás, továbblépés lehetőségeit és a felzárkóztatást. Ugyanakkor

14 23/2009. (V. 22.) OKM rendelet.

szembesültek azzal is, hogy az általuk befektetett munka, odafigyelés az általános iskola befejezése után szinte azonnal semmibe vész; tanulóik kimaradtak, lemorzsolódtak a középiskolákból, szakiskolákból, és általános iskolai tanulmányi eredményeitől és értelmi képességeitől függetlenül, alig végezte el valaki közülük a középiskolát vagy szerzett szakmát.

A középiskolai lemorzsolódás okát illetően egyöntetű a megkérdezettek véleménye, hogy amíg a tanulók természetes tudásvágya jellemző, addig a képzés kiegyensúlyozottan halad, örömmel járnak iskolába, alig vannak fegyelmezési problémák, motiváltak, érdeklődők, kezelhetők a gyerekek. Kötődésüket az iskolához a változatos programok, kirándulások is erősítik. Ebben változást csak súlyosabb családi problémák hoznak, de azt a családokkal tudatosan kialakított szoros napi kapcsolat miatt képesek kezelni. Ez az időszak 10-12 éves korig jól szervezhető, stabil képzési rendszert eredményez. A gyerekek a serdülőkor időszakától, a felnőtté válás folyamatában veszik át a családra jellemző viselkedési modellt és ekkor kezdik elveszíteni érdeklődésüket a tanulás iránt. Ezekre a tényezőkre hivatkozva a sziráki polgármester kezdeményezte, hogy két évvel növeljék a képzés idejét s ő keresett ehhez partnert a legközelebbi szakiskolai képzést nyújtó intézmény vezetőjének személyében, akinél támogatásra is talált. Egy lehetséges megoldást jelentett volna, ha az érintett középiskola a sziráki önkormányzattal és általános iskolával összefogva létrehoz Szirákon egy kihelyezett képzési helyet. Ez esetben a gyerekek a szakiskolával létesítenek tanulói jogviszonyt és az általánosan képző 10. évfolyam után vagy továbbmennek a székhelyiskola valamely érettségit adó képzésébe, vagy bekapcsolódnak a szakmai képzésbe – akár tanulószerződéssel, akár anélkül –, és lehetőséget kapnak az intézmény által kínált szakmák egyikének megszerzésére. Ebben az esetben a pályaválasztást megalapozó képzéseket és a szakmai orientációt a kihelyezett sziráki képzésben is a szakiskola látná el. A bátonyterenyei intézmény fenntartója, a Nógrád Megyei Önkormányzat azonban nem támogatta a kihelyezett szakiskolai képzés létrehozását, annak ellenére, hogy a fenntartói hozzájárulást a sziráki önkormányzat szerződésben vállalta volna. Ezért a szakmai programhoz ragaszkodó önkormányzat maga hozta létre a 9–10. évfolyamon folyó szakiskolai képzést, de csupán annak az általánosan képző szakaszát. „Legalább két évig bizonyosan járnak még iskolába, akik nálunk maradnak, és ez komoly eredmény" – érvelnek a nevelőtestületben a döntés mellett.

Erre – a települési önkormányzatoknak az 1992-es önkormányzati törvényben biztosított jogai alapján – elvileg van lehetőség, ugyanakkor a megoldás bizonytalan tanulói továbbhaladást eredményez. Az így létrejött tanulói jogviszony ugyanis nem biztosít automatikus belépést a 10. évfolyamot itt elvégző tanulók számára sem az érettségit adó képzésbe, sem a szakképzésbe. Noha a 18 éves korig tartó tankötelezettség miatt a feladatellátási kötelezettséggel rendelkező megyei önkormányzatnak ki kell jelölnie a területileg illetékes „kötelező felvételt biztosító szakiskolai képzést nyújtó intézményt" – ami éppen a bátonyterenyei szakiskola –, az érettségit adó képzésbe történő bekapcsolódás ebben az esetben azonban csak különbözeti vizsgával lehetséges.

Az első 10. évfolyamos osztály a 2008/2009-es tanévben végzett, így a továbbtanulási eredmények már érzékelhetőek, és igazolják a képzés helyi bevezetését. A továbbtanulást követő nagyobb arányú lemorzsolódás azonban megmaradt, azt a szakemberek a szoros családi kapcsolatokkal és a leválás ebből is következő nehézségeivel magyarázzák. Megítélésünk szerint azonban ennél lényegesebb indokokkal: a tanulók nehézkes kollégiumi beilleszkedésével, a támogató odafigyelés hiányával, az egyes személyekhez igazított program hiányával, a közvetlen külső motiváció csökkenésével magyarázható.

A sziráki önkormányzat társuláskeresési kálváriája, finanszírozási helyzete alapján egyértelműen látható, hogy a kezdeményezés, képzési modell, szemlélet nem illeszkedik a hazai oktatáspolitika főirányához, nem találkozik a környező települések elképzeléseivel és a szolidaritásukra sem számíthat.

A SZURDOKPÜSPÖKI ISKOLA

A pásztói mikrotérséghez tartozó Szurdokpüspöki általános iskolája 2009/2010-es tanévben az önállóan, társulás nélkül működő intézmények csoportjába tartozott. Az iskola az Oktatási Hivatal által hozott 46978/2007-es, a nyolc évfolyamnál kevesebb évfolyammal működő, önálló általános iskola továbbműködtetésének engedélyezéséről szóló határozata alapján működhetett, mert a 2007/2008-as tanévben a hetedik és a nyolcadik évfolyam diákjainak létszáma nem érte el a törvényben meghatározott minimális létszámot (15-15 fő).

> Szurdokpüspöki település a 21. sz. főúttól 1-1,5 km-re keletre, Pásztótól körülbelül 8 km-re délre, a Pásztói kistérség keleti felében található. Lakosságszáma 2009-ben 1905 fő volt, népességszáma az elmúlt időszakban folyamatosan csökkent. Pásztó közúton két módon is megközelíthető, a két település között vasúti és buszközlekedés is van. Szurdokpüspökitől Gyöngyös, Gyöngyöspatán keresztül közúton kb. 21 kilométerre fekszik, ebben az irányban szintén van tömegközlekedési lehetőség, ami alapvető hatással van a továbbtanulási irányokra.
> A településen a cigány népesség aránya elenyésző, ebből fakadóan szegregációs problémák nincsenek.

2006-ban Szurdokpüspöki önkormányzata is társulási partnert keresett. A pásztói iskolák telítettek voltak, további diákok befogadására már nem voltak alkalmasak, a Jobbágyi iskolát, a mind előbbre haladó roma szegregáció miatt nem tartották, tarthatták potenciális partnernek, mert a szülők ez esetben, a szabad iskolaválasztásra hivatkozva, gyermekeiket nagy valószínűséggel Csécsére vagy Pásztóra járatták volna iskolába. A környező települések közül egyedül Csécse jöhetett szóba. Csécse mellett érvként szerepelt az is, hogy a két település lakói kulturálisan is sokkal közelebb állnak egymáshoz, mint más településekhez (ez a történelmileg kialakult jó kapcsolat a két település lakói között kötött házasságokban is nyomon követhető).

Mindezért Szurdokpüspöki önkormányzata 2006 novemberében az iskolatársulás létrehozásának szándékával kereste meg írásban Csécse önkormányzatát, kifejtve azon véleményét, hogy ez a csécsei felső tagozat mozgatásával lenne megoldható. Ennek hátterében az állt, hogy a két település közül Szurdokpüspöki rendelkezik több felső tagozatos diákkal, illetve a feladatellátás alapjául szolgáló korszerű, jó állapotú ingatlanokkal. Csécse irányából e megkeresésre csak jó hét hónappal később érkezet elutasító válasz, amelyben azt is tudatták Szurdokpüspöki önkormányzatával, hogy időközben Csécse Szarvasgede településsel társult. Mivel a 2007 júliusában érkezett csécsei válasz után Szurdokpüspöki döntéshozóinak már nem volt lehetősége új társulási partnert keresni, a 2006. évi LXXI. törvény 5. §-ára hivatkozva továbbműködési engedélyért folyamodott az Országos Közoktatási Értékelési és Vizsgaközpont Észak-magyarországi Regionális Igazgatóságához. Az engedélyezési kérelem indokai között szerepelt Pásztó és Jobbágyi iskoláinak telítettsége, a késői csécsei válasz, valamint a gyermeklétszám pozitív változásai. A 2009/2010-es tanévtől látszott, hogy nem lesz meg a 7–8. évfolyamos osztályokban a 15 fő, a 2004 és 2006 között születettek száma kedvező tendenciákat vetít előre. Az érvek között szerepeltek még az iskola diákjainak (a korábbi) országos kompetenciaméréseken elért eredményei is, ezek szerint a szurdokpüspöki tanulók teljesítménye minden mért kompetenciakörben az országos átlag felett van, és az azonos kategóriájú települések eredményeit is meghaladják.[15] További pozitívumként a legutóbbi fejlesztéseket is feltüntették: 1992-ben az iskola mellett új tornaterem épült, 1995-ben az iskolaépület három tanteremmel és egy tálalókonyhával való bővítésére, 2002-ben pedig az vizesblokkok és a tetőszerkezet teljes felújítására került sor. A kérelmet az Oktatási Hivatal elfogadta és az iskola működését a 2008/2009-es tanévtől kezdődően négy évre engedélyezte.

A szurdokpüspöki iskolának a 2009/2010-es tanévben 92 tanulója volt, ebből hárman jobbágyiból jártak be. Az iskola az elkövetkezendő években nagy valószínűséggel nem, legfeljebb 3-4 év múlva, egy-két bejáró tanuló „segítségével" érheti el az előírt minimális létszámot a két legfelső évfolyamon. Érdekes módon a település vezetése elzárkózott attól, hogy a környező településekről diákokat toborozzon, holott ismeretes, hogy azokból az iskolákból, ahol a cigány tanulók aránya folyamatosan növekszik, a tehetősebb, magasabb státuszú szülők gyermekeiket a környező települések nem cigány többségű iskoláiba igyekeznek járatni. Szurdokpüspöki polgármestere a toborzás ellen két érvet hozott fel: egyrészt azt, hogy a csécsei általános iskola aktív toborzó stratégiát folytatva[16] elszívta a jobbágyi tanulókat, másrészt pedig, hogy a jobbágyiak amúgy is szívesebben mennek Csécsére (holott Szurdokpüspöki földrajzilag sokkal közelebb van), mert – egyik interjúalanyunk szerint – „Jobbágyi és Szurdokpüspöki viszonya soha nem volt felhőtlen".

15 A 2008-as és 2009-es kompetenciamérések eredményei (lásd később) nagyobbrészt elmaradnak az országos átlagtól.
16 Erről bővebben lásd a tanulmány csécsei Fráter Erzsébet Általános Iskolát bemutató részét.

A két település kulturálisan meglehetősen távol áll egymástól, amit a szurdokpüspökiek Jobbágyi sajátos társadalmi összetételével magyaráznak (egyre növekvő létszámú cigányság, a szocializmus időszakában betelepült katonatiszti családok, valamint az „eredeti" paraszti réteg). Egy helybéli interjúalanyunk megfogalmazása szerint: „A jobbágyiak tudják, hogy itt is van iskola, de van egy távolság a két település népessége között. A cigány nem akar ide jönni, a katonatiszt – már amennyiben katonatisztek ezek (…) – ő sem fog ide jönni. Vannak ilyen ellentétek bizonyos falvak között … már évszázadok óta, rivalizálás vagy etnikai konfliktus; na abból semmi jó nem lesz, ha ezeket gyermekeket összeterelik."

Szurdokpüspöki település önkormányzata egyhangúan kiállt az iskola fenntartása mellett, még ha az viszonylag jelentős anyagi terhet jelent is a falu számára. Az általános iskola 2010. évi költségvetése szűken 46 millió forint volt. Az iskola semmilyen kiegészítő normatív támogatásban nem részesült, tehát csak a diákok létszáma után járó alapnormatívát kapta, ami 2010-ben a 17 millió forintot épp csak meghaladó összeg volt. A két összeg közötti különbség, közel 29 millió forint, teljes mértékben a település költségvetését terheli (az óvoda normatív támogatáson felüli költsége további bő 22 és fél millió forintot jelent). Ez azonban az önkormányzat „édes teherként" igyekszik felfogni. De miért is olyan fontos a település számára az iskola ilyen áron történő fenntartása?

Az iskola elvesztésében az ott élők a település közösségi éltének leépülését, megszűnését, valamint az eljáró gyermekek helyi identitásának, ragaszkodásának feloldódását és szülőfalujukhoz való kötődésük gyengülését látják.

„Az iskolán múlik a falu jövője … ki lesz a püspöki vagy ki a tari, melyik gyerek fog visszamenni a szülőfalujába, ha már hatévesen elszakítják tőle … megszűnnek a gyökerek, a kötődés ahhoz a településhez, közösséghez, ahol felnőtt" *(helyi interjúalany).*

Mindez erősítheti az elvándorlást és az amúgy is negatív demográfiai tendenciákat. Úgy látják, az iskola megléte bizonyos szintű vonzerőt jelenthet a fiatal családok számára, így népességmegtartó ereje van. Véleményük szerint a helyi fiatal családok nem tudják gyermekeiket helyben beiskolázni, sokkal könnyebben költöznek át arra a településre, ahol munkalehetőséget is találnak. Így nemcsak a képviselő-testület, hanem a falu teljes lakossága is kiállt az iskola megtartása mellett. Ezt bizonyították a kisebb-nagyobb lakossági felajánlások, amelyek jelentős szerepet játszottak a különböző eszközök beszerzésében. Hasonló célt szolgált az iskola támogatására létrehozott alapítvány, amely szintén elsősorban az eszközbeszerzésekhez járult hozzá, az anyagi támogatásban jelentősebb szerepet majd akkor játszhat, ha már fogadhatja a személyi jövedelemadóból megszerezhető 1%-os felajánlásokat.

A polgármester szerint az iskola igazgatójának a szülőkkel és a helyi lakosokkal való minél jobb kapcsolat kialakítása is feladata. Az iskola eddig fontos részt vállalt Szurdokpüspöki kulturális

életében, nemcsak az önkormányzat által szervezett megemlékezéseken és ünnepeken, hanem egyéb programok keretében is. Az iskolai farsangi bál és „ki mit tud" vetélkedő, vagy akár az iskola udvarán rendszeresen megtartott gyermeknap nem csak a diákok és szüleik számára jelentettek lehetőséget a társasági életre és szórakozásra. A korábbi években az iskola kifejezetten a falu felnőtt lakossága számára szervezett rendezvényeket, rendezvénysorozatokat, ilyen volt például a bérletes rendszerű komolyzenei koncertsorozat is, amelynek előadásain a pásztói zeneiskola tanárai adtak elő elsősorban klasszikus komolyzenei darabokat.

A polgármester elmondása alapján az önkormányzat 2010-ben várakozó álláspontra helyezkedett: a kormányváltásra vártak abban a reményben, hogy a szigorú követelményrendszer és szabályozás megváltozik, és a jövőben módosítják vagy eltörlik a minimális létszámhatárokat. Mivel a működési engedély meghosszabbítása csak 2013-ban válik esedékessé, az önkormányzat nem folytatott senkivel tárgyalásokat egy esetleges társulásról. „Nem az a mi jövőbeli koncepciónk, hogy kivel társuljunk vagy kivel nem, vagy legyen-e Szurdokpüspökin iskola. Igen, legyen! Legyen Szurdokpüspökin iskola! …és úgy mondom, hogy bármibe kerül is, legyen!" A polgármester véleménye szerint az iskola fennmaradásának érdekében valamilyen speciális profil kialakításának (pl. nemzetiségi oktatás) lehetősége sem jöhetett szóba, az egyházi fenntartás lehetőségein még szintén nem gondolkoztak. Az elkövetkező két évben azonban a környező településeken is történhetnek olyan változások (pl. a Csécse–Szarvasgede társulás financiális működésképtelensége), amelyek új alapokra helyezhetik egy esetleges intézményfenntartói társulás kialakítását.

A CSÉCSE–SZARVASGEDE INTÉZMÉNYFENNTARTÓI TÁRSULÁS

Ez a társulás a települések közötti jó együttműködések egyik típuspéldája is lehetne. Az iskolafenntartói társulás 2006 óta működik, de a két település már 2000-ben közös körjegyzőséget hozott létre. Szarvasgede a 21. sz. főúttól 3,5-4 km-re nyugatra található, lakosainak száma 2009-ben 432 fő volt. Csécse lélekszáma 2009-ben 901 fő volt, a két település távolsága alig több mint 4 km.

A szarvasgedei alsó tagozatos iskola a kilencvenes évek során szűnt meg, a gyermekeket elsősorban két irányba járatták iskolába: a 3 km-re lévő Palotásra és a 2 km-re fekvő Jobbágyira. Szarvasgede 2003-ban kötött Jobbágyival iskolafenntartói társulást, de a társulás létrejöttének körülményei nem nevezhetők teljesen „tisztának". A társulási partner keresésekor és kiválasztásakor ugyanis az ügyben eljáró képviselő-testületi tagok a település polgármesterét megkerülve intézkedtek. Csak Palotás és Jobbágyi községekkel folytattak tárgyalásokat, Csécsét a közös körjegyzőség ellenére meg sem keresték. Végül a polgármester aggályai ellenére Jobbágyival kötöttek megállapodást. A társulás mellett egyrészt a két település között hagyományosan kialakult kapcsolatok szóltak, valamint az, hogy

Szarvasgedéről több gyermek járt Jobbágyiba iskolába, mint Palotásra. Másrészt a palotási iskola kapacitásának határán állt, ott nem volt szükség további diákokra, így ők nem voltak motiváltak egy társulás kialakítására.

Szarvasgede és Jobbágyi társulási együttműködése korántsem volt zökkenőmentes. Az egyik legnagyobb vita az ingyenes tankönyvek juttatása körül robbant ki, amikor Jobbágyi önkormányzata úgy gondolta, hogy csak a saját településük diákjainak adják meg e kedvezményt, a szarvasgedeieknek – jogosultságuk ellenére – nem. Viszonylag rövid huzavona után a két település polgármestere megegyezett és a szarvasgedei diákok is hozzájuthattak az ingyenes tankönyvekhez. A társulás másik súlyos problémáját a diákok közötti konfliktusok jelentették. Úgy tűnt, hogy a jobbágyi tanulók nem akarják befogadni a szomszédos településről érkezőket. A diákok közötti súlyos, gyakran fizikai bántalmazásig fajuló nézeteltérések folyamatosak voltak. A társulással kapcsolatos elégedetlenség, amely mind a szülők, mind pedig a diákok oldaláról egyre növekedett, aktívan hozzájárult ahhoz, hogy 2006-ban Szarvasgede önkormányzata felbontotta a Jobbágyival kötött megállapodást és Csécsével kötött új társulási megállapodást.[17]

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy a két település a közös körjegyzőség ellenére miért csak ilyen későn kezdett együttműködni az oktatás terén. Ennek hátterében elsősorban személyes okok állnak. Szarvasgede polgármesterének elmondása szerint nem tudott együttműködni a korábbi körjegyzővel, a hivatali életet gyakran nehezítették, néhány esetben szinte megbénították a személyes ellentétek. 2003-ban néhány hónappal a Jobbágyival kötött megállapodás után körjegyző váltásra került sor. A fiatal, rendkívül céltudatos és agilis jegyzőasszony munkája eredményeként eltűntek a személyeskedő felhangok és a két település képviselő-testülete a jegyző közvetítésével aktív együttműködésbe kezdett. Ez a nagyfokú együttműködési törekvés megmutatkozott a 2006-ban létrejött iskola- és óvodafenntartó társulások feltételeinek kidolgozásában is. A Szarvasgede és Csécse Községek Önkormányzatainak Óvodafenntartó Társulása székhelyeként a szarvasgedei Csicsergő Óvodát jelölték ki, így a létszámokat tekintve nagyobb intézmény, a csécsei Napköziotthonos Óvoda tagóvodaként működött a továbbiakban. Csécse polgármestere tisztában volt a partner település anyagi lehetőségeivel, így az iskolafenntartói táruláson belül Csécse, a bejáró gyermekek után járó normatív támogatáson felül egyéb hozzájárulást nem kért Szarvasgede önkormányzatától.

> „Ezt úgy próbáltuk megcsinálni, hogy ne érezze azt Szarvasgede, hogy csak ő ad, az óvodánkat átvittük oda, ő lett a gesztora. Ne érezze senki, hogy elnyomott. Mi azt mondtuk, hogy ha azt a 10-12 gyerekeket áthozzák hozzánk, mi az óvodánkat átvisszük oda… Tudjuk, hogy mi vagyunk a nagyobb település, ismerjük egymás költségvetését. Tudom, hogy ennél többet nem tudnának adni. De ez így korrekt."

17 A két település nemcsak az iskolára, hanem az óvodákra is létrehozott intézményfenntartói társulást.

A CSÉCSEI FRÁTER ERZSÉBET ÁLTALÁNOS ISKOLA

Az iskola a Szarvasgedével megkötött társulás előtt a szomszédos Ecseggel, illetve a kissé távolabb fekvő Szurdokpüspökivel folytatott tárgyalásokat. Ecseg és Csécse a szocializmus időszakában közös tanács alá tartozott, amelynek székhelye az előbbi településen volt. Ez alapján a két település közötti kapcsolat hagyományosnak is tekinthető, de az Ecsegtől akkoriban elszenvedett – vélt vagy valós – méltánytalanságok emléke még ott élt a csécsei képviselő-testületben, így amikor Ecseg az iskolatársulást csak akkor tartotta elképzelhetőnek, ha Ecseg lesz a gesztortelepülés, a csécsei felső tagozatosokat pedig utaztatják, nemet mondtak a társulásra. A csécsei képviselő-testület szintén elvetette a Szurdokpüspökivel kötendő társulás lehetőségét, ahol szintén Csécse lett volna a tagintézmény, és a felsősök utaztatása elkerülhetetlen lett volna.

A létrejött társulás ellenére, a szarvasgedei tanulók csekély létszáma (mindössze 12 fő) miatt, az iskola nem érte el a törvényben meghatározott minimális létszámot, ezért 2007 januárjában a csécsei iskola továbbműködési engedélyért folyamodott az Oktatási Hivatalhoz. A hivatal a kérést első körben elutasította. Ezt követően az önkormányzat fellebbezett a döntés ellen, amelynek eredményeként már kedvező határozat született. A polgármester elmondása szerint ahhoz, hogy a fellebbezés eredményt hozzon, latba kellett vetni politikai befolyását; véleménye szerint jó kapcsolatainak is köszönhető, hogy pozitív döntés született, aminek értelmében az iskola határozatlan időre kapott működési engedélyt.

A csécsei Fráter Erzsébet Általános Iskolának a 2009/2010-es tanévben 116 tanulója volt, ebből negyvenen bejárók, akik közül 13 fő a társult Szarvasgedéről, 12 fő Jobbágyiról, tíz Pásztóról, négy a szomszédos Ecsegről, egy-egy pedig Tarról és Cserhátszentiványról járt be (lásd 2. *táblázat*).

A létszám stabilizálásához szükség volt az iskolában végbement szemléletváltásra is. Amikor az iskola vezetősége és az ott dolgozó pedagógusok szembesültek azzal, hogy az intézmény léte veszélybe kerülhet, a lehetséges stratégiák közül azt a – mai oktatásügyi szemlélet szerint – progresszív irányt választották, amely az iskolát elsősorban szolgáltató helynek tekinti és annak folyamatos fejlesztésével, jó hírének keltésével, irányított marketing stratégiával próbálja megállni helyét a gyermekekért folyó küzdelemben.

> „Összedugtuk a fejünket és arra jutottunk, hogy ahhoz, hogy az iskolát meg tudjuk menteni, egy minőségbeli változásra is szükség van, tehát egy szolgáltatást kell nyújtsunk, ami a pedagógusok szemléletében is egy nagy váltást jelentett" *(iskolavezető).*

Ennek következtében az iskola profilja többször is bővült. Egyik első lépésnek volt tekinthető az enyhén értelmi fogyatékos, illetve SNI-s gyermekek integrált oktatása feltételeinek biztosítása. Ehhez az iskola két gyógypedagógusi végzettségű tanítónőt vett fel, így az oktatás oly módon is megoldható, hogy az egyik gyógypedagógus a tanóra közben csak a rá-

szoruló gyermekkel foglalkozik. A következő, jelentősebb pluszszolgáltatás az első osztálytól kezdődő angol nyelvoktatás, amely szintén nem jellemző a környék általános iskoláiban.

A vizsgálat évében az iskola, külön térítés ellenében, a salgótarjáni Hibó Tamás Művészeti Iskola tagintézményeként alapfokú művészeti oktatást is nyújtott tanulóinak. A hatéves képzés elvégzése után a diákok képző- és iparművészeti bizonyítványt kapnak. 2010-ben három csoportban folyt ilyen jellegű oktatás, a képzésben részt vevő diákok száma 36 volt.

További szolgáltatásnak tekinthető a bejáró gyermekek utaztatása, amelyért az iskola szintén nem kért hozzájárulást. Az utaztatást részben a Bokor községtől bérbe vett iskolabusszal és a csécsei önkormányzat saját kisbuszaival oldották meg.

> Az iskola igazgatója a felvételi időszakot megelőzően minden évben hirdette az iskolát a Pásztó TV-ben, a környékbeli, iskolával nem rendelkező települések közterületein, valamint az óvodákban. „De nekünk a legjobb reklám, hogy a gyerekek jól érzik itt magukat, és ezt elmondják másoknak is. Ennél jobb reklám nem is kell."

Az intézmény természetesen az extra szolgáltatásokon felül az alapellátás minőségének maximalizálására is törekedett. Pedagógusainak valóban át kellett esniük egyfajta szemléletváltáson, ami nem ment egyik napról a másikra, a jelenlegi vélekedések szerint ez már többé-kevésbé megtörtént. Ezt a tényt alátámasztani látszik, hogy a 2009/2010-es tanévet megelőző három év során a bejáró diákok létszáma csaknem megháromszorozódott, 12 főről 40 főre emelkedett. Ennek alapján az iskola által választott „túlélési stratégia" sikeresnek mondható. A környező településeken a csécsei iskolát elit- vagy versenyiskolának nevezik, a csécsei diákok a 2009-es Országos kompetenciamérésen valóban a kistérség többi kisiskolájához képest meglehetősen jól teljesítettek, de egy területen, illetve évfolyamon sem haladták meg a községek átlagértékét.

Mivel az intézmény a működési engedélyt határozatlan időre kapta meg, nem fenyegette a bezárás, de sem a település, sem pedig az iskola vezetői nem gondolták azt, hogy erre hivatkozva „pihenhetnének". Egyelőre úgy tűnik, hogy a kialakult szemléletváltás adta lendület megmaradt és az intézmény kitartóan halad az „elit iskola" státusz megerősítése felé.

A fejlődés egyik nagy akadálya az, hogy mind a polgármester, mind pedig a képviselő-testület nehezen dönt egy-egy helyi illetőségű foglalkoztatott ellenében, ami nehezíti a minőségi szolgáltatás kialakítását. „A szolgáltatói versenyszemléletet nem mindenki tudja magáévá tenni, jelenleg ez a legnagyobb probléma. Egy-két esetben a személyi fejlődést szolgáló őszinte kritika könnyen sértődésekhez vezet."

A szomszédos települések csakhamar rádöbbentek arra, hogy a csécsei iskola sikere, és esetleges gyermekelszívó hatása negatívan hathat saját intézményük létszámának alakulására. Ezért, eleddig csak informális úton, rendszeresen támadásokat intéztek az iskola ellen. Fenyegették már meg az iskolát ombudsmani vizsgálattal, amelynek alapját a roma tanulók alacsony létszáma adta volna, és a vád a szegregáció volt. De olyan történetek is

keringenek, amelyek szerint az egyik település polgármestere a szülőket fenyegette meg azzal, hogy ha gyermeküket elviszik az iskolából, akkor a csécsei iskola „tönkremenetele és bezárása" után nem fogja őket visszavenni.

A BÉR–VANYARCI INTÉZMÉNYFENNTARTÓ ISKOLATÁRSULÁS

A kistérség közoktatási együttműködéseinek következő példáját jelentő társulás 2005-ben jött létre, tehát egy évvel korábban, mint a környékbeli társulások.

> Bér és Vanyarc nem szomszédos települések, közöttük található Szirák község. Szirák lakosságán belül, miként azt fentebb részleteztük, meglehetősen magas a roma népesség aránya, az iskolába pedig szinte már csak cigány gyerekek járnak. Sőt a vizsgálatok során egyértelműen láthatóvá vált, hogy a Bér és Vanyarc által üzemeltetett intézmények a szabad iskolaválasztásra hivatkozva egyfajta menekülő utat jelentenek azon szirákiak – többségében nem cigányok és néhány cigány család – számára, akik gyermekeiket nem a helyi „cigány" iskolába szeretnék járatni.

Bér 400 lakosú zsákfalu a pásztói kistérség délnyugati részén, lakosságszáma évek óta folyamatosan csökken. Az iskola egy kivételes rövid időszaktól eltekintve csak alsó tagozattal működött a településen. Ezt a kivételes időszakot az ún. Ratkó-gyerekek felső tagozatos korúvá válása jelentette a hatvanas évek végén, amikor is a kiemelkedő diáklétszámokra tekintettel néhány évre az iskola felső tagozatot is kaphatott. A béri általános iskola tanulóinak létszáma a rendszerváltozás óta – kisebb ingadozással – folyamatosan csökkent. Az iskola pénzügyi fenntarthatóságának irányába tett első lépést a szlovák nyelv oktatásának 1990-es években történt újbóli bevezetése jelentette. Mivel a nemzetiségi nyelvoktató iskolákban a minimális osztálylétszám nyolc főben van meghatározva, úgy tűnt, hogy viszonylag hosszú időre megoldódnak a létszámproblémák. 2005-re azonban világossá vált a település vezetése számára, hogy az iskola további fenntartását a falu nem képes megoldani, ekkor keresték fel Vanyarc települést társulási szándékukkal. A társulás alapját a két iskola közötti hagyományosan jó kapcsolatok adták, mindkét intézményben szlovák nemzetiségi nyelvoktatás folyt, és a béri alsó tagozatosok már évtizedek óta legnagyobb számban a vanyarci iskolában folytatták felső tagozatos tanulmányaikat. A béri polgármester az alábbi magyarázatot adta a partner kiválasztására:

> „Azért döntöttünk a társulás mellett, mert mindkét település szlovák nemzetiségi település, Vanyarc és Bér is. Itt Béren mindig is csak alsó tagozat volt, utána Szirákra jártak a felsősök, de miután mi 91-ben vagy 92-ben bevezettük a szlovák nyelv oktatását, nem lett volna értelme, hogy olyan iskolába menjenek, ahol felsőben nincs szlovák nyelvoktatás. Ezért orientá-

lódtunk Vanyarc felé, hogy folyamatos legyen a nyelvoktatás 1-től 8-ig. A társulás létrejöttét elsősorban pedig a plusztámogatás is ösztönözte. Meg nem akartuk, hogy Béren megszűnjön az alsó tagozatos iskola. Ez a két cél vezérelt. Nem hiszem, hogy jó dolog, hogy egy hathét éves gyerek több tíz kilométert utazzon."

A társulás létrejöttével a béri iskola a vanyarci iskola tagintézményévé vált. A béri iskola érdekeltsége egyértelmű, amennyiben csak így tud továbbra is működni. Vanyarc kétféle módon profitál a társulásból. Egyrészt a már korábban is meglévő intézményi kapcsolat megerősítésével a béri gyerekek vanyarci továbbtanulása még biztosabbnak látszik, másrészt azzal, hogy jogosultságot szereztek a kistérségi normatíva lehívására, az anyaintézménynél pluszforrások is maradnak, tehát a társulás kifejezett anyagi hasznot is hoz.

A béri tagiskola a 2009/2010-es tanévben egy összevont alsó tagozatos osztállyal működött, 1. és 4. évfolyamos tanulókkal, előbbiben négy, utóbbiban kilenc kisdiák tanult. Az iskolában egy főállású pedagógus és egy részmunkaidős, képesítés nélküli napközis tanár dolgozott. Az iskola épületét 2004-ben felújították, ekkor alakították ki a vizesblokkokat is. A tanterem felújítására 2007-ben, a tornatermére pedig 2010-ben kerül sor.

Míg a 2009/2010-es tanévben a béri tagiskolában a tanulók létszáma 13 volt, addig a következő tanév közeledtével (már nem először) súlyos létszámproblémák jelentkeztek, a beiratkozott gyerekek száma nem érte el a törvényben meghatározott nyolc főt. Ekkor az iskola megmentésére két lehetőség kínálkozott. Az egyik, végül sikeres megoldás az volt, hogy valamilyen úton-módon megpróbálnak a szomszédos Szirák községről gyermekeket toborozni az iskolába. A másik lehetőséget az jelentette volna, ha az intézményt egyházi fenntartásba adják, de a normatív támogatásra való jogosultság megszerzéséhez ebben az esetben el kellett volna érni a 15 főt. Az egyházi iskola ügyének intézését egy képviselő-testületi tag vállalta. A község tiszteletesének közbenjárásával felkeresték a környék lelkészeit, plébánosait és rajtuk keresztül eljutottak azokhoz a szülőkhöz, akik számára vonzó lehetett az a lehetőség, hogy gyermeküket egyházi iskolába járassák. Az első tárgyaló fél még az evangélikus, a második már a katolikus egyház volt. Jól mutatja a település kétségbeesett próbálkozását iskolája megmentésére, hogy az új intézmény felekezeti jellege nem volt feltétlenül meghatározó. Az egyházi intézmény működtetésének reménye pedig azon alapult, hogy Bér környékén sehol nem működik egyházi iskola, így a szülők több, akár távolabb fekvő településekről is ide járatták volna gyermeküket. Végül azonban – nem utolsó sorban a vanyarci anyaintézmény vezetőjének közreműködésével – sikerült a hiányzó gyermekeket „megszerezni". „A béri iskola megmentésében mi is nagyon aktívan részt vettünk, mert ha a béri iskola bezárna, akkor megszűnne a társulás és megszűnne a kistérségi normatíva. Ez az egyik, a másik pedig az, hogy amíg ott működhet iskola, hát működjön." A veszély ezzel egy időre elhárulni látszik, mert a 2011/2012-es tanévre az óvodából egy megfelelő létszámú tanulócsoport érkezésére lehet számítani, akik így további négy évre biztosítani fogják az intézmény fennmaradásához szükséges minimális létszámokat. Az iskola fenntartásához

a béri önkormányzatnak az ingatlan üzemeltetési költségeivel kell csak hozzájárulnia, ez az összeg évente 500 és 700 ezer forint között volt.

A társulás anyaintézménye a vanyarci Veres Pálné Általános Iskola. Az iskola mai épülete 1984-ben került átadásra, az iskola tanulóinak létszáma akkor még jóval meghaladta a kétszázat, mára ez már jóval kevesebb – a 2009/2010-es tanévben 147 fő, ebből 36 diák (24%) bejáró –, de részben a szlovák nemzetiségi nyelvoktatás jelentette alacsonyabb létszámminimumoknak, részben a Bérről és egyéb környező településekről bejáró gyermekek viszonylag magas számának köszönhetően az intézmény a vizsgálat időpontjában nem küzdött létszámgondokkal.

A vanyarci anyaintézmény a kutatás időszakában a szlovák nemzetiségi nyelvoktatáson kívül vállalta a hátrányos helyzetű (18 fő a vanyarci iskolában és 2 fő a béri tagintézményben) és a halmozottan hátrányos helyzetű (36 fő a vanyarci iskolában és 4 fő a béri tagintézményben) gyermekek integrált oktatását, ami lehetővé tette az ezen gyermekek utáni támogatások lehívását is. Korábban az intézmény alapfokú művészetoktatási feladatokat is ellátott az önkormányzat két távolabbi zeneiskolával kötött megállapodása alapján. Időközben azonban az első által kért hozzájárulás olyan nagy mértékben megemelkedett, hogy az önkormányzat nem tudta tovább finanszírozni, a második intézmény, egy nyíregyházi illetőségű iskola pedig működése második évében „eltűnt", az újbóli kapcsolatfelvételre tett kísérletek sikertelennek bizonyultak. Így a 2009/2010-es tanévben a zeneoktatás csak önköltséges alapon volt megoldható.

Az iskola ökoiskola besorolással is rendelkezik, amely – nem könnyen megszerezhető – cím ugyan folyamatos többlettámogatást nem hoz, de különböző ilyen irányú pályázatok elbírálásakor előnyt jelent.

A bejáró tanulók nemcsak a társult Bér településről, hanem a szomszédos Szirákról és a tömegközlekedéssel viszonylag jól megközelíthető Palotásról és Kisbágyonról is jöttek. Az iskola a vizsgálat időpontjában nem küzdött létszámgondokkal, bár a 2010/2011-es első évfolyam létszámai (11 fő) előrevetítik azokat. A jelenlegi népmozgalmi tendenciákat figyelembe véve a vanyarci anyaiskolában már középtávon is jelentkezhetnek egyre fokozódó létszámgondok. Ennek egyik megoldását a bejáró gyerekek számának növelése jelenthetné, aminek egyik eszköze az iskola célzott marketingtevékenységgel való népszerűsítése lehetne (lásd Csécse példáját), a másik irányt pedig a társulás bővítése, a társult tagintézmények számának növelése jelenthetné. 2009-ben felmerült az Erdőkürttel való társulás gondolata, ám Erdőkürt oldaláról hivatalosnak tekinthető szándéknyilatkozat nem érkezett. A vanyarci képviselő-testület nem egyszer foglalkozott már a nagycsaládosok betelepítésének gondolatával is. A polgármester ezt a következőképpen látná megvalósíthatónak: a vanyarci önkormányzat viszonylag jutányos áron rossz állapotú ingatlanokat vásárol a településen, ezeket felújítja, majd jelképes összegért az érkező nagycsaládosok rendelkezésére bocsátja. A település vezetése azonban azt is tudta, hogy az eljárás számos buktatót hordozhat magában. A rossz szociális helyzetben élő nagycsaládosok adott esetben többe kerülhetnek az ön-

kormányzatnak, mint amennyit az iskolába járó gyermekeken megspórolnak. A betelepülni vágyó nagycsaládokat azonban nem lehet származás alapján kiválasztani, illetve elutasítani. E fenti indokok miatt a betelepítés csak vészforgatókönyvként jöhetne szóba, aktív lépés ez irányban mindez ideig nem történt.

A felvázolt forgatókönyvek közül a legvalószínűbbnek az látszik, hogy a már jelenleg is súlyos finanszírozási problémákkal küszködő erdőkürti önkormányzat társulni lesz kénytelen. A társulási kényszer pedig lehetséges, hogy Vanyarc felé fogja tolni a települést, egyrészt a viszonylagos földrajzi közelség, másrészt pedig a szlovák nyelv oktatása miatt.

AZ ERDŐKÜRTI ISKOLA

Az utolsó példa, Erdőkürt a Pásztói kistérség délkeleti részében található, lakosainak száma 2009-ben 580 fő volt, a település demográfiai mutatói évek óta romlanak. Az elöregedés és az egyre csökkenő gyermeklétszám következtében megindult népességfogyást a falu pozitív vándorlási egyenlege is csak kevéssé mérsékli *(Rácz–Tóth, 2010).*

Ami a közelmúltból említésre érdemes: a tanácsi és iskolai székhely, továbbá a téeszközpont a '70-es években lezajlott körzetesítés következtében 1990-ig a szomszédos Kálló községben volt. A rendszerváltást követően a település önálló önkormányzatot hozott létre és újra önállósította az iskolát, ahol 65 diák tanult. A gyermekszám drasztikus csökkenése következtében ez a szám a kétezres évek elejére megfeleződött (2003-ban volt a mélypont, amikor 35 gyermek járt az erdőkürti iskolába, részben osztott osztályokba).

Az intézmény fenntartásával kapcsolatos finanszírozási problémák, valamint a költségvetési törvény változásai, amelyek következtében a korábbi támogatási szint megtartása csak intézményfenntartói társulás által igényelhető kiegészítő normatíva lehívásával vált lehetségessé, társulási kényszert hoztak magukkal. Ekkor Erdőkürt a tőle közúton 19 kilométerre fekvő Egyházasdengeleggel kötött társulási megállapodást. Az együttműködés nem hozott jelentős változást az intézmények működésében, a továbbra is csökkenő diáklétszám pedig egyértelművé tette, hogy a létrejött formális társulás csak ideig-óráig jelenthet megoldást. A két település közben folyamatosan kereste az együttműködés lehetőségét, egy közösen létrehozandó körjegyzőség kialakításával. Ez a törekvés azonban sikertelen maradt. Mindeközben Egyházasdengeleg a szomszédos Héhalom megkeresésére kialakított egy közös körjegyzőséget. 2008-ban az egyházasdengelegi iskolában olyan súlyos létszámgondok léptek fel – a beiratkozott első osztályosok száma összesen három volt, de egyikük sem volt helyi, mindhárman a közeli Szirákról érkeztek –, hogy az intézmény az Erdőkürttel kötött társulás keretein belül is fenntarthatatlanná vált. A közös körjegyzőség jelentette alapokon az egyházasdengelegi iskola a héhalmi iskolával társult, annak tagintézménye lett. Az erdőkürti iskola is csatlakozhatott volna az újonnan létrejött társuláshoz oly módon, hogy a 7–8. osztály a héhalmi iskolához kerül és az 1–6. osztályok maradnak

helyben, ezt a lehetőséget azonban az erdőkürti képviselő-testület elutasította *(Kovács–Nagyrónai–Nyakó, 2010).*

Erdőkürt polgármestere és képviselő-testülete az egyházasdengelegi társulás megszűnését követően kereste az új társulás kialakításának lehetőségét. A földrajzi közelségből fakadóan kézenfekvő megoldást jelenthetett volna a Kállóval való társulás is, de ennek több akadálya is volt, mindenekelőtt az, hogy a kállói iskolában csaknem teljes egészében cigány gyermekek tanultak. A két település közötti kulturális különbségek, valamint a korábbi összekényszerítésből származó ellenérzések is a társulás elutasítását eredményezték, s közeledésre nem mutatkozott remény.

Kistérségen belüli partnerként még Vanyarc jöhetett szóba, de ezen társulás elé is gördülnek akadályok: Erdőkürt Vanyarcot 2010 nyarán közös körjegyzőség létrehozásával kereste meg, ám Vanyarc erre nem volt rászorulva, ezért a megkeresést válasz nélkül hagyta. Ráadásul – az akkori jegyző szerint – a község- és iskolavezetés a társulást csak az erdőkürti felső tagozat Vanyarcra helyezésével tartotta volna lehetségesnek, ám erről nem folytak tárgyalások. A leglényegesebb akadályt végső soron a társulási hajlandóság hiánya okozta – lényegében mindkét részről –, különös tekintettel az akkor közelgő önkormányzati választásokra.[18]

Az erdőkürti polgármester stratégiájában lehetséges megoldásként jelent meg a Pest megyei Kartallal való társulás is. A 2007. évi, a polgármesterek által kötött szóbeli megállapodás szerint Erdőkürtön csak az alsó tagozaton vagy maximum az 1–6. évfolyamon maradtak volna meg az osztályok, és a felsősöket, illetve a 7–8. évfolyamosokat utaztatták volna. Ez az, amit a település képviselő-testülete és az iskola fenntartásában érdekelt lakosok elfogadhatatlannak tartottak. Kartal polgármesterének időközbeni elhalálozása pedig véget vetett a két település közeledésének.

Az iskola diákjainak száma 2010-ben 56 fő volt, ismét közelítette tehát az önállósulás évében és azt követően jellemző tanulólétszámot azzal a különbséggel, hogy a gyermekeknek csupán alig kétharmada volt erdőkürti. A többi diák a súlyosan gettósodó kállói iskolából[19] menekülési ösvényt kereső, nem roma szülőknek köszönhetően tanult az iskolában, 2010-ben már az első osztály indításához szükséges minimális létszám is csak közreműködésükkel volt biztosítható (lásd *3. táblázat*).

A tanulók alacsony létszáma miatt az oktatás összevont osztályokban zajlott (1–2., 3–4., 5–6., 7–8. évfolyam), de – amint az adatokból látszik – gyakran az összevont osztályok létszáma sem érte el a tizenöt főt. A szlovák nemzetiségi nyelvoktatás miatt[20] elegendő, ha

18 A 2010. októberi önkormányzati választások során mindkét község más polgármestert választott, Vanyarcon jegyzőváltás is történt.

19 2005-ben, amikor a nem roma szülők elkezdték az erdőkürti iskolába íratni gyermekeiket, a kállói iskolában mintegy hetven százalékos volt a roma gyermekek aránya. A 2009/2010-es tanévben a szomszédos községből bejáró gyermekek száma 20 fő volt.

20 A 2009. évi CXXX. törvény a Magyar Köztársaság 2010. évi költségvetéséről 3. számú mellékletének 16.4. pontja szerint 64 000 forint/fő/év normatív hozzájárulást vehetnek igénybe a nemzetiségi nyelvű, két tanítási nyelvű oktatást, nyelvi előkészítő oktatást folytató intézmények.

a 7. és 8. évfolyamos osztályok létszáma eléri a nyolc főt,[21] a 2010. évben azonban ez is csak összevont osztályokkal volt biztosítható.

Az iskola 2010-ben a felső tagozatos szakos oktatás ellenére nem rendelkezett szaktanteremmel. 2004-ben sor került az iskola teljes külső tatarozására, majd megoldották a nyílászárók cseréjét, részleges külső- és belsőburkolat-felújításokat végeztek. A sport- és taneszköz beszerzés folyamatos, az iskolának három évvel ezelőtt pályázati úton tíz számítógép vásárlására nyílt lehetősége.

A tantestület a 2009/2010. tanévben hat, helyben élő pedagógusból állt, ami eleve lehetetlenné tette a teljes szakos ellátást. Az azonban, hogy a tantárgyak egy részét nem szakos oktató tanította, nem eredményezett színvonalcsökkenést: a gyermekeknek mind a továbbtanulási, mind a kompetenciamérési eredményei a községi átlag körül vagy a fölött alakultak. Ez többek között annak volt köszönhető, hogy a tanárok nagy része tanórán kívül és térítés nélkül is foglalkozott a gyerekekkel. Helyi sajátosságként, az országos vetélkedőkről rendszeresen érmet hozó dráma- és sakkszakkör működött az iskolában. Többek között ennek volt köszönhető, hogy Erdőkürtről egyetlen szülő sem íratta gyermekét máshová. Az iskola bezárásának veszélye mozgósította a helyi közösséget is: Erdőkürt két legnagyobb civilszervezete felzárkózott az iskola megmentésének ügye mögé, jótékonysági bálokat szerveztek, önkéntes munkára buzdítottak, az iskola ügyét a helyi közbeszéd és fejlesztési tematika vezérfonalává tették.[22]

Az erdőkürti általános iskola a vizsgálat időszakában már csak drákói takarékossági intézkedésekkel volt finanszírozható. A település folytatta tartalékainak felélését, ami 2010-ben, változatlan kondíciók mellett, még legfeljebb egy évig látszott a csőd veszélye nélkül fedezni az iskola működtetését. A képviselő-testület tagjai – a falusiak túlnyomó többsége és a civilszervezetek támogatását bírva – ennek tudatában és ennek ellenére nem akarták, hogy az iskola megszüntetőiként kerüljenek be a helyi krónik*ába*. „Ne az ő nevükhöz legyen köthető, hogy bezárják az iskolát. Nem ambíció, a becsület hajtja a képviselőket" – nyilatkozta egy interjú során a korábbi jegyző 2009-ben.[23] Azt, hogy tudatában voltak az egyre inkább csőddel fenyegető helyzetnek mutatja, hogy a 2010. októberi önkormányzati választásokon a képviselő-testületi tagok többsége leköszönt, az őket váltó testületre hagyva az iskola ügyének megoldását.

21 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról.

22 A Budapesttől 60 km-re található községben lakópark építésébe kezdett egy vállalkozó. A vizsgálat évében egyetlen lakóház állt a fiatal, középosztálybeli családokkal benépesíteni remélt „lakóparkban".

23 Lásd Kovács–Nagyrónai–Nyakó, 2010.

A KISTÉRSÉG ISKOLÁINAK MINŐSÉGI MUTATÓI

A kistelepülési, főként összevont osztályokkal működő iskolákkal kapcsolatban gyakran merülnek fel a szolgáltatás minőségével kapcsolatos aggályok, s ezek esetenként alapot szolgáltatnak az intézmények összevonását szorgalmazó elképzeléseknek. A kisiskolákat fenntartók és működtetők viszont az alacsony létszámokat mint az oktatási színvonal növelésének lehetőségét említik; kérdés, hogy ez adott esetben megvalósul-e vagy sem. E kérdésben, amelyre rendkívül nehéz megalapozottan válaszolni, az egyik, a vizsgált intézmények összehasonlítását is lehetővé tevő mutató a minden évben lebonyolított Országos kompetenciamérés eredménye.

Ha a vizsgált kistérség iskoláinak 2008. és 2009. évi átlagos teljesítményét és azoknak az országos átlaghoz viszonyított arányát vizsgáljuk (lásd *4. táblázat*), akkor arra a megállapításra juthatunk, hogy a kisiskolákkal szembeni minőségi aggályokat támasztók táborának érveit a Pásztói kistérség kisiskoláinak egyik része alátámasztja, másik része nem.[24]

2009-ben a kistérség iskolái többnyire az országos átlag alatt teljesítettek, de 2008-ról 2009-re éppen a korábban gyengébben teljesítő iskolák javítottak átlagos teljesítményükön. A matematika átlageredmények az utóbbi évben egyik intézményben sem érték el az országos átlagot, míg szövegértésből – többnyire a 6. évfolyamon – többször jóval meghaladták azt. Az eredmények a 6. évfolyamhoz képest nyolcadikban általában romlanak; e téren a pásztói Gárdonyi teljesítménye látszik a legstabilabbnak. A leggyengébb átlagos eredményeket (az országos átlag 80-90%-a között) a sziráki iskola diákjai érték el, a legjobb átlagos teljesítményt pedig a pásztói iskolák, főleg a Gárdonyi Géza általános iskola tanulói nyújtották.

Ha azonban figyelembe vesszük az iskolába járó tanulók családi hátterének (CSH index) hatását – bár az alacsony elemszám miatt csak néhány esetben mutatható ki –, a kisebb települések intézményeinek, pedagógusainak teljesítménye mondható jobbnak, mivel az ő esetükben az eredmények nem térnek el az ilyen összetételnél szignifikánsan elvárható eredményektől, míg a pásztói intézmények inkább elmaradnak ettől. A kistérségben tehát egyes kistelepülési kisiskolák relatíve eredményesebbek a tanuló-összetételüket is figyelembe véve, mint a központ iskolái.

A kompetenciaalapú teljesítmény csak a mérleg egyik serpenyője, a másikba az olyan, főként kisiskolák nyújtotta lehetőségek kerülhetnek, mint az alacsony létszámból fakadó hatékonyabb nevelői munka, a gyermekek lelki-érzelmi fejlődése szempontjából fontos stabilitás és biztonságérzet, az egyéni képességeket és személyiségjegyeket figyelembe vevő pedagógiai módszerek jobb alkalmazhatósága. Szintén nem elhanyagolható szempont a jól működő falusi kisiskolák társadalmi integrációja és szerepvállalása.

---

24 Az eredmények értékeléskor figyelembe kell venni az alacsony osztálylétszámokat, valamint az országos átlagtól való eltérés mértékét is.

Az általános iskolák kimeneti eredményességének fontos mutatója a diákok középfokú továbbtanulása (lásd *5. táblázat*). E tekintetben a kistérség legkisebb, pengeélen táncoló iskolája, az erdőkürti kiemelkedően jó eredményt mutat: a gimnáziumban továbbtanulók aránya jóval meghaladja az országos átlag értékét, s a tanulók nagy része érettségit nyújtó képzésbe megy. Legkevésbé a szurdokpuspöki és a sziráki diákok továbbtanulása nevezhető sikeresnek: előbbiek közül alig mennek gimnáziumba, s a legtöbben szakiskolába, az utóbbiak 40%-a pedig 2009-ben nem jutott (vagy nem is jelentkezett) olyan középfokú iskolába, ahol érettségit lehet szerezni.

ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK

A Pásztói kistérség egységként való működése ellen ható tényezők a településszerkezet elaprózottságában és nagy földrajzi kiterjedésében, valamint a térség gazdasági és foglalkoztatási problémáiban keresendők. Lényeges szempont, hogy Pásztó városa a kistérség északkeleti részén helyezkedik el, több tíz kilométerre a kistérség déli és nyugati településeitől. Ezen falvak esetében a gyermekek továbbtanulása, a munkavállalás kistérségen kívülre mutató irányai vagy az intézményi társulási partnerek kistérségen kívüli keresése a jellemző. A megkérdezett polgármesterek jó része a Pásztóhoz való tartozást nyűgként, kényszerként élte meg, ugyanakkor a települések közötti együttműködés is gyakran nehézségekbe ütközik.

A kistérségi együttműködéseket minden esetben a kényszer szülte, amely helyzet Mátraszőlős kivételével a gyermeklétszám csökkenése miatt állt elő. A kistelepülések önkormányzatai foggal-körömmel ragaszkodtak iskolájuk megtartásához, amelyek településen belüli társadalmi beágyazottsága nagy, és különösen az iskola fenntartásában érdekelt szülők, nagyszülők oldaláról érte presszió a települések vezetőit. A még önállóan iskolát fenntartani tudó önkormányzatok elsődleges stratégiai célja a társulás elkerülése, illetve az volt, hogy egy adott társulás anyaintézményévé váljanak. Ezt mutatja Szurdokpüspöki esete. Ez a két stratégiai prioritás önmagában gátja a nagyobb iskolával rendelkező települések közötti együttműködésnek, új társulások létrehozásának vagy a jelenlegi társulások bővítésének. A társulásokban tagként (tehát nem gesztorként) leginkább azok a falvak vettek részt, amelyek nem rendelkeztek saját iskolával, vagy csak alsó tagozatos oktatás működik a településen. Az alsó tagozatos iskolával rendelkezők esetében is a társulások létrehozásának egyik fő motivációja az iskola megtartása volt. Abban minden megkérdezett egyetértett, hogy az alsós korosztály utaztatása, amennyiben ez megoldható, mindenképpen kerülendő (lásd a Bér–Vanyarc esetet).

A társulástól való teljes elhatárolódásra példa a szurdokpüspöki önkormányzat stratégiája, aki ugyan elméletileg lehetségesnek tartott egy esetleges társulást, de nem „akárkivel” és csak úgy, hogy ő lesz a gesztorintézmény és a felső tagozat nála marad.

Szirák társuláskeresési története azt mutatja, hogy azon települések esetében, ahol a cigányság aránya magas, a spontán szegregáció alig korlátozható. A létrejövő majdnem teljesen vagy teljesen homogén cigány oktatás helyben történő megtartása rendkívül fontos lenne, legalább összevont alsó tagozat formájában, de ha a méretek lehetővé teszik, a nyolc, esetleg a 10 évfolyamos képzés biztosításával. Ebben a társulási forma alkalmazásának nehezen lehet szerepe, legfeljebb akkor érdekelt egy ilyen társulás létrehozásában egy nagyobb település, ha tudatosan vissza szeretné szorítani a cigány tanulókat a saját településükre, ami nem a szabad iskolaválasztásból következő spontán szegregáció tudomásulvételét, hanem annak tudatos erősítését és egyúttal direkt a szegregációt támogató, azt kikényszerítő szándékot, tevékenységet jelent. A sziráki példa ezzel szemben a mindenki számára biztosított színvonalas, személyre szabott oktatással és neveléssel igyekezett a szegregáció ellen hatni, még ha ez kevés sikerrel kecsegtetett is, továbbá felvállalta az egyéb intézményekből kiszoruló, lemorzsolódó tanulók képzését is.

A fent leírtak alapján a települési együttműködés szempontjából jó társulási gyakorlatként volt értékelhető a Csécse–Szarvasgede társulás, amelyen belül a nagyobb település különböző gesztusokat tesz a kisebb felé, ezzel alapozva meg a két falu közötti zökkenőmentes együttműködést. A vizsgált fenntartói stratégiák közül szintén kiemelendő volt a csécsei önkormányzat és az iskola „túlélés-politikája", amelynek keretén belül az iskola mint szolgáltató hely jelenik meg, „amelyet el kell adni a környező településeken", így biztosítva bejáró gyermekeken keresztül a szükséges létszámokat. A társulás árnyoldala pedig, hogy önmagában nem tudta megoldani a csécsei iskola létszámgondjait, a polgármester lobbierejének köszönhetően az iskola a 2009/2010-es tanévben határozatlan idejű működési engedéllyel működhetett. A társulás létrejöttében és sikeres működésében két, a település által korábban létrehozott körjegyzőség, valamint a kutatás időpontjában ott dogozó körjegyző személye is jelentős szerepet játszik.

Bér és Vanyarc társulása Bér község „segélykiáltására", egyoldalú megkeresés eredményeként jött létre, amely a létszámproblémákkal küzdő béri alsó tagozatos intézmény számára teremtett lehetőséget a továbbműködésre. A környékbeli szlovákság kulturális központjának tartott település és szlovák nemzetiségi nyelvet oktató iskolája egyrészt a helyi hagyományokra építkezésre, másrészt az eredményes együtt nevelésre nyújt példát, amennyiben mind a helyben élő, mind a bejáró gyermekek között számottevő, 25-30%-ra becsült a roma tanulók aránya. Ez a viszonylagosan alacsony arányszám, az elfogadható tanulólétszám (kb. 150 fő) a nagymértékű helyi (kulturális) beágyazottság mellett teremti meg az integráció hátterét és feltételrendszerét. Bár a vizsgálat évéig nem mutatott nagy érdeklődést a település a közigazgatási és oktatási társulás szélesítése iránt, a közlekedési nehézségek ellenére a kettős identitású falvak potenciális központjának tekinthető.

Az erdőkürti iskola esete meglehetősen komplex módon jeleníti meg azt a kétségbeesett, vitatható döntésekkel terhelt harcot, amelyet a kistelepülések vívnak iskolájuk megtartása érdekében, bemutatva szinte az összes lehetséges gátat, zsákutcát, ugyanakkor azt az elkötelezettséget is, amelyet az iskola megtartásának ügye egy faluközösségben kiválthat.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Kovács Katalin – Nagyrónai Julianna – Nyakó Mária (2010): Egy (kis-) iskolatörténet és tanulságai. In Lányi András – Farkas Gabriella (szerk.): *Miért fenntarthatatlan, ami fenntartható?* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 62–100. o.

Rácz Katalin – Tóth Melinda (2010): Kisebbségben közösségben? In Lányi András – Farkas Gabriella (szerk.): *Miért fenntarthatatlan, ami fenntartható?* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 101–126. o.

MELLÉKLET

1. táblázat. A sziráki iskola létszámadatai, 2009/2010. tanév, fő

Osztály	Létszám	Bejáró tanulók száma
1.	17	1 fő (Vanyarc)
2.	10	1 fő (Bér)
3.	14	–
4.	11	2 fő (Buják, Bér)
5.	14	1 fő (Jobbágyi)
6.	12	2 fő (Palotás, Bér)
7.	8	–
8.	13	4 fő (Jobbágyi, Vanyarc, Palotás)
9.	20	14 fő (Vanyarc, Jobbágyi, Egyházasdengeleg, Héhalom, Buják)
10.	17	9 fő (Bér, Vanyarc, Egyházasdengeleg, Jobbágyi, Buják)
Dolgozók: 13 főállású, 1 félállású, 1 fő adminisztrátor-konyhai dolgozó (fél-fél állásban), 1 fő konyhai dolgozó, 2 fő takarító és 3 fő közcélú munkás (2 fő gyermekfelügyelő, 1 fő általános helyettes). Ilyen információ nem volt az előző intézmények esetében.		

Forrás: Általános Művelődési Központ, Szirák

2. táblázat. A csécsei Fráter Erzsébet Általános Iskola tanulólétszáma és bejárói, 2009/2010. tanév, fő

Osztály	Létszám	Bejáró tanulók száma
1.	11	5 (1 Cserhátszentiván, 2 Pásztó, 2 Szarvasgede)
2.	18	11 (3 Pásztó, 3 Jobbágyi, 3 Szarvasgede, 2 Ecseg)
3.	14	5 (2 Pásztó, 1 Ecseg, 1 Jobbágyi, 1 Szarvasgede)
4.	21	8 (3 Jobbágyi, 1 Ecseg, 3 Szarvasgede, 1 Pásztó)
5.	10	2 (1 Szarvasgede, 1 Jobbágyi)
6.	13	4 (1 Tar, 2 Pásztó, 1 Jobbágyi,)
7.	10	1 (1 Szarvasgede)
8.	19	4 (2 Szarvasgede, 2 Jobbágyi)
Összesen	116	40 (34%)

Forrás: Fráter Erzsébet Általános Iskola

3. táblázat. Az erdőkürti általános iskola osztálylétszámai a bejáró tanulókkal, 2009/2010. tanév végi adatok, fő

Osztály	Létszám	Bejárók száma; település
1. osztály	7	2; Kálló
2. osztály	8	1; Kálló
3. osztály	9	6; Kálló
4. osztály	10	4; Kálló
5. osztály	4	2; Kálló
6. osztály	6	2; Kálló
7. osztály	5	1; Verseg
8. osztály	7	2; Kálló

Forrás: Gróf Wilczek Frigyes Általános Iskola és Napközi otthonos Óvoda

4. táblázat. Az Országos kompetenciamérés eredményei és viszonyításuk az országos átlaghoz, 2008 és 2009

Iskola, település	Mérési terület	Évfolyam	2008			2009		
			Átlag-pont	Országos átlag %-ában	Eltérés iránya	Átlag-pont	Országos átlag %-ában	Eltérés iránya
Veres Pálné Általános Iskola, Vanyarc	Matematika	6.	427	85,6	–	452	92,4	–
		8.	484	93,3	–	440	85,8	–
	Szövegértés	6.	478	96,2	–	498	102,9	+
		8.	488	96,4	–	484	96,4	–
Általános Iskola, Szurdokpüspöki	Matematika	6.	569	114,0	+	487	99,6	–
		8.	434	83,6	–	409	79,7	–
	Szövegértés	6.	564	113,5	+	518	107,0	+
		8.	472	93,3	–	468	93,2	–
Fráter Erzsébet Általános Iskola, Csécse	Matematika	6.	524	105,0	+	475	97,1	–
		8.	449	86,5	–	491	95,7	–
	Szövegértés	6.	573	115,3	+	473	97,7	–
		8.	467	92,3	–	501	99,8	–
Általános Iskola, Erdőkürt	Matematika	6.	502	100,6	+	457	93,5	–
		8.	501	96,5	–	424	82,7	–
	Szövegértés	6.	540	108,7	+	507	104,8	+
		8.	553	109,3	+	463	92,2	–
Általános Művelődési Központ, Szirák	Matematika	6.	382	76,6	–	419	85,7	–
		8.	359	69,2	–	413	80,5	–
	Szövegértés	6.	354	71,2	–	436	90,1	–
		8.	303	59,9	–	391	77,9	–
Gárdonyi Géza Általános Iskola	Matematika	6.	480	96,2	–	456	93,3	–
		8.	493	95,0	–	495	96,5	–
	Szövegértés	6.	524	105,4	+	489	101,0	+
		8.	519	102,6	+	513	102,2	+
Dózsa György Általános Iskola	Matematika	6.	452	90,6	–	458	93,7	–
		8.	478	92,1	–	448	87,3	–
	Szövegértés	6.	492	99,0	–	500	103,3	+
		8.	504	99,6	–	503	100,2	+

Forrás: Oktatási Hivatal, OKM FIT jelentések

5. táblázat. A vizsgált kistelepülési iskolák diákjainak intézménytípusonkénti továbbtanulási aránya, 2008 és 2009, %

Iskola, település	Év	Gimnázium	Szakközépiskola	Szakiskola	Összes
Veres Pálné Általános Iskola, Vanyarc	2009	30	60	10	100
	2008	25	45	30	100
Általános Iskola, Szurdokpüspöki	2009	5	60	35	100
	2008	5	50	45	100
Fráter Erzsébet Általános Iskola, Csécse	2009	40	30	30	100
	2008	20	40	40	100
Általános Iskola, Erdőkürt	2009	60	30	10	100
	2008	75	25	0	100
Általános Művelődési Központ, Szirák	2009	10	30	60	100
	2008	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Országos átlag	2009	35	40	25	100
	2008	35	40	25	100

Forrás: Oktatási Hivatal, OKM FIT jelentések

VIRÁG TÜNDE

„A SÖTÉT ABAÚJTÓL – MOST LEGHÁTRÁNYOSABB – ENNYI AZ ELŐRELÉPÉSÜNK…”

KÖZOKTATÁS-SZERVEZÉS AZ ENCSI KISTÉRSÉGBEN

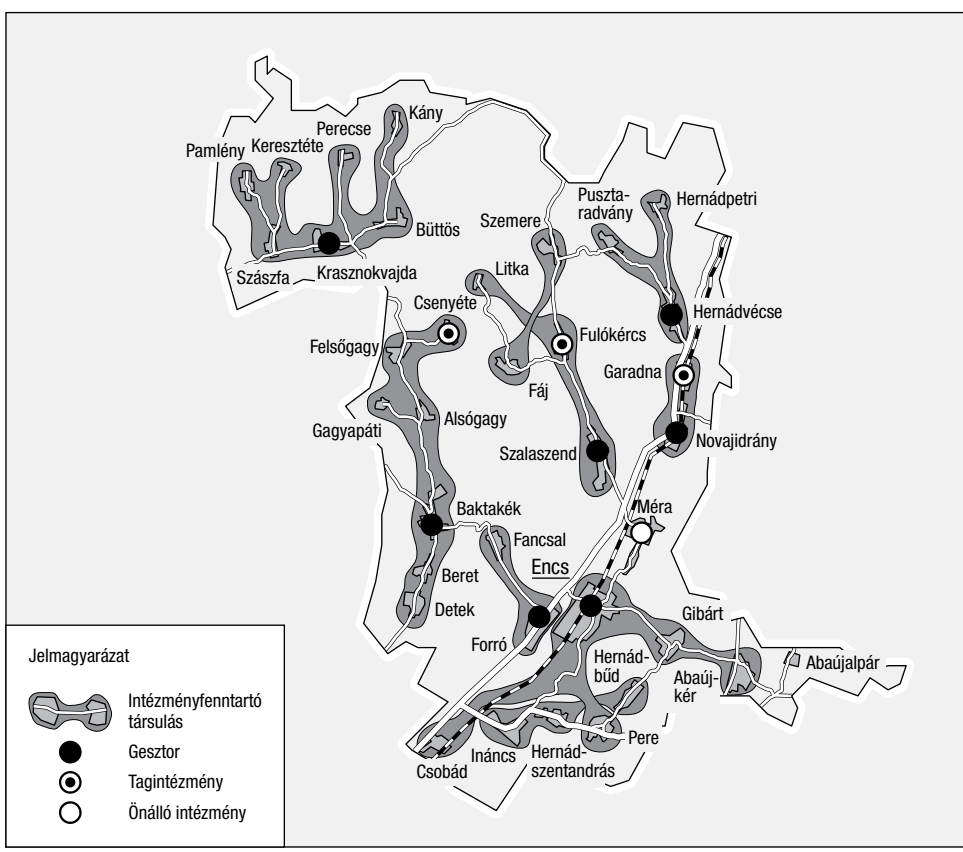

A KISTÉRSÉG

A domborzatilag tagolt, kisebb völgyek és dombhátak sorozatából álló Cserehát klasszikusan aprófalvas táj. Előnytelen fekvésének, hiányzó erőforrásainak köszönhetően tradicionálisan elmaradott területnek számít. A szocializmus évtizedeiben hátrányai tovább nőttek, s a hatvanas évektől a rendszerváltásig jelentős népességveszteséget szenvedett el. Így ma a Cserehát az ország egyik legelaprózottabb településhálózatú vidéke. A falvak átlaglétszáma ötszáz fő körüli, az általunk felkeresett mikrotérségi központok zöme is mindössze 500–1000 lakos közötti, de van olyan körjegyzőségi és oktatási központként működő település is, ahol alig ötszázan élnek. A térség egyetlen – e rangot csak 1984-ben megszerzett – városa Encs, Abaúj közepén, a trianoni határmegvonás után lett kijelölt központ, 1930-ban 1617 lakosával az abaúji térség ötödik legnépesebb települése. Encs fejlődése környezetéhez képest számottevő volt, ám csupán a közigazgatás kényszerű változásai, kedvező földrajzi helyzete jelölték központi szerepre. 1962-ben az abaújszántói, az encsi és a szikszói járások egyesítésekor az ország legnagyobb járásának a székhelye lett. 1966-ban a szomszédos Abaújdevecserrel, Fügöddel és Gibárttal községi közös tanácsot hozott létre, amely települések lassan a város részévé váltak. Annak ellenére, hogy központi funkcióinak, a közszolgáltatások bővülésének, az ipartelepítéseknek és kedvező forgalmi helyzetének köszönhetően a község lakónépessége folyamatosan növekedett, a település képe, házai, rendezettsége nem tért el jelentős mértékben a térség nagyobb lélekszámú falvaitól.

A terület valaha Kassa vonzáskörzetébe tartozott: az északabbra fekvő települések jóval közelebb fekszenek Kassához, mint saját kistérségi központjukhoz, de – mivel sem a buzitai határátkelő megnyitása, sem a schengeni övezethez való csatlakozás nem tüntette el a határt – ez alig érvényesül. Bár a határ menti, és a főútvonal közelében fekvő magyarországi települések egy része Kassa agglomerációs vagy legalábbis ingatlanspekulációs övezetévé vált, egyelőre csak a jövő ígérete, hogy az Encsi kistérség régi kapcsolata a kassai munkapiaccal visszaáll.

A térséget észak–déli irányban szeli át a Hernád folyó, az azzal párhuzamos, M3 számú közlekedési főútvonal és a Miskolc–Kassa vasúti fővonal. Az erre a tengelyre felfűződő nagyobb településekhez kapcsolódnak a dombvidék völgyeiben kanyargó mellékutak mentén elhelyezkedő falvak és a mellékutakról elágazó bekötőutak végén található piciny zsáktelepülések. Az egymással párhuzamosan futó völgyeket jellemzően nem kötik össze közutak, így a domborzat meghatározta közlekedési útvonalak jelölik ki a kisebb települések vonzásközpontjait. Mindezt jól mutatja, hogy a völgyekben meghúzódó települések közigazgatási beosztása alig változott az elmúlt negyven évben, ugyanazok a települések „vonzódtak” egymáshoz a nagyközségi közös tanácsi rendszerben, mint a körjegyzőségek, iskolatársulások mai világában. Ezekben az esetekben a falvak alacsony lakónépessége lehetetlenné teszi az önálló közoktatási feladatellátást, elhelyezkedésük miatt csak egyetlen nagyobb településhez tudnak kapcsolódni, választási lehetőségeik nagyon korlátozottak.

Ha a kistérség településeinek társadalmát vizsgáljuk, fontos különbségeket fedezhetünk fel a Hernád folyó völgyében elhelyezkedő nagyobb települések, városok és a Belső-Csereháton található apró- és kisfalvak között. A szocializmus időszakában a központoktól legtávolabb eső, határ menti területek településeiről, elsősorban a bekörzetesített aprófalvakból történt a legnagyobb mértékű, akár 50%-ot is meghaladó elvándorlás. A térség délebbi, az ipari központokhoz, azaz lehetséges munkahelyekhez közelebb fekvő, a vasúti közlekedéshez kapcsolódó településeken ez kevésbé volt jellemző, ugyanakkor tömeges napi és heti ingázás jellemezte őket, elsősorban Miskolc, a Sajó-völgy és Budapest irányában. A rendszerváltást követő gazdasági átalakulás, a térség ipari üzemeinek megszűnése után az elvándorlás jelentősen mérséklődött, egyes települések esetében meg is fordult, de fennmaradt etnikailag szelektív jellege, amely a romák arányának fokozatos növekedését eredményezte. A cigány lakosság aránya a becslések szerint ma a térség össznépességét tekintve eléri a 25%-ot.

A kilencvenes évektől a Cserehátként jelzett földrajzi területhez tartozó Encsi kistérségben – hasonlóan a tájegység részét képező Edelényi és Szikszói kistérséghez – 1990 óta az országosan tapasztalhatóval ellentétes demográfiai folyamatokat figyelhetünk meg *(Virág, 2006).* Miközben az ország lakónépessége csökkent, addig e kistérségekben a rendszerváltást követően nemcsak, hogy lelassult a fogyás, de a vidék néhány, etnikai-társadalmi értelemben vett gettótelepülésén jelentős mértékű növekedésnek indult a népességszám (lásd *1. táblázat*). Emelkedett a cigány népesség és a 14 éven aluliak aránya, a munkanélküliség és az inaktivitás, amely mind az országos, mind a megyei átlagnál lényegesen magasabb. Az ingázás a rendszerváltás előttihez képest drasztikusan beszűkült, munkanélküli családok szivárogtak vissza korábban odahagyott településükre. A foglalkoztatás, elhelyezkedés lehetőségei a térségi központban és a folyóvölgy nagyobb településein kedvezőbbek, elsősorban a közlekedésnek köszönhetően, míg a központoktól távolabb eső, kisebb településeken alig akad munkahely, az önkormányzat a legnagyobb foglalkoztató.

A témánk szempontjából is kiemelkedő jelentőségű demográfiai tendenciákat figyelembe véve az általunk megvizsgált térség településeit a következőképpen csoportosíthatjuk *(G. Fekete, 2004):*

1. A növekvő lakónépességű, fiatalodó településeken általában alacsony iskolai végzettségű, többségében cigány népesség koncentrálódik, a munkanélküliségi és inaktivitási ráta nagyon magas (pl. Csenyéte, Fáj, Hernádvécse).
2. Kétpólusú települési társadalmakban az idősek és a fiatalok egyaránt nagyon magas aránya jellemző. Ezeken a településeken együtt/egymás mellett él az elöregedő nem cigány lakosság a fiatalodó cigány népességgel (pl. Baktakék, Szalaszend).
3. Az elöregedő települések között általában száz fő alatti törpefalvakat találunk, ahol már csak nyugdíjasok élnek (pl. Kány, Pamlény, Perecse, Gagyapáti).

A csereháti települések sajátossága éppen az, hogy a települések többségének népességstabilitása megingott, szinte alig találunk olyan települést, amelynek kor, végzettség és foglalkoztatottság szerinti összetétele hasonlatos lenne az országosan tapasztalhatóhoz.

Különösen fontos kérdés ez a vizsgált kistérségben, amelynek oktatási helyzetét korábban is meghatározta a cigány és szegény gyerekek mind az országosnál, mind a megyeinél magasabb aránya, ahol az aprófalvas településszerkezetből következően korábban is több településnek kellett közös iskolát fenntartania, s ezzel több település vezetésének, szülőinek elvárásait és igényeit figyelembe vennie.

Az elmúlt évtizedek társadalmi folyamatai tükröződnek a helyi oktatási rendszerben. A hatvanas-hetvenes évek migrációs folyamatának hatására e falvakban az oktatási intézmények tanulóinak társadalmi összetétele is homogenizálódott. A hetvenes-nyolcvanas években – az iskolakörzetek határainak többé-kevésbé szigorú betartása miatt, ami alól csak a települések legbefolyásosabb családjainak gyerekei mentesültek – az oktatási intézmények tanulóinak társadalmi összetétele tükrözte az iskolakörzeteket alkotó települések társadalmi összetételét. A körzethatárok miatt még az ekkorra kialakuló egy-két gettótelepülésről érkező cigány gyerekek is egy iskolában tanulhattak a körzet más településeiről érkező cigány és nem cigány gyerekekkel, találkozhattak a sajátjukon kívül más társadalmi mintákkal is. A magasabb társadalmi státuszú családok elkülönülési törekvései a párhuzamos osztályok eltérő szociális és etnikai összetételében, „cigány osztályok" indításában, a cigány tanulók fogyatékossá minősítésében mutatkoztak meg.

> A hatvanas-hetvenes évek körzetesítésének, a megszüntetett falusi kisiskolák, valamint a kijelölt körzetközpontokban létrehozott nagyobb, több tantermes iskolák felépítésének a mai napig érezhető a hatása. Az aprófalvas területek oktatási rendszere napjainkban is az egykori iskolaközpontok infrastruktúráján alapul. A rendszerváltást követően ebben a térségben az aprófalvas településszerkezetből fakadóan a kistérség iskoláinak többsége a többcélú kistérségi társulás megalakulása, a társulásokat ösztönző normatívák bevezetése előtt is több település intézményfenntartó társulásában működött. Ezek a társulások – általában a földrajzi adottságok miatt – gyakran egybeestek a hetvenes években kialakított iskolakörzetekkel.

Az egyre növekvő ellátási feszültségek egyik legfontosabb oka, hogy az elmúlt évtizedekben az oktatási infrastruktúra nem reflektált kellőképpen a települések átalakuló társadalmi, demográfiai folyamataira. Ennek következtében az iskolák kapacitásának és kihasználtságának vizsgálatakor hiányokat és többleteket egyaránt találtunk, akár egymás közelében levő iskolák esetében is. Tapasztalataink szerint az oktatási intézményekben található létszámhiányok és -többletek váltakozása hűen tükrözi a térség polarizált társadalomszerkezetét, vagyis azt, hogy egyes településeken a fiatalkorúak aránya eléri vagy megközelíti a lakónépesség harmadát, míg más településeken alig születnek gyerekek. A demográfiai változások legtöbbször ellentétesek a hetvenes évek infrastrukturális beruházásaival, azaz napjainkban ebben a térségben gyakran azokon a településeken születik nagyon sok gyerek, jellemezhető erősen fiatalodó társadalommal, ahol egyáltalán nincs vagy csak alsó tagozatos tagiskola van, míg az egykori körzetközpontok többségéből „elfogyott" a gyerek.

Az oktatási intézmények kihasználtságának vagy kihasználatlanságának másik oka a gyerekek „vándorlása". A rendszerváltás egyik nagy „vívmánya", a szabad iskolaválasztás, eltörölte a korábbi beiskolázási körzethatárokat, azaz a szülő abba az iskolába írathatja gyermekét, amelyiket a legjobbnak gondolja. Az aprófalvak világában a szabad iskolaválasztás jogával csak azok a családok tudtak élni, akiknek lehetőségük van arra, hogy autóba ültessék gyerekeiket. A szegényebb sorsú családok gyerekeinek továbbra is csak az egyetlen elérhető iskola maradt, a helyi vagy a körzeti.

Ebben a térségben a közoktatást meghatározó legfontosabb tényező a hátrányos helyzetű, többségében cigány származású gyerekek túlsúlya. Ez egyrészt a mélyszegénységben élők eltérő gyermekvállalási gyakorlata miatt számos iskolában hosszú távon biztosítja a gyermekutánpótlást, s ezzel az intézményfenntartást. Másrészt a magasabb társadalmi státusú és jobb anyagi helyzetű családokat arra készteti, hogy gyermekeiket más, megfelelőbbnek gondolt iskolába írassák. Ezt a szabad iskolaválasztás és a közoktatás támogatási rendszere lehetővé teszi; a gyerek magával viszi a fejkvótát is, a szülőknek – az önkormányzati iskolák keretei között – nem kell a magasabb szintű szolgáltatásért többet fizetniük. A fentiek következtében a térség közoktatási rendszere végletesen szegregált lett: az iskolák egyik részében a különböző települések magasabb társadalmi státusú gyerekeit tanítják, és vannak iskolák, ahol a hátrányos helyzetű, többségében cigány gyerekek koncentrálódnak.

„MI NEM EZT A KISTÉRSÉGET ÁLMODTUK MEG..."

Az önkormányzati törvény minden településnek biztosította az önállóságát, de ezzel magukra is maradtak. A szabadság kezdeti eufóriája után, elsősorban az Encsi kistérséghez hasonló aprófalvas területeken, ahol a közös fenntartásnak egyébként is komoly előzményei voltak, a települések – legtöbbször ösztönző anyagi eszközök hatására – különböző társulásokat hoztak létre, elsősorban az oktatás területén. Ugyanakkor az iskolafenntartó kistelepülési önkormányzatok legtöbbjének nem volt gyakorlata az oktatásirányításban. Az 1985 után megszüntetett központi szakfelügyeleti rendszerből adódóan pedig az általános iskolák is magukra maradtak problémáikkal: a pedagógusok nem kaptak megfelelő szakmai támogatást, segítséget, a kisiskolákban tanítók elszigeteltek voltak, a szakszolgálatok sok helyen megszűntek.

Az 1990-es évek első felében Encs térségében az önkormányzatok többsége úgy döntött, hogy tovább működteti a már a nyolcvanas évek végén kialakított közoktatási–igazgatási társulást. Ebből a társulásból építkezve a Borsod-Abaúj-Zemplén megye Közoktatásáért Közalapítvány és a helyi önkormányzatok támogatásával 1997-ben megyei szinten 12 körzetben Közoktatási Ellátási Körzeteket (KEK) hoztak létre *(Lukács, 2004).* Az Encsi

Közoktatási Ellátási Körzet nem a statisztikai kistérségekhez, hanem a korábbi járási/városkörnyéki beosztáshoz igazodott, lefedve az akkori Encsi és Szikszói statisztikai kistérséghez tartozó 79 települést.

> A KEK az aktuális finanszírozási lehetőségek szerint a szakszolgálatok és a szakmai szolgáltatások egy részét igyekezett ellátni. Koordinálta a pedagógusok szakmai továbbképzését, találkozókat szervezett, amellyel nemcsak szakmai fórumot jelentett az intézményvezetőknek, hanem tényleges odafigyelést és tanácsadást, folyamatos, mindennapi kapcsolatot. Tanulmányi versenyeket, iskolalátogatásokat szerveztek az iskolák számára. Az önkormányzatok hozzájárulásának mértékétől függően a KEK időszakosan, különböző ellátási szinteken biztosította a szakszolgálati, elsősorban a logopédiai ellátást. Azt, hogy a közoktatás terén szükséges az ilyen típusú igazgatási és koordinációs tevékenység, s hogy az önkormányzatok és az általános iskolák vezetői ezt fontosnak és szükségesnek gondolják, jelzi, hogy 2003–2004-től, a közalapítványi támogatás visszaszorulásával – a kistérségi támogatások változásait követve – időről-időre az önkormányzatok a működés költségét saját normatívájukból kiegészítve biztosítják.

A többcélú kistérségi társulási törvény, illetve a társulási ösztönző normatíváról szóló jogszabály[1] megjelenését követően az Encsi Többcélú Kistérségi Társulás (TKT) az országban szinte az elsők között, 2004 júniusában alakult meg, a korábbi Encsi statisztikai kistérség 35 településéből,[2] míg az inkább a Zempléni-hegység turisztikai területei felé orientálódó települések, élve a változtatás törvényi lehetőségével, létrehozták a Gönc és Abaújszántó központtal működő Abaúj–Hegyközi kistérséget. Az Encsi TKT megalakulása mellett az önkormányzatok egyhangúlag és magától értetődő módon döntöttek, hiszen az együttműködés a közoktatás területén már komoly előzményekre tekintett vissza. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a térség földrajzi adottságaiból következően a települések nem is nagyon tehettek mást, mint hogy elfogadják az egykori járási/városkörnyéki központ, a térség egyetlen városának központi szerepéből következő akaratát, hisz közel s távol nincs olyan központi funkciójú település, amely annak alternatívája lehetne. A 2010-es kutatásunkban megkérdezett településvezetők többsége úgy vélekedett, hogy ez szükséges, de nem egyértelműen pozitív lépés volt; a finanszírozási kényszerek és pályázati lehetőségek miatt kellett megtenniük. A kisebb települések egyöntetű véleménye pedig az volt, hogy a kistérségi ügyekre tényleges befolyásuk nincs, mindent a város és a nagyobb települések aktuális koalíciója dönt el *(polgármesterekkel készült interjúk).*

1 2004. évi CVII. törvény; 65/2004. (IV. 15.) Kormányrendelet; lásd a kötet Függelékét.

2 A törvény melléklete alapján az Encsi kistérséget eredetileg 35 település alkotta, de Gibárt településrész önálló településsé válásával 36 lett a települések száma.

Ugyanakkor az encsi központtal működő KEK korábbi sikeres működésének köszönhetően az Abaúj–Hegyközi Többcélú Kistérségi Társulás úgy döntött, hogy a szakszolgálatok ellátását és a pedagógiai szakmai szolgáltatásokat az Encsi kistérségtől vásárolja meg. Ezzel tulajdonképpen – a kistérségi területszervezést mintegy felülírva – a korábbi közoktatási ellátási körzet működött tovább.[3]

„A szakember hiánya és a gyereklétszám miatt döntöttek úgy, hogy nem önállóan hozzák létre, hanem megvásárolják ezeket a szolgáltatásokat az Encsi kistérségtől. Ebben sem, de van, ahol másban sem jó üzemi méret a kistérség. Kell egy bizonyos településszám, létszám, hogy ezt megfelelő méretben meg lehessen szervezni. És ez az országban annyi, ahány féle, és nem biztos, hogy mindig optimális. Nálunk is kevés lett volna. Versenyeknél, ha innen is, onnan is jönnek a gyerekek, továbbképzések szervezésénél nagyobb a merítési lehetőség. Költséghatékonyabb is" *(a TKT munkaszervezet vezetője, Encs).*

Mivel az Encsi TKT két kistérség oktatási feladatait látja el, ezért a munkaszervezeten belül is két oktatási referenst alkalmaznak; ők a korábbi években tulajdonképpen ugyanezt a feladatot végezték el a KEK munkatársaiként. Az oktatás iránti elkötelezettséget erősíti, hogy az Encsi TKT munkaszervezetének első embere a Közoktatási Ellátási Körzet korábbi vezetője lett. A korábban a KEK-ben dolgozó, a tanügyigazgatásban, szakmai szolgáltatások szervezésében gyakorlatot szerzett munkatársak egyöntetű csalódottsággal beszélnek a kistérség nyújtotta lehetőségekről.

„Ami számunkra meglepő volt, hogy a munkánk nagy részét a normatívák igénylése teszi ki. Nagyon jó volt, hogy megalakult a kistérség, de nem arra számítottam, hogy én például bejáró normatívát, meg iskolabuszos normatívát, meg helybeli tanulóra [fogok] normatívát igényelni és aztán visszaosztani a településeknek, hanem azokat a feladatokat ellátni kistérségi szinten, amiket egy-egy önkormányzat helyileg nem tud ellátni. (…) Mi nem ezt a kistérséget álmodtuk meg; olyat szerettünk volna, ahol ezekre a feladatokra kapunk pénzt központilag. Mi szerencsés helyzetben vagyunk, mert hiába nem kaptunk központi forrásból a tanügyigazgatásra és a szakmai szolgáltatásra pénzt, az önkormányzatok továbbra is támogatták, hozzájárulnak, hogy ezek a feladatok működjenek. Mert ezt érzik fontosnak. És a szakszolgálathoz is hozzáteszik azt az 50-60%-ot. Tehát, ha „hogyan tovább kistérség?", akkor nem a normatívaigénylés, amit vissza kell osztanunk az önkormányzatok felé, mert azt igényeljék meg ők. A kistérségnek az lenne a feladata, hogy szakmailag, tanügy-igazgatásilag, a szakszolgálatot támogatva tudjuk a szakmai munkát, kifejezetten a közoktatási feladatellátást segíteni. Erre kellene forrás" *(oktatási referens, Encs).*

3 A KEK ellátási körzetéhez tartozott a Szikszói kistréség is, de az – újonnan kiharcolt önállóságát és a város központi szerepét hangsúlyozva – önállóan szervezte meg a közoktatási feladatok ellátását.

A szakmai szolgáltatásoknak a térségben működő 16 munkaközösség nyújt keretet. Az encsi intézmények kivételével a térségben csak és kizárólag alacsonyabb létszámú, általában egy, egyes évfolyamokon néha két párhuzamos osztállyal működő általános iskolákat találunk, ebből következően a tanári létszám is nagyon alacsony, így a szakmai napok szervezésének célja nemcsak az egymástól tanulás, a problémák megbeszélése, a tapasztalatcsere és az óralátogatás, hanem a szakmai elszigetelődés megakadályozása. A szakmai napokat általában forgószínpadszerűen, mindig más iskolában tartják meg, abból a tapasztalatból kiindulva, hogy a pedagógusok sokszor még a szomszédos intézményt sem biztos, hogy ismerik.

A pedagógus-továbbképzéseknél fontos szempont az utazás, ezért a legtöbb ilyen jellegű képzést megpróbálják helybe hozni. Hasonlóképpen, a szakmai napok szervezésénél is igyekeznek mindig előadókat meghívni a térségbe.

> „Egymás melletti településeknek fogalmuk sincs egymásról. Ki dolgozik ott, milyen nevelési programmal… – nem ismerik egymást az emberek. És van egy megbeszélés, amit mi koordinálunk, ilyenkor egy-egy témáról el tudjuk mondani a véleményünket, ötleteket lopunk egymástól, amiket településre, gyerekre szabottan át lehet venni. Ennek óriási eredménye van. Nem szabad visszajutni oda, hogy elszigetelődnek az intézmények és a települések. Encs lehet, hogy meg tudja oldani, mert van 1300 diákja, 80 pedagógus, és ott le tud ülni több azonos szakos pedagógus. De a kisebb településen minden szakos pedagógus egyedül van, nincs kivel megosztani a problémákat. És hasonlóak a problémák, úgyhogy meg tudja beszélni az inárcsi, a szemerei, a krasznokvajdai" *(oktatási referens, Encs).*

A kistérség nemcsak a szokványos, felmenő rendszerben működő szaktárgyi versenyeket szervezi, hanem már évekkel ezelőtt kitalálták és megszervezték a „közepesek versenyét". Eleve probléma, hogy a szaktárgyi versenyeken az encsi iskolák előnyben vannak, egyszerűen azért, mert itt évfolyamonként 80-100, míg a térség többi iskolájában csak 20-30 gyerekből lehet a legjobbat kiválasztani. A „közepesek versenyének" elsősorban az a célja, hogy sikerélményhez jutassák, motiválják azokat a tehetséges gyerekeket, akik társadalmi hátrányuk miatt esetleg nem annyira sikeresek ebben az oktatási rendszerben, de ezen az alkalmon átélhetik a versenyzés és a győzelem élményét.

„Országos vagy megyei versenyre eljutni, csak néhány gyereket érint. Hogy egy kicsit jobban kötődjön a tanulmányaihoz, nagyon fontosnak találtuk a közepesek versenyét. Más országban már hallottam, hogy van ilyen, itt mindenki kinevetett minket. Teljesen máshogy versenyeznek, mint a kitűnő tanulók, más az érzelmi hozzáállás" *(oktatási referens, Encs).*

A kistérség egységes pedagógiai szakszolgálatot működtet. Ennek keretében gyógypedagógiai tanácsadást, korai fejlesztést és gondozást, fejlesztő felkészítést, a tanulási képességet vizsgáló szakértői és rehabilitációs tevékenységet, nevelési tanácsadást, logopédiai ellátást, pályaválasztási tanácsadást és gyógytestnevelést is vállaltak. A gyógytestnevelést, gyógyúszást jelenleg az encsi székhellyel működő Területi Egészségügyi Központ végzi; az intézmények,

szülők egyénileg oldják meg a gyermekek ellátási helyre történő utaztatását. A pedagógiai szakszolgálat egy városi intézményhez (óvoda) csatolt intézményegység. Encs város, mint fenntartó az encsi kistérségi társulással kötött megállapodási szerződés alapján szolgáltat az Encsi, illetve Abaúj–Hegyközi kistérségnek. A szakszolgálat vezetője egyben az óvodavezető is.

Ebben a kistérségben, de másutt is, ahol a hátrányos helyzetű gyerekek aránya az országos átlag többszöröse, jellemző probléma, hogy a szakszolgálatok nem tudják megfelelően kezelni a társadalmi helyzetből következő pedagógiai nehézségeket, azt, hogy ebben a közegben sokkal súlyosabb problémákkal, sokkal nehezebb körülményekkel kell megküzdenie egy szakembernek. A normatívaigénylés nem illeszkedik az ellátandó feladathoz. Egy tanuló részképességének fejlesztéséhez például csak hat alkalomra jár normatíva, miközben vannak iskolák, ahol a tanulók többsége folyamatos fejlesztésre szorulna. Az e feladatra igényelhető normatíva az ellátott gyerekek számához kötött, és nem a probléma megoldásához. A támogatás nem számol a sajátos, elaprózott településszerkezettel sem. A kistérségben a dombos táji környezet miatt sokkal magasabbak az utazási költségeik, mint a nagyobb településeken. Egy másik ellátásnál, a logopédiánál például – ahol az ellátás mennyisége nem korlátozott –, más körülményeket nem vesz figyelembe a szabályozás. Ahhoz ugyanis, hogy egy gyerek után igényelni lehessen az ellátást, 37 héten keresztül folyamatosan kellene vele foglalkozni, tehát a törvény azt feltételezi, hogy a gyerek soha nem beteg, folyamatosan jár óvodába. A hiányzások, az elmaradt foglalkozások miatt viszont a normatívának csak kb. 70%-át tudják igénybe venni, miközben a logopédusnak ugyanúgy meg kell jelennie az óvodákban. Probléma még, hogy ezek a fejlesztési metodikák a szülők aktív közreműködését feltételezik, miközben ez nehezen várható el azokban a családokban, ahol a napi betevő előteremtése a cél. Szerencsés esetben az óvoda pedagógusai végzik el a gyerek fejlesztéséhez szükséges kiegészítő gyakorlatokat.

A szakemberek tapasztalatai szerint egy azonos korú halmozottan hátrányos helyzetű és egy középosztálybeli környezetből érkező gyerek iskola érettsége, fejlettsége között akár több évnyi különbség is lehet az iskolakezdés időszakában. Arról, hogy ezt a hatalmas különbséget hogyan, milyen eszközökkel lehetne lefaragni, milyen strukturális változtatásokra lenne szükség, mondja a szakszolgálat vezetője:

„Minden (…) óvodában és iskolában legalább egy pszichológus és egy fejlesztő pedagógus kellene, amihez én majd még kimegyek segíteni helyben. (…) Vannak bizonyos speciális területek, ahol vagy azonnal tudok lépni, vagy elvesztettem a játszmát. Ha nincs jogosítványa a pedagógusnak, hogy bizonyos területeken át tudjon nyúlni az én szakmámra, legyen rálátása és tudjon lépni, akkor mire én kiérek innen Krasznokvajdától Hidasnémetin át, Abaújszántó–Telkibánya szögben, az fizikai lehetetlenség. Óriási igény van a konzultációs lehetőségre, mert a pedagógusnak kell megoldani napi szinten a problémát a tanórákon, viszont azt érzi, hogy nincs mankója hozzá. Ha kimegy egy szakszolgálatos, azonnal kérdésekkel halmozzák el. Nem arról van szó, hogy a pedagógus nem kíván segíteni, csak az

ő ideje is annyi, amennyi. Most tízen vagyunk a szakszolgálatban, ha ezt megháromszoroznánk, akkor sem tudnánk a különböző gyerekek közötti különbségeket két évre csökkenteni" *(szakszolgálatok vezetője, Encs).*

A kistérség oktatási referensei egyik legfontosabb feladatuknak a tanügyigazgatással kapcsolatos koordinációs munkát tartják.

„Annak idején a KEK-ek is ezért jöttek létre, hogy a jegyzők és az intézményvezetők közös utat találjanak, ehhez próbáltuk mi megteremteni a hátteret. Az első perctől, 97–98-tól folyamatosan látogatjuk az iskolákat, óvodákat. Régen bejelentkezés után, most amikor épp az autó szabad. Körbejárunk öt-hat településen a polgármesternél, az iskolában, a jegyzőnél, megkérdezzük, van-e problémájuk. Felszínen tartjuk azt, hogy a közoktatás az egy fontos kérdés. Az első években, amikor beléptünk, éreztem, hogy azt gondolják, hogy »hú, megint mit keres ez itt?«, és akkor feltettem a kérdést, hogy mit tudnak erről-arról a rendeletről, mi változott, mit tudtak intézni? És akkor mondták, hogy »hú, tényleg«. És akkor ott maradtam egy órán keresztül és végig tudtuk beszélni. Elsiklanak a jegyzők is afölött, hogy közoktatás…" *(oktatási referens, Encs).*

Mivel az oktatási referensek mindig naprakészek az oktatást érintő törvényi szabályozásokban, egyik legfontosabb „szolgáltatásuk" a tájékoztatás, a helyi rendeletek aktuális törvényi szabályozásokhoz való igazítása.

„Azért vagyunk itt, hogy ezeket az egyeztetéseket elvégezzük a polgármesterekkel, a jegyzőkkel… Kell egy ember, aki mondja, hogy ez fontos, akkor a köztudatba is beépül. Sokszor ütközőpont vagyunk az iskolavezető és a jegyző között. Ha csak tantárgyfelosztást beszélünk. Vagy a túlórát. És folyamatosan alá tudjuk támasztani törvényekkel. Én ebben a koordinációban látom a kistérségek szerepét" *(oktatási referens, Encs).*

A külső szakember elfogulatlan koordinációs szerepére számos alkalommal szükség volt 2007-ben, amikor a törvényi előírások megváltozásával több iskolának társulnia kellett, vagy éppen intézménye önállóságát feladva tagiskolává kellett válnia.

Jelenleg tíz általános iskola, 16 feladatellátási hely működik a térségben. Az aprófalvas településszerkezetet, a települések táji-domborzati elszigeteltségét mutatja a gyerekek számához viszonyított, az országos átlagokhoz képest elaprózott iskolahálózat. A térség általános iskoláira jellemző, hogy a különböző évfolyamokon több párhuzamos osztályt is működtető encsi iskola kivételével a többségében nyolc évfolyamos mikrotérségi iskolák mellett a néhány tucatnyi gyereket oktató alsó tagozatos iskolák is fennmaradtak (lásd *2. táblázat*). Az elmúlt évek legjelentősebb változása az iskolaszerkezetben a kilencvenes évek elején újra induló alsó tagozatos iskolák tagiskolává válása volt. Ebben az időszakban, 2007-ben lett Csenyéte Baktakék, Fáj Szemere, Fulókércs pedig Szalaszend tagiskolája.

EGY KISTÉRSÉG – HÁROM KÜLÖNBÖZŐ ESET

A kutatás keretében az encsi kistérségben is néhány helyen mélyfúrást végeztünk a térség közoktatási folyamatainak a jelenségszintnél mélyebb megismerése érdekében. Az *első példa* négy település négy iskolájának társulástörténete. A szocializmus időszakában a Kegyetlen térség településeinek körzeti iskolája a szalaszendi lett, majd a rendszerváltást követően Szemerén, Fájon és Fulókércsen azonnal önállósodott, vagy újra nyitotta kapuit az általános iskola. Miközben a települések vezetői ragaszkodtak az önálló iskola fenntartásához, a településeken élő magasabb státusú családok szabadon válogattak a különböző iskolák között. Az ebből következő sajátos helyzeteket egyeztetésekkel, különböző iskolatársulásokkal próbálták rendezni, de tényleges „megoldást" csak a törvényi változások társulási kényszerei hoztak. Mindeközben Szemere iskolája napjainkra már alig-alig tud megfelelni a gyereklétszámokat előíró törvényi feltételeknek, fennmaradása folyamatos veszélyben van.

A *második példában* egy olyan körzeti iskola szerepel, amelyik – bár évtizedek óta hét település iskolafenntartó társulásának keretei között működik, de – már három-négy éve létszámgondokkal küszködik. Krasznokvajda önkormányzata és iskolavezetése évek óta minden követ megmozgat, hogy a fennmaradás érdekében újabb településeket vonjon be a társulásba, vagy más településekről szerezzen gyerekeket.

Mindennek ellenpéldája lesz a *harmadik eset:* a térség egyetlen városa, Encs 2009-ben úgy döntött, hogy összevonja két iskoláját, amivel egy, a kistérség általános iskolás korú gyerekeinek majd felét oktató mamutintézményt hozott létre.

„AZ NAGY DOLOG, HA VAN ISKOLA, MÁS A KOMFORTÉRZETE A FALUNAK"

A Kegyetlen térség települései egy völgyben felfűződő úton helyezkednek el. A 3. számú főútvonalhoz legközelebbi település, Szalaszend, a szocializmus idején a völgy településeinek kijelölt körzeti központja volt. Ide tartozott a völgy összes többi települése, a hozzá legközelebb eső Fulókércs, az innen egy mellékúton elérhető Fáj és Litka, illetve a völgy legvégén elhelyezkedő Szemere. Bár Szemere nem nevezhető zsákfalunak, hiszen innen még két irányba is tovább lehet menni – a határral párhuzamosan futó úton, a (hol működő, hol nem, majd a schengeni határral értelmét vesztő) buzitai határátkelőhelyet érintve Kányon és Büttösön keresztül Krasznokvajda felé, vagy Pusztaradvány felé a párhuzamos völgybe –, de valójában ezek az utak elhagyott, világvégi falvakba vezetnek.

Az öt település közül az egykor kijelölt és szisztematikusan fejlesztett Szalaszend a legnépesebb, lakónépessége mintegy 1100 fő. Összesen szinte ugyanennyien élnek a másik négy településen is. Fáj, Szemere és Fulókércs lakónépessége közelít a négyszáz főhöz, a lakónépesség összetétele fiatalos, a születések száma stabilan magas. Fájt már a nyolcvanas években gettótelepülésként tartották számon – hasonlóan a domb túloldalán található

Csenyétével –, ebben a faluban már évtizedek óta senkinek sincs munkája. Annak ellenére, hogy Fulókércsen az aktív korúak legtöbbje, Szemerén pedig majd fele cigány származású, ezen a két településen a családoknak még van – többnyire informális – kapcsolata a munkaerőpiaccal, ebből következően a helyzetük is jóval konszolidáltabb, mint Fájban. Litkán csak mintegy félszázan élnek, többnyire idős emberek.

A négy településen még a szocializmus centralizált időszakában is volt helyben legalább alsó tagozat, és bár az intézmények sorsa időről időre, különböző formációkban összekapcsolódott, a települések vezetői mindvégig arra törekedtek, hogy minden településen maradjon valamilyen szintű oktatási intézmény. Bár a 2007-es társulási kényszerek[4] kissé szétzilálták a településközi kapcsolatokat, de az iskolák létét – legyen az adott intézmény bármilyen kicsi is – a polgármesterek ambíciói eddig nem veszélyeztették. Az alábbaikban e négy település törekvéseit ismerhetjük meg.

Szemere már évtizedek óta küzd fennmaradásáért és intézményeiért. 1983-ig központi iskola működött a településen, Fájból, Fulókércsről és Litkáról is ide jártak a felső tagozatos gyerekek. Bár a szalaszendi iskolát azzal a szándékkal építették és nyitották meg 1988-ban, hogy majd a völgy összes településéről oda fognak járni a gyerekek, Szemerén tulajdonképpen soha nem szűnt meg az oktatás, a nyolcvanas években Szalaszend tagintézményeként is nyolc évfolyamon tanítottak. Az első szabadon választott polgármesternek az iskolában 1980 óta tanító pedagógust választották meg, akinek legelső intézkedései között szerepelt az általános iskolai önállóvá tétele. 1991 és 1994 között a falu polgármestere volt egyben az általános iskola igazgatója is. 1994-től az önkormányzati vezetőkkel kapcsolatos összeférhetetlenségre vonatkozó jogszabály miatt[5] választania kellett, s ő inkább az általános iskola vezetését választotta. Ebben az időszakban számos újítást vezettek be, így például 1993 és 1999 között 9–10. évfolyam is működött az iskolában.

> „Észrevettem, hogy mennyi csellengő gyerek van, aki egész nap csak az utcán lógott. Nemcsak innen voltak, voltak Hernádvécsérről, Pusztaradványról, Szaláról. De már akkor is voltak olyan hangok, hogy túl sok a cigány gyerek, minek az ilyeneket iskolába íratni… Azóta megint csellengőkké váltak, mikor visszajöttem, már nem lehetett újra indítani" *(iskolaigazgató, Szemere).*

1999-ben az akkori polgármester és az iskolaigazgató konfliktusának köszönhetően az iskola válságba került: egy ingatlanhasznosítási vita kapcsán a polgármester egyik napról a másikra felmentette az iskolaigazgatót, amelyre válaszképpen – szolidaritása kifejezéseképpen – a tantestület majdnem egésze felmondott, és ezzel megkezdődött az iskola mélyrepülése.

---

4 2006. évi LXXI. törvény a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról (lásd a kötet Függelékét). Az előírt létszámkövetelmények nemteljesítése miatt Fáj és Fulókércs négy évfolyamos iskolája kényszerült társulni.

5 1992. évi XXIII. törvény a köztisztviselők jogállásáról.

Ezek a személyes konfliktusok nemcsak a tantestületet zilálták szét, hanem a szülőket is több pártra szakították. A faluból a nem cigány szülők mindegyike, és a cigány szülők közül is számosan úgy gondolták, hogy gyerekeiket inkább Szalaszenden vagy Encsen taníttatják. Hasonlóképpen vélekedtek az 1990 és 1999 között a szemerei iskolába járó fulókércsi felső tagozatosok szülei is. Mivel egyre több szülő szerette volna felső tagozatra Szalaszendre járatni a gyerekét, beindult egy nagyon erős szelekciós mechanizmus: a jó tanuló gyerekek, a jobb érdekérvényesítő képességgel rendelkező fulókércsi szülők Szalaszendre, a többiek, akik már nem „fértek be" a szalaszendi iskolába, Szemerére kerültek.

2004-ben a régi-új iskolaigazgatót egy olyan iskolába hívta vissza az új polgármester, ahova többségében már csak hátrányos helyzetű, problémás, többségében cigány gyerekek jártak, alig megtöltve egy-egy osztályt évfolyamonként. Az iskoláról vidékszerte az a hír járta, hogy ott nem veszik komolyan a hiányzást, csak játszanak, nincs is igazi oktatás… Az igazgató néhány év alatt új tantestületet épített, új pedagógiai programot dolgoztak ki, bevezették az Integrált Pedagógiai Rendszert (IPR). Jelenleg a pedagógusok fele, többségében a tanítók helybeliek, mert „az se mindegy, hogy a helybeli gyerekeknek helyben legyen a pedagógus, az is egy nevelő hatás". Egy Országos Foglalkoztatási Közalapítvány (OFA) által támogatott program eredményeképpen van két cigány származású pedagógus is a tantestületben, egyik az iskolában, másik az óvodában. Az iskola újjászületésében partner volt az önkormányzat is: PHARE- és ROP-pályázatokból felújították, korszerűsítették és kibővítették az iskola épületét. A pályázatok önrészét – s ez jellemzi a kistelepülések költségvetésének kényszerpályáit – úgy tudta előteremteni az önkormányzat, hogy a nevelőtestület lemondott az évi túlóradíjáról és minden egyéb más pótlékáról. Mint az érintettek összegezték: „mindenki a munkahelyéért tette".

> „Ma már a szülők többsége olyan, ha nem jön a gyerek [iskolába], akkor felhív. Az is eredmény, hogy ha találkozunk, nem szidják az anyánkat, hanem tisztelettel beszélnek. Amikor visszajöttem, nem ugyanazt az iskolát kaptam vissza. Elmentünk hozzájuk, ha nem jött iskolába [a tanuló], beültem az autóba. Volt, hogy már harmadszor nem nyitottak ajtót. (…) Igazgatóválasztásnál a szülők is mondhatnak véleményt. Azt mondták, az a rossz, hogy túl családiasak vagyunk, és akkor, amikor innen elkerül a gyerek, nehezebb neki" *(iskolaigazgató, Szemere).*

Valóban, az iskola nagyon nagy hangsúlyt fektet a családias légkörre: szakköröket, délutáni foglalkozásokat szerveznek, az alsó tagozatosoknak kötelező a napközi, rendszeresen viszik kirándulni a gyerekeket. Húsz éve – egy rövid megszakítással – báboznak, bábokat készítenek, előadásokat tartanak a térség iskoláiban. A kilencvenes évek közepén még nemzetközi fesztiválra is jártak előadásaikkal. Az iskolában van könyvtár, számítógépek, amit a gyerekek használhatnak délutánonként. Az elmúlt évek pedagógiai erőfeszítéseit tükrözik az Országos kompetenciamérés eredményei is: bár a térségben a szemerei iskola még nagyon sok helyen „cigányiskolaként" van elkönyvelve, és való igaz, hogy az iskolába többsé-

gében hátrányos helyzetű, cigány gyerekek tanulnak, mégis a kompetenciamérés eredményei a községi átlag körül szóródnak, sőt matematikából a községi átlag felett teljesítenek[6] (lásd *3. táblázat*).

Napjainkban már csak 10-12 szülő (köztük a jegyző) viszi el a faluból máshova a gyerekét iskolába és ide járnak a fáji felső tagozatosok teljes egészében, illetve a fulókércsi felsősök egy része is. Ennek ellenére az iskola folyamatos létszámgondokkal küzd. Fáj 2007-es tagintézménnyé válásával az alsó tagozaton optimális az átlaglétszám, bár mindkét intézményben összevont tanuló csoportokban oktatnak, a felső tagozaton azonban már minden évben nagyon „rezeg a léc": egyre nehezebben tudják biztosítani a törvény által előírt létszámhatárokat.

Annak ellenére, hogy az önkormányzat mindent megtesz a költségek csökkentésére – az intézményekben a technikai személyzetet már évek óta közfoglalkoztatásban oldják meg, a közmunkások szedik az intézmények fűtéséhez a fát az erdészetnél –, évről évre egyre többet kénytelen hozzátenni az iskola költségvetéséhez; az elmúlt évi 8 millió forintot is csak ÖNHIKI-ből[7] tudták megfinanszírozni. Bár a gyerekek számának növekedése enyhítene a finanszírozás helyzetén, ennek ellenére az önkormányzat vezetői nem gondolkodnak abban, hogy máshonnan „hozzanak" gyerekeket.

> „A környéken minden iskola pont így küszködik, mint mi, így nem lenne etikus, ha elhoznánk gyereket. Ha idehozza a szülő, fel kell venni, mert van hely. De azt sem tartom jónak, ha egy városi központba bezsúfolunk mindenkit. Itt igyekszünk mindent úgy kialakítani, hogy a gyerekek ne érezzenek semmiben hiányt, de fontos, hogy helyben legyen az iskola. Ha bezárna, a pedagógusok nagy része feleslegessé válna, munkanélkülieket termelnénk, mert biztos, hogy nem tudjuk mindet átképezni. Más a falu, ha van iskola" *(polgármester, Szemere).*

A rendszerváltás után Fájban újraindult az alsó tagozatos oktatás, 1991 és 1994 között Szemere tagintézményeként. 1994 és 1996 között szünetelt az oktatás, de 1996-ban már önálló intézményként működött az alsó tagozatos iskola a településen. Annak ellenére, hogy a fáji felső tagozatos gyerekek és az óvodások mindig is Szemerére jártak iskolába és óvodába, a 2007-es tagiskolává válást kényszerként, szükséges rosszként élte meg a falu és az iskola vezetése. A tagintézménnyé válás folyamatát és következményeit a szintén 2007-ben Szalaszend tagiskolájává lett fulókércsi tagintézmény-vezető így fogalmazza meg:

---

6 A kisiskolák alacsony létszámú évfolyamai miatt a kompetencia mérések eredményeit nagyon nehéz értékelni; egy-egy gyengébb évfolyam, vagy a mérés időpontjában akár már néhány gyerek hiányzása erősen torzíthatja az eredményeket.

7 Lásd a kötet Függelékében a 2005. évi CLIII. törvénynél írottakat (6. melléklet 3. pont).

„Két éve már, hogy társulásban vagyunk a szalaszendi általános iskolával. Kezdetben nagyon rosszul fogadtuk ezt a dolgot, mert az önállóságunk elvesztése a hiúságunkat is meg az önérzetünket is kicsit bántotta. Szó sincs arról, hogy nincs jó kapcsolatom a szalaszendi igazgatónővel, mert régóta jó kapcsolatot ápolunk, ő is dolgozott ebben az iskolában, nagyon régóta jól ismerjük egymást, szinte barátnői kapcsolatban vagyunk. Viszont a munkánk során adódnak nehézségek az adminisztrációval. Sok dologból kimaradok, az információ az ugye hatalom, mint mondják, ami hozzánk vagy későn, vagy egyáltalán nem jut el. Rajtuk keresztül tudjuk a hivatalos adminisztrációs dolgokat, tehát a közoktatási információs rendszerbe lejelenteni például, ez néha megnehezíti a mi munkánkat.

Nagyobb előnyét [a fúziónak] nem igazán tudnám elmondani, mert azokat a pályázatokat, amiket igazgatónő Szalaszenden elkészít, azokat korábban mi itt is elkészítettük. (..) Nem mondom, hogy nekem nem kényelmesebb, viszont ez a kisebbrendűségi érzésem megvan, hogy akkor most minek is vagyunk. Én sokkal jobban éreztem magam önálló intézményként. A felelősségvállalás is nagyobb volt egyrészt, másrészt olyan senki földje lett ez az iskola. Tehát mondjuk, ha a polgármesternek valamilyen rendezvényre van szüksége, akkor „Terikém most március 15. lesz, egy műsor, légy szíves már”… de ugyanakkor, hogyha kérek tőle valamit, akkor azt vagy a füle mellett engedi el, vagy hosszas könyörgésre teszi meg, mondjuk, hogy az iskola környékén levágják a füvet.”

A fulókércsi iskola a kistelepülési kisiskolák prototípusa: a templom melletti dombon található két tantermes iskolaépületben az évtizedek óta itt tanító pedagógus szolgálati lakása is elfér; a két összevont osztályban tanul a falu összes kisiskolása. 1984-ig nyolc évfolyamon folyt az oktatás, ekkor a központi irányítás azt kezdte szorgalmazni, hogy a felső tagozatosok az encsi diákotthonba kerüljenek. Mivel ez a szülőkből komoly ellenállást váltott ki, néhány év után, 1988-tól a felsősök Szalaszendre, az akkor újonnan megnyitott iskolába kerültek, aminek hatására egyre több szülő vitte már alsó tagozatra is oda a gyerekét. Amikor a kilencvenes évek elején a gyerekszám kilenc főre csökkent, az önkormányzat be akarta zárni az iskolát. A szülők és a pedagógusok összefogtak, és egy új pedagógiai programmal megmenekült az iskola: az egész napos oktatás bevezetése nemcsak pedagógiai szempontból volt hasznos és szükséges, de a kilencvenes évek elején, a rendszerváltást követő gazdasági átalakulás következtében munkanélkülivé vált családok, és a gyerekeken keresztül a pedagógusok is, addig nem ismert szegénységi helyzetekkel szembesültek: „bizony kidőlt a gyerek a padból hétfő reggel, mert itt kapott tízórait, ebédet, mikor hétvégén otthon már semmit” – emlékezik vissza az igazgatónő. Az iskolaszervezést az alapokról, a gyerekek rendszeres iskolába járásától kellett megszervezni:

„Nemegyszer volt olyan, hogy én személyesen elmentem reggel a gyerekért, hogy jössz, mert itt van a helyed. (…) És mi már ismertük ezeket a renitenskedő családokat, és hát mi itt vagyunk. Ha elmentem délután a boltba, »na, miért nem jött az a büdös kölök iskolába?«, és akkor, »Jaj hát tanító néni…«. Már másnap esetleg nem merte megtenni. Biztos azon is múlik, hogy már harminc akárhány éve vagyok itt ebben a faluban" *(tagintézmény-vezető, Fulókércs).*

Jelenleg két tanulócsoportban 28 gyerek tanul, összevont osztályokban. Közülük 18 halmozottan hátrányos helyzetű, három integráltan oktatott fogyatékos, egy hallássérült, egy teljesen vak és egy enyhén értelmi fogyatékos gyerek. Bár az összevont osztályokban való tanulás a pedagógustól sokkal nagyobb odafigyelést, felkészültséget, módszertani jártasságot igényel, a kislétszámú tanulócsoportok lehetővé teszik az egyéni törődést, a nehezebben haladó gyerekeknek az ismétlés, a bevésődés lehetőségét.

„Az egyik osztályt tanítja a másik. Tehát ha egy második osztályos egy betűben, egy műveletben elsőben még le van maradva, akkor az a kis fülével még ott van az elsős tananyagnál, és akkor közben oda is koncentrál és mondjuk, ha az elsősöknél ilyen téma van, akkor a másodikban az, amelyik kevésbé bizonytalan, az számol és akkor elégedett, mosolyog, hogy hamarabb sikerült neki, mint itt. Fordítva is igaz, a mostani elsősök már nagyjából ismerik a másodikos tananyagot" *(tagintézmény-vezető, Fulókércs).*

A hallás- és látássérült gyerekek oktatását nagyon kevés általános iskola vállalja fel, ugyanakkor az itt tanító pedagógusok mindezt nemcsak kihívásként, hanem olyan eszközként is használják, ami a többi gyerekben az elfogadást, a tolerancia iránti érzékenységet erősíti.

„Ha valamelyiket megkérem, hogy segíts kezet mosni Eriknek, hárman vannak rögtön körülötte. Vigyáznak rá, nagyon óvatosak és szerintem neki is nagyon hasznos, hogy az egészséges társaival van együtt. Mert kimennek a táblához például, és akkor a többiek kérdezgetik, hogy írjál nekünk krétával „b" betűt és akkor ő pontozza [a nemlátók jelrendszerével, a Braille-írással] a „b" betűt vagy „c" betűt. A többieket is érdekli, elfogadták és elfogadta őket, segítik és segíti őket. (…) Ezt a vak kisfiút Forróról hordják hozzánk. Nem volt iskola, ami befogadta volna, ott a környéken. A másik dolog a kisiskola előnye. Képzeljen el egy teljesen vak gyereket egy ötszáz vagy ezer fős iskolában…" *(tagintézmény-vezető, Fulókércs).*

A felső tagozatra átkerült fulókércsi gyerekeknek számos változással kell szembenézniük, sok mindent kell megszokniuk: annak ellenére, hogy iskolabusszal hordják a gyerekeket Szalaszendre, mégiscsak utazni kell, pontosan ott kell lenni a megállóban. Az addig családias környezetben tanuló kisiskolásnak hirtelen idegen tanároknak kell megfelelnie, több faluból érkező diákokkal kell kapcsolatot kiépítenie, ami kihatással lehet a tanuláshoz való viszonyára, akár tanulmányi eredményére is.

A szalaszendi iskolába Szemeréről, Fulókércsről és Litkáról[8] járnak gyerekek. A helybeli szülők elégedettek az iskola munkájával, az oktatás színvonalával, hiszen innen nem jellemző, hogy elvinnék a gyerekeket más iskolába. Bár ez az egykori körzeti iskola a Kegyetlen völgy legnagyobb oktatási intézménye, ez ebben a térségben azt jelenti, hogy minden évfolyamon biztosan megvan egy osztálynyi gyerek. A továbbtanulási mutatók és a kompetenciamérések alapján az intézmény a községi iskolák átlagát hozza, annak ellenére, hogy a tanulók többsége itt is hátrányos helyzetű, a gyerekek közel fele cigány (lásd *3. táblázat*).

Hat-nyolc évvel ezelőtt komoly beköltözési hullám indult el a faluba: Vizsolyból hatnyolc, majd az azt követő években további két-három cigány család telepedett le. Bár ezzel a falu intézményeinek kihasználtsága megoldódott, más jellegű problémák jelentek meg az intézményben. Ezeket az önkormányzat a következőképpen oldotta meg:

> „Nem a gyerekekkel van baj, hanem a szülőkkel. Ha én elmondtam, hogy kaptam egy körmöst, apám adott hozzá egy pofont – ma bemegy reklamálni. Munkaügyis pályázaton biztonsági őrt vettünk fel az iskolába, aki a buszon is kíséri a gyerekeket. A szülő, aki be akar rohanni, vele szembesül a portán. Nekünk többségben roma szülőkkel van bajunk, az igazgatónő ezt tudja kezelni, de legtöbb esetben fel se engedjük hozzá" *(polgármester, Szalaszend).*

Az önkormányzatnak komoly gondot okoz az iskola fenntartása; 2009-ben 28 millió forintot kellett előteremteni a működési költségekhez. A gondot tetézi, hogy kutatásunk időszakában a társult fulókércsi önkormányzat vezetésével a kényszerű iskolatársulás óta nagyon megromlott a kapcsolat, 2010 tavaszán a két polgármester között folyamatosan feszült volt a viszony. A közös fenntartású intézmény elszámolási vitáját a fulókércsi polgármester úgy oldotta meg, hogy nem fizet semmit. A szalaszendi önkormányzat egyelőre tűr, és fizet.

> „Komoly mínusz van évente, ha az állam átvenné az iskolát, áldásunk rá. Tavaly 28 millió mínuszt termelt az iskola – ezt a falu nyelte le. Mi itt nem bántjuk egymást, minden iskolának meg kell élni. Volt olyan elképzelés, hogy fentről jöhetne több gyerek, lehetne Szemere is tagintézmény…, de amikor tagintézmény volt, akkor is volt ott tanítás" *(polgármester, Szalaszend).*

8 Bár Litkának van társulási szerződése Szalaszenddel, mivel ebben a faluban csak 1-2 iskoláskorú gyerek él, a tanulmány nem tárgyalja külön.

„MI EZÉRT DOLGOZUNK, HOGY MEGMARADJON AZ ISKOLA…"

Krasznokvajda és az évtizedek óta hozzá kapcsolódó települések földrajzi helyzete nagyon hasonlatos Szemeréhez: a kistérség legszélén, a szlovák határ közelében helyezkedik el. Mióta a két ország között gyakorlatilag megszűnt a határ, Kassa belvárosa a falutól 37 km-re, míg Miskolc belvárosa 50 km-re található.

> A rendszerváltás előtt is hét falu központja volt a település: ahogy a hetvenes években, úgy napjainkban is e falut tartja központjának Büttös, Kány, Perecse, Pamlény és Szászfa is. A kijelölt körzetközpontban *(Beluszky, 1977)* valamikor működött a termelőszövetkezet, annak romjain a kilencvenes évek végén egy külföldi befektető több száz hektárnyi gyümölcsöst telepített, amely a falu jelentős részének biztosít állandóan vagy időszakosan megélhetést. Valamikor minden településen volt alsó tagozatos oktatás, legutoljára Büttösön szűnt meg a hetvenes években. Mindeközben a települések lakónépessége jelentős mértékben csökkent: míg 1970-ben a hét településen 2464 fő él, addig napjainkban ennek csak fele. A hatvanas évektől aki tehette, elköltözött ezekről a településekről: mindezt nemcsak a lakónépesség számának csökkenése jelzi, hanem az itt lévő házak komfortossága is: napjainkban még Krasznokvajdán sem jellemző, hogy a házban lenne víz, fürdőszoba.

Az elköltözések miatt a falvak társadalma elöregedett, melynek következtében jelentős mértékben csökkent a gyermekek száma: majd egy évtizede átlagosan csak 11 gyerek születik a hét faluban évente, ami a megváltozott törvényi feltételek mellett szinte lehetetlenné teszi az iskola fenntartását. Ugyanakkor Krasznokvajda – éppen perifériikus helyzetéből és a szomszédos falvak társadalmi összetételéből adódóan – nem tud kivel társulni. Az iskolának hagyományosan jó kapcsolatai vannak a Száraz-völgy másik két iskolájával, Baktakékkel és Kázsmárkkal: közös versenyeket szerveznek, HEFOP-pályázaton is közösen vettek részt. Baktakék csak 15 km-re lenne Krasznokvajdától, de ebben az iskolában az elmúlt másfél évtizedben jelentős mértékben átalakult a gyerekek összetétele. Körülbelül egy évtizede a baktakéki szülők a helybeli iskola helyett inkább Encsre járatják gyerekeiket, elsősorban a csenyétei cigány gyerekek miatt. A felső tagozaton már csak elvétve lehet egy-két baktakéki gyereket találni, többségében csenyéteiek járnak oda, éppen ezért a krasznokvajdai szülők se szeretnék gyerekeiket oda járatni. A szomszédos Edelényi kistérség szélén, a falutól mintegy 7 km-re, Rakacán is működik egy nyolc évfolyamos általános iskola, ráadásul az elmúlt években bővítették, újították fel. De a rakacai iskola a baktakékihez hasonlóan „cigányiskola" hírében áll, ráadásul, mivel mindig is más térséghez tartozott, a két település között nincsen semmiféle kapcsolat, még buszközlekedés se.

A társulás lehetősége a szintén létszámgondokkal küszködő szemerei iskolával is felmerült. Krasznokvajdától Szemere mintegy 20 km-re van, és jóllehet ebben az iskolában is szinte kizárólag cigány gyerekek tanulnak, az iskola megítélése egészen más.

Ebben a térségben az iskolák közötti szelekció, az, hogy melyik szülő melyik iskolát választja, nem egyszerűen a cigány gyerekek arányától függ. A szakmai diskurzusban megjelenő oktatási integráció, illetve szegregáció fogalmai itt nem alkalmazhatóak. A települések jelentős része etnikailag szegregált, az itt élők többségének évek, évtizedek óta nincs állandó munkahelye, a család csak a szociális ellátásokra támaszkodhat, így a gyerekek többségét „nincs kihez integrálni". Ebben a térségben a szegregált iskolák nem elszórt, egyedi és kirívó esetek, ahogy az országban máshol ezt tapasztalhatjuk, hanem ez a jellemző, ezért Krasznokvajda, a maga mintegy 50%-os cigány, hozzávetőlegesen 70%-os hátrányos helyzetű arányával kivételt képez. Ugyanakkor a csak roma gyerekek által látogatott iskolák között is komoly különbségeket lehet felfedezni. Ott, ahol a cigány családoknak formálisan vagy informálisan van még kapcsolata a munka világával, ott, ahol az iskola és a település vezetése fontosnak tartja az oktatást, ahol a helyi társadalomban még működik valamiféle kohézió, ott az iskola is sikeresebb. Ebből következően, bár a krasznokvajdai szülők elképzelhetetlennek tartják, hogy gyermekeik csenyétei vagy rakacai gyerekekkel tanuljanak együtt, a szemereiekkel szívesen társultak volna. Mindezzel arra szeretnénk rávilágítani, hogy a szülők iskolaválasztását, ebben az esetben az iskolatársulás jóváhagyását, azt, hogy „milyen gyerekeket" engedünk be az iskolába, nem lehet a cigány-nem cigány különbségtételre egyszerűsíteni. Ebben a térségben, ahol a roma gyerekek számszerű jelenlétüknél fogva megkerülhetetlenek az iskolában, a szülők iskolaválasztásakor döntő szempont az, hogy mennyire vannak jelen a stigmatizált közösségek („csenyéteiek", „rakacaiak"), akikkel semmiképp sem szeretnék közös intézménybe járatni gyerekeiket, és mennyire azok, a „mi cigányaink", akikkel nem kifogásolja senki a mindennapi érintkezést. Másrészt a térség számos iskolája bizonyítja, hogy etnikailag homogén környezetben is lehet minőségi oktatást végezni, ha annak feltételei adottak, így a térségben vannak olyan „cigány iskolák", amelyek kifejezetten jó hírűek.

Szemere és Krasznokvajda társulását más is akadályozta: míg a szemerei iskolában a technikai személyzetet a közfoglalkoztatás terhére biztosítják, addig Krasznokvajdán a takarítónő és a fűtő is közalkalmazott. Egyik önkormányzat sem szerette/tudta volna felvállalni a közalkalmazottak elbocsátásával járó konfliktusokat és a tetemes végkielégítési költségeket, ugyanakkor a szemerei önkormányzat azt sem tudta elfogadni, hogy náluk más feltételekkel dolgozzon a technikai személyzet, mint Krasznokvajdán.

Az iskola fenntarthatóságának és megmentésének érdekében, a társulás „alternatívájaként" – már a tárgyalásokat megelőzően, és attól kezdve folyamatosan, a kutatás időszakában is – az igazgató és a polgármester intenzív toborzó munkába fogott a szomszédos településeken, hogy meggyőzze a szülőket arról, hogy Krasznokvajdán sokkal jobb helye lesz a gyerekünknek.

> „Egy kicsit szégyelltem is magam, hogy ilyen lépésekhez kellett folyamodni, hogy nekünk menni kellett, és valamilyen módon meggyőzni a szülőket, hogy ide [hozzák a gyerekeiket], mert másnak ezzel kárt okoztunk. De én úgy gondoltam, hogy intézményvezetőként első-

sorban az én iskolám fennmaradása és a dolgozóim fennmaradása a legfontosabb. Sajnos, mindent megpróbálunk elkövetni, de most már eljutottunk arra a szintre, hogy nincs tovább hova nyújtózkodni.

Rakacaszend[9] egy másik történet. (…) Összehoztak a polgármester asszonnyal, a polgármesterünkkel elmentünk, néhány szülővel ottan találkoztunk, egy teremben beszélgettünk egy kicsit. Megállapodtunk, hogy egy nap elhozzák a gyerekeket. És az összes felsős gyereket egy nap beültették a kocsiba, elhozták. Egyébként Gagyvendégiben, Gagybátorban is úgy volt, hogy azt kérték először a szülők, hogy hadd hozhassák el, de majd ők döntsék el, hogy mikor, ne legyen ilyen preparált állapot meg egyebek. Egyszer reggel megjelentek, hogy itt vagyunk, és a gyerekek bementek abba a terembe, ahol ők éppen osztályban lennének, és azt a napot töltötték a többiekkel együtt. Semmi kuriózum, semmi különös, semmi felkészülés, ott voltak. És a rakacaszendiek szintén így voltak. 11 körül jött a falugondnok, hogy elvinné őket. Azt mondták, hogy ők még végigvárják a napot, meg is ebédeltek. Mindenki, 18-an jöttek át, a gyerekek úgy döntöttek, hogy ide fognak jönni. Némelyik a szülővel megharcolt" *(iskolaigazgató, Krasznokvajda).*

2010-ben az iskolában tanuló 130 gyereknek a fele bejáró volt, közülük mintegy negyvenen társuláson kívülről érkeztek. Ugyanis a Gagybátorból, Gagyvendégiből, Rakacaszendről érkező gyerekek – a mellett, hogy a rakacai és a felsővadászi iskolában is létszámgondot okoztak – nem oldották meg a krasznokvajdai iskola finanszírozási problémáit. A költségeket továbbra is többségében Krasznokvajda önkormányzatának kellett állnia, hiszen a „szülő elhatározásából" az iskolába járó gyerekek után egyik önkormányzat sem fizet fenntartói hozzájárulást, a társult önkormányzatok anyagi helyzetük miatt nem tudtak fizetni, hiába csak néhány iskolás korú gyerekről van szó.

„Ha nem változik az új kormánnyal az oktatási törvény, vagy a pénzügyi normatívák nem változnak, akkor egyébként is csődbe megy az önkormányzat. Na, nem az iskola miatt. Abban reménykedünk, hogy ezt az évet kihúzzuk valahogy talán, különböző egyedi pénzsegítséget kérve az önkormányzati minisztertől, meg amit csak lehetséges kihasználni. Tehát valahogy reméljük, hogy kihúzzuk az évet, bár még csak a negyedik hónapot tapossuk, de már úgy vagyunk, hogy nem tudjuk, hogy május 5-én tudunk-e munkabért fizetni" *(jegyző, Karsznokvajda).*

9 Rakacaszenden 1999-ben a helyi görög katolikus egyház indított általános alsó tagozatos iskolát, akkor 16 fővel. A térségi legendárium szerint a helyi pap a saját nyolc gyerekének szervezte az iskolát. A helyzet 2003-tól változott meg, amikor új pap került a faluba, aki összevonta az iskolát és az óvodát egy igazgatású intézménybe, és nagy lendülettel nekilátott az iskolaszervezésnek. Az iskola átszervezése óta minden gyerek helyben jár iskolába, ami csökkentette a rakacai iskola tanulólétszámát. A lendületes és kitartó munka eredményeképpen minden gyerek három éves korától jár óvodába. A rendszeres, egész napos nevelői munka, a pályázati pénzből működtetett Tanoda munkájának eredménye ma már az iskolai teljesítményeken is látszik. Ugyanakkor a szülők és a nevelők azt látják, hogy a rakacai felső tagozaton ez a lendület megtörik, a gyerekek teljesítménye visszaesik.

A krasznokvajdai iskolában az elmúlt években jelentős, elsősorban pedagógiai fejlesztések történtek. Az igazgató 2004-ben pályázat útján került a településre az Alföldről, és rögtön nagy erővel látott neki az iskola infrastrukturális és pedagógiai megújításának.

> „Ha egy új ember jön, akkor az ő szemében a hiányosságok hamarabb feltűnnek, mint aki megszokta. Ez olyan, mint ha valakinek a lakásában van egy repedés a falon, és már hónapok óta látja, már úgy nem zavarja. Aki egy idegen helyre belép, és ahhoz van szokva, hogy nincs repedés, látja, hogy van repedés, miért nem csináljátok már meg? És én úgy gondolom, hogy ha ezeket a fejlesztéseket nem csináltuk volna, akár a pedagógusok fejlesztése, akár a technika meg egyebek, akkor nem megyünk tovább, és nem jön ez a 30-40 gyerek a másik három településről. (…) Ezt a sok kihívást nehezen fogadta a tantestület. Először megrettentek, hogy »mit akar ez az ember tőlünk«. Eleinte, első alkalommal talán egy kicsit kényszeríteni is kellett őket, tehát erőszakkal hatni rájuk" *(igazgató, Krasznokvajda).*

A „repedések" eltüntetését már az első nyáron megkezdték: az 1920-ban határőrlaktanyának épült épületet az önkormányzat közmunkásai kifestették, a következő évben pályázati pénzből kicserélték a linóleumot, új padokat vásároltak. Behozták az épületbe a WC-t, az udvarit megszüntették, az iskolaudvart leaszfaltozták. A bútorokat a HEFOP-os pályázatokból[10] tudták megvásárolni, de a festéshez, burkoláshoz nem kaptak pályázati pénzeket. Ezeket a felújításokat, fejlesztéseket az önkormányzat közfoglalkoztatásban végeztette el, de a munka megszervezésében segített a kisebbségi önkormányzat is, a dologi költségek egy részét az iskola konyhájából befolyó összegekből finanszírozták.

Az iskolában tanuló gyerekek kompetenciamérési eredményei általában az országos átlag körül mozognak, a községi átlagot pedig rendre meghaladják.[11] Azt, hogy ez az eredmény a fejlesztési projektek részeként az oktatásban bevezetett IPR-nek, a kompetenciaalapú oktatásnak, vagy a pályázati segítséggel kialakított, 50 tanulói számítógéppel felszerelt informatikai szaktanteremnek és az interaktív tábláknak köszönhető-e, nehéz lenne megmondani. Az iskola vezetése és a tantestület is belátta, hogy a túléléshez egyetlen esélyük a pályázatokon való részvétel, ám azok tartalmi részével igen kritikusak.

10 HEFOP 2.1.3/2004 „A hátrányos helyzetű tanulók integrációs felkészítésének támogatása intézményi együttműködés keretében a közoktatás területén"; HEFOP 2.1.8/2005 „Egyiskolás települések többségében halmozottan hátrányos helyzetű tanulókat oktató iskoláinak fejlesztése; HEFOP 3.1.3/2005 „Felkészítés a kompetencia-alapú oktatásra" pályázatok.

11 Az alacsony létszámú évfolyamokkal működő iskolák kompetenciaeredményeinek viszonylagosságát mutatja a krasznokvajdai iskola is: 2008-ban a hatodik évfolyam mind a matematika, mind a szövegértés felmérésben az országos és községi átlag alatt, míg más években az évfolyamok magasan e fölött teljesítettek (lásd *3. táblázat*).

„Nekünk ez ilyen műbalhé, ez az IPR. Itt adva volt, itt úgy éltek. Itt két gyerek közötti viszonyt az határozza meg, hogy emberileg milyen ember. Nem az, hogy milyen a bőre színe. Már régóta, ez nem a mi érdemünk, ez így alakult. Akármilyen nemesi családból származhat, lenézik, hogy ha olyan emberileg. És akármilyen szegény gyerek lehet, tisztelik, hogy ha tiszteletet érdemel a társasága. Azt kell mondjam, hogy amelyik gyerek tanulni akart, az tisztességgel meg volt tanítva. És aki nem akart, azzal mi se nagyon tudunk sok mindent kezdeni. Ennek a sok HEFOP-os képzésnek, aktív tábláknak nincs látható eredménye a tanulásban, továbbtanulásban vagy bármiben" *(igazgató, Krasznokvajda).*

Miközben a tantermekben a legmagasabb színvonalú technikát használják és alkalmazzák, az informatika teremben milliós beruházások történtek, az iskola működtetése és fenntartása csak folyamatos átcsoportosításokkal lehetséges. Ebben az évben például szerencsések voltak: nem kellett fűtésre költeni, mert tavalyról maradt szén és fa. A konyha más települések szociális étkeztetését is ellátja és az innen befolyó összegből tudják fedezni a gyerekek étkeztetésének alapanyagköltségeit. A folyamatos pályázás pedig létérdeke mindenkinek. Jelenleg a leghátrányosabb helyzetű kistérségeknek szóló oktatási infrastrukturális pályázatok között szerepel a karsznokvajdai iskola teljes rekonstrukciója is, de még kétséges, hogy a létszámhiánnyal küzdő, összevont osztállyal dolgozó iskola pályázatát befogadják-e.

„Mi ezért dolgozunk, hogy megmaradjon az iskola, mert ha véletlenül valami okból megszűnik az iskola, akkor ezeknek az embereknek végképp nincsen munkájuk. A környéken akkor ő elhelyezkedni nem tud, az a vagyon, amit itt megteremtett, lakás, bennvaló, az pillanatnyilag azt az értéket nem képviseli, amibe belekerült. Itt egy élet munkájával valamit az ember megteremtett, és a végén nem ér semmit, nem érték" (igazgató, Krasznokvajda).

ISKOLA-ÖSSZEVONÁS KÉRDŐJELEKKEL

2009 szeptemberében új iskola nyitotta meg kapuit a kistérségi központ, Encs városában. Az 1987-ben Kazinczy és Petőfi Általános Iskolára kettébontott városi intézmény Zrínyi Ilona Általános Iskola néven újra egyesült, amivel létrejött egy, a térség tanulóinak mintegy felét oktató mamutiskola. Arra, hogy mi indokolta az összevonást, hogy ez milyen tényleges változásokat hoz majd a város és a térség oktatási helyzetében, intézményi struktúrájában, most még csak homályos válaszok és vélemények vannak.

Először is tekintsük át, milyen volt a két encsi általános iskola.

A Kazinczy Általános Iskola mindig is a térség és a város elitiskolájának számított, az iskola vezetése mindig is nagy hangsúlyt fektetett a tehetséges tanulókkal való foglalkozásra. Az iskolában bevett gyakorlat volt, hogy a negyedikes tanulókból kiválasztottak egy „tehetséges" osztályt, ahol azután felső tagozaton a párhuzamos osztályokhoz képest magasabb

óraszámban tanították az idegen nyelvet, magyart, matematikát. A „tehetséges" osztályba járó gyerekek sorra nyerték a versenyeket, kiválóan teljesítettek a középiskolai felvételiken. Az iskola jó hírnevének köszönhetően a kilencvenes évek közepétől a szabad iskolaválasztás jogán tódultak a jobb módú „vidéki" gyerekek is az iskolába. Ennek következtében az iskolában soha nem volt gyerekhiány, a kihasználtsági mutató mindig meghaladta a 100%-ot. Az ezredfordulóra az itt tanuló 850 gyerek 40%-a már vidéki bejáró volt. Bár az iskolában a hátrányos helyzetű tanulók aránya kifejezetten alacsony, 15% volt, de mind a párhuzamos osztályok között, mind a városi arányokhoz képest ez akkora különbséget jelentett, hogy az intézmény nem tudta teljesíteni az integrációs követelményeket.

A Petőfi iskolába alig több mint négyszáz tanuló járt, a fügödi tagiskolával együtt sem érte a létszám az 500 főt. Ebben az iskolában jóval alacsonyabb volt a „vidéki" tanulók létszáma és aránya is, csak minden tizedik gyerek érkezett társuláson kívülről; ide általában csak azok a vidéki tanulók kerültek, akik a Kazinczyba már nem fértek be. Ebben az iskolában a hátrányos helyzetű tanulók aránya megközelítette a 30%-ot, sőt a fügödi tagiskolában a 100%-ot. Fügöd egy gettósodó településrésze a városnak, ahol a Petőfi iskola tagiskolájaként alsó tagozaton folyik oktatás. A Petőfi iskola más módszerrel próbálta meghonosítani a tehetséggondozást: az egyik párhuzamos osztályban angol két tannyelvű oktatást vezettek be. Ez az iskola három évig részt vett az integrációs programban is, de a fügödi tagiskola miatt nem tudták teljesíteni az integrációs vállalásokat, így kiestek belőle.

A Kazinczy és a Petőfi iskola azért válhattak a térség legnagyobb létszámú befogadó iskolájává, mert a szülők úgy gondolták, hogy ebben a két iskolában, elsősorban a Kazinczyban, a gyermekük továbbtanulásra esélyt adó oktatásban részesül. Ugyanakkor az iskolák jó hírének ellentmondanak a kompetenciamérési eredmények: mindkét iskola, s mind a matematika, mind a magyar nyelvi felméréseken nemcsak a városi, de a községi átlagoknál is lényegesen gyengébb átlageredményekkel szerepelt (lásd *3. táblázat*).

Az összevonás előtti utolsó két évben már csökkent a Petőfi iskolában a tanulók száma: az utolsó évben az első évfolyamra már csak egy, míg a Kazinczyba négyosztálynyi elsős gyerek jelentkezett.

A hátrányos helyzetű gyerekeknek az intézmények és a párhuzamos osztályok közötti egyenlőtlen eloszlása miatt a város nem tudta teljesíteni az esélyegyenlőségi tervét, ennek következtében évek óta nem tud sikeresen iskola-felújításra, infrastrukturális beruházásra pályázni. Az iskolák csak művészeti oktatásra, szakmai fejlesztésre tudtak pályázatokat beadni, amit meg is tettek, de ezek a források elenyészők, évente csak pár millió forintot jelentenek. A város támogatásának köszönhetően az iskolák állagát sikerült megóvni, az egyik épületben még a nyílászárókat is kicserélték, de erre, és a vizesblokkok felújítására mindenhol szükség lenne.

Ebből következően gondolhatnánk azt, hogy az iskolaösszevonás célja az esélyegyenlőségi tervnek való megfelelés volt, a Petőfi iskola megingott presztízsének helyrehozása, preventív beavatkozás a gettósodás elkerülésére, illetve, hogy a város végre sikeresebben

indulhasson fejlesztési pályázatokon. De nem ez történt, illetve nem ezért. Az önkormányzat indokai között csak és kizárólag gazdaságossági szempontok szerepelnek, s az összevont, most már Zrínyi iskola továbbra sem felel meg az esélyegyenlőségi elvárásoknak.

Nézzük hát, hogyan történt az összevonás! Az iskolavezetők szerint a két iskola összevonása minden választási ciklusban előtérbe került, de eddig szakmai szempontokra hivatkozva[12] sikerült visszaverni. 2008-ban azonban, elsősorban a csoportfinanszírozás csökkenő normatíváinak köszönhetően, mind a két iskola nagy összegű hiányt halmozott fel, a Petőfi kilenc, a Kazinczy 13 millió forintot. Addig – a magas gyerekszámnak és a kiváló kihasználtsági mutatóknak köszönhetően – mind a két iskola szűkösen bár, de tudott a normatívából gazdálkodni, az önkormányzatnak nem kellett kiegészítő forrást biztosítania. Ugyanakkor a csoportfinanszírozás bevezetésével a korábbi és az aktuális normatívák különbözetét a városi önkormányzat – jogosultság híján – nem igényelhette meg a bejáró gyerekek önkormányzataitól. Ebből következően az önkormányzat joggal hivatkozhatott a gazdaságosság jelszavával az összevonásra.

Kérdés, hogy tényleg olcsóbb lett-e a közoktatás a városban? A gyerekek és a társuláson kívülről érkező gyerekek száma nem változott, a pedagógusok száma sem. Csak a vezetők létszámában történt változás: a két igazgató és négy igazgatóhelyettes helyett most egy igazgató és három igazgatóhelyettes van, és az egyik gazdasági igazgató is átkerült egy másik városi intézményhez. Ugyanakkor az összevonás és a névváltoztatás – amire azért volt szükség, hogy egyik intézmény se érezze úgy, hogy a másikba van olvasztva – rengeteg adminisztrációval és költséggel járt együtt. A költségvetési adatok[13] szerint a két iskola 2008-ban 56 millió, 2009-ben 53 millió, az összevonás után 2010-ben 52 millió forintba került az államnak és az önkormányzatnak, tehát alig kerül kevesebbe az összevont iskola, mint az összevonás előtti kettő.

Az összevonással ugyanazok a gyerekek ugyanazokat az épületeket használják, csak mindenki máshol tanul. Az összes alsó tagozatos gyerek a Petőfi egykori épületébe került, a felsősök pedig a Kazinczy két épületét foglalhatták el. Külön tantestületi rész alakult a két épületben, így csak a nagyon alacsony óraszámú tanároknak (technika, ének stb.) kell ingázni az épületek között. Így a megnövekedett adminisztrációs és igazgatási feladatokon túl a gyerekek egy részének megnövekedtek az utazási terhei, hiszen nem a legközelebbi városi iskolában, hanem a kijelölt épületben tanulnak. Alapelv volt, hogy minden osztályközösséget megtartottak. Egyedül az ötödik évfolyamon történt változás: az egykori Kazinczy iskola szellemének megfelelően, de a Petőfi két tannyelvű oktatását megszüntetve, egy osztályba válogatták a tehetséges gyerekeket. A tervek szerint négy év alatt, felmenő rendszerben fog kialakulni a végleges osztálystruktúra, valósul meg a véglegesen az integráció, amelyben

12 Olyan típusú érvelésre kell gondolni, mint hogy: a két iskola közötti versengés jó hatással van az oktatás színvonalára, az összevonással együtt járó túlzottam magas gyerek- és pedagóguslétszámot sokkal nehezebb koordinálni.

13 Az önkormányzat adatközlése alapján.

deklaráltak lesznek a jelentős társadalmi különbségek a párhuzamos osztályba járó gyerekek között. Mindezeken túl azt, hogy az esélyegyenlőségi terv teljesítése nem volt cél, az is bizonyítja, hogy a teljesen szegregált, cigányiskolaként működő fügödi tagintézmény, az utazási nehézségekre hivatkozva, továbbra is fennmaradt.[14]

ÖSSZEFOGLALÁS

Az elmúlt évtizedek szelektív migrációs folyamatai, a helyben való boldogulás lehetetlensége miatt az Encsi kistérség kistelepüléseinek társadalma rendkívül polarizált lett: míg a falvak egy része elöregedett, szinte alig születnek gyerekek, a népesség jelentős része ma már nyugdíjas, addig a települések többségében alacsony társadalmi státuszú, fiatalos korszerkezetű népesség koncentrálódik, a cigánynak mondott lakosság pedig sokszorosan felülreprezentált. Ezeken a településeken napjainkban az országosan tapasztalhatóval ellentétes demográfiai és társadalmi folyamatokat figyelhetünk meg: a születések, így a lakónépesség száma emelkedik, ahogy a cigány népesség száma és aránya is növekszik a teljes népességen belül, és mindez nagyon alacsony szintű foglalkoztatottsággal, szegénységgel jár együtt. Ezeken a területeken a térbeli, szociális és etnikai hátrányoknak olyan erős kombinációja jött létre, ami a jelenlegi viszonyok között a családok számára csaknem lehetetlenné teszi a kitörést.

A térségre jellemző, hogy az országban szinte egyedülálló szélsőséges társadalmi és területi egyenlőtlenségek tükröződnek az oktatási rendszerben is. Magyarország egyike a világ azon országainak, ahol iskolai és osztályszinten a leginkább elkülönülnek egymástól a könnyen tanítható, jó képességű, magasabb társadalmi státusú gyerekek, illetve a nehezebben tanítható, szegény, iskolázatlan családokból származó tanulók, azaz az iskolarendszer a tanulók szociális, gazdasági és kulturális háttere szerint rendkívül szegregált *(Balázsi–Ostorics–Szalay, 2007).* Ez az elkülönülés/elkülönítés megfigyelhető az Encsi kistérségben is. A térség közoktatását meghatározó legfontosabb tényező a hátrányos helyzetű, többségében cigány származású gyerekek túlsúlya, ami ugyan számos iskolában hosszú távon biztosítja az intézményfenntartást, másfelől fokozza a magasabb státuszú családok elkülönülését. A térség közoktatási rendszere végletesen szegregálttá vált: vannak „befogadó" iskolák, elsősorban az egyetlen város, Encs iskolája, ahol a különböző települések magasabb társadalmi státuszú gyerekei tanulnak, és vannak iskolák, ahol a hátrányos helyzetű, többségében cigány gyerekek koncentrálódnak. Ugyanakkor a városi, „befogadó" iskolán belül is működik a szegregáció: a városhoz csatolt gettósodó településrész hatosztályos tagiskolájában szinte csak és kizárólag hátrányos helyzetű gyerekeket találunk, illetve – a most

14 2010 szeptemberétől a fügödi tagintézmény – ahova csak helyi cigány gyerekek járnak – két osztállyal bővült, 1–6. évfolyamban járnak ide gyerekek. Félő, hogy ennek következtében egyre kevesebben kerülnek majd át a városi iskolába.

már összevont – városi iskola egyes évfolyamainak párhuzamos osztályai között is lényeges társadalmi és etnikai összetételbeli különbségeket találunk.

Tény, hogy napjainkban a térség iskoláinak jelentős része – az oktatásszociológia fogalmai szerint – szegregáltnak tekinthető, azaz szinte csak és kizárólag hátrányos helyzetű gyerekek tanulnak ott, ugyanakkor az iskolák és települések között legalább három fontos dimenzió mentén különbséget kell tennünk. Egyrészt vannak iskolák, amelyek azért lettek szegregáltak, mert a magasabb státusú szülők máshova íratták gyerekeiket, azaz az iskolába járó és az iskolakörzethez tartozó településeken élő gyerekek társadalmi státusa és etnikai összetétele között jelentős különbség van. Vannak olyan iskolák, amelyek hasonlóképpen szegregáltak, de az iskolába járó és az iskolához tartozó településeken élő gyerekek társadalmi státusa, etnikai összetétele azonos, azaz vagy maguk a települések is szegregáltak, vagy elöregedett, iskoláskorú gyerek nélküli kisfalvak.

Másrészt a szinte csak és kizárólag hátrányos helyzetű gyerekeket nevelő, szegregált iskolák között különbséget kell tennünk a tekintetben, hogy milyen erőfeszítéseket tesznek az oktatás színvonalának emelése érdekében. A térségben számos olyan iskola van, ahol – a különböző HEFOP- és TÁMOP-pályázatoknak köszönhetően – az elmúlt évek pedagógiai fejlesztő munkájának, az IPR bevezetésének és alkalmazásának eredményeképpen jelentős mértékben javult az oktatás színvonala. Ennek következtében néhány iskolában már többkevesebb sikerrel tudják kompenzálni a gyerekek társadalmi hátrányból fakadó lemaradását. Ugyanakkor látnunk kell, hogy ez egy hosszú folyamat, többéves, következetes pedagógiai munka eredménye lehet.

Harmadrészt a gettósodott települések között is jelentős különbségeket fedezhetünk fel a tekintetben, hogy az ott élőknek van-e valamilyen minimális kapcsolata a munka világával. Ott, ahol a gyerekes családok között szinte már csak cigányokat találunk, de a szülőknek – hacsak többé-kevésbé rendszeres és általában informális, de mégis valamiféle – kapcsolata van a munka világával, a szülők más típusú elvárásokat fogalmaznak meg az iskola, a pedagógusok és a gyerekek felé, ami jelentős mértékben befolyásolja az iskolai teljesítményt.

Az aprófalvas településszerkezetből következően a térség települései mindig is kényszerű vagy önkéntes társulásban tartották fenn az iskoláikat, ennek ellenére a fenntartás és az együttműködés több konfliktus forrása. Egyrészt az oktatási infrastruktúra nem követi a demográfiai folyamatokat: a hetvenes években nem azokon a településeken épültek fel az iskolák, ahol ma fiatalos a korszerkezet, azaz számos gyereknek, akár óvodásoknak is, azért kell ma ingázniuk, mert a hetvenes évek óta csak elvétve épült iskola. Másrészt a kizárólag létszámokra és gazdaságosságra koncentráló, „optimális” iskolaméretek kialakítását célzó törvényi előírások nem tolerálják, sőt sok esetben szankcionálják a térség településszerkezetéből és demográfiai helyzetéből adódó sajátosságokat (lásd Krasznokvajda példája). Miközben a deklarációk, elvek szintjén mindenki az alsó tagozatos oktatás helyben való biztosítását szorgalmazza, ebben a térségben az utóbbi években tagiskolává vált alsó tagozatok léte kizárólag a gesztor önkormányzatok jóindulatától, belátó magatartásától függ. Az

eddig helyben működő iskolák pengeélen táncolnak; nyilvánvaló hogy mindenki a jelenlegi struktúra fenntartását tartja célszerűnek, de félő, hogy a létszámkritériumok és a finanszírozási elvek tartós fennmaradása esetében a legtöbb önkormányzat kényszerűen feladja elveit és megszünteti az eddig helyben működő kisiskolákat. Teszi ezt azért is, mert ebben a térségben az önkormányzatoknak szinte semmilyen önálló bevétele nincs, így évről évre egyre nehezebben tudják kigazdálkodni a csökkenő vagy stagnáló normatíva bevételek és az egyre növekvő fenntartási költségek különbözetét. Ehhez az önkormányzatok az ÖNHIKI támogatást veszik igénybe, illetve különböző praktikákkal (közfoglalkoztatottak számának maximalizálása az intézményekben, fűtési költségek egyedi megoldása stb.) igyekeznek azt csökkenteni vagy más forrásból átcsoportosítani a költségeiket. Kérdés, hogy a „kivéreztetett", folyamatosan csődközeli helyzetben levő önkormányzatok meddig lesznek képesek menedzselni ezeket a feladatokat, vagy mikor adják fel.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Balázsi Ildikó – Ostorics László – Szalay Balázs (2007): *PISA 2006. Összefoglaló jelentés. A ma oktatása és a jövő társadalma.* Oktatási Hivatal, Budapest.

Beluszky Pál (1977): Krasznokvajda – egy alsófokú központ (?) gondjai a Csereháton. *Földrajzi Értesítő,* 26. évf. 3–4. szám, 349–386. o.

G. Fekete Éva (2004): Munkanélküliség és foglalkoztatási viszonyok az aprófalvas térségekben. Van-e esély a megmaradásra? In Pritz Pál et al. (összeáll.): *A tudomány a gyakorlat szolgálatában. A foglalkoztatási szint bővítésének korlátai és lehetőségei.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 55–85. o.

Lukács László (szerk.) (2004): *Kistérségi közoktatási feladatellátó társulások.* Oktatási Minisztérium – Encs Város Önkormányzata.

Virág Tünde (2006): A gettósodó térség. *Szociológiai Szemle,* 1. szám, 60–76. o.

MELLÉKLET

1. táblázat. Az Encsi kistérség településeinek demográfiai jellemzői iskolatársulások szerint, fő, %

A település neve	Lakónépesség, 2007 (fő)	0–14 évesek aránya	60–X évesek aránya	Éves születések átlaga 2002–2007 között (fő)	Éves születések átlaga 2002–2007 között iskolakörzetenként (fő)
		a lakónépességen belül, 2007 (%)			
Baktakék	767	21,9	17,5	10,8	40,7
Csenyéte	488	41,6	4,1	18,0	
Beret	293	23,5	16,7	3,8	
Detek	306	20,6	25,2	3,3	
Alsógagy	122	21,3	27,9	1,3	
Felsőgagy	182	26,4	18,7	3,2	
Gagyapáti	34	5,9	14,7	0,2	
Encs	6 773	17,4	17,8	70,5	86,7
Csobád	729	16,2	23,3	4,5	
Abaújkér	687	19,7	22,7	7,2	
Gibárt	363	15,2	21,8	0,3	
Pere	382	20,7	21,2	4,2	
Forró	2 601	22,7	12,1	34,7	37,0
Fancsal	368	14,1	20,7	2,3	
Hernádvécse	892	23,8	14,7	14,5	25,7
Hernádpetri	242	32,2	16,9	4,8	
Pusztaradvány	221	32,6	15,8	6,3	
Ináncs	1 302	19,2	18,1	14,2	23,2
Hernádbűd	155	13,5	29,0	1,5	
Hernádszentandrás	485	26,2	18,8	7,5	
Krasznokvajda	581	21,7	13,8	6,7	11,0
Büttös	234	9,8	27,8	0,5	
Kány	72	8,3	43,1	0,2	
Keresztéte	33	12,1	45,5	0,3	
Pamlény	73	19,2	26,0	1,3	
Perecse	43	2,3	37,2	0,2	
Szászfa	173	15,6	24,3	1,8	

1. táblázat. Az Encsi kistérség településeinek demográfiai jellemzői iskolatársulások szerint, fő, %

A település neve	Lakónépesség, 2007 (fő)	0–14 évesek aránya	60–X évesek aránya	Éves születések átlaga 2002–2007 között (fő)	Éves születések átlaga 2002–2007 között iskolakörzetenként (fő)
		a lakónépességen belül, 2007 (%)			
Méra	1 834	21,2	16,1	24,5	24,5
Novajidrány	1 480	19,7	16,7	19,2	23,2
Garadna	461	15,0	24,5	4,0	
Szalaszend	1 117	20,8	17,2	15,2	22,2
Fulókércs	386	27,5	16,6	6,0	
Litka	66	25,8	40,9	1,0	
Szemere	386	23,3	17,1	5,7	14,3
Fáj	354	34,2	13,3	8,7	
Összesen	24 685	20,5	17,6	308,3	308,3

Forrás: Encs Többcélú Kistérségi Társulás Közoktatási Intézkedési terve 2008–2013 és helyi adatgyűjtés alapján Virág Tünde számítása
Megjegyzés: vastagon szedve: iskolatársulás vezető települése; dőlt: tagintézmény település; normál betű: társult település tagintézmény nélkül.

2. táblázat. Az Encsi kistérség általános iskoláinak és tagiskoláinak létszáma, 2009/2010. tanév, fő

A település neve	Alsó tagozat	Osztályok átlaga	Felső tagozat	Osztályok átlaga	Összesen
Baktakék	74	16,4	146	24,3	277
Csenyéte	57		–	–	
Encs	521	21,0	–	–	1287
Fügöd	89		657	27,4	
Csobád	20		–	–	
Forró	98	19,6	141	17,6	239
Hernádvécse	88	22,0	140	35,0	228
Ináncs	106	26,5	108	27,0	214
Krasznokvajda	61	15,3	69	17,3	130
Méra	97	24,3	89	22,3	186
Novajidrány	97	22,8	116	23,2	230
Garadna	17	–	–	–	–
Szalaszend	82	19,3	116	29,0	232
Fulókércs	34		–	–	
Szemere	45	22,3	68	17,0	157
Fáj	44		–	–	
Összesen	1530	20,7	1650	24,6	3180

Forrás: Iskolai dokumentumok alapján Virág Tünde szerkesztése
Megjegyzés: vastagon szedve: iskolatársulás vezető települése; dőlt: tagintézmény település; normál betű: társult település tagintézmény nélkül.

3. táblázat. Az Országos kompetenciamérésen első képességszint alatt teljesítő tanulók aránya az Encsi kistérség általános iskoláiban, 2008 és 2009, %

Területi egység	Matematika				Szövegértés			
	2008		2009		2008		2009	
	6. évf.	8. évf.	6. évf.	8. évf.	6. évf.	8. évf.	6. évf.	8. évf.
Országos átlag	15,6	13,6	18,9	16,7	4,1	4,5	4,2	5,9
Városi átlag	16,5	15,6	19,5	18,6	4,2	5,0	4,4	6,4
Encs Kazinczy	25,9	23,0	24,8	32,3	7,4	12,6	13,6	17,2
Encs Petőfi	32,5	29,5	48,8	29,5	7,5	9,1	18,0	6,8
Községi átlag	22,4	18,8	25,2	22,9	6,8	7,3	6,7	9,4
Szemere	17,6	0,0	38,9	18,8	11,8	15,4	22,2	18,8
Szalaszend	16,7	20,0	38,5	30,8	5,6	15,0	0,0	11,5
Krasznokvajda	63,6	9,5	7,7	21,4	45,5	4,8	0,0	0,0

Forrás: Oktatási Hivatal, OKM FIT jelentések

VIDRA ZSUZSANNA

KISTÉRSÉGI KÖZOKTATÁS-SZERVEZÉS A NAGYKÁLLÓI KISTÉRSÉGBEN

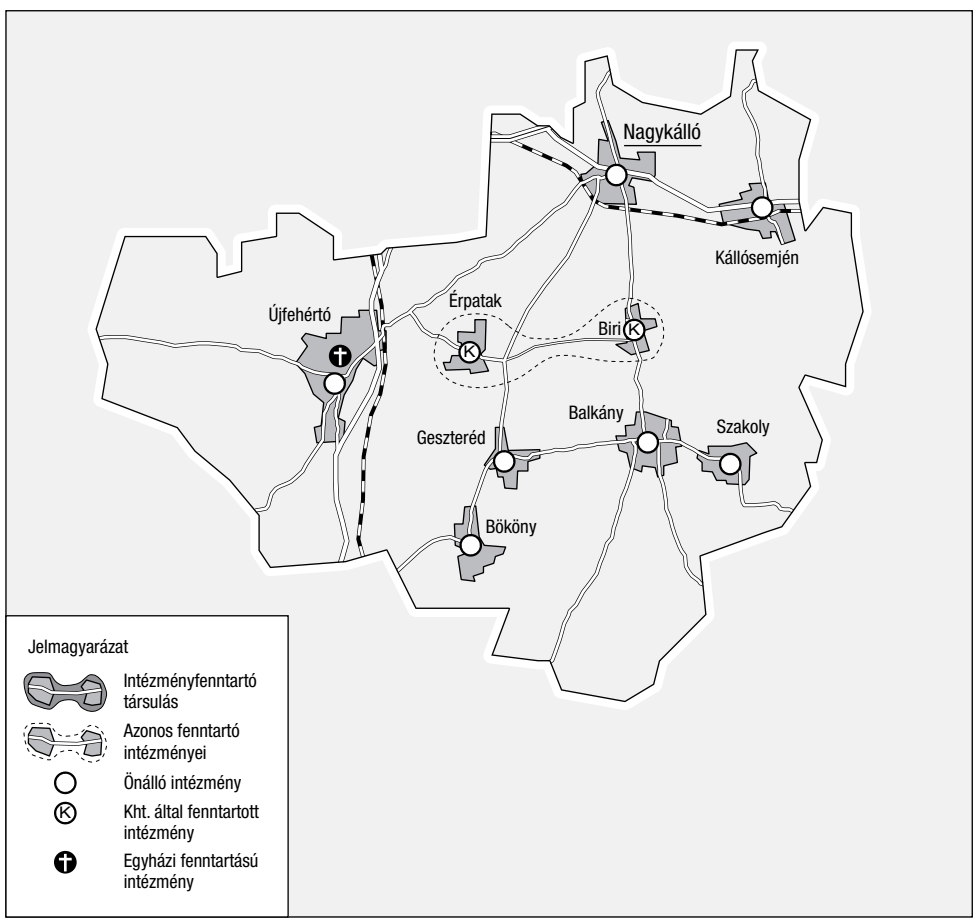

BEVEZETÉS

A Nagykállói kistérség az Észak-Alföld régió északkeleti területén, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye délkeleti részén található, a megyeszékhely, Nyíregyháza szomszédságában. A kistérséget három kisváros: Újfehértó (lakossága 13 589 fő), Nagykálló (10 151 fő), Balkány (6663 fő) és hat község (Kállósemjén, Bököny, Szakoly, Geszteréd, Biri és Érpatak) alkotja, amelyek lélekszáma 1400–4000 fő közé esik.

A kistérség két nagyobb lélekszámú városa, Újfehértó és Nagykálló kifejezetten jó elérhetőséggel jellemezhető: megyeszékhelyhez közeli fekvésűek, és közvetlen közúti kapcsolatuk van Nyíregyházára, amelyet vasúti kapcsolat tesz teljessé. A munkanélküliséget jelző mutatók a megyeszékhelyhez közeli fekvés, az ingázás infrastrukturális feltételeinek megléte ellenére is igen kedvezőtlenek (15,4%), az országos átlag duplájára rúgnak, ám az Észak-Alföld régióénál valamivel jobbak, vagyis nem kistérségi, hanem regionális szintű munkaerőpiaci zavarokat tükröznek.

Az Állami Foglalkoztatási Szolgálat (ÁFSZ) adatai alapján a kistérség regisztrált munkanélkülijei közt felülreprezentáltak azok, akiknek csupán általános iskolai végzettségük van, ugyanakkor kedvezőnek mondható, hogy kistérségi szinten alacsony (3,8%) az általános iskolát sem végzett regisztrált munkanélküliek aránya, s ugyanez mondható el a felsőfokú iskolai végzettségűekről is. A 2001-es népszámlálás adatai alapján a kistérségben élők iskolázottsága mind az országos szinttől, mind pedig az országostól kedvezőtlenebb megyei szinttől is elmarad, vagyis a népesség egésze és a munkanélküliek képzettsége egyaránt alacsony.

A megyeszékhely közvetlen szomszédságában nem meglepő, hogy Nyíregyháza jelenti a fő térszervező erőt, ott találhatóak meg a közép- és felső szintű (egészségügyi, oktatási, kulturális, sport stb.) szolgáltatások széles spektrumát kínáló köz- és magánszolgáltatók. Ennek következtében nem alakult ki egy olyan komplex központ, amely a kistérség egészét ellátná. A Dél-nyírségi Többcélú Önkormányzati Kistérségi Társulás (a továbbiakban TKT) települései így több kisebb város köré szerveződő mikrotérségbe tagolódnak.

A TÖBBCÉLÚ KISTÉRSÉGI TÁRSULÁS MEGALAKULÁSA ÉS MŰKÖDÉSE

ELŐZMÉNYEK ÉS MEGALAKULÁS

A térségben az első, önkormányzatok önkéntes társulásán alapuló szervezetet már 1993-ban létrehozták, ami akkoriban még korántsem volt olyan általánosan elfogadott, mint napjainkban. A Dél-nyírségiTérségi Fejlesztési Társulás (a továbbiakban TFT) Szakoly székhellyel alakult meg s tagja volt Balkány, Biri, Érpatak, Geszteréd, Kállósemjén, Nagykálló, Nyírgelse, Nyírmihálydi, Szakoly és Nyíradony. (A TKT tagjai közül csak Bököny és Újfehértó nem volt

alapító tagja a társulásnak, viszont szerepelt benne három olyan település, amelyek ma már más kistérséghez tartoznak: Nyírgelse, Nyírmihálydi és Nyíradony).

A TKT-kutatásunk idején elnöke, aki egyben Nagykálló polgármestere is ekkor, úgy véli, hogy Szakolyban az agilis településvezetés meg tudta szerezni a társulás irányítását, míg Nagykálló nem élt a lehetőséggel, és azt „elengedte akkor". Az önkéntes társulás fontos koordinációs, egyeztető szerepet töltött be, ráadásul a fejlesztési forráshoz jutást is megkönnyítette, ami fontos legitimációs szerepet játszott; talán ennek is köszönhető, hogy 2000-ben Újfehértó is csatlakozott a társuláshoz *(Oláh, 2008).* Ez az önkéntes társulás fontos előzményt jelent, ugyanakkor a mai TKT nem egyszerű folytatása annak, hiszen jelentősen módosult a tagsága és így térbelisége is, más lett a székhelye és tevékenységi köre is kibővült. 2005. február 25-én megalakult a Dél-nyírségi Többcélú Önkormányzati Kistérségi Társulás.

> A társulás honlapján olvashatóak szerint „[a] Társulásban részt vevő települési önkormányzatok a Társulást egyes oktatási és nevelési, szociális ellátási, egészségügyi ellátási és területfejlesztési feladatok végrehajtására, a kistérség területének összehangolt fejlesztésére (különösen: fejlesztési tervek, programok, pályázatok készítésére, megvalósítására); térségi közszolgáltatások biztosítására, fejlesztésére, szervezésére, intézmények fenntartására, valamint a településfejlesztés összehangolására hozzák létre". *[online:] {http://www.delnyirseg.hu/index.php?q=78x2mj}*

A TKT megalakuláskor a térség három városa (Újfehértó, Nagykálló, Balkány) mellett Szakoly – mint a TFT vezetője – is versengett az elnöki pozícióért, ám végül is a balkányi polgármestert szavazták meg elnöknek, aki mindössze egy évig töltötte be ezt a tisztséget. Utódja Nagykálló polgármestere lett, aki a terepmunka időszakában is vezeti a TKT-t. Ő úgy véli, hogy Nagykálló város súlya és földrajzi elhelyezkedése, illetve a polgármester személyének szerepe meghatározó abban, hogy mára a TKT – mind az elnök, mind más polgármesterek véleménye szerint is – jól működik: „Én nagy integráló vagyok. (…) Sokat tettem azért, hogy a csapat egyben legyen. Nagykálló sok mindenben úttörő. És látják. Jönnek utánunk, ránk bízzák magukat" *(TKT-elnök, Nagykálló).*

A problémamentes működés másik meghatározó elemének a polgármesterekkel való nagyon jó együttműködést tartja, aminek szerinte fontos összetevője, hogy „a települések szuverenitását soha nem akartuk veszélyeztetni. Soha nem erőből csináltunk semmit." Az első éveket jellemző konfliktusokat mára tehát többé-kevésbé sikerült feloldani. Egyedül Szakoly településről tartja úgy az elnök, hogy az kevéssé vesz részt a közös munkában, de szerinte ennek hátterében alapvetően helyi politikai okok húzódnak meg.

A Nagykállónál nagyobb lakosságszámú Újfehértó befolyása a TKT-ban kevésbé meghatározó, aminek egyik oka (megye-) határszéli elhelyezkedése. Az elnök véleménye szerint emellett az is fontos, hogy a térség közigazgatási központja hagyományosan Nagykálló, hiszen korábban járási székhely volt. A történelmi múlt jelentősége azonban korántsem egyér-

telmű: a megkérdezettek többsége nem tulajdonított fontos szerepet a múltbéli közigazgatási rangnak. A legtöbben – magát az elnököt is ideértve – abban sem voltak biztosak, hogy mely települések tartoztak a járáshoz, illetve, hogy Újfehértó hova is tartozott.[1] Nagykálló és Újfehértó viszonyának értelmezésében a többcélú kistérségi társulás munkaszervezetének vezetője azt is kiemelte, hogy a két település „nem nagyon zavarja egymást, (…) jól elműködnek, elég távol vannak egymástól". Ugyanakkor Újfehértó polgármestere, annak ellenére, hogy egy népesebb település élén állt, nem tekintette presztízsveszteségnek vagy más szempontból hátrányosnak, hogy nem ő tölti be a vezető szerepet. Sőt, „nem akadályozza Újfehértó a TKT működését, ők is benne vannak mindenben. A polgármester [a TKT elnöke] mindennek utánanéz. Precíz ember".

Jól jellemzi a kistérségi együttműködés sajátosságait, hogy a megalakuláskor a települések között vita tárgyát képezte a szavazatok elosztásának a rendszere, ám végül úgy döntöttek, hogy minden település egy szavazattal rendelkezzen, növelve ezzel a kisebb települések érdekérvényesítésének súlyát. A méltányossági elv előtérve kerülése azért is kiemelendő, mert a megalakulás nem titkolt motivációja a forrásszerzés volt.

> „Azért alakultunk, mert pluszforráshoz akartunk jutni, nem az együttműködés vezérelt minket" (TKT-elnök). Az újfehértói polgármester a következőképpen jellemezte az együttműködéseket: „Közös pályázatok vannak, azért, mert tudjuk, hogy pluszpontokat lehet kapni. És csak adjuk a nevünket. Nem szerves az együttműködés, formális, de jól tudunk együttműködni abban, hogy a többletforrásokat le tudjuk hívni. Az információáramlás jól működik, egymás tapasztalatait fel tudjuk használni. Intézményi és településvezetői szinten is."

Rátérve a TKT konkrét tevékenységeire, a fent idézett célok tekintetében sikerült igen jelentős eredményeket elérni, más területeken azonban nem igazán történt előrelépés. A legfontosabb eredmény a szociális ellátórendszer kistérségi szintű megszervezése volt. Ugyanakkor a közoktatás terén, bár több kezdeményezés történt az elmúlt években, nem jött létre kistérségi szintű kooperáció. Leszámítva néhány – a későbbiekben részletesen tárgyalandó – társulási lépést, illetve iskolafenntartói változást, lényegében a mai napig minden település önállóan működteti iskoláját.[2] A kistérség mindezek mellett 2007-ben létrehozta a pedagógiai szakszolgálatot,[3] illetve az egészségügy terén központi ügyeletet tart fenn. A kistérség részt vesz a LEADER-programban, közmunkapályázatokat működtet, 2010-ben 221 fővel, amelyből egy roma program keretében 149 főt foglalkoztatott.

---

1 Az 1950-es járásrendezés során Újfehértó a nagykállói járásból átkerült a nyíregyházába. A többi, mai kistérséghez tartozó település pedig az 1978-as nagykállói járás megszűntekor kerültek a nyíregyházi járáshoz.

2 Érpatakon előreláthatólag a 2010/11-es tanévvel szűnik meg az iskola. Erről lásd részletesen később.

3 A pedagógiai szakszolgálat részletes bemutatását lásd később.

SZOCIÁLIS ELLÁTÁSSZERVEZÉS

A legfontosabb változás tehát a szociális intézmények kistérségi fenntartásba kerülése volt 2007-ben: ahogyan a TKT elnöke fogalmazta: „Nagyon sok munka és rábeszélés van benne. Küzdelem a polgármesterekkel, illetve a dolgozókkal is. Még mindig vannak ellenzői a beidegződés miatt. Félnek, hogy beleszólnak az irányításba. De van, ahol meg van igény, hogy szóljanak bele." A közös megvalósítás melletti legfontosabb érvet a pénzügyek jelentették. Ahogy a TKT munkaszervezetének vezetője summázta: „Polgármestereket finanszírozással lehet meggyőzni. Egyik településen bentlakásos intézmény van, évi 20-30 milliót kellett hozzáraknia az önkormányzatnak. Most nem kell."

> A kistérség négy szociális intézménye került 2007-ben kistérségi fenntartásba: a Dél-nyírségi Szociális és Gyermekjóléti Központ (nagykállói központtal és nagykállói, kállósemjéni, bökönyi, geszterédi, érpataki intézményegységgel); a Balkányi Szociális, Gondozási Központ és Gyermekjóléti Központ; a Szakolyi Alapszolgáltatási Központ és az Újfehértói Szociális Szolgáltató Központ.

A szociális intézmények kistérségi fenntartásba kerülésének elsődleges célja a megtakarítás elérése volt. A vizsgálat időpontjában úgy tudták fenntartani az intézményeket, hogy a TKT lehívta a normatívát, hozzátette a kiegészítő normatívát, ami kiváltotta az önkormányzatok hozzájárulását. Mindezt úgy tudták megvalósítani, hogy senkit nem kellett elbocsátani. Ahogyan a TKT munkaszervezet vezetője megfogalmazta: „Nem akartuk, hogy azt érezzék, változás történt". Így a korábbi intézményvezetők maradtak a helyükön, illetve mindenkit ugyanolyan beosztással vettek át, mint amiben korábban dolgozott. A változás révén nemcsak az önkormányzatok anyagi terhei mérséklődtek, de a szakmai munka minősége is javult, köszönhetően az intézmények közt megindult szakmai együttműködésnek. Az ellátásszervezés e formája 2010-ben közmegelégedéssel övezve működött a TKT-t alkotó településeken.

KISTÉRSÉGI KÍSÉRLETEK KÖZOKTATÁSI EGYÜTTMŰKÖDÉSRE

Ami sikerült a szociális ellátás terén, az nem jött létre a közoktatás-szervezésben annak ellenére, hogy a kistérség elnökének meggyőződése volt, hogy „ha a kilenc településből gyúrnának egy rendszert, akkor jobb lenne. A pénzt sokkal jobban el lehetne költeni, minden gyereknek sokkal jobb ellátása lenne."

> A kistérségben, mint arra utaltunk már, minden település egészen a legutóbbi időkig tartott fenn önálló iskolát. Mivel a térségben az iskoláskorú gyerekek aránya az országos átlagnak megfelelő, attól településenként sem tér el lényegesen, a problémák is hasonla-

tosak. A kisebb lélekszámú települések esetében a gyerekszám csökkenése (lásd *1. táblázat*) egyre inkább kérdésessé teszi, meddig tudják ezek az önkormányzatok közoktatási feladatukat ellátni.

A kistérség települései 2010-es állapotuk szerint három kategóriába oszthatók aszerint, hogy a fenntartás okoz-e komoly gondot vagy sem, nyilvánvaló összefüggésben a gyermeklétszámok alakulásával. Az első csoportot azok az iskolák képviselik, ahol nincs fenntartási probléma, a másodikat azok, ahol a létszámgondok miatt egyre nehezebb a fenntartás, végül a harmadik csoportba tartozók esetében az iskola megszűnt vagy új fenntartóhoz került, esetleg éppen megszűnő félben volt a vizsgálat idején.[4]

Az első csoportba tartozó két legnagyobb település – Újfehértó és Nagykálló – mellett Bököny és részben Balkány számára középtávon is biztosított a gyereklétszám a folyamatos csökkenés ellenére is. Újfehértó és Nagykálló a racionalizálás jegyében összevonta iskoláit, illetve Újfehértón az elmúlt tanévben egy új iskolafenntartó, a görög katolikus egyház is megjelent nyolcosztályos általános iskolai képzést indított. Újfehértóra Érpatakról járnak be nagyobb számban gyerekek (ez elsősorban az ottani iskola helyzetével magyarázható), Nagykállóra nem jelentős az ingázás. Bököny helyzete is a települési gyereklétszám alakulása miatt mondható stabilnak; ennek okát a roma gyerekek magas arányával magyarázzák.[5] Balkányban az elmúlt négy-öt évben több százmillió forint értékű beruházás történt azzal a céllal, hogy a mikrotérség központi oktatási intézményét kialakítsák. 2010-ben a kihasználtság 80%-os, és a cél az lenne, hogy a környező, legfőképp a második kategóriába tartozó települések iskoláiból a szülők ide írassák át a gyerekeiket.

A kistérség településeinek második csoportját az a három település – Geszteréd, Kállósemjén és Szakoly – alkotja, amelyek gyereklétszámgondokkal küzdenek, s korlátozottak a lehetőségeik, hiszen intézményeket nem vonhatnak össze, bejáró gyermekeket nem vagy csak nehezen tudnak megszólítani. Egyik iskolát sem veszélyezteti azonban a gyermekek számának vészes csökkenése, inkább csak arról van szó, hogy a korábbi struktúrában már nem, vagy egyre több nehézség árán tudnak működni: Geszteréden párhuzamos osztályokat egyáltalán nem, Szakolyban egyelőre csak az első osztályban tudnak indítani, Kállósemjénben három párhuzamos osztály helyett csak kettő indulhatott.

Mindegyik szóban forgó település sokat invesztál a közoktatásba, és nagy erőfeszítéseket tesz az intézményének megőrzése és fejlesztése érdekében. A geszterédi polgármester hosszú évek óta az oktatás minőségének javítását tekinti elsődleges célnak: azt, hogy a kikerülő diákok jól megállják a helyüket, versenyképesek legyenek. Az önkormányzat a tagozatos osztályok működtetése érdekében a szükségesnél is magasabb összeggel hajlandó

4 Az egyes települések közoktatás-szervezési helyzetéről részletesen az esetleírásokban számolunk be. Itt csak a kistérségi összefüggések szempontjából releváns gyereklétszám alakulások oldaláról mutatjuk be az egyes településeket és iskoláikat.

5 TKT elnöke, munkaszervezet vezetője.

hozzájárulni a fenntartáshoz. Az iskola épülete a vizsgálat időpontjában ugyan nem volt jó állapotban, de a polgármester éppen magánbefektetőket keresett, s talán azóta megújulhatott.[6] Szakolyban pedig egy jól kiépített oktatási rendszert hoztak létre általános iskolai, szakiskolai és felnőttképzéssel.

A kistérség településeinek harmadik csoportját azok alkotják, amelyek súlyos fenntartási gondokkal küszködtek, ezért lemondtak a saját hatáskörben történő feladatellátásról vagy éppen ezt fontolgatták. Az egyik érintett község Biri, ahol évek óta gondot jelentett a 107 tanulót oktató iskola fenntartása. A gyerekek jelentős részét a balkányi és a nagykállói iskolába hordták a szülők. Ez volt az egyetlen település a kistérségben, amely iskolatárulásba lépett, először 2007-ben Balkánnyal, majd 2008-ban Szakollyal. Ám a társulási megállapodások nem voltak kellőképpen előkészítve és kidolgozva, számos konfliktus merült fel (főképp finanszírozással kapcsolatos elszámolási problémák), és végül mindkét társulást felbontották. Ráadásul a birisi önkormányzat ellen 2009-ben csődeljárás indult, és még ugyanebben az évben a Közös Kincs Kht. – amely addig középiskolát működtetett a településen – átvette az általános iskola működtetését.

Az érpataki iskola helyzete is hosszú ideig aggodalomra adott okot. A Közös Kincs Kht. itt már 2007/2008-ban közoktatási megállapodást kötött az önkormányzattal és működtette az általános iskolát. A gondot a gyereklétszám további csökkenése jelentette – részben az újfehértói önkormányzati és a nemrégiben indult új görög katolikus iskola elszívó hatása –, illetve az önkormányzat nem megfelelő támogatása miatt, aminek következtében a 2007/2008-as tanévben még 109 gyermeket befogadó iskolát két évvel később a megszűnés fenyegette.

Mindezek a folyamatok arra ösztönözték több alkalommal is a kistérség vezetőjét és a munkaszervezetet, hogy felvessék a kistérségi fenntartás lehetőségét. Ennek érdekében készültek el azok a helyzetelemzések, fejlesztési tervek amelyek segítségével a TKT az átszervezéseket kívánta megalapozni.[7]

> A 2005-ös fejlesztési terv kiemeli, hogy mind pénzügyi, mind szakmai megfontolásból „az oktatásigazgatás kistérségi szintű megszervezése elkerülhetetlen és sürgős" (16. oldal). „Az önkormányzatok egyre nehezebben tudják fenntartani intézményeiket" (20. oldal); illetve „az önkormányzatok szakmai munkájának segítésében hosszú távon elengedhetetlen követelmény a közoktatás szakmai irányítása. Arra nincs mód – nem is lenne célszerű –, hogy valamennyi hivatalban képzett szakembert alkalmazzanak. (…) Ennek megoldása összefogással célszerűbb, gazdaságosabb" (16. oldal). A fejlesztési terv felvázol egy közoktatási

6 Munkaszervezet vezetőjének hivatkozása a geszterédi polgármesterrel folytatott beszélgetésre.

7 A Dél-nyírségi kistérség közoktatási feladatellátási, intézményhálózat-működtetési és fejlesztési terve (2005); A Nagykállói Többcélú Kistérségi Társulás közoktatási lehetőségei a létszámnormatíva összefüggéseiben (2007): Készítette: Korcsmáros István, Gyermán László.

társulási modellt, melyben a „három gesztor önkormányzat[8] kistérségi központi szerepéből adódóan kezdeményezheti, koordinálhatja az együttműködési törekvéseket" (30. oldal). A 2007-es tervezet az újonnan bevezetett kistérségi kiegészítő normatíva által nyújtott lehetőségeket veszi számba. A tervben számításokat találunk arra, hogy a létszámok tükrében hogyan alakulna az egyes intézmények finanszírozása más és más – önkormányzati, intézménytársulási és kistérségi – fenntartó esetében. Ennek fényében tesz javaslatokat arra, hogy az adott intézményt milyen formában lenne a legracionálisabb működtetni. A dokumentum kiemeli, hogy a számítások nem konkrét társulásokra vonatkoznak, hanem a lehetséges társulási formák finanszírozási hátterére. Ennek értelmében nem tesz javaslatokat, hogy melyik településnek kivel kellene társulnia, de mindenestre rámutat arra, hogy a létszámgondokkal küzdő települések esetében elengedhetetlenek lesznek a változtatások, míg a nagyobb településeknél a társulás vagy a kistérségi fenntartás az önkormányzat számára költségkímélő megoldás lenne. Magyarán, mind a társulásokat, mind a kistérségi fenntartást erősen támogatja a javaslat: „Szakértői javaslatainkban az átgondolt, humánus, szakszerű intézményi társulások magalakulását szorgalmazzuk. Támogatjuk a kistérségi intézményfenntartást is, de olyan kitétellel, hogy az érintett önkormányzat vállaljon kezességet a területén található intézményekért, amennyiben az a kistérségi normatívából nem jönne ki, mert a jelentkező hiányt igazságtalan lenne a többi önkormányzattal megfizettetni" (26. oldal).

A társulások lehetősége, illetve a kistérségi fenntartás többször került a Társulási Tanács elé, eredménytelenül. „A probléma, hogy a képviselő-testületekben sok pedagógus van. Nem fogja megszavazni a bizonytalant. Polgármestereknek nagyon nehéz kérdés, hogy hogyan legyen, ha társulásról lenne szó. (…) Mindenki félti az identitását, a gazdálkodását" – magyarázta a munkaszervezet vezetője. Az intézményfenntartó társulásokat egyértelműen elutasították a polgármesterek; egyikük sem akart egy gesztor intézményhez csatlakozni. A kistérségi fenntartást sokkal inkább elfogadhatónak tartották, azonban azzal az elvárással, hogy a fenntartó megváltozhat, de az intézményi szerkezet maradjon a régiben. Erre azonban nem lett volna lehetőség, ugyanis a gyereklétszámok miatt egyes iskolákban meg kellett volna szüntetni a felső tagozatokat, a gyerekeket pedig utaztatni kellett volna más településekre. Ezt a lehetőséget azonban az érintett települések vezetői mereven elutasították, így a többcélú kistérségi társulás munkaszervezete felhagyott a proaktív tevékenységgel: „Egyelőre nem győzhetőek meg a polgármesterek, hogy a fenntartás könnyebb lenne. (…) A TKT-nak nincs elképzelése, nem fogják felülről megmondani. Ha ők kezdeményezik, akkor megcsináljuk" – mondta a munkaszervezet vezetője.

8 A dokumentum nem nevezi meg ezeket a településeket, de a kistérség településeinek súlyát figyelembe véve Újfehértó, Nagykálló és Balkány lehet a három gesztor település.

A 2008-as tervezet[9] már nem tartalmaz sem a társulási lehetőségekre, sem a kistérségi fenntartásra vonatkozó elképzeléseket, hanem a törvényi előírásoknak megfelelően összegzi az egyes önkormányzatok feladatellátási helyzetét, illetőleg magában foglalja az esélyegyenlőségi intézkedési tervet. A stratégiai célok a kistérség közoktatásában mind általánosságban vannak megfogalmazva, és csupán egyetlen kitétel utal a kistérségi fenntartásra: „Az intézményrendszer működtetésével, fenntartásával, fejlesztésével (infrastrukturális és tartalmi) összefüggő célok, feladatok: (…) A Dél-nyírségi Többcélú Önkormányzati Kistérségi Társuláson belüli mikrotérségek szerepének erősítése és továbbfejlesztése. Igény esetén a kistérségi feladatellátás megszervezése" (95. oldal). A tervezet készítője[10] beszámolt arról, hogy az elfogadáskor sikerült ugyan keresztülvinnie a társulási tanácson, hogy legyenek szorosabb kistérségi együttműködések, de ezek mind formálisak maradtak. Azt is próbálta elérni, hogy a munkaszervezetnél legyen oktatási szakember, de mivel minden iskola önálló, ezért jelen pillanatban nem tartanak igényt ilyen jellegű munkatársra.

KISTÉRSÉGI OKTATÁSI EGYÜTTMŰKÖDÉSEK: SZAKSZOLGÁLAT, ISKOLASZÖVETSÉG

PEDAGÓGIAI SZAKSZOLGÁLAT

2007-től kistérségi fenntartásban működik a pedagógiai szakszolgálat. A kistérség településeinek lakosságát három központból látják el, a három mikrokörzet az alábbiak szerint alakul: Újfehértó és Érpatak; Nagykálló, Kállósemjén és Biri; Balkány, Bököny, Geszteréd és Szakoly.

A pedagógiai szakszolgálatok létrehozását a TKT 2005-ben kapott ösztönző támogatása segítette. Az ösztönző támogatás egy részét ugyanis a szakszolgálat működtetéséhez szükséges eszközbeszerzésre és felújításokra fordították. Nagykállóban és Újfehértón már korábban is működött helyi szinten szakszolgálat és azt terjesztették ki a közeli településekre. Balkányban azonban a pedagógiai szakszolgálatnak nem volt előzménye, itt új intézményt kellett létrehozni. Meg kell jegyezni, hogy az egyes mikrokörzetek ellátását biztosító szakszolgálatok szakmailag nincsenek összefogva: mind a három mikrotérségi szakszolgálat a nyíregyházira támaszkodik és egymással is csupán azon keresztül van kapcsolatuk, szakmai segítséget mind a három onnan kap. Ezenkívül az önkormányzatok jelentős mértékben hozzájárulnak a fenntartáshoz a kistérségi társulás közvetítésével érkező normatíva ellenére is.

Az egyik mikrokörzet központjában, Újfehértón nyolc alkalmazottja van a szakszolgálatnak: egy pszichológus, egy logopédus, egy óvodai és három iskolai fejlesztő pedagó-

9 A Dél-nyírségi Többcélú Önkormányzati Kistérségi Társulás Közoktatási feladatellátási, intézményhálózat-működtetési és fejlesztési terve (2008): Készítette: Birta Ferencné.

10 A nagykállói iskola igazgatója.

gus, továbbá két gyógytornász. Érpatak tartozik még ehhez a mikrotérséghez, ahol azonban a Közös Kincs Kht. fenntartásában működő iskola nem tartott igényt a szolgáltatásokra.[11] A szakszolgálat elindulásakor a központ az újfehértói iskolával egy épületben volt és a környékbeli településekről oda vitték a szülők a gyerekeket. Azóta kialakítottak minden, a kijelölt ellátási körzetbe tartozó iskolában egy-egy szobát és helybe mennek a szolgálat dolgozói, ott látják el a gyerekeket. Egyedül a logopédushoz kell elvinni a fejlesztésre szorulókat. Az átalakítás elsődleges oka, hogy az épület, amiben a szolgálat korábban helyet kapott, átkerült a görög katolikus egyházhoz, ahol az most az iskoláját működteti. A szakszolgálat a tantestület megítélése szerint nem teljesen fedi le az igényeket, szükség lenne még logopédusra, gyógytornászra. A pszichológus mellett van egy óraadó pszichológus is, hogy minden rászorult gyereket el tudjanak látni.

A másik mikrokörzeti központban, Nagykállóban hét főállású alkalmazottja van a szakszolgálatnak, ezen kívül vannak óraadók: egy logopédus és egy szakpszichológus (nyolc órában). Korábban a szakszolgálat a középiskola mellett működött és nem volt főállású közalkalmazottja. Az újjászervezéskor a város próbálta a már képzett szakembereket átvenni. A szakszolgálatnak nincs megfelelő eszközháttere, TÁMOP-projektekből próbálnak fejleszteni. Már az óvodában elkezdődik a munka, prevenciós szűrést végeznek a fejlesztők.[12]

A harmadik, négy települést magában foglaló szakszolgálati mikrotérség centrumában, Balkányban hat álláshelyen két pszichológus, két logopédus és két fejlesztő pedagógus dolgozik. Az egyik pszichológus és logopédus csak a központon kívüli településeket látja el, kijár a környék iskoláiba. Az igazgató szerint 2010-ben könnyebben ki tudták elégíteni az igényeket, mint 2009-ben, mivel növekedett a normatíva, és így az ellátás már nem kerül annyi pénzbe az önkormányzatnak.

A DÉL-NYÍRSÉGI ISKOLASZÖVETSÉG

A kistérség iskolái között a szakmai együttműködést az 1990-es évek elejétől egészen a 2010-es évig a Dél-nyírségi Iskolaszövetség biztosította, a részvevők megítélése szerint igen színvonalasan. A megyei közoktatási közalapítvány támogatta ezeket az iskolaszövetségeket. A megyei közgyűlés minden évben kiírta az úgynevezett bázispályázatot, erre lehetett pályázni. 2009-ig jelentős forrásokat biztosítottak, de 2010-től nagyon megkurtították

11 Jelenleg az érpataki és a birisi iskola is a Közös Kincs Kht. fenntartásában működik (erről később lásd bővebben.) Az iskola az igazgató elmondása szerint, amire szükségük van, azt házon belül meg tudják oldani: van fejlesztő pedagógusuk, van egy diploma előtt álló gyógypedagógusuk. Ezenkívül az iskola arról számolt be, hogy ezért fizetniük kellett volna, míg a szakszolgálat szerint ingyenesen vehetnék igénybe, mivel az iskola az önkormányzattal kötött megállapodása szerint közfeladatot lát el.

12 Az általános iskolai beiratkozást követően a tanítók a DIFER-mérést – amely a 24/2009 (V. 25.) OKM rendelet szerint az első évfolyam elején kötelező azon tanulók esetében, akiknél az óvodai jelzések, illetve a tanévkezdeti tapasztalatok alapján az alapkészségek kiemelt támogatására van szükség – az óvodákban végzik el. Az igazgató azt állítja, hogy erre azért is szükség van többek között, mert egyre több autista tünetet mutató gyerek van.

a finanszírozást, és emiatt a bázisiskolák sorra szűntek meg a megyében. A kistérségben az újfehértói Mályváskerti iskola töltötte be a bázisiskola szerepét. Amikor azonban ennek igazgatónője lett az új görög katolikus iskola igazgatója, a finanszírozás mellett ez is közrejátszott abban, hogy az iskolaszövetség a teljes szétesés szélére sodródott. Az iskolaszövetség addig lehetővé tette többek között, hogy a bázispályázaton nyert összegből a megyei pedagógiai intézet által működtetett szaktanácsadói rendszer munkatársait meghívják. Ezenkívül szakmai továbbképzéseket, bemutató tanításokat, versenyeket rendeztek, illetve meg tudtak hívni egy-egy országos elismertségű szakembert előadás megtartására, ami egyébként a vidéki iskolák számára anyagilag megoldhatatlan lett volna.

ESETLEÍRÁSOK TELEPÜLÉSI ÉS MIKROTÉRSÉGI SZINTEN

A kistérségi kutatás során egyes településeken és iskolákban mélyfúrást végeztünk. A közelebbi vizsgálódásra kiválasztott települések és iskoláik más és más szempontból érdekesek és tanulságosak. A nagykállói és az újfehértói példa a nagyobb településeket jellemző iskola-összevonások és az azokat megelőző, továbbá az azokhoz kapcsolódó folyamatok szempontjából érdemes a megismerésre. Balkány mikrotérségi központi szerepre törekvő település, és ebből a szempontból a térségi folyamatok alakulására lehet nagy befolyással. Biri pedig kifejezetten egyedülálló eset, hiszen itt az önkormányzati iskola megszűnt és egy kht. vette át az iskola fenntartását.

BALKÁNY

Balkány a kistérségben központi helyen fekszik, Nyíradony és Nagykálló felé átmenő forgalommal. A kb. 7000 fős településhez 24 tanyabokor tartozik, melyek 28 kilométer hosszan terülnek el a város körül. Az ott élők száma közel 2500 fő, ebből 1500-an a déli tanyavilágban élnek. Nem hagyományos, szórtan elhelyezkedő tanyák ezek, hanem olyan tanyaközpontok, amelyek lakónépessége egy aprófaluval is felér. A városfejlesztési stratégiákat egyrészről a fent említett mikrotérségi központi iskolai szerepkör kialakítása és megerősítése határozza meg, másrészről a tanyasi, úgynevezett Béketelepen lévő 8 évfolyamos iskolához fűződő elképzelések.

A KÖZPONTI ISKOLA

Balkányban egyetlen intézmény működik, mely 2007-ben jött létre, amikor a béketelepi iskola a központi iskola tagintézményévé vált. A központi iskola fejlesztése több ütemben zajlott, az utolsó, harmadik ütem 2010-ben zárult le. Az első ütemben, a 2004–2006-os időszakban, az

uniós fejlesztési támogatásokból megvalósított Regionális Operatív Program (ROP) forrásból megépítették az aulát, kialakítottak nyolc tanteremet, illetve eszközbeszerzésre, számítástechnika-, fizika- és kémiaterem felszerelésére fordították a 250 millió forintos támogatást. A második ütemben a „Jövő iskolája" címen elnyert egymilliárd forintnyi címzett támogatást épületrészek felújítására, új épületrészek megépítésére, akadálymentesítésre, étkező és tánctanterem kialakítására költötték a 2006–2008-as periódusban. A harmadik ütemben az Új Magyarország Fejlesztési Tervből (ÚMFT)[13] elnyert 460 milliós támogatásból építik a tornacsarnokot (mobil lelátóval és sportudvarral, kézilabda-, súlylökő- és távolugrópályával). Az önkormányzat 300 milliós kötvénykibocsátással tudta az önrészt biztosítani a beruházásokhoz.

Az igen jelentős infrastrukturális beruházások mellett az iskola pedagógiai-módszertani és egyéb fejlesztéseket lehetővé tévő pályázatokon is indult. 2006-ig négyszer vettek részt HEFOP-pályázatban, egyszer főpályázóként, háromszor pedig partnerként. Pályáztak többek között a nyíregyházi főiskolával közösen, melynek eredményeként szoros kapcsolat alakult ki és ide járnak gyakorló tanításra a főiskola diákjai. 2010-ben TÁMOP-os pályázatuk is volt, aminek keretében pedagógus-továbbképzéseket teljesítettek, illetve részt vettek az Integrált Pedagógiai Rendszer (IPR) bevezetésében is. Az igazgató megítélése szerint: „A pedagógusok jól álltak hozzá a szakmai újításokhoz (…) Volt olyan nyugdíj előtt álló, aki nem akarta, de aztán rájött, hogy jók ezek a módszerek." Ugyanakkor azt is elmondta, hogy jelenleg nem akarnak több olyan pályázatba belépni, aminek képzés része is van, ugyanis az nagyon megterhelő, nehéz a szakos helyettesítés. Inkább alkalmazni próbálják a megszerzett ismereteket. Az újfajta módszerek alkalmazásának nehézségei között a pedagógusok egyéb terheit említette, többek között azt a kifogást, hogy háromszor annyi idő kell a felkészülésre. Ezenkívül az iskola szempontjából az sem elhanyagolható, hogy ezek a módszerek „falják a papírt, tintát", és pluszforrásaik nincsenek erre.

A BÉKETELEPI ISKOLA[14]

A másik, korábban önálló, ma már tagintézményként funkcionáló béketelepi tanyasi iskola 1975 óta működik 8 osztályos iskolaként. Abban az évben épült meg a központi iskola azzal a céllal, hogy a tanyasi gyerekek mind oda fognak majd járni. Korábban a tanyák nagy részén helyben működött iskola, amelyeket az új intézmény megnyitásakor számoltak fel. Az iskola mellett épült egy diákotthon is, és a tanyasi gyerekeknek az eredeti tervek szerint ott kellett volna alsós koruktól kezdve tölteni a munkahetet, és csak hétvégére mehettek volna haza. Az elbeszélések szerint a szülők nagy ellenállása miatt, hogy a gyerekeket ily módon elszakítsák a családoktól, végül megtartották a déli tanyavilág központi részén fekvő béketelepi iskolát.

13 Iskolafelújítás Dél-Nyírségben, régiós pályázat.
14 A 2007/2008-as tanévben összesen 124 gyerek járt az iskolába.

Néhány másik tanyasi iskola (tormási, nagymogyorósi, abapusztai) működött még egy kis ideig, de aztán azokat is bezárták, és maradt ez az egyetlen tanyasi iskola.

Az iskola 1990 előtt is nyolc évfolyammal működött, azonban váltó műszakban, délelőtti és délutáni megosztásban szervezték a tanítást, ugyanis abban az időben nem volt még nyolc tanterem; az csak az 1990-es felújítás során épült meg. Az épület ekkor volt utoljára felújítva, ekkor vezették be a gázt is, felváltva a korábbi cserépkályhás fűtést. Ugyancsak nagy előrelépésnek számított, hogy addig fali csapból biztosították a vizet, az öltöző és a zuhany is az épületen kívül volt, és ezeket is mind megszüntették.

> Ennek az iskolának a sorsa az elmúlt tíz év során többször került napirendre: 2000 óta több alkalommal merült fel a bezárás vagy összevonás lehetősége. Az első ilyen testületi döntést a szülők megakadályozták, mondván, hogy addig nem viszik a gyerekeket iskolába, amíg nem garantálják a béketelepi iskola megmaradását. Legközelebb 2004-ben merült fel újra, hogy ne indítsanak elsős osztályt, de a szülői tiltakozás akkor is erősebbnek bizonyult a testületi döntésnél. 2007-ben azonban már nem volt más lehetőség, a kisiskolák finanszírozása annyira ellehetetlenült, hogy az önkormányzat meglépte a döntő lépést: a béketelepi iskola tagintézménnyé vált.

A tagintézménnyé válás történetében bárkinek a beszámolóját is hallgattuk – iskolaigazgató, polgármester, munkaszervezet vezetője, kistérségi elnök stb. – az önálló béketelepi iskola megszüntetésének elodázását minden esetben az erős szülői tiltakozásra vezették vissza: a szülői ellenállás akadályozta meg, hogy az iskola státuszában változás álljon be. Az érvelés így azonban csak részben magyarázza a történteket, sokkal fontosabb, hogy e mögött egy nagyon tudatos városi stratégia áll. Az iskola megszüntetése vagy összevonása pénzügyi racionalitás szempontjából nemcsak az utóbbi néhány évben merült fel, amikor valóban megkurtították a normatívát és emiatt az önkormányzati büdzsét erősen megterhelte a fenntartás, hanem már korábban is világos volt, hogy sem pénzügyi, sem más szempontból nem célszerű az iskola működtetése. Annak oka, hogy mégsem történt sokáig semmi, és végül 2007-ben is „csak" a tagintézményesítés mellett döntöttek – annak ellenére, hogy az alacsony osztálylétszámok mellett most is nagyon ráfizetéses az iskola –, az említett tudatos városi stratégiában keresendő.

> A közel 1500 lakost számláló „déli tanyavilágban" – ahogyan arról a polgármester beszámolt – „a testület azért utasítja el [az iskola megszüntetését], mert a tanyavilágot szeretné megmenteni". Ennek nyilvánvalóan egyik záloga az iskola megőrzése, hiszen ha „megszűnne, végképp kihalnánk" *(béketelepi iskola igazgatója),* a még ott élő fiatalok mind elvándorolnának és az amúgy is elöregedő tanyákon csak az idősek maradnának. A város szempontjából pedig ez teljességgel megengedhetetlen, ugyanis a feltételezések és prognózisok szerint az elvándorlók nagy valószínűséggel elhagynák Balkányt, hiszen ott nincs számukra munkalehetőség, az elöregedő tanyák pedig előbb-utóbb megszűnnének. Ekkora lakosságszám-

> csökkenéssel azonban Balkány város léte kerülne hosszútávon veszélybe: A polgármester meggyőződéssel állította: „Nemcsak az emberek megtartása miatt van ott az iskola, hanem, hogy Balkány megmaradjon Balkánynak."

Felmerül természetesen, hogy miért ne járhatnának be a gyerekek a majd kétmilliárd forintért felújított, infrastrukturálisan mindenképpen, de szakmailag is magas színvonalú központi iskolába. Ez több szempontból is kérdéses, ugyanis a béketelepi körzeten kívüli tanyákról az igazgató beszámolója szerint közel 100 gyerek jár be azzal a busszal,[15] amivel a béketelepi gyerekeket is szállítják saját iskolájukba. Ez a busz jár körbe az egész tanyavilágban és viszi be a gyereket a két iskolába, ami azzal jár, hogy van olyan gyerek, akinek fél hétkor el kell indulnia, hogy beérjen a tanítás kezdetére, de mindenesetre mindenkinek a szállítása biztosított. Amennyiben a béketelepi gyerekek bejárnának a központi iskolába, az utazásuk nem hosszabbodna meg jelentős mértékben.

> Az iskola megőrzésében tehát különböző érdekcsoportok racionális és irracionális megfontolásai keverednek. Említettük a szülőket, akik ragaszkodnak az iskolához. Nyilvánvalóan a megszokás fontos, és ezenkívül a gyerekek számára az utazás mennyisége sem elhanyagolandó tényező. Ez utóbbi azonban, mint bemutattuk, nem változna lényegesen, tehát ez nem tűnik racionális indoknak.

A másik fontos szempont a helyi identitással, jövőképpel kapcsolatos: a testület a déli tanyavilág megmentésében látja a város fennmaradásának zálogát. A tanyavilág lakossága nagyrészt szociális segélyből él, munkaképes alig akad, és aki dolgozik, az korlátozott mértékben rendelkezésre álló napszámos munkát végez vagy közmunkásként dolgozik az önkormányzat alkalmazásában. A polgármester beszámolója szerint vannak beköltözők is, főleg olyanok, akik elvesztették munkahelyüket valamelyik közeli városban, visszajönnek a szülői házba vagy a nagyszülői örökségbe, és itt próbálkoznak gazdálkodással. Mindenesetre a tanyák világa általában a kilátástalan élethelyzetek, a munkanélküliség, a hátrányos helyzet világa. A polgármester is csak ennyit tud mondani erről: „Hátha alakul a foglalkoztatási helyzet is pozitív irányban." A tanyasi iskola megőrzése mögött tehát az a látszólag racionális indok áll, hogy ezzel megmenthető az egész település, miközben a tanyák a szegénységet konzerválják, és az ott élők helyben tartásával – pl. a tanyasi gyerekek benntartásával az alacsonyabb oktatási minőséget nyújtó helyi iskolában – lényegében a város vélelmezett érdekében túszul ejtik őket: „Ha itt maradnak, akkor Balkány is meg fog maradni" *(polgármester).*

A következő fontos érdekcsoport természetesen azoké a tanároké, akik jelen pillanatban a béketelepi iskolában tanítanak, és annak megszűnésével nem tudnának elhelyezkedni.

15 Az iskolabuszt korábban az önkormányzat működtette, de mivel nem tudta gazdaságosan fenntartani, átadta egy vállalkozónak.

A központi iskola teljes létszámmal működik, sőt folyamatosan csökkentik a korábbi években erősen felduzzasztott tanári létszámot.[16]

Említettük az oktatás minőségét mint fontos tényezőt. Az elmúlt hat év infrastrukturális beruházásaiból a tanyasi iskolára egy fillért nem költöttek a karbantartáson és a nyílászárók cseréjén kívül. Természetesen önálló intézményként pályázott a központi iskola, így ez adott volt, és a város vezetése összes anyagi forrását a központi iskolára összpontosítva nem tett erőfeszítést, hogy itt is fejlesszen, vagy esetleg pályázatokat ösztönözzön. A két stratégia párhuzamos megvalósítása – a mikrotérségi központi szerep és a tanyasi iskola megőrzése – a jelek szerint erősen rontotta a tanyasi iskola esélyegyenlőségét.

Az oktatás minőségét nehéz megítélni. A központi iskolával szemben, ahol 25% a halmozottan hátrányos helyzetűek (HHH) és 60% a hátrányos helyzetűek (HH) aránya, Béketelepen a 40%-ot meghaladja a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek részaránya. A tanulók eltérő társadalmi összetételét tükrözik a kompetencia mérés eredményei is. A telephely szintű adatokat elemezve (lásd *3. táblázat*) jól látható a béketelepi és a központi iskola tanulói közötti különbség: előbbiek mind matematikából, mind szövegértésből rendre rosszabb eredményeket érnek el, sőt a hatodik és a nyolcadik osztály között a teljesítmények különbsége még növekszik is, azaz úgy tűnik, hogy a Béketelepre járó tanulók lemaradása a hatodik és nyolcadik évfolyam között erősödik. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a balkányi központi iskola sem éri el soha a kisvárosi iskolák teljesítményének átlagát, sőt még a községi iskolákét sem. Azaz a tanulói teljesítmény szempontjából a központi iskola sem tartozik a magasan teljesítők közé.

Jelentős szakmai pályázatok az összevonás előtt nem voltak a béketelepi iskolában (az igazgató innovációs projektként az úszásoktatást, a katasztrófavédelemi bemutatót, a hangversenyre járást, a családi napot és az egészséges életmódra nevelést említette), azóta azonban közösen pályáznak a központi iskolával. Az iskola az összevonásig az IPR-ben sem vett részt, míg a központi iskola igen. A szakmai pályázatokról nincs nagyon pozitív véleménnyel az igazgató: „Sokkal jobban járnának, ha odaadnák ezt a pénzt, jobban tudjuk, mit tudnánk fejleszteni, mit kell venni. Például kötelező interaktív táblát venni, de közben beázik a tető. (…) Minimális része jut ide a pályázatoknak, kevés az, ami itt hasznosul. De akkor is pályázunk, ha a pedagógusnak éjt nappallá téve kell dolgoznia. Innováció, intézményi fejlesztések, új programcsomagok bevezetése, ez rengeteg idő, energia. És nincs kellőképpen elismerve! Mert morzsák jutnak annak, aki dolgozik sokat. A pénzek elmennek jórészt felesleges dolgokra. (…) Persze fejlődni kell. Muszáj a pályázatokba belemenni, ha azt akarjuk, hogy a Béketelepen iskola működjön. Ha nem vagyunk benne, akkor lehet, hogy úgy dönt a szülő, hogy beviszi, bár ilyenre még nem volt példa. Ezért is vállaljuk ezeket a pályázatokat."

16 Hozzá kell tenni, hogy a tanári kar jellemzően a nyugdíj előtti korosztályhoz tartozik, bár van néhány fiatal is.

STRATÉGIAI ELKÉPZELÉSEK A BALKÁNYI ISKOLA JÖVŐJÉRE

Az iskola-összevonással elindult tehát egy pozitív folyamat, ami a tanyasi iskola hátrányait részben kompenzálja. A fent említett szakmai fejlesztéseken túl, a közös tanári kar kialakítása, a közös szakmai munkacsoportok működtetése és a szaktanári áttanítások mind ebben az irányban hatnak. A központi iskola igazgatója elmondta, hogy nem volt egyszerű létrehozni a munkacsoportokat (reáltárgyakból még mindig nem működik), és a szaktanári áttanítás is csak a legutóbbi időben alakult ki.

> A béketelepi iskola tanári kara nehezen élte meg az összevonást: „Az itteni pedagógusok sem igazán örülnek neki. Azt érzik, hogy olyan fekete bárányok. Másodlagosak, elhanyagolhatóak" *(béketelepi igazgató).* Jobban szerették az önállóságot nemcsak szakmai, hanem más szempontból is: „Addig volt technikai személyzet. Most például a karbantartó nincs itt, és nem tudják megmondani, mi kell. Telefonálni kell, és mire megjelenik, széthullott! És több karbantartó van, nem tudni, mi kinek a felelőssége. Saját karbantartó itt maradt akár éjfélig, hogy megcsinálja a dolgokat, magáénak érezte. Nincs gazdája az intézményeknek!"

A központi iskolához fűződő tervek között a legfontosabb a létszámnövelés (a mostani kapacitáskihasználtság 80%-os), amit elsősorban a környező települések gyermekeinek „átcsábításával" képzelnek el megoldani. Két tannyelvű képzést, sporttagozatot akarnak indítani, illetve a középiskolai képzést erősíteni. A polgármester szerint „újdonsággal kell szolgálni, ami más iskolákban nincs. Nem akarunk más települést bántani. Adunk mást, ami máshol nincs. Nincs feszültség a települések között. (…) Nem az iskola megszüntetésére törekszünk más településen. Ezzel is segítve a más településeket is, meg a maguk helyzetét. Korszerű iskolánk van, ahol akármilyen pluszképzést be lehet indítani."

A tanyasi iskola sorsa erőteljesen függ attól, hogy hogyan alakulnak a központi iskola tervei, mennyire sikerül a létszámnövelés, mi fog történni a környező településeken és azok iskoláiban. A polgármester utalt arra, hogy bár ez nincs kimondva, de Béketelepen az 1–4. évfolyam megtartása lesz reális a jövőben.

ÚJFEHÉRTÓ

ISKOLA-ÖSSZEVONÁS ÉS ESÉLYEGYENLŐTLENSÉG

Újfehértón 2004-ben történt meg a város általános iskoláinak összevonása, miután a testület meghozta a hosszú évek óta halogatott döntést. 1992-ben céltámogatásból megépült a város negyedik általános iskolája, egy tíz tantermes új iskolaépület. Már akkor lehetett érzékelni a gyereklétszám csökkenését, és így az akkori testületben éles viták folytak arról, hogy

szükség van-e egy új iskolára vagy sem. Ez azonban a várossá válás időszakában történt, tehát fontos, bizonyos szempontból szimbolikus lépésnek volt tekinthető a beruházás. Ennek a döntésnek a következményeként a város iskoláinak fenntartása körüli nehézségek valamivel korábban jelentkeztek, mint sok más településen. Az iskolák összevonását azonban – a 2010 első félévében igazgató, tagintézmény-vezető és alpolgármester szerint – legalább két ciklussal elodázta az önkormányzat, elsősorban a tantestület ellenállása miatt: „Toltuk magunk előtt, elkéstünk ezzel." A létszámcsökkenésre jellemző, hogy míg az 1990-es években a négy iskolában 2000 fölötti volt a gyerekek száma, mára 1400-ra esett vissza.

A négy iskolát tehát összevonták, és többcélú intézménnyé alakították: a művészeti oktatás is bekerült az összevont intézménybe, majd 2006-ban a pedagógiai szakszolgálat is. Két évig működött ilyen formában, amikorra bebizonyosodott, hogy a négy tagintézmény felesleges, a pedagógusoknak nem volt meg a heti kötelező óraszámuk, illetve a fenntartás túl nagy terhet rótt az önkormányzatra a csökkenő állami normatíva miatt. Így az 1992-ben épült kisebbik központi iskolát bezárták, és ezt az épületet adta el az önkormányzat a görög katolikus egyháznak. Az intézmény bezárása elbocsátásokkal járt: „2007 januárjától egy borzasztó folyamat indult el. Nagyon sok pedagógust kellett elbocsátani" *(az akkori igazgató).*[17] A folyamatról némileg másképp nyilatkozott a mostani igazgató, aki szerint történtek nyugdíjazások, a szerződéses viszonyok felbontása, de mindössze három pedagógus került az utcára és ők is mind nyíregyháziak voltak. Az eltérő interpretáció nyilvánvalóan az akkori igazgatónő nehéz helyzetével magyarázható, neki kellett levezényelnie a változtatásokat és elbocsátásokat.

> A három tagintézményben (a város központjában található ének-zene tagozatos, a város egyik szélén lévő matematika tagozatos és a másik szélén lévő tagozat nélküli iskola) összevontak osztályokat, de általában mindenki maradt abban az iskolában, ahol korábban tanult (esetleg egy-egy tehetségesebb gyerek átment tagozatos iskolába). Ennek jelentősége abban áll, hogy a harmadikként említett tagintézmény tradicionálisan a legszegényebb városrészben található és mindig is ide jártak a legnehezebb sorsú gyerekek: „A mályvaskerti részen, bármit próbáltunk, nagyon nehéz volt kitörni. Sok földművelő, paraszt ember gyereke, akik nem foglalkoztak velük. Eléggé gyenge gyerekek. De nagyon tisztelettudóak voltak, nevelhetőek" *(az akkori igazgató).* A változtatások során az esélyegyenlőség, tehát pl. az idézett iskolába járó gyerekek szétosztása a többi tagintézménybe nem volt szempont. A tanárok állítása szerint a hét kilométer hosszan elterülő városban a bejutás túl nagy teher lenne a gyerekeknek és főleg a szülőknek, hiszen az itt élők nem rendelkeznek gépkocsival, és túl drága lenne a bérlet: „Próbáltuk rábeszélni a szülőket, de a közelben lévő intézménybe akarják beíratni. (…) és a szülők nagyon felháborodnának, ha másik tagintézménybe kellene járniuk a gyerekeknek. Mint egy kis faluban, ők is úgy ragaszkodnak az intézményükhöz."

17 Az akkori összevont intézmény igazgatója, aki egyben a tagozat nélküli tagintézmény igazgatója volt az összevonások előtt, kutatásunk idején a görög katolikus iskola igazgatója.

A kompetenciamérés eredményei pontosan tükrözik az iskolák közötti különbségeket: a város egykori „elit" iskolájának a tanulói teljesítenek legjobban, de ez az eredmény is csak alulról közelíti a kisvárosi iskolák átlagát, és rendre az országos átlag alatt marad. A város központjában található ének-zene tagozatos általános iskola eredményei már közelebb állnak a városszéli iskola eredményeinek átlagához, mint az „elit" iskoláéhoz; mind a kettő eredményei messze elmaradnak a kisvárosi iskolák átlagától. A két „leszakadó" iskola közötti különbség, hogy a mályváskertiek lemaradása hatodik és nyolcadik osztály között jelentősen erősödik, a nyolcadikosok eredményei már minden átlagot alulmúlnak (lásd *4. táblázat*). Ezek az adatok azt mutatják, hogy a pedagógiai fejlesztések és esélyegyenlőségi intézkedések nélkül végrehajtott intézmény-összevonás konzerválja a korábbi struktúrákat, a tagintézmények közötti jelentős különbségeket. Ami még kiemelendő, az az, hogy ellentétben sok más településsel, itt nem roma gyerekek integrálásáról volt szó, a városban lényegében nem élnek romák. Tehát adott esetben a szociális különbségek is elegendők ahhoz, hogy ne legyen érdekelt az önkormányzat az integrálás elősegítésében, a rosszabb helyzetű iskolák nivellálásában. Mivel a mályváskerti tagintézményben a halmozottan hátrányos gyerekek aránya nagyon magas, az összevont iskola kiesett az IPR-ből is, amiben előtte egy évig benne voltak, mivel nem tudták így biztosítani, hogy minden évfolyamon 25% alatt legyen az osztályok közötti eltérés a HHH-s és a többi gyerekek között.

RACIONALIZÁLÁS, KÖLTSÉGHATÉKONYSÁG-NÖVELÉS – VÁROSVEZETÉSI STRATÉGIÁK

Mint utaltunk rá, az összevonáskor a fenntartó finanszírozási szempontja volt a döntő. Erről a korábbi intézményvezető így nyilatkozott: „Mindig azt mondták, hogy óriási megtakarítás, de soha nem tudtuk meg, hogy valójában mennyi." A jelek szerint az átalakítás tényleg nem hozta meg a várt megtakarítást. Ezt erősítette meg az összevonások után hivatalba lépő polgármester is: „Költséghatékonysági szempontokat hoztak az iskola összevonáskor, ami nem igazán következett be. Olyan elképzelések voltak, hogy ahol kicsi az óraszám, ott lehetnek áttanítások. De igazából nem történtek meg ezek."

A polgármester számos, költséghatékonyság szempontjából fontos intézkedést vezetett be az oktatásban, és más területeken is. Létrehozták az összevont szociális konyhát, amit korábban hat különálló intézmény működtetett. Az összes önkormányzati fenntartású intézmény pénzügyi és gazdálkodási feladatainak ellátását a hivatal végzi („szakma szakmával foglalkozzon"). A kistérséggel való közös intézményfenntartást is ebből a szempontból közelíti meg, tehát a szociális szolgáltatók és a pedagógiai szakszolgálat kistérségi megszervezése és fenntartása racionális, költséghatékony: „Eddig elmentünk, de a továbblépésben nincs ráció, mert nincs többletbevétel és a szervezés nehézségei nagyok." Így megítélése szerint a közoktatás terén sem érdemes továbblépni.

Városi szinten az iskolát érintő bevételnövelési és kiadáscsökkentési lépések között kell említeni a pénzügyi feladatellátás önkormányzati átvételén túl néhány egyéb fontos intézkedést. A polgármester állítása szerint elődei nem fordítottak kellő figyelmet többek között arra, hogy integrált neveléshez pluszforrásokat lehetett lehívni: ő ezt megtette. A művészeti oktatásban kiemelten kezelik a minősítés kérdését, hiszen a jobb minősítés ugyancsak többletforrást jelent. Ezenkívül, a polgármester kezdeményezte az iskolaotthonos iskolai csoportok beindítását, mert erre is dupla normatívát lehet kapni. Már öt ilyen csoport működik, és egyre többet indítanak minden évben. Korábban városi fenntartásban működött egy szakiskolát és gimnáziumot magában foglaló középiskola, amelyet 2008-ban átadtak megyei fenntartásba, ugyanis sokba került és a színvonala is nagyon alacsony volt. Ezzel a lépéssel a polgármester azt remélte elérni, hogy a város egyrészt megszabadul a finanszírozás terhétől, másrészt viszont a fenntartó megváltozása ösztönözni fogja az iskolát, hogy alakítson elavult képzési struktúráján, és kezdjen bele iskolafejlesztésekbe. Állítása szerint ez részben meg is történt, és bár továbbra is nagyon sokan Nyíregyházára járnak középiskolába, a képzések megváltoztak, és naprakészebb, praktikusabb szakmákra álltak át, miután bekerültek egy TISZK-be, és átalakították a tantárgystruktúrát. A város szempontjából a polgármester ezt azért is tartja fontosnak, mivel a hátrányosabb helyzetű gyerekek jó része azért nem tanult tovább, mert átjárni más városba túl költséges lenne, az itteni régebbi szakmákkal pedig nem tudtak mit kezdeni.

ÚJ ISKOLAFENNTARTÓ MEGJELENÉSE

Az önkormányzat, mint említettük, az iskola-összevonások következtében felszabadult épületet eladta a görög katolikus egyháznak. A városban a görög katolikus a legnagyobb felekezet (a 14 ezer lakosból kb. 5 ezer görög katolikus, 3 ezer református és 2 ezer római katolikus), a második világháború előtt az egyház működtetett is iskolát Újfehértón. 1992-ben megépült a második központi iskolaépület, és már akkor látszott, hogy kapacitásgondokkal küzd, az egyház jelentkezett, hogy átvenné a fenntartást. Az önkormányzat azonban a pályázatban vállalt kötelezettségei miatt a fenntartást nem adhatta át. Végül a görög katolikus egyház jelképes 25 millió forintért vette meg az épületet, ahol először csak óvodát, majd a 2009/2010-es tanévtől nyolcosztályos általános iskolát működtet. Az önkormányzat számára az óvodai férőhelyek számának biztosítása régóta megoldhatatlan feladat volt, többször pályáztak férőhelybővítésre, de nem nyertek. Így nagy könnyebbséget jelentett, amikor az egyház jelentkezett, hogy működtetne óvodát a városban.

Az óvoda mellett beindított általános iskolai oktatást a polgármester üdvözli, miközben az önkormányzati iskolában ellenérzéseket is kiváltott az egyházi iskola megalakulása. A polgármester hisz abban, hogy az alternatív szolgáltatók megjelenése pozitívan hat több szempontból is. Egyrészt versenyhelyzetet teremt, ami arra ösztönözheti a közszférában dolgozókat, akiket egyébként maga a rendszer nem motivál, hogy jobban

odafigyeljenek a teljesítményükre, másrészt fontos a sokszínűség, az, hogy a szülőknek legyen választási alternatívájuk.

A görög katolikus iskola igazgatója – aki korábban az önkormányzati iskola igazgatója volt – azt állítja, hogy nincsen feszültség a városban az iskola létrejötte miatt. A tanári kart és a gyerekeket is az önkormányzati iskolából toborozták, összesen 110 gyerek tanul most az új intézményben. Az önkormányzati iskolában úgy nyilatkoztak, hogy volt konfliktus, méghozzá a gyereklétszámok miatt. 130-150 beiratkozó elsősön kell „osztozkodniuk", és mivel az egyházi iskolára nem vonatkozik az a testületi rendelet, hogy 24 fő alatt nem lehet osztályt indítani, nem tudhatták biztosan, hány beiratkozó elsős lesz a görög katolikus iskolában. Állításuk szerint ez a helyzet rendeződött, mivel az egyház nyilvánosságra hozta, hogy öt évig biztosan egy osztályt fog indítani 26 fővel. Ezzel szemben az egyházi iskola igazgatója elmondta, hogy a jövő tanévre már 36 beiratkozott elsősük van és két osztályt fognak indítani. Sőt az iskola tervei között egyértelműen megfogalmazódik a növekedés és létszámbővítés.

Az iskola tanulóinak szociális összetétele vegyes, tehát nem dominálnak a nem hátrányos helyzetűek. Az önkormányzati iskolában még az is megfogalmazódott, hogy nagyon sok HH-s és HHH-s gyerek iratkozott át: „egyelőre örültek, hogy van elég gyerek". Arra vonatkozó jelek még nincsenek, hogy az egyházi iskola jelenléte beindít-e szelekciós mechanizmust a városban a magasabb státuszú gyerekek „lefölözésével".

ÉRPATAKI GYEREKEK ÚJFEHÉRTÓN

A szomszédos Érpatak település iskolájának és iskolásainak sorsa erősen összekapcsolódik Újfehértóval. Érpatakon az iskola fenntartását néhány éve átvette a most birisi központtal működő Közös Kincs Kht. *(erről lásd a későbbiekben).* Korábban az érpataki önkormányzat hasznosítani akarta az iskolaépületet és Újfehértóval kereste az együttműködési lehetőséget. Azt tervezte, hogy az érpataki gyerekeket bebuszoztatják Újfehértóra, az ottani iskolákba. Ebből az újfehértói önkormányzatnak semmi haszna nem származott volna, sőt, megítélésük szerint kezelhetetlen társadalmi konfliktusokkal kellett volna szembenézniük, mivel az ottani gyerekek jelentős része roma. Az iskola sorsának bizonytalansága és a roma gyerekek magas aránya miatt azonban a nem roma szülők évek óta Újfehértóra íratják gyerekeiket. Újfehértón nincs is más bejáró, csak ezek az érpatakiak (2008-as adatok alapján 80 gyerek), akik közül most sokat átírattak a görög katolikus iskolába. A várható változások kimenetele az interjúk készítésének pillanatába még nem volt ismeretes. A polgármester információi szerint – bár hivatalos megkeresést még nem kapott – a Közös Kincs Kht. fel kívánja mondani az önkormányzattal kötött megállapodást,[18] és így megszűnik az iskola

18 A Közös Kincs Kht. által fenntartott Dankó Pista iskola igazgatónőjével készült interjúban utalt az érpataki helyzetre, de konkrétumokat ő sem említett.

Érpatakon. Újfehértó akkor hajlandó „normális megállapodást" kötni, ha Érpatak fizet hozzájárulást, amennyiben nem, akkor, mint kijelölt feladatellátó, kénytelen lesz természetesen átvenni a gyerekeket.

NAGYKÁLLÓ

A nagykállói iskola-összevonás, mely 2007-ben nyerte el végső formáját több korábbi átszervezés után, az esélyegyenlőségi szempont alkalmazására és érvényesítésére, valamint annak visszásságaira szolgáltat fontos példát. Az iskola-összevonások 2000-ben kezdődtek, előbb az Általános Művelődési Központ (ÁMK) létrehozásával, majd tagintézményesítéssel. Ezeknek a lépéseknek fontos célja volt a pedagóguslétszám lecsökkentése: „El voltak szabadulva kissé a létszámok. 85 pedagógus volt a szakszolgálat nélkül. Erről 72-re csökkentek le, de szakszolgálattal együtt" – emlékszik vissza az igazgatónő. A tagintézmények lényegében önálló életet éltek, annak ellenére, hogy volt közös pedagógiai programjuk. A 2007-es átszervezés jelentette a valódi összevonást, amikor fizikailag is megtörtént a telephelyek megváltoztatása.

> A korábbi két önálló általános iskola, majd tagintézmény között egyre nagyobb különbségek alakultak ki: „Olyan szegregációs folyamat indult el, hogy a Kőrösiben már 41% volt a HHH-s arány, míg a Szilágyiban jóval kevesebb. A hátrányos helyzetűek nem voltak beazonosítva teljes körűen, szóval még torzíthatott is, ott volt a határon, hogy ténylegesen szegregál" – ismerte el az igazgatónő.

Az összevonáshoz kötődő szervezeti változást az önkormányzat egy új igazgatóval kívánta megoldani és pályázatot írt ki, amit a két jelentkező közül – egyikük egy korábbi tagintézmény-vezető, másikuk a szakolyi általános és szakiskola tagozatvezetője – a külsősként érkező pályázó nyert meg. Sok szempontból fontos volt az igazgató személye, az, hogy egy intézményen kívüli ember került a posztra, illetve az, hogy milyen szakmai prioritásokat hozott magával. Az új igazgatónak az átalakításokkal járó létszámcsökkentés (elbocsátások) mellett kellett az iskola szakmai programjának a megváltoztatásába is belefognia:

> „Egyik első megtisztelő feladatom volt a jogviszonyok megszüntetése. Nem volt egyetlen munkaügyi per sem. Nagyon sok volt, aki nyugdíjazás miatt került ki. Az alapfokú művészeti oktatásból egy rész átkerülhetett az alapítványokhoz. Nem több ötnél, aki ténylegesen utcára került. (…) Bekapcsolódtunk számtalan pályázatba, ami jelentős többletmunka a tanároknak. Megváltoztak a társadalmi, szülői, fenntartói elvárások. Nem a csengőszó után van vége a munkaidőnek. A fenntartó ezeket támogatta és el is várta. Minőségi változást kértek."

Az összevonás során megtörtént a telephelyek átszervezése, a két volt tagintézmény osztályainak egy épületben való elhelyezése: „A felső a volt Budai középiskolában kapott helyet. Az alsó a Szilágyi intézményegységben, teljes körűen. Közel van a kettő egymáshoz, és mögötte van egy tornacsarnok. Itt is van tornaterem." Az alsó tagozatos osztályokhoz nem nyúltak, viszont ezentúl egy intézménybe jártak a „kőrösis" és „szilágyis" gyerekek és a szülők is találkoztak egymással.

Az igazgató asszonynak kezelnie kellett tehát azt a konfliktusos helyzetet, hogy a magasabb presztízsűnek, elitnek számító tagiskola – beleértve a tanári kart és szülőket is – nem örült annak, hogy ezentúl a másik iskola diákjaival egy iskolába fognak járni, egy tanári karban oktatni stb. A helyzet kezelésére az igazgatónő fontosnak tartotta egy – amúgy nem kötelező – etikai kódex elkészítését és elfogadtatását. Ezzel is próbálták előkészíteni az összevonást: szabályozták a pedagógusok egymás közötti normáit, a legelején tisztázták a tanárok egymáshoz fűződő viszonyát, elvárásokat és közös értékrendszer kialakítását kezdték meg. A diákok és a szülői közösség felé is közvetítették, hogy nincsenek „szilágyisok", meg „kőrösisek", hanem nagykállói általános iskola van. Szó volt erről a szülői értekezleteken és a tanárok beszéltek erről a gyerekekkel is, próbálták felkészíteni őket a változásokra. Az első évben a két tanári kar közösen szervezett egy jótékonysági bált, amire heteken keresztül együtt készültek egy műsorral. Ezzel egyrészt a tanárok a közös aktivitás révén közelebb kerülhettek egymáshoz, másrészt az iskola kifelé is reprezentálhatta a belső összetartozást. Az igazgató beszámolója szerint természetesen nem volt konfliktusmentes az összevonás tényleges levezénylése, azonban ugyanebben az időben indultak el azok a szakmai programok, amelyek a pedagógiai munka megújítását és korszerűsítését voltak hivatottak előmozdítani. Mindez akkora feladatot rótt a tanárokra, oly mértékben erre kellett összpontosítani, hogy a konfliktusoknak lényegében nem volt tere kibontakozni.

Az iskola-összevonás Nagykállóban szakmai megújulással is együtt járt, amit az új igazgató vezetői programjában is megfogalmazott, és amit a város mint fenntartó el is várt. Ennek a minőségi változásnak központi eleme volt az új módszerek mellett az integráció és együttnevelés pedagógiai programja. Az iskola 2007-ben bevezette az IPR-t mind a 38 tanulócsoporttal, majd a 2009-es tanévtől az óvodák is bekerültek. Ezenkívül kompetenciaalapú oktatás bevezetését is megkezdték TÁMOP-os pályázat[19] keretében, illetve esélyegyenlőségi programban[20] is részt vesznek, Balkánnyal és Geszteréddel alkotva konzorciumot. A tanári kar részéről a máshol is gyakorta jelentkező problémákkal szembesülnek itt is: a tanárok úgy érzik, hogy a befektetett plusz munkáért, amit ezek a pályázatok megkövetelnek, nincsenek kellőképpen kompenzálva, illetve az egymást követő pályázatok kötelező képzéseinek tematikái sokszor átfedésben vannak, a korábban tanultak ismétléséről számolnak be a pedagógusok.

19 TÁMOP 3.1.4. pályázat.
20 TÁMOP 3.3.2. pályázat.

Az igazgatónő az esélyegyenlőség és integráció programját nagyon fontosnak tartja. Elmondása szerint korábbi munkahelyén, a szakolyi iskolában végzett feladatai tették kifejezetten érzékennyé erre a problémára. A településen felmerült az igény szakképzés megszervezésére, amit neki kellett végrehajtania. Ez volt az a folyamat, aminek során szembesült a hátrányos helyzetűek problémáival, hiszen a szakképzőbe elsősorban ezek a gyerekek járnak. Azóta esélyegyenlőségi szakértőként is dolgozik, és többek között a kistérség 2008-as oktatási és esélyegyenlőségi stratégiáját is ő készítette.

Fontos kérdés, hogy a város hogyan viszonyult az integráció kérdéséhez, amikor döntött az iskola-összevonásról, a racionalizálás mellett ez mekkora befolyással volt az intézkedés meghozatalára. Erre vonatkozólag két fontos megállapítást tehetünk. Egyrészről a megindult szegregációs folyamatokat, a két iskola diákjainak összetétele közötti egyre fokozódó társadalmi különbséget még idejében sikerült megállítani, elsősorban az integráció mellett elkötelezett igazgató kinevezésével. Az igazgató így fogalmazott: „Meg ez egy társadalmi, uniós elvárás. De jól jött, mert a szegregatív folyamatok megölték volna a városfejlesztés elképzeléseit. Itt is vannak telepszerű lakóövezetek, ahol a hátrányos helyzetűek, romák laknak. Szóval jól jött a városnak."

Ugyanakkor a városban egy másik, az integrációval ellentétes folyamat is megfigyelhető. Nagykállón két éve működik a gimnázium keretein belül hatosztályos képzés. A polgármester beszámolója szerint azzal a szándékkal hozták létre, hogy a kistérség egészéből toborozzanak gyerekeket, ami nem lehetetlen, hiszen a települések nem fekszenek földrajzilag nagyon távol egymástól. Ez a törekvés azonban az első években nem hozta meg a hozzá fűzött reményeket, mivel a kezdeti időszakban kb. 70% volt a városi gyerekek aránya. A beiratkozások alapján azonban a 2010/2011 tanévtől úgy tűnik, ez az arány változik, fele-fele arányban lesznek nagykállói, illetve más településről bejáró gyerekek. A környező települések nagyon rossz szemmel nézik, hogy próbálják a hatodikos gyerekeket átcsábítani Nagykállóba, ismerte el a polgármester. „De nem engedik el a gyerekeket. Meg kell küzdeni. Kállósemjén élet-halál harcot vív, hogy egy hatodik osztályos gyerek se jöjjön ide gimnáziumba. Ez a pedagóguson múlik. Nem is engedik be a kollégákat innen, hogy bemutassák a gimnáziumot."

A fenntartó egyszerre több célt szem előtt tartva hozta létre a hatosztályos gimnáziumi képzést. Egyrészről a kistérségi „közoktatási versenyben" új szolgáltatást biztosított, ezzel remélvén a város súlyának növelését a kistérségen belül. Másrészről megfontolás tárgya volt a szülők azon igényeinek megjelenése – elsősorban az összevonással járó integrációs törekvések miatt –, hogy egy „elitebb" iskola is legyen a városban.

A kistérségi oktatási referens szerint „minden osztályban, ahogy elő van írva, arányosan el vannak osztva a gyerekek. És ezt nem mindenki tolerálja a szülők részéről. És a jobb képességű gyerekeket próbálják kiemelni, hatosztályosba, de nem akarják messzire elvinni.

> És így volt egy kérés. A szülők kérelmezték az iskolában, és az iskola fordult a fenntartó felé." Az igazgatónő azt is kiemelte, hogy „van olyan szülő, aki nem tudja elfogadni, hogy a gyereknek cigány osztálytársa legyen."[21]

Mindezek a szempontok, úgy tűnik, erősebbnek bizonyultak a hatosztályos gimnázium létrehozása ellenében felhozható érveknél. Magának a nagykállói általános iskolának a fenntartási költségeivel és a gyermekek társadalmi összetételnek alakulásával összefüggő érvekről van szó, hiszen aránylag alacsony létszámmal működtek az osztályok,[22] és a pedagógusok sem kifejezetten örültek az újfajta képzési forma megjelenésének: „A hatosztályos nagyon érzékeny pont itt a városban. Mert két önkormányzati intézmény fordul egymásnak" – vélekedett az oktatási referens 2010-ben. A testület is megosztott volt a kérdésben. Egy részük nem támogatta, mert fontosabbnak tartotta a kötelező feladatellátást, a 8 évfolyamos általános iskolai képzés zavartalan működtetését. Más részük viszont úgy látta, hogy „ezt máshol is már meglépték, itt is meg kell." Vagyis a társadalmi szelekciót erősítő hatosztályos gimnáziumi képzés létrehozását a városrészben lehetőségként (erősebb pozíció kialakítása), részben kényszerként értelmezte (szülői nyomás). Nagykálló példája jól mutatja, hogy az integrációs törekvések más érdekcsoportok ellenállásába ütközhetnek. A város megpróbált egyensúlyt tartani eme érdekcsoportok között. Az mindenképpen fontos, hogy ezek között az integrációs lépések is megtörténtek, ami, mint kiemeltük, az igazgató tudatos munkájának köszönhető.

BIRI – KÖZÖS KINCS KHT. ÉS A DANKÓ PISTA ISKOLA

EXPANZIÓ: AZ ISKOLABŐVÍTÉS IDŐSZAKA

A Dankó Pista Egységes Óvoda-Bölcsőde, Általános Iskola, Szakképző Iskola, Gimnázium és Kollégium a Közös Kincs Kht. fenntartásában lévő iskola, mely jelenleg Biriben és Érpatakon működtet általános iskolát. A kht.-t 2004-ben hozta létre egy vállalkozó, aki mai napig vezeti azt, lánya pedig az iskola igazgatója és 2009 óta Biri település polgármestere is. Az iskola létrejöttének előtörténete a nagykállói iskolák átszervezéséhez köthető. A kht. vezetője a Körösi Csoma Általános és Szakiskola igazgatója volt, és mikor megszűnt az iskola önálló intézményként működni az első átszervezési hullám során, őt felmentették igazgatói állásá-

21 Az igazgató készített egy nem hivatalos becslést az iskola roma tanulóinak arányáról a gyerekvédelmi felelős és a CKÖ vezetőjének bevonásával. Eszerint az iskola tanulóinak 22%-a cigány származású. Hozzátette ugyanakkor, hogy nagyon nagy az asszimiláció, sokan nem tartják magukat romának.

22 Az iskola tanulóinak száma 845 fő volt a 2009/10-es tanévben. A demográfiai trendeket figyelve azt állítják, hogy most vannak a mélyponton, és a jövőben javulást remélnek. Az összevonáskor megmaradtak az osztályszámok: öt osztály volt egy évfolyamon. De az osztálylétszámok csökkentek. A később induló osztályoknál már csak négy párhuzamos tanulócsoport van, és ott vannak 30 fős létszámok is.

ból. Lánya is tanárként dolgozott a szakiskolában szakoktatás-vezetőként, és az igazgató felmentése után egy darabig még ott tanított, majd otthagyta az intézményt.

A szakiskolai és gimnáziumi oktatás 2005-ben indult meg Biriben, ahol az igazgatónő lakott már akkoriban is. Egy önkormányzati épületet béreltek, majd a hivatallal való konfliktus miatt átköltöztek a görög katolikus püspökség tulajdonában lévő ingatlanba. Ezt sikerült rövid időn belül megvásárolniuk.[23]

Az iskola mind tanulói létszámát, mind profilját tekintve folyamatosan bővült, méghozzá igen gyors ütemben. 2005-ben kb. 300 főt tanítottak, és amikor az épület a saját tulajdonuk lett, tanműhelyeket is kialakítottak. Számos szakmát oktattak (kőműves, mázoló, fodrász stb.), ezenkívül volt két gimnáziumi osztályuk, esti és 9–10. évfolyamos képzésük. 2006–2007-ben már 400 diák tanult az iskolában, és megjelentek új, érettségihez kötött szakmák is (szociális gondozási szervező, multimédia-fejlesztő). A 2007/2008-as tanévben lett tagintézményük az érpataki általános iskola, amit az önkormányzat nem tudott fenntartani. Ekkor már 900 fő volt a létszám és alig fértek el az akkori épületben. Ezenkívül nem volt tornaterem sem, a sportpályára járták le órát tartani. 2009 nyarán, amikor a birisi önkormányzat csődbe került és az ingatlant el kellett adnia, sikerült megvásárolni az azóta is használt iskolaépületet. A kht. a vásárlás mellett az általános iskola fenntartását is átvette. A 2010. évi teljes tanulói létszám már 1200 fő volt.

ÉRPATAK ÉS BIRI – RÉGI-ÚJ ISKOLÁK

Érpatak és Biri olyan települések, ahol az önkormányzat nem tudta vagy nem akarta a közoktatási feladatát saját hatáskörben ellátni és mindkét esetben a Közös Kincs Kht.-nak adta át a feladatot. Az érpataki iskoláról már szóltunk az Újfehértóval foglalkozó esetleírásban. Érpatakon 2008-ban kötött a kht. együttműködési megállapodást az önkormányzattal. Az 1990-es években épített, több száz fő befogadására alkalmas iskolaépületben az átvételkor kevesebb, mint száz gyerek járt iskolába. A nem roma szülők már évekkel korábban elkezdték „kimenekíteni" a gyerekeket a helyi iskolából és főként Újfehértóra íratták őket. Majd a roma, de valamivel jobb módú szülők is elkezdték elvinni a gyerekeket, méghozzá a kht. által fenntartott másik iskolába, Biribe. Az érpataki iskola sorsa ezzel a korábbinál is bizonytalanabbá vált.

23 Az ingatlan vásárlását kisebb-nagyobb botrányok és viszálykodás kísérte. Eredetileg úgy tudták, hogy a második épület önkormányzati tulajdonban van, majd kiderült, hogy a görög katolikus püspökség a valódi tulajdonos. Az elmondások szerint az önkormányzat kisajátíthatta volna az ingatlant, és ekkor hétmillió forintért eladhatta volna, de nem volt szándékában a kht.-nak eladni. Így ők egyenest a görög katolikus püspökhöz fordultak, aki cigány patrónus volt Hodászon, és mivel sok hodászi tanuló járt az iskolába, racionálisnak tartotta, ha a kht. kapja meg az épületet. Így végül 12 millió forintért került a Közös Kincs Kht. tulajdonába. Ezzel azonban tovább fokozódott a konfliktus az önkormányzat és az iskola között, mondván, hogy „kisemmizték az önkormányzatot".

> Amikor a kht. átvette az iskolát, sokat invesztált az épületbe, ami az igazgatóhelyettes szerint „…borzasztó állapotban volt. Egyetlen WC-t használtak. Felújítottuk, kibővítettük, vettünk eszközöket." A pedagógiai munka azonban a korábbi tagintézmény-vezető szerint teljes kudarcnak mondható: „Nem tudnak az emberek normálisan viselkedni, egymással sem. Gyerekeket sem úgy nevelik. Lassan 2-3 éve ott vagyunk, de nem tudjuk a gyerekekből kinevelni a balhézást, verekedést, iskola mellé járást. Nincs sikerélmény. Akik jobbak, azokat elviszik onnan. Pedig pozitívan álltunk hozzá."

Az iskola leépüléséhez hozzájárult az újfehértói görög katolikus óvoda és iskola megnyitása is, illetve az érpataki önkormányzat hozzáállása. A kht. szerint a jobb helyzetű érpataki óvodások szüleit már agitálják, hogy a görög katolikus iskolába írassák a gyerekeket.[24] Ugyanakkor az önkormányzat nem támogatja a kht.-t. Az eredeti megállapodás szerint az önkormányzatnak 50%-ban hozzá kellene járulnia a fenntartáshoz, amit nem tesz meg. Ezen túlmenően egyéb módon sem segíti a kht. a munkáját, pl. nem tesz semmi erőfeszítést, hogy a helyi gyerekeket ebbe az iskolába járassák a szülők és ne vigyék el őket máshova. Ezért csak túlkoros, problémás, viselkedészavaros, máshol nem kellő gyerekek maradtak az iskolában. Hozzá kell tenni azonban, hogy a kht. által fenntartott birisi iskola is hozzájárult a már korábban megindult szelekciós folyamathoz, amely visszatükröződik a kompetenciafelmérések eredményeiben: az érpataki és a birisi általános iskolások közös eredményei a legrosszabb helyzetben levő gettó iskolákéhoz közelítenek: matematikából a tanulók háromnegyede, egésze, szövegértésből a hatodik osztályosok harmada, a nyolcadikosok fele, háromnegyede nem éri el az első képességszintet (lásd *2. táblázat*). A nyolcadik osztályosok szinte értékelhetetlen eredményeit az magyarázza, hogy a „második esély" típusú középiskolai oktatásba készülők közül sokan ebben az intézményben próbálják befejezni általános iskolai tanulmányaikat is. Azaz ez az iskola vállaltan „gyűjti" a hátrányos helyzetű, minden más iskolából már eltanácsolt fiatalokat, így ezek az eredmények nem összevethetőek más „átlagos" iskolák kompetenciaeredményeivel.

Jóllehet a Közös Kincs Kht. 2005 óta működteti az iskoláját Biriben, az általános iskolai feladatellátást csak 2009 őszén vette át az önkormányzattól. Az iskola lassan kiürült, az átvételkor csupán 30 tanulója volt. Az önkormányzat korábbi két társulási kísérlete (Balkánnyal, majd Szakollyal) kudarcba fulladt, ami szintén hozzájárult ahhoz, hogy a szülők nem Biribe íratták a gyerekeiket. Amint korábban is említettük, 2009-ben csődeljárás indult az önkormányzat ellen, és 61 milliós hitelezői igény érkezett. Végül az iskolát el kellett adni, amit a kht. 80 millió forintért vásárolt meg. Az akkori polgármester lemondott, az addig a testületben képviselőként dolgozó igazgatónő elindult az időközi választáson és megnyerte azt. Az iskolaépület megvásárlását igen erős, rágalmazásokkal kísért politikai és

24 Egy személyes érdekeltséget is megemlítettek ebben az ügyben: az újfehértói görög katolikus iskola igazgatója az óvoda vezetőjének a lánya.

médiacsatározások kísérték azzal, hogy a képviselőnő átjátszotta anyja kht.-jának az iskolát. Az iskolaépületet a megvételt követően 100 millió forintból felújították.[25] Tíz tanteremben tanítottak 2010-ben, amihez egy új épületszárnyat toldottak még négy tanteremmel, illetve kollégiumi és nevelői szobákkal.

Az új fenntartó megjelenésével az általános iskola tanulólétszáma 30-ról 75-re emelkedett. A jelek szerint a korábban máshova íratott gyerekeket elkezdték visszahozni, miután a szülők úgy látták, hogy az iskola helyzete stabilizálódott. Ezenkívül említettük az Érpatakról áthordott gyerekeket is. A roma tanulók aránya az általános iskolában osztályonként egy-két fő, főként érpataki gyerekek. Középiskolában ez az arány kb. fele-fele.

Az iskola számos szakmai pályázatban vett részt: IPR, TÁMOP képességkibontakoztató, komprehenzív iskola, Második Esély iskola. A pályázás nem gond, hiszen nem állami iskola révén, megszokták, hogy mindig is nagy erőkkel kellett erre a feladatra koncentrálni. A fenntartás költségeit úgy is csökkentik, hogy a polgármesteri hivatal közmunkában alkalmazza a karbantartókat. A szakmai munkát pedig a következőképpen jellemezték: itt „a tempó nagy! Estig van tanítás. Rengeteg programra kell készülni. Nem kettőig vagyunk. (…) Nincs tötyörgés. Pörgés van. Van, aki nem tudja felvenni" *(igazgatóhelyettes).* A tanári kar fiatal, az átlagéletkor 30-35 év. Az iskola alapvetően hátrányos helyzetű gyerekekkel foglalkozik, olyan gyerekekkel, akik az „első iskolában nem tudják folytatni, vagy diszkrimináció érte őket. Van magatartászavaros, kirúgott. De például volt olyan, akit azért rúgtak ki, mert rasztás volt a haja, és volt piercingje. Ma főiskolára jár" *(igazgatóhelyettes).* A HHH-s gyerekek aránya kb. 60%. A tanárok maguk is vegyes hátterűek, vannak köztük roma származásúak, máshonnan elbocsátottak, nehéz sorsúak. A közalkalmazotti bértábla szerinti besorolás alapján fizetik őket, motiválásukat azonban pluszmunkák biztosításával próbálják megoldani (pl. felnőttképzés), és ezzel tud munkabéren kívüli bevételeket teremteni.

Az igazgatónő és édesanyja már a nagykállói szakiskolai időkben foglalkozott a cigány népismeret, kultúra témakörével. Írtak is egy helyi tantervet ebben a témában, és az igazgatónő a szakdolgozatát is erről készítette, illetve kisebbségi szakértőként is dolgozik. A kht. vezetését édesanyja végzi, ő írja és menedzseli a pályázatokat, átdolgozza a pedagógiai programokat és SZMSZ-eket. A család nagy része pedagógus, és többen is tanítanak az iskola valamely egységében. Az igazgatónő fia néprajz–pedagógiai szakon végzett 2010-ben, és ő vette át a tulajdonrészt, miután az igazgatónőt polgármesternek választották. Ezenkívül rendezvények szervezésében és a felzárkóztató oktatásban segít. Az igazgatónő testvére is pedagógus végzettségű, mellékállásban tanít: rajz szakos óraadó az iskolában.

25 Az nem derült ki az interjú során, hogy az összesen 180 milliós beruházásra (vételárral együtt) pontosan milyen forrásokból sikerült szert tenni. 40 millió önerő mellett banki hitelekről beszéltek, de a részletekre nem tértek ki.

ÖSSZEGZÉS

A Nagykállói kistérségben a településszerkezeti adottságokból következően erős önkormányzatok működnek (kivéve a két legkisebb települést), melyek minden erejükkel ragaszkodnak szuverenitásuk megőrzéséhez. A kistérségben működő Dél-nyírségi Többcélú Társulás kevés konfliktussal működik, aminek egyik oka, hogy az együttműködések szintjét alacsonyan tartják. A szociális intézményeket sikerült 2007-ben kistérségi fenntartásúvá szervezni, aminek egyik legfőbb mozgatórugója a pénzügyi források optimalizálása volt: ezzel lehetett a polgármestereket érdekeltté tenni. A szakmai együttműködések – közös megbeszélések, tapasztalatcsere – csak ezután jöttek, nem ez volt a változtatások mögött meghúzódó indok.

A kistérségi szinten fenntartott pedagógiai szakszolgálatot a három mikrotérségben, a három központi település vezetésével mikrokörzetekbe szervezték. A beszámolók szerint nincs szakmai együttműködés, az egyes mikrokörzetek Nyíregyházával vannak közvetlenül kapcsolatban és egymással csak a városi intézményen keresztül érintkeznek.

Egy korábbi, a szakmai együttműködést biztosító szervezeti forma az iskolaszövetség volt, amely a pedagógusok megítélése szerint nagyban segítette munkájukat. Ebben a kistérség minden települése és iskolája képviseltette magát. A vizsgálat időpontjában azonban az iskolaszövetség éppen megszűnőben volt: „Az lenne az út, ha a kistérség átvenné. De a szakmai szolgáltatás ellátása megyei feladat, nem kistérségi. Most csak várunk. Vagy a megye fog megerősödni, az jól működött. Vagy a kistérség, és átveszi a szakmai szolgáltatást. A szakmai szolgáltatás magasabb szinten kell, hogy szerveződjön" *(újfehértói iskolaigazgató).*

Mint láthattuk, a kistérség iskolái között nemhogy erősödne, hanem még gyengül is a szakmai együttműködés. A kistérségben hét önálló önkormányzati, illetve a két legkisebb településen két, ugyanazon kht. által fenntartott iskola működik. Amíg a fenntartást biztosítani tudják az egyes önkormányzatok, addig biztosan nem merül fel igény bármiféle szorosabb kapcsolatra. Annál kevésbé, mert a három erős központ képes a saját mikrokörzetében a megfelelő létszámot biztosítani, a többi település pedig (kivéve a két legkisebbet) egyelőre hatalmas erőfeszítéseket tesz iskolája megtartása érdekében: „Itt minden település tud önálló intézményt működtetni. Mindenki igyekszik megkapaszkodni" *(újfehértói iskolaigazgató).*

A fenntartás biztosításának záloga a gyereklétszám stabilitása. Ez, a fent említett *„harmonikus kistérségi kapcsolatok"* ellenére rejtett konfliktusforrásként nagyon is jelen van a kistérség önkormányzatai között. Balkány infrastrukturális iskolaberuházásának nem titkolt szándéka a mikrokörzeti központi iskola megteremtése volt. Ezt a környező kisebb települések gyerekeinek átíratásával kívánják elérni. Tervezik tagozatos osztályok beindítását, ezzel is szélesítve és vonzóbbá téve szolgáltatásaikat. A vonzáskörzet önkormányzatai és iskolái természetesen nem örülnek, félnek attól, hogy a gyerekeket végül átviszik a szülők a nagyobb iskolába. Nagykálló is elszívó hatású hatosztályos gimnáziumi képzést indított, amivel

az egész kistérséget célozta meg. Ez a lépés is konfliktusforrás annak ellenére, hogy nem jelentős tanulólétszám elszívásáról lenne szó, azonban néhány gyerek átíratása is meg tudja rengetni a környező települések iskolafenntartását. Újfehértó esetében biztosított a létszám, ide egyedül Érpatakról járnak be gyerekek, de ennek hatása nem számottevő, illetőleg az iskola jelenlegi helyzete miatt elképzelhető, hogy az önkormányzat kénytelen lesz az összes érpataki gyereket előbb-utóbb átvenni.

Bökönyben önálló iskolát tart fenn, és a település roma származású gyerekei a helyi iskolába járnak. Érpatakon a nem roma szülők hosszú ideje Újfehértóra járatják gyerekeiket, a jobb módú roma szülők pedig a Közös Kincs Kht. fenntartásában álló birisi iskolába. Az iskolában csak a leghátrányosabb helyzetű roma tanulók maradtak. Nagykállóban a két korábbi általános iskola között megindult társadalmi és etnikai szegregációs folyamatokat az iskola-összevonással megállították, azonban a hatosztályos gimnázium beindítása alternatívát nyújt azoknak a szülőknek, akik „elit" képzést kívánnak biztosítani gyermeküknek.

Másfajta, szociális szegregációs jelenségek Újfehértó és Balkány településen jelentkeznek. Az újfehértói iskolában az iskola-összevonások nem jártak a város leghátrányosabb településrészén található iskola diákjainak arányos, a többi tagintézménybe való átirányításával. A tagiskolában mai napig a legmagasabb a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek aránya, olyannyira, hogy az IPR-ből is kikerült az összevont intézmény, mert nem tudta a megfelelő, osztályok közötti arányszámot biztosítani. Balkányban a béketelepi iskolában is hasonló módon a leghátrányosabb helyzetű gyerekek járnak. Eddig nem történt intézkedés ennek felszámolására, bár a tagintézménnyé válás az iskolában minőségi javulással járt (legalábbis az újfajta szakmai programok bevezetése megtörtént). Az iskola sorsa, mint azt bemutattuk, ugyanakkor bizonytalan, és a polgármester az 1–4. évfolyam megmaradását prognosztizálja.

A bemutatott példák egyaránt utalnak jó gyakorlatokra és problémás helyzetekre. A nagykállói iskola-összevonás integrációs törekvései mindenképpen mint pozitív, előremutató példa említhetők. A birisi iskola egy „második esély" típusú szakiskolát és gimnáziumot működtető fenntartó igazgatása alatt alakult újjá, így ebben az iskolában „evidencia" az integrált nevelés. A mikrokörzeti központok törekvései annyiban jelentenek veszélyt, illetve foglalnak magukban rejtett konfliktusokat, hogy mind a gyereklétszám megtartására vagy növelésére törekszenek, ami a vonzáskörzet kisebb települései számára okoz vagy okozhat gondot a jövőben.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Oláh Judit (2003): *A nagykállói statisztikai körzet településeinek fejlődési lehetőségei a vidékfejlesztés keretében.* Doktori értekezés. [online:] {http://ganymedes.lib.unideb.hu:8080/dea/bitstream/2437/78197/2/de_594.pdf}

MELLÉKLET

1. táblázat. A született gyermekek számának alakulása a kistérségben 2001 és 2009 között, fő

Település	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Balkány	72	79	71	80	69	72	70	55	64
Biri	14	12	12	9	12	13	17	6	11
Bökönyi	42	34	33	41	32	29	37	37	31
Érpatak	23	23	16	36	21	22	30	18	19
Geszteréd	9	12	13	18	22	16	12	17	15
Kállósemjén	38	32	44	32	38	38	34	33	36
Nagykálló	99	100	89	97	85	104	103	89	100
Szakoly	34	27	23	30	39	29	31	35	39
Újfehértó	167	182	138	140	143	159	139	156	127
Kistérség	498	501	439	483	461	482	473	446	442

Forrás: KSH Tstar adatbázis megfelelő évei

2. táblázat. Az Országos kompetenciamérésen az első képességszint alatt teljesítő tanulók aránya a Nagykállói kistérség vizsgált iskoláiban, 2008 és 2009, %

Területi egység	Matematika				Szövegértés			
	2008		2009		2008		2009	
	6. oszt.	8. oszt.	6. oszt.	8. oszt.	6. oszt.	8. oszt.	6. oszt.	8. oszt.
Országos átlag	15,6	13,6	18,9	16,7	4,1	4,5	4,2	5,9
Városi átlag	16,5	15,6	19,5	18,6	4,2	5,0	4,4	6,4
Nagykálló	26,4	26,9	34,4	26,9	4,7	2,9	7,8	8,7
Balkány	23,1	14,3	28,9	38,5	15,4	0,0	5,6	16,7
Újfehértó	28,0	27,2	37,9	37,2	5,7	10,8	8,1	14,9
Községi átlag	22,4	18,8	25,2	22,9	6,8	7,3	6,7	9,4
Biri – Dankó Pista	72,2	100,0	87,5	78,6	33,3	78,6	37,5	50,0

Forrás: Oktatási Hivatal, OKM FIT jelentések

3. táblázat. Az Országos kompetenciamérés eredményei a balkányi Szabolcs Vezér Általános Iskolában 2008 és 2009, átlagpontszám

Iskola neve	2008		2009	
	Matematika	Szövegértés	Matematika	Szövegértés
6. évfolyam				
Szabolcs Vezér Általános Iskola, Balkány	442	460	457	480
Telephely 1. Balkány	446	469	454	493
Telephely 2. Béketelep	429	400	472	430
Országos átlag	499	519	489	513
Kisvárosi átlag	472	500	467	488
Községi átlag	480	490	465	484
8. évfolyam				
Szabolcs Vezér Általános Iskola, Balkány	431	447	409	449
Telephely 1. Balkány	436	449	433	477
Telephely 2. Béketelep	373	394	320	342
Országos átlag	497	506	484	502
Kisvárosi átlag	478	485	463	477
Községi átlag	473	478	460	472

Forrás: Oktatási Hivatal, OKM FIT jelentések

4. táblázat. Az Országos kompetenciamérés eredményei az újfehértói ÁMK-ban, 2008 és 2009, átlagpontszám

Iskola neve	2008		2009	
	Matematika	Szövegértés	Matematika	Szövegértés
6. évfolyam				
Újfehértó ÁMK	448	487	433	561
Telephely 1. Erkel	439	488	416	454
Telephely 2. Vasvári	476	495	462	475
Telephely 3. Mályvás	420	470	417	453
Országos átlag	499	519	489	513
Kisvárosi átlag	472	500	467	488
8. évfolyam				
Újfehértó ÁMK	451	464	429	456
Telephely 1. Erkel	448	461	416	452
Telephely 2. Vasvári	475	484	470	485
Telephely 3. Mályvás	413	436	403	429
Országos átlag	497	506	484	502
Kisvárosi átlag	478	485	463	477

Forrás: Oktatási Hivatal, OKM FIT jelentések

HAMAR ANNA

TÖBBCÉLÚ TÁRSULÁS ÉS KÖZOKTATÁSI FELADATELLÁTÁS EGY TANYÁS KISTÉRSÉGBEN

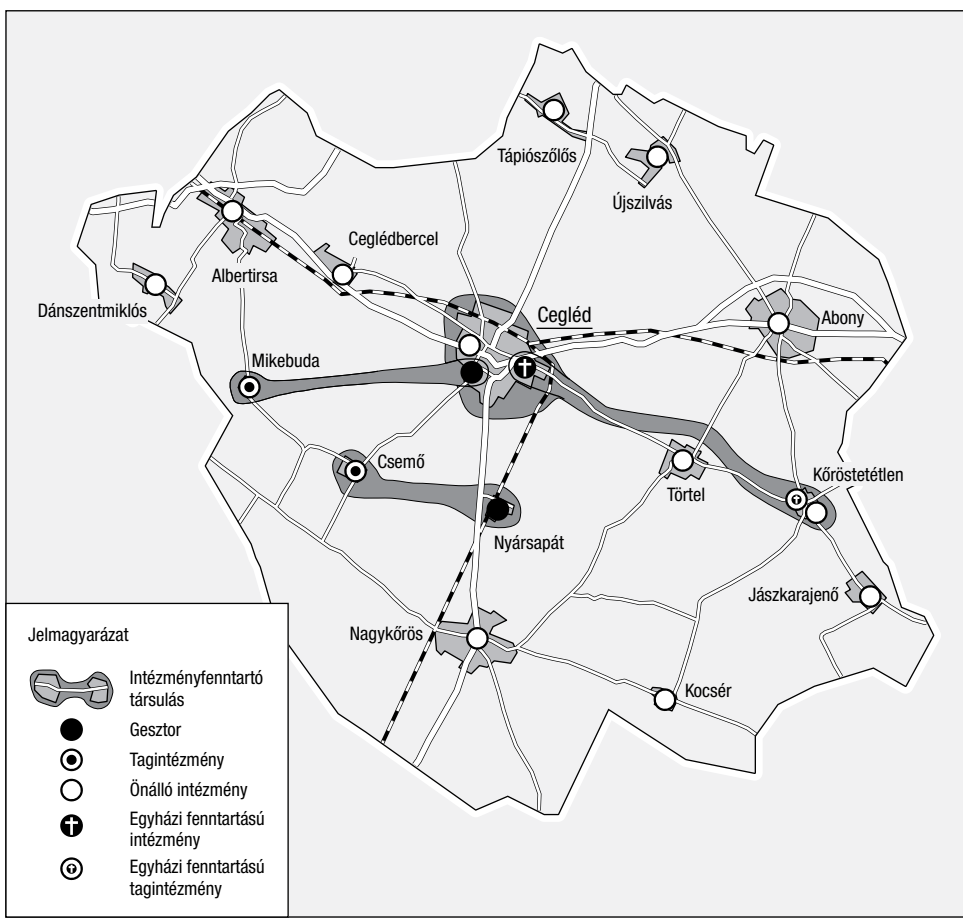

TELEPÜLÉSSZERKEZETI HÁTTÉR: EGY TÖBBPÓLUSÚ KISTÉRSÉG

A Ceglédi kistérségben a múlt század közepére fejeződtek be a településszerkezetet formáló, alakító folyamatok, vagyis a nagykiterjedésű külterülettel rendelkező városok tanyavilágának részleges leválása és új községek alapítása. A négy mezőváros – Abony, Albertirsa, Cegléd és Nagykőrös – mellett a falvak is megtartották tanyás szerkezetüket. Noha statisztikailag kimutatható a külterületi népesség lassú fogyása, egyes falvaknál teljes eltűnése, a kilencvenes években elindult népességmozgás nagyrészt biztosította a városok és a nagyobb falvak külterületi népességének utánpótlását. A külterületekre költözők között az ország északi, északkeleti részéből érkező romák (elsősorban Cegléden), valamint a városból, jelentős részben a fővárosból kiköltöző, olcsóbb megélhetési körülményekben bizakodó családok élnek. A tanyás külterületen élő lakosság mozgásáról az önkormányzatoknak nincsenek pontos adatai, de a leghátrányosabb helyzetű csoportokhoz tartozó családok beköltözése még az évtized végén sem szűnt meg, csak dinamikája csökkent.

A térséget ellentétes demográfiai folyamatok jellemzik. Jelentősen érzékelhető a kilencvenes évek népességmozgása, amely nagyvárosi, elsősorban fővárosi alsó középosztályhoz tartozókat, gyakran nyugdíjasokat, nyugdíj előtt álló rétegek letelepülését eredményezte. Többségük az olcsóbb megélhetés reményében döntött a lakóhely-változtatás mellett. A beköltözés ellenére – a párhuzamosan zajló elvándorlásból adódóan – a lélekszám csak az utóbbi években emelkedett, melyben meghatározó szerephez jutottak azok a települések, ahonnan a főváros vonattal viszonylag könnyen megközelíthető (Albertirsa, Csemő, Dánszentmiklós és Nyársapát). Ugyanakkor a fő közlekedési útvonaltól kieső falvak mellett (pl. Mikebuda, Jászkarajenő, Kocsér, Törtel) Nagykőrös is folyamatosan veszít népességéből. Ebben szerepet játszik a munkavállalási lehetőségek szűkülése, a növekvő munkanélküliség. Ennek rátája az országos átlagnál alacsonyabb, de a megyei és a régiós átlagnál jelentősen magasabb. Az utóbbi öt év alatt, különösen a 2008 őszi válságtól kezdve a munkanélküliek aránya közel kétszeresére emelkedett (2004-ben 4,5%, 2009-ben 8,3%), mert a nagyobb munkáltatók is csökkentették a foglalkoztatottak számát, míg a mezőgazdaság – elsősorban gyümölcs- és zöldségkertészet –, továbbá a feldolgozóipar munkaerő-kereslete csak idényjellegű.

A településszerkezetet a városok mellett a nagy lélekszámú falvak határozzák meg. Ezért a hetvenes és nyolcvanas években csak két kistelepülés vesztette el önállóságát: Mikebuda, amely Albertirsa társközsége lett és Kőröstetétlen, amely Jászkarajenő székhellyel alkotott közös tanácsot. A körzetesítéssel együtt járt az önálló iskolák megszűnése is, ám az érintett falvak a kilencvenes évek elején – az önállóság ígéretében – felállították önálló önkormányzataikat, és újraindították nyolcosztályos iskoláikat.

Mivel a térségben a településállományt népes városok és falvak uralják, nincs hagyománya a közös feladatellátásnak, nem alakultak ki mikrokörzetek sem a közigazgatás-szervezésben – kivétel Albertirsa és Mikebuda körjegyzősége –, sem a települési önkormányzatok feladatellátásában.

Cegléd népességszáma meghaladta a 38 ezer főt, Nagykőrösé a 24 ezret 2010-ben, Albertirsa és Abony 12,5-15,5 ezer fős kisvárosok, vagyis a bő százhúszezres kistérség lakosságának fele középvárosokban, további negyede kisvárosokban élt a vizsgálat időpontjában. A már említett két kistelepülés, Mikebuda és Kőröstetétlen mellett csak Kocsér és Nyársapát népessége maradt kevéssel kétezer fő alatt, négy község lakosságszáma háromezer fő körül alakult, háromé pedig a négyezret is meghaladta.

További jellegzetes településszerkezeti sajátossága a térségnek, hogy a négy város túl közel fekszik egymáshoz ahhoz, hogy önálló vonzáskörzetük legyen, legfeljebb egy-egy falu számára nyújtottak szolgáltatást (pl. pedagógiai szakszolgálat). Ez is hozzájárult a térségközpont közigazgatási, térbeli szervező szerepének folyamatos erősödéséhez. A városok egymástól, a falvak a városoktól féltették a rangjukat, az erejüket meghatározó, önálló feladatellátásukhoz elengedhetetlen intézményeiket.

A TÖBBCÉLÚ TÁRSULÁS FELADATELLÁTÁSA

A Ceglédi Többcélú Kistérségi Társulás az országban utolsók között alakult meg 2006 végén, addig csupán területfejlesztési feladatokat látott el. A 15 települést átfogó társulás a kötelező feladatellátás (területfejlesztés, közoktatás, szociális és gyermekjóléti alapellátás) mellett a mozgó könyvtári szolgáltatást és a térségi közmunkákat szervezi, valamint a belső ellenőrzést biztosítja.

A többcélú kistérségi társulás (TKT) a szociális és gyermekjóléti szolgáltatás területén a legsikeresebb; az országos gyakorlatnak megfelelően a városok központjaira építve szervezte meg a térséget lefedő ellátást. Egy intézményfenntartó társulás működik – gesztora Albertirsa –, míg Abony és Cegléd szolgáltató központjait és szakellátását, valamint a gyermekjóléti szolgálatot két, a többcélú társulás által fenntartott intézménybe szervezték a fenntartók. A ceglédi szolgáltató központhoz csak később csatlakozott Jászkarajenő, míg Nagykőrös megtartotta önállóságát. A város a többi településhez képest évekkel később jelentette be csatlakozási szándékát, azonban nem tudott megfelelni az új működési engedélyhez kötött szakmai feltételeknek, így továbbra is önállóan szolgáltat lakosai számára.

2004-ben, a többcélú kistérségi társulások megalakítását ösztönző pályázati felhívás hatására az önkormányzatok aláírták a társulási megállapodást, de csak a területfejlesztési funkció közös ellátását vállalták úgy, hogy az operatív feladatokat az 1996-ban alapított Dél-Pest Megyei Önkormányzatok Területfejlesztési Társulás kétfős munkaszervezete látta el. A többcélú társulás megalakításával, az önálló munkaszervezetének felállításával a Területfejlesztési Társulás befejezte tevékenységét, bár a nagyobb mozgástér biztosítása érdekében – a polgármesterek magyarázata szerint „…sosem lehet tudni, mire lesz még jó…" – nem szüntették meg. A vidékfejlesztéssel, valamint a területfejlesztéssel foglalkozó munkatársak

az újonnan felállt munkaszervezetben folytatták munkájukat. A Tourinform Iroda működtetését is a többcélú kistérségi társulás biztosítja.

A kötelező szakszolgálati feladatellátás kiválasztásában – a normatívaigénylés benyújtásához rendelkezésre álló rövid idő miatt – a szervezés gyorsasága, valamint a rendelkezésre álló humán kapacitás megtartása érdekében a továbbtanulási és pályaválasztási tanácsadás, valamint a logopédia és a gyógytestnevelés mellett döntöttek.

A társulás feladatait önálló munkaszervezetén keresztül látja el összesen nyolc alkalmazottal. A vezetőkön – a munkaszervezet vezetőjén és a gazdasági vezetőn – kívül egy-egy civil és területfejlesztési referenst foglalkoztatnak, valamint a Tourinform Irodában három főt. Az induláskor a munkaszervezethez tartozott egy szociális referens is, akinek a munkaköre a szociális feladatellátás mellett a közoktatást is lefedte, azonban a térségi szociális intézmények megalakulásával, a közoktatási feladatok súlytalanságával, illetve a munkatársgyesre menetelével a felelősségi körébe tartozó referensi feladatok végleg eltűntek a munkaszervezetből.

Az *1. táblázat*ban látható, hogy 2009-ben a társulás bevétele – az előző évi pénzmaradvány nélkül – közel 731 millió forint volt és a vizsgálat évében, 2010-ben ennél valamivel több bevétellel, bő 772 és félmillió forinttal számoltak. A tervezett bevétel annak ellenére emelkedett, hogy a szociális ellátási normatíva az intézmények szabályozásában bekövetkezett változás miatt[1] közel 50 millió forinttal csökkent. A növekedést az a 122 millió forint pályázati forrás magyarázza, amit a társulás a fenntartásában működő Ceglédi Családsegítő Szolgálat és Gyermekjóléti Központ felújítására nyert a Közép-magyarországi Operatív Program által kiírt ROP pályázaton.

2009-ben a társulás működését biztosító bevétel három pilléren nyugodott. Legnagyobb részét – a keret több mint felét – a költségvetési támogatás biztosította, az intézmények működési bevételei (térítési díjak) adták a bevétel egyötödét, míg az önkormányzatok hozzájárulása a szociális szolgáltatás fenntartásához hozta a bevétel egytizedét. A költségvetési támogatások 80 százalékát(!) a szociális ellátás normatívája jelenti, melynek elérése motiválta a társulást két szociális intézménye – a Ceglédi Kistérségi Szociális Szolgáltató és Gyermekjóléti Központ és az abonyi székhelyű Ceglédi Többcélú Kistérségi Társulás Humánszolgáltató Központ – megalakítására.

A társulás több mint 48 és fél millió forintot csak „átfuttat" a számláján. Ily módon jutnak hozzá a kistérségi kiegészítő normatívához a térség intézményi társulásban működő iskolái, a szakszolgálatot végző intézmények fenntartói és az intézményi társulás keretében fenntartott albertirsai szociális központ is.

1 A szabályozás szigorította az idősek otthonába felvétel feltételeit, lassítva a szabad intézményi helyek betöltését.

A TÉRSÉG KÖZOKTATÁSA 1990 ÉS 2009/2010 KÖZÖTT

A kilencvenes évek elején az oktatás intézményi szerkezetében bekövetkezett legjelentősebb változást a kistelepülések körzetesített iskoláinak önállósodása, valamint a fenntartói pluralizmus kialakulása jelentette. Az ezer főnél kevesebb lélekszámú települések (Mikebuda, Kőröstetétlen) megteremtették a nyolc évfolyamos iskola működésének feltételeit. A kilencvenes években a kistérség valamennyi önkormányzata helyben biztosította az óvodai és az iskolai ellátást.

A két önállósodó iskolánál nagyobb hatása volt a kistérségben az egyházi fenntartású intézmények megjelenésének. A térségben 1992 és 1994 között kapták vissza a történelmi egyházak egykori oktatási intézményeik épületét, ami Abony kivételével mind a három városban lehetővé tette, hogy újra nyissák óvodáikat, iskoláikat.

> Albertirsán az evangélikus egyházközség két óvodát tart fenn, egyet Albertin és egyet Irsán. Cegléden 2009-ig az önkormányzat mellett csak egy alapítvány vállalt óvodai nevelést, de finanszírozási okok miatt a feladatellátást átadta a római katolikus egyháznak (Váci Egyházmegye Ordináriusa), és katolikus óvoda nyílt Nagykőrösön is. A református egyházközség sem mondott le az óvoda működtetéséről, melyhez az önkormányzattól szeretett volna átvenni intézményt, azonban az egyeztető tárgyalások 2010-ben még nem zárultak le.
>
> A közel két évtizede újraindított és történelmi hagyományokkal rendelkező protestáns egyházi iskolák idővel a városok elit intézményeivé váltak. Ez a folyamat már a kilencvenes években végbement Albertirsán (evangélikus) és Nagykőrösön (református), míg Cegléden (református) csak az elmúlt években jelentkezett. A katolikus egyház is iskolát nyitott Cegléden és Nagykőrösön is.

A kistérségben a vizsgálat időpontjában kilenc gimnázium és szakközépiskola működött. A középfokú oktatás fenntartásából Abony kivételével kivonult Cegléd és Nagykőrös önkormányzata, átadva a feladatellátást a megyei önkormányzatnak.[2] Nagykőrösön a református egyház négy- és hat évfolyamos gimnázium mellett szakképzőt is fenntartott, míg a térségközpont, Cegléd szakképzésébe nonprofit szervezetek is bekapcsolódtak.[3]

A másik, az utóbbi évtizedben elharapózó változást az önálló intézmények szervezeti összevonása, a közös igazgatású, többcélú intézmények szaporodása jelenti. A kilencvenes évek közepén jelentek meg az általános művelődési központok (óvoda, iskola és művelődési ház és/vagy könyvtár), amelyek a szakmai szempontoktól függetlenül is csökkentették a fenntartási és menedzsment költségeket. A legutolsó szervezeti összevonást Ceglédbercel

2 Cegléden négy, Nagykőrösön egy gimnázium, illetve szakközépiskola fenntartói jogát adta át az önkormányzat a megyei önkormányzatnak.
3 A Gobbi Hilda Színjátszó Alapítvány által fenntartott Patkós Irma Alapítványi Művészeti Szakközépiskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, valamint a Tanulni egy életen át Alapítvány fenntartásában működő Gubbody Ferenc Szakképző Iskola.

képviselő-testülete hajtotta végre 2009-ben az óvoda és iskola egy szervezeti keretbe szervezésével. A térség falvai közül hat döntött az ÁMK létrehozása mellett. A városok közül csak Cegléd hozott határozatot az általános iskolák számának csökkentéséről, a Külterületi Iskolát megszüntették, tagintézményeit a belterületi iskolákhoz csatolták.

A térségben a legkisebb település is helyben biztosítja az óvodai ellátást. A stagnáló-csökkenő gyerekszámra a falvak csoportösszevonással reagáltak, míg a városokban intézmény-összevonásokra került sor, amelynek következtében intézményi szinten nőtt az óvodai csoportok száma. A csoportszám növekedését az egyházi fenntartású óvodák létszámbővülése (Albertirsa, Nagykőrös), valamint a ceglédi Örkény úti óvoda 2008. évi megnyitása magyarázza.

A demográfiai apadást jelzi a tanulói létszám folyamatos csökkenése. 2008-ban 1015 diákkal kevesebb tanult az általános iskolákban, mint 2004-ben. A csökkenés mértéke megfelel 38 darab huszonhét fős osztálynak. A falvak átlagosan két osztálynyi gyereket vesztettek, míg a városok közül Nagykőrös és Cegléd gyerekszáma csappant meg a legnagyobb mértékben (lásd *2. táblázat*).

A gyerekek számának csökkenése, s az ebből adódó finanszírozási gondok ellenére a közoktatás-szervezésben kevés változás figyelhető meg. A kistérség 2004-ben dolgoztatta ki a települések közoktatási intézményeinek társulási, együttműködési kereteit.[4] Az önkormányzatok nem kívánták megalakítani a többcélú társulást, de a dokumentum ajánlásai között megjelent az intézmények, a pedagógusok, a vezetők közötti információáramlást, a szakmai egyeztetést szervező „önirányító rendszer" létrehozása. Az iskolavezetők már a kilencvenes években létrehozták az igazgatók fórumát a szakmai együttműködés biztosítására, de a kezdeményezés lassan elhalt. Napjainkban az egyetlen szervezett összejövetel a tanév kezdetéhez kapcsolódik, amikor a ceglédi humániroda vezetője a tanügyi kérdésekről szóló eligazító előadására – az igazgatók kérésére – a térség valamennyi iskolájának vezetőjét meghívja.

2008-ban a többcélú társulás kötelező feladatainak megfelelően elkészíttette a kistérség közoktatás-fejlesztési intézkedési tervét, amely nem reflektált sem a regionális közoktatás-fejlesztési stratégiára, sem egyetlen más térségfejlesztéssel foglalkozó regionális programra; még formailag sem jelentek meg hivatkozások a regionális tervezési dokumentumokra. Az intézkedési terv létszám- és költségszámítások alapján elemezte minden óvoda, iskola helyzetét, és mutatta be a lehetséges intézményi társulások összetételét és várható előnyeit.[5] Az elemzés kimutatta, hogy Nagykőrös kivételével egyetlen fenntartó iskolája sem felelt meg maradéktalanul az átlaglétszám követelményeinek. Ezért a szakértők a közoktatási feladatok ellátása és a magasabb támogatás elérése érdekében intézményi társulások

4 Kistérségi közoktatási feladatellátást támogató intézményi társulás kialakítása, az együttműködés kereteinek kidolgozása, fejlesztése a Ceglédi kistérségben. OKKER Pedagógiai Szolgáltató Intézet, Cegléd, 2004.

5 A Ceglédi Többcélú Kistérségi Társulás Közoktatási Intézkedési Terve. OKKER Pedagógiai Szolgáltató Intézet, Cegléd, 2008.

létrehozását ajánlották, mely nem érintette Nagykőrös, ahol a korábbi összevonások miatt magas átlagos osztálylétszámokkal működtek az iskolák.[6]

Ennek ellenére csak Nyársapát és Csemő írt alá társulási megállapodást. Kocsér és Jászkarajenő képviselő-testülete is támogatta a társulás létrehozásának gondolatát, mert intézményeik fenntartásához évről évre emelkedő összeggel kellett hozzájárulniuk az önkormányzati költségvetésből. A tárgyalások mégis zátonyra futottak, mert nem tudtak megegyezni a közös intézmény székhelyében. Az alacsony tanulólétszáma miatt önállóságát feladni kénytelen Kőröstetétlen számára a Ceglédi Református Egyházközséggel kötött feladatellátási szerződés kedvezőbb feltételeket biztosított, mint a térségközpont önkormányzatával történő társulás, ezért az előbbit választotta. Az iskola a Református Általános Iskola nyolc évfolyamos tagintézményévé vált. Lényegesen jobban járt így, mert a Ceglédhez csatlakozás feltétele a felső tagozat megszüntetése és a helyben maradó alsó tagozatos osztályok összevonása lett volna.

„A KISTÉRSÉG LÉTE FÜGG TŐLE…" – A PEDAGÓGIAI SZAKSZOLGÁLAT

A társulás bejegyzése és a kistérségi normatíva igénylésének leadása között rendelkezésre álló egy hónap arra sarkallta a kistérséget, hogy azt a két kötelező pedagógiai szakszolgáltatást vállalja, melyek szervezése, koordinálása nem igényelt különösebb energiaráfordítást a munkaszervezettől. Így a továbbtanulási és pályaválasztási tanácsadás, továbbá a gyógytestnevelés mellett döntöttek; a logopédiai szolgáltatás rendszere már a társulás megalakulása előtt kiépült a térségben. A pályaválasztási tanácsadást a legtöbb iskola biztosította nyolcadikos tanulói számára, a gyógytestnevelést a testnevelő tanárok bevonásával kívánták megszervezni. A megyei Munkaügyi Központtal kötöttek szerződést a pályaválasztási tanácsadás ellátására, azonban a Magyar Államkincstár (MÁK) ellenőrzése során kiderült, hogy a Munkaügyi Központ nem felel meg a feltételeknek. A pályaválasztási tanácsadás kiesésével veszélybe került a többcélú társulás léte és a kiegészítő normatívák elérése, ezért a kistérségi szinten vállalt feladatok közé beemelték a logopédiai szolgáltatás szervezését is olyképpen, hogy az azt nyújtó iskolákra építették az ellátási körzeteket (lásd *3. táblázat*). A társulás kötött feladatellátási szerződést az iskolát fenntartó önkormányzatokkal, de a kistérség tanácsi határozatban rögzítette, hogy a feladatellátásért a normatíván felül nem kérhetnek magasabb díjazást. Miután a társulás elhárította, hogy a szolgáltatás eszközigényének kielégítését magára vállalja, az önkormányzatok és a szolgáltató közötti megállapodástól függ, hogy a foglalkozásokhoz szükséges eszközök rendelkezésre állnak-e vagy sem.

6 A szakértői javaslat öt intézményfenntartó társulást javasolt: (1) Abony, Tápiószőlős és Újszilvás; (2) Albertirsa, Ceglédbercel, Dánszentmiklós; (3) Cegléd, Kőröstetétlen, Mikebuda; (4) Nyársapát, Csemő; (5) Törtel, Kocsér, Jászkarajenő. (A javasolt fenntartói társulások központja az elsőként felsorolt település lett volna.)

A pályaválasztási tanácsadásban jelentkező szabálytalanságokra történő rámutatás arra figyelmeztette a társulást, hogy ha nem működik az előírásoknak megfelelően, elvesztheti összes kiegészítő normatíváját.[7] Ezért rendelték meg a szolgáltatások szakmai átvilágítását, mely a gyógytestnevelésnél komoly szakmai hiányosságokat állapított meg. Hiányoztak a szakorvosi igazolások, nem vezettek szakmai naplót, a gyerekekről egyéni lapokat, a foglalkozásokat tartó tanárok többsége pedig nem rendelkezett a szükséges képzettséggel, miközben szakképzett pedagógusok szabad kapacitása maradt kihasználatlan.[8]

A gyógytestnevelést – a logopédia mintájára – ellátási körzetekre, „csomópontokra" telepítették; a szolgáltatáshoz szükséges gyógytestnevelők az iskolák testnevelő tanárai közül kerültek ki. A felülvizsgálat kedvezőtlen eredményei ellenére a társulás változatlan szolgáltatói körrel hosszabbított szerződést, arra hivatkozva, hogy az átvilágítás sem javasolta a változást. A ceglédi körzet feladatellátásával továbbra is a Pest Megyei Önkormányzatot bízták meg, feltételezve, hogy a megyei önkormányzat a ceglédi Losontzi István Általános Iskolához delegálja a feladatot. Időközben a megye egyetlen intézménybe[9] vonta össze a szakszolgálatokat és a két, tanulási képességet vizsgáló bizottságot is. A megyei önkormányzat a központot Szentendrén, a kistérségtől 100 kilométer távolságban alakította ki. Hogy szerződésben vállalt kötelezettségének eleget tudjon tenni, az intézmény alapító okiratába felvette a gyógytestnevelést, amelynek ellátása a szentendrei központ feladata lett. A szakmai ismeret és tapasztalat hiánya, valamint a nagy távolság együtt akadályozta a szervezést, a felmerülő problémák gyors megoldását, de nem kedvezett a speciális eszközök hiánya sem, amelyekre az önkormányzatok nem voltak hajlandók forrást biztosítani. Nem csoda, hogy a gyógytestnevelést nem sikerült teljes térbeli lefedettséggel megszervezni; olyannyira nem, hogy a kistérség településeinek közel felét tömörítő ceglédi körzetben csak a ceglédi iskolások számára szerveztek egyetlen csoportot.

A minden településen elérhető logopédiai ellátás térségi szintre emelésével is voltak fennakadások: előfordult, hogy hónapos késésekkel indították a szolgáltatást, vagy a szükséges szakemberlétszámot nem tudták biztosítani. Kiderült: a logopédusok túlterheltek, a foglalkozásra kialakított terem nem mindig felel meg a szakmai követelményeknek. A finanszírozott óraszám kevés, miközben érezhetően emelkedik a beszédhibás és beszédhibásan iskolába kerülő gyerekek száma. Hiába jelezték a kedvezőtlen változást az intézmények és kérték a foglalkozások óraszámának emelését, a társulás finanszírozási gondokra hivatkozva nem változtatott.

7 Ceglédi Többcélú Kistérségi Társulás jegyzőkönyve. 2008. szeptember.

8 Forrás: Knyihárné Gaika Judit: *Szakértői tanulmány a Ceglédi Többcélú Kistérségi Társulás szakszolgálati feladatellátásáról.* Diszkalk Továbbképző, Fejlesztő Betéti Társaság, Kecskemét, 2009.

9 Pest Megyei Önkormányzat Nevelési Tanácsadó, Gyógypedagógiai Intézet és Tanulási Képesség Vizsgáló Intézete.

„A logopédiáért kapott normatíva elegendő, nem kell hozzátenni. A társulásnak az a lényege, hogy a normatíva elegendő, abból meg lehet oldani. Ha még fizetni kellene, akkor miért érné meg a társulás, miben különbözne, akkor fizetjük mi, ahogy korábban is tettük, de akkor nem kell társulni. Sajnos az egyéni kívánalmakat nem lehet figyelembe venni, nem igazodhat hozzá a szolgáltatás, ha valakinek ez az óraszám kevés, akkor még mindig elviheti a gyereket be Ceglédre vagy Nagykőrösre, de saját zsebéből kell fizetni" *(polgármester, Csemő).*

Az idézett állásfoglalás szellemében az ellátások térbeli kiterjedtségét, szakmai színvonalát, eszközellátottságát, valamint a biztosított óraszámot is a térségi normatíva összege határozza meg, az önkormányzatok saját költségvetésükből nem egészítik ki a rendelkezésre álló keretet. Mivel a továbbra is akadozó szolgáltatások veszélyeztették a társulás összes kiegészítő normatívájának elérését, ezért vállalták újra a pályaválasztási tanácsadás szervezését, melynek ellátására a Dél-Pest Megyei TISZK-kel kötöttek szerződést.

KÉNYSZEREK ÉS LEHETŐSÉGEK: NÉHÁNY PÉLDA AZ INTÉZMÉNYFENNTARTÁSRA

A továbbiakban néhány, nagyon különböző jellegű, méretű település példáján mutatjuk be az intézményfenntartás egyre súlyosbodó nehézségeit, a helyi döntéseket és azok hátterét. Az egyik példa maga a térségi központ, Cegléd, egy kis híján negyvenezres alföldi mezőváros. A másik a Cegléd tőszomszédságában fekvő Mikebuda, egyben a kistérség legkisebb települése. Ezek mellett két társuló község: Csemő és Nyársapát iskolaügyéről szólunk.

„A TÖBBCÉLÚ A VÁROSNAK SEMMIT SEM NYÚJT…"

KÖZOKTATÁS-SZERVEZÉS A KISTÉRSÉGI KÖZPONTBAN

A kilencvenes évek elején a református és a katolikus iskolák[10] újraindításával a térségközpontban, Cegléden csak három általános iskola maradt önkormányzati fenntartásban: az elitnek tartott Táncsics Mihály Általános Iskola, a város lakótelepére alapított Várkonyi István Általános Iskola, valamint a kiterjedt tanyavilágban élő gyerekek oktatását ellátó Külterületi Általános Iskola.

Ez utóbbi intézmény a várost egykor körülvevő 13 tanyasi iskolát fogta át, de 2010-ben már csak az Örkényi úti, valamint a Budai úti tagintézményekben tanítottak nyolc évfo-

10 Az önkormányzat visszaadta az egyházaknak egykori iskolaépületeiket, a Református Általános Iskolában 1992-ben, a Szent Kereszt Katolikus Általános Iskolában 1993-ban indult újra az oktatás.

lyamon, nagyon alacsony létszámú osztályokban. Az ezredfordulón készített számítások szerint a tanulók alacsony száma miatt a tagintézmények fenntartási költségeinek csak mintegy harminc százalékát fedezte a normatíva, így az önkormányzat többször kezdeményezte az iskola megszüntetését, később a felső tagozatos gyerekek belterületi iskolákban tanítását, de a tanári testület által támogatott szülői ellenálláson minden kezdeményezés megfeneklett.

A szükséges változtatást nemcsak a fenntartás magas költségei indokolták, hanem az iskolák között kialakult szegregáció is: az Örkényi úti tagintézmény tanulóinak négyötöde halmozottan hátrányos helyzetű, roma tanuló. A szegregáció megszüntetése, a gyerekek városi iskolákban tanulása, a teljes integráció megvalósítása azonban senkinek sem volt érdeke. A szülők ragaszkodtak a közeli iskolához, mert nem tudták fizetni az utazás költségeit és a gyerekek szegényes öltözékén sem tudtak változtatni, féltették gyermekeiket a kiközösítéstől. A rendkívül gyenge tanulmányi eredmények, a tudásbeli különbségek, valamint a magatartásbeli problémák miatt a tanári kar sem tartotta jó megoldásnak a gyerekek beutaztatását, ráadásul az intézményekben is folyamatosan emelkedett a problémás magatartású tanulók száma. Akadályozta a fenntartó elképzelésének megvalósítását az Örkényi úti tagiskola EU-pályázati forrásból finanszírozott felújítása, az 50 férőhelyes óvoda építése és a fenntartásra vállalt öt éves kötelezettség is. Az önkormányzat törekvését a városi iskolákban tanuló diákok szülei sem fogadták el, és még a megbeszélések kezdetén elkezdődött az integráció elleni aláírásgyűjtés, de a rövid időn belül meghozott döntés ismeretében a tiltakozás okafogyottá vált. 2007-ben megszületett a megegyezés: az önkormányzat megszüntette a Külterületi Iskolát, és annak két tagintézményét belterületi iskoláihoz csatolta.

A Várkonyi István Általános Iskolába tagolódott be a Külterületi Iskola Örkényi úti tagiskolája, a másik, a falusias környezetben működő, de gyógypedagógiai összevont osztállyal is rendelkező Budai úti Iskola a Táncsics Mihály Általános Iskola tagintézménye lett. Ez a megoldás nemcsak a gyerekek helyben tartását, a szakos lefedettség biztosítását tette lehetővé, hanem a nagy létszámú központi iskolák ellensúlyozták a két tagintézmény rendkívül alacsony létszámát is (lásd *4. táblázat*).

Az átszervezés nem szüntette meg a szegregációt, csak „láthatatlanná" tette az új tagintézményi rendszer kialakításával. A város egyik vezetője a képviselő-testület ülésén a következőképpen magyarázta a változásokat: „Nincs szegregáció, így jogosulttá váltunk az integrációs normatívára is. Az iskolán belül a tagintézményre nem mondhatják, hogy szegregáció; nem szegregáció, hanem területi sajátosság."

Az átszervezés lényegi változásokkal párosult: biztosítani tudták a szakos lefedettséget, javítottak az eszközellátottságon is. Emellett érdemi változás várható az óvodáztatásban: az EU-forrásból finanszírozott új, 50 férőhelyes, két vegyes csoporttal működő óvoda a halmozottan hátrányos helyzetű roma kisgyerekek számára olyan szocializációt biztosít, melynek kedvező hatása a kutatáskor első osztályos tanulók iskolai eredményeiben már jelentkezik, de tényleges áttörést az elkövetkezendő években várnak a szakemberek.

Az egyházi iskolák megjelenésével, az önkormányzati intézmények számának csökkenésével elkerülhetetlenné vált a beiskolázási körzetek átrajzolása. Az új határok meghúzása nemcsak az iskolák beiskolázási körzetének nagyságát növelte, hanem a térség társadalmi összetételét is átalakította. A módosítás legérzékenyebben a térségközpont elit általános iskoláját érintette, mert körzetéhez csatolták a város úgynevezett szocpol telepét is, ahol a cigány lakosság koncentrálódik. A kedvezőtlen társadalmi változások hatásai már az elmúlt évtized közepén jelentkeztek, részben a gyerekek számának csökkenésével, részben a Református Általános Iskola beiskolázási stratégiájának gyökeres átalakulásával.

Az iskoláskorú gyerekek számának csökkenésével párhuzamosan évről évre erősödött a beiskolázási verseny az önkormányzati és az egyházi fenntartású iskolák között, amit a városi iskoláknál a körzethatárok átjárhatósága és a szabad iskolaválasztás mellett a tagozatos osztályok léte is erősített. Az önkormányzat, hogy az iskolái közötti verseny kiéleződését megakadályozza, közbelépett és a törvényi előírásnak[11] megfelelően 2006 óta csak akkor engedélyezi körzethatáron kívüli tanuló felvételét, ha a körzet összes diákja már beiratkozott. Az iskolák kezében az emelt szintű oktatás maradt az egyetlen eszköz, melylyel nem körzetükben lakó diákok felvételét biztosíthatják. A Várkonyi István Általános Iskola nyelv és matematika tagozatos osztályai iránt nem csökkent az érdeklődés, de ugyanez már nem mondható el a Táncsics Mihály Általános Iskoláról. A nyelvi és zenei tagozatot fenntartó intézményben az ének-zene osztályba beiratkozó diákok száma folyamatosan apadt, ezért döntöttek az informatika emelt szintű oktatása mellett. Az informatika csoportbontásos tanítását is tartalmazó pedagógiai programot az önkormányzat elfogadta, de amikor szembesült annak anyagi vonzatával, kötelezte az iskolavezetést a program módosítására, a csoportbontás megszüntetésére.

A gyerekekért folytatott versenyben részt vevő másik felet az egyházi iskolák képviselik. Mellettük szól a jól kiépített oktatási infrastruktúra, a megfelelő, illetve új épület(ek), az eszközellátottság, míg az önkormányzati iskolák épületállaga folyamatosan romlik; a II. világháború előtti „öreg" iskolarészek lepusztulását pénzhiány miatt nem tudják megakadályozni. Az egyházi iskolák versenyelőnyét biztosítják az eltérő felvételi kötöttségek is. Az önkormányzati iskola ugyanis a beiskolázási körzetből köteles mindenkit felvenni, míg az egyházi iskolák lakóhelytől függetlenül válogathatnak a gyerekek között. 2010-ben a város négy iskolája között a beiskolázási verseny annyira kiéleződött, hogy az önkormányzat nem engedélyezte számukra az óvodai bemutatkozó foglalkozásokat. A Református Általános Iskola jól szervezett felvételiztetésen – pszichológus, logopédus részvételével – szűri a gyerekeket, míg az önkormányzati intézményekben induló első osztályosok képesség szerinti összetételét a beiskolázási körzet társadalmi, kulturális, etnikai szerkezete határozza meg.

11 2005. évi CXLVIII. törvény az oktatást érintő egyes törvények módosításáról, 66. §.

„Az egyházi iskolák nem vagy csak egy-egy cigány gyereket vesznek fel, de nekünk itt van a szocpolos telep, ahol cigányok élnek, és a cigány gyerekek száma és aránya emelkedik az iskolában. A tanító kollégák mesélték, hogy az elsős bemutatkozó szülői értekezleten öt szülő állt fel és ment el, amikor meglátta, hogy cigány is lesz az osztályban. A gyerekeket átvitték a reformátusba" *(iskolaigazgató, Cegléd).*

Az önkormányzati iskolák szakmai munkáját a kompetenciamérés országos, illetve városi átlag körüli vagy annál magasabb átlagértékei is alátámasztják, azonban a szakmai teljesítmény nem befolyásolja a szülők iskolaválasztási döntését. Az önkormányzat, hogy gátat szabjon az iskolák közötti szelekció erősödésének és biztosítsa a növekvő számú, sajátos nevelési igényű tanulók intézmények közötti egyenletesebb elosztását, 2010-ben új megállapodást kötött az egyházi fenntartókkal. Az egyházi iskolák vállalták, hogy az első osztályba felvett gyerekek egynegyede tartozzon a sajátos nevelési igényű tanulók sorába, és kötelezettségüknek eleget is tesznek, ám ezzel az etnikai szelekció folyamata nem állt meg.

„A szocpol telep miatt a cigány gyerekek száma folyamatosan emelkedni fog, már most [2010 tavasza] van olyan első osztály, ahol a cigányok aránya közel háromnegyed. Ezt a gondot nem lehet az SNI-s[12] gyerekek arányos szétosztásával kezelni, mert a szocpol telep marad, az iskolának nemcsak a tagozattal kell foglalkoznia, neki kell megoldást keresni, olyan pedagógiai programot kell bevezetni, mely biztosítja a felzárkóztatást" – fogalmazta meg a város elvárását az alpolgármester.

A KÖZOKTATÁS FINANSZÍROZÁSA CEGLÉDEN

A többcélú kistérségi társulás előnyeinek és hátrányainak mérlegelése során a ceglédi képviselő-testületben felmerült az intézmények átadásának lehetősége is, azonban a város közgyűlése végül az önállóság megtartása mellett döntött. Az intézményeit önállóan fenntartó város azonban mégsem függetlenítheti magát a társulástól. A pedagógiai szakszolgálat kistérségi normatívájára ugyanis csak akkor jogosult, ha iskoláiban teljesíti a kistérségre törvényben meghatározott átlaglétszámot. A Külterületi Általános Iskola tagintézményeinek 2007-es integrálása után azonban a tagintézmények alacsony létszámát még rövid távon sem sikerült ellensúlyozni: 2010-ben Cegléd nem felelt meg a létszámfeltételeknek, így elesett a pedagógiai szakszolgálat működtetését támogató kiegészítő normatívától.

A költségvetés tervezésekor a feladatfinanszírozási rendszer teljes körű bevezetéséről 2007-ben hozott határozatot a képviselő-testület. Az igen bonyolult számítás lényege az,

12 SNI: sajátos nevelési igényű.

hogy a fenntartó feladatot finanszíroz, meghatározva a számításhoz a paramétereket, így az osztály- és napközis létszámokat, az egy takarítóra eső terület nagyságát és az üzemeltetés egyéni sajátosságait (pl. fűtési rendszer). A finanszírozott csoportlétszám (lásd *5. táblázat*) számításánál a fenntartó mozgásterét a törvény szabta átlag- és maximális létszámhatárok, továbbá a kötelező óraszám határolják be.

> „Ez nagyon bonyolult rendszer, (…) grammra pontosan megvan, hogy mennyi a bér. Egy sarkalatos pont van benne, az átlag osztálylétszám, mert arra sarkallja, hogy tessék emelni a létszámot, mert nem mindegy, hogy mennyit kapsz; ha magas az átlaglétszámod, akkor még van is a bérben egy kis tartalék, tudsz jutalmazni vagy másként gazdálkodni. De amit a törvény kötelezőnek előír, mi azzal az órával számolunk, így nagyon precíz számításként jön ki, hogy hány tanárra van szükség" *(Humán Iroda vezetője, Cegléd).*

A feladatfinanszírozás a fenntartó számára átláthatóvá és összehasonlíthatóvá teszi az intézmények gazdálkodását, azonban a problémát leszűkíti a törvény által előírt kötelező óraszámokra – igaz, tagozatonként 32-32 órát biztosít –, a tanórán kívüli szolgáltatásokat nem finanszírozza (azt az iskolának kell kigazdálkodni, ha tudja) vagy a szolgáltatás minőségét gyengíti a magas létszámmal (a tényleges napközis csoportlétszám 33 fő).

A rendszer az iskolákat az osztálylétszámok emelésére ösztönzi, melynek eredményeként a 2008/2009-es tanévben az önkormányzat engedélyezte a maximális létszámhatár túllépését: voltak felső tagozatos osztályok, melyek 32-36 tanulóval működtek. A fenntartó gyakorlatát kettőség jellemzi: az intézmények székhely iskoláiban minél magasabb létszámú osztályok kialakítását várja el az igazgatóktól, ugyanakkor továbbra is finanszírozza a kevés tanulóval működő tagintézményeket is.

A rendszer keretében az önkormányzat nem engedélyezte új csoportbontásos oktatás indítását és elvette a bújtatott többletórákat. A feladatfinanszírozási rendszer bevezetése különösen a Táncsics Iskolát érintette érzékenyen.

> „Közölték velem, hogy három lépcsőben csökkenteni kell az óraszámot, első lépcsőben 44 órát, februárban 33 órát kellett és szeptembertől száz valamennyit kell levennem, tehát rengeteget. Ez alapján nagyon örülök, ha a 22 órát mindenkinek oda tudom adni. Se korrepetálás, se felzárkóztatás, se szakkör"– panaszolta az igazgató.

Az iskola csak a napközis csoport összevonásával, státusz szüneteltetésével, a túlóradíjkeret radikális csökkentésével és a dologi kiadások (szakkönyvek, fénymásolás, folyóiratok, munkaruha stb.) visszaszorításával tudta a fenntartó által elvárt megtakarítást elérni.

A 2011. évi költségvetés tervezésekor a fenntartó már csak az előző évi hozzájárulást biztosította, miközben az intézmények normatív támogatása csökkent. A feladatfinanszírozási rendszerben rejlő költségcsökkentő mozgástér 2010-re beszűkült; mint a város egyik veze-

tője mondja: „mindig szorítjuk lejjebb a költségeket, de van egy határ, ami alá már nem lehet menni." A hatékony gazdálkodás legnagyobb akadályát az alacsony létszámmal fenntartott tagintézmények osztályai jelentik, de a szerkezet megváltoztatása társadalmi feszültséggel járna, amit az önkormányzat nem vállal.

A CEGLÉD–MIKEBUDA KÖZOKTATÁSI INTÉZMÉNYI TÁRSULÁS

„AZ ÖNHIKI VOLT A TÉT..."

A többcélú társulás még meg sem alakult teljes körűen, amikor elkezdődtek a tárgyalások Cegléd és a 800 fő lélekszámú Mikebuda között a társulásról. A hetvenes évek körzetesítése óta Mikebuda felső tagozatos tanulói Albertirsa iskolájába jártak, de a kilencvenes évek elején a falu megteremtette a helyben tanulás fizikai feltételeit, és vállalta költségterheit, annak ellenére, hogy az óvodás korú gyerekek alacsony, 14 fő körüli száma jelezte a várható létszám- és fenntartási gondokat. Az önálló intézmények fenntartási költségeinek szűkítését szolgálta az Általános Művelődési Központ (ÁMK) létrehozása, mely 1,5 státusszal csökkentette a fenntartó kiadásait, de az iskola 13 tanárral és két technikai személyzettel tovább működött.

Az iskola fenntartását a kedvezőtlen finanszírozás ellenére is vállalta az önkormányzat, azonban 2007-ben az iskola létszáma miatt elveszthette volna jogosultságát az önhibájukon kívül hátrányos helyzetbe került önkormányzatok támogatására (ÖNHIKI),[13] mely azzal a veszéllyel járt, hogy 13 millió forintos hiányának legalább részleges pótlását sem tudja biztosítani. Mikebudának nagy létszámú iskolával rendelkező önkormányzattal kellett társulnia, hogy a székhely iskola ellensúlyozhassa az alacsony osztálylétszámot, mert a nyolc évfolyamot továbbra is helyben akarta tartani. Az egykori gesztor, Albertirsa nem akart tagintézményi szerkezetet kialakítani, míg a ceglédi önkormányzat kezdeti elképzeléséhez illeszkedett Mikebuda szándéka.

A város költségvetési helyzetét javította volna, ha iskoláit beviheti a többcélú társulás fenntartásába, de ehhez szükség lett volna a települések legalább felének csatlakozására is. Ebben a szellemben indult a tárgyalás Mikebudával is, azonban hamar világossá vált, hogy a kistérségi fenntartású iskola megalakítását egyetlen település képviselő-testülete sem támogatja, beleértve Ceglédét is.

2007-ben a két önkormányzat aláírta a közoktatási intézményi társulásról szóló megállapodást. A mikebudai Hidvégi Lajos Általános Iskola és Óvoda a ceglédi Táncsics Mihály Általános Iskola és Óvoda nyolc évfolyamos tagintézményeként működik tovább úgy, hogy a fenntartói jogokat Cegléd gyakorolja, a mikebudai önkormányzat pedig biztosítja a norma-

13 2006. évi CXXVII. törvény a Magyar Köztársaság 2007. évi költségvetéséről. 6. számú melléklet (A helyi önkormányzatok működőképességének megőrzését szolgáló kiegészítő támogatások). Lásd még a kötet Függelékét.

tíván felüli költségeket. A két intézmény okiratait egységes szerkezetűvé dolgozták át, figyelve arra, hogy a kistelepülés iskolájának életében ne legyenek törések.[14]

A mikebudai tagintézmény évek óta tartó, folyamatos létszámcsökkenése az egyesülés ellenére tovább folytatódott (lásd *6. táblázat*). A 2007/2008-as tanévben az 1–4. évfolyam 33 tanulóval működött, 2 tanévvel később 23-mal. Az 5–8. évfolyamon ennél kisebb volt a létszámcsökkenés (a két időszakban 38, illetve 36 fő), az átlagos osztálylétszámok azonban itt 10-ről 9-re csökkentek.[15] A 2009/2010-es tanévben az iskola csak három tanulóval tudta volna indítani az első osztályt, amit a ceglédi fenntartó nem engedélyezett. Így a gyerekek tovább maradtak az óvodában, azonban ezzel sem oldódott meg az első osztály kérdése. A 2010/2011-es tanévre a településen öt kisgyereket írattak be a mikebudai, hármat az albertirsai iskolába. A tragikusan alacsony létszám ellenére a képviselő-testület az első osztály elindítása mellett döntött.

A két fenntartó eltérő törekvése a tagintézmény sorsáról nem új keletű. Már 2008-ban készült egy előterjesztés, melyben Cegléd a kedvezőbb finanszírozásra hivatkozva ajánlotta az 1–4. évfolyam helyben tartását és a felső tagozat Táncsics iskolába integrálását.[16]

> „Mindent végiggondoltunk, a gyerekeket elosztottuk az osztályokba, már csak a gyerekek szállítását kellett szervezni; úgy volt, hogy a kistérség vesz iskolabuszt, mikor kiderült, hogy a mikebudaiak továbbra is helyben tartják a nyolc osztályt" – emlékszik vissza az iskolaigazgató.

Cegléd nem érdek nélkül szorgalmazta a mikebudai felső tagozat integrálását saját iskolájába: a mikebudai gyerekek ellensúlyozták volna a Táncsics ceglédi tagintézményének alacsony létszámát, biztosítva a szükséges átlagos osztálylétszám elérését. Ám az előterjesztés hatalmas vihart kavart a faluban, a tanárok, a szülők és a képviselő-testület is ragaszkodott a nyolc osztály megtartásához, annak ellenére, hogy a változatlan fenntartás irreális mértékű költségvetési teher, és nemcsak fejlesztésre, de karbantartásra se marad forrás.

„A KISISKOLA CSAK NYERT A TÁRSULÁSSAL…"

A székhely iskola magas létszáma, erős szakmai háttérrel rendelkező intézményvezetése és nem utolsó sorban a fenntartói jogokat gyakorló város külső kontrollja kedvező változásokat indított el a mikebudai tagintézményben.

14 Táncsics Mihály Általános Iskola és Óvoda Minőségirányítási Programja. Cegléd, 2008.
15 Forrás: Táncsics Mihály Általános Iskola és Óvoda, Cegléd.
16 Cegléd Város Önkormányzatának képviselő-testületi jegyzőkönyve, 2008. június, július.

Az intézmény igazgatója ragaszkodott hozzá, hogy a tagintézmény vezetője rendelkezzen közoktatás vezetői és pedagógiai szakvizsgával. Az anyaiskola arra törekedett, hogy a helyi sajátosságokat (például az órakezdési rendet) megtartsák, a két pedagógiai programot összeszerkesztették, és kidolgozták a kapcsolattartás rendjét, melynek betartása elengedhetetlen a zökkenőmentes működéshez.

A társulás létrejöttekor meglepően nagy mozgás volt a mikebudai pedagóguskarban: volt, aki felmondott, másoknak a szerződését nem hosszabbította meg az önkormányzat. A 14 pedagógusból csak nyolc folytatta munkáját, 4,5 státuszt az önkormányzat megszüntetett. 2010-ben öt kinevezett és három szerződéses pedagógus tartozott a tagintézményhez. Ugyanakkor a társulással sem tudták biztosítani a teljes szakos lefedettséget, csupán részlegesen javították azt. A reáltárgyak oktatását egy, a ceglédi iskola állományához tartozó félállásos nyugdíjas matematika–fizika szakos tanárnő foglalkoztatásával oldották meg, aki kémiát is tanít, az angol- és informatikaórákat az anyaiskola három szaktanára biztosítja. Továbbra is nem szakos tanárok tanítják a földrajzot, a technikát és a rajzot.

A szakos ellátottság részleges javulása ellenére a tagintézmény és a városi székhely iskola eredményei között szakadékszerű különbség van, amit a 2008. és 2009. évi kompetenciamérés eredményei is alátámasztanak.[17] Míg a székhely eredményei az országos átlaghoz közelítenek – a központi iskoláé szignifikánsan jobbak –, a tagintézmény jelentősen elmarad még a községi átlagtól is. Igaz, az iskola eredményeitől függetlenül a pedagógusok kétségbe vonják, hogy a mérés alapján ítéljék meg munkájukat.

> „Megköszönném, ha valaki megmutatná, hol van a mérés eredményei között a mi pedagógiai hozzáadott munkánk, mert erre eddig senki sem tudott válaszolni. A háttérkérdőívet vagy kitölti a szülő, vagy nem, vagy vissza hozza, vagy nem, legtöbbször nem. Pedig a kisiskolák legnagyobb előnye, hogy jobban tudnak a gyerekekkel foglalkozni, rugalmasabbak, és azért nem mindegy, hogy milyen szintről kell a gyereket felhozni…" *(tagintézmény-vezető, Mikebuda).*

A szolgáltatások közül az alsó évfolyamon biztosítják a korrepetálást, a felső tagozaton matematika felzárkóztatás és helyesírás korrepetálás van heti egy-egy órában, a nyolcadik osztályosok számára felvételi előkészítőt tartanak. Működik környezetvédelmi szakkör és a kétórás könyvtári foglalkozást kézműves foglalkozásokkal, filmvetítéssel színesítik. Nincs azonban napközi. Ennél rosszabb helyzetben van a megfelelő szakos ellátottsággal rendelkező ceglédi iskola. A fenntartó annyira lecsökkentette költségvetését, hogy a kötelező órák feletti szolgáltatásokat – korrepetálás, felzárkóztatás, tehetséggondozás, szakkörök – az iskola már nem tudja finanszírozni. A szolgáltatások esetlegessé váltak, mert a tanárok belátásától, egyéni döntésétől függ, hogy korrepetálnak-e, vagy hogy tovább viszik-e a szakköröket ellenszolgáltatás nélkül.

17 Oktatási Hivatal, OKM FIT jelentések, 2008 és 2009.

Mikebuda a társulással nemcsak hozzájutott a 18 millió forint hiányát enyhítő 12 millió forint ÖNHIKI-támogatáshoz, hanem jogosulttá vált a kiegészítő normatívákra is. Az önkormányzat saját hatáskörében hozott költségcsökkentő intézkedéseket – létszámleépítéssel be nem töltött státuszok elvonása, a technikai személyzet közmunkásokkal való kiváltása – és így a társulás induló évében a finanszírozás valóban kedvezően változott (lásd *7. táblázat*).

Mikebuda azzal, hogy ragaszkodott 8 osztályos általános iskolája fenntartásához, egyben azt is vállalta, hogy elesik a tagiskolai támogatástól, amelynek 2008 óta feltétele a legfeljebb hat osztállyal történő működés. 2010-re már a tagintézményként működő óvoda után sem kapták meg a kiegészítő támogatást, a MÁK indoklása szerint azért nem, mert az óvoda az iskolával egy szervezeti egységet alkot, így nem jogosult a támogatásra. Számításaik szerint a tagintézményi kiegészítő normatíva elvesztése hétmillió forintos bevételkiesést jelent az önkormányzatnak. A nyolc osztály helyben tartásával a kedvezőtlen költségvetési feltételek között működő önkormányzat helyzete zuhanásszerűen romlott. Nemcsak az intézmények fenntartásához kell jelentősen magasabb összeggel hozzájárulnia, hanem elvesztették az ÖNHIKI-jogosultságukat is. Az ellenőrzés szigorítása miatt nem folytathatták azt a gyakorlatot sem, hogy a felhalmozásra betervezett, de fel nem használt összeget működésre fordítsák. 2010-ben a normatíván felül 27 millió forintot kellett átadni Ceglédnek,[18] miközben az épületállomány fenntartási és az intézmények 4 millió forint körüli üzemeltetési költségei továbbra is az önkormányzatot terhelték. A kistelepülés irreálisan nagy terhet vállalt, melynek kedvezőtlen hatásai rövid időn belül jelentkeztek. Az önkormányzat folyamatos pénzzavarral küzd, a kiegészítő hozzájárulását több hónapos késéssel utalja át a ceglédi fenntartónak, mely az intézmény működését saját költségvetéséből előfinanszírozza.

> „Megmondtam az összehívott falugyűlésen, hogy ha marad az iskola, akkor mindenünket visz, nem fejlesztésre nem jut, de még egy lapátnyi cementre sem, hogy valamit rendbe tegyünk. Ez iszonyatosan sok pénz, ott, ahol a költségvetési bevétel 67 millió forint, a saját bevételünkhöz viszonyítva még több. Évente helyi adókból 8-10 millió forintnál több nem jön be. Ez hosszabb távon nem tartható fent…" *(polgármester, Mikebuda).*

A mikebudai tagintézmény sorsa a képviselő-testület kezében van, mely évente hosszabbítja a működését. A számítások szerint nem sokkal kerülne kevesebbe, ha a felső tagozatos gyerekek a városi iskola osztályaiban tanulnának, ahol fele annyi figyelmet sem kapnának a tanároktól, mint a kisiskolában. A kisiskola előnyeinek hangoztatása mellett a fenntartó

18 Forrás: Cegléd Város Önkormányzata és Mikebuda Község Önkormányzata finanszírozási megállapodása, 2008, 2009.

eddig kivárt, bízva abban, hogy a felálló új kormány közoktatási és területfejlesztési politikája a falu számára kedvező változást hozhat.

> „Ekkora önkormányzat nem azt csinál, amit szeretne, hanem amit engednek neki. El kellene dönteni, hogy mit akarnak a kistelepülésekkel, nemcsak az oktatásnál, hanem a fejlesztésnél is. Nevetséges kiírások vannak a kistelepülésekre, amit azért a kiírók sem gondolhatnak komolyan. Ezt az évet mindenképpen végig kell vinni, mert már késő változtatni, túl kell élnünk, és túl is éljük, aztán meglátjuk …" *(polgármester, Mikebuda).*

A szülők szabad iskolaválasztási joga azonban rést ütött a tagintézmény helyben tartásában megnyilvánuló egységen, és az első osztályba beíratott tanulók rendkívül alacsony száma intő jel az önkormányzat számára. Amennyiben a szülők növekvő számban kívánják gyerekeiket városi iskolába taníttatni, akkor az önkormányzat nem hajlandó tovább vállalni az iskola helyben tartásával járó finanszírozási gondokat: nemcsak a felső tagozatról mondanak le, hanem az alsó tagozat faluban tartását sem vállalják tovább.

„A HÁTRÁNYBÓL LEHET ELŐNYT IS KOVÁCSOLNI, DE AZ ALAP A BIZALOM…" – CSEMŐ ÉS NYÁRSAPÁT KÖZOKTATÁSI INTÉZMÉNYI TÁRSULÁSA

„TÚL KÖZEL VAN A VÁROS…"

A kistérségi közoktatási intézkedési terv alternatívákat ajánlott eltérő összetételű intézményi társulások megalakítására, azonban a térségben csak Csemő és Nyársapát élt a társulás lehetőségével. A fenntartók döntését szakmai és finanszírozási okok motiválták, a legerősebb tényezőnek mégis az iskolai létszám stagnálása, valamint lassú apadása bizonyult. A nagy kiterjedésű tanyás települések lakosságszámának emelkedése nem érhető tetten az iskolákban, mely Cegléd emelt szintű oktatást biztosító intézményeinek könnyű elérhetőségéből adódik: a tanyás falvak térségközponttal határos területeiről a gyerekek Ceglédre járnak.

Az iskoláskorúak településen tartását a helyi iskola szakmai színvonalának emelésével, a szakos ellátottság biztosításával látják megoldhatónak a településvezetők, melyhez a pénzügyi alapot a társuláson keresztül elérhető többlettámogatás biztosíthatja.

> „A településen alacsony az iskolai végzettség, a gyerekek hatvan százaléka tanyán él. Fixa ideám, hogy a minőség fontos, a gyerekeket csak úgy lehet megtartani, ha ezekkel a gyerekekkel jól bánnak, rendesen foglalkoznak velük, akkor az iskola azoknak a szakmunkásoknak lesz az előiskolája, akikből jó iparos emberek lesznek…" *(polgármester, Csemő).*

Míg Csemő a kutatás időszakában a szakmai szolgáltatások színvonalának emelésében gondolkodott, Nyársapát a Cegléddel határos településrészről a gyerekek iskolai szállításának megszervezését vette fontolóra. Addig is úgy igyekezett vonzóvá tenni intézményét a szülők számára, hogy minden első osztályos tanulójának beiskolázásához anyagi támogatást nyújtott. A szakmai szint emelésén, a gyerekek „megkötésén" túl azonban nagyon is konkrét létszámproblémával kellett szembesülni a fenntartóknak.

> „Nagyon szép ünnepséget tartottunk, az elsősöket Nyársapát polgáraivá avattuk, kaptak kis emléklapot és mindenkinek adtunk tízezer forint beiskolázási segélyt. Úgy látszik, jó gondolat volt, mert két gyereket ide írattak be a Kapás dűlőből [Cegléddel határos tanyás településrész], nem vitték el Ceglédre, pedig úgy volt. Két gyerekért már megérte. Ha a Kapás dűlőből is idejárnának a gyerekek, akkor az iskola 200 felett lenne, az a 30 gyerek [aki Cegléden jár iskolába] nagyon sok…" *(polgármester, Nyársapát).*

Az évfolyamonként két osztállyal működő Csemőnek az alacsony átlagos osztálylétszám miatt csoportokat kellett volna összevonni. Az előzetes adatok is azt jelezték, hogy az induló első osztályosok száma egy osztályra túl sok, két osztályhoz azonban kevés lesz.[19] Pénzügyi okok miatt egy osztály indításával számoltak, ami elkerülhetetlenül vezetett volna létszámleépítéshez. A pedagógusi kar létszámcsökkentését valószínűsítette a speciális tagozatú összevont osztályok számának kettőre redukálása is.

A két önkormányzatot nemcsak a létszámgondok, a szakmai színvonal emelése iránti igény és a kedvezőbb finanszírozás sarkallta a társulásra, de szerepe volt ebben a már kialakult kapcsolatoknak is (közös sportszervezés, a polgármesterek jó kapcsolata, valamint az, hogy a cseméi informatikatanár óraadó volt Nyársapáton). A szándékot csak tovább erősítette az önkormányzatok adósságmentes gazdálkodása.

2008 nyarán írták alá a közoktatási társulásról szóló megállapodást. A társulás gesztor települése Nyársapát lett.[20] A 2008/2009-es tanévben az oktatás a Csemő–Nyársapát Általános Művelődési Központ keretei között kezdődött. A közösen fenntartott intézménybe tagintézményként tagolódott be a cseméi óvoda, a Ladányi Mihály Általános Iskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, valamint a nyársapáti Általános Művelődési Központ (az Erdei Ferenc Általános Iskola, az óvoda, a művelődési ház és a helytörténeti gyűjtemény). Az intézmény főigazgatói feladatának ellátásával a cseméi iskola volt igazgatóját bízták meg.

---

19 Forrás: A Csemő–Nyársapát Általános Művelődési Központ információi alapján.

20 Csemő Község Önkormányzatának képviselő-testületi ülés jegyzőkönyve, 2008. május, július 2., július 16., Közoktatási Intézményi Társulás társulási megállapodása (Csemő és Nyársapát Községek) 2008., valamint Csemő–Nyársapát Általános Művelődési Központ és Nyársapát Község Önkormányzata együttműködési megállapodása, 2008.

„A TÁRSULÁSNÁL CSAK AZ ELŐNYÖKET NÉZTEM…"

A Csemő–Nyársapát Általános Művelődési Központ[21] létrehozásával mindkét önkormányzat helyben tartotta intézményeit és a létszámleépítéstől tartó pedagógusi kar is megnyugodott. Az új intézmény minden óvónőt és tanárt változatlan létszámban foglalkoztatott tovább. Az önálló gazdálkodási jogkör elvesztésével felszabaduló források lehetővé tették az alsó és felső tagozatért felelő igazgatóhelyettesi rendszer kiépítését, emellett a tagintézmények közötti koordinálásra, szervezésre is alkalmaztak egy fő szabadidő-szervezőt. Ugyanakkor továbbra sem tudták lefedni az intézményben a szakos ellátottságot: az áttanítást nem tette lehetővé a két tagintézmény órarendje és az igazgatói törekvéseket gyengítő cseméri tanárok ellenállása sem.

> „Mikor elmúlt a hisztéria a társulás miatt, látták, hogy nincs elbocsátás, akkor jöttek azzal, hogy őket ne rángassam a két iskola között, hogy kedden itt, másnap Nyársapáton kell tanítani. A két település között nagyon rossz a buszközlekedés, csak az taníthat át, akinek van autója. Végül abban maradtunk, hogy az áttanításért a mostaniak kapnak plusz pénzt, de az újak már nem. Az áttanítást meg kell oldani, ez csak idő kérdése…" *(főigazgató, Csemő).*

Mindkét iskolánál gondot jelentett a kis óraszámú tárgyak tanítása, amit megfelelő szakpárosítással tudtak volna csak biztosítani, azonban a kétszakos tanár egyre kevesebb. Nyársapát évek óta küzdött matematika–fizika, valamint biológia–kémia szakos tanár hiányával. Csemőben a két évfolyamon a biológiát, a kémiát és a földrajzot szaktanárok tanították, azonban a kötelező óraszámot csak a napközis tanári feladatok vállalásával érték el. Hiába hirdette meg az állásokat Nyársapát, a kémiát egy óraadó, a matematikát és a fizikát egy nyugdíjas pedagógus foglalkoztatásával tudták csak megoldani. Csemőben az angolnyelv tanár hiányzott, a felső tagozaton (5–6. évfolyamon) a nem szakrendszerű oktatásban tanítók tartották meg az órákat, azonban úgy gondolták, hogy a hetedik és nyolcadik osztályba mindenképpen szaktanárt kellene biztosítani.

A társulás biztosította a pedagóguslétszám megtartását és a csemőiek számára a csoportösszevonás elkerülését. A kedvezően alakult pedagóguslétszám csak megerősítette az iskola és a fenntartó törekvését, hogy az első osztályokban elindítsák a két tanítói rendszerben működő iskolaotthonos oktatást. A gyerekek hatvan százaléka él a hatalmas kiterjedésű tanyavilágban, döntőrészt közülük kerülnek ki a hátrányos és a halmozottan hátrányos helyzetű diákok. A cseméri iskola tanulóinak 58 százaléka tartozik a hátrányos, ezen belül 28 százaléka a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek közé.

---

21 Csemő–Nyársapát Általános Művelődési Központ Alapító okirata. 2008.

„Tapasztalatom szerint az alsó tagozat megtartja a tanulókat, és az iskolaotthon bevezetésével még többet tudunk nyújtani, jobb a gyereknek, az iskolának és a szülőnek is. A szülők nem nagyon foglalkoznak a gyerekekkel, dolgoznak és este már fáradtak; nincs, aki nevelje a gyereket. A napköziben összevont osztályok vannak, ebben a rendszerben nincsenek összevonva az osztályok, a tanítók is többet tudnak foglalkozni velük. Jobb eredményeket tud elérni a gyerek és biztosabb a tudása is…" – foglalja össze az előnyöket a település vezetője.

Még kedvezőtlenebb a nyársapáti iskola diákjainak társadalmi összetétele. A gyerekek kevesebb mint fele jár be naponta tanyáról az iskolába, de a tanulók kétharmada hátrányos helyzetű; ezek nagyobb része – az összes tanuló 44 százaléka – halmozottan hátrányos helyzetű.

„Az iskolának nincs szülői háttere, az önkormányzat segít, de az iskola nem számíthat egyáltalán a szülőkre. Egy módon tudunk csak segíteni, rengeteg pluszóra bevállalásával. Túl a korrepetáláson a kollégák itt maradnak délután, hogy foglalkozzanak a gyerekekkel. A tanulószobán általában harminc a létszám, most harmincnégy gyerek van, napközis létszám is nagy, felajánlották, hogy a tanulási időt megbontják, mindenki bevállalta, hogy a napközi mellett osztályonként szétbontják és a tanítók, tanárok tanítják a gyerekeket…" *(igazgató, Nyársapát).*

A hátrányok csökkentését szolgálta az integrációs programhoz csatlakozás is. A csemőiek részt vettek az Útravaló programban, azonban az elmúlt két évben hiába pályáztak, nem nyertek támogatást. Csemő bekapcsolódott az Arany János Tehetséggondozó Programba is, több tanulójuk került be kecskeméti vagy szolnoki (közép)iskolákba. Mindkét iskolában működnek szakkörök (énekkar, irodalmi szakkör, kézműves/kerámia, sportkör, angol), és minden évben tartanak felvételi előkészítőt is.

A társulás kedvező hatása jelentkezik a szakmai továbbképzésekben, felerősítve az addig csak esetleges együttműködést. Egyeztetik egymás között a továbbképzés témáit, és az érdeklődő kollégák kölcsönösen bekapcsolódnak a képzésbe. A tanárok részt vettek ECDL, az interaktív tábla használatára, valamint az integrációra felkészítő képzéseken is.

„A JÓ GAZDA MÓDJÁRA KELL CSINÁLNI…"

A társulás előtt az eltérő lakosságszámú és költségvetéssel rendelkező érintett önkormányzatok feladatellátásukat is eltérő szervezeti keretek között biztosították. Csemő önálló intézményként működtette nagy létszámú óvodáját, valamint iskoláját. Egy sikeres ROP-pályázat forrása teremtette meg a pénzügyi fedezetet az intézmények infrastruktúrájának fejlesztésé-

re: új, az előírásoknak mindenben megfelelő óvoda építésére, az iskola bővítésére és részleges felújítására is.[22]

Nem volt ennyire kedvező helyzetben Nyársapát, ezért a költségvetés helyzetének javítása, rendbe tétele elkerülhetetlenné tette az önkormányzat gazdálkodásának racionalizálását. Megszüntettek intézményegységeket (GAMESZ, konyha), az óvoda, iskola, művelődési ház és helytörténeti gyűjtemény szervezeti összevonásával 2007-ben létrehozták az ÁMK-t. A létszámleépítés – egy óvónői státusz elvonásával – érintette az óvodát is. Az intézmények infrastruktúrájának fejlesztését azonban csak kis lépésekben tudják biztosítani. Az óvoda százéves épületének felújítására hiába nyertek pályázati úton forrást,[23] a keret csak a legszükségesebb javításra volt elegendő. Felújították az iskola konyháját, kialakították az interaktív tábla működéséhez szükséges tantermet is. Kis lépésekben végzik el a legszükségesebb felújításokat, legtöbbször saját keretből. Az ÁMK helyzetének javítását szolgálja, hogy a képviselők lemondanak a tiszteletdíjukról a fejlesztések javára. Ebből finanszírozzák az ÁMK pályázatainak önrészét, a játszótér építését, az iskola parkettacsiszolását.

Nem kétséges, hogy a társulás megalakítását a minden területen erősebb Csemő érdekei döntötték el, nevezetesen az a felismerés, hogy több mint 400 óvodása és iskolása után a társulás keretei között hozzájuthat a tagintézményi normatívához, miközben intézményeit helyben tartja, iskolaigazgatójának főigazgatóvá kinevezésével pedig az ÁMK belső működését is tudja ellenőrizni. Nyársapát a kölcsönös előnyök miatt fogadta el a gesztorságot a „nemcsak a pénz a fontos" elvet hangoztatva. A társulás nemcsak védelmet nyújt az alacsony létszámra, és megoldást hozhat a szaktanárok hiányára, de további előnyöket is biztosíthat a két település kapcsolatában.

A két önkormányzat megállapodásban rögzítette, hogy a tagintézmények költségvetése szétválasztható, a tanulóarányos finanszírozás alapján az összes költség 68 százaléka tartozik Csemőhöz, 32 százaléka Nyársapáthoz.

A társulás az intézményfinanszírozásban Csemő számára hozott jelentős változást: a kiegészítő normatíváknak köszönhetően jelentősen csökkent a költségvetési hozzájárulás nagysága, miközben a legnagyobb tételt jelentő bérköltséget majdnem fedezi a normatíva. Nyársapátnál nem következett be kedvezőbb fordulat ezen a téren, de a társulási megállapodás óta eltelt időben itt is felújításra került az ebédlő, és folyamatosan történik az intézmények régi, elhasznált eszközeinek újakra cserélése (lásd *8. táblázat*).

22 ROP 2.3. Az óvodai és az alapfokú oktatási nevelési intézmények infrastruktúrájának fejlesztése kiírás keretében az „Európai óvoda a csemői gyerekeknek", valamint „Európai iskola a csemői gyerekeknek" pályázatokkal közel 392 millió forint támogatáshoz jutott az önkormányzat.

23 Az Önkormányzati Minisztérium által meghirdetett „A bölcsődék és közoktatási intézmények infrastrukturális fejlesztése" című pályázati kiírásra nyújtott be sikeres pályázatot az önkormányzat, 2010-ben írták alá a szerződést a 11 millió 300 ezer forint támogatásról.

MÉRLEGEN A TÖBBCÉLÚ KISTÉRSÉGI TÁRSULÁS

Noha azt tapasztaltuk, hogy a Ceglédi kistérség intézményfenntartói elfogadják a többcélú társulás közoktatási feladatellátásában rejlő elvi előnyöket, saját településükre, térségükre mégsem tartják alkalmazhatónak a TKT-t, sőt a társulási formát magát sem. A térség tanyás településszerkezete, a négy város jelenléte, a falvak magas lélekszáma, a települések közötti távolságok nagysága miatt a kistérségi fenntartású mamutintézmény létrehozását értelmetlennek tartják, míg a településekre szerveződő mikrotérségi társulás megalakítását is csak legvégső esetben fogadják el. Az alacsony társulási hajlandóságot nem növeli a gyerekek számának lassú csökkenése és a feladatellátás finanszírozásának átlag ötven százalék körüli és növekvő mértékű költségvetési hozzájárulási kényszere, valamint a falvak között jelentkező gyerekekért folytatott verseny sem. A településvezetők meggyőződése, hogy az önálló intézmény szerves tartozéka egy életképes településnek. Ehhez tartják is magukat, ahogy egy kétezer lélekszámú falu polgármestere tömören megfogalmazta: „egy falunak szüksége van az önálló OM azonosítóra".

A kistérségi modell meglátásuk szerint jól alkalmazható aprófalvas területeken, de nem nyújt megoldást a problémákra a tanyás térségben. „Itt hatalmas távolságok vannak, a külterületek nagyok, egy tanyás falu határába több aprófalu is beleférne. Ami jól működhet ott, életképtelen itt" *(polgármester, Jászkarajenő).* Csak akkor írják alá a megállapodást, ha elkerülhetetlen a társulás, de akkor is csak a falvak egymás között, a városhoz kapcsolódást az önállóságelvesztés legbiztosabb jelének tekintik.

Hiába a szakértői vélemény a lehetséges társulásokról, a többletfinanszírozás kimutatása, elfogadhatatlan számukra a többcélú kistérségi társulás finanszírozási konstrukciója, melyben az önálló intézmények évről évre csökkenő normatívához jutnak. A települési fenntartók számára nem érthető, hogy a társulás keretében megszerezhető többletforrást miért ne kaphatnák meg az önálló iskolák, elsősorban a falusiak, mellyel a fenntartó biztosítani tudná a szakmai színvonal emelését, az oktatás infrastruktúrájának javítását.

A városok még a társulással járó előnyökkel sem tudnak élni, mert a szabályozás kizárja őket a kiegészítő normatívára jogosultak köréből. A térség négy városának iskolájában tanul a gyerekek fele, az önkormányzati intézménybe járó diákok több mint kétharmada. Cegléd két iskolája a térségben élő tanulók egynegyedének oktatását látja el. A városok közoktatás-szervezésére a többcélú társulásnak nincs hatása, ugyanez azonban nem mondható el az évek óta azonos szinten tartott alap- és kiegészítő közoktatási normatívákról. A térségközpont közoktatás-szervezését az egyházi iskolák megjelenése, a beiskolázási körzetek átalakítása, a kötelező feladatellátás és a szabad iskolaválasztás közötti feszültség kezelése, és nem utolsó sorban a fenntartási költségek csökkentése befolyásolta.

A térségben működő két intézményfenntartó társulás létrehozását a többletnormatíva elérése motiválta, míg azonban Mikebuda esetében a társulás elkerülhetetlen kényszert jelentett, a nagyobb lélekszámú falvaknál a pénzügyi mozgástér növelését hozta magával.

A társulások az eredeti intézményszerkezet megtartását biztosító szervezet létrehozására alakultak, azonban mind az indulási feltételek, mind a közös működtetés mechanizmusai gyökeresen eltérőek voltak. Mikebuda már a társulási megállapodás aláírásakor kiszolgáltatott helyzetben volt, és finanszírozási gondjait csak tovább növelte a kistérségi kiegészítő normatíva feltételeinek szigorítása, valamint a pedagóguskar és a szülők erős érdekérvényesítése a nyolc évfolyam helyben tartása érdekében. A kis létszámú iskola a jelenlegi szerkezetben fenntarthatatlan, finanszírozása a település működését is veszélyezteti, változatlan finanszírozási feltételek mellett előbb-utóbb a felső tagozatos tanulóknak a székhely iskolában kell tanulniuk. Megválaszolatlan marad a kérdés, hogy a túlnyomóan hátrányos helyzetű gyerekek a nagy létszámú osztályokkal működő városi iskolában kedvezőbb eredményeket érnek-e el, mint a kis létszámú, de személyre szabott oktatást folytató falusi intézményben.

A feladatellátás problémáiban a közoktatási referens hiánya is visszatükröződik. A terület gazdátlan, nincs, aki koordinálná, szervezné a különböző feladatok ellátását, kapcsolatot tartana az iskolaigazgatókkal, újabb szolgáltatások bevonásával foglalkozna, szakmai ajánlásokat fogalmazna meg a társulási tanács részére. Az önkormányzatok elégedettek a jelenlegi helyzettel, míg az iskolák képviselői a szakszolgálat teljes spektrumát térségi szinten tartják megvalósíthatónak. Az intézményvezetők a szakszolgálatok minősége, menynyisége és nem utolsó sorban elérhetősége érdekében egy térségi fenntartású szolgáltató intézményt részesítenének előnyben. Ugyanakkor a szolgáltatások körének bővítése fel sem merült az intézményfenntartó önkormányzatok képviselőiben sem térségi, sem mikrotérségi szinten. Hozzá kell tennünk: a ceglédi iskolák számára a kistérségi feladatellátás-szervezés nem nyújt többletet, sőt a gyógytestnevelés elérhetősége romlott.

Nem működik az igazgatók fóruma vagy tanácsa sem, mely idővel elindíthatna legalább mikrotérségi szintű szakmai együttműködéseket. A társulás fennállása óta egyszer sem hívták össze az intézményvezetőket. Az igazgatók kistérségi szinten szerveznék a pedagógusok továbbképzését, a pedagógiai szakmai tájékoztatásokat, valamint a tanulmányi versenyeket is.

> „Az a gond a kistérséggel, hogy szinte alig tudunk róla valamit, tudjuk, hogy van, de ennél többet nem nagyon. Pedig nagyon jó volna, ha valaki felvállalná a szervezést, világos, áttekinthető és hatékonyabb lenne a szakmai szolgáltatás mindenki számára. Más térségekben úgy tudom, hogy van oktatási referens, én itt még nem találkoztam vele" *(iskolaigazgató, Kocsér).*

Annak ellenére, hogy az iskolák a kevés óraszámú tantárgyak oktatásához nem vagy csak óraadó – legtöbbször nyugdíjas – tanárt tudnak biztosítani, nem alakult ki az utazó tanári hálózat. A fenntartók és az igazgatók is elkerülhetetlennek tartják az oktatás megfelelő minőségének biztosítása érdekében a külső szakmai kontroll bevezetését. Nem támogatják a jelenlegi szakértői eseti megbízások fenntartását, hanem a régi szakfelügyelői rendszer visszaállítását szorgalmazzák, melyet nem a kis léptékű térségre telepítenének, hanem megfelelő távolságban, a térségtől függetlenítve megyei szintre.

ÖSSZEGZÉS

A kistérségi szint, valamint a többcélú kistérségi társulás közoktatás-szervezésben játszott szerepe a Ceglédi kistérségben gyenge, az intézményrendszerben zajló folyamatokra alig van hatással. Ez főképpen településszerkezeti sajátosságokkal magyarázható – négy mezőváros van a kistérségben, köztük kettő népesnek mondható és a községek többsége is képes önálló intézményfenntartásra –, de az is szerepet játszik, hogy a városokban az egyházak is megjelentek a közoktatásban fenntartóként. Nagykőrösön és Cegléden az óvodától a középiskoláig, de Kőröstetétlenen is egyházi fenntartásban működik az iskola. Ezek az intézmények kívül esnek a többcélú társulás hatáskörén, miközben nagyon jelentékeny szerepet játszanak – pozitív és negatív értelemben is – egy-egy település közoktatásának alakításában. Szerepük pozitív oldala, hogy a kínálatot bővítik és negatív, hogy a jobb társadalmi helyzetű, motivált tanulók „lefölözésére" törekszenek.

Mindössze két intézményfenntartó társulás jött létre a kistérségben, az egyik kényszerből (Mikebuda–Cegléd), a másik a kínálkozó kiegészítő normatívákra való jogosultság megteremtésének szándékával (Csemő–Nyársapát). Bár szakmai hozadéka mindkét intézményfenntartó társulásnak van (az iskolaotthonos oktatás bevezetése, a szaktanárok által oktatott tárgyak számának növekedése, a közös továbbképzéseken való részvétel), de a teljes szakos ellátást mégsem sikerült megoldani egyik konstrukcióban sem.

Ebben a kistérségben – két községtől eltekintve – nem a településrendszer, hanem a társadalmi törésvonalak és az erősödő szelekció okozza az intézményrendszer tagoltságát, bár a településszerkezeti tényezők hatása sem elhanyagolható, hiszen a halmozott hátránnyal a közoktatásba érkező gyermekek számottevő része él külterületen, köztük a központi településen sok a roma származású.

A folyamatok hatását csak részben jelzi a kompetenciamérés, azon belül is az első képességszint alatt teljesítő tanulók aránya. Az évfolyamonként ingadozó eredmények ellenére a községi iskolákban az országos és a községi átlagot is meghaladja a gyengén teljesítő diákok aránya, de ezen belül is kiválik az irreálisan alacsony osztálylétszámmal működő kistelepülés (Mikebuda), valamint a közel kétezer lakosú község (Jászkarajenő) növekvő létszámú roma tanulót oktató iskoláinak kedvezőtlen helyzete. A térségközpont iskoláiban is emelkedett a gyengén teljesítő tanulók aránya a tagintézményi rendszer kialakítása óta eltelt időben, azonban az eredmények összemossák, elfedik a központi iskolák és városi tagintézményeik közötti különbségeket (lásd *9. táblázat*).

Az intézményrendszer problémáját az alapfinanszírozás alacsony szintjében látják a kistérség döntéshozói, amelyre nem ad gyógyírt a többcélú társulás, ezért a közoktatásban – szemben a szociális ellátással – csak a kötelező minimális feltételek teljesítésére törekedtek. Az érdekeltség hiánya tetten érhető abban is, hogy ami nem kötelező, az ebben a kistérségben nincs: itt nem működik oktatási bizottság, nincs közoktatással foglalkozó referens. Szervező erő híján pedig nem csoda, hogy az intézményvezetők továbbra is elszigetelten

dolgoznak, nem érhetők el számukra kistérségi szinten szervezett szakmai szolgáltatások, a szakszolgálatokra sem támaszkodhatnak valamennyien, s akik mégis, el kell fogadniuk a kapacitás- és eszközhiányos szolgáltatást, sőt – a gyógytestnevelés esetében – számos településen a helyi ellátás teljes hiányát.

A Ceglédi kistérség közoktatás-szervezési látlelete nemcsak azt példázza, hogy a többcélú kistérségi társulási konstrukció nem tekinthető általános receptnek és koránt-sem adekvát minden térszerkezeti formációra, hanem azt is, hogy mennyire esetleges, hogy egy-egy kistérségben mi történik, történik-e valami egyáltalán a többcélú kistérségi társulás égisze alatt a közoktatásban, s hogy a szakma, a gyermekek ügye milyen nagymértékben elsikkadhat a térségi szintű, közös gondolkodásban, pontosabban: annak hiányában.

MELLÉKLET

1. táblázat. A Ceglédi Többcélú Kistérségi Társulás bevételei, 2009 és 2010, E Ft

Bevétel	2009	2010 (terv)
Működési bevételek	143 944	133 352
Támogatások	416 595	351 287
Többcélú kistérségi társulások támogatása	36 150	32 664
Szociális normatív hozzájárulások	333 258	285 544
Közoktatási kiegészítő normatív támogatás	33 562	33 079
Közoktatási támogatásokból		
Pedagógiai szakszolgálat	21 678	17 156
Tagintézményi, bejáró tanulók, kistelepülési	11 884	15 923
Központosított támogatások	13 625	0
Támogatás értékű bevétel (pályázati források)	79 907	215 492
Véglegesen átvett pénzeszközök	89 470	71 622
Továbbadási célú átvett pénzeszköz	973	973
Bevételek összesen	730 889	772 726
Pénzforgalom nélküli bevételek		
Előző évi pénzmaradvány	77 204	–
Mindösszesen	808 093	772 726

Forrás: Ceglédi Többcélú Kistérségi Társulás munkaszervezete

2. táblázat. A településeken működő általános iskolák adatai, 2004 és 2008, fő, db

Település	Tanulók száma		Osztályok száma		Osztály átlaglétszáma	
	2004	2008	2004	2008	2004	2008
Városok						
Abony	1596	1527	71	69	22	22
Albertirsa	1037	1005	50	46	21	22
Cegléd	3988	3769	183	185	22	20
Nagykőrös	2423	2211	114	100	21	22
Összes	9044	8512	418	400	22	21
Falvak						
Ceglédbercel	342	295	16	16	21	18
Csemő	410	*	19	*	22	*
Dánszentmiklós	260	269	14	14	19	19
Jászkarajenő	318	258	19	18	17	14
Kocsér	175	181	8	9	22	20
Kőröstetétlen	76	**	7	**	11	**
Mikebuda	89	***	8	***	11	***
Nyársapát	182	525	8	26	23	20
Tápiószőlős	305	244	17	13	18	19
Törtel	377	342	18	16	21	21
Újszilvás	307	244	17	15	18	16
Összes	2 841	2 358	151	127	19	19
Térség	11 885	10 870	569	527	21	21

Forrás: KIR-STAT
** Nyársapát tagintézménye.*
*** Egyházi fenntartásban.*
**** Cegléd tagintézménye.*

3. táblázat. Pedagógiai szakszolgálati ellátásban részesülők száma a ceglédi kistérségben 2008 és 2010 között, fő

Település	Logopédia			Gyógytestnevelés*		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Abony	97	176	231	21	88	26
Albertirsa	25	85	48	67	45	22
Cegléd	159	153	160	15	0	0
Ceglédbercel	6	17	14	0	0	10
Csemő	29	47	28	0	0	0
Dánszentmiklós	39	55	23	0	0	10
Jászkarajenő	41	23	48	0	0	0
Kocsér	24	47	16	0	0	0
Kőröstetétlen	3	34	15	0	0	0
Mikebuda	8	15	7	0	0	0
Nagykőrös	75	83	79	30	40	20
Nyársapát	18	27	13	0	0	0
Tápiószőlős	17	42	24	13	89	43
Törtel	45	26	30	0	0	0
Újszilvás	6	30	15	0	0	0
Térség	592	860	751	146	262	131

Forrás: Többcélú Kistérségi Társulás munkaszervezete
** A szolgáltatás helye szerint.*

4. táblázat. A ceglédi általános iskolák tanulólétszáma a 2009/2010. tanévben évfolyamonként, fő

Intézmény	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	1–4.	5–8.	1–8.
	évfolyam										
Táncsics Mihály Általános Iskola és Óvoda*											
Tanulók száma											
Székhely	113	84	109	110	116	88	118	127	416	449	865
Budai úti tagintézmény		18	11	12	12	8	13	12	41	45	86
Általános iskola összesen	113	102	120	122	128	96	131	139	457	494	951
Átlagos osztálylétszám											
Székhely	28	21	27	28	29	22	30	25	26	26	26
Budai úti tagintézmény		18	11	12	12	8	13	12	14	11	12
Általános iskola összesen	28	20	24	24	26	19	26	23	24	24	24

4. táblázat. A ceglédi általános iskolák tanulólétszáma a 2009/2010. tanévben évfolyamonként, fő

Intézmény	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	1–4.	5–8.	1–8.
	évfolyam										
Várkonyi István Általános Iskola és Óvoda Tanulók száma											
Székhely	105	100	103	70	85	74	101	105	378	365	743
Örkényi úti tagintézmény	13	11	9	11	10	12	11	10	44	43	87
Általános iskola összesen	118	111	112	81	95	86	112	115	422	408	830
Átlagos osztálylétszám											
Székhely	26	25	26	23	21	25	25	26	25	24	25
Örkényi úti tagintézmény	13	11	9	11	10	12	11	10	11	11	11
Általános iskola összesen	24	22	22	20	19	22	22	23	22	21	22

Forrás: Helyi adatgyűjtés
** A Mikebudai tagintézmény nélkül.*

5. táblázat. A finanszírozás alapját képező átlagos csoportlétszámok alakulása a ceglédi önkormányzat közoktatási intézményeiben 2008 és 2010 között, fő

Oktatási, nevelési feladatok	Évfolyam	Átlagos finanszírozási csoportlétszám			Oktatási törvény szerint engedélyezett	
					átlag-	maximális
		2008	2009	2010	létszám	
Óvodai nevelés		23,5	24	25	20	25
Óvodai gyógypedagógiai nevelés		12,0	12	12		
Korai fejlesztő és kis létszámú osztály		16,0	16	16		
Általános Iskola – központi intézmény	1–2.	22,5	25	25	21	26
Budai úti, ill. Örkényi úti Tagiskola		14,0	14	14		
Általános Iskola – központi intézmény	3–4.	22,5	25	25		
Budai úti, ill. Örkényi úti Tagiskola		14,0	14	14		
Általános Iskola – központi intézmény	5–6.	24,5	26	27	23	30
Budai úti, ill. Örkényi úti Tagiskola		15,0	15	15		
Általános Iskola – központi intézmény	7–8.	24,5	26	27		
Budai úti, ill. Örkényi úti Tagiskola		15,0	15	15		
Napközi, tanulószoba	1–4.	25,0	25	28		
Napközi, tanulószoba	5–8.	25,0	28	28		

Forrás: Polgármesteri Hivatal, Cegléd

6. táblázat. A Táncsics Mihály Általános Iskola és Óvoda létszáma évfolyamonként, 2007/2008 és 2009/2010, fő

Intézmény	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	1–4.	5–8.	1–8.
	évfolyam										
2007/2008. tanév Tanulók száma											
Mikebudai tagintézmény	10	6	6	11	11	11	9	7	33	38	71
Székhely, Budai úti tagintézmény	114	115	127	112	140	151	134	150	468	575	1043
Táncsics Mihály Általános Iskola és Óvoda	124	121	133	123	151	162	143	157	501	613	1114
Átlagos osztálylétszám											
Mikebudai tagintézmény	10	6	6	11	11	11	9	7	8	10	9
Székhely, Budai úti tagintézmény	23	23	25	19	28	25	22	25	22	25	24
Táncsics Mihály Általános Iskola és Óvoda	21	20	22	18	25	23	20	22	20	23	21
2009/2010. tanév Tanulók száma											
Mikebudai tagintézmény	–	7	10	6	8	10	8	10	23	36	59
Székhely, Budai úti tagintézmény	113	102	120	122	128	96	131	139	457	497	951
Táncsics Mihály Általános Iskola és Óvoda	112	109	130	128	136	106	139	149	480	530	1010
Átlagos osztálylétszám											
Mikebudai tagintézmény	–	7	10	6	8	10	8	10	8	9	8
Székhely, Budai úti tagintézmény	28	20	24	24	26	19	26	23	24	24	24
Táncsics Mihály Általános Iskola és Óvoda	28	18	22	21	23	18	23	21	22	21	22

Forrás: Táncsics Mihály Általános Iskola és Óvoda, Cegléd

7. táblázat. A Mikebudai ÁMK fenntartási költségei, 2006 és 2009 között, E Ft

Költségvetési tételek	Intézmény	2006	2007	2008*	2009
Normatíva bevételek	óvoda	6 137	25 398	29 682	21 914
	iskola	19 014			
	könyvtár	888	887	881	834
Önkormányzati hozzájárulás	óvoda	4 256	20 185	19 022	22 891
	iskola	23 702			
	könyvtár	815	812	2 476	1 797

7. táblázat. A Mikebudai ÁMK fenntartási költségei, 2006 és 2009 között, E Ft

Költségvetési tételek	Intézmény	2006	2007	2008*	2009
Kiadások	óvoda	10 393	8 700	54 427	53 987
	iskola	42 716	36 883		
	könyvtár	1 703	1 627	3 367	2 631
Intézmény üzemeltetése		4 068	3 718	4 072	3 972
Összes önkormányzati hozzájárulás		32 841	24 715	25 570	28 660

Forrás: Polgármesteri Hivatal, Mikebuda
** A társulás első teljes éve.*

8. táblázat. A Csemő–Nyársapát ÁMK fenntartási költségei, 2007 és 2009 között, E Ft

Költségvetésből	Intézmény	2007	2008	2009
		év		
Csemő				
Normatíva bevétel	óvoda	46 903	56 964	61 400
	iskola	87 251	85 447	114 250
Kiadások	óvoda	70 654	76 167	76 167
	iskola	143 523	151 340	149 651
Önkormányzati hozzájárulás	óvoda	23 751	19 203	14 767
	iskola	56 272	65 893	35 401
Önkormányzati hozzájárulás aránya, %	óvoda	33,6	25,2	19,4
	iskola	39,2	43,5	23,7
Nyársapát				
Normatíva bevétel	óvoda	20 442	17 885	17 453
	iskola	55 638	52 580	56 473
Kiadások	óvoda	30 995	29 506	27 644
	iskola	79 613	77 568	82 644
Önkormányzati hozzájárulás	óvoda	10 553	11 621	10 191
	iskola	23 975	24 988	26 171
Önkormányzati hozzájárulás aránya, %	óvoda	34,0	39,4	36,9
	iskola	30,1	32,2	31,7

Forrás: Polgármesteri Hivatal, Nyársapát

9. táblázat. Az Országos kompetenciamérésen az első képességszint alatt teljesítő tanulók aránya a Ceglédi kistérség általános iskoláiban, 2008 és 2009, %

Területi egység	Matematika				Szövegértés			
	2008		2009		2008		2009	
	6. évf.	8. évf.	6. évf.	8. évf.	6. évf.	8. évf.	6. évf.	8. évf.
Országos átlag	15,6	13,6	18,9	16,7	4,1	4,5	4,2	5,9
Városi átlag	16,5	15,6	19,5	18,6	4,2	5,0	4,4	6,4
Községi átlag	22,4	18,8	25,2	22,9	6,8	7,3	6,7	9,4
Várkonyi István Ált. Isk. Cegléd*	13,5	19,8	23,0	27,4	3,6	9,5	5,0	8,3
Táncsics Mihály Ált. Isk. Cegléd*	17,3	13,3	21,8	9,6	3,0	5,0	3,4	7,0
Mikebudai Tagintézmény	33,3	14,3	33,3	50,0	11,9	14,3	11,1	0,0
Református Ált. Isk. Cegléd	18,2	0,0	16,0	7,4	0,0	0,0	6,0	1,9
Köröstetétleni Tagintézmény	–	–	0,0	21,4	–	–	0,0	7,1
Csemő	27,0	30,8	–	–	8,1	15,4	–	–
Nyársapát	26,1	8,3	–	–	0,0	0,0	–	–
Csemő–Nyársapát ÁMK	–	–	28,3	2,1	–	–	7,5	0,0
Kocsér	33,3	0,0	23,8	11,8	0,0	0,0	4,8	0,0
Jászkarajenő	4,2	21,4	52,2	28,0	0,0	3,6	21,7	4,0

Forrás: Oktatási Hivatal, OKM FIT jelentések

** A két ceglédi általános iskola városi tagintézményeinek adatait nem tartalmazzák az intézményi jelentések, az összefoglaló jelentésekben az adatok más bontásban szerepelnek.*

KOÓS BÁLINT – PÉCELI MELINDA – SZANYI F. ELEONÓRA

A DUNAÚJVÁROSI TÖBBCÉLÚ KISTÉRSÉGI TÁRSULÁS

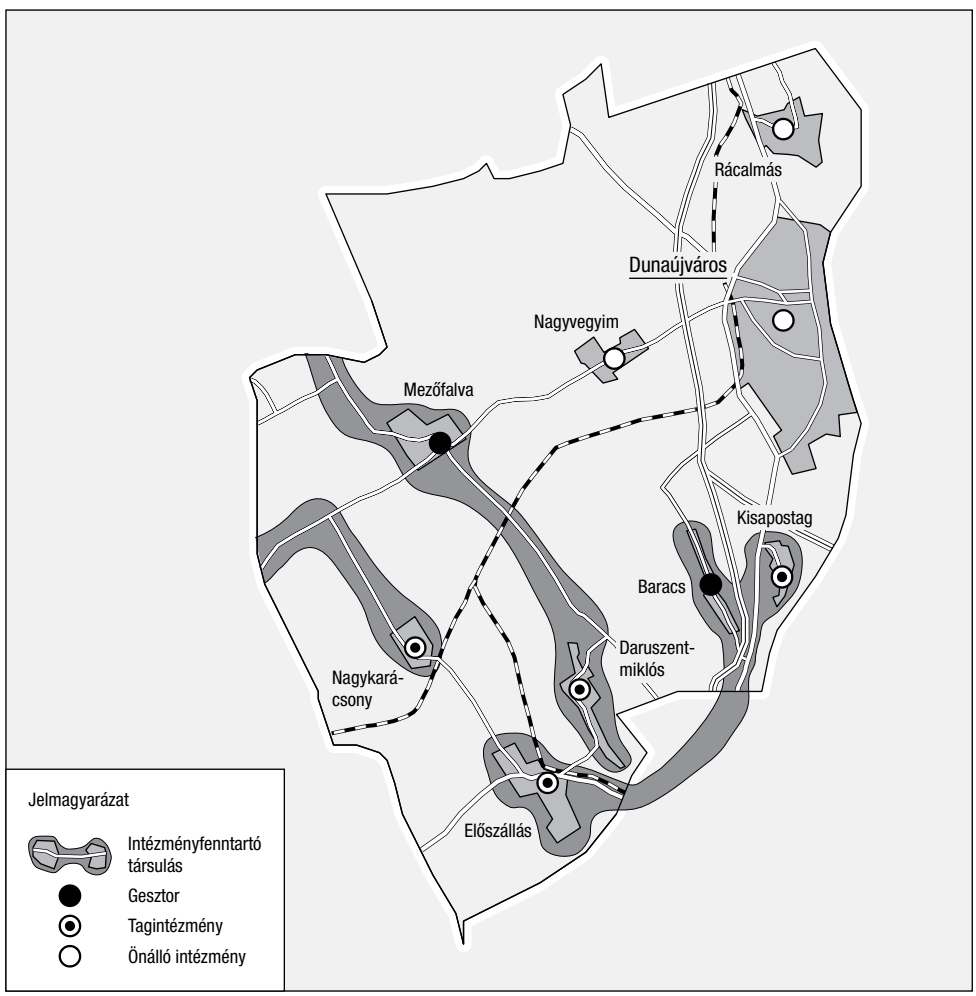

BEVEZETÉS

Az esettanulmány a Dunaújvárosi Többcélú Kistérségi Társulás közoktatással kapcsolatos tevékenységével és a településeken működő intézményi társulásokkal foglalkozik. Vizsgálatunk két részből tevődik össze: dokumentum- és adatelemzésből, valamint a kistérségben folytatott interjúk tapasztalatainak feldolgozásából.[1] A tanulmány tartalmi egysége érdekében a két részt nem különítettük el szigorúan egymástól, bár az első rész elsősorban a dokumentumokból és statisztikai adatokból származó információkat foglalja össze, míg az azt követőek többnyire az interjúk eredményeire támaszkodnak. Az interjúkat olyan személyekkel folytattuk, akik vagy a kistérség működésével kapcsolatban, vagy az intézményi társulásokra vonatkozóan hasznos információkkal tudtak szolgálni; ilyenek voltak a kistérség vezetői, az intézményi társulásban működő önkormányzatok polgármesterei vagy az adott iskolák intézményvezetői.

A DUNAÚJVÁROSI KISTÉRSÉG

A KISTÉRSÉG TELEPÜLÉSEINEK TÁRSADALMI-GAZDASÁGI ÉS INFRASTRUKTURÁLIS HELYZETE

A Fejér megye délkeleti részén, a Duna mentén elhelyezkedő kistérség településeinek történelmét, fejlődési lehetőségeit alapvetően a folyó közelsége határozza meg, amely történelmi dimenziókban is döntő közlekedési tengelyt jelent, illetve amely nagy vízigényű ipari tevékenységek számára is képes kellő minőségű, mennyiségű vizet biztosítani. A térség hosszú időn át városhiányosnak volt tekinthető, hiszen három, csupán mezővárosi rangú, viszonylag alacsony lélekszámú település – Adony, Sárbogárd, Dunaföldvár – gazdasági, kereskedelmi, közigazgatási, vonzásterületéhez tartozott. A valódi, erős központ hiányát erősítette a térség periférikus – megyeszéli – elhelyezkedése is, amely meggátolta, hogy a közeli, ám Tolna megyéhez tartozó Dunaföldvár közigazgatási szerepet is betöltsön. A helyzet egy szocialista iparváros felépültével változott meg: az első ötéves terv kiemelt prioritásaként Dunapentelén 1950-ben vasmű építése kezdődött meg, amivel összefüggésben alig pár év alatt egy majd harmincezer fős – hazai viszonylatban középvárosnak tekinthető – település épült ki. A Dunaújváros nevet 1961-től viselő városban sorra épültek a középfokú közszolgáltatást nyújtó egészségügyi, oktatási intézmények, amely révén a város nem csupán gazdasági központtá, de a kultúra, az egészségügy és az oktatás területén is térségi feladatokat ellátó, valódi térszervező erővé vált. A kistérség gazdasági centruma kétségtelenül Dunaújváros, ahol

1 Ebben a kistérségben lehetőség nyílt 2011-ben egy „második körben" is interjúkat készíteni, így az esettanulmány kitér a 2010. évi önkormányzati választások utáni helyzet bemutatására is.

a vasmű a maga 7500 fős alkalmazotti létszámával mind a mai napig meghatározó szerepet tölt be. Kizárólagosságról azonban már nem beszélhetünk, hiszen a szomszédos Rácalmáson 2007-től üzemelő gumiabroncsgyár (Hankook Tire Magyarország Kft.) napjainkra valódi nagyvállalattá vált, közel kétezer főnek adva munkát, jelentős számban foglalkoztatva a környező településekről ingázó munkavállalókat is.

A kistérség infrastrukturális szempontból jó helyzetűnek mondható (lásd *1. táblázat*), napjainkra gyakorlatilag teljessé (97,2%) vált a háztartások vezetékes vízzel történő ellátása; a lakások döntő része, 93 százaléka számára elérhető a vezetékes gázhálózat. Legnagyobb elmaradás a kommunális szennyvíz kezelés tekintetében figyelhető meg: Daruszentmiklós, Előszállás, Nagykarácsony esetében még 2010-ben is megoldandó problémát jelent a keletkező kommunális szennyvíz ártalmatlanítása. A kistérség lélekszáma csökkenő; ezzel magyarázható, hogy a lakásállomány bővülése elmarad mind az országos, mind pedig a megyei szinttől. Csupán az intenzív szuburbanizálódás jegyeit mutató településeken – Baracs, Kisapostag, Rácalmás, Nagyvenyim – lehet jelentős mértékű lakásállomány-bővülésről számot adni.

A térség képzettségi szintje és ezzel szoros összefüggést mutató foglalkoztatási helyzete az országos átlagnál kedvezőbb képet mutat. Az e téren jelenleg elérhető legfrissebb adatok, a 2001-es népszámlálás adatai alapján Dunaújváros a 7 évesnél idősebb népesség által átlagosan elvégzett iskolai osztályok száma (9,93) tekintetében szigetszerűen kiemelkedik a megyei átlagból (9,43), sőt az országos értéket (9,59) is jóval meghaladja. Ez szoros összefüggésben áll a megyei jogú város kiterjedt intézményhálózatával és nagyvállalati szférájával, amely nagy számban foglalkoztat szakképzett, diplomás munkavállalókat. A kistérségben élők képzettsége szempontjából a legrosszabb helyzetben Nagykarácsony (8,11 osztály), Előszállás (8,51) és Mezőfalva (8,68) volt 2001-ben (a kistérségi átlag 9,64 osztály).

A kistérség munkaerőpiacát sokáig egyetlen nagyvállalat, a vasmű dominálta, ami egyfajta kiszolgáltatottságot is jelentett, hiszen a vasmű foglalkoztatási kapacitása – munkaerőigénye – a kereslet ingadozása és a folyamatos műszaki-technológiai fejlesztés következtében egyre csökken. A munkanélküliség a kistérségben is jelen van, ám az országos szintnél kisebb mértékben: az ezredforduló utáni években az országos szintnél jellemzően 2-3 százalékponttal alacsonyabb a munkanélküli ráta átlagos értéke. A 2008. év őszén kirobbant világgazdasági válság itt is éreztette hatását, hiszen rövid idő alatt a regisztrált munkanélküliek száma megduplázódott, a munkanélküli ráta pedig hat százalékról tizenkettőre emelkedett. A 2010 márciusában regisztrált rekordmagasságú munkanélküli ráta (11,9%) ezt követően tendenciózus csökkenésnek indult, de még mindig nem érte el a válság előtti időszakra jellemző 5,5-6,3% körüli szintet. Az Állami Foglalkoztatási Szolgálat 2011. júniusi adatai szerint a legtöbb munkanélküli Dunaújvárosban élt, a legmagasabb ráta (12,1-12,8%) azonban Nagykarácsony és Daruszentmiklós települést jellemezte, ahol nem csupán a megyei (7,5), de az országos szintet (8,8%) is jelentősen meghaladta a mutató értéke.

A kistérség lélekszámának alakulását (lásd *2. táblázat*) több tényező együttes alakulása formálta. A kistérség népessége 1980-ig emelkedett, hiszen mind a természetes szaporodás, mind a vándorlási különbözet pozitív volt (lásd *3. táblázat*). Az 1980-as évek több szempontból is trendfordítónak bizonyultak: ekkortól kezdve a legtöbb településen negatívvá vált a természetes szaporodás, másrészt – évtizedes tendenciát megtörve – Dunaújváros migrációs vesztessé vált. Ahogyan az a *3. táblázat*ból kiolvasható, a Dunaújvárosból elköltözők jelentős számban a környező kisebb településeken – Nagyvenyim, Rácalmás, Baracs – telepedtek le már az 1980-as években is. A tendencia a kilencvenes években tovább folytatódott, sőt intenzívebbé is vált, azzal az eltéréssel, hogy a folyamatot az országos dezurbanizációs folyamat is fűtötte. Az ország meghatározó nagyvárosaiból – különösen Budapestről, kisebb mértékben Székesfehérvárról – nagy számban költöztek el városlakók, hogy a vidéki Magyarországon találjanak maguknak új életet. A kilencvenes években így az a sajátos helyzet állt elő, hogy a kistérség annak ellenére is vándorlási nyereséget könyvelt el, hogy meghatározó városa jelentős létszámot veszített. A bevándorlók, akár a nyolcvanas években, döntően a Dunaújváros környéki településeket – Nagyvenyim, Rácalmás, Baracs – kedvezményezték, bár hozzá kell tennünk, hogy ebben az évtizedben Dunaújvárost leszámítva a kistérség valamennyi települése növelni tudta lélekszámát a vándorlási folyamatok eredményeként. Az ezredfordulót követően jelentős változások nem álltak be a népmozgalmi tendenciákban, továbbra is negatív természetes szaporodás és ezzel összefüggésben elöregedő helyi társadalom jellemző a térség településeire. Fontos fejlemény, hogy a térség nagyobb lélekszámú, ám Dunaújvárostól távol elhelyezkedő településeinek (Előszállás, Mezőfalva) lélekszáma már nem csupán a születéseket meghaladó halálozások miatt mutat csökkenést, hanem újból megindult az elvándorlás. Dunaújváros az ezredfordulót követően az elvándorlás mellett már a negatív természetes szaporodás következtében is veszít lélekszámából, amelynek eredményeként a kistérség meghatározó városának népessége napjainkra 50 000 fő alá csökkent, jelentősen elmaradva a rendszerváltozás időszakában mért majd hatvanezer főtől. A kistérség településeire, miként az ország egészére is, negatív természetes szaporodás jellemző, ahogyan az a népmozgalmi adatokból látható. A tendenciaszerűen csökkenő gyermeklétszám világosan kirajzolódik a *4. táblázat* adataiból is, miként látható az is, hogy csupán a szuburbán jellegű településeken: Nagyvenyimben, illetve Rácalmáson nem mutat csökkenést a született gyermekek száma a beköltöző fiatal családoknak köszönhetően. A született gyermekek számának tendenciózus csökkenése komoly kihívás elé állítja az oktatási intézményeket, azok fenntartóit.

A KISTÉRSÉG KÖZOKTATÁSI INTÉZMÉNYEI

A kistérség települései között többségben vannak a közepes és nagy népességszámú falvak, még a legkisebbek lélekszáma is megközelíti az ezerötszáz főt, amelynek köszönhetően a térség valamennyi településén vannak oktatási intézmények. A meglévő óvodák, iskolák fenntartását, fejlesztését azonban a romló normatív finanszírozás és a csökkenő gyermeklétszám nehezíti.

A kistérség települési önkormányzatai – olykor jelentős anyagi áldozatvállalás mellett – mindannyian helyben biztosítják az óvodai ellátást, minden településen működik óvoda. Ennek ellenére a gyermekek nem kis része (a 2008/2009-es tanévben 7%-a) nem a lakóhelyén veszi igénybe az ellátást, hanem jellemzően a szülők munkahelyének településén. Aligha meglepő, hogy éppen a legtöbb munkavállalót foglalkoztató városokban – Dunaújvárosban, illetve Rácalmáson – számottevő a nem helybéli óvodások ellátása. A települési önkormányzatok hagyományosan önálló óvodafenntartásában a romló finanszírozási környezet kényszerített ki változtatást: 2008 szeptemberétől több intézmény-fenntartói társulás is megalakult. Érdemes kiemelni, hogy az óvodai társulások létrehozását nem a csökkenő gyermekszám okozta, hanem sokkal inkább az elérhető magasabb normatíva ösztönözte, és szorosan kötődött az általános iskolák társulásban történő fenntartásához, amely azonos települési kört érintett. Az óvodák jellemzően magas (100% feletti) kihasználtsággal működnek, csupán Dunaújváros és Nagykarácsony esetében lehet az igényeket meghaladó kapacitásokról beszámolni.

Dunaújvárosban már 2004-ben megkezdődött az intézményhálózat átalakítása. Első lépésben a megyei jogú város óvodáit szervezték egyetlen intézménybe, amely kezdetben 16 telephelyen működött, majd a gyermekszám csökkenésének eredményeként 2010-re 14-re csökkent az óvodai egységek száma. A kistérség óvodái önkormányzati fenntartásban működnek, de hozzá kell tenni, hogy a tervek szerint 2011 szeptemberében kezdi meg működését Dunaújvárosban az alapítványi fenntartású Csigadombi Waldorf Óvoda a Logopédiai Intézet által korábban használt épületrészben, és ezzel megszűnik az önkormányzati feladatellátás kizárólagossága.

Az általános iskolák esetében hasonló helyzetről adhatunk számot, azzal a különbséggel, hogy az itt érzékelhető tanulói létszámcsökkenés jóval nagyobb finanszírozási problémákat vet fel. A tanulói létszám fogyásának mértékét, dinamikáját jól mutatja, hogy a kistérség 6–14 éves korú gyermekeinek száma öt év alatt húsz százalékkal csökkent: 2004-ben még 7127, ám 2009-ben már csupán 5741 fő tartozott ebbe a korosztályba! Az iskoláskorú gyermekek száma nem csupán csökken, hanem összetétele is kedvezőtlen irányban változik: növekszik a hátrányos és a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók száma, ami arányaiban leginkább Daruszentmiklós települést sújtja. A hozott hátrányok leküzdésére integrációs és képesség-kibontakoztató felkészítés folyik a kistérség több településén is, így Baracson, Dunaújvárosban, Előszálláson és Rácalmáson. A sajátos nevelési igényű (SNI) gyermekek

aránya évek óta 5 százalék körül alakul, emelkedő tendencia mellett. A kistérség nemzetiségi tekintetben homogénnek tekinthető, jelentősebb számban csupán Mezőfalván élnek német nemzetiségűek, amely tükröződik a helyi általános iskola pedagógiai programjában és oktatási munkájában is, nemzetiségi oktatást biztosítva a tanulóknak.

A kistérség valamennyi településén működik általános iskola, döntően 8 évfolyammal; csak a kis lélekszámú Kisapostagon folyik csupán 1–4. évfolyamon az oktatás a 2008. évtől tagintézményként működő iskolában. Az iskolák fenntartását nehezíti, hogy döntő többségükben évfolyamonként egyetlen osztály működik, párhuzamos osztályok csupán a nagy lélekszámú településeken: Dunaújvárosban, Rácalmáson és Mezőfalván találhatóak. Dunaújváros megyei jogú város státusánál és méreténél fogva igen kiterjedt intézményhálózatot működtet, amelyet időről időre a változó körülményekhez igazít. 2001-ben volt az első jelentősebb átalakítás, amikor megszűnt a József Attila, valamint a Barátság Általános Iskola, továbbá a Szórád Márton Általános Iskola tagiskolájaként működő Radnóti Miklós iskola. 2004-ben kisebb jelentőségű módosítást jelentett, hogy a Kőrösi Csoma Sándor Általános Iskola elvesztette önállóságát, és az Arany János Általános Iskolával egyesítették. 2011-ben újabb jelentős átalakításon ment keresztül a dunaújvárosi oktatási intézményrendszer: megszűnt a Szórád Márton Általános Iskola, szervezetileg összevonták a Móricz Zsigmond és a Vasvári Pál Általános Iskolát, valamint a Dózsa György és a Szilágyi Erzsébet iskolát. Az összevonások az egyes iskolák szakmai önállóságának („profiljának") és eddigi épületük megtartása mellett történtek.

Az általános iskolákat kivétel nélkül önkormányzatok vagy azok társulásai tartják fenn, egyházi, illetve alapítványi iskolák a térségben nem működnek. Dunaújváros esetében felvetődött, hogy az önkormányzat által fenntarthatatlannak ítélt Szórád Márton Általános Iskolát a református egyház vegye át, de erre végül nem került sor.

Az önkormányzati iskolák fenntartási problémáiból, illetőleg a közoktatási törvény előírásaiból adódóan[2] 2008-ban több közoktatási intézményi társulás is megszerveződött a kistérségben, esetenként kistérségen kívüli települést is érintve. Így jött létre a Baracs–Kisapostag (később Előszállással bővült) Közoktatási Intézményi Társulás, valamint a Mezőfalva–Hantos–Daruszentmiklós Közoktatási Intézményi Társulás.[3]

A kistérségben élő gyermekek hangszeres zenei oktatását hagyományosan a dunaújvárosi székhelyű Sándor Frigyes Zeneiskola biztosítja. A zeneiskola évtizedeken át kihelyezett tagozatokat működtetett a tágabb térségben (Adony, Kulcs, Perkáta, Ercsi, Dunaföldvár, Pusztaszabolcs). A vidéki telephelyeken folyó oktatást azonban a fenntartó dunaújvárosi önkormányzat a 2006/2007-es tanévtől megszüntette, miután az érintett községi önkormányzatok a kért hozzájárulást nem tudták biztosítani az oktatás folytatásához. Idővel a Baracs–Kisapostag–Előszállás intézményfenntartói társulás által fenntartott intézmény is alapfokú

2 1993. évi LXXIX. tv. 26. §.

3 Ezekről lásd később az esetleírásokat. Daruszentmiklós 2009-ben csatlakozott.

művészeti iskolává vált, így 2010 szeptemberétől a néptáncoktatás mellett hangszeres zenei képzés igénybevételére is mód nyílik. Így Baracson zongora, Előszálláson pedig citeraoktatás biztosított. 2011 szeptemberétől további településeken is elérhetővé válik a hangszeres zenei oktatás, hiszen a Mezőfalva–Hantos–Daruszentmiklós Közoktatási Intézményi Társulás mezőfalvi telephelyén megkezdődik a hangszeres zenei oktatás (zongora, klarinét), miután az intézmény alapfokú művészeti iskolává vált. Egyéb művészeti oktatás a kistérség több intézményében is folyik: Rácalmáson képzőművészeti képzés, Baracson festészet és néptánc tanszak működik.

A tanulók egyéni fejlesztési szükségleteit a térségben működő pedagógiai szakszolgálatok elégítik ki, Dunaújváros és Mezőfalva székhellyel. A szakszolgálatok logopédiai fejlesztést és nevelési tanácsadást nyújtanak (Logopédiai Intézet, Nevelési Tanácsadó Intézet, Móra Ferenc Általános Iskola és Egységes Gyógypedagógiai és Módszertani Intézmény). A pedagógiai szakszolgálat Dunaújvárosban érhető el, ám 2009-től a Mezőfalva–Hantos–Daruszentmiklós Közoktatási Intézményi Társulás biztosítja a logopédiai ellátást az érintett települések tanulói számára. A kistérség többi településén a logopédiai feladatokat továbbra is a dunaújvárosi Logopédiai Intézet végzi. A nevelési tanácsadást a kistérség valamennyi intézménye tanulói számára a dunaújvárosi székhelyű Nevelési Tanácsadó látja el. A sajátos nevelési igényű gyermekek fejlesztését a dunaújvárosi Móra Ferenc Általános Iskola és Egységes Gyógypedagógiai és Módszertani Intézmény utazó gyógypedagógusai végzik a kistérség intézményeiben.

A kistérség középfokú oktatási intézményei Dunaújvárosban koncentrálódnak. A megyei jogú városban hét önkormányzati fenntartású középiskola mellett négy alapítványi iskola is működik. Az iskolák vonzáskörzete jóval túlmutat a kistérség határain, amiben komoly szerepet játszik, hogy három kollégium (Hild, Lorántffy, Rudas) is fogadja a távolabbról érkező középiskolásokat. Időről időre megszervezik a nem nappali rendszerű, nem tanköteles korúakat megcélzó középfokú oktatást is a kistérség településein. Ezek közül kiemelkedik a Mezőföld Gimnázium és Szakiskola, amely évek óta Előszálláson az Árpád Fejedelem tagiskola épületében nyújt esti gimnáziumi képzést.

Az alapfokú oktatási intézmények kialakítása, felszereltsége, állaga rendkívül heterogén (lásd *5. táblázat*). Több településen (Daruszentmiklós, Előszállás, Mezőfalva) is találunk még szükségtantermeket, bár az alacsony osztálylétszámok miatt ezeket nem vagy csak korlátozottan használják. A kisapostagi telephelyen nem áll rendelkezésre tornaszoba/tornaterem, Daruszentmiklós esetében pedig ugyan van tornaszoba, de hiányzik a zuhanyozó. A tanulók számára a könyvtári szolgáltatást minden esetben a településen biztosított iskolakönyvtár vagy önkormányzati könyvtár biztosítja.

A TEIR Támogatási Adatbázisának adatai alapján áttekintve az elmúlt évek iskolákat érintő infrastrukturális és tartalmi-módszertani fejlesztési támogatásait, 2002 és 2010 között mintegy 1140 millió forint áramlott a térségbe, amelyből 6 településen 12 féle fejlesztés valósult meg; négy Dunaújvárosban, három Mezőfalván (lásd *6. táblázat*). Ennek alapján látható, hogy a „kisiskolák" felújítása a céljellegű decentralizált (CÉDE) támogatások megszűntével gyakorla-

tilag ellehetetlenült. Az uniós csatlakozást követően meghirdetett támogatások jóval nagyobb volumenűek, de – legalábbis ebben a térségben – csak a nagyobb települések, intézmények számára elérhetőek. Jól mutatja ezt, hogy a 2009–2010-ben megvalósított két iskolafelújítás (a mezőfalvi és a rácalmási) teljes költsége a kétszázmillió forintot is meghaladja, míg az évtized elejének intézményfelújításaira az 1–3 millió forintos összköltség volt a jellemző. A kisebb léptékű felújítások – mint például az ablakcsere, a tető felújítása, az utólagos hőszigetelés vagy a fűtéskorszerűsítés – források hiányában háttérbe szorulnak, így egyre nagyobb problémát jelentenek a fenntartók számára. Országos probléma helyi szintű megjelenésének tekinthető az iskolai (szemléltető) eszközök hiánya – még a jogszabályi kötelező eszközlista szintjén is –, ami kisebb-nagyobb mértékben valamennyi intézményt sújt. Pályázati forrásokból, illetve vállalati támogatások révén fejlődnek a számítástechnikai szaktantermek, informatika termek, nyelvi laborok. A fejlesztések terén fontos változás, hogy az utóbbi években előtérbe került a tartalmi-módszertani, pedagógiai fejlesztési komponens, így a hátrányos helyzetű tanulók integrált nevelését és a kompetenciaalapú oktatást támogató fejlesztések.

Az Országos kompetenciamérés adatai alapján valamiféle képet alkothatunk a kistérségben folyó oktatási tevékenység minőségéről is, hozzátéve, hogy az eredményeket nagy óvatossággal kell kezelni. A 2008. és a 2009. évi mérés adatai alapján a leggyengébb, az első képességszint alatt teljesítő tanulók arányát vizsgálva (lásd *7. táblázat*) megállapítható, hogy a Baracson, Nagykarácsonyban és Rácalmáson működő intézményekben (tagiskolákban) ez jellemzően alacsonyabb volt, mint az országos községi/városi átlag. Ezekben az iskolákban tehát a legalacsonyabb szinten teljesítők esetében jobb a helyzet a referenciaértékekhez képest. Ezzel szemben Mezőfalva, Előszállás, valamint Nagyvenyim iskoláiban/tagiskoláiban rendre a községi szint átlagánál kedvezőtlenebb arányok adódnak. Dunaújvárosban az Arany János, valamint a Szórád Márton Általános Iskolában tartozik a városi átlagnál több tanuló a legalsó szinten teljesítők sorába.

A DUNAÚJVÁROSI KISTÉRSÉG TÖBBCÉLÚ KISTÉRSÉGI TÁRSULÁSA

A TÁRSULÁS LÉTREJÖTTE ÉS FELADATAI

A statisztikai kistérség települései 2004. november 12-én első lépésként csupán területfejlesztési feladatok ellátására hoztak létre társulást Dunaújvárosi Kistérség Fejlesztési Társulás elnevezéssel. Fél évvel később, 2005. június 30-án alakult meg a többcélú kistérségi társulás (TKT), a statisztikai kistérség valamennyi településének részvételével. A TKT a következő feladatok ellátását tűzte ki célul: területfejlesztés, egészségügyi és szociális ellátás, gyermek- és ifjúságvédelem, alapfokú oktatás-nevelés, szolgáltatásszervezési feladatok kistérségi szintű korszerűsítése, természetvédelem, közlekedés, vízgazdálkodás, településüzemeltetési feladatok, belső ellenőrzési feladatok, gazdaság- és turizmusfejlesztés, idegenforgalom.

A megjelölt feladatok közt találunk kötelezően ellátandóakat és önként vállaltakat is. A TKT nevesítette, de korántsem látja el az összes ellátandó feladatot a megalakulás pillanatától fogva. 2010-ig a területfejlesztés, a gyermek- és ifjúságvédelem, az alapfokú oktatás-nevelés, a szolgáltatásszervezés, a belső ellenőrzés, a gazdaság és turizmus fejlesztése terén tettek lépéseket, olykor a korábbi együttműködések eredményeire építve. Ez utóbbi történt a területfejlesztés tekintetében is: a 2004-ben létrehozott Dunaújvárosi Kistérség Fejlesztési Társulás 2007. július 31-ével formálisan is megszűnt, feladatait a TKT látja el; azonos feladatok ellátására párhuzamos szervezet (társulás) fenntartása indokolatlannak bizonyult. Bár a területfejlesztési céllal létrehozott társulást az alapítók megszüntették, a területfejlesztés a kistérség egyik sikerágazatának nevezhető. Hosszú évek kitartó és összehangolt munkája eredményeként épülhetett meg ugyanis a Dunán átívelő új Pentelei-híd, amely oldja a térség „féloldalasságát", s lehetővé teszi a folyón átívelő gazdasági, intézményi kapcsolatok megerősítését. A területfejlesztéssel szoros összefüggésben álló gazdaság-, illetve turizmusfejlesztés is nagy hagyományokkal bír, kidolgozott fejlesztési programokkal, tervekkel rendelkeznek, rendszeresen megrendezésre kerülnek konferenciák – bár ezek a tevékenységek mindmáig a TKT-tól szervezetileg függetlenül bonyolódnak –, a nagy hagyományokkal bíró civil vagy kvázi civil szerveződések[4] továbbra is meghatározóak ezen a területen.

Az alapfokú oktatás-nevelés területén 2008-tól kezdődően a kistérségben több intézményfenntartói társulás is megszerveződött (erről a későbbi esetleírások adnak bővebb információkat). 2006. szeptember 1-jétől a TKT két pedagógiai szakszolgálati feladatot biztosít: a nevelési tanácsadást és a logopédiai szolgálatot. 2010-től a tevékenységi kör kibővült a gyógytestnevelés kistérségű szintű megszervezésével (erről szintén a tanulmány későbbi részében nyújtunk áttekintést). A többcélú kistérségi társulás által lehívható többletnormatívából 2006 óta részesül a TKT.

> „A normatívát 2006. szeptember 1-jétől kapjuk folyamatosan, mára már ott tartunk, hogy nem a közoktatási feladatokra, hanem összintézményi szinten 100 milliós nagyságrendű normatívát tudunk hozni a kistérségbe" *(a TKT munkaszervezetének vezetője).*

A TKT a maga által készített intézkedési terve alapján, a közoktatási feladatok keretében információs hálózatot működtet, amelynek útján a fenntartótól függetlenül szolgáltat információt a kistérség területén működő intézményeknek a kistérségi feladatellátásról. Tapasztalataink alapján az információs hálózat az iskoláknak nyújtott eseti segítségnyújtásban, valamint pályázatfigyelésben merül ki. A többcélú társulás óvodavezetői, igazgatói és óvoda-iskolaközi szakmai munkaközösséget működtet, továbbá szakmai napok, versenyek, szakmai konferenciák szervezését bonyolítja.

4 HÍD Dunaújváros és Környéke Egyesület (1995); Dunaújvárosi Kistérségi Turisztikai Közhasznú Nonprofit Kft. (2004).

A TKT közoktatási referense minden évben 3-4 kistérségi szintű konferenciát szervez. 2009-ig két tanévnyitó konferencia került megrendezésre; ezt rendszeresíteni kívánják a továbbiakban is. A rendezvényekre az ágazati tárca magas rangú képviselőit és oktatási szakértőket hívják meg, akiktől a közoktatásban bekövetkezett változásokról, a finanszírozás várható alakulásáról kérnek és kapnak információt. Rendszeresen szerveznek munkajogi konferenciákat; a rendezvények finanszírozását külső forrásból, többnyire tankönyvkiadói szponzorálással oldják meg. A többcélú kistérségi társulás közoktatási referensét rendre meghívják minden rendezvényre, s ez megyei szinten is működik. Oktatási stratégiák együttes kidolgozását egyelőre csak névlegesnek minősítette a munkaszervezet vezetője, de a pedagógiai szakszolgálatok bővítését megelőző folyamatban – ez a gyógytestnevelés 2010-es TKT-szintű megszervezése volt – jó együttműködés alakult ki az intézményekkel.

Kistérségi szinten több szociális szolgáltatás bevezetését is tervezték a társulás létrehozatalakor: így házi segítségnyújtást, jelzőrendszeres házi segítségnyújtást és a szociális étkeztetést, de többszöri nekifutásra sem tudták ehhez megnyerni Dunaújváros támogatását. A kistérségi feladatellátás megvalósításához szükség lett volna egy dunaújvárosi önkormányzati épületrészre, a fenntartói jogok átvételére, de nem sikerült megegyezniük a térség legerősebb településével. Ott ugyanis a képviselő-testületen belüli politikai csatározások homlokterébe került az önkormányzati vagyon ingyenes átadása a TKT-nak, mert ebben egyes erők a felelőtlen gazdálkodás mintapéldáját látták. Hozzá kell tenni, hogy a vagyonátadást ellenzők a javaslat előkészítetlenségét is felrótták.

Legalább egy szociális feladatot azonban mindenképpen el kellett látni kistérségi szinten, különben veszélybe került volna az összes TKT-n keresztül lehívható normatíva. Ezért 2009-ben a többcélú társulás egy új szociális intézményt – gyermekek átmeneti otthonát – hozott létre Nagykarácsony településen. A megyében sehol máshol nincs ilyen otthon, holott 22 ezer főt meghaladó lélekszámnál ez már kötelező feladat volna. Eddig Székesfehérvárra vitték állami gondozásba azokat a gyerekeket, akiknek erre a szolgáltatásra szükségük lett volna. A nagykarácsonyi önkormányzat két régi szolgálati lakást ajándékozott a TKT-nak annak fejében, hogy ott helyben hoznak létre intézményt. Az épületet teljesen átalakították, bővítették és felújították, aminek köszönhetően 2010. január közepén 12 férőhellyel megnyílt az átmeneti otthon, ahol 3–18 éves korú gyermekeket fogadhatnak.

A TÁRSULÁS MŰKÖDÉSE

A többcélú kistérségi társulás döntéshozó szerve a Társulási Tanács, amelyben az érintett települések polgármesterei kapnak helyet. A többcélú kistérségi társulás megalakulásakor Dunaújváros akkori polgármesterét választották meg a társulás elnökévé, ám az együttműködés korántsem volt zökkenőmentes. A létszámarányos döntési rendszer alkalmazásával a legnépesebb település, Dunaújváros túlsúlyba került, ami a kistérség többi településén félelmet

ébresztett, hogy a megyei jogú város „maga alá gyűri" a kicsiket, bármiféle közösködésnek csak az lehet a vége, hogy az intézmények a városba koncentrálódnak, a községek pedig elveszítik iskoláikat. Ez rendkívüli mértékben akadályozta a térségi szintű együttműködést, a város és vidéke együttműködése helyett város és vidéke szembenállása formálta a társulás működésének első éveit. Változás ezen a téren csak 2007 szeptemberében következett be, amikor is teljes egyetértésben, azaz valamennyi polgármester támogatásával sor került a társulás működési szabályzatának módosítására, amely kombinált szavazási rendszert vezetett be, kizárva mind Dunaújváros, mind pedig vidékének „túlhatalmát". A módosítás biztosította, hogy azt követően csak olyan társulási döntések születhetnek, amelyeket Dunaújvároson kívül legalább négy másik település is támogat, minősített döntést igénylő esetekben pedig Dunaújváros mellett további hat település támogatása szükséges. Ez, valamint az egyre erőteljesebb pénzügyi kényszer aztán utat nyitott az intézményfenntartói társulások kialakításának, a kistérségi szintű feladatellátás megszervezésének, ezek mind több területre való kiterjesztésének. Szimbolikus lépésnek is értékelhető, hogy a következő két évben Rácalmás polgármestere volt a társulás elnöke. A 2010-es választásokat követően aztán újból Dunaújváros – ekkor frissen megválasztott új – polgármestere lett a társulási elnök.

> „A kistérség lakosságának kb. háromnegyed része Dunaújvárosban él. Innentől kezdve a Társulási Tanácsban nem lehet döntéseket hozni Dunaújváros nélkül. Egyrészt. Másrészt jelentős pénzeket pumpál bele, a lakosságszámból kifolyólag. Mert addig, ameddig a kistelepülések a tagdíj-hozzájárulásban pár százezer forintot, 600-800 ezer forintot tesznek bele, Mezőfalva 1 200 000 forintot, addig Dunaújváros 20 milliót rakott bele. De ezen túlmenően a logopédiai ellátás biztosítására a Logopédiai Intézetben Dunaújváros három státust létesített saját költségén, ezt Dunaújváros finanszírozza. Ez a három státus csak kistérségi feladatellátásra jött létre. Azt lehet mondani, hogy komoly pénzeket nyom bele Dunaújváros. Ezen túlmenően a belső ellenőrzésnél is két állást létesített Dunaújváros, a normatíva természetesen nem fedi le a két állást, egy pár milliót még ott is évente hozzátesz ahhoz, hogy menjen a kistérség költségvetési szerveinek belső ellenőrzése" *(a munkaszervezet vezetője).*

A többcélú kistérségi társulás munkaszervezete kezdetben a Dunaújváros megyei jogú város önkormányzatának hivatalába integráltan működött. Ahogy egyre több feladatot kellett ellátni, egyre nőtt a kistérségi feladatokon dolgozó munkatársak leterheltsége is, ami már veszélyeztette alapfeladataik ellátását, így 2007-ben önálló munkaszervezetet alakítottak ki. Ez megszüntette a kettős kötődést, egyértelművé tette a feladatellátási és a felelősségi viszonyokat. A társulás önálló munkaszervezetének elhelyezését továbbra is Dunaújváros biztosította a városháza épületén belül. A 2010-es önkormányzati választásokat követően átalakult társulási tanács elnöke és a munkaszervezet közötti viszony nem nevezhető problémamentesnek, bár – ahogy a munkaszervezet vezetője fogalmazott – „egyre jobb a munkakapcsolat a társulás új elnökével". A társulási tanács elnöke – polgármesterként –

mindenesetre megvonta az irodahasználati jogot a TKT munkaszervezetétől, így az jelenleg egy óvodaként üzemelő épületen belül bérel két szobát. A munkaszervezet elhelyezésének kérdése még megoldásra vár, több lehetőség mellett az is felvetődött, hogy elhagyja a székhelytelepülést, és egy környékbeli kistelepülés fogadójában bérelnek alkalmas irodát.

A többcélú kistérségi társulás döntéseit a négytagú[5] munkaszervezet készíti elő, s végzi a normatívaigényléssel kapcsolatos teendőket. A munkaszervezet oldaláról törekszenek rá, hogy erősítsék az együttműködést azzal is, hogy ha kistérségi előterjesztéseket tárgyalnak valamelyik települési képviselő-testületben, akkor meglátogatják az ülést. Ilyen esetekben átadják a szükséges tartalmi információkat a képviselőknek és megpróbálják meggyőzni őket az adott feladat ellátásának fontosságáról, ami sokszor nagyobb feladatat, mint a Társulási Tanácsban a polgármesterek meggyőzése. A munkaszervezet elnöke szerint gyakran probléma, hogy az önkormányzati testületekben a képviselők már csak pártállásuk okán is támadják a másik oldal döntéseit. Magának a Társulási Tanácsnak a működését politikamentesnek látja a munkaszervezet vezetője.

A TKT programja a kistérségi területfejlesztési koncepción alapszik. Nonprofit szervezetekkel működnek együtt, akik a tagönkormányzatok számára a pályázatírástól kezdve a program kidolgozásáig és végrehajtásáig terjedő tevékenységeket végeznek. A közoktatási fejlesztési tervet folyamatosan karbantartják, megújítják. A szolgáltatások bővítése mindig napirenden van (például kistérségi egészségügyi terv, sportkoncepció). A valós változásokat ugyanakkor az határozza meg, hogy az önkormányzatoknak milyen egyéni prioritásaik vannak, és ezek közül melyik „fér bele" a település és a társulás költségvetésébe. A döntéshozatal során az eltérő adottságokkal rendelkező települések súlya interjúalanyaink beszámolói alapján azonos. Ez azt jelenti, hogy vitás ügyek esetén hol egyik, hol másik település mond le egyéni érdekéről. Természetesen ez nem vonatkozik Dunaújvárosra, hiszen méreténél fogva nem hozható olyan döntés, amit a megyei jogú város nem támogat (ahogy ez történt a házi segítségnyújtás esetén).

A Dunaújvárosi TKT munkaszervezetének vezetője két fő problémát fogalmazott meg a TKT működésével kapcsolatban. Az egyik a forráshiány, pontosabban – ahogyan ő fogalmazott – a „mézesmadzag teória":

> „Először mindenre volt pénz, most meg évről évre csökken az állami normatíva, húzzák ki itt is az önkormányzatok zsebéből a zsetont, mert mást nem tud tenni a TKT, mint hogy tagi hozzájárulást fizet, tehát a hiányzó forrásokat tagi hozzájárulásokból fizeti ki. Csak hát ez megy egy ideig, de egy idő után nem tudom, hogy mi lesz. Mert annak ugyanúgy nem lesz értelme, ha a társult intézmények megint csak önkormányzati pénzből lesznek fenntartva" *(a munkaszervezet vezetője).*

5 A munkaszervezet tagjai: munkaszervezet-vezető, gazdasági vezető, szervezési előadó, oktatási referens.

A másik fő problémának azt tartja, hogy rendkívül kevés olyan pályázat kerül kiírásra, ami a kistérségeket célozza meg. A számban is kevés lehetőség mellett főleg a tartalmuk miatt vetnek fel kérdéseket ezek a pályázatok:

> „Tavaly, tavalyelőtt ilyenek voltak, hogy sportrendezvények nyugdíjasoknak. Ezek olyan pályázatok voltak, amikről látszott, hogy olyan rendezvényekre készültek, amik már eleve tervben voltak, tehát az tudott rajta pályázni, aki egyébként is megcsinálta volna. Ha önerő kell, akkor megint csak szívják ki az önkormányzatok zsebéből a pénzt" *(a munkaszervezet vezetője).*

Mindezeken kívül – s ez már nem a TKT működése, hanem a többcélú társulási folyamatok perspektívája, fejlődése szempontjából nevezhető problémának – a munkaszervezet vezetője számára a többcélú kistérségi társulások egymás közti együttműködésének hiánya is a folyamatok gátló tényezője.

VÁLTOZATOK AZ EGYÜTTMŰKÖDÉSRE

A következőkben néhány, a dunaújvárosi kistérségben létrejött társulási, együttműködési gyakorlatot mutatunk be, annak pozitív és negatív tapasztalataival.

AZ ÚTTÖRŐK. A MEZŐFALVA–HANTOS–DARUSZENTMIKLÓS INTÉZMÉNYI TÁRSULÁS

A Mezőfalvi Intézményfenntartó Társulás kezdeményezője a Sárbogárdi kistérséghez tartozó Hantos község volt, amely az alacsony és csökkenő gyereklétszám miatt nem tarthatta meg önálló intézményét a közoktatási törvény megfelelő rendelkezése alapján. Hantos önkormányzata az intézményfenntartói társulás ötletével előbb a sárbogárdi kistérségen belüli Sárszentmiklóst és Sárosdot kereste meg, mivel a kezdeti időszakban úgy tudták, hogy nem lehet kistérségi határokon átnyúló intézményfenntartó társulást létrehozni. Az is a döntésük mellett szólt, hogy Sárosddal már szerződésben álltak a pedagógiai szakszolgálat ellátása kapcsán. Sárosd ugyan nyitott volt az együttműködésre, de elvárása az volt, hogy szüntessék meg a hantosi iskolát és utaztassák az ottani tanulókat, amit a hantosi képviselő-testület nem tudott elfogadni. Sárszentmiklós esetében pedig hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a társulás hosszú távon nem lehet életképes, mert a két iskola együttesen sem tudja biztosítani az elvárt létszámot.

A környező települések közül Mezőfalva csupán 10 km-re fekszik Hantostól, így ez kézenfekvő megoldásnak tűnt, s a szülők is támogatták e település megkeresését. Az első tárgyalások azonban kudarcba fulladtak, mert a mezőfalvi iskola korábbi igazgatója nem enged-

te volna, hogy a hantosi iskola helyben (meg)maradjon, így az ő ajánlatára a hantosiak rögtön nemet mondtak. Az új lehetőségek keresése közben Mezőfalván mind az iskolaigazgató, mind a polgármester személye megváltozott, így új vezetéssel új alapokról indult a tárgyalás. Hantos a társulás jóvoltából megtarthatta általános iskoláját, de le kellett mondania a 7–8. évfolyamos osztályáról, s elfogadni az ott tanulók Mezőfalvára utaztatását. Mezőfalva viszont nem ragaszkodott a hantosi 1–6. osztályokhoz, mert a csökkenő létszámra ők az osztályaik számának háromról kettőre történő redukálásával válaszoltak, így a megnövekedett osztályonkénti gyerekszámot nem akarták tovább növelni.

A társulásra lépő iskolák pozitív tapasztalata egyfajta kovászként hatott a kistérségben, hiszen közvetlen információkhoz lehetett hozzájutni, világosan láthatóvá vált, hogy a társulás milyen pénzügyi előnyöket nyújt, illetve, hogy milyen következményekkel jár az intézményi autonómiára. A hantosihoz hasonló problémákkal szembesült Daruszentmiklós iskolája is, hiszen az előírt létszámfeltételeket négy évfolyamon sem tudta biztosítani, így a minisztériumi külön engedély – mint lehetséges megoldás a probléma áthidalására – szóba sem jöhetett. Így társulási kényszer állt elő. Mezőfalvával már volt együttműködési tapasztalat, mivel egy korábbi HEFOP-pályázatot konzorciumban pályázott és valósított meg a két iskola. Daruszentmiklós esetében döntő érv volt Mezőfalva mellett, hogy a már meglévő társulás magas átlagos osztálylétszáma miatt egyetlen osztályáról sem kellett lemondania. Daruszentmiklós a társulási döntés előtt más lehetséges partnereket is vizsgált, így Előszállást és Nagykarácsonyt is. Tekintve viszont, hogy Daruszentmiklós Előszállás településből vált ki, aligha meglepő, hogy a két község viszonya korántsem volt felhőtlen. Egy intézményfenntartó társulás kialakítása pedig könnyen olyan politikai látszatot kelthetett volna, mintha Daruszentmiklós megbánta volna az önállósodást, amelynek következményeként kellett szembesülnie intézményfenntartási nehézségeivel. A politikai megfontolásokon túl az is komoly szerepet játszott, hogy mind Előszállás, mind pedig Nagykarácsony esetében olyan alacsonyak lettek volna a közös intézmény osztálylétszámai, hogy a daruszentmiklósi 7–8. évfolyamot utaztatni kellett volna a központi intézménybe. Mezőfalva számára a társulás azzal az előnnyel járt, hogy pedagógusai számára biztosítani tudta a foglalkoztatásukhoz szükséges óraszámot, ugyanis a daruszentmiklósi iskolának nem volt megfelelő a szakos ellátottsága, amit a társulásnak köszönhetően mezőfalvi utazó pedagógusokkal oldottak meg. Ugyanakkor Daruszentmiklóson sem történt elbocsátás ennek hatására; bár a korábbi 12 saját státuszuk 10-re csökkent, a két státuszt megosztották.

A társulás létrehozásában fontos szerepet játszottak azok a finanszírozási feltételek, amelyeket a gesztorintézmény önkormányzata biztosított a partnereknek.

> „…és ami még erősen befolyásolta az önkormányzatokat a döntésben, hogy melyik önkormányzat mennyire akarja lenyúlni a társát… tehát ezt lehet tisztességesen csinálni és azt mondani, hogy az a normatíva, ami az én gyerekeimre jön, azt az én gyerekeimre fordítom.

> Tehát az ott maradó hantosi gyerekekre az a normatíva; ami a mezőfalvi gyerekekre jön, az a mezőfalvi gyerekekre fordítandó. Ezt nem mindenhol csinálják így. Mert hogy a munka sem egyenlő… azért mert Mezőfalván 30 fős osztályokkal dolgoznak a pedagógusok, ezért Hantoson lehet 5 fős osztálylétszám…" *(a mezőfalvi iskola igazgatója).*

Az intézményfenntartó társulás létrehozását követően, 2009-ben Mezőfalva önkormányzata több megkeresést is kapott a környező települések – Nagylók, Nagykarácsony, Perkáta – önkormányzataitól a társulás lehetséges bővítése ügyében. Ezek a kapcsolatfelvételek végül is nem vezettek eredményre, így ezen településekkel nem bővült a társulás. Jellemző Mezőfalvára, hogy az önkormányzat nyilvánvaló pénzügyi érdekeltsége ellenére végül is az iskola vezetőségének érveit fogadták el s így mondtak nemet a társulás további kibővítésére. Két megfontolás, érv is a bővítés ellen szólt volna. Az egyik a hatékonyság, ugyanis a meglévő apparátus mellett a gesztorintézmény képtelen lett volna hatékonyan működtetni és koordinálni egy nagyobb társulást, az apparátus bővítése pedig a társulásból fakadó előnyöket mérsékelte volna. A másik ok, hogy Mezőfalva nem kívánt névleges társulásokat létrehozni, vagyis olyan taggal partnerségre lépni, aki csupán a források megszerzése miatt kívánt volna csatlakozni.

A jelenlegi tagok esetében valós együttműködés zajlik, a hantosi két utazó évfolyam (7–8.) tanulói mellett a pedagógusok is ingáznak a három település között. Az angol nyelvet a felső tagozaton hantosi, alsóban mezőfalvi tanár tanítja, Daruszentmiklóson mezőfalvi tanárok biztosítják a szakos történelem-, földrajz-, ének- és biológiaoktatást. A pedagógiai szakszolgálati ellátást mindhárom településen a mezőfalvi szakszolgálat biztosítja, kivéve a nevelési tanácsadást Hantos esetében, azt ugyanis továbbra is a Sárbogárdi Kistérség szakszolgálata látja el. A logopédiát Mezőfalva vette át, valamint Hantosról érkezett a szakszolgálathoz konduktor és gyógypedagógus, ami annyiban jelent könnyebbséget a település számára, hogy az ezzel járó bérköltség átkerült a szakszolgálat számlájára. Az említetteken kívül a szakszolgálat alkalmaz még gyógytestnevelőt is; minden pedagógus helyben látja el a gyerekeket. A nevelési tanácsadás az egyetlen, amit a Dunaújvárosi Nevelési Tanácsadó biztosít.

A sikeresen megszervezett utaztatás mind a tanulók, mind a pedagógusok számára, a létrehozott és folyamatos fejlesztés alatt álló pedagógiai szakszolgálat és a sikeres pályázatok mind azt bizonyítják, hogy az új fenntartó és a gesztorintézmény valóban azon munkálkodik, hogy a kényszer szülte együttműködésből a legtöbbet hozza ki. A társulás ugyanakkor nem mentes konfliktusoktól sem.

A mezőfalvi pedagógusok többletteherként élik meg a társulással járó pluszfeladatokat: az adminisztráció növekedését, a pályázatok koordinálását, a szakszolgálattal járó kötelezettségek ellátását. Mindezek működésének biztosítására egy igazgatóhelyettesi státusszal bővítették a vezetők körét, de ennek költségeit nem terhelték át a tagintézményekre.

„Nem könnyű kistelepülésként talpon maradni, és attól, hogy tulajdonképpen lehetetlenné tesszük az ő működésüket meg gazdálkodásukat, attól nekünk nem lesz jobb… nem az volt az első, hogy mindenki csapkodta az asztalt, hogy mit kapok én ezért…" *(a mezőfalvi iskola igazgatója).*

A tagintézmények vezetői nehezen élik meg önállóságuk elvesztését és az ezzel együtt járó szuverenitás csökkenését. Legalább két olyan terület van, ahol ez potenciális konfliktusforrást jelent. Az egyik a személyi kérdések területe, amelyben a tagintézmények vezetőit megkérdezi ugyan a fenntartó, de a döntést ő hozza meg.[6] A másik – az önálló OM azonosító elvesztésének következményeként – az, hogy mint tagintézmények önállóan nem pályázhatnak. Ebben a kérdésben úgy tűnik, nincs közösködés, vagyis annak ellenére, hogy a pályázó neve alatt ugyanaz az iskola szerepel, a nyertes pályázatok vagy az egyik, vagy a másik iskolához tartoznak.

Az, hogy az intézmény társulásban folytatta működését, kevésbé volt érezhető a daruszentmiklósi iskolában. Elbocsátásra nem volt szükség, a gyerekek életében pedig semmilyen változásra nem került sor ennek hatására. Hantoson több áldozattal járt az iskola megtartása, mivel megszűnt két pedagógusi, egy igazgatóhelyettesi és egy gondnoki státusz.[7] Az utóbbi helyett alkalmaztak ugyanakkor egy gyógypedagógiai asszisztenst. Abban az időszakban, amikor az iskola léte bizonytalanná vált, több szülő úgy döntött, elviszi gyerekét máshová, így a demográfiai hullámvölgy mellett ez is csökkentette a létszámot. A bizonytalanság megszűnését követően a gyerekek átíratása is megszűnt.

„Nagyon sok kárt csinált ez nekünk olyan szempontból is, hogy nekünk voltak itt művészeti csoportjaink, volt iskolaújságunk, volt jól működő diákönkormányzatunk, és lefejeződött az egész. Ezzel, hogy 7–8. osztály nincs, ezzel az a része, ami húzóerő volt, akik tudtak viszonylag önállóan dolgozni, ezek eltűntek" *(hantosi igazgatóhelyettes).*

Interjúalanyaink között többen úgy említették Mezőfalvát, mint olyan települést, amely előnyére tudta fordítani a törvényi szabályozás szülte kényszerű szituációt. Az intézmény jelentős többletforrásra tett szert, bővíteni tudta szolgáltatásai körét, és a más iskolákat jellemző leépítéseket is elkerülhette. Az is kétségtelen, hogy financiális szempontból a tagiskolák önkormányzatai is jobban jártak, valamint megoldódott a szakos ellátottság és a szakszolgálati ellátás is. Ma még nyitott, hogy az átszervezés hosszú távon jár-e minőségi változással, és hogy a megtakarított összeg mennyisége kárpótolni tudja-e az átalakítással járó veszteségekért a tagintézményeket.

6 A döntés az ő munkáltatói jogköréből fakad.

7 Az elbocsátott pedagógusok közül egynek sikerült elhelyezkednie, a másiknak korábban sem az oktatás volt az elsődleges megélhetési forrása.

Rövid távon az anyagi hasznok érzékelhetőek. A társulás révén az intézmény jelentős többletnormatívát tudott megszerezni, amely az érintett önkormányzatok számára a fenntartói teher csökkenését jelentette. Nem váltotta ki az önkormányzati hozzájárulást, de csökkentette azt. 2008-ban a Mezőfalva–Hantos társulás 15,3 millió forintnyi normatív támogatáshoz jutott a többcélú kistérségi társuláson keresztül. A következő évben a társuláshoz csatlakozott Daruszentmiklós is, s a növekvő gyermeklétszámnak köszönhetően a társulási támogatás is emelkedett 22,6 millió forintra. 2010-ben hasonló (22,4 millió Ft) normatív támogatás érkezett az intézménybe, a 2011. évben azonban a normatíva csökkenése következtében alig 14,5 millió forint segíti az intézmény fenntartását. A társulás által elérhető állami többlettámogatás az intézmény működési költségeinek a tizedét sem éri el. A 2010-es költségvetési évben a Petőfi Sándor Általános Iskola, Szakiskola, Egységes Pedagógiai Szakszolgálat és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény költségvetése 268 millió forint volt, amelyből 22,4 millió forint érkezett a többcélú kistérségi társulás munkaszervezetén keresztül. Az arányokat jól érzékelteti, hogy ebben az évben Mezőfalva 77,4 millióval, míg Hantos 7,7 millióval, Daruszentmiklós pedig 8,9 millió forinttal járult hozzá az intézmény működtetéséhez.

AZ ÁTÍVELŐK. A PERKÁTA–NAGYKARÁCSONY–ABA INTÉZMÉNYI TÁRSULÁS

Perkáta és Nagykarácsony 2009-ben lépett intézményfenntartói társulásra egymással. Abból adódóan, hogy Perkáta az Adonyi kistérséghez tartozik, ezt a társulást a Dunaújvárosi TKT nem sorolja a saját területén működő társulások közé, a többletnormatíva igénylést sem a TKT munkaszervezete bonyolítja. Mindazonáltal érdekes képződménynek tekinthető ez a társulás, hiszen a szakszolgálati feladatokat a Dunaújvárosi kistérséghez tartozó Nagykarácsony esetében a Dunaújvárosi TKT látja el. Ebben az esetben tehát a szakszolgálati feladatokat nem az a kistérség látja el, ahova a gesztor tartozik.

Perkáta Dunaújvárostól északnyugatra, Kulcs magasságában fekszik, lakossága 4198 fő.[8] A Hunyadi János Általános Iskolába 183 gyermek jár, 8 osztály mellett további két fejlesztő csoport is van az intézményben az értelmi fogyatékos gyermekek számára.

Az elmúlt években jelentősen csökkent az oktatási normatíva, és látszott, hogy az ebből adódó, éves szinten körülbelül 20 millió forintos többletfinanszírozási igényt a perkátai önkormányzat nem tudja hosszú távon biztosítani. 2008-ban ezért megkezdték az általános iskola intézményfenntartói társulásban történő működtetésének előkészítését, a lehetséges partnerek felkutatását. Az Adonyi kistérségben szinte minden település önkormányzatával tárgyaltak, de megállapodásra különböző okokból végül is nem került sor. Az egyik lehetséges partner Besnyő, egy 1801 fős település volt, amelynek iskoláját 130 tanuló látogatja.

8 Forrás: [online:] {http://foldhivatalok.geod.hu/telepules.php?page=19354}. A letöltés időpontja 2010. május 26.

Az itteni lakosság társulástól való félelmét azonban még azzal sem lehetett leküzdeni, hogy Perkáta felajánlotta, hogy átengedi nekik a gesztor szerepet. Besnyő iskolája mind a mai napig önálló, de folyamatos küzdelmet folytat fennmaradásért a felső tagozatba járók alacsony száma miatt. A társulás lehetőségével Pusztaszabolcsot is felkeresték, de nyilvánvalóvá vált, hogy a frissen megkapott városi ranggal Pusztaszabolcs elvesztette a legfőbb pénzügyi ösztönzőt, a társulással járó többletnormatívát.[9]

Másfél-kétévnyi tárgyalás után kezdték meg az egyeztetéseket immár a kistérségen kívüli településsekkel, Mezőfalvával, majd pedig Nagykarácsonnyal. Mezőfalva a már fennálló társulás (Hantos–Daruszentmiklós) további bővítését nem tartotta megvalósíthatónak, az adminisztratív terhek, a szakmai munka koordinálása már túl nagy feladatot jelentett volna a gesztor iskolának. A mezőfalvi elutasítás után a jóval kisebb lélekszámú 1481 fős Nagykarácsonnyal kezdték meg a tárgyalásokat, amelynek iskolájába 2009-ben 129 gyermek járt. Nagykarácsonyi interjúalanyunk elárulta: hosszú meditálás után döntöttek amellett, hogy társulásra lépnek Perkátával. Az alacsony gyermeklétszám mellett érezhető volt, mennyire nehéz a nagykarácsonyi óvoda és az iskola fenntartása. Az utolsó évben már a költségek kevesebb, mint 60%-át fedezték csak az állami források. Az utolsó pillanatig próbálták tartani az óvoda és az általános iskola önállóságát, de már csak jelentős hitellel tudták volna megoldani az iskola működtetését, ami nyilvánvalóan fenntarthatatlan helyzet, adósságspirál kialakulásához vezetett volna. Nagykarácsony önkormányzata több lehetséges partnerrel is tárgyalásokat kezdeményezett a társulás ügyében. Természetesen adódott volna a társulás Előszállással, amellyel szoros szakmai kapcsolatokat ápoltak, ám a társulás csak a 7–8. évfolyam utaztatásával lett volna megoldható, ezt pedig a képviselő-testület elutasította. A közeli Daruszentmiklós iskolája ugyan nyitott volt a társulásra, ám olyan alacsony volt a tanulók száma, hogy együttesen sem tudták volna kiadni a kellő létszámot, így ez sem jelentett volna megoldást. Így Daruszentmiklós végül a már működő Mezőfalva–Hantos társuláshoz csatlakozott. Daruszentmiklós csatlakozásával azonban Mezőfalva elvesztette érdekeltségét a további bővítésre. A Nagyvenyimmel folyó társulási tárgyalások végül is azon feneklettek meg, hogy a település „túl jó” anyagi helyzetben volt, és a nagyvenyimi pedagógusok béren kívüli juttatásához kellett volna igazítani (azaz nivellálni) a nagykarácsonyi pedagógusok juttatását is, ezt a többletterhet azonban a nagykarácsonyi önkormányzat nem vállalta.

A társulás létrehozásának ügye 2009 januárjában vett újra lendületet, amikor is Perkáta jelentkezett náluk és hangsúlyozta, hogy nem tart igényt arra, hogy akár a felső tagozatos diákokat, akár pedagógusokat áthelyezzenek vagy utaztassanak egyik településről a másikra. Az „engedékenység” érthető, hiszen a két település egymástól majd 30 kilométernyi távolságra fekszik. További előnyként Perkátán hasonló mértékű juttatás jár a pedagógusoknak, mint Nagykarácsonyban, így a juttatások összehangolása sem okozott gondot. 2009 júliu-

9 A városi jogú település már nem kap plusznormatívát, ha társul, ezért megszűnt a pénzügyi ösztönző. Az Iváncsával való társulás meghiúsulásának hátterében politikai okot vélt felfedezni interjúalanyunk, de ezt nem kívánta kifejteni.

sában jött létre az intézményfenntartó társulás, a perkátai Hunyadi János Általános Iskola gesztorságával, a nagykarácsonyi Vörösmarty Mihály Általános Iskola pedig tagintézménnyé vált. Az önállóság elvesztése miatt a nagykarácsonyi tantestület meglehetősen ellenségesen állt a társuláshoz, de a hétköznapok gyakorlata világossá tette, hogy Perkáta komolyan veszi ígéretét és nem szól bele a tagintézmény működésébe, így mára a társulás elfogadottá vált. Az alapdokumentumok összehangolása (pedagógiai program, szervezeti és működési szabályzat, intézményi minőségirányítási program) azonnal megindult.

A pedagógusok bérjellegű elszámolását a perkátai iskola végzi, a dologi kiadásokat pedig mindkét iskola és óvoda esetében az önkormányzat intézi. A társulás előtt a nagykarácsonyi iskola nem volt önálló gazdasági egység, az önkormányzat intézte a gazdasági ügyeket. A társulás nem járt létszámcsökkenéssel, nem kellett elbocsátani senkit, sőt plusz egy – napközis nevelői – státust is tudtak teremteni, illetve meg tudták szervezni a gyermekétkeztetést az első plusznormatívából. Az igazgató külön hangsúlyt fektet arra, hogy látogatásai Nagykarácsonyban ne forduljanak elő túl sűrűn, mert nem akarja a „rátelepedés" benyomását kelteni. Az óvodák között is létrejött társulás nem okozott feszültséget, mivel köztük korábban is jó volt a kapcsolat. Az óvodák szintjén ebből adódóan sokkal inkább tartalommal, együttműködéssel teli a társulási együttműködés, mint az iskolák között. A két iskola igazgatója – mindketten önkormányzati képviselők is – hatékony kényszermegoldásnak tartja a társulást, amelynek haszna évi húszmillió forint pluszbevétel Perkátának, 7-10 millió forintnyi pedig Nagykarácsonynak. A társulás létrehozását ösztönözte az is, hogy – mint említették –, „leírva látták": pályázás során a kistérségen átívelő társulások kedvezőbb elbírálásban részesülnek. A tapasztalat viszont eddig nem igazolta ezt a várakozást. Két évvel ezelőtt Perkáta pályázott interaktív táblákra és nyert, de mivel akkor a központi közbeszerzés belefulladt a kifizetésbe, most újra be kell nyújtaniuk a pályázatot. A második benyújtáskor igényüket Nagykarácsonyra mint tagintézményre is ki szerették volna terjeszteni, de kérelmüket elutasították, mivel a pályázat előkészítése során az még önálló másik intézmény volt, így csak az intézmény perkátai telephelyére kerülhetnek az interaktív táblák. A TÁMOP 3.2.10-es pályázatának kidolgozása már a társulás létrehozása után kezdődött, így a szabadidős tevékenységek támogatására kiírt pályázaton már a társulásban részt vevő tagiskolák közösen indulhattak. A kutatás idején az a gyakorlat kezdett kialakulni, hogy – a potyautas magatartás elkerülése érdekében – akkor nyújtanak be közös pályázatot, ha a fenntartó önkormányzatok megosztják a pályázás (a pályázatírók) költségeit, ha pedig erre nem kerül sor, akkor a közös OM azonosító alatt a (különböző településen működő) tagintézmények önállóan pályáznak.

Az intézményfenntartó társulás 2011-ben tovább bővült, Aba község önkormányzata is csatlakozott a társuláshoz. Így egy olyan sajátos intézmény jött létre, amelynek három – Abai, Adonyi, Dunaújvárosi – kistérségben vannak telephelyei, az egyes telephelyek közti távolság pedig megközelíti a 30 kilométert. Az intézményfenntartói társulás bővítését az abai önkormányzat kezdeményezte, hiszen a Soponyával fennálló társulást Soponya felmondta,

és 2011 augusztusától újra önállóan működteti intézményét. A lépéskényszerbe került abai önkormányzat sorra felkereste a lehetséges partnereket először az abai kistérségen belül, majd a határokon túl is. Ironikus, hogy a közoktatási társulásokra nézve megszabott (május 31-i) határidő előtt alig egy héttel vették fel a kapcsolatot Perkátával és május 30-án már sor is került a három érintett önkormányzat együttes ülésére, ahol létrehozták a Perkáta–Nagykarácsony–Aba közoktatási intézményfenntartó társulást, a perkátai Hunyadi János Általános Iskola gesztorságával.

A kistérségi határokon átívelő társulások működtetése olyan problémákat is felvet, amelyek kezelésére országosan sem alakultak ki egységes szabályok. Klasszikusan ilyen a pedagógiai szakszolgálatok ügye, hiszen ezek rendszerint kistérségi szinten szerveződnek, ám nem azonos tartalommal, így diszkrepanciák alakulhatnak ki. Ebben az esetben abból adódtak problémák, hogy a perkátai tagiskolában (a gesztornál) az adonyi kistérség pedagógiai szakszolgálata (Velence-tó Környéki Egységes Pedagógiai Szakszolgálat), a nagykarácsonyi tagiskolában pedig a dunaújvárosi szolgáltató biztosítja az ellátást. Mivel az egyes többcélú kistérségi társulások által ellátott szakfeladatok nem feltétlenül esnek egybe, így alakulhatnak ki olyan helyzetek, hogy a perkátai telephelyen biztosított a gyógytestnevelés, az intézmény másik telephelyén, Nagykarácsonyban azonban ez a fejlesztés már nem érhető el a rászoruló diákok számára.

Egy másik problémakör, amelyet a perkátai igazgató vetett fel, a TKT tájékoztató, információs erejének gyengesége. Az iskolavezető hiányolja, hogy nem egyeztetnek egymással, és nem beszélnek rá településeket a társulásban rejlő lehetőségekre, az összefogás erejére. Mindkét iskola vezetője kényszertársulásnak tartja a létrejött egységet, de büszkék rá, hogy ígéretükhöz híven nem szólnak bele egymás belső ügyeibe. A létrejött társulás legfőbb motivációja az elérhető többletnormatíva feltételeinek formai teljesítése, hiszen ez által csökkenteni lehet a fenntartó önkormányzatok pénzügyi terheit. A tagintézmények közti szakmai kapcsolatok – már a jelentős fizikai távolság miatt is – meglehetősen gyengék, bár forrásszerzés céljából már dolgoztak ki közös pályázatot.

A KÉTKEDŐK. A BARACS–KISAPOSTAG–ELŐSZÁLLÁS INTÉZMÉNYI TÁRSULÁS

A Baracs–Kisapostag intézményfenntartó társulás 2008-ban jött létre a Baracsi Általános Művelődési Központ, továbbá a kisapostagi általános iskola és óvoda között. A társulást Kisapostag kezdeményezte, hiszen a közoktatási törvény módosítása miatt alsó tagozatot működtető iskola nem maradhatott önálló intézmény, a település alsó tagozatos osztályaiban pedig alig 30 gyermek tanult. Noha a törvényi kényszer fennállt, a társulás létrehozása mégsem bizonyult egyszerűnek. Kisapostagon az a szokás alakult ki, hogy az alsó tagozat befejeztével a diákok dunaújvárosi iskolákban folytatták tanulmányaikat, így természetesen

adódott volna, hogy a megyei jogú várossal alakítsanak ki intézményfenntartó társulást, ám Dunaújváros nem volt nyitott a megállapodásra. Az oktatási feladatellátást vállalta volna, ám a kisapostagi telephelyeket (iskola, óvoda) nem kívánta fenntartani, ami viszont a község képviselő-testülete számára volt elfogadhatatlan.

Kisapostag tehát más partnert keresett az intézményfenntartói társulás létrehozásához. Ehhez Baracs kínálkozott a legmegfelelőbb partnernek, hiszen az is kereste a társulás lehetőségét. Baracs önkormányzatát alapvetően a csökkenő gyermeklétszám és a normatív finanszírozás csökkenése terelte a társulás irányába, mert az általános iskola fenntartása évről évre egyre nagyobb terhet rótt az önkormányzatra. A közlekedési adottságok alapvetően befolyásolták a partnerkeresést, így a társulás lehetősége Mezőfalvával fel sem merült, és Daruszentmiklós esetén is azért kellett elállni a társulási szándéktól, mert nem készült el a két település közötti összekötő út. Baracs és Kisapostag szomszédos települések, így a szakmai együttműködés viszonylag könnyen megoldható; még akkor is, ha a két település közt húzódik a nagy forgalmú 6-os országos főút.

A két önkormányzat végül létrehozta intézményfenntartó társulását a baracsi ÁMK gesztorságával, a kisapostagi iskolával és óvodával mint tagintézményekkel. Az általános iskolának így összesen 9+4 osztálya, 231+30 tanulója lett. A társulás 2008-ban 45 ezer forint többletnormatívát jelentett gyerekenként Baracsnak. Kisapostag tagintézményként ennél magasabb többletnormatívát kapott, hiszen jogosult volt a tagintézményi és a kistelepülési normatívára is, ami 2008-ban 30 000 Ft/fő volt. A társulás következtében 2008-ban a költségek 60%-át állta a kormányzat, és 40%-ot kellett községi részként hozzátenni. Előtte pont fordított volt ez az arány.

A társulás ellenére Baracs–Kisapostag továbbra is létszámproblémákkal küzdött. A vonatkozó költségvetési törvény 3. melléklete alapján az intézményi társulás általános iskolájába járó gyermekek, tanulók támogatására járó normatíva csak akkor vehető igénybe, ha az osztálylétszámok átlaga eléri a 16 főt. A születési adatok alapján azonban látható volt, hogy 2011 szeptemberében Baracson 15, Kisapostagon pedig csak 5 gyermek kezdi meg az első osztályt, így átlagban sem tudják majd megközelíteni a kétszer 16-os létszámot. Nyilvánvalóvá vált, hogy a társulást ki kell bővíteni egy olyan iskolával, amelynek felsős osztályai nagy létszámúak, hogy a 16 fős átlaglétszámot teljesíteni tudják. Ennek érdekében intenzív tárgyalások indultak meg az előszállási önkormányzattal, hogy az Árpád Fejedelem Általános Iskola váljon tagintézménnyé. A társulás kérdése alaposan megosztotta Előszállás helyi társadalmát, a tantestület ellenezte a társulást, a képviselő-testület viszont szorgalmazta. A 2475 fős település iskolájába 183 tanuló járt. Gyerekszámban nem volt csökkenés az elmúlt években, és nem is tartanak a gyermeklétszám fogyásától. Az ő társulásukat tehát elsősorban az elérhető normatív állami támogatás maximalizálása ösztönözte. A közös feladatellátás mellett a szakos ellátottság javítása szólt. „A fizikaoktatás egyik iskolában sem megoldott, de egy külső megbízottat két intézmény már el tudna tartani", fogalmazott az előszállási jegyző. A társulás mellett egy harmadik érvet is hallottunk: az elmúlt években

nagyságrendileg 10 millió forintos normatíva-visszafizetéssel terhelték a települést azért, mert adminisztrációs hiányosságokat fedeztek fel az általános iskola vizsgálatakor. A társulás kapcsán megfogalmazódott az a remény is, hogy a gesztor intézmény vezetője az adminisztráció rendben tartására is jobban oda tud figyelni, illetve jobban tudja mentorálni a tagintézmény vezetőit.

Terepmunkáink során azt tapasztaltuk, hogy az előszállási óvoda szívesen fogadja a társulást, az általános iskola tantestülete azonban minden erejét megfeszítve küzd ellene. Amikor az iskolát az ellenállás okáról kérdeztük, az igazgató elmondta, hogy félnek az OM azonosító elvesztésétől. Amennyiben úgy adódik a jövőben, hogy a társulás nem működhet tovább, önálló iskolaként ismét OM azonosítót szerezni nagyon nehéz, mert rendkívül magas követelményeknek kell megfelelni. Az OM azonosító elvesztése miatt kisebb esélyük lesz a pályázati források megszerzésére is. Az iskola úgy érzi, cserbenhagyta őket a fenntartójuk. Nem panaszkodnak a tanulói létszámra, 2011-ben várhatóan 30 gyermek jelentkezik első osztályba, jelentős csökkenést nem tapasztalnak. Megértik, hogy gazdaságosabb a működés akkor, ha létrejön a társulás, és el is tudnák fogadni a képviselő-testület döntését, ha az biztosítaná az iskolát támogatásáról. Úgy érzik, „koloncok" az önkormányzat nyakán, ami kilökte őket egy másik településnek. A szülői véleményt feltáró kérdőíves vizsgálat alapján ezen az álláspontonvannak a szülők is: 186 diák közül 130 hozta vissza a szülei által kitöltött kérdőívet, és közülük csak 15-en támogatták, 115-en viszont ellenezték a társulást. Az iskolaigazgató szerint a probléma sokkal mélyebb szintről indul.

> „A megoldás az lenne, ha ugyanúgy kapnánk a normatívát, mint régen. Ha nem lenne megkülönböztetve társult gyerek, meg nem társult gyerek. Miért kap az több pénzt, aki társult, mint az, aki nem társult? Egy ekkora falunak egy ekkora iskolája, ami már több mint 50 éve iskola, és fönn tudja tartani, és ez a 180-200 közötti létszám az stagnál? Ez nem egy olyan apró iskola, hogy 6 gyerek jár egy osztályba. Miért kapunk mi kevesebbet? Azért, mert nem társulunk. Nem indokolja sem a szakmaiság, sem a létszám, hogy társuljunk. (…) A társulás nélkül is fenn lehetett volna tartani, csak nagyobb nehézségek árán" *(az előszállási iskola igazgatója).*

2010-ben az előszállási pedagógusok ellenérzései ellenére kibővült a Baracs–Kisapostag intézményfenntartó társulás, amely vegyes tapasztalatokat hozott. Az elérhető nagyobb állami támogatás feltétlenül pozitív fejlemény, szakmai vonalon is történt előrelépés, hiszen az előszállási szaktanárok (technika, földrajz) utaztatásával javult a szakos ellátás a baracsi gesztor iskolában, az érintett pedagógusok óraszáma rendeződött. Felmerült, hogy a tagintézményekben lehetőség lesz testnevelés szakos tanár foglalkoztatására is; meg is indultak a tárgyalások dunaújvárosi pedagógusokkal, de ebből a 2010/2011-es tanévben nem lett semmi. Az előszállási pedagógusok anyagi helyzete némileg javult, mert a bérezés nivellálásakor évi százhúszezer forintos kafetériakerethez jutottak, amit korábban nem kaptak. Közös pályázatra a vizsgálat lezárulásáig nem került sor. A társulás nem várt pozitív

szakmai eredményének tekinthető, hogy a baracsi Széchenyi Zsigmond Általános Iskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény tagiskolájává vált előszállási tagintézményben is beindulhatott a hangszeres zenei oktatás, amelynek köszönhetően citeraoktatás igénybevételére nyílt mód. Ugyanakkor Előszálláson szűkült a mozgástér a csoportbontásra, mert az intézményi átlaglétszámra is figyelemmel kell lenniük.

Az iskolák társulásba vitelével a fenntartó önkormányzatok helyzete némileg javult, de az állami többletforrás nem mondható jelentősnek. 2008-ban a támogatás összege 1,9 millió forint volt, tekintve, hogy a Baracs–Kisapostag társulás csupán szeptembertől működött, a Kisapostagi tagiskolában pedig alig 30 gyermek után járt a többletnormatíva. 2009-ben már teljes évre járt a többlet, így éves szinten 6,3 millió forint támogatáshoz jutott az intézmény. A 2010 szeptemberében Előszállás település iskolájával bővült társulás eredményeként 7,9 millió forint támogatás érkezett a többcélú kistérségi társuláson keresztül. A 2011-es évre várhatóan 8 millió forintnyi támogatás érkezik, ami a létszám alakulásának (költözések, átiratkozások) függvényében még változhat.[10]

A Baracs–Kisapostag–Előszállás intézményfenntartó társulás létrehozását Baracs és Előszállás oldaláról a többletnormatíva lehívásának lehetősége, Kisapostag oldaláról pedig a törvényi kényszer ösztönözte. A Baracs és Kisapostag közti közlekedés nehézkes, a társulás együttműködési dimenziója a két iskola szakmai munkájában nem mutatkozik meg. A kisapostagi felsős tanulók továbbra is döntően Dunaújváros iskoláiba járnak, a baracsi iskolába egyetlen nyolcadikos tanuló jár csak Kisapostagról. Baracs és Előszállás közt azonban – az utazó pedagógusoknak köszönhetően – valódi szakmai együttműködés is kialakult és az Előszálláson megindul hangszeres zenei oktatásra sem lett volna mód a társulás nélkül.

A KISTÉRSÉGI SZAKSZOLGÁLATOK

A többcélú kistérségi társulás (TKT) létrehozásának egyik leglátványosabb és közvetlenül érzékelhető eredménye a pedagógiai szakszolgálati ellátás javulása. A TKT létrehozása előtt csupán a Dunaújváros megyei jogú város iskoláiban volt elérhető a szakszolgálatok széles spektruma (logopédia, nevelési tanácsadás, gyógytestnevelés), a népesebb települések iskoláiban jellemzően csupán a logopédia volt elérhető. Szerződés alapján a környékbeli városokban (Dunaújváros, Székesfehérvár, Velence) működő szakszolgáltatók ugyan vállalták volna más fajta ellátás biztosítását is, de a forráshiánnyal küzdő települési önkormányzatok ezt nem tudták (vagy kívánták) finanszírozni, így a logopédiai fejlesztés csupán a jobb helyzetű, nagyobb iskolákat fenntartó településeken volt elérhető.

10 Forrás: A többcélú kistérségi társulás munkaszervezetének adatszolgáltatása.

A TKT létrehozásakor a pedagógiai szakszolgálatok közül két terület: a nevelési tanácsadás és a logopédia került be a kistérségi szinten szervezett szolgáltatások közé, a már meglévő dunaújvárosi intézmények (Nevelési Tanácsadó, Logopédiai Intézet) bázisán. A Logopédiai Intézet a megnövekedett feladatok ellátására 3 logopédussal bővítette létszámát, ám ez is kevésnek bizonyult. A szakemberek leterheltek: Dunaújvárosból 5-600 gyermek, a kistérség többi településéről pedig 200 körüli gyermek veszi igénybe szolgáltatásaikat. Mezőfalva–Hantos–Daruszentmiklós településekről pedig további 40-45 gyermek szorul fejlesztésre, de mióta a Mezőfalvi társulás is jogosult lett szakszolgálati feladatok ellátására, velük már nem a dunaújvárosi logopédusok foglalkoznak.

> „12 ember 25 ember munkáját látja el, mert hogy a törvény szerint 30-35 gyereket kellene egy évben ellátni, [de] van olyan kolléga, aki heti 70 gyerekkel küszködik. Most erre mondhatjuk, hogy minek, vegyünk fel 30-at, szétszednek az iskolák, az óvodák, a szülők, nem lehet" *(a Logopédiai Intézet vezetője).*

A szakszolgálati feladatok ellátását nem csupán a nagy leterheltség, de az alulfinanszírozottság is jellemzi. Ez vonatkozik a pedagógusok bérére és az utazási költségekre is. A TKT-n keresztül érkező normatíva nem fedezi a béreket, az utazási költségeket pedig különösen nem. Ezek a többletterhek a pedagógiai szakszolgáltatók fenntartóját, Dunaújváros megyei jogú várost terhelik, amely ugyan tett kísérletet a költségek áthárítására, ám ezt az érintett települések elhárították, mondván, hogy az intézmény megkapja az erre járó normatívát, így a többletfinanszírozás nem indokolható.

A másik szakszolgálati ellátás – a nevelési tanácsadás – helyzete egészen más. Ebben az esetben nem került sor a létszám bővítésére, utazási költségek sem merülnek fel, hiszen a szolgáltatást igénybe vevők utaznak a tanácsadásra. A nevelési tanácsadás kistérségivé tétele megvalósult ugyan, ám az ellátandó feladatok növekedése a szolgáltatás minőségének romlásához vezetett. A kapacitáshiány legnyilvánvalóbban az egy gyerekre fordítható idő mennyiségének szűkösségében nyilvánul meg. Ez azt jelenti, hogy a tanulók legtöbbjének esetében csupán a diagnosztizálásig jutnak el, és nincs mód magasabb óraszámban terápiás kezelésekre vagy olyan ellátásra, ahol a szülő is bevonható. A jelenlegi helyzetben a tanácsadónak nyolc státusza van, és évente a városi és a kistérségi gyerekekkel együtt 800 gyerek ellátásáért felel. A várólista meglehetősen hosszú, 1-1,5 hónapig is eltarthat, amíg a gyerekek eljutnak odáig, hogy bekerüljenek. Fejlesztéseket csak kis számban, túlórában végeznek. Így mindez évenként csupán hat-nyolc gyerek számára jelent megoldást. A diákokat az alapján választják ki, hogy kiknek van a legnagyobb szüksége rá. A diagnózis felállítását követően az ellátott tanulók iskolájában az intézményvezető számára tételesen be kell mutatniuk, hogy az adott gyerek fejlesztésében milyen eredmények történtek. Ezek a visszajelzések fontos információt jelentenek az adott iskola szakember-ellátottságáról, felkészültségéről és leterheltségéről. Annak ellenére, hogy a településeken a TKT megalakulása

óta a szakszolgálati ellátás lefedetté vált, vannak különbségek a tekintetben az iskolák között, hogy a nevelési tanácsadó által előírt fejlesztéseket milyen óraszámban képesek biztosítani a gyerekek számára. A szakszolgálati ellátás eredményességének mérésére az Iskolai Minőségirányítási Programot (IMIP) használják, ami alapján megállapítható, hogy több órára és rugalmasabb beosztásra lenne szükség mind a logopédia, mind pedig a nevelési tanácsadás tekintetében.

Az iskoláknak igénye lenne a nevelési tanácsadás helyben történő ellátására, amihez iskolapszichológiai hálózatra lenne szükség. Az iskolák és a szakemberek súlyos problémának tekintik ennek hiányát, de minderre a fenntartó önkormányzatoknak nincs megfelelő forrása. 2010-ben lehetőség nyílt iskolapszichológusok bérköltségének megpályázására a TKT-n keresztül, volt is rá érdeklődés, ám hamar világossá vált, hogy a támogatás csupán néhány hónapra fedezné a bérköltséget, a továbbiakban viszont a fenntartó önkormányzatokat terhelné ez az összeg. A pályázati konstrukció olyan kevéssé találkozott az önkormányzati lehetőségekkel, hogy a pályázatot végül be sem nyújtották.

A pedagógiai szakszolgálatok bővítése ennek ellenére 2010-ben is napirenden maradt, nagy érdeklődés mutatkozik ugyanis a gyógytestnevelés beindítására. Ezzel kapcsolatban megszületett az elvi döntés, vagyis a települések beleegyeztek a pedagógiai szakszolgálatok ellátási körének bővítésébe. Vizsgálatunk időszakában folyt a gyerekek szűrése az iskolában; a település iskolaorvosai azt mérték fel, hogy van-e megfelelő számú tanuló a gyógypedagógia beindításához. Az ellátás helyben történne, utazó pedagógusokat terveznek alkalmazni. A folyamat lassú, erősen függ az intézményvezetők és az iskolaorvosok hozzáállásától. Vannak intézmények, ahol a szűrésre nem fektetnek kellő hangsúlyt, így a szükséges gyerekszám nehezen jön össze. Szakmai interjúpartnereink furcsállták a helyzetet, mivel az alaposan megszűrt intézmények körében a gyógytestnevelésre szoruló gyerekek aránya 30-40% körül mozgott.

A Mezőfalvi Intézményfenntartó Társulás szerencsésebb helyzete abból fakad, hogy – mint arról már korábban volt szó – saját szakszolgálatot működtet. Ez úgy vált lehetővé, hogy Mezőfalva és Hantos tantestületeiben eleve sok olyan speciális végzettséggel rendelkező pedagógus volt, akiknek a kompetenciái jobban kihasználtatóvá váltak a társulást követően. Az iskolának 2010-ben többféle gyógypedagógusa, logopédusa, gyógytestnevelője, pszichopedagógusa, konduktora volt, akik az intézményi társulás jóvoltából ellátják a daruszentmiklósi és hantosi iskolát és óvodát is, a pedagógusok helyben foglalkoznak a gyerekekkel. A mezőfalvi szülők nagy számban keresik fel a dunaújvárosi nevelési tanácsadót, mivel az iskolában dolgozó pedagógusok képesek a tanácsadó által javasolt fejlesztéseket megvalósítani, és erre kellő időt, energiát áldoznak, ami az eredményekben is tükröződik. A pedagógusok is érzékenyebbé váltak a problémákra: hamarabb elküldik a tanulókat tanácsadásra. A nevelési tanácsadás Hantos esetében Sárbogárdhoz tartozik. Nagykarácsonynak van határon átnyúló társulása – gesztorintézménye másik kistérséghez tartozik –, de 2010-ig nem jelezték a TKT felé, hogy a székhelyhez tartozó szolgáltatást kívánják igénybe venni.

ÖSSZEFOGLALÁS

A Dunaújvárosi Kistérség Többcélú Kistérségi Társulása esetében sem kirívóan jó, sem kirívóan rossz gyakorlatokkal nem találkoztunk az együttműködés terén. Azt tapasztaltuk, hogy a társulásban való aktív részvétel nagyban függ az önkormányzatok anyagi helyzetétől és rászorultságuk mértékétől. Az oktatás területén a TKT legfontosabb feladata az intézményfenntartó társulások forráshoz juttatása és a szakszolgálatok megszervezése volt. Az intézményfenntartó társulásokat minden esetben kényszer szülte: vagy az alacsony gyerekszám, vagy a fenntartás magas költségei tették szükségessé. A kényszerre adott válaszok alapvetően kétfélék voltak, vagy névleges együttműködés (Baracs–Kisapostag–Előszállás, Perkáta–Nagykarácsony–Aba), vagy „előremenekülő" együttműködés (Mezőfalva–Hantos–Daruszentmiklós). Hozzá kell tennünk, hogy ezek a típusok nem tiszták. A meglehetősen formális társulás (Baracs–Kisapostag) szakmai tartalommal is telítődhet, mihelyst a társulás kibővül egy képességekkel, kapacitással bíró tagiskolával (Előszállás), amelynek vannak megosztható humán kapacitásai (szaktanárok).

Úgy láttuk: a társulás révén a fenntartó önkormányzatok anyagi terhei feltétlenül mérséklődnek, de az, hogy a tagiskolák közt kialakul-e tartalmas szakmai együttműködés, már több tényezőn is múlik; olyanokon, mint a tagiskolák közti fizikai távolság, az alsó és felső tagozat megszervezése, a szakos ellátottság, a vezetői hozzáállás. Ahol ezek a tényezők egy irányba mutatnak, ott szakmai tartalommal telítődik a társulás, s a résztvevők megpróbálnak előnyt kovácsolni a pénzügyi, illetve törvényi kényszer szülte helyzetből oly módon, hogy javítják a szakos ellátottságot, létrehozzák a pedagógiai szakszolgálatot, alapfokú művészetoktatást indítanak be, ténylegesen és érzékelhetően javítva ezzel az érintett tanulók ellátásának színvonalát.

A megismert kistérségben az intézményfenntartói társulások létrehozása kapcsán ugyanakkor érdekkonfliktusok is kialakultak, ami többnyire abból fakadt, hogy az érdekelt tantestületek féltik autonómiájukat. Attól függetlenül, hogy aktív vagy passzív társulásról beszélünk, a tagintézmények az egyik legnagyobb veszteségnek az OM azonosítójuk elvesztését tekintették. Ennek oka részben a független pályázás lehetőségétől való elesés, másrészt az, hogy egy esetleges jövőbeni változással, ami lehetővé tenné a tagintézmények függetlenné válását, nem tudnának élni, mert az OM azonosító visszaszerzésének szigorú követelményeit nem tudnák teljesíteni.

Az oktatás minőségében egyértelműen pozitív változást jelentett a szakszolgálatok TKT szintű megszervezése, különösen azon iskolák számára, amelyek ezt korábban nem tudták biztosítani a tanulóiknak. A nevelési tanácsadást és a logopédiát minden társult településre kiterjesztették, annak hatékonysága ugyanakkor továbbra is hagy kivetnivalót maga után a kapacitáshiány miatt; ennek javítására sem az önkormányzatoknak, sem a TKT-nak nincs pluszforrása. Előnyösebb helyzetben vannak azok a települések, amelyek saját pedagógiai szakszolgálatot hoztak létre az intézményfenntartó társulás keretében. Itt a fejlesztésre fordított órák száma és a rendelkezésre álló szakemberek száma is magasabb.

A TKT működésének fejlesztésével kapcsolatos igények leginkább olyan területeken jelentkeznek, amelyek eddig nem kerültek megszervezésre. Interjúalanyaink szerint a szociális feladatok ellátása lehetne az, ahol a társulás bővíthetné a szolgáltatások körét, mert ennek biztosítására az önkormányzatok önállóan nem képesek. Az oktatással kapcsolatban tapasztalataink alapján a TKT feladata lényegében arra korlátozódik, hogy az államtól érkező forrásokat az érintett intézményfenntartóknak továbbítsa, de az intézmények működésének színvonalához alig tesz hozzá. Jellemző véleményként idézhetjük az egyik iskola igazgatóját a kérdéssel kapcsolatban: „Most, ha a kistérség nem lenne, tehát ha nem rajtuk keresztül kellene ezt az egészet bonyolítani, akkor nem dőlnénk a kardunkba, azt meg kell, hogy mondjam."

MELLÉKLET

1. táblázat. A kistérség infrastrukturális jellemzői, 1990, 2001 és 2008, %

Megnevezés	Lakásállomány az 1990-es %-ban		Vezetékes vízzel ellátott lakások aránya			Gázfogyasztók a lakásállomány arányában		
	2001	2008	1990	2001	2008	1990	2001	2008
Baracs	112,5	120,3	7,1	84,1	100,0	0,0	75,2	89,9
Dunaújváros	102,5	104,7	98,5	99,4	97,7	92,4	95,8	95,1
Előszállás	102,4	64,9	0,1	54,9	73,8	0,0	60,5	78,9
Kisapostag	125,4	133,0	76,2	90,6	100,0	0,0	87,7	106,9
Mezőfalva	103,8	107,8	79,3	89,4	96,5	0,0	69,8	79,4
Nagykarácsony	104,3	105,6	75,6	86,3	99,2	0,0	71,5	79,5
Nagyvenyim	114,8	126,5	81,7	91,2	99,6	56,1	79,5	86,1
Rácalmás	122,9	130,0	70,1	88,7	100,0	0,0	77,1	104,6
Dunaújvárosi kistérség	104,6	105,6	86,6	94,8	97,2	71,4	89,7	93,4
Fejér megye	107,1	112,2	76,4	92,4	96,7	40,2	77,5	87,6
Magyarország	105,5	111,5	78,0	88,6	94,9	40,2	68,3	76,5

Forrás. KSH Tstar adatbázisok

2. táblázat. A kistérség településeinek területe és népessége 1870 és 2009 között, fő

Település	Terület (ha)	Jelenlévő összes népesség 1870	Jelenlévő összes népesség 1900	Jelenlévő összes népesség 1970	Állandó népesség 1990	Állandó népesség 2001	Állandó népesség 2009
Dunaújváros	5 266	3 563	3 826	44 721	58 887	53 036	49 522
Nagykarácsony	3 046	476	1 074	1 944	1 516	1 549	1 452
Baracs	5 518	547	706	3 119	2 727	3 254	3 664
Rácalmás	4 065	2 942	3 493	3 825	3 017	3 942	4 462
Kisapostag	958	286	545	931	948	1 239	1 475
Mezőfalva	8 042	2 825	3 936	5 008	4 709	4 942	4 990
Előszállás	5 911	1 456	2 911	4 346	3 733	3 845	2 455
Daruszentmiklós	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	1 309
Nagyvenyim	4 368	823	1 119	2 706	3 451	4 122	4 200

Forrás: KSH Népszámlálás 2001, illetve Tstar 2009
Megjegyzés: Daruszentmiklós adatai 2001-ig Előszállás adatai közt jelennek meg.

3. táblázat. A kistérség településeinek főbb népmozgalmi adatai, 1970–2009, fő

Település	Természetes szaporodás				Vándorlási egyenleg			
	1970–1979	1980–1989	1990–2000	2001–2009	1970–1979	1980–1989	1990–2000	2001–2009
Dunaújváros	6684	2778	74	–1644	8923	–4486	–3793	–4096
Nagykarácsony	151	–33	–57	–53	–391	–150	111	–58
Baracs	108	–165	–142	–120	–502	162	676	476
Rácalmás	87	–135	–138	–119	–1033	277	1039	660
Kisapostag	22	–50	–41	–49	–157	207	306	262
Mezőfalva	454	85	–59	–34	–665	–188	394	1
Előszállás	219	–203	–221	–155	–502	–154	387	–159
Nagyvenyim	176	20	–90	–189	–299	826	1537	311
Dunaújvárosi kistérség	7901	2 297	–674	–2363	5374	–3506	657	–2603

Forrás: KSH Népszámlálás 2001, illetve Tstar 2001–2009 adatok alapján Koós Bálint számítása

4. táblázat. A kistérségben született gyermekek számának alakulása, 2001–2009, fő

Település	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Baracs	27	31	16	28	29	23	21	31	26
Dunaújváros	448	420	403	395	454	481	385	394	411
Előszállás	23	40	30	21	21	28	18	16	20
Kisapostag	11	10	4	15	6	12	11	10	7
Mezőfalva	60	34	64	55	46	43	53	42	41
Nagykarácsony	13	17	10	8	11	13	14	13	13
Nagyvenyim	15	28	34	29	25	43	29	25	24
Rácalmás	43	41	28	38	43	34	42	28	31
Kistérség összesen	640	621	589	589	635	677	573	559	573

Forrás: KSH Tstar adatbázis alapján Koós Bálint szerkesztése

5. táblázat. Az oktatási intézmények felszereltsége, kialakítása a Dunaújvárosi kistérség településein, 2010, db

Település	Tanterem		Torna-		Zuhanyzó	Iskolai könyvtár
	normál	szükség	szoba	terem		
Baracs	14	0	0	1	9	0
Daruszentmiklós	8	1	1	0	0	1
Dunaújváros	240	0	0	8	8	0
Előszállás	8	1	0	1	3	0
Kisapostag	4	0	0	0	0	0
Mezőfalva	36	3	1	1	5	1
Nagykarácsony	9	1	1	0	2	1
Nagyvenyim	9+2	0	0	1	2	0
Rácalmás	15	0	0	1	2	1

Forrás: Dunaújvárosi kistérség közoktatási feladatellátási, intézményhálózat-működtetési és fejlesztési terve 2008–2014 alapján Koós Bálint szerkesztése

6. táblázat. Oktatási intézményfejlesztések a Dunaújvárosi kistérségben 2002 és 2010 között

Település	Intézmény, fejlesztési cél	Forrás	Támogatási összeg (M Ft)	Időszak
Baracs	Iskolafelújítás	CÉDE	6,8	2003
Baracs	Iskola – interaktív tábla	TIOP 1.1.1./09	n. a.	2010
Dunaújváros	József Attila Általános Iskola átalakítása 96 férőhelyes középiskolai kollégiummá	Címzett támogatás	480,0	2006–2009
Dunaújváros	A kompetenciaalapú oktatás és az egyenlő hozzáférés bevezetése Dunaújváros innovatív iskoláiban	TÁMOP 3. prioritás	116,0	2009–2010
Dunaújváros	Dózsa György Általános Iskola, Kompetencia-fejlesztés a XXI. század eszközeivel	HEFOP 3. prioritás	9,4	2009
Dunaújváros	Dunaújvárosi Óvoda, „Jót s jól! Ebben áll a nagy titok!”	HEFOP 3. prioritás	4,0	2006–2008
Előszállás	Előszállás – Daruhegyi Napköziotthonos Óvoda tetőszerkezetének felújítása	CÉDE	1,6	2002
Kisapostag	Napköziotthonos óvoda felújítása	CÉDE	2,5	2003
Mezőfalva	Petőfi Sándor Általános Iskola vizes helyiségeinek felújítása	CÉDE	3,1	2003–2004
Mezőfalva	Petőfi Sándor Általános Iskola, Szakiskola, Egységes Pedagógiai Szakszolgálat és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, Intézményi összefogás a hátrányos helyzetű gyermekek integrált neveléséért	HEFOP 2. prioritás	19,2	2006–2008
Mezőfalva	Petőfi Sándor Általános Iskola, Szakiskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény infrastrukturális és eszközfejlesztése	ÚMFT	266,0	2009
Rácalmás	Jankovich Miklós Általános Iskola korszerűsítése	KDOP 5.	230,0	2009–2010

Forrás: TEIR adatbázis alapján Koós Bálint gyűjtése

7. táblázat. Az Országos kompetenciamérésen az első képességszint alatt teljesítő tanulók aránya a Dunaújvárosi kistérség általános iskoláiban, 2008 és 2009, %

Területi egység	Matematika				Szövegértés			
	2008		2009		2008		2009	
	6. évf.	8. évf.	6. évf.	8. évf.	6. évf.	8. évf.	6. évf.	8. évf.
Országos átlag	15,6	13,6	18,9	16,7	4,1	4,5	4,2	5,9
Városi átlag	16,5	15,6	19,5	18,6	4,2	5,0	4,4	6,4
Községi átlag	22,4	18,8	25,2	22,9	6,8	7,3	6,7	9,4
Baracs	20,0	6,5	28,1	18,2	3,3	3,2	9,4	0,0
Mezőfalva	23,9	32,5	39,1	32,5	6,5	9,3	6,5	9,3
Hantos*	44,4	–	0,0	–	0,0	–	0,0	–
Daruszentmiklós	0,0	27,3	25,0	0,0	20,0	0,0	0,0	0,0
Előszállás	42,1	25	27,3	31,8	10,5	15	9,1	27,3
Rácalmás	5,0	8,3	2,4	37	2,5	0,0	0,0	3,7
Nagyvenyim	43,3	19,4	20,8	22,2	10,0	9,7	4,2	5,6
Nagykarácsony	14,3	9,1	33,3	44,4	0,0	0,0	0,0	44,4
Dunaújváros – Arany János Általános Iskola	19,6	20,5	14,9	27,9	3,7	2,6	5,4	11,7
Dunaújváros – Dózsa György Általános Iskola	8,2	10,2	10,6	17,7	0,0	0,0	1,1	6,3
Dunaújváros – Gárdonyi Géza Általános Iskola	8,2	0,0	8,5	7,2	0,0	0,0	0,0	2,9
Dunaújváros – Móricz Zsigmond Általános Iskola	0,0	0,0	2,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Dunaújváros – Petőfi Sándor Általános Iskola	7,0	5,0	14,1	17,5	0,0	0,0	1,4	5,3
Dunaújváros – Szilágyi Erzsébet Általános Iskola	17,1	11,1	19,0	34,9	0,0	2,2	0,0	4,7
Dunaújváros – Szórád M. Általános Iskola	25,0	40,0	20,0	14,3	0,0	15,0	0,0	7,1

Forrás: Oktatási Hivatal, OKM FIT jelentések [online:] {http://ohkir.gov.hu/okmfit/getJelentes.aspx?tip=i&id=032216}
** A település a Sárbogárdi kistérségbe tartozik.*
Megjegyzés: szürke háttérrel kiemelve a vonatkozó – községi, illetve városi – átlagnál kedvezőtlenebb értékek.

IMRE ANNA – MEZEI ISTVÁN

A KISKŐRÖSI TÖBBCÉLÚ KISTÉRSÉGI TÁRSULÁS ÉS AZ EGYSÉGES ISKOLA

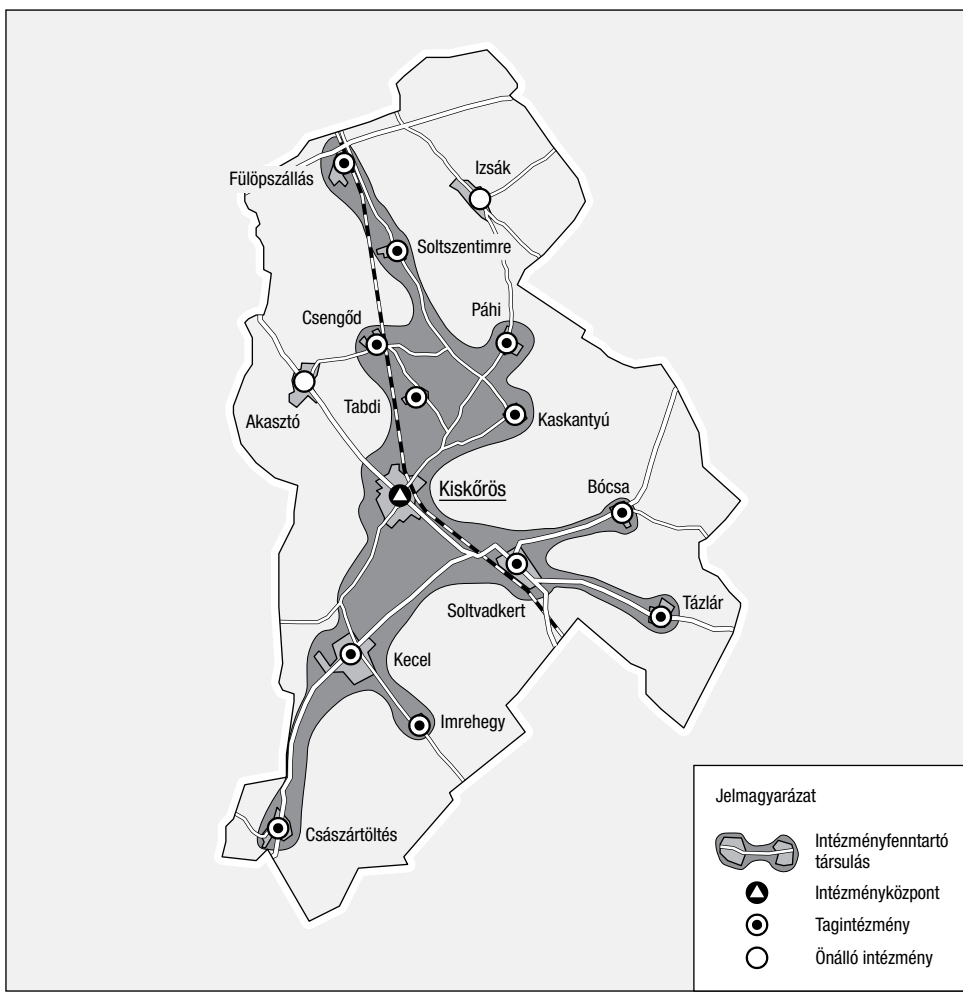

BEVEZETÉS

A kiskőrösi adottságait tekintve meglehetősen átlagos helyzetű Bács-Kiskun megyei kistérség. Az elmúlt évek jogszabályi, gazdasági és politikai változásai azonban olyan megoldásokat hoztak létre a kistérségben, amelyek nemcsak saját környezetében, de országosan is egyedülállóak: a Kiskőrösi Többcélú Kistérségi Társulás a kistérség szintjén 13 települést átfogva hozott létre egyetlen iskolát. Az Egységes Iskola egy társadalmi, oktatáspolitikai és pedagógiai szempontból igen nagyszabású törekvéshez, a komprehenzív iskolamodell kialakításának lehetőségéhez kapcsolódik *(Loránd, 1997; Nahalka, 2010; Gyorsjelentés…, 2010).* Az iskola fenti dimenziókban való elemzésével a tanulmányban nincs mód behatóbban foglalkozni, mivel célunk elsősorban annak feltárása volt, hogyan indult, milyen feltételek mellett valósult meg és az eddigi tapasztalatok alapján hogyan működik egy országosan egyedinek tűnő, kistérségi léptékű oktatásszervezési modell.

A KISTÉRSÉG JELLEMZŐI

FÖLDRAJZI, GAZDASÁG, TÁRSADALMI ÉS DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐK

A Kiskőrösi kistérség Bács-Kiskun megye közepén, fő közlekedési tengelyek metszéspontjában helyezkedik el. A kistérséget 15 település alkotja, központi települése, a 2010-ben 14 332 lakosú Kiskőrös[1] korábban járási székhely volt. A kistérség településszerkezete sajátos: központjához viszonylag közel négy, hasonló méretű település helyezkedik el, amelyek közül három város: Soltvadkert, Kecel, és Izsák – amely valamivel távolabb, a kistérség perifériáján fekszik –, valamint Akasztó község.

A kistérség – részben a múltban történt gyakori közigazgatási változások következtében, részben földrajzi-településszerkezeti okokból – nem tekinthető kompakt területi egységnek. A középső, bortermelő, viszonylag gazdag térség elkülönül a szélső, szegényebb településektől, erős kapcsolatai a kistérség határán kívüli városokkal vannak. A kistérség *Vígvári (2008)* besorolása szerint az úgynevezett *városi kistérségek* típusába tartozik, ami azt jelenti, hogy több központja is van. A jelenlegi vonzásszerkezetet befolyásolják a korábbi kötődések is: Fülöpszállás a múltban Szabadszálláshoz tartozott, Izsák – amely maga is város lett időközben – Kecskeméthez, Tázlár és Császártöltés pedig Kiskunhalashoz. A kistérséget tehát összetartó és széthúzó vonzások jellemzik.

A vidék meghatározó jellegzetessége – Akasztó és Császártöltés kivételével – a tanyás településszerkezet. A külterületen élők száma 1990-ben 7249 fő volt, 2001-ben már

1 Forrás: A Magyar Köztársaság helységnévtára, 2010. KSH.

7996 fő. A külterületi népesség aránya tág határok között változik. Imrehegy, Bócsa, Tázlár, Csengőd, Tabdi és Páhi esetében a 23%-ot is meghaladja, Soltszentimre, Kecel, Császártöltés és Akasztó esetében viszont 10% alatt marad (lásd *1. táblázat*). A tanyás területeken nagymérvű az elöregedés. Az üresen maradt tanyákat gyakran gazdálkodási ismeretekkel nem rendelkező, városi munkanélküliek vagy megélhetési gondok elől menekülők vásárolják fel. Mivel a település- és életformaváltás gyakran nem váltja be a hozzá fűzött reményeket, az itt élő családokról való gondoskodás nemegyszer az önkormányzatok szűkös segélyezési keretét terheli. A külterületi lakó- és munkahelyek térbeli átrendeződésével párhuzamosan új társadalmi csoportok képviselői is megjelentek a tanyai lakosok között: a természet közelségét kereső külföldiek, akik jó befektetésnek tartják a külterületi ingatlant.

Mai szemmel nézve nemcsak a külterületen élők arányát tekintve lehet különbséget tenni a kistérség falusi települései között, hanem aszerint is, hogy kisfalvak vagy óriásfalvak-e. Ez utóbbi csoportból emelkedett a kisvárosok sorába 1993-ban Kecel és Soltvadkert, majd 1997-ben Izsák. Bár a térségben Kiskőrös tölti be a kisvárosi szerepkörnek megfelelő központi funkciókat, intézményellátottság tekintetében lassan fölzárkózik hozzá Izsák, Kecel, Soltvadkert és Fülöpszállás is. E centrális elhelyezkedésű, jómódú települések együttesétől határozottan elkülönül a perifériikus fekvésű, kedvezőtlenebb adottságokkal rendelkező tanyaközségek csoportja. E településtípus sorsa e vidéken is a tanya jövőjétől függ *(Csatári, 1998).*

A Kiskőrösi kistérség legnagyobb részét a Kiskunsági homokhát alkotja, amely a Kiskunsági Nemzeti Park, egyúttal az UNESCO Bioszféra Rezervátum kiskunsági területe része. Adottságai kedveznek a mezőgazdasági termelésnek: a magas napfénytartam és a gyorsan felmelegedő homoktalajok a szőlő- és gyümölcstermesztést fő megélhetési forrássá emelték. A családi magántermelők aránya már a rendszerváltást megelőzően meghatározó volt; az 1990-es évek elején pedig – a szövetkezetek felbomlását követően – a termelés szinte teljes mértékben családi magángazdaságok kezébe került.

> Az alföldi borvidék legnagyobb összefüggő szőlőterülete Izsák, Csengőd, Kiskőrös, Soltvadkert, Kecel és Császártöltés térsége; az ország legnagyobb hegyközsége. Az itt élő emberek többsége még ma is szőlőtermesztéssel foglalkozik, noha szőlőfeldolgozás és bortárolás terén a térség többletkapacitással rendelkezik. A feldolgozóipar más ágai közül említésre méltó a műanyaggyártás és -feldolgozás, a cipőgyártás, a konfekció- és vegyipari termékek előállítása, a fafeldolgozás, valamint a kárpitos bútor- és járműalkatrész-gyártás. A térségben jelentős számban találhatók építőipari, kis- és nagykereskedelmi vállalkozások is. A gazdasági élet fejlődésének komoly akadálya, hogy a térség nemegyszer különböző gazdasági bűncselekmények kapcsán szerzett országos „hírnevet", és ezek a befektetők számára erősen rontják a térség hitelét (olajszőkítés, borhamisítás, Stadler Stadion).

A kistérség – kétes hírneve ellenére – a vállalkozások népességarányos sűrűségét tekintve gazdasági fellendülést mutat: mind az országos, mind a megyei mutatóknál jobbak

a város és a kistérség mutatói, ugyanakkor a munkanélküliségi arányok csak Kiskőrös esetében mutatnak kedvezőbb képet az országos átlagnál (9,5%), amelynél a kistérségi mutató közel másfél százalékponttal magasabb (11,4%).

Demográfiai szempontból, az országos tendenciákhoz hasonlóan a kistérségre a természetes fogyás a jellemző (lásd *2. táblázat*). 1985-höz képest 1990-re a kistérség népessége kb. 2%-kal, 2001-re 3,1%-kal, és 2008-ra 5,1%-kal csökkent. A népességfogyás 1990 óta láthatóan gyorsul.

Ebben jelentős különbségek fedezhetők fel az egyes településcsoportok között. A 10%-nál nagyobb fogyást felmutató települések csoportja (a legkisebb települések: Kaskantyú, Imrehegy, Császártöltés, valamint a nagyobb Csengőd) elkülönül a közepes fogyási sebességű településektől (Tabdi, Izsák, Tázlár, Akasztó); az enyhe fogyással jellemezhetők (Bócsa, Kecel, Kiskőrös, Fülöpszállás) mellett van néhány növekvő népességű település is (Soltvadkert, Soltszentimre). Kiskőrösön a kistérségi központi szerepkör 2001-ig látványos népességnövekedést eredményezett, miközben a vonzáskörzetében lévő falvak (Kaskantyú, Páhi, Tabdi) népessége jelentősen csökkent. Az utóbbi évtizedben a város lakosainak száma is fogyatkozásnak indult. Soltvadkert népességnövekedése mellett a vonzáskörzetébe tartozó falvak lakosságszáma csökkent (Bócsa, Tázlár), ugyanez jellemzi Kecelt, ahol kismértékű, míg a vonzáskörzetében lévő Imrehegyen és különösen Császártöltésen rohamos a népesség fogyása: 1985-höz viszonyítva több mint 15%. Csengődre ugyanez mondható, a körülötte lévő falvak (Soltszentimre, Fülöpszállás) népessége pedig változóan alakul. Akasztó és Izsák egyénileg szándékoznak meglévő kedvező adottságaikat kihasználni, ám népességük szintén csökken.

Az elmúlt két évtized nagyobb részében a vándorlási veszteség keveset módosított a demográfiai képen. Az 1990-ig a kistérségre jellemző elvándorlás 2001-re megállt, és ha szerény mértékben is, de a bevándorlók többségbe kerültek az elvándorlókhoz képest. 2004-es adatok ismét szerény, az országos és a megyei adatoktól elmaradó csökkenést mutattak (kistérségi szinten –2%, városi szinten –3,7%). 2009-re a csökkenés már jóval meghaladta a megyei tendenciákat: kistérségi szinten erősebben (–8,3%), városi szinten enyhébben (–6,1%) mutatkozik a vándorlási veszteség.

A kistérségben az általános iskolás korúak 2004-ben – a megyei és a regionális átlaghoz hasonlóan – a népesség 10%-át tették ki; Kiskőrösön csupán 9,5%-át. 2009-re az arány 8,7%-ra csökkent, illeszkedve az országos (8,8%), a regionális (8,7%) és a megyei (8,9%) tendenciákhoz, Kiskőrösön azonban a gyereklétszám csökkenése ennél erőteljesebb volt (az általános iskolás korúak aránya 2009-ben 8,1%).

A kistérség gazdag kulturális értékekben, hagyományokban. Kiskőrös kulturális arculata szempontjából meghatározó, hogy Petőfi Sándor szülőhelye. A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum, valamint a költő műfordítóinak szoborparkja a kulturális turizmus országosan ismert zarándokhelye. A térségben Fülöpszállás is erősen kötődik a Petőfi-kultuszhoz.

Az utóbbi években a térség mindegyik településén jelentősen nőtt az egyházak kulturális életben betöltött szerepe. Minden településre jellemző a lokálpatrióta szemlélet. Közösségi-művelődési programjaik a hagyományteremtés jegyében szerveződnek. A helytörténeti, honismereti gyűjteményekben őrzik a múlt tárgyi emlékeit, a szerény anyagiak függvényében a gyűjtő munkára is gondot fordítanak.

Kiskőrös 18. század eleji újjáépítése a Felvidék szlovák anyanyelvű lakóinak idetelepítésével történt. Az identitástudat ápolása az utóbbi évtizedekben fölerősödött. A tárgyi örökséget a Szlovák Tájház rendkívül gazdag anyaga mutatja be. Császártöltésen a lakosság 80%-a német eredetű. Kulturális szervezeteik mindegyike színvonalas hagyományápoló, értékőrző tevékenységet folytat. Az általános iskolában a tanulók többsége tanul németet mint nemzetiségi nyelvet. Soltvadkerten a lakosság jelentős hányada „sváb" leszármazottnak vallja magát; az óvodában és az általános iskolában is folyik német nyelvtanítás, a különféle művészeti csoportok is a német hagyományápolást karolták fel. Kecelen a német és a szlovák kisebbség képviselői egyaránt megtalálhatók. Cigányok elszórtan élnek a kistérségben, nagyobb számban Kecelen, Kiskőrösön a becslések szerint összesen 500-600 fő él, ami azt jelenti, hogy súlyos teherként nem jelentkeznek. A cigány gyermekeket szórtan, elkeverve, kis létszámokban veszik fel az iskolába, hogy integrálásuk sikeres legyen. Az integrálódott cigány családok családi házban, panelban laknak, gyerekeiket taníttatják.

A kistérség a munkapiac szempontjából kibocsátó térség. A mezőgazdaság munkaigénye nem kíván magasabb végzettséget, iskolázottságot, a korábban telepített élelmiszeripart felszámolták, nincs miért visszajönnie annak, aki magasabb iskolát végzett, minőségi szakismeretre tett szert. A fiatalok minőségi képzése a szűken vett helyi érdekek szempontjából nem hasznosul. A tagozatos oktatásban, idegen nyelvi képzésben eredményes fiatalok elmennek és vissza sem jönnek.

Az egyes települési önkormányzatok közti térségi együttműködések egyfelől a korábbi közigazgatási kapcsolatok, másfelől a politikai és személyes kapcsolatok mentén alakulnak. A rendszerváltás előtti közigazgatási szerepek a rendszerváltást követően újraéledtek, bár fontos az adott önkormányzatok képviselő-testületeinek és polgármestereinek politikai arculata és személyes attitűdje is. A többcélú kistérségi társulás megalakulása sok közös gondolkodással járt 2004 óta, az eltérő érdekek miatt azonban a tervek 2006-ig nem valósultak meg. Az eddigi tapasztalatok arra utalnak, hogy a lehetőségek önmagukban nem elegendőek a településközi oktatásügyi együttműködéshez.

Társulás létrehozására már korábba is volt próbálkozás. Csengőd például öt éven keresztül törekedett rá, de végül nem sikerült megegyezni, mert a tárgyalásokba bevont négy azonos súlyú település nem tudta eldönteni, hogy kié legyen a vezető szerep. Mindenki azt szerette volna, ha nála marad meg a 8 évfolyamos iskola.

ISKOLAHÁLÓZAT

A kistérségben 2004-ben 19 általános iskola működött, Kiskőrösön két középiskola, valamint Izsákon egy kihelyezett tagozat volt.[2] Ekkor a kistérségben 1743 óvodás, 4163 általános iskolás és 1700 középfokon tanuló ellátása történt, döntő többségük (az óvodások 66%-a, az általános iskolások 69,7%-a) azonban nem a kistérség központi településein járt az oktatási-nevelési intézményekbe, mivel az intézmények nagyobb része is Kiskőrösön kívül található. A középiskolások mindannyian a kistérség központjában tanulnak.[3]

A kistérségi iskolahálózatban 2006-ban négy volt nagyméretű, legalább ötszáz fős tanulói létszámmal (Kiskőrös: Bem és Petőfi, Kecel, Soltvadkert), jó feltételekkel és teljes szakos ellátással. Négy közepes méretű (150-150 fő körüli létszámú) iskola működött Bócsán, Császártöltésen, Csengődön, Tázláron és Fülöpszálláson, ezekben már akadt egy-egy utazó tanár is. Öt, 115 tanulónál kevesebbet oktató-nevelő kisiskola volt a kistérségben (Imrehegy, Kaskantyú, Páhi, Soltszentimre és Tabdi). Ezekben alsó tagozaton részlegesen vagy teljesen összevont osztályok voltak, Imrehegyen felső tagozat nélkül (lásd *3. táblázat*), és az Egységes Iskola létrehozását megelőzően a szakos ellátottsággal is gondjaik voltak.

Az iskolahálózat szempontjából problémát okozott a 2006. évi LXXI. törvény 7–8. évfolyamos tanulókra vonatkozó létszámkorlátozása.[4] A kistérségi társulások közoktatási támogatásának igénylési feltételeként meghatározott minimális osztálylétszámokat ugyanis 2006-ban a kistérség nyolc települése – Bócsa, Császártöltés, Imrehegy, Kaskantyú, Páhi, Soltszentimre, Tabdi és Tázlár –, azaz a kistérséghez tartozó települések 53%-a külön-külön nem tudta teljesíteni. A demográfiai tendenciák ismeretében prognosztizálható volt, hogy e települések egy része önállóan a jövőben sem tud majd megfelelni a létszámelőírásoknak. A kistelepüléseken már korábban is nehézséget okozott, hogy minden pedagógus-munkakört megfelelő végzettséggel és szakképesítéssel rendelkező pedagógus lásson el, hogy a betegség vagy más ok miatt tartósan távollévő pedagógusok szakszerű helyettesítését, vagy az egyes tantárgyak – ezek között különösen az idegen nyelv és informatika – oktatásának személyi és tárgyi feltételeit biztosítsák.

A 2006-os választások után a kistérség valamennyi polgármestere és képviselő-testülete szembesült azzal a problémával, hogy nem tudják tartani az elmúlt évek költségvetési pozícióit. Az országos költségvetés elfogadásakor ki lehetett számolni, hogy az önkormányzatoknak juttatott állami támogatás, így az iskolafenntartásra fordítható összegek is csökkenni fognak. Ebből következett, hogy amennyiben változatlan marad a települések kiadási szerkezete, hiány lép fel már a következő évben. Ehhez járultak az egyedi gondok, például

2 Felsőfokú oktatási intézménye nincs a kistérségnek.
3 Forrás: Az általános iskolák létszámadatai. Kiskőrösi Többcélú Kistérségi Társulás, Kiskőrös. Kézirat, 2008.
4 Lásd a kötet Függelékét.

az, hogy Kiskőrösön a városi uszodát és a tornatermet is PPP-finanszírozási szerződéssel[5] kezdte építtetni az előző városvezetés, ami eleve költségvetési hiányt okozott. Az eladósodás veszélye cselekvésre ösztönözte a kistérség valamennyi politikai szereplőjét.

> Az új szabályozás szerint Imrehegy és Kaskantyú iskoláit akár be is lehetett volna zárni, mert 2006-ban osztályaikban nem érték el a kötelező 15 fős tanulólétszámot. Imrehegy iskolájában a még meglévő négy alsó tagozatos osztályban összesen 37 diák volt, Kaskantyú 8 osztályos általános iskolájában összesen 61, Tabdiban 90 tanuló ült a padokban. Itt az első és a hatodik osztályban 15-15 kisdiák tanult. Páhi 106 tanulójából csak három osztályban voltak 15 főnél többen. Soltszentimrén 115 diákot tartottak nyilván, de 15 főnél több csak a felsőbb évfolyamok osztályaiban volt, az alsó három évfolyamon csak 11-12, előrevetítve az elfogyó létszámot. Hasonló okokból Bócsa, Császártöltés és Tázlár sem tudta teljesíteni a minimális osztálylétszámokat. A kistérség 15 településéből nyolcban alakult ki kezelésre váró helyzet (lásd *3. táblázat*).

A megoldást nehezítették az egyes önkormányzatok érdekei, hiszen egy intézmény bezárása, vagy akár csonkítása a település, illetve a polgármester tekintélyét csorbítja, ezért is ragaszkodnak az iskolához. „Amíg én polgármester leszek, addig itt lesz felső tagozat" – jelentette ki egyikük az egységes iskola szervezőinek az összevonást előkészítő személyes megbeszélések során. Ebben az érintett képviselői testület pedagógus tagjai partnerek voltak.

A KISKŐRÖSI TÖBBCÉLÚ KISTÉRSÉGI TÁRSULÁS (KTKT) ÉS AZ EGYSÉGES ISKOLA SZERVEZŐDÉSE

A KTKT LÉTREJÖTTE

A 15 település 2004. szeptember 30-án alakította meg többcélú társulását Kiskőrösi Többcélú Kistérségi Társulás (a továbbiakban KTKT) néven. A KTKT irodája a város központjában működik, egy épületben az Egységes Iskola központi irodáival, ami – mint később bemutatjuk – kölcsönös előnyöket hozott.

A KTKT előzményét a kétezres évek elején alakult Kiskőrös városkörnyék önkormányzatok területfejlesztési, térségfejlesztési szövetsége jelentette. Ebben az egykori kiskőrösi járás települései jöttek össze együttgondolkodásra, együttműködésre, kisebb pályázatok lebonyolítására. Izsák csatlakozása azért volt meglepetés, mert korábban nem a járás része

5 Az angol szavak kezdőbetűiből (PPP = Public-Private Partnership) álló kifejezés az állami és a magánszféra együttműködésén, közös finanszírozási megoldásain alapuló megállapodásokat jelenti.

volt, döntése mögött fölfedezhető volt viszont az a szándék, hogy nem akart Kecskemét vonzáskörzetében „föloldódni".

> A KTKT irodájának vezetője államigazgatási főiskolát végzett, végzettsége igazgatásszervező, korábban dolgozott polgármesteri hivatalban és magánvállalkozásnál is. 2005-ben jött a kistérségbe az akkor már létező társuláshoz, előtte tíz évig a munkaügyi központ kiskőrösi kirendeltségét vezette. Kezdetben az volt a feladata, hogy a területfejlesztési feladatokat ellátó kistérségi munkaszervezetet és a működés feltételeit biztosító irodát hozza létre. A kistérségi társulás pályázati úton nyert források, illetve egy szegedi cég által elkészített szakértői tanulmány segítségével 2004–2005 folyamán elkészíttette a kiskőrösi társulás komplex fejlesztési tervét, az itt megfogalmazott ötleteket azonban nem tudták a remélt központi fejlesztési források segítségével megvalósítani.

2007-től a jogszabályi és finanszírozási változások következtében a kistérségi tevékenység súlypontja egyértelműen áttevődött az oktatásra. Az Egységes Iskola (EI) megalakulásával a pénzügyi feladatok is megnövekedtek: a majdnem négymilliárdos költségvetés hatalmas mennyiségű és egyúttal sokféle normatíva igénylésével járt, ami a fenntartó feladata. Emiatt szükség lett belső ellenőrre, mert azt a kis önkormányzatoknál nem lehet gazdaságosan megoldani.[6]

AZ EGYSÉGES ISKOLA KONCEPCIÓJA

A KTKT történetének második szakasza az egységes iskola gondolatának felmerüléséhez és megvalósításához kötődik. Az egyfelől a finanszírozási nehézségekhez és a közoktatási törvény említett, 2006. évi változásához kapcsolódó társulási gondolat nem választható el a 2006-os parlamenti és önkormányzati választások eredményeitől sem. Kedvező helyzetet teremtett ugyanis az, hogy az önkormányzati választás eredményeképpen a kistérség vezetésének politikai színezete egyöntetűbbé vált (a FIDESZ súlya megnövekedett az önkormányzati vezetők körében Kiskőrösön, Soltvadkerten és Kecelen). Ez generációváltással párosult: mindhárom új városi polgármester életkora fiatalabb volt a korábbi polgármestereknél, így egy dinamikusabb személyi állomány került hatalomra. Mindez megkönnyítette és felgyorsította a térségi együttműködési folyamatokat, és lehetővé tett olyan lépéseket is, amelyekre korábban nem nyílt mód.

6 A belső ellenőrzésre társult önkormányzatok korábban külső szereplő szolgáltatásait vették igénybe. Az Egységes Iskolánál a belső szakember alkalmazása azért is fontos lett, mert olyan hatalmas szervezet jött létre, amely pénzügyeinek megfelelő ellenőrzéséhez korábban nem volt tapasztalat.

Az Egységes Iskola[7] létrehozását 2007 elején egy szakmai javaslat vetette fel, amelyet a TKTK megbízásából egy szegedi intézmény, a Dél-alföldi Pedagógiai Szakmai Szolgáltató Intézet fogalmazott meg egy feladatellátási koncepció keretében.[8]

> „Tehát meghívtuk ezt az urat (…) amikor elmondta, hogy ő meg akarja nézni, hogy (…) a különböző társulási formáknál mennyi lenne a kistérség dinamikus normatívatermelő képessége. Ha most így maradna, akkor mennyi lesz 2-3 év múlva? Miközben intézményi társulásokat hoznak létre a kicsik, összeállnak több helyen. Akkor mennyi. És mennyi akkor, ha egy hatalmas iskolát csinálunk, olyanok részvételével is, akiknek nem muszáj ebben részt venni, hiszen az ő gyereklétszámuk mindig elég lesz arra, hogy az fenntartsa az iskolájukat. A polgármesterek mondták, hogy jó, rendben van. (…) Ebből született egy összegző tanulmány, ami összegzően a kistérségre, és településenként is bemutatta, hogy ha a mostani körülmények maradnak, akkor ennyi pénzt tudunk beszedni az iskolára, és mennyit akkor, hogyha társulásban. Ez egy teljesen korrekt dolog volt. Nagy munka volt, kétségkívül" *(KTKT irodavezető).*

Az elkészült tervezet a 2006/2007-es tanév tanulólétszám adataira támaszkodva (lásd *4. táblázat*) kimutatta, hogy a 2007/2008-as tanévben a kistérségi intézményrendszer az 5. évfolyamon együttesen sem teljesíti az évfolyam – nem összevont, nem speciális, azaz nem kisebbségi nyelvoktatást vagy gyógypedagógiai nevelést folytató – osztályaira előírt átlagos osztálylétszámot. Az 5. évfolyam 20 ilyen osztálya közül öt osztályban volt várható ennél jelentősen alacsonyabb osztálylétszám, közülük a legalacsonyabb Kaskantyún (hat fő), valamint Tabdin (11 fő). Ezért Kaskantyú önkormányzata úgy döntött, hogy a felső tagozatos diákjai Kiskőrösön folytatják tanulmányaikat. Tabdi a továbbiakban is ragaszkodott a saját felső tagozathoz. Ennyi módosítással is az átlagos osztálylétszám számításánál együttesen figyelembe vehető osztályok száma az 5. évfolyamon 18 osztályra csökkent, aminek az eredményeképpen az átlagos osztálylétszám meghaladta a 23 főt.

A koncepció a megoldásra váró problémák között a létszámelőírásoknak való megfelelés nehézségét, a kisiskolákban a színvonalas oktatáshoz szükséges személyi és tárgyi feltételek megteremtésének nehézségeit, valamint az esélyegyenlőség megvalósítását emelte ki. Elsősorban azoknak a települési önkormányzatoknak kínált lehetőséget, amelyek saját erőből, az állami normatív finanszírozás keretében nem voltak képesek az aktuális törvényi környezetben önálló általános iskolát fenntartani vagy a fenntartásukban működő közokta-

---

7 Az Egységes Iskola létesítését a közoktatási törvényi tette lehetővé [Kt. 33. § (3), illetve 48. § (3) bekezdés]. Az intézmény szervezetileg alkalmas arra, hogy a tanulók számára elsőtől a 12. évfolyamig biztosítsa a képzési szintek összehangolt egymásra épülését és a folyamatos továbbhaladást. A közoktatási törvény szerint az általános iskola akár nyolc, akár annál kevesebb évfolyammal, egységes középiskola tagintézményeként is működhet.

8 Feladatellátási koncepció és modellek a Kiskőrösi Többcélú Kistérségi Társulás keretében történő – a hatályos jogszabályok alapján – magasabb színvonalon, ugyanakkor gazdálkodási szempontból sokkal hatékonyabban és olcsóbban ellátható közoktatási feladatok megvalósításához és a térségi közoktatási feladatellátó-rendszer kialakításához, működtetéséhez. Dél-alföldi Pedagógiai Szakmai Szolgáltató Intézet, 2007. február.

tási intézményrendszer gazdaságosságát javítani úgy, hogy közben településükön a közoktatási feladatellátás színvonalát is növeljék. A tervezet megoldási lehetőségként egy olyan 12 évfolyamos egységes középiskolára épülő, kiskőrösi székhelyű, közös igazgatású intézmény létrehozását vetette fel, amely a többcélú társulás fenntartásában működik úgy, hogy a kistérség közoktatási intézményei ennek tagintézményeként működhetnének tovább.

A KONCEPCIÓ VITÁJA, DÖNTÉS ÉS ELŐKÉSZÍTÉS

A koncepció komoly vitát váltott ki, de a döntés viszonylag hamar megszületett, sőt, tulajdonképpen radikálisabb volt, mint a szakértői javaslat, amely lépcsőzetes építkezést javasolt az egymáshoz közel fekvő települések által létrehozandó intézményfenntartó társulásokkal. „Végül is hogy, hogy nem, de olyan bátor lépés volt, nem is számítottam erre; azt mondta a polgármester, hogy ugorjuk át ezt a középső lépcsőfokot" *(KTKT irodavezető).* A döntést követően az előkészítés kérdése és az ebben részt vevők személye került előtérbe. Ebben a tekintetben is úgy tűnik, könnyen és gyorsan folytatódott a lendületes építkezés: hamar sikerült megfelelő személyeket találni.

> „…[NN], aki korábban a (…) gimnázium igazgatója volt, egy menedzser típusú igazgató. (…) [A] tanításon kívül mindig kavart, szervezett valamit. Próbált valamit újítani, valamit létrehozni. Mozgatta az állóvizet, ahogy lehetett. Ezért aztán gondolta, hogy csak pályázik ennek az egésznek a főigazgatói állására is. És felkérte a társulás [NN-t], ill. munkatársának [MM-t], aki (…) az egyik legégetőbb gyereklétszámgonddal küzdő településnek az igazgatója volt, és (…) elnöke a kisiskolák országos szövetségének. (…) [Ők] voltak, akik a vállukon vitték ennek a szakmai részét" *(KTKT irodavezető).*

AZ EGYSÉGES ISKOLA MEGVALÓSÍTÁSA

ÖNKORMÁNYZATI DÖNTÉSEK ÉS STRATÉGIÁK

Magát az elgondolást különbözőképpen fogadták az egyes települések. Az akasztói polgármester az elmúlt évek tapasztalatai alapján úgy gondolta, hogy számukra inkább megéri az önállóság, a település jó anyagi helyzete miatt mindazt meg fogják adni az iskolának, amire szüksége van. A település és az iskola mérete ezt hosszú távon is lehetővé tette: egy 3500 fős község és egy 250 fős iskola tartósan is életképes volt az akkori viszonyok között. Mindazonáltal nem zárta ki egyszer s mindenkorra a csatlakozás lehetőségét, de ezt a döntést a következő (2010-es) önkormányzati választások utáni időkre bízta; nem akarta az esetleges utódját kész helyzet elé állítani. Izsák nem kívánt részt venni a társulásban, a közepes

települések közül Fülöpszállás sokáig ingadozott, arra hivatkozva, hogy ők kunok, ezért nem adják fel az önállóságukat.

A részvételben gondolkodó települések számára a társulás szerkezetének kérdése több dilemmát vetett fel. A központi város szerepe volt a leginkább egyértelmű az elképzelésben, nem is kérdőjeleződött meg, hogy Kiskőrös legyen a központ. Ráadásul itt adott volt az intézményvezetéséhez szükséges személyi feltétel is, rendelkezésre állt három olyan igazgató – a gimnáziumé, az egyik általános iskoláé és a szakiskolai ággal is rendelkező középiskoláé –, akik egyenként is kitűnő vezető egyéniségek voltak, és tudtak együtt dolgozni is. A kiskőrösi iskolák vezetői azért támogatták az elképzelést, mert – mint az interjúk során is utaltak rá – tudták, hogy ez számukra kedvező.

> „A kiskőrösi általános iskolákban korábban is sok volt a bejáró, amelynek növekedését prognosztizálni lehetett. Az idézett általános iskolába például Kaskantyúról 2010-ben az ottani tanulók fele járt be, s ez az arány 2014-re elérheti a 80%-ot, a másik általános iskolába is ötödik évfolyamon jönnek új tanulók, akikkel kompenzálhatják a szerkezetváltó osztályokba elmenőket" *(KTKT irodavezető).*

A Kiskőrös központtal létrejött intézményi struktúra tehát az érintettek részéről kedvező fogadtatásra talált, bár óvatos megfogalmazások szerint ez Kiskőrös számára csak esélyt jelentett, de garanciát nem arra, hogy könnyebben tudják megtartani a tanulólétszámot.

A központ mellett létrehozandó decentrumok (lényegében mikrotérségi központok) kialakítása már nehezebb kérdés volt. A lehetőség fogadása sem volt teljesen egységes az egyes települések részéről. A települések társulás iránti nyitottságában anyagi és földrajzi helyzetük játszott alapvető szerepet. Amint arra már utaltunk, Akasztó például az együttműködésre nem szorult rá, sőt, az iskolatársulással inkább veszélyeztetve látta iskolája kivételesnek mondható helyzetét. Kecel és Soltvadkert is maradhatott volna önálló, mégis a belépés mellett döntöttek, Kecel azonban magánál tartotta az óvodáit.[9]

A kisebb településeknél ismét más volt a helyzet: jóval kedvezőbb volt a társulás lehetőségének fogadtatása. Császártöltés már ismerte a társulás előnyeit, mert az idősek otthonát ebben a formában működtette Kiskőrössel, emellett iskoláját a kisebbségi törvény is védte. Kilenc kistelepülés azonban bajban volt és számukra az egységes iskola tartós megoldást jelenthetett, így ezek a települések azonnal csatlakoztak. Mint korábban volt róla szó, Kaskantyú esetében a társulás „ára" a felső tagozat feláldozása volt, így megmaradhatott viszont az alsó tagozat és kilátás volt arra, hogy magasabb szakmai színvonalon folyjon az oktatás. Mindazonáltal többen tartottak az intézmény elvesztésétől, hogy „elviszik az iskolát, nem lesz itt iskola… semmi se lesz". A vezető állásúak közül pedig volt olyan, aki a rangját

9 Az Egységes Iskola főigazgatója szerint ez elhibázott, érzelmi döntés volt, ennek következtében ott kellett maradnia egy embernek, aki lehívja a normatívákat, és a párhuzamosság megmaradt a rendszerben.

féltette. A szervezők azzal nyugtatták meg az aggódókat, hogy megmarad az iskola, a vezetőket azzal, hogy társadalmi státusuk nem változik.

> „Mondtuk, hogy nem húzzák át az iskolát Kecelre, nem viszi el senki". (…) [T]agintézményvezetői kinevezés ide vagy oda, (…) mindenki igazgató úrnak fogja hívni és az iskolájának megmaradhat a neve. Csak alá lesz írva a táblán, hogy KTKT Egységes Iskola (…), részt vehet bármiben, amit eddig csinált, az identitását az egyéniségét, a magáról kialakult képét megtarthatja nyugodtan. Ebben nem lesz változás" *(KTKT irodavezető).*

A döntések a koncepció 2007. februári megfogalmazódásától számítva viszonylag rövid idő alatt megszülettek, s az év nyarán megtörtént a következő jelentős lépés: a kistérség 12 települése közös, a közoktatás teljes vertikumát átfogó – óvodai, általános iskolai, középiskolai és szakképzési feladatokat egyaránt ellátó – intézményt alapított. A települési önkormányzatok végül (Akasztó, Fülöpszállás és Izsák kivételével) egymástól függetlenül, a kölcsönös előnyök mérlegelése alapján döntöttek a közös intézmény keretében történő közoktatási feladatellátásról. Az idézett három település pedig – amelyet a kistérségi intézkedési terv is rögzített – arról, hogy a 2007/2008-as tanévben továbbra is önállóan látják el közoktatási feladataikat. Fülöpszállás egy év múlva csatlakozott az Egységes Iskolához.

> A megalakulást megelőzően megállapodtak a polgármesterek, hogy minden belépő település meghozza az eltervezett együttes működéshez szükséges intézkedéseket, mint a létszámleépítések, az igazgatói pályázatok kiírása, értékelése és az új igazgató kinevezése. Minderre azért volt szükség, hogy ne az új szervezetet terheljék rögtön az első időszakban. A legnagyobb létszámleépítés épp a kistérségi központban, Kiskőrösön volt, ahol a pedagógusok számát elsősorban nyugdíjazással, a technikai személyzetét „kiszervezéssel" csökkentették a törvényben előírt szintre. Így az Egységes Iskola a kezdettől a tartalmi feladatok megoldására, a tanulócsoportok szervezésére összpontosíthatott.

AZ INTÉZMÉNYI STRUKTÚRA ÁTALAKULÁSA

Az intézményfenntartás átalakulásával a legfontosabb problémák megoldódni látszottak: nem kellett általános iskolát bezárni, tagiskolai minőségben minden iskola működhetett tovább. A közös feladatellátási keretben könnyebb volt hozzányúlni a hatékonyabb működést szolgáló struktúrához (pl. a felső tagozat Kaskantyúról történő elvitele), illetve a humán erőforrás foglalkoztatásához (utazó hálózat kialakítása), és a szakmai munka keretei is kibővültek. Mindez úgy valósult meg, hogy a fenntartó változása nem hozott gyökeres átalakulást az intézmények életében. Bár a statisztikai adatok mást mutatnak, tényleges átszervezés, átcsoportosítás nem történt; a kaskantyúi felső tagozatosok kivételével nem járnak az általános

iskolás tanulók a központi település iskoláiba, a pedagógusok sem mentek át más intézménybe dolgozni stb., hanem maradt mindenki a maga intézményében, csak a jogi helyzet változott meg: ettől kezdve minden tagintézmény a kiskőrösi székhelyű KTKT ernyője alá tartozott.

2004-ben az óvodások kevesebb, mint harminc százaléka tartozott Kiskőröshöz, 2008-ban már több mint fele (lásd *5. táblázat*). Az általános iskolások megoszlásában még jelentősebb a változás. 2004-ben közel kétharmaduk nem Kiskőrösre, hanem a térség más településeinek általános iskoláiba járt. 2008-ra ez a helyzet teljes mértékben átfordult: csak 17%-uk járt a környékbeli települések valamelyikének általános iskolájába; azokba, amelyek nem csatlakoztak az Egységes Iskolához (lásd *6. táblázat*). Középfokon a helyzet már korábban is egyértelmű volt: 2004-ben is csak a tanulók 6,5%-a járt nem kiskőrösi középfokú intézménybe, 2008-ra az új helyzet 100%-os beiskolázást jelentett a kiskőrösi középfokú iskolák számára.[10]

Az egységes iskola szervezésénél külön kérdést jelentett a középfokú intézményi struktúra kialakítása. Kiskőrösön az egyik intézményben a 4 és 6 évfolyamos képzést is kínáló gimnázium mellett kertészeti szakközépiskola, s egy középiskolai és szakiskolai képzést nyújtó intézmény is van. Utóbbi a szakközépiskolai program és az erre épülő szakképzési évfolyamok keretében három területen biztosít képzést: közgazdaság, gépészet/közlekedés, informatika, s a szakiskolai programban is több szakmában lehet képesítést szerezni (gépészet/közlekedés, építőipar, faipar, ügyvitel, kereskedelem). A teljes középfokú kínálat biztosítása érdekében az egységes iskola kialakításának a lehetősége a szakiskolai profilt is igényelte. Az e kérdésben közvetlenül érintett intézmény eleinte ódzkodott attól, hogy a többcélú kistérség által fenntartott intézménnyé váljon, de attól nemkülönben, hogy a szakiskolát és a szakközépiskolát szétválassza az utóbbinak városi és nem kistérségi fenntartása érdekében.

> „Nagyon sokáig úgy is volt a kezdeti tárgyalásoknál, hogy az általam vezetett (…) szakközép- és szakiskola nem fog belekerülni. Ezért én küzdöttem is. Míg nem iskolatársulást hoztak létre, hanem egységes iskolát, és az egységes iskolának követelményei vannak a továbbtanulás 8. utáni lehetőségekben. Amiben aztán itt volt [AA] államtitkár úr, és ő adta meg a kegyelemdöfést, mert azt mondta egy ilyen asztali tárgyalás során, hogy egységes iskola nem lehet, ha nincs benne szakiskola. (…) Maga az, hogy az Egységes Iskolába betagozódtunk, (…) sokkal jobb lett, mint előzetesen gondoltam. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy [NN] személyében olyan vezetőnk van, aki (…) egy pragmatikus, csak oktatáscentrikus gondolkodású, az oktatásért élő vezető" *(szakközép- és szakiskola-igazgató).*

10 Forrás: KTKT adatszolgáltatás.

A szakközép- és szakiskola rugalmasan alkalmazkodott a helyi vállalkozói igényekhez: olyan szakembereket képez, amilyenekre a helyi cégeknek szükségük van. A 800 fő feletti, hasonló profilú intézmények közt kicsinek számító intézmény egy környékbeli TISZK-be tagolódva működik, de ezzel igen elégedetlen.

> „A kormány kitalálta, hogy 1500 fő alatt nem lehet. Mi 860-an vagyunk a gimnáziumban, szakközépiskolában mind együtt, olyan 1200 a szakképzési létszám, beleszámolva a szakközépiskola [tanulóit] is. De a gimnázium az NEM! Viszont a határt 1500-nál húzták meg, ezért a két iskola nem tudott önálló TISZK-et létrehozni. Ezért belekényszerültünk a [Z] TISZK-be" *(szakközép- és szakiskola-igazgató).*

A kistérség és az Egységes Iskola vezetése a 9. évfolyamon nyelvi előkészítő évfolyamok szervezését tervezte. Bár Kiskőrösön nehezen tudták ezeket az osztályokat feltölteni, de előnyös lehetőségnek látták, hogy a saját település általános iskolájában maradhattak volna a tanulók a 9. évfolyamra. A nyelvi előkészítőt azonban így sem fogadták jobban a szülők, elvesztegetett évnek tartják inkább, s ez meghiúsította a nyelvi előkészítők decentrumokban való indítását.

A KTKT ÉS AZ EGYSÉGES ISKOLA MŰKÖDÉSI KERETEI

A többcélú kistérségi társulás olyan keretet teremtett a közszolgáltatások megszervezése számára, ami a térségben előzmény nélkülinek tekinthető, de országosan is új és egyedüli megoldásnak számít. (Tekintettel arra, hogy a kiskőrösi TKT esetében a közoktatási feladatellátás a meghatározó a feladatok között, s ezt alapvetően az Egységes Iskola fenntartásával oldja meg a kistérség, az alábbiakban a működési keretek tárgyalásánál nem különítettük el szigorúan a KTKT és az Egységes Iskola tárgyalását.)

A KTKT FELÉPÍTÉSE ÉS DÖNTÉSHOZATALI STRUKTÚRÁJA

A kistérségi fenntartású közoktatási intézmény önállóan gazdálkodó költségvetési szervként működik, amelynek fenntartója és felügyeleti szerve a Társulási Tanács. A települések óvodái és iskolái a kistérségi intézmény tagintézményeként, gazdálkodási szempontból részjogkörű költségvetési egységként működnek. A kiskőrösi székhelyintézmény a közoktatási szakmai feladatokon kívül a közös igazgatású intézmény igazgatási és gazdálkodási feladatait is ellátja. E feladatokból és az ezekhez tartozó hatáskörökből azonban – az Együttműködési Megállapodás keretei között – átadja (meghagyja) mindazokat a településeken működő tagintézményeknek, amelynek ellátásáról helyben indokolt és lehetséges gondoskodni.

A *kistérségi tanács elnöke* a kiskőrösi polgármester, a tanács tagja a 15 település polgármestere. A társulás kilenc fő tisztségviselővel működik (az elnökön kívül két elnökhelyettes, a pénzügyi bizottság és tagjai, valamint az oktatási bizottság és tagjai).

A társulás tervezi meg és a Társulási Tanács fogadja el a kistérségi fenntartású közoktatási intézmény költségvetését, illetve a közös feladatellátásban résztvevő önkormányzatok által a településen igényelt közoktatási szolgáltatásoknak megfelelő fenntartási hozzájárulások összegét. Az így meghatározott hozzájárulás minden esetben kevesebb, mint az a forráskiegészítés, amit a települési önkormányzatnak az általa meghatározott közoktatási szolgáltatások ellátásához az állami normatív támogatásokon felül biztosítania kellene, ha a kötelező és önként vállalt közoktatási feladatait saját intézmény fenntartásával kívánná ellátni.

A Kiskőrösi Többcélú Kistérségi Társulás 2007-ben megállapodást kötött a közös közoktatási feladatellátására a társulás keretében történő közoktatási feladatellátásról azzal, hogy a továbbiakban a megállapodást minden év március 31-ig felül kell vizsgálni. A megállapodásban és annak mellékleteiben rögzítették az önkormányzatok területén működő tagintézmény(ek) nevét, közoktatási feladatait, az óvodai csoportok, iskolai osztályok, napközis csoportok számát közoktatási feladatonként, a tagintézmény vezetőjének megbízására vonatkozó szabályokat, továbbá az önkormányzatok fenntartási hozzájárulásának összegét és a finanszírozással összefüggésben néhány további elemet.

AZ EGYSÉGES ISKOLA SZERVEZETI ÉS DÖNTÉSHOZATALI STRUKTÚRÁJA, SZERVEZETKÖZI KAPCSOLATOK

Az intézmény szervezeti felépítése háromszintű. A legfelső szinten az intézményvezetés, a titkárság, a gazdasági szervezet és az intézményi szintű szervezetek (közalkalmazotti tanács, diákönkormányzat, szülői szervezet, igazgatótanács, szakszervezet) helyezkednek el. Középszinten az intézményegységek (óvodai, iskolai, középiskolai, kollégiumi, gazdasági és két vezetői munkaközösség, valamint a minőségbiztosítási csoport), a harmadik szinten a tagintézmények (tagóvodák, tagiskolák, kollégium) vannak. Intézményi szinten a tagintézmény vezetők mellett a munkaközösség-vezetők, gazdasági ügyintézők, technikai dolgozók és az Integrált Pedagógiai Rendszer (IPR) menedzsmentje, illetve a beosztott pedagógusok helyezkednek el a struktúrában.

A tagintézmény-vezetőket az igazgatótanács nevezi ki, megbízatásuk öt évre szól. A munkáltatói jogokat a főigazgató gyakorolja. A tagintézmény-vezetők irányítják és szervezik tagintézményük szakmai munkáját, szakmai ügyekben képviselik az intézményt. Végzik tanügy-igazgatási kötelezettségeiket és döntenek minden olyan szakmai kérdésben, ami nem tartozik a főigazgatóhoz, gondoskodnak a jogkörükbe tartozó munkaerő-gazdálkodási feladatok ellátásáról. Együttműködnek egymással és külső szervekkel. Döntenek minden olyan kérdésben, amelyben nincs egyeztetési kötelezettségük az intézmény

főigazgatójával, illetve, ha a döntés nem tartozik az intézmény és a tagintézmény más döntéshozói hatáskörébe.

Az intézményegységek az oktatás szintjei, alszektorai szerint szerveződnek (óvodai és iskolai intézményegységek; az utóbbin belül az általános iskolai tagintézmény-vezetők a főigazgató-helyettes, a középiskolaiak közvetlenül a főigazgató alá tartoznak.[11] Az intézményegységek közti szakmai kapcsolat szervezett együttműködések révén valósul meg, különböző formákban: közös éves munkaterv, központi vezetői értekezletek, közös vezetői tanulmányutak, tréningek, intézményi elektronikus információs rendszer, pályázati együttműködések. Fontos részét képezi e kapcsolatoknak a minőségbiztosítás rendszere, amelyet intézményi szinten egy közös munkaközösség irányít.

Egy másik fontos együttműködési területet jelentenek a szakmai munkaközösségek, amelyek – mint a kistérségek többségében *(Balázs, 2009)* – elsősorban tantárgyi szinten szerveződnek, de vannak ezt áthidaló munkaközösségek is, például a tehetséggondozó, az IPR, a minőségbiztosítás, a művészetek, az egészségnevelés, a környezet- és természetvédelem szakmai közösségei.[12]

Az általános iskolai vertikumon a szervezeti irányítás mellett a szakmai vezetés is meghatározott struktúrába rendeződik, kistérségi (intézményi) és tagintézményi szintű szakmai munkaközösségek révén, de az integrációs munka is megjelenik a hierarchiában a kistérségi (intézményi) szintű és a tagintézményi szintű IPR-menedzsment és a tagintézményekben működő IPR-munkacsoport révén. Az IPR-munkacsoportok az éves cselekvési terv készítéséért, megvalósításáért és az adminisztrációért felelnek, az ezekben dolgozó pedagógusok feladata pedig az egyéni fejlesztési tervek készítése és megvalósítása.

A döntés-előkészítés fórumait legalsó szinten a tagintézményi alkalmazotti és szakalkalmazotti értekezletek, valamint az igazgatói és tagóvoda-vezetői értekezlet biztosítják. Az igazgatói értekezlet operatív döntés-előkészítő, véleményező, javaslattevő szerv. Az igazgatói, tagóvoda-vezetői értekezlet tagjai a tagintézmény-vezetők. Az Igazgatótanács a döntéshozatal legfelső szintje, a döntési jogkörébe tartozó legfontosabb feladatok körébe a vezetői pályázatokkal kapcsolatos döntések, a szervezeti egységek létrehozásáról és megszüntetéséről szóló döntések, az intézmények munkájának összehangolásával kapcsolatos feladatok tartoznak. A tanács véleményezési jogköre a szabályozók és beszámolók készítéséhez kapcsolódik. Az igazgatótanács tagjai a főigazgató, az óvodai intézményegység-vezető, a kollégiumi intézményegység-vezető, valamint tanácskozási joggal a főigazgató-helyettes és a gazdasági vezető.

---

11 Főigazgató-közvetlen szervezeti egység az igazgatói munkaközösség is.

12 Az EI munkaközösségei 2010-ben: alsós, angol, informatika, IPR, magyar, matematika, minőségbiztosítási, művészetek, német, természettudományi, történelem, sport, tehetséggondozó munkaközösség az iskolai szinten, és egészségnevelési, környezet- és természetvédelmi, valamint anyanyelvi-báb munkaközösség az óvodai szinten.

A KTKT KÖLTSÉGVETÉSE

A KTKT megalakulásában – mint arról már korábban is volt szó – kiemelkedő szerepe volt az önkormányzatok pénzügyi helyzetének, amely az intézményfenntartás költségeinek lefaragására ösztönözte a településvezetőket, mégpedig annál inkább, minél kisebb az önkormányzat. Ez még az Egységes Iskola megalakulását követően is így volt, amint azt a *7.* és a *8. táblázat* mutatja. A 2008. évi fajlagos fenntartási költségek tendenciaszerűen mutatják a nagyobb iskolák alacsonyabb egy főre jutó költségeit (Soltvadkert, Kecel, kiskőrösi középiskolák); csak a legkisebb iskolák költségei magasabbak szignifikánsan a kicsit nagyobbakénál (Imrehegy, Tabdi, Kaskantyú), a 110 körüli tanulólétszámmal működőkre ez nem állítható. A kiskőrösi Petőfi Sándor Általános Iskola egy tanulóra jutó fenntartási költsége például magasabb, mint a soltszentimrei vagy a páhi általános iskoláé, pedig ötször annyi gyermek tanul falai között, mint a szóban forgó falusi iskolákban. Ezeket az önkormányzatokat elsősorban a fenyegető létszámkritériumok ösztönözték az egyesülésre.

A társulás feladatainak ellátását a 2007-es társulási megállapodás szerint a közös vagyon és a közös költségvetés biztosítja. Az előbbi úgy állt össze, hogy az egyes önkormányzatok megtartották tulajdonukban az óvodákat, iskolákat, vagyis a feladat ellátásához szükséges épületeket, viszont átadták az épületek használati jogát a társulásnak 12 évre. A társulás vagyonáról szóló megállapodásban azt is szabályba kellett foglalni, hogy mi legyen a vagyonnal a társulás megszűnése, vagy egy önkormányzat kiválása esetén. Ez esetben az arányosítás elve lép életbe, vagyis a gyermekek, a tanulók száma alapján kell adott esetben a társulás használatában lévő tárgyakat, épületeket visszaadni az önkormányzatoknak. A vagyon kérdése amiatt is fontos, mert a tulajdonosnak kell a szükséges fejlesztéseket megvalósítania, illetve, ha fejlesztési pályázatot nyer az iskola, akkor saját forrással kell hozzájárulni a sikeres végrehajtáshoz.

A közös költségvetést illetően a társulási megállapodás rögzíti az egységes intézmény pénzügyi forrásait, amelyek három része az állami támogatás (normatív állami hozzájárulás, egyéb központi támogatás, valamint a kistérségi társulásban ellátott feladatra tekintettel igényelhető kiegészítő támogatás),[13] az intézmény saját bevétele, beleértve a pályázati bevételeket is, valamint az önkormányzatok hozzájárulása.[14]

Az állami normatív hozzájárulásokat és támogatásokat a többcélú társulás mint fenntartó igényli a kistérségi fenntartású közoktatási intézmény jogcímein. Az egyes tagintézmények jogcímein igényelt támogatást azok szerint elkülönítetten biztosítja. Ebből a megítélt összegből előzetesen levonja az intézményi működés közös, központi költségeit, amely az összes normatív támogatási bevétel megközelítőleg 2,5-3%-a.

13 Mindezek fajtáiról és szabályairól lásd a kötet Függelékét.

14 A kistérség pályázatai igen sokfélék (az időszakban területfejlesztés, közösségi közlekedés, könyvtárak felújítása; ivóvízjavító program 11 település részvételével). Igazán jelentős összegeket a később tárgyalandó oktatási pályázatokon nyert a társulás.

A társulás elkülönítetten biztosítja a tagintézményeknek azt a fenntartási hozzájárulást, amit a közös feladatellátásban résztvevő önkormányzatoknak az állami normatív támogatásokon felül kell biztosítaniuk a településen működő tagintézmény költségvetési támogatásához. Vagyis az önkormányzat nem közvetlenül juttatja a területén lévő tagintézménynek a hozzájárulást, hanem a társuláson keresztül.

Az Egységes Iskola költségvetését négy lépésben állítják össze. Az elsőben az iskolák elkészítik saját költségvetési tervezetüket, bázis évnek tekintve az előző pénzügyi évet. Ezt a települési önkormányzat bizottságai, majd a képviselő-testülete megvitatja. A második lépésben a tagiskola igazgatója egyezteti a saját költségvetési tervezetét az Egységes Iskola igazgatóságával. A harmadik lépésben az iskola vezetői megtárgyalják az egyes önkormányzatokkal a tagiskolák költségvetését. A végső változatot a negyedik lépésben a társulás tanácsa fogadja el, miután a bizottságok megtárgyalták a közös tervezetet.

Az egyes tagintézményeknek ezt az önállóságát az Egységes Iskola szervezeti és működési szabályzata úgy fogalmazza meg, hogy maga az iskola teljes jogkörű, önállóan gazdálkodó költségvetési szerv, de részjogkörű költségvetési egységekkel rendelkezik. Ennek megfelelően a tagintézmények vezetőinek joga és kötelessége intézményük költségvetésének megtervezése. A főigazgatónak felelős gazdasági vezető munkáját a négy alközpontban (Csengőd, Kecel, Kiskőrös, Soltvadkert) gazdasági ügyintéző segíti, akik a hozzájuk rendelt településeken dolgozó adminisztrátorokra támaszkodnak. Munkájukat számítógépes kapcsolat teszi könnyebbé, amelynek segítségével mind a munkaügyi, mind a költségvetési eseményeket figyelemmel kísérhetik (bérszámfejtés, dologi kiadások, tanítási időkeret elszámolása).

A társulás szabályai szerint a társulás megállapodást köt az önkormányzatokkal a feladatok ellátására, és ebben a megállapodásban – amit évente márciusig ismétlődően megkötnek – rögzítik a fenntartási hozzájárulás összegét és a finanszírozással összefüggő egyéb elemeket. Ez azért fontos, mert tartalmazza azt az elvet, hogy a feladatot átruházó önkormányzatok kötelesek a feladat ellátásához hozzájárulni, ha a közszolgáltatási kiadásokat a bevételek nem vagy csak részben fedezik.

A bejáró tanulók egyrészről bevételt, másrészről kiadást jelentenek a befogadó település számára. Mivel a kiegészítő normatíva nem fedezi a fölmerülő többletköltségeket, ezért az önkormányzatnak minden egyes tanuló után még ki kell pótolnia az állami támogatást. A középiskolák esetében ez minden esetben Kiskőrösre hárul, viszont előnyös, hogy a középiskolák tanulói utánpótlása megoldódik. Az általános iskolások esetében az iskolai hálózat négy csomópontja (Kiskőrös, Kecel, Soltvadkert és Csengőd) osztozik a bejáró gyerekek után járó bevételekben és kiadásokban.

Az önkormányzatok jelenléte az Egységes Iskola finanszírozásában, a normatívákon felüli önkormányzati hozzájárulás terén eltérő, mert a megállapodásban korlátozott mértékben figyelembe vették a teherviselési képességben fennálló különbségeket.

> Példa erre, hogy különböző megoldások maradtak életben az étkezés biztosításában. Tabdiban és Kiskőrösön az óvodás gyermekek és a tanulók étkeztetését az intézményben működő konyhán oldják meg, melynek költségvetése az intézmény költségvetésének részét képezi. A többi helyen a települések önállóan gondoskodnak az étkeztetésről. Van, ahol a tagintézményen belül működik konyha, de annak üzemeltetéséről az önkormányzat gondoskodik, és azon keresztül látja el a szociális étkeztetéssel összefüggő feladatait is. Az egyes tagintézményekben tehát eltérő feltételekkel és eltérő hozzájárulás mellett jutnak hozzá a gyermekek, illetve a tanulók az ételhez.

Önkormányzatonként eltérő az egyes tantestületeknek nyújtott bérek és juttatások (például étkezési hozzájárulás, pedagógus pótlékok) mértéke, mivel az egységes iskola létrehozásakor ebben a tekintetben megmaradt az önkormányzatok önállósága.

> „…például Vadkertnek vagy Kecelnek egy intézményt kell eltartani, tehát az ő költségvetésük lazább, (…) több mindent juttatnak is a dolgozóknak. Na most a [többi] dolgozó számára ez egy fájdalmas dolog. Mi beletartozunk egy egységes iskolába, azért a kollégák csak találkoznak, hiszen közös munkaközösségek is vannak. Tehát beszélgetnek. Most akkor megkérdezi, egyiknek van étkezési támogatása 12 ezer forint, a másiknak meg 4500. Akkor kérdezi tőlem joggal, hogy ha egységes iskolába tartozunk, hogy vannak ekkora különbségek? Meg a munkaruhák és így tovább, juttatások. És nagyon kis dolognak tűnik (…), de a dolgozó szempontjából ez a kérdés jobban érthető" *(az EI főigazgatója).*

A tevékenységi formák növekedése, de leginkább az oktatás szervezésének átvállalása megtöbbszörözte a kistérségi társulás éves költségvetésének nagyságát. Az első két év 200 millió forintot el nem érő költségvetésében az oktatással kapcsolatos bevételek nem érték el az 5%-ot, viszont 2008-tól kezdve az oktatás adta a fő tevékenységet, vele a hatalmas költségvetési tételeket. 2008-ban és 2009-ben 90% felett volt az oktatás aránya mind a bevételek, mind a kiadások között, és 2010-ben is 80% körüli arányt tett ki az ekkorra három milliárdról 5,3 milliárd forintra nőtt költségvetés oktatással kapcsolatos része (lásd *9. táblázat*).

Az oktatás bevételi oldalán szereplő tételek egyik részét saját bevételek (intézményi bevételek, átvett pénzeszközök, támogatásértékű bevételek – pályázati források, felhalmozási célú bevételek), a másikat az intézményfinanszírozás (normatív állami támogatás, gyermek és tanulóétkeztetés támogatása, tankönyvtámogatás, kiegészítő normatív támogatás, központosított támogatás) adja. A *9. táblázat* tanúsága szerint a pályázati bevételek/kiadások az oktatási bevételek és kiadások egyre nagyobb hányadát jelentik. Ezek a kutatás körüli időszakban négy nagyobb tételből álltak: (1) 2009-ben a TÁMOP 3.1.4 pályázatán nyertek és költöttek el 624 millió forintot, 2010-ben csaknem 74 millió forintot; (2) 2010-ben a DAOP 4.2.1/2F pályázatán több mint egymilliárd forintot iskolafelújításra (pl.: Császártöltésen, Kiskőrösön); (3) a DAOP

4.3.1 pályázatán a páhi általános iskola akadálymentesítésére 16,5 millió Ft-ot; (4) a pedagógiai módszertani reformot támogató informatikai infrastruktúra fejlesztésére 178,3 millió Ft-ot (TIOP 1.1.1). Emellett kisebb összegeket nyertek a kistelepülési óvodák, iskolák felújításának támogatására, közösségi busz beszerzésére, jurta tábor működtetésére.

2009-ben összességében a társulás teljes költségvetésének 95,4%-a volt oktatási bevétel, és emellett csak 2%-nyi pályázati bevétel volt.[15] 2010-ben az együttműködés továbbgyűrűző hatása miatt más, egyéb területeken is pályázati bevételekhez jutottak, emiatt a KTKT teljes költségvetési bevétele 2,2 milliárd forinttal nőtt. Ekkor jelentek meg a költségvetésben a nagy összegű sikeres oktatási pályázatok bevételei, amelyek aránya 25,3%-ra nőtt.

Az intézményi működés közös, központi költségei az összes normatív támogatási bevétel – mint a *10. táblázat* mutatja – megközelítőleg 2,5-3%-át teszik ki. Az adatokból látható, hogy az oktatásra fordított kiadásokat oly mértékben sikerült állami normatívákkal és egyéb támogatásokkal biztosítani, hogy az egyes önkormányzatok számára a saját hozzájárulás számottevően csökkent, és 2009-ben 1,1%-tól (Fülöpszállás)[16] 39%-ig (Kaskantyú) terjed; átlagosan 21,3%. Azokon a településeken, amelyek nem tagjai a társulásnak, ez az arány 50% körüli. Ez a hatalmas különbség igazolta az egyes önkormányzatok számára a belépés mellett szóló érveket.

A 2009-ben belépő Fülöpszállás számításai szerint az oktatás évente kb. 70 millió forintba került, az állami normatíva ebből mintegy 50 millió forintot fedezett, azaz kétharmadát. Az önkormányzatnak általában 20-25 millió forintot kellett hozzáadnia a költségek fedezéséhez. Ehhez az egyharmadnyi összeghez képest a belépés után alig több mint egy százalék lett a hozzájárulás aránya. Az anyagi előny mellett hasonló súllyal esett latba a szakmai előny is, a hiányzó (kémia, technika, rajz,) szaktanárok pótlása utazó tanárokkal.

A vázolt finanszírozási mód azonban csak abban az esetben érvényesülhet, ha a társulási fenntartású intézményben az óvodai csoportok, iskolai osztályok átlaglétszámai eleget tesznek az ösztönző támogatások igényléséhez előírt feltételeknek. Ezért az együttműködési megállapodás megkötésének egyik feltétele volt, hogy a települések elfogadják azt az elvet, hogy amelyik településen az adott évfolyamon a gyermekek száma az előírt alá csökken, és emiatt nem lehet a kiegészítő normatívát lehívni, úgy az adott településen az adott évfolyamot meg kell szüntetni.

15 2008 a pályázatok készítésének éve volt.

16 Fülöpszállás 2009-ben csatlakozott a KTKT-hoz, ezért 2009. második (tanítási) félévének adatai szerepelnek.

AZ EGYSÉGES ISKOLA MŰKÖDÉSI TAPASZTALATAI

Az alábbiakban a KTKT elmúlt három évének oktatásirányítási tapasztalatait dolgozzuk fel néhány kiemelt területen a résztvevőkkel készült interjúk alapján. Ennek kapcsán elsősorban arra igyekeztünk figyelemmel lenni, hogy hogyan működik az Egységes Iskola az új keretek között olyan területeken, amelyek alapvetően érintettek voltak a változásban. A KTKT működéséről a polgármesterrel és az irodavezetővel, az Egységes Iskoláról rajtuk kívül a tagintézmények vezetőivel és pedagógusaival készült interjúkra, továbbá a dokumentumokra támaszkodunk.

IRÁNYÍTÁS ÉS DÖNTÉSHOZATAL A GYAKORLATBAN

A KTKT korábbi elnöke – aki három és fél évig látta el ezt a feladatot, és az ő elnöksége alatt indult a KTKT –, kiváló munkát végzett a társulás irodavezetője szerint. Az Egységes Iskola felső szintű vezetésével az elégedettség szintén általánosnak mondható. Erre a posztra egyetlen pályázó volt, a korábbi gimnáziumigazgató. A megaiskola irányítása, az ezzel járó munka és egyszemélyi felelősség nagyon rátermett embert igényelt, egy adott személyre szabott feladatnak tűnt. Az intézmény főigazgatója nagy ambícióval, mindenre kiterjedő figyelemmel igyekszik ellátni feladatát. Sokat számít az is, hogy a fontosabb tagintézmény-vezetői posztokon is egymást régóta ismerő, hasonló gondolkodású, zökkenőmentes együttműködésre képes emberek vannak. Nagy bizalommal vannak egymás iránt, ami rugalmasabb működésre ad lehetőséget.

> „Korlátlanul megbízunk [NN]-ben. És ők is megbíznak bennünk. Ha azt mondom, kérek egy napra egy csoportot, azt a polgármester szó nélkül aláírta. Nem ellenőriznek mindent. Az önkormányzat is támogatja a pályázatokat. Most kezd jól működni. Még lehet jobb, de most kezd jól működni" *(általános iskolai tagintézmény vezetője, központi település).*

A tagiskola-igazgatók az interjúk tanúsága szerint nem úgy élik meg a közös iskola működését, mint az autonómiájuk csorbítását. A korábbi jogosítványok közül papíron ugyan sokat elveszítettek, de a jó együttműködés következtében ennek nem érzik hátrányát, hiszen a főigazgató önhatalmúlag ilyen kérdésekben – például a pedagógusok foglalkoztatásával kapcsolatban – nem, csak informális egyeztetést követően dönt.

> „A pedagógusok alkalmazásának joga nem nagy gond, hogy nem maradt az tagiskolánál. Olyan még nem volt, hogy ne kérdezte volna meg [NN] az illető igazgató kollégát. Benne van a társulási megállapodásban, hogy a mi véleményünket kikérve kell dönteni *(általános iskolai tagintézmény-vezető, központi település).*

A szubszidiaritás elvét figyelembe vevő intézményszervezés tehát sok mindent ténylegesen meghagyott az intézmények szintjén a korábbi gyakorlatból, az iskolák nevét is megtartották (a KTKT került az iskolák régi neve elébe, igen hosszú intézményneveket eredményezve). Sokan inkább a helyzet előnyének tekintik azt is, hogy sok döntési felelősséget levesz a vállukról.

> „Az iskolák önálló arca megmaradt, de az igazgatókról nagy teher hullott le, az igazgatói egyszemélyes felelősség. A normatívaigénylésektől kezdve mindent tőle kérnek számon" *(általános iskolai tagintézmény-vezető, központi település).*
>
> „…minden intézmény megtarthatta a maga egyéni sajátosságát. Ha valahol a nemzetiségi nyelvoktatás ment, mint Császártöltésen, akkor ugyanúgy csinálhatják. Vagy az emelt szintű oktatást megtarthatták. Itt nem volt specialitás, de abban, hogy hogy szervezzük a munkát, abban önállóan dönthetünk. Vannak fix, egységes szabályok, valahol egységesnek kell lenni. Meg van adva, hogy mi az a minimumóraszám, amit biztosítani kell. De… hogy azt mi hogyan oldjuk meg, azt nem mondják meg. Hogy a választható órákból hova teszünk, azt nem mondják meg. Lehet önálló döntéseket is hozni. Nincs az, hogy mindent meghatároznának, csak van egy irányvonal és aszerint haladunk" *(általános iskolai tagintézmény-vezető, közepes település).*

Az is igaz ugyanakkor, hogy megnövekedett az adminisztráció, mert sok olyan feladatot muszáj végezniük a tagiskoláknak is, amit az intézmény egésze felvesz a feladatok sorába. A napi munkához szükséges nyilvántartások vezetése és az információáramlás elektronikusan történik: a különféle nyilvántartások mellett elektronikus naplót használnak. Ezt a tagiskolák szintjén sokan nehezen tanulták és szokták meg, általában a megnövekedett adminisztrációt többen említették, mint a munkát nehezítő tényezőt.

> „Ami még nehéz, az a digitális napló. Egy digitális napló van az összes intézményben. Ezt év végén kell kinyomtatni. Ezt folyamatosan írják a pedagógusok, a jegyeket, a hiányzásokat. Ez pluszmunkát jelent" (általános iskolai tagintézmény-vezető, közepes település).
>
> „Az adminisztráció kicsit nőtt az Egységes Iskolával. Más negatívum, hogy fárasztó. Vannak pluszköltségek, mert be kell utazni, fizetni kell az utazó tanár költségeit, az óráit. Vagy munkaidő után bemenni értekezletre" *(általános iskolai tagintézmény-vezető, központi település).*

SZERVEZETI MŰKÖDÉS, SZAKMAI SZABÁLYOZÁS

A megalakulást követő időszakban kistérségi szinten is létre kellett hozni a szükséges irányítási dokumentumokat, amelyek két év alatt születtek meg: 2007-ben a kistérségi közoktatási intézkedési terv, a kistérségi közoktatási minőségirányítási program, a közös pedagógiai

program, a szervezeti és működési szabályzat, 2008-ban a közoktatási esélyegyenlőségi helyzetelemzés.[17] Mindezek alapos, végiggondolt, részletes, adatgazdag tervezési dokumentumok. Az Egységes Iskola pedagógiai programja lehetőséget ad arra, hogy a közoktatás 12 évfolyamának tartalmi szabályozását többé-kevésbé egységes elvek mentén alakítsák ki. Szükség esetén módosításokra is sor került, ez történt az SZMSZ esetében 2010-ben, jelentős részben a tagiskola-vezetők újraszabályozott választása miatt.[18]

> „Az SZMSZ módosulása következtében most nem az igazgatók fognak dönteni, hanem egy igazgatótanács, amiben csak a főigazgató, a főigazgató-helyettes van benne, meg az óvoda-egység vezetője és a kollégium vezetője… Az igazgatók tanácsának a feladata az éves munkaterv elkészítése, elfogadása, a beszámolók elfogadása, pályázatok benyújtása. Havonta van egy értekezlet" *(általános iskolai tagintézmény-vezető, közepes település).*

A pedagógiai program esetében közös alapelveket és közös követelményeket fogalmaztak meg. A tartalmi irányítás dokumentumaiban a közös elemek az óraszámok, az utóbbi évek jogszabályi módosításai következtében szükségessé vált változtatások, például a nem szakrendszerű oktatás bevezetése az 5–6. évfolyamon, valamint a szöveges értékelés.

> „Az egységes óraterv megvan, az órakeret, az egyes tantárgyak óraszámai egyformák. Ebben az évben egy tehetséggondozó csoport is elindult, nyert is egy pályázatot a jövő évre. Az az elképzelés, hogy egyes helyeken központokat lehetne kialakítani, és oda mehetnének 3-4 iskolából bizonyos időközönként a kiemelkedő képességű gyerekek, és ott foglalkoznának még velük. Felmerült a sport területén is, de az megállt. Tartottak tehetséggondozó szakköröket, itt nem volt olyan zsenigyanús gyerek. Budapestről járt le egy professzor az ELTE-ről, kiskőrösi származású, ő felajánlotta, hogy tart matematika előkészítőt. Csak innen messze van. Kiskőrös 30 km, Kecskemét 40 km" *(általános iskolai tagintézmény-vezető, közepes település).*

EMBERI ERŐFORRÁSOK, MUNKAERŐ-GAZDÁLKODÁS

A foglalkoztatási helyzeten sokat segített, hogy a KTKT „tiszta lappal" indított, a szükséges elbocsátásokat még az indulást megelőzően megoldották. A társulás előnye, hogy jóval kevesebb adminisztratív munkakörben foglalkoztatottra van szükség ebben a struktúrában – ők nagyobbrészt a központban dolgoznak.

17 Kistérségi közoktatási intézkedési terv (2007, 2008); Kistérségi közoktatási minőségirányítási program (2007); KTKT Pedagógiai program (2007); KTKT közoktatási esélyegyenlőségi helyzetelemzés (2008. január).

18 Szervezeti és működési szabályzat (2010).

A pedagógusok szakos ellátottságát jelentős részben javította az utazó pedagógusi hálózat kialakítása, mivel ilyenformán a kis óraszámú tantárgyak (technika, ének, rajz stb.) tanárait több tagintézményben tudják foglalkoztatni. Ez kedvező a pedagógusoknak, akiknek különben nem telne ki a kötelező óraszáma, és az iskolának is, főképp pedig a tanulóknak, mivel a szakos ellátottság mindenütt 100%-os.

Az utazó pedagógusok saját autóval közlekednek az egyes települések között, az üzemanyagköltséget az iskola fizeti. Tömbösített órákkal dolgoznak, heti két-három alkalommal mennek át egy másik iskolába. Bár az utazó pedagógusi munka kétségkívül pluszterheléssel jár és más hátrányai is vannak (nehezebben integrálódik a pedagógus egy testületbe, kisebb eséllyel jutalmazzák a munkáját), előnnyel is jár: az utazó pedagógusok jobban belelátnak a különböző intézmények munkáiba, életébe, tapasztalataikat hasznosítani is tudják.

> „Hátrányát nem érzem, örülök, hogy van munkahelyem. De amikor az anyagi juttatásokról van szó, gond, hogy az utazó pedagógus senkihez nem tartozik. Ezért juttatásokat nem nagyon kapunk. Itt 9 órám van a szakkörrel együtt. Juttatásokat inkább azok kapnak, akiknek 22 órájuk van. (…) Ami nehéz, sok helynek kell megfelelni. Például ballagáson egyszerre kellett három helyen lenni" *(utazó pedagógus, decentrum iskola).*

A szakmai segítők köre a kistérségben az eltelt években bővül: bár gyógypedagógus csak a csengődi és – az Egységes Iskolán kívül maradt – akasztói iskolákban van, sok iskola továbbképezte a pedagógusait olyan területre, ami segített a hátrányos helyzetű és SNI-tanulók integráltan történő oktatásában. Ahol nincs felkészített pedagógus vagy nem megfelelő az ellátás, oda a megyei fenntartásban működő, helyi székhelyű Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény (EGYMI) utazó gyógypedagógusai járnak ki a fejlesztő foglalkozásokat megtartani.

A pedagógusok továbbképzését is a KTKT koordinálja. A továbbképzési terv részeként évenként beiskolázási terv készül. Ez a pedagógusok másoddiplomájának, szakvizsgájának, illetve a hétévenként kötelező továbbképzéseknek a helyi rendjét, ütemezését rögzíti. A humánerőforrásokkal kapcsolatos célok figyelembevételével az intézmény 2010-ben a következő típusú képzéseket támogatta: hiányzó szakok, kompetenciák pótlása, szaktárgyi és vezetői szakvizsga, a pedagógusmesterség megújítása, új módszerek, eljárások elsajátítása (kompetenciaalapú oktatás), IKT eszközök és programok használata, alkalmazása, valamint a sajátos nevelési igényű tanulókkal kapcsolatos új ismeretek, módszerek megszerzése.

A TANULÓK BEISKOLÁZÁSA ÉS TOVÁBBHALADÁSA

A tanulói összetétel a kistérségben átlagosnak, illetve az országos helyzetnél valamivel kedvezőbbnek mondható. Az SNI- és a részképesség zavarokkal küzdő tanulók együttes aránya

a társulás intézményében az országos átlag fölött van (12,7%). A hátrányos helyzetű (úgynevezett HH-s) tanulók száma kistérségi szinten 1127 (arányuk 32,7%) volt 2008-ban, a halmozottan hátrányos helyzetűeké (HHH) 236 (6,8%).

Az általános iskolai beiskolázás terén az Egységes Iskola létrejötte nem sok változást hozott, mivel az továbbra is tagiskolai szinten folyik és a tagiskolák jelentős része egyetlen a településén. A beiskolázási és továbbhaladási folyamatokat elsősorban a létszámelőírásokkal kapcsolatosan veszik figyelembe, mindenekelőtt a kis létszámú általános iskolákban. A kaskantyúi felső tagozat megszüntetése ezért vált szükségessé. E tanulók Kiskőrösre utaztatásában segít a KTKT, ami más települések esetében már nem ennyire egyszerű. „Iskolabusza nincs a kistérségnek, próbáltak hozzájutni, de nem sikerült. Azt nekünk kell megoldani, hogy behozzuk őket. Az óvodásokat is. 30-35 gyerek. Azok jönnek be a nagyokkal, a testvérével" *(általános iskolai tagintézmény-vezető, közepes település).*

A középfokú oktatásban a KTKT új, de végül kihasználatlan lehetőségeket is kínált. A nyelvi előkészítő évfolyam esetében Soltvadkert, Csengőd és Kecel önkormányzati fenntartású közoktatási intézményei és a települések kistérségi decentrum jellege lehetővé tette, hogy a három településen a tizenkét évfolyamos kistérségi fenntartású középiskolának középiskolai nyelvi előkészítő osztálya is működjön. A kezdeményezés sajátos módon kudarcba fulladt: bár meghirdették a decentrumok általános iskoláiban a 9. évfolyamra a nyelvi előkészítő évfolyamot, megfelelő igény hiányában ezeket nem tudták elindítani.

A középiskolai beiskolázás terén javult a kistérségi középfokú intézményekben továbbtanulók aránya, ebben a kutatás időszakában érték el a 80%-ot (2000 körül még 50% volt a helyben továbbtanulók aránya). Ennek több oka van: a középiskolák vonzereje, a növekvő szülői igény a közelben maradó tanulókra, valamint az intézmények közötti együttműködés.

A középfokon igen nagy a versenyhelyzet, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Kalocsa intézményeibe sok gyerek megy továbbtanulni a kistérségből. Különösen nagy Kecskemét vonzereje, mivel a választék ott a legnagyobb és igen közel van. A középfokú iskolákban nagy kapacitástöbblet van.

> „Elméletben a tanulónak van lehetősége az Egységes Iskola miatt tovább folytatni a középiskolában a tanulmányait, ez úgy néz ki, hogy tanulmányi eredmény alapján mi sorba állítjuk a jelentkezőket. Akár KTKT-ból jött, akár KTKT-n kívüli iskolából. Annyi előnyt élvez, hogy azonos pontszám esetén a KTKT iskolai kerül előtérbe a rangsorban. De ez nem azt jelenti, hogy egy gyengébb KTKT tanuló megelőz egy jobb, KTKT-n kívüli tanulót. Tehát nincs automatikusan biztosított helye bent hozzánk, amit nem is nagyon szeretnénk, mert biztos, hogy a minőség, színvonal rovására menne. Hiszen van azért, bár én csak Kiskőrös közvetlen vonzáskörzetéből veszek fel tanulót, tehát nem országos vagy talán nem is megyei szinten, ennek ellenére vannak települések, akik közül jönnek diákok és jó képességű diákok, akik nincsenek benne, pl. Akasztó, Ágasegyháza vagy Dunavecse, Solt, (…) ahonnan sok jó képességű tanulónk jön" *(szakközép- és szakiskola-igazgató).*

A kistérség szélén elhelyezkedő Fülöpszálláson ugyan érzékelik az elvárást, hogy a továbbtanulókat a kiskőrösi középiskolába irányítsák, de tapasztalatuk szerint ennek ellenére nem elsősorban Kiskőrösre mennek a helyi általános iskolából kilépő tanulók, hanem Kecskemétre vagy a szélrózsa más irányaiba.

„Mindenképpen ez lenne a cél és kicsit az elvárás, hogy próbáljuk meg a gyereket oda irányítani. De ezt azért nem nagyon lehet, ezt a szülő meg a gyerek dönti el, ha nem akarnak, nem mennek. Most öten mennek a Wattayba. (…) De mentek innen Kalocsára, Kiskunhalasra, Kiskunfélegyházára, Nagykőrösre a Toldiba, meg Kecskemétre: Gáspár, Kada, néha Katona, református gimnázium" *(általános iskolai tagintézmény-igazgató, közepes település).*

SZAKMAI EGYÜTTMŰKÖDÉSEK

A szakmai munkába ugyan a KTKT nem szól bele közvetlenül, a közös iskola léte mégis pezsgést eredményezett ezen a területen. A szakmai élénkülés egy része a kommunikáció, az együttműködések spontán következménye, másik része azonban tudatosan tervezett a munkaközösségek révén.

„A másik [előnye] meg a szakmai együttműködés lehetősége, hogy közös szellemben meg lehetne próbálni valamit együtt csinálni. Korábban az iskolák inkább bezárkóztak, nem foglalkoztak azzal, hogy mit csinál a másik. Ez viszont egy nagyon jó lehetőség, meg tudunk beszélni sok mindent egymással, és át tudunk adni ötleteket" *(általános iskolai tagintézmény-vezető, közepes település).*

A tantárgyi szinten folyó és egyéb szakmai munkaközösségek mellett van igazgatói munkaközösség is. A munkaközösségi munkának külön koordinátorai és intézményi szinten felelősei vannak.

„…Az igazgatói munkaközösségnek sok előnye van. Jó dolgok. Napi szintű a kapcsolat. Decentrumon belül gyakran szoktunk beszélni egymással. Ezelőtt öt éve nem is ismertük egymást. Pedagógusok is jönnek-mennek, hoznak ötleteket, van haszna. Működése még spontán eléggé, még csak alakulgat" *(általános iskolai tagintézmény-vezető, közepes település).*

„Általában Kiskőrösön jönnek össze a munkaközösségi foglalkozások. Nem nagyon sűrűn azért, félévente egyszer-kétszer, attól függ, hogy milyen feladat van. Tavaly ez volt a feladat, hogy megpróbáljuk valamennyire egységessé tenni. (…) A szakmai közösségek kialakultak, és ezek is egy évben két-háromszor biztos, hogy megbeszélést tartanak. Ezt munkaidő után csinálják" *(kis általános iskolai tagintézmény-vezető, közepes település).*

A közös munka egyik közösen szervezett területét a versenyek jelentik; „ez most kezd összeállni" az elmondások szerint. További fontos, kistérségi szinten is szervezhető terület a fejlesztési, pályázati munka. Korábban HEFOP-pályázatban a keceli és a soltvadkerti iskola vett részt, ami sokat jelentett nekik. A keceli most is bázisiskola, az igazgatónő nagyon büszke az iskolában folyó szakmai, innovatív munkára. Úgy látja, továbbképzésben nagyon jók, jó gyakorlatok továbbadására is jelentkeztek, sőt, képesek lennének többet is tenni szakmai vonalon.

SZAKMAI SZOLGÁLTATÁS, SZAKSZOLGÁLAT

A kistérségben el kell látni mindazokat a pedagógiai szakszolgálati feladatokat is, amelyeket a társulás jelenleg is ellát, részben meglévő saját szakemberek, részben a megyei önkormányzat intézménye révén. A kistérség nem rendelkezik saját intézménnyel, de törekszik rá, hogy hosszabb távon saját erőből tudja megoldani a feladat ellátását.

> „Nagyrészt a nevelési tanácsadó meg a megyének az intézménye, nagyrészt ők látják el ezt a feladatot. Nem biztos, hogy jól. Hosszú távon egy ilyen rendszer, mint a miénk, bele kell, hogy nyúljon ebbe. (…) Például azért nincs iskolapszichológusunk, mert semmi értelmét nem látom, hogy 1 200 000 Ft-ot pályázzunk és egy teljesen más cégnél dolgozó embernek átutaljak 1 200 000 Ft-ot, aki néha-néha kinéz a mi iskolánkba. Pedig égetően szükség lenne rá, de úgy, hogy az én alkalmazottam legyen, hogy itt mozogjon a rendszeremben. (…) A sajátos nevelési igényű gyerekekhez ugyanígy szükségünk lenne – jobb lenne, ha mi mozgatnánk a rendszeren belül a gyógypedagógusokat" *(az El főigazgatója).*

Kiskőrösi székhellyel működik egy új közoktatási intézménytípus, az egységes pedagógiai szakszolgálatot ellátó intézmény, mely több különböző pedagógiai szakszolgálatot szervezetileg egységes intézményként lát el. Többek között részt vehet a pedagógiai szakszolgálatok ellátásában, az utazó szakember-hálózat működtetésében, a többi gyermekkel, tanulóval együtt nevelhető, oktatható sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók ellátásában, továbbá elláthatja a gyógytestnevelés feladatait is. A kistérségi társulás mindezt a Bács-Kiskun megye által fenntartott Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény (EGYMI) és a KTKT Egységes Iskolájával kötött együttműködési megállapodás keretében végzi.

> „Szinte minden KTKT-s iskola vásárolt tőlük jó gyakorlatot, nekik szakmai szolgáltatás is jár.[19] A 11 jó gyakorlathoz még hét innováció fog felkerülni az Educatio kosarába, ezt országos

19 A TÁMOP 3.1.4. pályázatban részt vevő intézmények minősített jó gyakorlatai – a közoktatási TÁMOP intézményi pályázatokat a TÁMOP 3.1.1. kiemelt projekt keretében a koordináló Educatio Nonprofit Kft. által létrehozott – Szolgáltatói kosárba kerülve megvásárolhatók más iskolák számára, s ezek bevezetéséhez a létrehozó támogató szolgáltatást nyújt.

szinten visszük tovább. Mind integrációval kapcsolatosak, módszertani jellegűek. Két területen szeretnénk referencia iskola lenni:[20] a kompetenciaalapú oktatásban és az integrációban. 6-8, sőt 10 trénerünk van különböző területeken, ők járják az országot, tréningeket tartanak itt a kistérségben is. Az igazgatónő IPR mentor is, mentorálást is végeznek. Az egyik középiskola most kezdett 9–10. osztályban integrációval foglalkozni, ők testületileg jöttek el és egy délutáni felkészítésen vettek részt. Bármiben segítünk; ha nincs pénzük, akkor nem kell feltétlenül fizetniük" *(az EGYMI igazgatóhelyettese).*

A gyógypedagógiai tanácsadás, a korai fejlesztés és gondozás, valamint a fejlesztő felkészítés olyan pedagógiai szakszolgálati feladatok, amelyekhez jelenleg a szükséges feltételek nem vagy csak hiányosan állnak rendelkezésre, de ezek ellátása nem kötelező ahhoz, hogy a többcélú társulás a szakszolgálatok területén az ellátási kötelezettségét teljesíteni tudja. A fent említett tevékenységeket együttműködési megállapodás keretei között oldja meg a kistérség.

A kiskőrösi székhellyel működő EGYMI az integrációt segíti az utazó gyógypedagógusi hálózat működtetésével, az SNI-s gyerekek ellátásának szakmai segítésével, logopédiai ellátás, gyógytestnevelés szolgáltatások szervezésével: oda küld logopédusokat, gyógypedagógusokat és gyógytestnevelőket, ahol hiány mutatkozik. Az IPR-munkát is segítették kooperatív tanulás tanítása révén. A pályaválasztási tanácsadás a távlati tervek közé tartozik. A pedagógusok továbbképzése tagintézményi keretek között zajlik.

„Utazó tanári munkaközösséget hoztunk létre, hogy az integrációt segítő pedagógusokat segítsük. Ez minimum havi egy alkalom lenne, munkaközösségi keretek közt. Ebben az évben nem működött, mert valaki nyugdíjba ment, de nagyon szeretnénk erre nagy hangsúlyt fektetni. Ez teljesen ingyenes szolgáltatás. És így amit ők tapasztalnak, tudnak, azt menet közben is át tudják adni. De ide is jöhetnek órát látogatni, és jönnek is. Ide behívják az iskolai gyógypedagógusokat. A KTKT-n belül jól működik az integráció, nagyon szépen elindultak ezen az úton. (…) Azért vannak még problémák. Az alsó tagozaton jobban átmentek ezek a dolgok, a felsőben kevésbé. Az óvónők a legnyitottabbak, utána az alsós pedagógusok, a felsős és a középfokon tanító pedagógusokkal van a legtöbb gond, ők jóval kevésbé nyitottak, ők nagyon nehezen tudnak váltani" *(az EGYMI igazgatóhelyettese).*

20 Ez a korábbi innovatív iskolák közül referenciaiskolai szerepet vállaló intézmények számára kiírt TÁMOP 3.1.7. pályázat feladata (lesz). A kötet kiadása idején a pályázat már lezárult, de még nem került elbírálásra.

EREDMÉNYEK

A SZEREPLŐK ELÉGEDETTSÉGE

Az Egységes Iskola működésének eredményességét elsősorban az érintettek elégedettségével igyekeztünk mérni, ezért interjúalanyaink számára minden településen feltettük a kérdést, hogy mit gondolnak eddigi tapasztalataik alapján a KTKT és az Egységes Iskola működéséről. Az elégedettség, az előnyök és hátrányok érzékelése erősen függött a település méretétől és anyagi helyzetétől.

A *központi településen* a kiskőrösi polgármester elégedett az iskola működésével. Hasonlóképpen a főigazgató. Elégedett a város többi oktatási intézményvezetője is, bár néhányuknak van hozzáfűznivalója az árnyoldalakkal kapcsolatosan is. Ilyen az, hogy a kollégiumnak meg kell küzdenie a változó szülői-tanulói igényekkel, mivelhogy a kollégista tanulók létszáma és szakmai összetétele erősen megváltozott az elmúlt években. A gimnazisták száma csökkent, a szakközépiskolásoké, szakiskolásoké nőtt. Ez más nevelői hozzáállást igényel.

> „A szakmai kontrollt most az [NN]-ék a munkaközösségeken keresztül igyekeznek beépíteni, kezd ez is belendülni. Kijönnek a munkaközösségek, órát látogatnak, nyílt napokra jönnek, programokat csinálnak, közös értékelési rendszert csinálnak stb. Hogy most osztályozni kell elsőtől, az minket nem zavar, mert itt döntés volt, hogy év közben adnak jegyet. Az elektronikus rendszer is jó. A szakmai élénkülést igazgatói szinten nagyon érezni. Kibeszéljük, döntünk és akkor mindenki egységesen úgy csinálja. Ha gond van, az is könnyebb. Nagyon jó az együttműködés" *(tagiskola-vezető, központi település).*

A *nagyobb települések* polgármesterei kevésbé voltak elégedettek a társulással. A keceli polgármester nem is biztos abban, hogy jó döntés volt, amikor társultak, nem csak előnyét látja. Anyagilag nem járt jobban a település, decentrumként meg tudták volna oldani két kis településsel, Imreheggyel és Császártöltéssel külön is. Megítélése szerint túl nagy ez a konstrukció, nem biztos, hogy a főigazgató össze tudja tartani. Irányítási problémákat is felvetett a felállás, mivel ebben a helyzetben „az igazgatóválasztás a törvény szerint felülírja az önkormányzat döntését". Ebből gond volt, mert ők például azzal a feltétellel szálltak be, hogy a képviselő-testület döntése lesz a meghatározó, de végül nem így lett. A képviselő-testület megszavazott egy iskolaigazgatót, és utána a tagintézmény-vezetők döntötték el, hogy ki legyen az igazgató. Akkor Kecel fontolgatni kezdte a kilépést. (Azóta az SZMSZ megváltozott, csak az önkormányzati támogatással bíró jelöltekről dönt a felső szintű vezetés.) A keceli iskola igazgatónője sem igazán elégedett: úgy véli, hogy nekik kevés többletet hozott az Egységes Iskola. A keceli egy igazi városi iskola, megfelelő létszámokkal és jó szakmai lehetőségekkel, de az El kommunisztikus viszonyai következtében rosszabb helyzetben vannak, az igazgatótanácsban is kevés szavuk van, pénzben sem éri meg. Személy szerint a decentrumi

szerepet erősítené. Elismerte azonban azt is, hogy vannak a kistérség mellett szóló érvek is: például Imrehegy és Császártöltés tovább tud így működni, bár a felső tagozatok nélkül. Azóta viszont nem kellett senkit elbocsátani, és szakmailag is jó lehetőségeket nyújt. A pedagógusokat nem annyira az anyagi, inkább a szakmai okok motiválják. Ezzel összefüggő sérelme, hogy nincs elég pénz a pedagógusok továbbképzésére, pedig Kecelen is van tíz, egyenként négy-nyolc fős szakmai munkaközösség. Nehéz volt ugyan az átállás adminisztratív értelemben, de tartalmilag minden ugyanaz maradt. Veszített is az iskola, HEFOP bázisiskolaként szerzett szakmai tapasztalataikra büszkék, ezt féltik és szeretnék megőrizni. Az igazgató szerint megőrizhető a szakmai pezsgés, és ha ehhez támogatást, biztatást is kap, akkor a keceli iskola az Egységes Iskola „zászlóshajója" lehet. Fontosnak tartja az egymástól tanulás lehetősége miatt is. A közös iskola számukra annyiban jelent még problémát, hogy egyazon intézményen belül nem tudnak egymásnak jó gyakorlatot árulni,[21] így ők anyagi forrástól esnek el.

> „Mi folyamatosan újítunk, folyamatos innovációk, folyamatosan továbbképzések megvalósultak. Minden helyen megfelelő végzettségű vagy sokkal magasabban kvalifikált kollégák voltak-vannak. Logopédia, gyp, minden területen, ahogy az előírások változtak, a 30 órás, 60 órás, 120 órás fejlesztő pedagógusképzésekben is részt vettek a nevelők. Most a TÁMOP-ban tudunk továbbképzéseket megvalósítani. Most el is vonták ezt a normatívát, de az utolsó pillanatban (…), mivel sajnos a gimnáziumban nem voltak meg a végzettségi feltételek, odakerült a közös pénz. Ha a továbbképzési keretből a keceli iskolának jut[ott volna] egy maréknyi, ezt most nem a keceli kapta meg, Ez kicsit olyan, mint a Szovjetunióban, a balti államok voltak a befizetők. Vagy mondjam az EU-t?" *(Kecel, igazgató).*

A soltvadkerti polgármester is úgy érzi, hogy nem jártak különösebben jól, inkább pedagógiai előnyökkel járt a közös iskola (pl. szakmai együttműködés, szakos ellátottság, kistelepülések iskoláinak megmaradása). Igaz, anyagi érdek nem is fűződött a belépéshez. Ha Soltvadkert nem csatlakozik, a szakmai lehetőségek náluk is elvesztek volna. Így azonban a kisebb települések plusz anyagi forráshoz és szakmai lehetőségekhez jutottak. Jó iránynak azt gondolná, ha a pedagógusok foglalkoztatása, juttatásai is egységesek lennének. (Mint jeleztük, ebben nagyok a különbségek; egy soltvadkerti pedagógus például jóval több béren kívüli juttatásban részesül, mint egy nem soltvadkerti.) A soltvadkerti iskola igazgatója is elismerte a különbségeket, az előnyöket, amik számukra továbbra is megőrződtek a tanórán kívüli foglalkozási lehetőségek és a pedagógusok juttatásai terén.

21 Lásd 20. lábjegyzet.

A decentrumok közül a csengődi polgármester volt a leginkább elégedett, úgy érzi, jó lehetőséghez jutottak, bár ez jelentős részben véletlen elemek kombinációjának köszönhető. Az Egységes Iskola megítélése szerint „kezd működni", szerencsés, hogy modulrendszerű a dolog, így, „ha felbomlik az együttműködés, akkor modulokra szét lehet szedni".

A *közepes méretű településeket* képviselő császártöltési iskola igazgatója a nyitottságot és a kölcsönös tanulást tartotta fontos hozadéknak, amely – noha korábban is jó eredményeik voltak – kell ahhoz, hogy a szükségleteknek megfelelő új módszereket fejlesszék. A környezet nem pozitív értelemben változott, s ehhez a változáshoz kaphatnak szakmai segítséget a közös iskolától. Fontosnak nevezte azt is, hogy szakmailag belelátnak egymás munkájába, hogy minden hónapban van megbeszélés, ott vannak az igazgatók, és mindenki elmondhatja a problémáját, hogy szakmai munkaközösségek is kialakultak és a kistérségi versenyek is beindultak,[22] s hogy több pályázat van, amibe be lehet kapcsolódni. Informatikai megújulást is hozott a társulás. Az elektronikus naplóval nehezen barátkoztak meg, de „már látják az előnyeit". A pedagógusok továbbképzését már soknak találják, különösen, mert nem elég jók, nincs sok értelmük.

> „Akkor a pozitívum szakmailag még az, hogy belelátunk egymás iskolájába, tudjuk, hogy hasonló problémát ki hogyan próbálja megoldani. Minden hónapban van egy megbeszélés, egyszer biztosan, ahol ott vannak az iskolaigazgatók, mindenki elmondja a problémáját, ki hogyan oldja meg. Ezek nagyon pozitívak. (…) Nem mondom, hogy nagyon örülnek a pedagógusok, amikor 120, 180 meg 220 órás továbbképzésekre kell menniük, meg én sem nagyon örülök annak, hogy egyszerre öt pedagógusom elmegy továbbképzésre, miután összesen 13-an vannak. Elég nehéz megoldani. De szerintem ennek is pozitív hozadéka lesz, mégiscsak van valami módszertani megújulás. Az volt a jellemző, hogy kicsit elzárva a környezettől, olyan túl nagy nyugalom is volt az iskolában. Jól csináltuk mi előtte is a dolgainkat, meg jó eredményeket produkáltunk a gyerekekkel, de könnyebb volt kicsit csendben meghúzódni" *(Császártöltés, igazgató).*

A kistérségen belül *közepes méretűnek* számító Fülöpszállás egy évig gondolkodott, az idő és a kapcsolódó számítások meggyőzték arról, hogy anyagilag csak nyerhet a csatlakozással. Az iskola ugyan végül az anyagi előnyt nem érezte meg, az igazgató szerint a szakmai előnyök és az együttműködés miatt egyértelműen megéri. Javult a szakos ellátottságuk az utazó pedagógusok révén, sokat tudnak tanulni egymástól. Igaz, sok az adminisztráció és igen fárasztó a sok pluszmunka és az utazások miatt. Néhány területen hátránnyal is jár (pl. informatikai normatíva), összességében mégis pozitívnak látja a mérleget.

Az elemzett dokumentumok tanúsága szerint a *kisebb települések* megítélése volt a legpozitívabb a közös iskola működéséről. A kaskantyúi iskolaigazgató alapvetően elé-

22 A tagiskola-vezető szerint már túl sok is a verseny; mindig ugyanazok mennek a különböző versenyekre, így sokat hiányoznak.

gedett a helyzettel, mert bár elvitték a felső tagozatot, de megmaradt az alsó, és bővültek a szakmai lehetőségeik. Az eredményeikkel eddig sem volt probléma, az innen elkerülő gyerekek többnyire jól megállták a helyüket másutt. Most azonban a szakos ellátottság 100%-os, a négy főállású tanár mellett van informatikaoktatás (a tabdi iskola igazgatója tartja), az angolt elsőtől tanítják. A felső tagozatos gyerekek busszal járnak be Kiskőrösre, a Bem József általános iskolába. A digitális napló vezetése és az adminisztráció még problémát okoz néha, de más negatívumot nem említett.

> „Nálunk csak egy probléma van, hogy kevés a gyerek. Amióta ez az Egységes Iskola van, nagyobb a biztonság. A normatívához a hivatalnak most is hozzá kell tenni, de adnak annyit, mint amennyit korábban az önkormányzat adott. Figyelik a kisiskolákat, hogy itt ne legyen gond. A felső tagozatos tanárokat el tudták helyezni a környező településeken, senki nem vált munkanélkülivé. A kiskőrösi iskolákba átkerült gyerekekre még nem érkezett panasz, nem mindenből kitűnőek, de néhány területen – pl. angolból és környezetismeretből – még jobbak is, mint a többi. (…) Nagyon jónak tartom a rendszeres havi vezetői értekezleteket. Mindig más település iskolájába megyünk, más pedagógusok munkájával ismerkedünk meg. Konzultálunk, közelebb kerülünk egymáshoz, mind szakmailag, mind emberileg" *(kistelepülési tagintézmény-vezető).*

AZ EGYSÉGES ISKOLA EREDMÉNYESSÉGE

A 2010-es kompetenciamérés adatai alapján a kistérség 6. évfolyamon az országos átlag alatti, 8. évfolyamon a feletti eredményt ért el mind matematikából, mind szövegértésből. Az egyes iskolák közt jelentős különbségek figyelhetőek meg. Külön vizsgáltuk a központi település iskoláit, a decentrumok iskoláit és a kisebb települések nagyobb és kisebb iskoláit. A központi általános iskolák közül a Bem József általános iskola a szövegértésben átlagos, a matematikában átlag alatti eredményeket ért el, a Petőfi iskola a 6. évfolyamon átlagos eredményeket, a 8. évfolyamon átlag alattiakat ért el. A decentrumok iskolái még vegyesebb képet mutattak. A legjobb eredményt minden évfolyamon és mérési területen a soltvadkerti iskola érte el, a csengődi minden területen és évfolyamon átlagos maradt, a keceli diákok azonban a legtöbb területen az országos átlag alatt teljesítettek. A közepes települések iskolái közül Fülöpszállás a szövegértésben gyengébb, matematikából a 8. évfolyamon jobb eredményt ért el, mint az országos átlag, Soltszentimre mindkét mérési területen ingadozó eredményt. A kisebb települések kisebb (90-150 tanulólétszámú) iskolái átlagos vagy annál jobb eredményeket értek el: Tabdi minden téren átlagot elérő eredményt, Bócsa, Tázlár matematikából a 6., illetve a 8. évfolyamon azt meghaladót, Páhi tanulói mindkét mérési területen átlag feletti teljesítményt nyújtottak a 6. évfolyamon, matematikából a 8. évfolyamon is (lásd *11. táblázat*).

A továbbtanulási adatokat a 2009/2010-es tanévre – szintén az Országos kompetenciamérés jelentéseinek segítségével – elemeztük. Az érettségit adó középfokú intézményekben továbbtanulók aránya a központi településen volt a legmagasabb, meghaladta a 70%-ot. Magas volt az arány a keceli (62% körüli), a csengődi (60% körüli), a soltszentimrei (67%) iskolákban is. Alacsony (50% alatti) maradt az érettségit adó iskolatípusokba továbbtanulók aránya a kisebb települések kisebb iskoláiban: a tázlári, bócsai, tabdi, császártöltési iskolákban, illetve Fülöpszálláson.

Ha összevetjük a különböző nagyságú iskolák kompetenciamérési és középfokú felvételi eredményeit, azt biztosan megállapíthatjuk, hogy a nagyobb iskolák jobb eredményessége csak az érettségit adó középiskolába nyert felvételi arányok tekintetében igazolható. Ez sem feltétlenül a gyermekek képességeit és tudásszintjét tükrözi, hanem a középiskolát választók olyan, a szülők társadalmi állásától és jövedelmétől függő tényezőket, mint az életpályával kapcsolatos ambíciók, a városi középiskolai kínálat ismerete és az, hogy képesek-e a szülők fedezni az utazási vagy/és kollégiumi költségeket. A kompetenciamérések eredményei inkább a kisiskolák előnyét mutatják, ami – amennyiben nem merülnek fel a mérések megbízhatóságával kapcsolatos aggályok – azt jelenti, hogy szakmai szempontok, legalábbis ebben a kistérségben, önmagukban nem támasztanák alá a kisiskolák összevonására irányuló törekvéseket. Ez nem mond ellent annak, hogy a szakmai vezetés elkötelezettségének köszönhetően a kisiskolákban oktatók profitáltak a legtöbbet az új struktúrából.

ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK, A JÖVŐ PERSPEKTÍVÁI

Az oktatásirányítás problémái – az elaprózottság, a szakértelem hiánya, a forráshiány, az esélyegyenlőség és a teljesítmények jelentős eltérései, az együttműködés hiánya – sokrétűek, melyekre a többcélú kistérségi társulások (TKT) csak részleges választ adnak, elsősorban a hatékonyság a gazdaságosság terén. A TKT mint modell az eddigi tapasztalatok szerint inkább a forrásszerzés, az ellátás kereteinek további fejlesztési lehetőségeit teremtette meg, kevésbé járult hozzá a szakmai munka eredményességéhez.

A kiskőrösi eset azt mutatja, hogy a többcélú társulási konstrukció által kínált lehetőséget hatékonyan kiaknázva a működés pénzügyi feltételeinek javítása mellett hogyan lehet tovább lépni a szakmai munka irányába is. A kiskőrösi TKT ezt jelentős mértékben igyekezett kiaknázni. Bár a kiskőrösi térségben is financiális okokból lépték meg ezt a nagy lépést, de komolyan vették a szakmai kihívásokat is, az ezekre adott kistérségi válaszokat nem kényszerként, hanem lehetőségként értelmezve. A szakértői háttérrel megerősödve eleve bátrabban nyúltak a többcélú kistérségi együttműködéshez, kiterjesztve azt a kistérség egészére, a közoktatás területén az intézményrendszer minden szintjére (óvoda, általános iskola, középfok) és a szakmai munka több rétegére (intézményi szintű együttműködések, pedagógusi munka, tartalmi szabályozás stb.). Mindennek az eredménye a kistérségi fenntartásban

működtetett Egységes Iskola intézménye, ami gyakorlatilag a közoktatással kapcsolatos feladatokat szinte teljes egészében átfogja.

A szokatlan megoldás az eddigi tapasztalatok alapján több előnyt, mint hátrányt mutat. Az eredmény a három év alatt legalábbis igen látványos: eleve jelentős forrásbővüléssel járt, javította a pályázati lehetőségeket is, megóvta a kisebb településeket az iskola bezárásától. A szakmai munkára is kihatással tudott lenni a szakos ellátottság javításával, a tartalmi szabályozás kereteinek egységesítésével, a munkaközösségi munka kistérségi szintű kiépítésével. Ezzel tulajdonképpen úgy tűnik, képes volt a feladatellátási koncepció által megfogalmazott várható előnyökkel kapcsolatos ígéretet megvalósítani. Hátránya az, hogy úgy tűnik, az érdekeltségek felől nem teljesen kiegyensúlyozott a működés: a központi település és a kistelepülések nyernek rajta a legtöbbet, a közepes vagy nagyobb méretű települések, különösen a jó anyagi helyzetűek a legkevesebbet – ők, mivel kevesebb előnyét élvezik, könnyebben kiválhatnak, veszélyeztetve ezzel a többi működését.

Az iskolák szemével nézve is eltérők az előnyök és a hátrányok. A nagyobb, szakmai téren jelentős tapasztalatokkal, jó eredményekkel bíró, fejlődni igyekvő iskolák számára jobban körvonalazódnak a hátrányok: a szolidaritás elvének érvényesülése miatt az innovációk elősegítése, az eredményesség javítása és a tanárok ehhez szükséges ösztönzése az Egységes Iskolán belül korlátozott mértékben valósulhat meg, legalábbis azokban az iskolákban, amelyek korábban megkapták a fenntartó önkormányzatoktól a pályázati önrészhez vagy előfinanszírozáshoz szükséges támogatást. A kisebb iskoláknak sem csak pozitívak a tapasztalatai; a tanárok továbbképzése például ebben a szervezeti keretben úgy tűnik, kevésbé tud az adott iskolák igényeihez igazodni.

A kiskőrösi megoldást sokan országosan mintaértékűnek tekintik, ám kérdés, hogy valóban az-e. A „kiskőrösi modell" egy szerencsés pillanatban, véletlenek együttállása folytán összeálló egyedi konstelláció eredménye. Több tényező egymásra találása volt szükséges ahhoz, hogy létrejöhessen, többek között hasonlóan gondolkodó emberek kulcspozícióba kerülése, összefogása és egy irányba mutató összehangolt cselekvése, a személyes ellentétek és érdekek háttérbe szorítása. A létrehozás körülményei mellett azonban a működtetéshez nélkülözhetetlen elvek, a teljes struktúrát működtető mechanizmusok egyeztetésére, kidolgozására is nagy szükség van, ugyanis a működés folyamatos együttműködést, összehangoltságot kíván. Sok és fegyelmezett munkát, rugalmasságot, rövid távú gondolkodás helyett legalább a középtávra szóló gondolkodás képességét, adott esetben a saját előnyökről való lemondást a kisebb település vagy a térségi szintű megoldás érdekében. E vonatkozásban a kiskőrösi modellben sok, a fentieket lehetővé tevő, de ténylegesen számos szempontból egyedi, személyfüggő elem épült be, ami miatt megkérdőjelezhető, hogy más helyszínre könnyen tovább vihető modellről van-e szó.

Az interjúk készítésének időszakában, 2010 tavaszán a jövő perspektíváiról gondolkodók a közigazgatás várható reformjától, a kistérségek megszüntetésétől és a járási rendszertől tartottak a legjobban, aminek kimenetelét csak találgatni tudták. Az adatfelvétel ideje

és a kutatás lezárulta között eltelt időszak ezekre a kérdésekre nem tudott még választ adni, ellenben változást hozott a Többcélú Kistérségi Társulás és az Egységes Iskola vonatkozásában. A társulás résztvevői közül a keceli önkormányzat 2011 júniusában átadta az általános iskoláját a Katolikus Egyháznak, s más önkormányzatok is hasonló lépést terveztek. Felmerült az általános iskola átadásának lehetősége Soltvadkert és Kiskőrös esetében is az Evangélikus Egyház részéről, az Evangélikus Egyház Kiskőrös esetében még az egyik óvoda és a gimnázium átvételét is felajánlotta. A nem önkormányzati fenntartásba történő átadást a szabályozás nehezíti, ami előírja, hogy felújított épületet nem lehet más tulajdonba átadni vagy más fenntartó által működtetni. A korábbi években ugyanis az iskolák jelentős részét az Egységes Iskola költségvetéséből felújították, így ezek esetében a korlátozás fennáll. (Kecel kilépését az tette lehetővé, hogy ott az épület felújítására korábban került sor.)

A 2011 őszéig bekövetkezett változásokat az Egységes Iskola a költségvetés átszervezésével át tudta vészelni. A lépésnek azonban elkerülhetetlenül vannak a költségvetésen túlmutató, szakmai következményei is: a szakos ellátottság biztosítása az utazó tanárok segítségével vált megoldhatóvá, ami jelentős részben a nagyobb, alközponti szerepű települések iskoláinak tanári gárdájára alapozva tudott megvalósulni. Egy ilyen iskola kiesése ezen a téren is nehézséget okoz, de értelemszerűen nehezíti a szakmai együttműködéseket más területeken is. Egyelőre ugyan nem látszik, hogy a szakmai együttműködések terén megmarad-e valamilyen formában a kapcsolat a kivált iskola és az Egységes Iskola többi tagiskolája között, és az esetleges további kiváló iskolák esetében lehet-e ilyenre számítani. A következő egy év alatt az együttélés lehetőségei terén sok minden ki fog derülni, de ez alatt az idő alatt az önkormányzati rendszer egésze átalakulási irányainak és formáinak is ki kell alakulniuk. 2011-ben a főigazgató inkább az Egységes Iskola felbomlását valószínűsítette, kevesebb esélyét látta a tartós megmaradásnak. Ha valóban ez a lehetőség következik be, megítélése szerint akkor is sok pozitív eredménnyel és még több hasznos tapasztalattal tudják majd lezárni ezt az időszakot.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Balázs Éva (2009): *Kistérségi vizsgálat 2009. Kutatási zárótanulmány.* [online:] {http://www.ofi.hu/lezárt kutatási projektek/kutatási projektek/Kistérségi társulások közoktatási folyamatainak elemzése}

Csatári Bálint (1998): *A Kiskőrösi kistérség fejlesztési koncepciója.* MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete és a VÁTI Kht. Kecskemét–Budapest.

Gyorsjelentés. A Kiskőrösi Többcélú Kistérségi Társulás Óvodája, Általános Iskolája, Középiskolája, Szakiskolája és Kollégiuma intézményeiben (KTKT) 2008. május hónapban folytatott kutatás eredményeiről (2010): In *Komprehenzív iskolafejlesztés az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretei között.* Educatio Társadalmi Szolgáló Nonprofit Kft.

Loránd Ferenc (1997): Az egységes iskoláról. *Új Pedagógiai Szemle,* 1997. 1. szám, 3–20. o.
Nahalka István (2010): A Kiskőrösi Többcélú Kistérségi Társulás Egységes Iskola és Szakiskola különleges bánásmódot igénylő tanulóinak helyzete. In *Komprehenzív iskolafejlesztés az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretei között.* Educatio Társadalmi Szolgálató Nonprofit Kft.
Vígvári András (2008): Ment-e a világ előbbre a többcélú kistérségi társulásokkal? In Bódi Ferenc (szerk.) *A területfejlesztés útjai az Európai Unióban.* MTA Politikai Tudományok Intézete. Budapest, 47–57. o.

MELLÉKLET

1. táblázat. A Kiskőrösi kistérség területe, népességszáma és a külterületen élők aránya, 2001, ha, fő, %

A terület nagysága(ha)		Népesség száma (ha)		Külterületen élők száma		
				száma (fő)		aránya (%)
Kecel	11 448	Kiskőrös	15 352	Imrehegy	441	51,3
Izsák	11 376	Kecel	9 162	Bócsa	842	45,4
Soltvadkert	10 886	Soltvadkert	7 679	Tázlár	663	32,9
Kiskőrös	10 223	Izsák	6 097	Csengőd	577	25,0
Bócsa	9 704	Akasztó	3 519	Tabdi	275	23,0
Fülöpszállás	9 132	Császártöltés	2 700	Páhi	296	23,0
Császártöltés	8 206	Fülöpszállás	2 455	Kaskantyú	233	21,6
Tázlár	7 338	Csengőd	2 310	Fülöpszállás	401	16,3
Imrehegy	7 031	Tázlár	2 014	Kiskőrös	1850	12,1
Akasztó	6 488	Bócsa	1 854	Soltvadkert	903	11,8
Kaskantyú	5 828	Soltszentimre	1 392	Izsák	709	11,6
Csengőd	4 889	Páhi	1 287	Soltszentimre	125	9,0
Soltszentimre	4 449	Tabdi	1 195	Kecel	496	5,4
Páhi	3 896	Kaskantyú	1 080	Császártöltés	129	4,8
Tabdi	2 139	Imrehegy	860	Akasztó	56	1,6
Összesen	113 033		58 956		7 996	13,6

Forrás: 2001. évi népszámlálás, KSH

2. táblázat. A népesség száma 1985 és 2008 között és a népességváltozás mértéke településenként (1985 = 100%), fő, %

Település	1985	1990	1990/1985	2001	2001/1985	2008	2008/1985
	(fő)		(%)	(fő)	(%)	(fő)	(%)
Soltvadkert	7 533	7 612	1,05	7 679	1,94	7 744	2,80
Bócsa	1 932	1 934	0,10	1 854	–4,04	1 880	–2,69
Tázlár	1 900	1 894	–0,32	2 014	6,00	1 780	–6,32
Kecel	9 173	9 080	–1,01	9 162	–0,12	9 004	–1,84
Imrehegy	883	834	–5,55	860	–2,60	747	–15,40
Császártöltés	3 206	3 061	–4,52	2 700	–15,78	2 603	–18,81
Kiskőrös	15 342	14 911	–2,81	15 352	0,07	14 810	–3,47
Kaskantyú	1 154	1 040	–9,88	1 080	–6,41	1 021	–11,53
Páhi	1 480	1 439	–2,77	1 287	–13,04	1 259	–14,93
Tabdi	1 318	1 227	–6,90	1 195	–9,33	1 190	–9,71
Csengőd	2 626	2 449	–6,74	2 310	–12,03	2 284	–13,02
Soltszentimre	1 334	1 304	–2,25	1 392	4,35	1 347	0,97
Fülöpszállás	2 481	2 647	6,69	2 455	–1,05	2 452	–1,17
Akasztó	3 754	3 664	–2,40	3 519	–6,26	3 543	–5,62
Izsák	6 750	6 603	–2,18	6 097	–9,67	6 125	–9,26
Összesen, fő	60 866	59 699	–1,92	58 956	–3,14	57 789	–5,06
Változás, %			–1,90		–3,10		–5,10

Forrás: KSH TEIR adatbázis, 1985, 1990, 2001; KSH Helységnévtár, 2008, KSH
Megjegyzés: A vastag betűs települések vonzásközpontok, alattuk az általuk vonzott települések vannak. Akasztó és Izsák önállóak.

3. táblázat. Osztálylétszámok a kiskőrösi kistérség általános iskoláiban, 2006. őszi félév, fő

A település neve	Az általános iskola neve	Alsó tagozat				Felső tagozat				Összesen
		1. évf.	2. évf.	3. évf.	4. évf.	5. évf.	6. évf.	7. évf.	8. évf.	
Izsák	Táncsics Mihály Általános Iskola	64	59	55	67	67	71	86	75	544
Kecel	Arany János Általános Iskola	104	88	86	91	96	102	96	112	775
Kiskőrös	Bem József Általános Iskola	63	61	67	71	77	87	57	62	545
	Petőfi Sándor Általános Iskola	74	57	48	58	75	88	66	63	529
Soltvadkert	Kossuth Lajos Általános Iskola	61	77	68	93	96	79	79	93	646
Akasztó	Általános iskola	33	33	26	35	48	32	35	33	275
Csengőd	Általános iskola	21	15	20	26	23	27	19	19	170
Császártöltés	Általános Művelődési Központ	22	19	17	19	16	17	17	26	153
Fülöpszállás	Herpai Vilmos Általános Iskola	22	20	20	28	27	25	23	27	192
Imrehegy	Általános Művelődési Központ	7	11	10	9	–	–	–	–	37
Kaskantyú	Általános Művelődési Központ	4	8	14	6	8	10	8	3	61
Soltszentimre	Általános Művelődési Központ	12	11	11	16	23	16	11	15	115
Tabdi	Általános Művelődési Központ	15	6	9	12	9	15	13	11	90
Bócsa	Általános Művelődési Központ	16	15	19	19	18	13	16	24	140
Tázlár	Általános Művelődési Központ	13	17	29	22	22	20	18	27	168
Szabadszállás	Petőfi Sándor Általános Iskola	66	78	64	63	80	101	75	70	597
Páhi	Általános iskola	9	11	13	19	13	16	14	11	106
Összesen		606	586	576	654	698	719	633	671	5143

Forrás: Az általános iskolák létszámadatai. Kézirat. KTKT, Kiskőrös, 2008

4. táblázat. A többcélú kistérségi társulás intézményeiben ellátott tanulók létszáma, 2006/2007-es tanév, fő

Intézmény	Település	Óvoda	Általános iskola	Gimnázium*	Szakközép-iskola	Összesen
Kiskőrösi Napköziotthonos Óvodák	Kiskőrös	477	–	–	–	477
Bem József Általános Iskola	Kiskőrös	–	546	–	–	546
Petőfi Sándor Általános Iskola	Kiskőrös	–	552	–	–	552
Petőfi Sándor Gimnázium és Kertészeti Szakközépiskola	Kiskőrös	–	–	581	173	754
Boróka Általános Művelődési Központ	Bócsa	54	139	–	–	193
Általános Művelődési Központ	Császár-töltés	61	215	–	–	276
Általános Iskola és Napköziotthonos Óvoda	Csengőd	71	174	–	–	245
Általános Művelődési Központ	Imrehegy	22	37	–	–	59
Általános Művelődési Központ Kaskantyú	Kaskantyú	26	61	–	–	87
Kecel Város Önkormányzat Óvodája és Bölcsődéje	Kecel	291	–	–	–	291
Arany János Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola	Kecel	–	774	–	–	774
Általános Iskola és Napköziotthonos Óvoda	Páhi	44	106	–	–	150
Általános Művelődési Központ	Soltszent-imre	39	115	–	–	154
Óvoda	Soltvadkert	234	–	–	–	234
Kossuth Lajos Általános Iskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény	Soltvadkert	–	649	–	–	649
Tabdi Község Önkormányzat Általános Művelődési Központja	Tabdi	30	90	–	–	120
Általános Művelődési Központ	Tázlár	57	168	–	–	225
Összesen		1406	3626	581	173	5786

Forrás: Az általános iskolák létszámadatai. Kézirat. KTKT, Kiskőrös, 2008
** 4 és 6 évfolyamos gimnáziumok.*

5. táblázat. Az óvodába járók létszámadatai és változásuk a kistérségben, 2004, 2008, fő, %

Település	2004					2008					2008/2004 összesen (%)
	létszám (fő)	SNI (fő)	SNI (%)	együtt (fő)	sor (%)	létszám (fő)	SNI (fő)	SNI (%)	együtt (fő)	sor (%)	
Kiskőrös	495	7	1,4	502	28,8	966	23	2,4	989	52,7	197,0
Többi település	1177	64	5,4	1241	71,2	851	38	4,5	889	47,3	71,6
Kistérség együtt	1672	71	4,2	1743	100,0	1817	61	3,4	1878	100,0	107,7

Forrás: Az általános iskolák létszámadatai. Kézirat. KTKT, Kiskőrös, 2008

6. táblázat. Az általános iskolába járók létszámadatai és változásuk a kistérségben, 2004, 2008, fő, %

Település	2004					2008					2008/2004 összesen (%)
	létszám (fő)	SNI (fő)	SNI (%)	együtt (fő)	sor (%)	létszám (fő)	SNI (fő)	SNI (%)	együtt (fő)	sor (%)	
Kiskőrös	1349	195	14,5	1544	37,1	3716	458	12,3	4174	83,0	270,3
Többi település	2401	218	9,1	2619	62,9	750	107	14,3	857	17,0	32,7
Kistérség együtt	3750	413	11,0	4163	100,0	4466	565	12,7	5031	100,0	120,8

Forrás: Az általános iskolák létszámadatai. Kézirat. KTKT, Kiskőrös, 2008

7. táblázat. A kiadások főbb adatai a Kiskőrösi kistérség óvodáiban, 2008, fő, E Ft, E Ft/fő

Település	Munkavállalói létszám (fő)	Tagintézményre jutó kiadások összesen (E Ft)	Gyermeklétszám (fő)	Egy óvodás gyermekre jutó kiadás (E Ft/fő)
Kaskantyú	4	14 417	23	627
Imrehegy	4	11 153	21	531
Soltvadkert	4	15 290	29	527
Kiskőrös	65	242 606	470	516
Császártöltés	9	32 312	63	513
Tázlár	7	22 770	55	414
Páhi	5	17 110	43	398
Soltszentimre	6	20 446	52	393
Csengőd	7	24 749	77	321
Bócsa	6	17 806	56	318

Forrás: Feladatellátási koncepció és modellek. Dél-alföldi Pedagógiai Szakmai Szolgáltató Intézet, Szeged–Kiskőrös, 2007 alapján

8. táblázat. A kiadások főbb adatai a Kiskőrösi kistérségben a közoktatásban*, tagintézmény-típusonként 2008-ban, fő, E Ft, E Ft/fő

Település	Tagintézmény típusa	Munkavállalói létszám (fő)**	Tagintézményre jutó kiadások összesen (E Ft)	Gyermek/ tanulólétszám (fő)	Egy gyermekre/ tanulóra jutó kiadás (E Ft/fő)
Imrehegy	Általános iskola	6,5	20 900	28	746
Tabdi	Általános iskola	12,0	52 705	78	676
Kiskőrös	Kollégium	10,0	55 439	84	660
Kaskantyú	Általános iskola	7,0	21 442	34	631
Tázlár	Általános iskola	23,0	79 580	152	524
Császártöltés	Általános iskola	15,0	72 975	143	510
Bócsa	Általános iskola	19,0	65 620	131	501
Kiskőrös	Általános iskola	61,5	262 423	539	487
Soltszentimre	Általános iskola	12,5	48 785	107	456
Páhi	Általános iskola	10,0	49 114	110	446
Kiskőrös	Általános iskola	57,0	248 064	560	443
Csengőd	Általános iskola	20,0	68 803	168	410
Kiskőrös	Gimnázium	75,0	290 863	733	397
Soltvadkert	Általános iskola	67,0	239 919	657	365
Kiskőrös	Szakközépiskola	72,5	285 508	822	347

Forrás: Feladatellátási koncepció és modellek. Dél-alföldi Pedagógiai Szakmai Szolgáltató Intézet, Szeged–Kiskőrös, 2007
** Alap- és középfokú iskola, kollégium.*
*** Tört számok a teljes és a részmunkaidős foglalkoztatás miatt jönnek létre.*

9. táblázat. A KTKT bevételei és kiadásai, az oktatási tételek aránya 2006 és 2010 között, E Ft

	2006	2007	2008	2009	2010
A KTKT összes bevétele (E Ft)	*172 432*	*177 285*	*2 925 994*	*3 095 006*	*5 299 209*
Oktatás – összes bevétel (E Ft)	6 461	8 427	2 915 080	2 952 541	2 909 781
Oktatás – pályázati bevételek (E Ft)	0	0	0	62 349	1 341 011
Oktatás – összes bevétel (%)	3,75	4,75	99,63	95,40	54,91
Oktatás – pályázati bevételek (%)	0	0	0	2,01	25,31

9. táblázat. A KTKT bevételei és kiadásai, az oktatási tételek aránya 2006 és 2010 között, E Ft

	2006	2007	2008	2009	2010
A KTKT összes kiadása (E Ft)	*162 133*	*177 285*	*2 925 994*	*3 095 006*	*5 349 419*
Oktatás – összes kiadás (E Ft)	8 778	8 427	2 775 843	2 797 743	2 819 043
Oktatás – pályázati kiadások (E Ft)	0	4 200	0	62 349	1 468 792
Oktatás – összes kiadás (%)	5,41	4,75	94,87	90,40	52,70
Oktatás – pályázati kiadások (%)	0	2,37	0	2,01	27,46

Forrás: A KTKT, Kiskőrös éves beszámolói alapján

10. táblázat. Az oktatásra fordított összes kiadások, ezen belül az önkormányzati hozzájárulások összege és aránya, valamint az engedélyezett pedagóguslétszám az önkormányzatok költségvetésében, E Ft, %

Település	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
	Kiadások összesen, (E Ft)		Önkormányzati hozzájárulás összesen, (E Ft)		Az önkormányzat hozzájárulása az oktatási kiadásokhoz (%)		Engedélyezett pedagóguslétszám (fő)	
Kiskőrös	1 384 903	1 361 691	326 052	306 862	22,23	21,23	348,0	342,0
Bócsa	84 968	97 801	17 539	26 965	20,59	27,46	25,0	25,0
Császártöltés	108 234	101 329	18 359	13 880	16,96	13,70	24,0	26,0
Csengőd	100 186	104 983	9 546	12 402	9,49	11,43	26,0	27,0
Fülöpszállás	–	101 119	–	1 128	–	1,12	–	24,0
Imrehegy	33 373	33 029	7 176	6 332	21,50	19,05	10,5	10,5
Kaskantyú	37 179	38 449	12 127	15 024	32,62	39,01	11,0	10,5
Kecel	257 936	268 139	56 059	65 181	21,27	23,48	73,0	74,0
Páhi	68 284	65 747	10 213	5 284	14,96	8,04	15,0	18,5
Soltszentimre	73 711	75 392	12 404	15 369	16,81	20,39	18,5	20,0
Soltvadkert	248 276	254 345	67 609	81 208	27,04	31,43	67,0	67,0
Tabdi	67 995	73 794	24 515	27 665	34,77	36,17	16,0	16,5
Tázlár	109 630	109 709	16 417	24 709	14,97	22,34	30,0	30,0
Igazgatóság	63 509	62 011	56 841	54 314	88,66	84,69	12,0	13,0
Összesen	2 638 184	2 747 538	634 857	656 323	23,24	22,99	676,0	704,0

Forrás: A KTKT, Kiskőrös éves beszámolói alapján Mezei István számítása

11. táblázat. Az Országos kompetenciamérés eredményei a Kiskőrösi kistérség általános iskoláiban, 2010, átlagpontszám és az országos átlageredményhez való viszonyítás

A település neve	Az általános iskola neve	Matematika				Szövegértés				Tanuló-lét-szám
		6. évf.	8. évf.	6. évf. telep-hely/ ország	8. évf. telep-hely/ ország	6. évf.	8. évf.	6. évf. telep-hely/ ország	8. évf. telep-hely/ ország	
Kecel	Arany János Általános Iskola	1425	1609	☹	😐	1323	1509	☹	☹	1
Kiskőrös	Bem József Általános Iskola	1452	1565	☹	☹	1480	1571	😐	😐	1
	Petőfi Sándor Általános Iskola	1529	1440	😐	☹	1486	1450	😐	☹	1
Soltvadkert	Kossuth Lajos Általános Iskola	1555	1725	😊	😊	1548	1641	😊	😊	1
Csengőd	Általános Iskola	1461	1574	😐	😐	1528	1604	😐	😐	2
Császártöltés	ÁMK	1554	1515	😐	☹	1476	1494	😐	😐	2
Fülöpszállás	Herpai Vilmos Általános Iskola	1391	1617	☹	😐	1350	1468	☹	☹	2
Soltszentimre	ÁMK	1409	1525	☹	😐	1485	1482	😐	☹	3
Tabdi	ÁMK	1428	1629	😐	😐	1428	1607	😐	😐	3
Bócsa	ÁMK	1494	1547	😊	😐	1404	1542	😐	😐	3
Tázlár	ÁMK	1843	1700	😐	😊	1479	1572	😐	😐	2
Páhi	Általános Iskola	1585	1704	😊	😊	1712	1552	😊	😐	3
KTKT átlag		1476	1620	☹	😐	1453	173	☹	😐	
Országos átlag		1498	1622			1483	1583			

Forrás: Oktatási Hivatal, OKM FIT jelentések [online:] {http://www.kir.hu/okmfit}

Jelmagyarázat: 😊: az országosnál jobb; 😐: hasonló; ☹: az országosnál rosszabb a telephely eredménye.

HAMAR ANNA – VÁRADI MONIKA MÁRIA

„MA SEMMI MÁSRÓL NEM SZÓL A TÖRTÉNET, MINT A PÉNZRŐL”

KÖZOKTATÁS A LENGYELTÓTI KISTÉRSÉGBEN

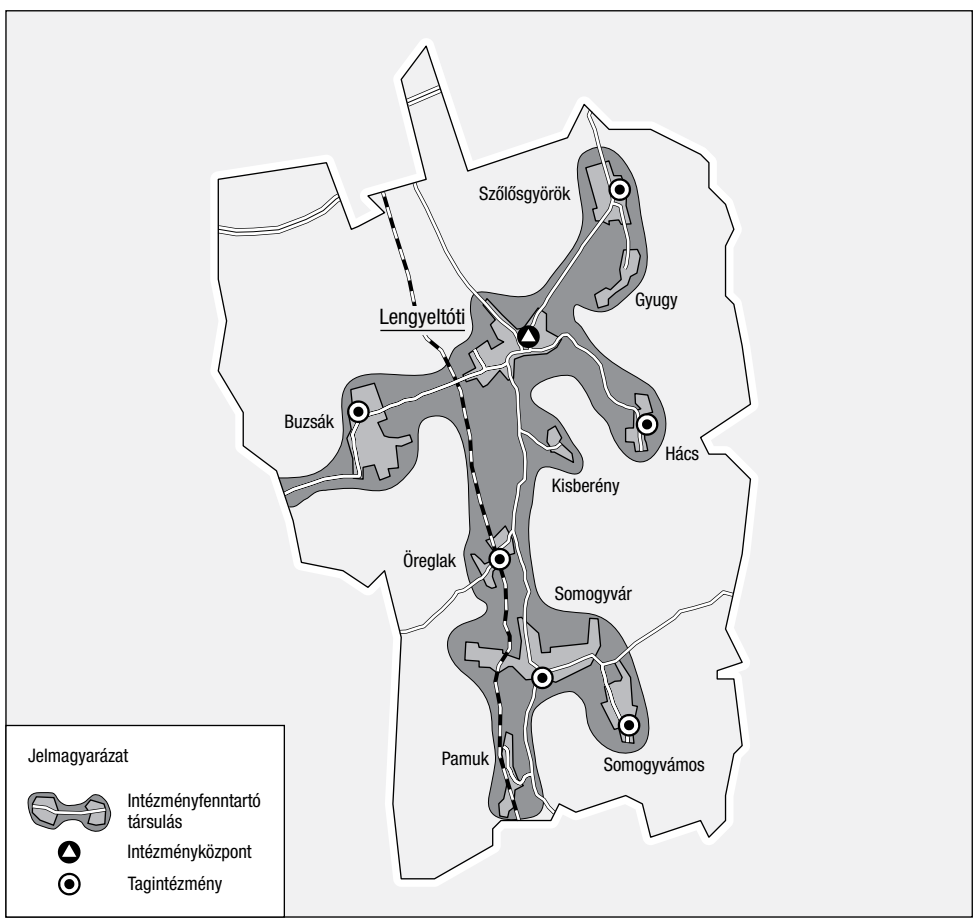

BEVEZETÉS

A Pogányvölgyi Többcélú Kistérségi Társulás jegyzőkönyveinek tanúsága szerint a társulási üléseken nem egyszer elhangzott: a Lengyeltóti kistérséget országos, kormányzati szinten „mintatérségnek" tartják, s hogy nem került be a hivatalosan elismert és támogatott modellkísérletek közé, az csupán kis méretének lenne köszönhető. Ha ezt az állítást ellenőrizni nem is áll módunkban, úgy véljük, hogy a Lengyeltóti kistérség legalább két okból tanulságos modellnek tekinthető. Az egyik az, hogy a térségi központ határozott szerepvállalása és súlya – s természetesen viták, konfliktusok – mellett is a kölcsönös érdekek figyelembevétele, a kompromisszumokra és az együttműködésre való törekvés jellemezte eddig a társulás munkáját. A másik ok a közoktatási intézményi integráció, amely a mikrotérségi intézményfenntartó társulásoktól a kistérségi fenntartású intézmény kialakításáig vezetett. E folyamatban ugyan minden kétséget kizáróan a kényszer nevezhető a legfontosabb motiváló erőnek, ám azt is láthatjuk, hogy a jogszabályok és a közoktatás finanszírozása, valamint a gyermeklétszám csökkenése által szabott korlátok, kényszerek között is törekedni lehet az érdeksérelmek minimalizálására, s ugyanakkor a kapacitások hatékonyabb kihasználását célzó, szakmai tekintetben megalapozott, s tán a legfontosabb: a status quo-t (egyelőre legalábbis) nem érintő intézményi integrációra.

A TÉRSÉG ÉS A TÁRSULÁS

NÉHÁNY INFORMÁCIÓ A KISTÉRSÉGRŐL

Az alig tíz településből álló s mintegy tizenegyezer lakosú, aprófalvas szerkezetű térség az ország harminchárom leghátrányosabb helyzetű kistérsége közé tartozik, a legfejletlenebbtől a legkevésbé fejletlenig haladó sorban az utolsó, a harmincharmadik. Ugyan közel fekszik a Balaton déli partjához, de ez nem jár érzékelhetően kedvező gazdasági hatással, a turizmus jelentősége csekély, a balatonboglári borkombinát bezárása pedig nagymértékben hozzájárult a munkanélküliség növekedéséhez. A helyi gazdasági kapacitások szűkössége miatt a munkavállalási korú népesség jelentős része ingázik a jellemzően szezonális munkalehetőséget kínáló Balaton-part, illetve a megyeszékhely felé. A munkanélküliség aránya tartósan magas (az elmúlt években jóval 10% fölött mozgott), s a gazdasági válság kedvezőtlen hatására elérte a 20% körüli értéket. A rendkívül kedvezőtlen foglalkoztatási helyzet részint az elhelyezkedési lehetőségek szűkösségéből fakad, részint a munkanélküliek alacsony iskolai végzettségével függ össze. A térséget jellemző munkanélküliség és az ebből fakadó szegénység erőteljesen érinti a roma lakosságot – amelynek arányát 20 százalékra becsülik, s amely néhány községben szegregált lakókörülmények között, pusztákon él –, de ezen a vidéken sem tekinthető kizárólag etnikus problémának.

A térség népessége – ha összességében lassú ütemben és településenként eltérő mértékben is – apad, kistelepülések az aprófalvak közé fogytak az elmúlt negyven évben az elöregedés és elvándorlás következtében, s jelentősnek mondható a jó közlekedési helyzetű, mikrokörzeti szerepet játszó Buzsák népességcsökkenése is. Ez a folyamat természetesen a közoktatási intézményekben is éreztette hatását; 1990-ben a kistérség településein az általános iskolás korúak aránya 11,9% volt, míg 2009-ben már csak 9,8%. Abban, hogy az iskoláskorú népesség apadásának mértéke valamivel alacsonyabb, mint a népesség egészéé, szerepet játszik, hogy ebben a kistérségben is működik néhány megyei fenntartású intézet, illetve lakásotthon, amelyek lakói a gyermekek, illetve iskolások számát növelik az érintett településeken.

A térséget sajátos településszerkezet jellemzi, hiszen központja, a városi rangot 1992-ben elnyerő Lengyeltóti lakosságának száma alig haladja meg a háromezret, a községek fele kistelepülés, illetve aprófalu, s négy olyan nagyobb község is található a térségben, amelynek lélekszáma ezer és kétezer között mozog (lásd *1. táblázat*).

Lengyeltóti a polgári közigazgatási rendszer kialakítása óta központi szerepkört tölt be, 1871 és 1950 között járási székhely is volt, 1950-ben a térség többi településével együtt a Fonyódi, később a Marcali járáshoz került. A szomszédos kistelepülések, Gyugy, a külterületéből kivált Hács, valamint Kisberény számára kezdettől közigazgatási központot jelentett. 1977 után azonban a lengyeltóti nagyközségi közös tanácshoz került a fenti falvak mellett Buzsák, Öreglak és Szőlősgyörök is, így a rendszerváltásig terjedő időszakban – Somogyvár és a somogyvári közös tanácshoz tartozó Pamuk és Somogyvámos kivételével – az egész jelenlegi kistérséget lefedő közigazgatási központ volt. Az öreglakiak már 1987-ben úgy döntöttek egy falugyűlésen, hogy elszakadnak Lengyeltótitól, de erre csak 1989-ban kaptak engedélyt; Szőlősgyörök és Buzsák 1990-ben nyerte vissza közigazgatási önállóságát. A rendszerváltás után lényegében létrejött a jelenlegi közigazgatási szerkezet, kialakult a jegyzőségek és körjegyzőségek tartósnak mondható rendszere három önálló és két körjegyzőséggel (lásd *2. táblázat*).

A Lengyeltóti kistérséghez tartozó településeken a hetvenes évek óta nem szűnt meg és nem is jött létre új oktatási intézmény; ahol negyven éve, ott működnek ma is az óvodák és iskolák. A közoktatás azonban ebben a térségben sem a változatlanság és a nyugalom terepe.

A TÁRSULÁSRÓL

A Pogányvölgyi Többcélú Kistérségi Társulást (a továbbiakban: Társulás) a tíz település 2004 júniusában alakította meg.[1] A polgármesterek döntése értelmében a Társulás nem hozott lét-

1 Az 1997. évi CXXXV. törvény a helyi önkormányzatok társulásáról és együttműködéséről 16. § alapján, jogi személyiséggel rendelkező társulásként.

re önálló munkaszervezetet, a lengyeltóti polgármesteri hivatalban működik a kistérségi iroda, munkatársai a hivatal alkalmazásában állnak, amelynek különböző egységei – a műszaki és elsősorban a pénzügyi iroda – foglalkoznak a kistérség ügyeivel, s a Társulás a Társulási Megállapodás értelmében a belső ellenőrzést is „a székhelytelepülés önkormányzati hivatal szervezeti egységén keresztül biztosítja". A kistérségi irodában 2010 tavaszán az iroda vezetőjével együtt hatan dolgoztak – köztük a kistérségi közfoglalkoztatási programokat szervező munkatárs –, ki-ki több, a megállapodásban rögzített feladatért felelős.

> Melyek ezek a feladatok? „A Társulásban részt vevő önkormányzatok képviselő-testületei a közös céloknak megfelelő hatékony és eredményes tevékenység érdekében jelen megállapodásban rögzített eljárásban és módon szervezik és oldják meg, hangolják össze a települési önkormányzatok alábbi feladatait: a) alapfokú oktatás-nevelés, pedagógiai szakszolgálat és szakmai szolgáltatás, b) egészségügyi ellátás, c) szociális ellátás, valamint család-, és gyermekvédelem, d) kistérségi területfejlesztés, e) belső ellenőrzés ellátása, f) sportfeladatok, g) mozgókönyvtári feladatok, h) gépjárműkölcsönzés (3,5 tonna fölött), i) máshová nem sorolt egyéb szárazföldi személyszállítás."[2]

Kötelező és önként vállalt feladatait a társulás különböző formában és módon látja el. Az óvodai nevelést és az általános iskolai oktatást a 2004/2005-ös és a 2009/2010-es tanév között négy úgynevezett mikrokörzetben intézményfenntartó társulások biztosították. Ebben a szerkezetben következett be radikális változás 2010. július elsejétől, amióta a kistérségi társulás tartja fenn az összes önkormányzati óvodát és általános iskolát egy közös igazgatású közoktatási intézmény keretében.

A Társulás megalakulása előtt a térség közoktatási intézményei, illetve fenntartóik a Marcali Városi Nevelési Tanácsadó, Beszédjavító és Korai Fejlesztési Központtól vették igénybe az iskolaérettségi vizsgálatot és a logopédiai ellátást. A számítások nyilvánvalóvá tették, hogy ha a kistérségi társulás maga szervezi meg a pedagógiai szakszolgálatokat, kevesebbe kerül ezek biztosítása, mint a korábbi módon. A pedagógiai szakszolgálati ellátás biztosítására a Társulás, az önkormányzatok és a lengyeltóti Fodor András Óvoda, Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola között megállapodás köttetett, így 2005. február elsejétől a Fodor András Iskola szakszolgálati intézményegysége nyújtja a kistérség számára az ellátást. A Társulás ugyancsak a Fodor András Iskolával kötött megállapodás alapján gondoskodik a pedagógiai szakmai szolgáltatások ellátásáról,[3] ez azonban nem önálló intézményegységben szerveződő, hanem főigazgatói hatáskörbe tartozó feladat.

---

2 Forrás: Pogányvölgyi Többcélú Kistérségi Társulás Társulási Megállapodás, 2004. június.

3 A Társulási Megállapodásban vállalt szakmai szolgáltatások: pedagógus-továbbképzések, óvodavezetői, igazgatói, szakmai munkaközösségek működtetése, szakmai napok, kistérségi tanulmányi és sportversenyek, valamint kihelyezett szakmai konferenciák szervezése, s végül kistérségi mérési és értékelési rendszer kidolgozása és működtetése.

A bejáró gyermekek biztonságos utaztatása érdekében a Társulás a 2004-ben kapott egyszeri, 105 millió forint értékű belügyminisztériumi ösztönző támogatást kötelező taneszközök beszerzése mellett két kisbusz megvásárlására fordította, 2009-ben pedig az Önkormányzati Minisztérium pályázatán egy közösségi buszra kaptak támogatást. Ezt azután használatba átadták a Kapos Volánnak, amely a járművet iskolabuszként (is) működteti.

> A Társulás bizonyos szociális (házi segítségnyújtás), valamint családsegítő és gyermekjóléti alapfeladatainak térségi szintű ellátását a lengyeltóti Szociális Alapszolgáltatási Központon keresztül biztosítja, a fogyatékkal élők nappali ellátására és a támogató szolgálat kistérségi működtetésére a Máltai Szeretetszolgálat marcali Gondviselés Házával kötött 2008-ban ellátási szerződést. A Társulás 2008-ban vállalta a mozgókönyvtári szolgáltatást, amelyet a Városi Művelődési Ház és Könyvtár lát el a kistérség községeiben.
>
> A központi orvosi ügyelet és a térségi védőnői szolgálat megszervezését a Társulás előbb a lengyeltóti önkormányzattal kötött megállapodás alapján biztosította, így a város kötött finanszírozási szerződést a Megyei Egészségügyi Pénztárral is. 2008-ban azonban finanszírozási problémák és a háziorvosokkal folytatott viták miatt a Társulási Tanács úgy döntött, hogy a központi ügyeletről közvetve, egy külső cég, a budapesti Emergency Service Egészségügyi Szolgáltató Kft. útján gondoskodik.[4] A térségi védőnői szolgálatot azonban továbbra is a város szervezi, a védőnők a polgármesteri hivatal alkalmazásában állnak – mivel a Társulás nem költségvetési szerv, nem tudná őket foglalkoztatni –, a szolgálat mindennapi működésének költségei a várost terhelik, míg a védőnői rendelők fenntartási és eszközbeszerzési költségeit az érintett önkormányzatok fizetik.[5]

A Társulási Megállapodásban rögzített feladatok mégoly vázlatos – s nem minden területre kiterjedő – áttekintése alapján is látható, hogy egyes térségi szintű közszolgáltatások megszervezésében, működtetésében Lengyeltóti intézményei kezdettől kiemelkedő szerepet játszanak. A város szerepét, súlyát csak növeli a polgármesteri hivatalába integrált munkaszervezet, a városi hivatalon átfutó kistérségi költségvetés, s az a körülmény, hogy a Pogányvölgyi Többcélú Kistérségi Társulás elnöke – néhány hónapos közjátéktól eltekintve – 2004 óta a város polgármestere, s aki, nem mellesleg, harminc éve áll Lengyeltóti élén. Nem véletlen a szerkezet; a város hivatali apparátusának és polgármesterének ugyan többletmunkát jelent, de – mint mondják – „neki így több a dolga, de azért, mert így közvetlenül bele tud beszélni. Ha munkaszervezet volna, akkor egy mellérendelt szerep… így meg a saját jegyzőjét utasíthatja esetleg dolgokra."

---

4 A hívások a budapesti központba érkeznek, s onnan értesítik az ügyeletes orvost. A működés költségeit a társulás és a szolgáltató megosztva viseli.

5 A védőnői szolgálat megszervezése (adott esetben összehangolása a gyermekjóléti, családsegítő szolgálatok munkájával) önként vállalt társulási feladat; csak így volt lehetőség arra, hogy az ellátás területén mutatkozó jelentős különbségeket – egyes védőnők túlterheltek voltak, mások településein kevés gyermek született – kiegyenlítsék.

A társulási dokumentumok ismeretében és a beszélgetések alapján mindazonáltal úgy tűnik, hogy ebben a kistérségben a társulás működését nem a központ és a többiek, a város és a falvak konfliktusai, harcai határozzák meg. Rendre jó együttműködésről, szakmailag megfelelően előkészített, az elnök által kézben tartott ülésekről, az esetlegesen felmerülő konfliktusok konszenzusos rendezéséről hallhattunk, és rosszízű történelmi emlékek – hogy ti. a szocializmus időszakában Lengyeltóti részesült a fejlesztési forrásokban – alkalmi felemlegetésétől eltekintve, nem találkoztunk azzal a véleménnyel, félelemmel, hogy a város maga alá akarná gyűrni a falvakat, a kistelepüléseket.

> A kiegyenlített erőviszonyok hátterében álló okok között a térséget alkotó települések és az itt lakó népesség alacsony száma (valóban kicsi a kistérség), valamint a településszerkezet (nincs kiugróan nagy lélekszámú központ) is megnevezhető. Mindez pontosan tükröződik a Pogányvölgyi Többcélú Társulási Tanács tagjait megillető szavazatok számának megosztásában és a döntési gyakorlatban. A szavazatok számát a 2004. január elsejei lakosságszám alapján határozták meg úgy, hogy a tíz település mindösszesen száz szavazattal rendelkezik.[6] Ezek alapján természetesen Lengyeltótié a legtöbb voks, ami messze nem elég egy abszolút többséghez, s adott esetben a másik négy nagyobb település – a kicsikkel vagy nélkülük – érvényesíthetné a központtal szemben az akaratát.[7] A lakosságszámon alapuló voksolás azonban, hangsúlyozták többen is, csupán papíron rögzített szabály, valójában létezik egy olyan szóbeli – hallgatólagos – megállapodás, amely szerint konszenzusra kell törekedni akkor, ha súlyos vita merül fel, erre azonban nemigen van példa, vagyis senki nem érvényesítheti az érdekeit, akaratát a többiekkel szemben. Így gyakorlatilag minden döntés olyan, mintha mindenki azonos súlyú szavazattal rendelkezne.

A Társulás működésének e jellegzetességét azért tartjuk fontosnak, mert úgy véljük, hogy – természetesen az érdekek, kényszerek ereje mellett – az együttműködés évek alatt kialakult gyakorlata is hozzájárult ahhoz, hogy a közoktatás intézményi integrációját konfliktusok nélkül sikerült megvalósítani. De nem félelmek, aggodalmak nélkül.

---

6 A szavazatok megoszlása a következő: Buzsák 12, Gyugy 2, Hács 4, Kisberény 2, Lengyeltóti 29, Öreglak 15, Pamuk 3, Somogyvámos 7, Somogyvár 16, Szőlősgyörök 10. (Társulási Megállapodás 4. sz. melléklet).

7 Szőlősgyörök polgármestere beszélt arról, hogy 2006-ban valaki fölvetette az a gondolatot, vajon nem lenne-e jó megoldás, ha a társulás elnökének személye évente változna. A kisfalvak polgármesterei rögtön jelezték, elnöki szerepre nem szívesen vállalkoznának. Azt pedig senki nem akarta, hogy az öt nagyobb lélekszámú település vezetői váltsák egymást az élen.

MIKROKÖRZETI INTÉZMÉNYFENNTARTÓ TÁRSULÁSOK

AZ INTÉZMÉNYFENNTARTÓ TÁRSULÁSOK STRUKTÚRÁJA

Mielőtt a térségi közoktatási intézmény kialakulásához vezető utat bemutatnánk, szükséges vázolni a 2005 és 2010 közötti intézményfenntartói struktúrát, amely a lengyeltóti mellett a buzsáki, az öreglaki és a somogyvári társulásokból állt. A legnagyobb teret a Lengyeltóti gesztorságával működő mikrokörzeti intézménynek szenteljük, mert az új kistérségi intézmény előképének mondható, s mert az integráció a másik három intézményfenntartó társulás megszűnésével és a Fodor Általános Iskolába való beolvadással valósult meg.

Ha a Lengyeltóti kistérségben működő általános iskolák közös jellemzőit keressük, a tanulók rendkívül kedvezőtlen családi hátteréről kell először szólnunk, ami egyrészt a halmozottan hátrányos helyzetű (3H-s), másrészt a sajátos nevelési igényű (SNI) gyerekek magas arányában fejeződik ki. A „Pogányvölgyi Többcélú Kistérségi Társulás Kistérségi Közoktatási Fejlesztési Terve 2007–2013 között" című dokumentum[8] készítői 2007-ben a kistérségi iskolákban 30%-os 3H-s arányt regisztráltak, ugyanekkor az SNI-tanulók aránya rendkívül magas, 17% volt; őket mindenütt integráltan nevelik. A jelenség hátterében általában a kistérséget sújtó munkanélküliség, szegénység áll. Az átlagnál kedvezőtlenebb mutatók azonban a megyei fenntartású gyermekotthonok jelenlétének is köszönhetőek (Öreglak, Somogyvár), s azokban a falvakban, ahol a szegénység a roma népesség települési (Nikla), illetve a településen belüli (Öreglak–Barátihegy és Somogyvámos–Vityapuszta) szegregációjával jár együtt, ott erőteljes iskolai szegregációhoz vezet. Az SNI-gyerekek száma egy-egy intézményben a pedagógiai programban vállalt integráció függvényében is alakulhat (Lengyeltóti és Buzsák például nagy számban fogadott be egy megszüntetett megyei intézményből értelmi fogyatékos gyerekeket). Az iskolák között természetesen jelentős különbségek vannak, ezt az alább bemutatandó aktuális adatok is alátámasztják, a probléma mégis mindenütt jelen van és erősödik. Ezek a kemény, a munkanélküliség, szegénység által meghatározott adottságok a pedagógiai munka eredményességét is befolyásolják.

A közoktatási intézkedési terv nagy teret szentel a 2004-es és a 2006-os Országos kompetenciamérés nem túl jó eredményeinek: az iskolák rendre átlag alatt teljesítettek, a helyzet javítása érdekében a dokumentum készítői egy térségi mérési-értékelési rendszer kidolgozását javasolják. Ez a munka 2010 nyarán folyamatban volt, koordinálója a Fodor András Iskola főigazgatója. Néhány intézményvezető az eredmények javulását várta a TÁMOP által finanszírozott szakmai-módszertani pályázattól,[9] amely kötelezően kapcsolódik a térségi intézményi integrációt eredményező Dél-dunántúli Operatív Program oktatá-

8 Készítette a budapesti Euron Tanácsadó és Szolgáltató Kft.

9 TÁMOP 3.1.4-08/2: Kompetencia alapú oktatás, egyenlő hozzáférés – innovatív intézményekben.

si infrastruktúra-fejlesztési pályázatához,[10] s amely a kompetenciaalapú oktatás, innovatív pedagógiai, oktatásszervezési módszerek meghonosítását szolgálja. A 2008. és 2009. évi kompetenciamérések eredményei alapján egyrészt azt mondhatjuk, hogy azonos iskolában is jelentős különbségek mutatkozhatnak a tantárgyak, illetve osztályok között, amelyek vélhetően az osztályok összetételéből és/vagy a pedagógusok munkájából fakadnak. Másrészt két tendencia tartósnak mutatkozik: az egyik a lengyeltóti iskola előnye a falusi kisiskolákkal szemben, ami a viszonylag magas tanulói létszámnak és a tehetséggondozásnak köszönhető, valamint, a másik póluson, a halmozottan hátrányos helyzetű, roma gyerekek gettó- és gettósodó iskoláinak nagyon rossz teljesítménye (lásd *3. táblázat*).

A BUZSÁKI ÁLTALÁNOS ISKOLA ÉS NAPKÖZI OTTHONOS ÓVODA

Buzsák és az iskolával nem rendelkező Táska önkormányzatai 1996-ban (az önkormányzati törvény szabályozta keretek között) hozták létre intézményi társulásukat. A két község között kialakult szoros, történelmi gyökerű kapcsolaton (mindkettő szlovák nemzetiségi falu, közös volt a téeszük, egy egyházközséget alkotnak, gyakori a falvak közötti házasodás stb.) az sem változtatott, hogy a statisztikai kistérségek lehatárolásakor Táska a Marcali kistérséghez került.

Táska tett néhány vargabetűt: az 1977-ben létrejött lengyeltóti nagyközségi tanácshoz tartozott, de aktuális elöljárója a rendszerváltás előtt Nikla felé orientálódott, a falu ki is vált a nagyközségi tanácsból. A táskai gyerekek azonban lényegében nem jártak Niklára iskolába, „szép lassan visszaszivárogtak Buzsákra". Így, noha Táska a Marcali kistérség része és a pusztakovácsi körjegyzőség tagja, a közoktatási feladatellátás tekintetében teljes mértékben Buzsákhoz, s így a Lengyeltóti kistérséghez kötődik.

2004-ben, annak érdekében, hogy az oktatási intézmények többletnormatívához jussanak, az önkormányzatok az intézményi társulást megszüntették, és aláírták az intézményfenntartó társulási megállapodást. Buzsák egy intézménybe vonta össze iskoláját és önálló fenntartású óvodáját, így utóbbi intézményegységgé vált, 2007-ben pedig Táska képviselő-testülete arról döntött, hogy a társulásba beviszi óvodáját, amely azóta a buzsáki napközi otthonos óvoda telephelyeként működik.

Noha beiskolázási körzete két községre terjed ki, az általános iskola létszámgondokkal küzd. A 190 férőhelyes intézményben a tanulók száma évek óta 120–130 között ingadozik, a 2009/2010-es tanévben a 132 diák többségét a helybeliek adták, 34 tanuló járt Táskáról. A falvak demográfiai folyamatai nem adnak okot az optimizmusra. A 2010/2011-es tanévre csak tíz kisiskolást írattak be elsőbe a szülők, kevesebbet, mint ahányan elballagtak az iskolából, így szeptemberben 125 tanuló kezdte meg a tanévet (lásd *4. táblázat*).

10 DDOP 3.12/2F: Integrált kis- és mikrotérségi oktatási hálózatok és központjaik fejlesztése.

Az alacsony osztálylétszámok miatt az önkormányzat 2007-ben kénytelen volt a regionális oktatási hivataltól engedélyt kérni az iskola további működéséhez, amit három évre meg is kapott. Természetesen az iskola sem maradt tétlen, „kerestek" és találtak egy gyereket, aki átjelentkezett Lengyeltótiból, így az akkori hetedik osztályban is meglett a 15 fős létszám, amelynek köszönhetően az iskolának nem kellett tagintézménnyé válnia.[11] 2010-ben hét lengyeltóti diák járt át Buzsákra. A bejáró gyerekek számának emelkedéséhez hozzájárult, hogy Somogy megye Önkormányzata 2007-ben bezárta Lengyeltótiban működő speciális intézményét, a Csalogány Általános Iskolát, az ott tanuló 90 körüli gyerek közül a buzsáki iskola átvett 21 beilleszkedési, tanulási és magatartási nehézséggel küzdő (ún. BTM-es) gyereket.

Az iskola 2003 óta biztosítja a legkülönbözőbb hátrányokkal érkező SNI-tanulók integrált oktatását (jelenleg két nagyothalló gyermek is jár ide), saját gyógypedagógusa van, a hiányzó szakembereket (logopédus, pszichológus) a térségi szakszolgálat biztosítja (a hátrányos helyzetű tanulók létszámának alakulását lásd az *5. táblázat*ban).

A hátrányos helyzetű gyerekek aránya lassan, de emelkedik: ez részben a roma diákok családjainak tartós szegénységéből, részben a nem roma családok elszegényedéséből fakad. Az iskola igazgatója 2010-ben 28%-ra becsülte a roma tanulók arányát, ők Táskán élnek nagyobb számban, de „nem a cigányság a probléma, hanem a szegénység".

Az 13 főállású pedagógussal működő iskola a 2010-es integráció előtt kémiából és informatikából nem tudott a törvényi előírásoknak megfelelő tanárt biztosítani. A kémiát a biológia, az informatikát a matematika szakos tanár oktatta. Tanulóik számára biztosították a korrepetálást és a szolgáltatások közül a napközis ellátást, valamint a szakköröket, amelyek között a német nyelvű oktatás mellett kiemelt szerepet tulajdonítottak – illeszkedve a község tradícióihoz és turizmusfejlesztéssel kapcsolatos elképzeléseihez – a hagyományőrzést szolgáló kézműves és néptánc foglalkozásoknak.

Az önkormányzat nagy figyelmet fordított az iskola fejlesztésére, amit saját forrásból és/vagy pályázatból finanszírozott. „Mikor még sehol nem volt nyelvi labor, akkor már nekünk volt, s ugyanígy volt a számítógépekkel is, először nekünk volt informatika termünk." Az eszközfejlesztésen túl elvégezték az épület belső gépészeti, valamint a tetőszerkezet felújítását, minisztériumi forrásból pedig hozzáláttak az iskola épületének külső rendbetételéhez is.

A buzsákiak úgy tartják, hogy iskolájuk jó – ha nem épp a legjobb – hírnévnek örvend a térségben. A továbbtanulók kétharmada valóban érettségit adó középiskolában folytatja tanulmányait, s tény, hogy a középiskolák visszajelzései mellett a 2008-as és 2009-es kompetenciamérések eredményei is arra utalnak, hogy az iskola „jó alapképzést biztosít".

11 A 2006. évi LXXI. törvény a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról kimondta, hogy a 2006/2007-es tanévtől általános iskolának csak az az intézmény tekinthető, amely a nyolcadik és hetedik osztályban teljesíteni tudja az előírt létszámot, vagyis a maximális osztálylétszám (alsó tagozaton 26, felsőben 30) felét, különben tagiskolává kell válnia (lásd a Kt. 133. paragrafusát). Ha erre nem kerülne sor, úgy négyévenként kell kérni a fennmaradási engedélyt a területileg illetékes Oktatási Hivataltól. A létszámok teljesítésekor a sajátos nevelési igényű gyerekeket nem lehet figyelembe venni.

KÖRZETI ÁLTALÁNOS ISKOLA ÉS ÓVODA, ÖREGLAK

Öreglak a hetvenes évek közigazgatási körzetesítésének időszakában is – vagyis, amikor Lengyeltótihoz tartozott – megtartotta oktatási intézményeinek önállóságát, az általános iskola és az – azóta intézményegységként működő – Kerekerdő Óvoda szervezeti összevonása mellett is csak 1994-ben döntött a képviselő-testület. Az évfolyamonként egy osztállyal működő iskola tanulói létszáma az elmúlt közel egy évtized alatt 150–170 fő között ingadozott, és az elkövetkezendő években sem várható kedvezőtlen fordulat az osztálylétszámokban. Annak ellenére, hogy pamuki gyerekek is tanulnak az iskolában – a 2009/2010-es tanévben öt diák –, az utánpótlást Öreglak társadalma biztosítja.

A pamuki gyerekek alacsony számát látva felidézhetjük egy iskolaigazgató véleményét, aki szerint a 2010-es változások előtt Öreglak és Pamuk intézményfenntartó társulása képviselte a térségben a „papír-társulást", amelyet a kiegészítő normatívák lehívásának kényszere hívott életre, hiszen Pamuk hagyományosan Somogyvárhoz kötődik, a körjegyzőség tagja, és a gyerekek többsége is a somogyvári iskolába jár. Mindezzel együtt, az öreglaki intézmény a létszámokat tekintve stabil kisiskolának mondható (lásd *6. táblázat*), a 2010/2011-es tanévre 19 elsőst írattak be.

> A „papír-társulás" okán, s mert Öreglak nem volt rászorulva a társult község anyagi hozzájárulására az ide járó gyerekek után, eleinte nem kértek semmit Pamuk önkormányzatától, sőt, Öreglak fizette a pamuki gyerekek buszbérletét, étkeztetését, valamint a beiskolázási támogatást is. Mivel a Közigazgatási Hivatal jelezte, hogy a gyakorlat jogszabályellenes, módosítottak a társulási megállapodáson, így Pamuk az utóbbi években gyerekenként tízezer forint kiegészítést fizetett Öreglaknak.

A szakos lefedettséget a 14 főállású pedagógus ebben az iskolában sem tudta biztosítani, a kémiát és az éneket óraadó tanárok tanították, míg a rajzot, a fizikát és az informatikát a tantestület nem szakos tanárai oktatták.

A kistérségben egyedül itt vezették be alsó tagozaton az iskolaotthonos oktatást, igaz, a kéttanítós rendszerhez nem tudták a szükséges pedagóguslétszámot biztosítani. A négy évfolyamon hat tanító, valamint angol és testnevelés szakos tanárok is oktattak.

> „Picivel kerül többe, de hatékonyabb, nem lehet összehasonlítani a napközivel. Az összes gyerek benne van az alsóban. Az önkormányzat meg akarta szüntetni, mert a fejébe vette, hogy drága, de be tudtuk bizonyítani, hogy nem sokkal drágább, csak pár százezer forinttal. Az alsóban most kilencvennégy gyerek van, és kilencvenhárom kérte az iskolaotthont. Meg tudtam győzni az önkormányzatot, hogy a kilencvennégy gyerekből minimum három napközis csoportot kellene csinálni, akkor lenne négy tanító és három napközis, tehát egy tanítóval többe kerülne, rosszabbul járnának. Itt szakmáról sosem beszélünk, csak pénzről" – beszélt a helyzetről az iskolaigazgató.

Az iskolaotthon szakmai létjogosultságát a hátrányos helyzetű gyerekek magas aránya is indokolta. A diákok egyharmada halmozottan hátrányos helyzetű, és ettől nem függetlenül, az egyes évfolyamokon mintegy 80% százalékra tehető a roma tanulók aránya (lásd *7. táblázat*).

Ugyan a faluban is laknak romák – számukat úgy 50–60 közöttire becsülik –, a roma tanulók többsége a falutól hét kilométerre fekvő szegregált külterületen, Barátihegyen él. A helyiek szerint Barátihegy 330 lakója közül 270-280 roma. A „telepen" egy vegyes csoporttal működik óvoda – az öreglaki Kerekerdő óvoda telephelyeként –, jelenleg 18 gyermekkel. Az intézményvezető és a polgármester szerint minden telepi gyermeket beíratnak hároméves korában a barátihegyi óvodába, amelyről mindenki szegregált intézményként beszélt mindaddig, amíg „az országos cigány önkormányzat hozott le ide egy busznyi embert, bejárták a telepet, és megállapították, hogy nem szegregált, hanem nemzetiségi". Az óvodában tehát néhány éve magyar nyelvű roma kisebbségi nevelési programmal dolgoznak.

Esélyegyenlőségi szakértői vélemény alapján is felmerült már a gondolat, hogy a barátihegyi óvodai telephelyet bezárják, a gyermekeket pedig a falusi óvodába hordják. Ez ellen praktikus és pedagógiai érvek is megfogalmazódtak.

> A barátihegyi szülők „megmondták kerek perec, hogy nem engedik" a gyerekeket, hiszen így közel tudják őket magukhoz, napközben többször is rájuk néznek; az elsős és másodikos kisiskolásokat is féltik, néha problémákat okoz az iskolába járásuk. Így el sem jutottak addig, hogy a falusi szülők ellenállásának mértékét felbecsüljék – s az nem lett volna csekély. Már csak azért sem, mert a barátihegyi gyerekek „elképesztő, embertelen körülmények között élnek", a lakásokból hiányzik nem csak a fürdőszoba, de a vezetékes víz is. Az óvodában a nap fürdetéssel kezdődik, a gyerekeket német adományokból származó váltóruhába öltöztetik…

Az igazgató által megfogalmazott szakmai érvek végül az integráció mellett kardoskodó szakértőt is meggyőzték; ha a gyerekeket a falusi óvodába kéne járatniuk, a szülők csak a kötelező egy évig íratnák óvodába őket, így viszont három-négy évet töltenek az óvodában, s ez elég alapot ad ahhoz, hogy többségük elvégezze a nyolc osztályt. A barátihegyi kisiskolások utaztatását a Volánnal kötött szerződés biztosítja.[12]

A hátrányos helyzetű tanulók között nagy, jószerivel megoldhatatlan problémát jelent a megyei fenntartású öreglaki lakásotthonban élő és a helyi iskolába járó (2010-ben) tizennégy állami nevelt diák („4H"-sok lennének ők, mondta az igazgató); a gyerekek gyakran cserélődnek, sok közöttük a túlkoros. Az igazgató szerint „a magyar pedagógia legnagyobb bűne ez a fajta integráció, a gyerekeket belökték ide, se pénz, se paripa, oda kellene még

12 Tanszünet idején a barátihegyiek heti két alkalommal, térítés fejében használhatják a falu és a telep között közlekedő „falubuszjáratot".

egy fejlesztő, visszahúzza a jobbat is, tíz-tizenöt perc megy el a fegyelmezéssel. (…) Sorozatos bűncselekmények, tizenhét éves, és beteszik a tizenegy évesek közé!"

> A halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek magas száma miatt csatlakoztak az Országos Integrációs Hálózathoz is, 2004-ben indították el az integrációs és képességkibontakoztató oktatást, nevelést, bevezették az Integrált Pedagógiai Rendszert. Ez lehetőséget adott az eszközfejlesztésre éppen úgy, mint a tanárok munkájának valamelyes honorálására. Az összes pedagógus részt vesz az integrációs munkában. A tíz SNI-s gyerek számára a fejlesztő órákat a kistérségi szakszolgálat gyógypedagógusai biztosítják, míg az ugyancsak tíz tanulási, magatartási és beilleszkedési nehézséggel küzdő gyerek felzárkóztatását saját fejlesztő pedagógusaikkal oldják meg.

Az iskola szakmai profiljának egyedi jellemzője volt az angol nyelvi fakultáció. Az egyetemi végzettségű tanár kollégára épülő oktatás keretében a felső tagozatos osztályokban heti két plusz órában tanulhatták a nyelvet azok a gyerekek, akik a nyelvi alapképzésben legalább négyes eredményt értek el. A fakultációt azért választotta a tantestület, mert a pedagógiai programban előírhatták a részvétel feltételeit, s ugyanakkor kivédhették a csoportbontással elkerülhetetlenül együtt járó szegregáció vádját. „Csoportbontásnál beleköt a szegregációs lobbi, ha meghaladja a huszonöt százalékot [a 3H-s gyerekek aránya], akkor szegregáció, mindegy, hogy milyen képességű." A fakultáción nem tanulnak roma gyerekek.

A különböző programok, az integrált oktatás, az országos és megyei versenyeken való gyakori és sikeres részvétel ellenére az országos kompetenciamérés eredményei nem mutatnak áttörést. Az iskola nemcsak az országos, hanem a kistérségi átlagtól is rendre elmarad, amit az igazgató nem tart meglepőnek. „Minden harmadik gyerek halmozottan hátrányos helyzetű, hogy tudnánk versenyezni a Balaton-parti városok iskoláival? Pedig állítom, hogy a pedagógusaim százszorta többet foglalkoznak a gyerekekkel, mint a parti városok elit iskoláinak tanárai."

SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY ÁLTALÁNOS ISKOLA ÉS ÓVODA, SOMOGYVÁR

A mikrotérségi központi szerepet betöltő Somogyvár nemcsak körjegyzőségével köti magához Somogyvámos és Pamuk községeket, hanem az oktatásszervezés területén is. A két kistelepülés iskolásai már a hetvenes években is Somogyváron tanultak. Míg azonban Somogyvámos alsó tagozatos kisiskolásait helyben tartotta, addig Pamuk nem tartott fent iskolát. A somogyvámosi Lotz Károly alsó tagozatos iskola a kistérségi intézmény létrehozásáig a Szent László Király Általános Iskola és Óvoda tagintézményeként működött, míg a somogyvámosi óvoda telephelyként kapcsolódott az intézményhez. A mikrokörzeti oktatási intézmény fenntartói Somogyvár és Somogyvámos önkormányzata voltak, Pamuk egy

korábbi polgármesteri vita nyomán és a kedvezőbb feltételek okán Öreglakhoz társult. Ahogy azonban Öreglaknak, úgy Pamuk Somogyvárnak is fizetett az utóbbi években „jelképes összeget" az ide járó gyerekek után.

A somogyvámosi tagintézményben összevont (1–2. és 3–4.) osztályokban folyik az oktatás, a központi iskolában a 2008/2009-es tanévben még két párhuzamos felső tagozatos osztály volt, de kénytelenek voltak a kisebb létszámú osztályokat összevonni (lásd *8. táblázat*).

Az iskola tanulóinak számát gyarapítják a megyei önkormányzat által fenntartott lakóotthonban élő állami nevelt gyerekek, valamint a Pamukról, Öreglakról és Kisberényből naponta bejáró diákok – 2009/2010-ben 23, többségük, 17 gyerek pamuki volt. Az elmúlt években végbement gyerekszám-csökkenés még nem okoz gondot, a 2010/2011-es tanévre is 19 leendő első osztályost írattak be a szülők. Az egy-egy vegyes csoporttal működő óvodákban 50 kisgyerekkel foglalkoztak az óvónők. Az óvodai létszám azonban a potenciális elsősök számának olyan mértékű apadását jelzi, hogy két-három éven belül az első osztály indításakor itt is létszámgondokkal kell számolni.

Az iskola számára legnagyobb pedagógiai kihívást a hátrányos helyzetű gyerekek rendkívül magas aránya jelenti (lásd *9. táblázat*). A 2009/2010-es tanévben az iskola tanulóinak kétharmada hátrányos helyzetű volt, egynegyede tartozott a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók közé. Utóbbiak többsége roma és részben a településtől hat kilométerre, zsákút végén elhelyezkedő Vityapusztán él.

> A hajdani állami gazdasági majorban, a kilencvenes években erőteljes népességcsere zajlott le, a tönkrement nagyüzem dolgozói közül, aki tehette, eladta házát, elköltözött, helyükre roma családok érkeztek, elsősorban a keleti országrészből, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből. Mára a nagy mozgás leállt, vannak, akik továbbálltak, évente egy-két új család, ha érkezik.

Az önkormányzat fontolgatta egy önálló óvoda megépítését Vityapusztán, végül azonban jobbnak látták, ha az iskolások mellett az óvodásokat is behordja az iskolabusz, mint hogy egy szegregált óvodát hozzanak létre, ahonnan nagyon nehéz lenne kimozdítani az iskoláskorú gyerekeket. Igaz, ennek az ára az, hogy a vityapusztai gyerekek körében nem teljes körű hároméves kortól az óvodáztatás. Az iskola igazgatója szerint a roma szülők nem motiváltak gyerekeik taníttatásában, sok a túlkoros diák, tanulmányi eredményeik gyengék, nem is mindenki fejezi be az iskolát.

> Somogyváron, a hajdani Széchenyi-kastélyban működik a megyei fenntartású Általános Iskola, Speciális Szakiskola, Diákotthon és Gyermekotthon, ahol több évtizede oktatnak, nevelnek értelmi fogyatékos gyermekeket. A lengyeltóti Csalogány Általános Iskola bezárása után ide is kerültek át gyermekek. A megyei beiskolázású intézménybe a környékről is

járnak gyerekek, illetve az intézményhez tartoznak az öreglaki és somogyvári lakásotthonok, ahonnan, láthattuk, a helyi iskolába és óvodába is járnak jó néhányan. „Nagyon jó az együttműködés az intézettel, s ez személyes kapcsolatokra vezethető vissza. A megyei közgyűlés elnöke somogyvári, az ő kabinetfőnökének felesége az intézmény igazgatója." Somogyvár polgármestere hozzáfűzte ehhez, hogy nincs semmi kapcsolat a 2004-ben épült lakóotthonok megjelenése, a többcélú kistérségi társulás megalakulása és a létszámgondok között, s nem az állami gondoskodásban élő lakóotthonos gyerekek határozzák meg az intézmények arculatát, a tanulók összetételét. A somogyvári általános iskolában a közoktatási intézkedési terv szerint 2007-ben 17 SNI-gyermek tanult. Az iskola igazgatója a kutatás évében arról számolt be, hogy négy SNI-gyerek jár az iskolába, ám valamilyen adminisztratív hiba folytán nem jelentették be őket, így támogatást sem kaptak utánuk.

A tanulók felzárkóztatását szolgálta a szükség szerinti csoportbontás alkalmazása, az egyéni képességhez igazított oktatás, biztosították a korrepetálást és a napközit is. 2007-ben kapcsolódott be az intézmény a Patrónus pályaválasztást segítő és mentortanár munkaerő-piaci programba. Ennek keretében alkalmaztak egy mentortanárt, aki nemcsak a pályaválasztásban támogatta a hetedik-nyolcadikos tanulókat, hanem a gyengébb eredményű diákokat is korrepetálta egyéni foglalkozás keretében.

Az iskolában a német nyelvoktatásnak van hagyománya, de a gyerekek felső tagozaton választhatták az angolt is. A német nyelv tanítása mellett az egészségnevelési program keretében a sportfoglalkozások kaptak kiemelt helyet. Számos szakkör működött: gyöngyfűző, német, angol, sportkör, néptánc.

A tanári karban az elmúlt években meglepően magas volt a fluktuáció; a tanév befejeztével két-három tanár szerződését nem hosszabbították meg. A nem szakrendszerű oktatás bevezetésével csökkent a szaktanárok száma, 2009/2010-ben a 7–8. évfolyamon nem szaktanár tanította a technikát, az éneket, a testnevelést, valamint a német nyelvet. 2010 őszétől ez utóbbit már szakos tanár oktatja (az iskolaigazgató nyáron fejezte be egyetemi tanulmányait).

A TÉRSÉGI INTEGRÁCIÓ ELŐKÉPE

E fejezet élén bocsássuk előre: a hivatalosan rendkívül hosszú nevű, de röviden mindenki által csak Fodor iskolaként emlegetett lengyeltóti intézmény maga is modell, minta. Abban az értelemben, hogy egy lépéssel igyekezett mindig mások előtt járni, s ehhez megkereste és megtalálta az erős szakmai, támogató kapcsolatokat – legyen szó minisztériumi háttérintézményekről, az ELTE pedagógiai módszertani csoportjáról, a pedagógia, tanügyigazgatás neves tekintélyeiről –, s több mint húsz éve tartó pedagógiai, intézményszervezési innovációi révén már maga is ismert, elismert a szakmai közvélemény előtt.

A lengyeltóti mikrotérségi és ma a kistérségi közoktatási intézmény szakmai-működési modelljének kidolgozásában is a Fodor iskola főigazgatójának volt kulcsszerepe. A kisberényi születésű férfi Lengyeltótiban végezte az általános iskolát, diplomás pedagógusként ide tért vissza 1978-ban, azóta is itt dolgozik, 1995-ben lett igazgató, 2005-ben főigazgató. Erős helyi kötődéssel rendelkezik, több generációt oktatott, úgymond mindenkit ismer. Szakmai rátermettségén túl ennek a körülménynek, valamint kisiskolák melletti elkötelezettségének köszönheti elfogadottságát, tekintélyét.[13]

A MIKROKÖRZETI INTÉZMÉNY KIALAKULÁSA

A Fodor András Iskola „mindig is" körzeti iskola volt, ahová a környékbeli falvakból jártak be tanulók. Amikor megszületett az 1997. évi CXXXV. társulási törvény, a már megszilárdult gyakorlatot szentesítették jogi formában Lengyeltóti, Hács, Gyugy és Kisberény önkormányzatai. A lengyeltóti Fodor iskolából és a Kincsem óvodából, valamint a hácsi Napsugár Napközi Otthonos Óvodából álló intézmény 1998-ban bővült a művészeti iskola intézményegységgel. Az Alapfokú Művészetoktatási Intézmény zene-, képző- és táncművészeti képzést nyújtott a Lengyeltóti kistérség minden iskolája számára. Egészen 2007-ig, amikor az állam felére csökkentette a művészeti iskolák normatív támogatását, az intézmény nem kért hozzájárulást az önkormányzatoktól a szolgáltatást igénybe vevő gyerekek után, azóta azonban igen. Az összeg gyerekenként 2007-ben 32 837, 2010-ben 65 874 Ft volt. A legtöbbet természetesen Lengyeltóti fizette, hiszen a gyerekek közel 70%-a a városi iskola tanulója.[14]

Alapvető változást eredményezett az intézmény történetében a kormányzat törekvése a települési önkormányzatok társulásainak és a közszolgáltatások hatékony, fenntartható működtetésének kialakítására, s az ennek megvalósításához rendelt eszközök, vagyis a többcélú kistérségi társulásokról szóló törvény,[15] továbbá az intézményfenntartó, valamint kistérségi társulások fejlesztési és kiegészítő normatív támogatásának szabályozása.

Ugyan az iskoláját és óvodáját egyedül fenntartó Szőlősgyörök már a 2002-es választások idején is tapogatózott úgy Lengyeltóti, mint a közeli Balatonboglár felé, döntés akkor nem született, a szabályozási környezet megváltozása azonban már arra késztette az önkormányzatot, hogy csatlakozzék a lengyeltóti intézményfenntartó társuláshoz. Így a Gárdonyi Géza Általános Iskola és a Lurkó Napközi Otthonos Óvoda immár a Fodor iskola tagintézményeiként működtek tovább. A kényszerítő erőkről az intézmény főigazgatója így beszélt: „…mert annyira

13 E tekintély talaján 2010-ben előbb a térségi integrált intézmény főigazgatójának nevezték ki, majd megválasztották Lengyeltóti polgármesterének.

14 A 2009/2010-es tanévben 186 gyerek járt az Alapfokú Művészetoktatási Intézményegységbe, 126 Lengyeltótiból, 29 Somogyvárról, 15 Szőlősgyörökről, hat Somogyvámosról, négy Buzsákról és egy szem Öreglakról. A Társulási Tanács jegyzőkönyvéből kiderül, hogy 2007-ben Somogyvárnak (31 gyerek) és Öreglaknak (két gyerek) nem akaródzott fizetni, mondván: etikátlan, és igazságtalan a többi diákkal szemben, ha másokat támogatnak. Végül, valamikor fizettek persze, de mindig *„prüszkölnek"*.

15 2004. évi CVII. törvény; lásd még a kötet Függelékét.

fogyott a gyereklétszám… Györök tudta, hogy a mi létszámainkkal, hogy az A-ban, a B-ben van ötvenkét gyerek, neki nyolc gyerek, az hatvan gyerek. A normatíváknál három csoportra osztjuk, egy tanulócsoport létszáma húsz, akkor meg lehet kapni [a kiegészítő normatívát]".

Az újonnan megalakult többcélú kistérségi társulás kötelező feladatai között szerepelt a pedagógiai szakszolgálatok közül legalább kettő felvállalása. Kézenfekvőnek tűnt az a társulási döntés, hogy ezt is integrálják a meglévő struktúrába, így vált az egységes pedagógiai szakszolgálat is a Fodor iskola intézményegységévé. Az új intézményi és fenntartói szerkezetet 2005. június 22-én szentesítették.[16]

A Marcali kistérséghez tartozó Nikla s a vele közös körjegyzőségben és intézményfenntartó társulásban lévő Csömend 2007-ben csatlakozott az intézményfenntartó társuláshoz, s ezzel újabb tagintézményként a Berzsenyi Dániel Általános Iskola és Napközi Otthonos Óvoda került a Fodor iskola igazgatása alá.

A MŰKÖDÉS REJTELMEI

A hét önkormányzat által fenntartott közös igazgatású többcélú intézmény óvodai intézményegységéhez négy óvoda (köztük a táskai telephelyként), iskolai intézményegységéhez három általános iskola: a gesztor és két tagiskola tartozott, az alapfokú művészeti oktatás és a pedagógiai szakszolgálat is egy-egy intézményegységet alkotott. A főigazgató, az intézményegységek, valamint a tagintézmények vezetői a rendszeres vezetői értekezleteken egyeztettek a teendőkről.

> „Az biztos, hogy ez nagy fegyelmet igényel – tőlem is. Mindig itt jövünk össze keddenként, reggel kilencre jönnek a kollégák…, fel kell készülni, a leosztott feladatokról számot kell adni, mert egy hét múlva megint számon kérjük, hogy mi az, amit csinálunk, és mindenki ugyanazt csinálja. Fegyelmező erő, jól működik" *(főigazgató).*

A „mindenki ugyanazt csinálja" azt jelenti, hogy a közös intézményben az egyes óvodák, iskolák szervezetileg önállóak, de egyazon nevelési és pedagógiai program alapján dolgoznak, ami a gesztor lengyeltóti programján alapul, de senki nem várta el, hogy a tagintézmények feladják önállóságukat, saját arculatukat. Persze a közoktatási intézmények integrációja nem volt egyszerű folyamat, akadtak megoldandó problémák bőven, amelyek között, a főigazgató szerint, nem feltétlenül a pénzügyiek a legfontosabbak.

16 A Fodor András Óvoda, Általános Iskola, Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, Egységes Pedagógiai Szakszolgálat és Pedagógiai-szakmai Szolgáltató Intézmény Lengyeltóti nevet kapott intézmény ekkor négy óvodai tagintézményt (Lengyeltóti, Hács, Nikla, Szőlősgyörök), három általános iskolai egységet (Lengyeltóti, Nikla, Szőlősgyörök), valamint a Lengyeltótiban működő Alapfokú Művészetoktatási Intézményt és az Egységes Pedagógiai Szak- és Szakmai Szolgálatot foglalta magába.

„Az első az a pszichés. Ilyen kis Trianon, ezt úgy kell felfogni, mintha most akkor itt a világ vége című történet. Az ott volt, hogy az önállóság elvesztése, az nem egy könnyű dolog, és nekem sokszor a gyóntató pap szerepét kellett vállalnom, aki meghallgat mindent. (…) Azt is tudni kell, hogy az összevont, integrált intézmények nem feltétlenül olcsóbbak. A minőséget meg kell fizetni. Nem attól lesz ez jobb, meg hatékonyabb, hogy most összeborultunk, (…) hanem pontosan attól, hogy egy pedagógiai program szerint dolgozunk, egy menetrenddel dolgozunk, meg tudjuk egymással beszélni. (…) Ez egy rendezettebb minta és bürokratikusabb is nyilvánvalóan. Ez azért egy bürokratikusabb szervezet" *(főigazgató).*

Ebben a szervezetben mindenkinek érdeke, és az érintettek közötti bizalom egyik alapja volt, hogy a pénzek mozgása áttekinthető legyen. A nagy intézmény költségvetésének összeállítása úgy történt, hogy a főigazgató, a gazdasági vezető a tagintézmény-vezetőkkel, jegyzőkkel közösen kidolgozta az adott intézmény költségvetését, amelyről a képviselő-testületek helyi rendeletben döntöttek. Ezután kerültek a már elfogadott költségvetések a fenntartó önkormányzatok társulási tanácsa elé, ahol „egy az egyben" szavaztak, mindenki egy szavazattal rendelkezett.[17] S a legvégén a tanács által jóváhagyott nagy intézményi költségvetés bekerült a gesztor önkormányzat, Lengyeltóti költségvetésébe, erről a város képviselő-testülete döntött.

Minden feladatnak, minden intézménynek saját külön alszámlája volt, arra érkezett a normatív támogatás, a fenntartók kiegészítése, s az intézmény gazdasági irodája arra is ügyelt, hogy a költségek is az alszámlákra terhelődjenek, s az év végén jelentkező megtakarítások is visszakerüljenek az egyes intézményekhez, sorsukról azután a helyi képviselő-testületek döntöttek.

Ami a fenntartók kiegészítéseit illeti, kettős elv érvényesült. A központi normatíván felül megmaradó hiányt minden önkormányzat a saját intézményébe járó gyermekek után pótolta. A 2009-es kimutatás szerint fajlagosan a legkisebb kiegészítést a lengyeltóti Fodor iskolába járó gyermekek után kellett fizetni, 77 172 forint/fő értékben, a két kis létszámú iskola jóval többe került, Szőlősgyöröknek 200 780, Niklának 232 824 forintot kellett minden egyes tanuló után a normatív támogatás mellé tennie.

Ugyanakkor a működés első éveinek tapasztalatai alapján kidolgozták a feladatarányos támogatás rendszerét is. Elkülönítve kezelték a menedzsment: a főigazgató, az óvodai és iskolai intézményegységekért felelős főigazgató-helyettesek, a gazdasági vezető, az élelmezésvezető költségeit, és a személyi költségeket annak arányában osztották meg az egyes települések között, hogy azokon hány feladatot láttak el. „…mondjuk a hácsi kicsi óvodánk, ahol van egy csoport, és ragaszkodik ahhoz, hogy ott még külön főzőkonyha is legyen, az nyilván többletköltséget jelent…, akkor nem a tizennyolc gyerekre eső részt fizeti, hanem a feladatra esőt…, most lesz tizenkilenc egységünk, akkor 2/19-ed részben járul majd hozzá" *(főigazgató).*

17 Legalábbis minden érintett így beszélt a tényleges döntési mechanizmusról. A hivatalos dokumentumokban, ebben az intézményfenntartó társulásban is, gyerekarányosan megosztott szavazati arányokról olvashatunk.

Ebben a rendszerben a költségek megosztása is nyomon követhető volt és szigorúan intézményi szinten jelent meg: „a niklai továbbképzés a niklaira megy, a niklai útiköltség a niklaiakra, a niklai szén a niklaiakra, a szőlősgyöröki a szőlősgyörökire" *(főigazgató).*

A közös intézményrendszer kialakításának egyik fontos hozadéka, hogy az utazó pedagógusokkal lehetővé vált a szakos ellátás biztosítása az iskolákban. Ennek feltétele volt, hogy a tagintézmények csatlakozásakor át kellett tekinteni: a szakos ellátás területén hol mutatkoznak hiányok és többletek, s akadt példa arra is, hogy elküldtek kollégát, vagy prémiumévvel oldották meg továbbfoglalkoztatását. Az utazó tanárokat több helyen foglalkoztatták, s ennek megfelelően a bérük és az utazás költségei az egyes intézményeknél jelentek meg: ha a pedagógusnak 22 órája volt, akkor pl. 5/22-ed részben Szőlősgyörököt, 4/22-ed részben Niklát terhelte, a maradék pedig Lengyeltótit, s az üzemanyagot is az az intézmény állta, ahová a tanárnak ki kellett utaznia.

A kialakított rendszer áttekinthető, ellenőrizhető volt és biztonságot nyújtott. Feltétele volt azonban, hogy minden fenntartó önkormányzat időben fizesse a ráeső hozzájárulásokat. Ezt csak Nikla nem tudta teljesíteni, s bármennyire berzenkedett a lengyeltóti polgármester, a közös intézmény a niklainak is védelmet nyújtott.

> „Itt, ha valakinél, mondjuk, Nikla nem fizet, akkor nem adok…, és a polgármesterünk nagyon nehezen fogadta el, sőt, közölte, hogy fegyelmit kapok, ha kifizetem a niklai villanyszámlát [amit Nikla önkormányzatának kellett volna]. Mondtam neki, hogy tízezer forint a nyári szünetben, de ha nem fizetem ki, kikapcsolják, és majd egymillióért fogják visszakapcsolni. 'De ez nem a mi dolgunk, oldja meg Nikla.' Az meg tudta, hogy úgyis megoldjuk mi" *(főigazgató).*

A TAGISKOLÁK NÉHÁNY JELLEMZŐJE

A kistérségi szintű összevonást megelőző években, mind a gesztor iskolában, mind a tagintézményekben csökkent a tanulók létszáma, míg azonban a térség legnagyobb iskolájában a két párhuzamos osztály indítását a közeli jövőben sem fenyegeti veszély, addig a kisiskolák, különösen Nikla fennmaradását veszélyezteti a létszám apadása (lásd *10. táblázat*). (Ezt az aggályt a közoktatási intézkedési terv is megfogalmazta.) A szőlősgyöröki Gárdonyi Géza Általános Iskola – az intézményfenntartó társulásnak, s 2010-től a nagy térségi intézménynek köszönhetően – várhatóan fennmaradhat, Nikla és Csömend – mivel nem teljesítették fizetési kötelezettségüket – 2010-ben kénytelenek voltak kilépni az intézményfenntartó társulásból, s önállóan kell működtetniük az iskolát s az óvodát; a vizsgálat évében nem volt nehéz prognosztizálnunk az intézmény megszűnését (azzal, hogy az óvoda talán megmaradhat).

A szőlősgyöröki tagintézmény vezetője 2008-ban érkezett a gesztor iskolából. Akkor 83 gyerek járt az iskolába, az igazgató stagnálásról beszélt és némi fluktuációról: „évente körülbelül négy gyerek mozog plusz-mínusz". A 120 férőhelyes általános iskolából hiányzik

az a kb. huszonöt-harminc gyerek, akiket szüleik Balatonboglárra írattak. Az elvándorlás oka elsősorban az, hogy a szülőnek, ha a mindössze kilenc kilométerre fekvő városban talál munkát, egyszerűbb, hogy a gyereket is magával viszi. Szőlősgyörökön az alsós évfolyamon összevontan zajlik az oktatás, s ezen a jövő sem változtat; a 2010/2011-es tanévre tizenegy gyermeket írattak be első osztályba. A Gárdonyi Géza tagiskolának alig van bejáró gyereke, csak a közeli Szőlőskislakról néhány.

Niklán ezzel szemben a gyereklétszám csökkenése egy végletesen szegregált intézmény kialakulását megelőző/kísérő elvándorlásnak köszönhető. Az iskolába csömendi gyerekek már hosszú évek óta nem járnak, a szülők Marcali felé orientálódnak, akárcsak azok a roma és nem roma niklai családok, amelyek nem szeretnék, ha gyerekeik a szegénységből szociális és kulturális hátrányokkal érkező, tanulási, magatartási zavarok sorával küszködő tanulókkal kerülnének egy osztályba. A helyiek azt mondják, ha minden eljáró gyerek Niklán tanulna, a létszám a jelenlegi duplája lehetne.

Niklán egy-egy osztályba legfeljebb egy-egy olyan gyerek jár, akinek családi háttere nem indokolja a 2H-s vagy 3H-s besorolást. Itt az osztályok felében mindenki halmozottan hátrányos helyzetű, akik szülei nem csupán a megfelelő anyagi hátteret nem tudják számukra biztosítani, de legfeljebb az általános iskolát fejezték be, a másik felében pedig a „csak" hátrányos helyzetű gyerekek üldögélnek egymás mellett.

Szőlősgyörökön is magas az anyagi szempontból hátrányokat szenvedő tanulók aránya, ám itt úgy tűnik, a szülők már magasabban kvalifikáltak. Viszont, akárcsak Lengyeltótiban, mintha a belépő új osztályokkal emelkedne a 2H-s, s a térségközpontban a 3H-s gyerekek aránya is.

Lengyeltótiban gyakorlatilag a gyermekek harmada halmozottan hátrányos helyzetű, s a főigazgató szerint körülbelül ilyen arányúnak mondható a roma gyerekek aránya is. Innen kevesen járnak el máshová,[18] a tanulók harmada azonban bejáró, mindenekelőtt a fenntartói társulás területéről, úgy harmincan jöhetnek csak a beiskolázási körzeten kívülről, Öreglakról, Somogyvárról, Fonyódról és Balatonboglárról (lásd *11. táblázat*).

A GESZTOR INTÉZMÉNY

A Fodor András Általános Iskola tantestülete 34 fős, a szakos ellátottság teljesnek mondható (a kutatás idején ide is jártak át tanítani más iskolából utazó pedagógusok). „Nagyon-nagyon jó tantestület van, és nagyon büszke is vagyok rájuk" – mondja a főigazgató. Többek között

18 A város polgármestere szerint a roma gyermekek növekvő aránya arra késztet nem egy szülőt, hogy Balatonboglárra vagy máshová írassa a gyermekét. Ezt a főigazgató nem erősítette meg, arról viszont beszélt, hogy szülőket azzal szokott győzködni: ha elviszik máshová a gyerekeiket, akkor nem tanulnak meg együtt élni a roma gyermekekkel, s ez később visszaüt, megágyaz a konfliktusoknak, tehát mindenkinek kárára van.

azért, mert a pedagógusok elkötelezettek a hátrányos helyzetű és mindenekelőtt az SNI-tanulók integrációja mellett. Ennek érdekében a tantestület 40%-a szakvizsgázott, gyógypedagógusok, fejlesztő pedagógusok sokan vannak ebben az iskolában, így e tekintetben nem is számítanak a szakszolgálat szolgáltatásaira. Az SNI-integráció az iskola számára az egyik eredményeket, szakmai elismerést hozó terület. Természetesen az egyénre szabott tehetséggondozás, az angol és német nyelvű oktatás, a versenyekre való felkészítés mellett; a differenciálás tehát mindkét irányban jellemző. Pályázati aktivitásának köszönhetően az iskola az átlagosnál jobb felszereltséggel büszkélkedhet, azt pedig végképp kevés általános iskola és háromezres település mondhatja el magáról, hogy nem csak sportcsarnokot, hanem uszodát is fenntart, amelyben az általános iskola befejezéséig minden térségben élő gyerek számára órarend szerint, szervezetten és ingyen biztosít úszásoktatást.

A főigazgató szerint 52 olyan SNI- és BTM-es tanulójuk volt a 2009/2010-es tanévben, akiket integráltan oktattak. A Csalogány iskola megszűnésekor 36 gyereket vettek át a megyétől, 28 enyhe és 8 középsúlyos értelmi fogyatékost, utóbbiak huszonkét éves korukig járhatnak az általános iskolába, s csak összevont szegregált osztályokban oktathatók. A főigazgató meggyőződése szerint az iskola csak gazdagodott azzal, hogy ezek a fiatalok idekerültek: „…amikor mi megkaptuk a középsúlyosokat, az egy nagyon jó dolog volt, mert a többi gyerekre nagyon nagy hatással volt. Van néma gyerekünk, aki abszolút nem tud beszélni, van más fogyatékossága is…, de úgy vigyáznak rá a többiek, meg egy olyan aranyos gyerek, ő is tizenhat éves már…"

Az enyhe értelmi fogyatékos gyerekek integrációja sikeres, mert elkötelezett és „felkészült a csapat, meg merjük bevallani azt, hogy kivisszük a gyereket". Vagyis nem a kéttanáros osztálytermi munka hívei, hanem úgy dolgoznak, hogy a lemaradó gyerekeket a gyógypedagógus, fejlesztő pedagógus kiviszi az óráról és külön foglalkozik velük annak érdekében, hogy a felzárkóztassa őket: „…ha kell, Pistikével és Zsófikával két héten keresztül a magyar órákon külön tanulják a hangokat és a betűket." És mivel nem kell nyelvet tanulniuk, a nyelvórákról is kihozzák őket, s gyakorolják, tanulják, amit kell. S ezen felül ott vannak a rehabilitációs foglalkozások. „Heti plusz hét óra van arra, hogy ezeket a gyerekeket szintre hozzuk. És ezt mi nagyon jól csináljuk, azt mondják." Azt azonban hangsúlyozta a főigazgató, hogy csak azt a gyereket lehet integrálni, legyen szó SNI- vagy roma gyerekről, akinek a hátterében ott áll a támogató család.[19]

A főigazgató nem tulajdonított túlzott jelentőséget a kompetenciamérésnek. „A kompetenciaeredmények olyanok, amilyenek. Mi arra koncentrálunk, hogy a gyerekek bennmaradjanak a középiskolában, azokat nem érdekli a kompetencia. A mi gyerekeink mindenütt,

19 Nem mindenkitől hallottunk lelkes véleményeket az integrációról, főként a fenntartók körében fogalmazódott meg ezzel kapcsolatos kritika. Ki általában a magyar oktatáspolitika ama sajátosságát ostorozta, hogy ma tehetséggondozás helyett „hülyegondozás" folyik, ki konkrétan beszélt arról, hogy a lengyeltóti szülők egyáltalán nem voltak lelkesek, amikor az osztályokban megjelentek a Csalogány iskolai gyerekek. A kritikusok meggyőződése, hogy az integráltan oktatott gyerekek rontják a többiek teljesítményét, tehát amolyan fordított integrációról van szó, illetve, hogy az integráció csupán a pénzről, az SNI-gyerekek után kapott többlettámogatásról szól.

Pécsen, Kaposváron, Fonyódon vagy Pesten is tartják az eredményeiket, a »gyengék« a szakiskolában mindig jobbak, mint itt voltak. A gyerekek felének a családi háttere olyan, hogy nincs, harmaduk 3H-s, a szülők számára a tanulás nem érték. És mi nem »gyakorolunk be« a mérésre, nem is segítünk megoldani a gyerekeknek a feladatot…"

AZ EGYSÉGES PEDAGÓGIAI SZAKSZOLGÁLAT

A 2005 februárjában létrehozott pedagógiai szakszolgálat felépítésekor a kistérségi társulás a térségben dolgozó szakemberekre épített. 2010-ben a szakszolgálatnál hat főállású kolléga dolgozott (három logopédus, egy-egy gyógypedagógus-logopédus, pszichológus, gyógypedagógus), de mivel ez a létszám is kevés volt a vállalt feladatok ellátására, óraadókat is foglalkoztattak (gyógytestnevelő, mozgásfejlesztő terapeuta, gyógypedagógusok). Három gyógypedagógus megosztva dolgozott a Fodor iskolában és a szakszolgálatnál. A szakszolgálat irodája, szobái a felújított lengyeltóti Kincsem Óvodában helyezkednek el, a szükséges berendezéseket, eszközöket részint az egyszeri belügyminisztériumi támogatásból, részint folyamatos pályázatokból szerezték be és bővítik. A központban is sor kerül nagyobb vizsgálatokra és bizonyos foglalkozásokra, a szakszolgálat lényege azonban, hogy utazó pedagógusok – pályázaton nyert, illetve saját személyautóval – látják el a gyerekeket.[20]

> „Minket azért hoztak létre, hogy kiszolgáljuk a kistérséget, szolgáltató intézmény vagyunk, ez nekünk természetes. A lényeg az, hogy a gyerek helyben kapja meg a szolgáltatást, a napirendjébe illesztve" *(a szakszolgálat vezetője).*

A pedagógiai szakszolgálat munkatársai két kiemelt szolgáltatásuknak a logopédiát és a nevelési tanácsadást tekintik: a 2009/2010-es tanévben 193, illetve 169 gyermek számára biztosították. Azt tapasztalják, hogy a korábbi évekkel szemben a szülők is egyre inkább igénylik a nevelési tanácsadást, amely a középső óvodás csoportban a diagnosztikával kezdődik – ezt a szülő elutasíthatja, de erre a gyakorlatban már alig kerül sor –, s ha a gyermek valamilyen problémával küszködik, akkor fejlesztő, terápiás foglalkozásokat nyújtanak számára. A nevelési tanácsadás összetett feladat, éppen ezért szeretik a kollégák. A két alapfeladat mellett biztosítják a továbbtanulási és pályaválasztási tanácsadást – utóbbit a 2009/2010-es tanévben kiemelkedően sok, 193 tanuló vette igénybe –, a korai fejlesztést ötéves korig (a vizsgálat évében nem volt ellátott gyermek), és a fejlesztő felkészítést (ezt 2010-ben két súlyos állapotú gyermeknek nyújtották, akik nem tudnak iskolába járni). Míg az említett szolgáltatásokat az igények és a szükségletek szerint a kistérség minden

20 Nikla nem a lengyeltóti, hanem továbbra is a marcali szakszolgálattól vette igénybe a szolgáltatásokat.

intézményében el tudták látni, a gyógytestnevelés – amire ugyancsak igen nagy szükség lenne – csak a lengyeltóti és a szőlősgyöröki iskolások számára volt kutatásunk idején elérhető. A nagy térségi integrált intézmény létrehozásától azt várták, hogy számíthatnak majd a buzsáki gyógytestnevelő kolléga munkájára is, s ezzel bővül az ellátottak köre. Az iskolák igénylik az SNI-gyerekek rehabilitációs foglalkoztatását, amelyet csak gyógypedagógus végezhet, és mivel – a lengyeltóti iskola kivételével – nincs kellő számú szakember az intézményekben, így ezt a feladatot is a szakszolgálat látja el.

Az egységes pedagógiai szakszolgálat munkatársainak általános tapasztalata, hogy csökkenő gyermekszám mellett egyre több a valamilyen problémával küszködő gyerek, s ezt a családi háttérnek, a munkanélküliségnek, szegénységnek, s az ebből fakadó értékrendbeli problémáknak, érdektelenségnek, motiválatlanságnak tulajdonítják. Az is jellemző, hogy egy-egy gyermek több problémával és súlyos zavarokkal küzd. Korábban ritkaságszámba ment az olyan nagycsoportos gyerek, aki mondjuk négy hangot nem tudott rendesen képezni, ma nagyon sokan vannak, akik nem csak a hangképzéssel, de a szövegértéssel is hadilábon állnak, szókincsük pedig rendkívül szegény. A 2009/2010-es tanévben a szakértői bizottság már beszédfogyatékosságot állapított meg több gyermeknél.

A munkatársak által ellátott intézmények között a problémák, a különböző hátrányokkal, nehézségekkel küszködő gyerekek a somogyvári és somogyvámosi óvodában, iskolában sűrűsödnek. Nem csak a roma gyerekeket érintő gondokról van szó, bár köztük nagyon sokan szorulnak valamilyen fejlesztésre, rehabilitációra. Úgy látják, hogy ezek a gyermekek nagyobb valószínűséggel kerülnek a beilleszkedési, tanulási, magatartási zavarral küszködők (BTM-esek), vagyis az olyan jellegű tanulási problémákkal jellemezhetők kategóriájába, akiknél nem az átlagosnál alacsonyabb intelligenciahányados a teljesítményproblémák oka. A finanszírozás azonban éppen számukra akadályozza a megfelelő szintű szolgáltatások biztosítását. Ők ugyanis csak nevelési tanácsadási ellátásra jogosultak, amelyre kevés a kiegészítő normatíva,[21] ami akkor jár, ha ezek a gyerekek adott évben hatszor vesznek részt pedagógiai terápián. Ennél azonban jóval többet igényelnének és meg is kapják a szakszolgálat munkatársaitól, heti egy vagy két fejlesztő foglalkozás keretében.

> Az SNI-gyerekek tartósan magas száma, a probléma térségi jelenléte is indokolta, hogy a szakszolgálat munkatársai maguk dolgozzanak ki egy akkreditált tanfolyamot „A sajátos nevelési igényű gyerekek inkluzív együttnevelése a kompetenciaalapú nevelés tükrében" címmel, s a térség pedagógusai számára a 2010/2011-es tanévben megszervezték a képzést is. Részesei továbbá egy, a paksi pedagógiai szakszolgálat vezetésével működő konzorciumnak, amely a „Dél-dunántúli Aranykapu" programmal elnyerte a TÁMOP támogatását, és középpontjában ugyancsak az SNI-gyerekek együttnevelésének elősegítése áll.

21 Csak a kistérségi kiegészítő normatívát kapják, ami 2007-ig 19 500 Ft volt, aztán lecsökkentették 11 000 forintra, a vizsgálat évében is ennyi volt. „Ontotta a szakértői bizottság a BTM-es gyerekeket, de pénzt nem adott hozzá az állam."

A szakszolgálat költségvetése a normatívákból,[22] valamint az önkormányzatok hozzájárulásából áll, amit az egy-egy intézményben/településen ellátott órák alapján számolnak ki s vetítenek a gyerekekre. A fenntartói kiegészítés összege a 2009/2010-es tanévben 101 059 forint volt gyermekenként. Az említett problémától eltekintve a szakszolgálat vezetője szerint ez a finanszírozási rendszer fedezi a költségeiket.

A pedagógiai szakszolgálat integrált intézményegységként, szakmai tekintetben teljesen önállóan, gazdaságilag részben önállóan működött a kistérségi intézményi integráció előtt. Az integrációt az itteni munkatársak természetesnek tartják, szakmai és anyagi vonatkozásban egyaránt csak az előnyeit ismerik, a gazdasági vezető nagyon figyel a költségvetésre, de – mint az egyik munkatárs fogalmaz – „ha túllépnénk is, biztos, hogy csurrannacseppenne" valami a Fodor Iskolától, amelynek tanáraival megosztva használják az utazó pedagógusok számára pályázott autót.

A szakszolgálat vezetője úgy ítélte meg, hogy a nagy, térségi szintű integráció lényegi változást nem jelent az életükben, a működési forma és mód marad, mint eddig, az újdonság, hogy a fenntartói kör kibővül az egész kistérségre, ahol pedig eddig is szolgáltattak. A szakszolgálat vezetője ugyanakkor megérti a nagy integrációval kapcsolatos aggodalmakat.

> „Mi itt könnyebben ülünk, szerintem az óvodák, iskolák nehezebb helyzetben vannak. A nagyok azért, mert magukra szedik a kicsik terhét, a kicsik azért, mert beintegrálódnak. Meg hát félnek, mert új, mert mindentől félünk, ami új meg más. (…) Ő [az intézményvezető vagy a polgármester] attól fél, hogy mi lesz vele. Bízzunk benne, hogy nem veszíti el az önállóságát teljesen, az autonómiája megmarad, meg az egyedisége is az intézményeknek, mert, hogy ha Szőlősgyörököt is megnézzük, ugyanúgy viszi a hagyományait, az értékeit, mindent ugyanúgy visz tovább, mint előtte öt évvel, tíz évvel. Sőt, mi attól többek lettünk, hogy ők idejöttek."

A SZŐLŐSGYÖRÖKI KISISKOLA

A szőlősgyöröki iskola sajátos értékei között a Gárdonyi-hagyomány, a sikereket hozó sportoktatás, az egészséges életmódra nevelés mellett a kisiskolákra jellemző családias légkört tartotta említésre méltónak az igazgató. Az alacsony létszám előny is lehet, hiszen a közös pedagógiai programban vállalt tehetséggondozást és a felzárkóztatást kis csoportokban, személyre szabott foglalkozás keretében valósíthatják meg – meggyőződése szerint csakis így érhetők el eredmények. Ugyanakkor a túl alacsony létszám veszélyes

22 Logopédia, nevelési tanácsadás, korai fejlesztés, fejlesztő felkészítés 11 000 Ft/fő (2007 és 2010 között), pályaválasztás, gyógytestnevelés 2000 Ft/fő volt (2006–2010 között).

lehet, ezért az iskola meg akarja tartani a gyerekeket és szeretné visszacsábítani az elvándoroltakat is. Ezt szolgálja, hogy a tehetséges diákokat versenyekre készítik fel, szakköröket indítanak.

> „Olyan szülő is van, aki már átvinné a gyerekét Boglárra, de ezek miatt mégsem veszi ki az iskolából", ám folyamatos a „harc a gyerekekért… nem tudunk úgy dolgozni, hogy ne legyen ott a Damoklesz kardja a fejünk fölött (…), tehát ilyen folyamatos aggodalom van azért bennünk, hogy amit most tettünk, az előrevisz a gyereklétszám tekintetében, vagy inkább hátráltat".
>
> Az igazgató szavaiban megjelenő dilemmát kutatásunk idején egy olyan eset jelezte, hogy felmerült: két állami gondoskodásban nevelkedő gyermeket az iskolába lehetne hozni, de egy szülő ezt megneszelve azzal fenyegetőzött, hogy elviszi a gyerekét az iskolából.

A Gárdonyiban a 2009/2010-es tanévben 13 sajátos nevelési igényű gyereket neveltek, oktattak integráltan, emellett 14 BTM-es diákjuk is volt. Az igazgató szerint nagyon kevés roma tanuló jár az iskolába, s ők is rendezett körülmények között élnek, nem esnek a halmozottan hátrányos helyzetű kategóriába. A tanulási, magatartási zavarokat, részképesség-hiányokat ebben az iskolában egyáltalán nem etnikus problémaként azonosítják.

2010-ben az általános iskola nyolc pedagógus státusszal rendelkezett, de kb. öt-hat utazó tanár járt ide tanítani, az igazgatónak is volt a Fodorban két órája és egy szakköre. A Gárdonyi vezetője az utazó tanári rendszert, s ennek köszönhetően a megfelelő szakos ellátottságot az intézményi integráció, a tagintézménnyé válás szakmai céljának és eredményének tekintette.

Az oktatási integráció további előnye, hogy „amikor csatlakoztunk, mi egy nagyon szerényen felszerelt iskola voltunk", de a közösen beadott pályázatoknak köszönhetően folyamatosan javultak az oktatás-nevelés fizikai feltételei, bővült az eszközállomány. Az igazgató a közös intézménnyel járó további pozitívumként említette a művészeti oktatást – a zenetanárok helybe jönnek, a képzőművészeti tanszakra járó gyerekek bejárnak az önkormányzat kisbuszával –, a pedagógiai szakszolgálat helybe jövő szakembereit, és nagyra értékelte, hogy az összes tanuló úszásoktatásra jár a városba. Arról, hogy az integráció vajon csökkenti-e az intézményfenntartás költségeit, nem tudott biztosat mondani; úgy vélte, ez a szerkezet valamelyest olcsóbb, mint ha önálló intézményként működnének.

A tagintézmény-vezető igazgató és a polgármester egyaránt a befejezett integráció, a tagintézménnyé válás után került az iskola, a falu élére. A polgármester szerint ez a lépés az általános iskola megtartása, helyben tartása miatt volt elkerülhetetlen. A csökkenő gyereklétszám mellett és a társulást, integrációt támogató finanszírozás kényszerei között a falu önmagában nem tudná fenntartani az iskoláját. Az óvoda és általános iskola költségvetése az elmúlt években kb. 63 millió forint, az állam által fizetett támogatás 43 millióra tehető, a hiányt Szőlősgyörök önkormányzata pótolja ki. A társulás keretében is

sokat kell fizetni, de annál számottevően kevesebbet, mint ha egyedüli fenntartók lennének. S még a társuláson belül is lehet alkudozni, tárgyalni, hiszen 2006-ban például többet kellett kipótolniuk, mint 2010-ben. A polgármester az integrált intézmény működését illetően az elszámolások rendjével és idejével, illetve átláthatóságával kapcsolatos kritikai észrevételt is megfogalmazott, óva intett azonban attól, hogy szavait a gesztor önkormányzattal és hivatalával szembeni bizalmatlanságként értelmezzük, s hangsúlyozta a folyamat konszenzusos jellegét:

> „Gyakorlatilag az a baj… biztos számokat ők sem tudnak mondani. Van egy baromi nagy statisztikai adatbázis, amit őnekik [a hivatalban] be kell nyújtani. Az adatbázis után kapják ők majd a normatívát, utólagos elszámolás, utólagos normatíva. Ezeket nem látjuk át." Véleménye szerint Lengyeltóti a „gesztorságot jó irányban gyakorolja", soha nem szólnak bele a helyi döntésekbe például a felújításokról, és a társulási tanács tagjai azonos súlyú szavazattal rendelkeznek, „azért ez a történet úgy van meghatározva, hogy itt nem bánt senki senkit, és akinek valamilyen kérése van, az szerintem megoldásra talál. Tehát azért itt nem lett még egyetlenegy sem leszavazva".

A polgármester az utazó pedagógusok, illetve az iskolák közötti helyettesítések rendszerét illetően is tett kritikai észrevételt. A gyerekektől hallottak alapján úgy véli, hogy nem mindig érkeznek felkészülten a pedagógusok, nem mindig tudják pontosan, hol tartanak, milyen tananyag következik stb., mintha nem lenne zökkenőmentes a tanárok közötti kommunikáció. Az iskola igazgatója is beszélt olyan problémákról, amelyek adott esetben nehezítik az utazó tanári rendszer működtetését: volt már olyan téli időjárás, hogy lehetetlen volt a két település közötti közlekedés, illetve, amikor a központi iskola pedagógusai legutóbb a TÁMOP-os pályázat keretében kötelező képzésen vettek részt, nem tudták megoldani a kijáró kémia szakos tanár helyettesítését.

Mérlegre téve azonban a mikrokörzeti intézmény működésének tapasztalatait, összességében mind az igazgató, mind a polgármester több előnyét látja, mint hátrányát.

> „Én nem szeretem a hátrányokat nézni. Vannak hátrányok, de oldjuk meg, hogy ne legyen. De viszont óriási előnyök vannak ebből a dologból. (…) Tehát jelenleg a pénzügyi hozzájárulásunk lényegesen kevesebb, mert az állami finanszírozás ezt adja. A gyerekeinknek nyitottabbak ezek a lehetőségek, mind a művészet, mind a sport terén. Sokkal nyitottabbak. Akkor miről beszélünk? A pedagógusok olyanok, hogy tényleg a szakosított pedagógusrendszer megvan. Mert ugye itt az is probléma volt, hogy azokban a kis iskolákban kémiát tanított az orosztanár. (…) És én mindig a gyerekeket nézem, tehát hogy őnekik ebből milyen előnyük származik. Mert az, hogy pénzügyileg, arról lehet vitatkozni… De sajnos üzlet az egész" *(polgármester).*

NIKLA: EGY GETTÓISKOLA KÁLVÁRIÁJA

A Berzsenyi Dániel Általános Iskola és Napközi Otthonos Óvoda mindössze három évig volt a Fodor iskola tagintézménye. A mindössze erre az időtartamra szóló társulási megállapodást az önkormányzatok egyöntetű döntése alapján nem kívánták megújítani, s ezt Nikla kénytelen volt elfogadni. Az indok egyszerű volt: Nikla önkormányzata, éppen közoktatási intézményei miatt, olyan likviditási helyzetbe került, hogy nem tudta a normatíván felüli kiegészítést a megfelelő ütemben fizetni, elmaradásai, tartozásai halmozódtak fel, azzal együtt is, hogy a takarékos gazdálkodásnak köszönhetően minden évben maradtak tartalékok az intézményeknél. Az ebből következő bizonytalanságot a többi település nem akarta tovább felvállalni, s alapvetően ugyanezért nem akarta Buzsák sem átvenni tagintézményként a niklai iskolát, holott a három év alatt kétszer is felmerült ennek lehetősége.

A beszélgetések alapján úgy tűnik, hogy a niklai intézmény hányattatásai alapvetően egy, most már bizton állíthatóan rossz döntéssel kezdődtek. 2005-ben pályáztak és elnyertek egy közel 35 milliós, „E-tudás alapú iskola falun élő gyerekeink számára" című pályázatot a Regionális Operatív Program (ROP) forrásából, amelynek keretében felújították, akadálymentesítették az épületet és felszerelték korszerű IKT-eszközökkel. A folyamatosan fogyó létszámú iskolába akkor 100 körüli gyermek járt, akiknek 70%-a roma családból származott. A társulásokat ösztönző finanszírozási rendszer és az ötéves fenntartási kötelezettség arra késztette az iskolát fenntartó önkormányzatokat, Niklát és Csömendet – ahogy már említettük, utóbbiból a gyerekek nem jártak ide –, hogy partnerek után nézzen. Először a térségközpont, Marcali felé tapogatóztak, de az ígéretek ellenére a város végül elállt attól, hogy tagintézményként integrálja a Berzsenyit, Nikla így a hasonló létszámgondokkal küzdő Pusztakovácsival állt kényszertársulásba. A fenntartók úgy döntöttek, hogy Pusztakovácsira kerül az alsó, míg Niklára a felső tagozat, így az egymástól hét kilométerre fekvő települések között utaztatták a gyerekeket iskolabusszal, az igazgatónő szerint „nagyon szörnyű volt nekünk is, nem beszélve a gyerekekről, főleg a kicsik, az elsősök". Ám nem ezért bomlott fel a társulás egy év múltán, hanem a fenntartók közötti elszámolási problémák és viták miatt, Nikla kezdeményezésére.

A következő tanévben, hogy jogosultak maradjanak többletnormatívára, tagintézményként a somogyszentpáli óvoda került hozzájuk, ám ez a megoldás is csak egy évig működött és lényegében nem javított a község anyagi helyzetén. A polgármester szerint „szörnyű volt. Lassan minden pénzeszközünk rámént az iskolára, és akkor így a falutól kellett megvonni dolgokat, utak, járdák, semmi másra nem jutott". A település polgármester asszonya eközben is lázasan kereste azokat, akik tagintézményként felvállalnák az iskoláját, de erre sem Kéthely, sem Buzsák, sem Balatonkeresztúr nem mutatott hajlandóságot. Ezután kerültek a lengyeltóti gesztorságú társuláshoz. Lengyeltóti, kistérségi szemszögből az érintettek Nikla és Csömend csatlakozását úgy értelmezik, hogy „idejöttek, bekönyörögték magukat ebbe a kis integrációba, mondták, hogy muszáj nekik a ROP-os történet miatt", s hogy

kiderült: „kár volt befogadni őket". Nikla polgármestere úgy emlékezett 2010 tavaszán, hogy a lengyeltóti polgármester ajánlotta fel nekik a lehetőséget. Így vagy úgy, ez az integráció három évig biztosította az általános iskola működését nyolc évfolyamos intézményként (igaz, összevont osztályokkal). A polgármester asszony szerint „szakmai szempontból nagyon jó volt" az integráció, de megtakarítani nem tudtak vele, sokba került. „Azért akkor két alternatíva volt, [vagy társulunk] vagy bezárjuk az iskolát, és akkor minden képviselő felkészül arra, hogy főbe lövik, mert mi plántáltuk az emberekbe, hogy kell az iskola." A niklai iskola igazgató asszonya, aki 1994 óta dolgozik itt, s 2006 óta vezeti az intézményt, úgy ítélte meg, hogy a társulás, a tagintézményi lét előnyös volt számukra, nem csak a túlélést biztosította, hanem szakmai szempontból is hasznosnak bizonyult, s a közös pályázatoknak köszönhetően forrásokat is hozott. Az ő igazgatói megbízatását 2010-ben egy évvel meghosszabbították, hogy azután mi lesz, akkor nem lehetett tudni. Nikla újra próbálkozott Buzsákkal is, de hiába, a marcali Hétszínvirág Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézményhez tartozó Általános Iskola, profiljának megfelelően, csak az SNI-gyerekeket vette volna át. Közben ment az idő. A bodrogi baptista gyülekezet, amely a Bodrogi Oktatási Központ fenntartója, átvette volna az iskolát, ám erre a lépésre sem került sor, mert három nehézség is felmerült. A hatályos rendelkezések szerint május 15-ig kellett volna döntést hozni az önkormányzatnak a változásokról, ezt azonban az elhúzódó tárgyalások és a bizonytalansági tényezők miatt nem tudta megtenni. Az egyházközség szeptember elsejével vette volna át az intézményt, a nagyobb gondot azonban az jelentette, hogy az önkormányzat nem tudta volna megelőlegezni a nyolcfős tantestületnek járó végkielégítéseket. A hatályos szabályok szerint pedig mindenképpen kellett volna feladatellátási szerződést kötniük egy önkormányzati fenntartóval; ha csak egy szülő is úgy dönt, hogy nem akarja egyházi intézménybe járatni a gyermekét, gondoskodni kell arról, hogy a tanuló megfelelő iskolai szolgáltatáshoz jusson. Ekkor Mesztegnyőt keresték fel, ám az egyik napon elhangzott igen másnapra nemmé változott. S a kör itt bezárult.

Arra a kérdésre, hogy miért vállalkoztak adott feltételek között 2005-ben a beruházásra, amellyel elkötelezték magukat az ötéves fenntartás mellett, a niklai polgármester a Marcali kistérségben formálódó, a mikrotérségi intézményfenntartói szintek megerősítésén alapuló koncepcióra, illetve a kistérségi és megyei politikusok ígéreteire hivatkozva válaszolt.

> „Akkor úgy volt a ROP abban az időben, hogy a mikrotérségben itt lesz egy iskolaközpont, én nem is erőltettem annyira, hanem abban az időben NN [a térség országos politikusa] és MM [helyi politikus] [mondták], hogy itt kell az iskola. (…) Akkor kezdték szorgalmazni ezeket a mikrotérségeket, és jöttek a nagy-nagy ígéretek, hogy mi voltunk mikrotérség – Csömend, Nikla, Pusztakovácsi, Somogyfajsz, Táska –, hogy milyen jó lesz majd az önkormányzatoknak. Ez olyan volt, hogyha megkopasztják a csirkéket, összebújnak, hogy jobban melegedjenek (…) meg olyan szép ígéretek lesznek, hogy itt lesz egy oktatási központ, máshová meg rakunk egy egészségügyi központot. Ezek nem olyan gazdag községek, és úgy gondoltuk,

> hogy majd közösen könnyebben megy. Hát ez sajnos nem így működött. Akkor jöttek ezek a többcélú kistérségi társulások, amit kedves X [akkori, a megyéből származó miniszter] kitalált, megálmodott, és Marcalinak majd mi megmutatjuk, a mintatérség. És ez a mintatérség adta a ciánt a mi önkormányzatunknak szép lassan adagolva" *(polgármester).*[23]

A polgármester asszony megbánta a ROP-os beruházást, ahogy azt is, hogy 2006-ban, amikor erre lehetőség nyílott, nem csatlakoztak a Lengyeltóti kistérséghez, noha annak elnöke hívta volna őket. Azzal jobban jártak volna; a Marcali kistérség nem hátrányos helyzetű, ezért nem jutott többletforrásokhoz, másfelől a Pogányvölgyi Társulásban a fejlesztési forrásokat, szemben a marcaliban jellemző lakosságarányos elosztási elvvel, mindig a települések igényei alapján osztották fel.

Az intézmény megtartása érdekében kezdeményezett és kudarccal végződött társulási kezdeményezések mögött nem pusztán az egyes települések önkormányzatai közötti játszmák, elmulasztott vagy éppenséggel rossz döntések állnak. Lengyeltóti polgármestere szerint a likviditási válság elkerülése érdekében Niklának döntenie kellett volna például arról, hogy megszünteti a felső tagozatot, s az alsóval válik tagintézménnyé. Egyfelől a nagy épület fenntartása harmincegynéhány alsóssal reménytelen feladat lenne – így is hidegben folyik a tanítás telente, nyolc-tíz fokban. Másfelől hiába nyilatkozott elismerően a niklai pedagógusok heroikus munkájáról a Fodor iskola főigazgatója, a rossz hírű niklai roma gyerekek, akiknek fele SNI- és BTM-es tanuló, senkinek nem kellenek. Az iskolaigazgató úgy látta, hogy a Pusztakovácsival való kérészéletű kényszertársulás idején a tantestületek sem tudtak együttműködni: a pusztakovácsiakat inkább egyfajta „konzervatívabb" pedagógiai alapállás jellemezte, „mi másfajta szellemiséget képviseltünk – nem biztos, hogy a miénk jó. Lehet, hogy mi átestünk a ló túlsó oldalára, mert itt nálunk a szeretet volt, ami meghatározó. Hozzánk cigány gyerekek járnak. És itt fel kell mindent vállalni. Tehát azt, hogyha enni kell nekik adni, akkor enni adunk,[24] ha meg kell mosdatni, vagy ki kell fújni az orrát, akkor azt kell csinálni. (…) [Mi a gyerekeknek] az apjuk, az anyjuk, a testvérük vagyunk."

Hiába a szeretet, az SNI-integráció, az Integrált Pedagógiai Program, s hiába akad egy-két diák minden évfolyamon, aki érettségit adó intézményben vagy éppen az Arany János Program keretében tanul tovább, s hiába tudja a pedagógus, hogy a gyerekek között nem mindenki renitens,[25] az a néhány elég ahhoz, hogy aki teheti, menekül innen. A település

---

23 A Marcali kistérségről szóló 2008-as esettanulmányában Billus Daniela rámutatott arra, hogy valóban a mikrotérségi társulások létrehozása volt a cél, s az elképzelés az volt, hogy a niklai társulást a Kéthely Balatonszentgyörgy mikrotársulás integrálná. A létszámproblémák és az előrehaladott gettósodás miatt azonban Nikla már 2007/2008-ban is a létükben „veszélyeztetett" intézmények közé tartozott. A tanulmány arról is tudósít, hogy különféle sérelmek és az együttműködésre való képtelenség okán milyen látszat intézményi társulások jöttek létre a kistérségben *(Billus, 2008).*

24 A pedagógusok rendszeresen visznek magukkal ételt az iskolába, ha jön a gyerek és éhes, kap reggelit.

25 Már 2008-ban is arra panaszkodtak a pedagógusok, hogy a gyerekek nem becsülik meg azokat az eszközöket, amelyekkel a ROP keretében kistafírozták az iskolájukat *(Billus, 2008).* Az iskolában mindig van néhány agresszív gyermek, akik gyakran fordulnak társaik és a tárgyak ellen.

vezetése mindenáron meg akarta tartani az iskolát, de a szülőket a polgármesteri szép szó és kérlelés sem tudja megállítani.

> „Aki innen kapja a kenyerét, a saját dolgozóink, mind elvitte a gyerekét innen. Egy darabig küszködtem velük, de én azt nem tehetem meg, minden ember mögött egy család van, hogy azt mondom, hogy jó, hát akkor innen nem fizetünk, mert elvitte a gyerekét. Nem kapjuk a normatívát, elvitt a falutól több százezer forintot, és még én adok nekik munkát, és én fizetek. De ha belegondolok mint anya és nagymama – …úristen, hát ki hozná ide a gyerekét? Hát ki?!" (polgármester).
>
> Az igazgatónő szerint „az ilyen gyerekek, ha bekerülnének egy nagy iskolába, ott elvesznek".

A vizsgálat idején nem lehetett tudni, hogy mi lesz a niklai gyerekek sorsa. Úgy véltük, hogy ha egyházi fenntartásba kerül a kisiskola – s egy ilyen lépést 2010 őszén a kormányzati törekvések támogatni látszottak –, amíg végképp el nem lehetetlenülnek a létszámok (szeptemberben a tíz nyolcadikost hat elsős váltotta), helyben maradhat az intézmény. Ha ez a terv is kudarcba fullad, nehéz lesz találni feladatellátási megállapodásra hajló önkormányzatot, a szülők pedig vélhetően viszik a gyerekeket, ahová tudják, s ahol fogadják őket…

AZ OKTATÁSI INTÉZMÉNYEK KISTÉRSÉGI SZINTŰ INTEGRÁCIÓJA

Nikla nem kapcsolódhatott már a Pogányvölgyi Többcélú Kistérségi Társulás által fenntartott új intézményhez. Táska ellenben, a másik Marcali kistérséghez tartozó falu feladatellátási szerződést kötött a Pogányvölgyi Társulással, az általános iskolai szolgáltatást továbbra is Buzsákon veszi igénybe, Táska óvodája pedig telephelyként működik a 2010/2011-es tanévben is.

A Társulás elnöke a 2007-es költségvetési törvény, valamint a közoktatási törvény módosításának ismeretében[26] már 2006 végén felvetette egy ülésen: lehetséges, hogy a finanszírozás miatt az összes intézményt be kell vinni a kistérségi társulás alá. Elsősorban mégsem a törvényi, finanszírozási környezet megváltozása tette szükségessé az integrációt, hanem a Dél-dunántúli Operatív Program közoktatási intézmények fejlesztésére kidolgozott, a régiók között példa nélkül álló pályázati konstrukciója. 2007-ben zajlott az operatív program megalapozása, többek között a helyi fejlesztési igények összegyűjtésével az ún. kistérségi cselekvési tervekben. Már ekkor rögzítették, hogy Lengyeltóti, Öreglak és Somogyvár közoktatási intézményeinek felújítá-

26 A közoktatási törvény módosításával kapcsolatban lásd a 8. lábjegyzetet. A 2007. évi költségvetési törvény a tanévi rendszerű és az ún. teljesítménymutatóhoz kötött finanszírozásra való áttérés mellett az ÖNHIKI-s támogatás feltételeinek szigorításával, vagyis a létszámfeltételek megszigorításával is rendkívül nehéz helyzetbe hozta a kisiskolákat fenntartó településeket. (Az átlaglétszámok 75%-át kell teljesíteni ahhoz, hogy a támogatásra jogosult legyen a fenntartó önkormányzat.) A Lengyeltóti kistérségben a központon kívül minden település ÖNHIKI-s volt 2007-ben.

sa sürgető, prioritást élvező feladat. Az infrastrukturális fejlesztések támogatásának[27] feltétele volt az intézményi integráció; a pályázó konzorciumnak két kötelező és két kötelezően választandó közoktatási szolgáltatás mellett vállalnia kellett, hogy az ellátott területhez legalább öt település tartozik, az érintett intézményekbe legalább 300 gyerek jár, s hogy az általános iskolai létszámok az intézményi kapacitások 80%-os lefedettségét tartósan biztosítják.

A regionális operatív program a szigorú feltételekkel kényszerhelyzetet teremtett a kistérségben. A lengyeltóti gesztorságú mikrotérségi társulás önmagában is pályázhatott volna, hiszen minden feltételnek megfelelt, Somogyvár és Öreglak azonban egymással összefogva sem „tudta volna hozni a számokat", arról nem is beszélve, hogy eleve minimális esély volt arra, hogy egy – ráadásul egyközpontú, aprófalvas, kis lakosságszámú – kistérségben két pályázatot támogassanak. Ha fejleszteni akartak, márpedig akartak, akkor az önkormányzatoknak vállalkozniuk kellett a közös pályázatra, s ezzel egyúttal el kellett kötelezniük magukat a térségi intézmény létrehozása mellett. A Társulási Tanács igen hamar, 2007 áprilisában elvi döntést hozott a saját közoktatási intézmény létrehozásáról, s egyúttal megbízta az intézményi társulások székhelytelepüléseinek jegyzőit, valamint a közoktatási intézmények vezetőit, hogy dolgozzák ki a közoktatási intézmények átszervezésének koncepcióját. Három év múltán az infrastrukturális fejlesztések jószerivel teljesen befejeződtek, 2010 májusában a csatlakozó önkormányzatok döntöttek arról, hogy megszüntetik eddigi intézményfenntartó társulásaikat, s a többcélú kistérségi társulás és a tíz önkormányzat között megállapodás született a közös igazgatású közoktatási intézmény fenntartására. 2010. szeptember elsején már a kistérségi fenntartású intézménybe jöttek a diákok (a Fodor iskola felépítését, tagjait lásd *A mikrokörzeti intézmény kialakulása* c. alfejezetben).

Az összesen tizenöt feladatellátási helyen működő integrált intézmény óvodáiba, iskoláiba összesen kb. 1200 gyermek jár, a dolgozók száma úgy 300, s az új intézmény költségvetése meghaladja az egymilliárd forintot.

NYERESÉGEK

Le kell szögeznünk, hogy ezt az integrációt, a többcélú kistérségi társulás intézményfenntartóvá avanzsálását senki nem jószántából vállalta, mindenki számára kényszert jelentett, amelyet különböző okokból el kellett fogadniuk. A kistérség elnöke a modellt kárhoztatja:

> „Azért ez kényszerpálya, ki kell mondani. (…) Ma semmi másról nem szól a történet, mint a pénzről. Miért kellett létrehozni a mikrotérségi társulást? Azért, hogy kiegészítő normatíva legyen. Miért kellett létrehozni az integrációt, ezt a nagy integrált intézményt? Hogy beru-

27 „Integrált kis- és mikrotérségi oktatási hálózatok és központjaik fejlesztése" – DDOP 2007-3.12/2F pályázat.

házás legyen. Hogy Somogyváron az összedőlőben lévő óvoda is kapjon pénzt. Öreglakon négy helyen folyik a tanítás – legyen pénz az iskolára. Nálunk az iskola összedől, kell a pénz a felújításra. És kiírták, hogy össze kell jönni, tizennyolc telephelynek kell lenni. Én ezt nem tartom jónak. Életképesnek a nyolcosztályos mikrokörzetet tartom."

Mivel az új intézmény nem az összes korábbi intézmény megszűnésével, hanem a lengyeltóti Fodor iskolába való beolvadással jön létre, azt hihetnők, hogy a központi iskola ambiciózus vezetője örült annak, hogy egy újabb modellintézmény főigazgatója lehet. Ám ő kezdetektől hangsúlyozta, a háta közepére se kívánja az integrációt, nem csak a többletmunka, a többletfelelősség miatt, hanem azért is, mert ezek nem fejeződnek ki a bérében. Már a mikrotérségi intézmény élén sem kapott többet, mint amikor csak a lengyeltóti iskolát igazgatta, s keresménye nem követte a megnövekedett feladatokat.

Mindazonáltal nyilvánvaló és természetes, hogy a főigazgató koordinálta és vezette az új intézmény létrehozásához szükséges pedagógiai szakmai, szervezési munkát, ahogy az is egyértelműen kiderült a társulási jegyzőkönyvekből és a beszélgetésekből, hogy a lengyeltóti s a vele intézményfenntartóként társult önkormányzatok vezetői kezdettől magától értetődőnek tartották, hogy a pályázati konzorciumot ki kell terjeszteni a mikrotérségi határokon kívülre.

Lengyeltóti polgármestere erről így beszélt: „Somogyvárnak és Öreglaknak összedőlt volna a faluja. Ők ebben a ciklusban nem kaptak volna semmit, mert nem volt meg az ötszáz gyerek, az öt település… Be kellett fogadnunk őket gesztusból." Ugyanígy nem vonta kétségbe a térségi konzorcium szükségességét Szőlősgyörök polgármestere, akinek iskolája nem volt érintett a fejlesztésben. „Simán meg tudtuk volna csinálni mi öten. De nem az volt a cél! A kistérség annyira együttműködő, és tényleg azon ment a történet, hogy figyeljetek ide, nektek kell … nekünk nincs semmi bajunk, nem akarunk felújítani most, ha valamit akarunk, majd kitalálunk valamit. Ott viszont egy óvoda volt szétdőlve, Öreglakban van egy iskola, ami gyakorlatilag alkalmatlan arra, hogy gyerekeket oktassanak benne… És mondom, nem minekünk fontos, hanem nektek, tehát csináljuk meg!"

Végül az elnyert valamivel több mint egymilliárdos támogatási összeg nagyjából egyforma arányban került a három településre.[28] Lengyeltótiban a régi CLAPS-könnyűszerkezetes épületet, amelyet szakértők már több mint tíz éve életveszélyesnek nyilvánítottak, kiváltották egy új szárnnyal.

Somogyvár a támogatás összegéből felújította a Tündérkert Óvodát és a Szent László Általános Iskolát. Nagy szükségük volt erre a fejlesztésre, amelynek fedezetét saját forrásokból

28 A kistérségi társulás sikeresen pályázott az önrész felét finanszírozó állami támogatásra is.

nem tudták volna előteremteni, hiszen a normatív támogatások jelentős mértékű csökkenése miatt Somogyvár normatívát kiegészítő önkormányzati hozzájárulásának összege röpke négy év alatt harminc százalékkal emelkedett, így még az épületek állagmegóvására sem futotta.

Öreglak ugyancsak rá volt szorulva a pályázati forrásokra. Annak ellenére ugyanis, hogy nem csökkent a gyermekek száma, az önkormányzat költségvetési hozzájárulásának mértéke az intézmény fenntartásához négy év alatt 25%-ról 44%-ra emelkedett. Úgy tűnik, hogy ennek hátterében elsősorban nem a normatív állami támogatás megcsappanása, hanem az igazgató – egyben helyi képviselő – sikeres érdekvédelmi stratégiája játszott szerepet. A képviselő-testület többi tagja és a polgármester a pedagógusok fizetését irreálisan magasnak és az elért eredményeket tekintve megalapozatlannak tartja.

> „Nagyon sokan vannak a legmagasabb fizetési kategóriában. Tanácsosi címeket szavaztak meg egymásnak, visszavonhatatlan, a pótlék felét teszi ki; az önkormányzatnak fizetni kell, a hiányzó szaktanárok óráit elosztják egymás között, rengeteg a túlóra, a helyettesítés. Átmegy ebédelni, visz egy osztályt, máris háromezer forintot számol el. Köztudott, hogy a térségben itt a legmagasabb a tanárok fizetése, itt többet kapnak nettóban kézhez, mint másutt a bruttó bér. Ezt nem lehet tovább csinálni" *(polgármester).*

Mivel a bércsökkentésre a fenntartónak nem volt módja, ott húzta meg a nadrágszíjat, ahol a legkisebb ellenállásba ütközött: az épületek állagmegóvása és a felújítások elhalasztásával. A baráthegyi óvoda és az iskola két épülete annyira rossz állapotban volt, hogy halaszthatatlanná vált a nyílászárók cseréje. A nyertes pályázatból kapott 300 millió forintból elkészült az iskola új épületszárnya, és a tanév befejeztével kezdődik a régi iskolaépület teljes körű felújítása.

SÉRELMEK, FÉLELMEK, ÉS AHOGYAN KEZELHETŐK

A konzorciumhoz csatlakozott és intézményeit térségi fenntartás alá vitte Buzsák is. A polgármester szerint a település a regionális pályázattal többszörös csapdába került. Sérelmezték, hogy velük szemben, akik felújították, karbantartották intézményeiket, fejlesztették az eszközeiket, azokat támogatják súlyos, vissza nem térítendő százmilliókkal, aki hagyták az épületeiket tönkremenni, lepusztulni. A polgármester pontosan tudta: „annak a felelősségét, hogy a másik három település azért nem kapja meg a több mint egymilliárd forintot, mert Buzsák nem viszi be az iskolát, nem vállalhattam fel. Ugyanakkor dühösít, hogy belekényszerítettek valamennyiünket ebbe, és ezt csak itt, Dél-Dunántúlon csinálták meg."

Buzsákot azonban a tanulók számának csökkenése is kényszerhelyzetbe hozta, ezért az önkormányzat, túl azon, hogy iskolája számára fennmaradási engedélyt kért, már a pályázati kiírás előtt puhatolózó tárgyalásokat folytatott alapítványokkal és a katolikus egyházzal is a feladatellátás átadásáról, ezek lezárásához azonban nem volt ideje. Végül is saját

jól felfogott érdekükben, létszámgondjaik miatt léptek be a térségi intézménybe. „Nekem csak az volt a fontos, hogy az iskola itt maradjon, a gyerekeknek ne kelljen utazni, ez is egy lehetséges megoldás, bár gyanítom, hogy nem lesz olcsóbb." Buzsák polgármestere nem csinál titkot abból, hogy lojalitásának van határa: amennyiben nem tarthatja meg helyben a nyolcosztályos iskolát, egyháznak vagy alapítványnak adja át az intézményt. Komolyak a fenntartásaik a hatalmas, nehezen átlátható, mindig mozgásban lévő intézménnyel szemben, jobbnak tartják a mikrotérségi társulások szintjét.

> „Nem kell az önkormányzatokat gyerekként kezelni, nem kell a nagyra hajtani, mert a kicsi mindig jobb, a kisebbet jobban össze lehet tartani. Minél nagyobb az intézmény, annál nehezebb kezelni. Ha létrejön a nagyobb, akkor magunktól hozzuk létre. Lehet, hogy öt év múlva magam keresem meg Lengyeltótit, hogy beszéljünk a társulásról. De akkor mi döntünk, és önként csináljuk meg, nem kényszerből. Nem mindegy, hogy azért nősülök, mert tetszik a nő és szeretem, vagy azért, mert azt mondják, el kell vennem" *(polgármester).*

Öreglakon és Somogyváron egyaránt arról beszéltek: annak ellenére, hogy térségi fenntartású az integrált közoktatási intézmény, a falvak népe mégis Lengyeltóti hatalomátvételeként értelmezte a változást, a képviselő-testületek pedig nagy veszteségként élik meg intézményi önállóságuk elveszítését.

Nagyon fontos azonban látnunk, hogy a helyi autonómia elveszítése mit is jelent. Jelenti az önálló OM-azonosító és a saját bankszámla elveszítését (az egyes intézmények pénzügyeit alszámlán bonyolítják),[29] s jelenti azt, hogy a helyi tagintézmények vezetőit nem a helyi képviselő-testületek nevezik ki, hanem – s ezt a polgármesterek nagyon nehezen fogadták el – a hatályos jogszabályok szerint az intézmény első számú vezetője.[30] „Nehéz azt megemészteni, hogy a testület tagjai nem szólhatnak bele az intézmény vezetőjének kiválasztásába, s hogy ha bármi bajuk van, menjenek a főigazgatóhoz, a kistérségi társulási tanácshoz…" *(főigazgató).*

Féltek, félnek attól polgármesterek, igazgatók, hogy elvész a saját arculat, a helyben oly fontos identitásőrző hagyományok áldozatul esnek a nagy integrációnak, s hogy elvész az iskola neve.

> A szőlősgyöröki polgármester, aki már rendelkezik tapasztalatokkal arról, hogy mit is jelent a tagintézményi lét, az önállóság elveszítése, így emlékezett erre: „az első és talán a legfontosabb dolog az volt, hogy az iskolanevek… Terveztük, mi lenne, ha az elején az állna, Po-

29 Somogyvár, szemben Lengyeltótival, nem az OTP-nél, hanem a Nagybajom és Vidéke Takarékszövetkezet helyi fiókjánál tartja bankszámláját, az átállás a forgalom olyan mértékű csökkenésével járhat, ami a fiók bezárásához is vezethet. Az ott dolgozó két hölgy egyben somogyvári önkormányzati képviselő, és ők komolyan ellenezték az integrációt.

30 Ebben az ügyben az elnök felhatalmazta a kistérségi iroda vezetőjét, írjon Hiller István miniszternek, kérvén, hogy változtassák meg a jogszabályt.

> gányvölgyi Társulás, de az a jogszabály szerint nem megy, mert akkor külön irodát kéne nyitni, ahonnan az egészet irányítják… [É]s akkor már ilyen minisztériumi szinten is beszélgettünk, és senki nem tudott semmit. És akkor azt mondtam nekik, emberek, azért kapjunk a fejünkhöz, hát Szőlősgyörök 2005 óta Fodor András Iskola, óvoda, pedagógiai szakszolgálat, művészeti és bánatom tudja, micsoda, Gárdonyi Géza Általános Iskola. Mondom, gyerekek, akkor is Gárdonyi. Tehát ezt mindenki tudja, hogy először Gárdonyi. És Lurkó Óvoda."

A kistérségi iroda munkatársai, a lengyeltóti polgármester, leendő főigazgató nem győzték hangsúlyozni, s ez többször szerepel a társulási jegyzőkönyvekben is: az integrációnak nem az iskolák megszüntetése a célja, éppen ellenkezőleg, minden úgy marad, ahogy volt, a gyerekek helyben járhatnak óvodába, iskolába, és senki nem akarja megfosztani az intézményeket saját arculatuktól. Ahogy a Gárdonyinak megmaradt a Gárdonyi-hagyomány, a Berzsenyinek a Berzsenyi-hagyomány ápolása (vetélkedők szervezése, évfordulók megünneplése stb.), úgy az új intézmény létrejötte nem akadályozza meg Somogyvárt a Szent László-kultusz erősítésében, vagy Buzsákot a népművészet, néptánc oktatásában.

Az integráció előnyeit és hátrányait mérlegelve mindenütt a szakmai munka hatékonyságának javulása szerepel a várható pozitív irányú változások között: közös pedagógiai program, közös munkaközösségek, közös pályázatok s a hozzájuk kötődő közös továbbképzések – a regionális fejlesztési pályázathoz kapcsolódó TÁMOP-os pályázat már közös alapnak is tekinthető –, mindenekelőtt azonban az utazó tanári rendszer, a megfelelő szakos ellátás és a helyettesítési rendszer biztosítása, kiterjesztése a kistérség összes intézményére.

A 2009/2010-es tanév vége előtt még tartott a pedagógiai program kidolgozása, s éppen megkezdődött a meglévő tanári kapacitások, hiányok és többletek feltérképezése annak érdekében, hogy térségi szinten hatékony és minőségi közoktatási szolgáltatást sikerüljön kialakítani. S ez bizony nem kevés érdeksérelemmel járt. Nem véletlen, hogy Buzsák, a létszámgondokkal küszködő kisiskola tantestülete volt az, amelynek tagjai nem fogalmaztak meg éles kritikát az új rendszerrel szemben, hiszen már évek óta tudták, hogy valaminek változnia kell. Ezzel szemben a nagyobb, s egyben a fejlesztés által kedvezményezett iskolák tantestületei féltek a változásoktól.

> Az új vezetés kötelezte Öreglak önkormányzatát, hogy a barátihegyi óvodában biztosítsa a törvény által előírt óvónői létszámot. A belterületi óvodában két csoportba vonták össze a gyerekeket, így biztosították a külterületi óvodában hiányzó pedagógust, míg a másik óvónő a lengyeltóti óvodában folytatja munkáját. A pedagógusok térségen belüli újraelosztásának köszönheti az iskola, hogy két, munkából kiesett tanító feladatát 2010 őszétől lengyeltóti tanítónők vették át. Néhány pedagógus kötelező óraszáma azonban az új tanévben már csak akkor biztosítható, ha vállalja az utazó tanári feladatot. Ez ellen a tantestületek erőteljesen tiltakoztak. Természetesen elhangzottak megfontolandó szakmai érvek is az utazó tanári rendszerrel szemben – erre a szőlősgyöröki tapasztalatok alapján is utaltunk –, mint

az esetleges időzavar, a megfelelő felkészülés, a diák és tanár közötti személyes kapcsolat kialakulásának nehézsége. Ugyanakkor az ellenállás mögött nagyobb súllyal esik a latba az a tény, hogy pl. az öreglaki tanárok számára bevételkiesést jelent mind az utazó tanári munkába, mind a helyettesítés új rendszerébe való bekapcsolódás. Azt is látnunk kell azonban, hogy az öreglaki önkormányzat számára a térségi intézmény működése kínál lehetőséget arra, hogy csökkentse a pótlékokkal körülbástyázott pedagógusi béreknek köszönhetően magas kiadásait. Ezt szolgálja a két pályakezdő fiatal tanító alkalmazása is, akik a szakköröket, a gyerekek kisérését biztosítják.

A somogyvári polgármester, egyben 2002 óta a térség országgyűlési képviselője, az előkészítő munka során gyakran kifejezte kételyeit, aggályait, azt azonban nem látta kétségesnek, hogy az integrációra szükség van. „Nem volt választás, feladjuk a függetlenségünket és megépítjük az óvodát, vagy nagyon büszkék leszünk, ragaszkodunk az önállósághoz és állva halunk meg."

Különösen a tanári kar tiltakozott az önállóság feladása ellen: „…a főigazgató már jelezte, hogy Somogyváron sok a tanító, Öreglakon kevés, tehát át lesz irányítva. A pedagógusok felháborodása ebből adódott; mondtam, gyerekek, aggódtok, hogy mit hoz az átszervezés, hogy milyen problémátok lesz nektek, de azt nem hallottam soha, hogy mi lesz a gyerekekkel. Lehet, hogy a gyerekek jobban járnak? Akkor már érdemes, már bocsánat, ha a kémia tanár nem tud kémiát tanítani, mert csak úgy van ki az órája, hogy napközizik, akkor menjen át és tanítson kémiát. A status quo felbillenése okozta a tanárok felháborodását" *(polgármester).*

Érthető természetesen az aggodalom a pedagógusok oldalán, hiszen egzisztenciális kérdéseket érintett, és a tanév végén sok kérdés még tisztázatlan volt. Annyit azonban tudni lehetett, hogy a leendő vezetés nem készül elbocsátásokra, a társulás maga is ígéretet tett erre. A fenntartók oldalán felmerülő kétségeket, aggályokat a modell kidolgozásakor igyekeztek mérsékelni. A helyi képviselő-testületek nem dönthetnek a tagintézmény-vezetőkről, de egyfajta kompenzációnak tekinthető, hogy – mivel a polgármesterek ragaszkodtak ehhez – minden intézményben lesz vezetőhelyettes is, s a Társulási Megállapodás szerint a kinevezések előtt ki kell kérni a helyi testületek véleményét. A társulás elnöke szerint ennél nagyobb a jelentősége annak, hogy a rendszer „elvesz egy jogosítványt a helyiektől, de adtunk egy erősebbet, a költségvetésnél". A Megállapodás rögzíti, hogy „a főigazgató és az intézmény-egység-vezetők által összeállított költségvetési tervezetet az önkormányzatok véleményezik, javasolhatnak törlést, illetve nem tervezett költségeket bevenni, és a Társulási Tanács köteles figyelembe venni az önkormányzatok véleményét a koncepció, illetve az intézményi költségvetés megállapításakor". Más szóval, a költségvetést csak konszenzus alapján lehet elfogadni. Ez a szabály és a kistérségi társulásban eddig jellemző jó viszony, a polgármesterek együttműködése és kompromisszumkészsége garancia lehet a kiegyensúlyozott működésre.

Ellentmondásos válaszokat kaptunk arra a kérdésre, hogy az új, integrált intézmény vajon kinek mennyibe fog kerülni. A többség azt mondta, nem készültek előzetes számítások, az elnök szerint nem is lehetetett előre számolni, „a beruházásért csináltuk [az integrációt]". A csatlakozó települések polgármesterei jellemzően úgy kalkuláltak, hogy többet kell majd fizetniük az új struktúrában, túl azon, hogy a kiegészítést továbbra is pontosan utalniuk kell, a létszámában (elsősorban a gazdasági irodán) megnövekedő menedzsment költségeihez is hozzá kell járulniuk. Öreglak például úgy számolt, hogy ötmillióval többet kell a következő évben fizetnie. A főigazgató viszont úgy tudta, hogy készült egy olyan számítás a lengyeltóti polgármesteri hivatalban, amely szerint az új struktúra „tizenkilencmillió pluszt hoz a konyhára, és ha jól tudom, tizenhárom millióba kerül a menedzsment pluszköltsége, amit hozzá kell tenni, tehát hatmillió megmarad, ami nem Lengyeltótiban marad, hanem kettő Somogyváron, másfél itt, másfél ott." Ő is, akárcsak a város polgármestere, hangsúlyozták, hogy az integráció, ahogy korábban is, nem a székhely, Lengyeltóti, hanem a tagiskolákat fenntartó kistelepülések számára jelent többletbevételt, viszont a városi hivatal és iskola apparátusára hárul az adminisztráció terhe.

Azért is nehéz (volt) számolni, mert 2010 tavaszán senki nem tudhatta, hogy a következő évtől miként alakul az állami támogatás, vajon tovább folytatódik-e a forráskivonás a közoktatásból. A somogyvári polgármester aggodalmának adott hangot: „Az volt az érv, hogy jobb lesz, hatékonyabb lesz és olcsóbb lesz. Nem lesz olcsóbb, de attól félek, hogy ha van is valami normatíva, azzal ugyanúgy lesz, mint az iskolabusz normatívájával meg a többi hasonlóval. Lenyaljuk a madzagról a mézet, a kötél meg ott marad a nyakunkon."

Az új struktúra fenntarthatóságát nem csak a külső szabályozás és finanszírozás veszélyezteti. A kistérségi társulásnak ugyanis, szemben a települési önkormányzatokkal, nincs saját bevétele és vagyona, amelynek terhére pl. kölcsönt vehetne fel. „Most megvan a csapda, a legnagyobb csapda. …most betettük a társulásba, a társulásnak nincs pénze. Nincs egy fillér tartalékja se. Ha azt mondja Somogyvár, nem tudok fizetni, mi történik a somogyvári tagiskolával? Nincs a számláján pénz" – mondta a város polgármestere.

Az azonnali beszedés, vagy más néven inkasszó nem újdonság sem a kistérségi, sem a lengyeltóti intézményfenntartó társulás életében; rögzítették a dokumentumokban is. Eddig nem került sor az érvényesítésére,[31] az új helyzetben azonban nagyobb a tét. Ha az önkormányzat a türelmi idő és a felszólítások után sem fizeti a ráeső kiegészítést, akkor a főigazgató nem utalhat az érintett intézmény alszámlájára pénzt. Az adós önkormányzat felelőssége, hogy a helyzetet megoldja. Szó volt arról, hogy létrehoznak egy térségi kockázati alapot, hamar kiderült azonban, hogy a pénzintézetek számára, vagyon és fedezet hiányában, a kistérségi társulás nem partner.

31 Lengyeltóti polgármestere Niklával szemben szerette volna érvényesíteni az inkasszót, de a niklai körjegyző levelében arra hívta fel a figyelmet, hogy ez esetben a község működésképtelenné válik, ami törvényellenes lépés lenne… Mások hozzátették, hogy mindig működött egy szóbeli megállapodás mindkét társulásban: ha baj van, szóljatok időben, igyekszünk segíteni.

A támogatási szerződésben a konzorcium az integráció ötéves fenntartására vállalt kötelezettséget. A Megállapodás is rögzíti, hogy aki kilép, annak e lépés minden anyagi következményét viselnie kell, ad absurdum visszafizetnie a támogatási összeget. Mindennek ellenére a Társulási Tanács úgy döntött, hogy egy év után áttekinti a tapasztalatokat, más szóval egy évig biztosan működteti az új rendszert. Eme óvatosság mellett több érvet is felhoztak beszélgetőpartnereink, így a kormányváltáshoz fűződő reményeket, várakozásokat, és az őszi helyhatósági választások nyomán esetleg bekövetkező fordulatot. Az óvatosabb, józanabb várakozások szerint az új kormány kisiskola-párti lesz, s nem teszi kötelezővé a társulásokat. Aki így gondolkodott, azt mondta: nézzük meg egy év múlva, hogyan működik az új struktúra és meglátjuk, olcsóbb, hatékonyabb-e, a gyerekek több és jobb szolgáltatáshoz jutnak-e. Azok viszont, akik kezdettől kapálóztak az integráció ellen, abban reménykedtek, hogy a kormány egy rendelettel visszamenőleges hatállyal eltörli az integrációs (és visszafizetési) kötelezettséget a Dél-dunántúli Operatív Program pályázatán nyertes konzorciumok esetében. Vagyis megkötött uniós szerződések utólagos felmondását remélték.

Kétségtelen: nem tudni, működőképes lesz-e az új struktúra, sok a bizonytalansági tényező, elsősorban a törvényi, finanszírozási környezetet illetően. Azt is látnunk kell azonban, hogy e környezet is ambivalens helyzetet teremt, hiszen miközben minden eszközzel az intézményfenntartó és főként a kistérségi társulások szerepét kívánja növelni a közoktatási intézmények működtetésében, aközben lehetőséget ad arra, hogy a jelenlegi viszonyok ne rendeződjenek át radikálisan.

A főigazgató olvasatában mindez így hangzott: „Én ezt nagyon komolyan mondom, hogy a szociológiai tényekkel nem lehet vitatkozni. Tehát, ha kevés a gyerek, ha nem úgy működik ez a rendszer, ha nem tudjuk azt a szolgáltatást [nyújtani], akkor elkerülhetetlen az együttműködés. Öreglakon is ezt mondtam el. Próbáljuk meg a legjobbat kihozni ebből. Úgy, hogy a legkisebb sérelmek nélkül (…). Mindenkinek jó legyen, leginkább a gyereknek."

ÖSSZEGZÉS

A Lengyeltóti kistérségben szerzett tapasztalatok arra intenek, hogy az oktatási intézmények integrációja nem feltétlenül előnytelen, mi több, az oktatási szolgáltatások minősége tekintetében szakmai előnyökkel járhat. Ráadásul láthatjuk: az integráció úgy is megvalósítható, hogy ugyan némi áldozatot követel a tagintézménnyé váló iskolák, óvodák önkormányzati fenntartóitól, de a szolgáltatás helyben és a korábbi struktúra (nyolc évfolyamos iskola) érintetlen marad. Noha a mikrotérségi szinten létrejött társulások modellje az érintettek többségének megelégedésére működött, s a térségi szereplők mindannyian ezeket tartják áttekinthető, fenntartható struktúrának, egy pályázati konstrukció olyan intézményi integrációra kényszerítette a településeket és intézményeket, amelyek tartós működtetéséhez nem állnak rendelkezésre megfelelő feltételek és garanciák. Akkor is így van ez, ha lehetnek po-

zitív szakmai hozadékai, mint például a szakos ellátás biztosítása, a pedagógusok átlátható foglalkoztatása, az utazó tanári rendszer. Ezt az integrációt a beruházási kényszer hívta életre, nem pedig az érintett felek belátása, és működése, fenntartása is addig várható – túl a támogatási szerződésben vállalt kötelezettségen –, ameddig az állam a kistérségi társulási formát kitüntetetten támogatni kívánja.

Arra is láthattunk példát, s ez más oldalról világít rá a hazai közoktatás-fejlesztési beruházások körüli anomáliákra, hogy egy minden áron forszírozott rossz döntés elhúzhatja egy fenntarthatatlan, fogyó létszámú és végletesen szegregálódó intézmény agóniáját.

Ami a hatékony és minőségi közoktatási szolgáltatások megteremtését célzó oktatáspolitikai törekvéseket illeti, meggyőződésünk, hogy nem szabad azt a reményt kelteni, hogy a fogyó létszámú iskolák tartósan fenntarthatók valamiféle együttműködés, társulás, intézményi integráció nélkül.

UTÓSZÓ: EGY ÉV MÚLTÁN

A kistérségi közoktatási intézmény létrehozásához és működtetéséhez fűzött remények, a vele szemben megfogalmazott félelmek, aggodalmak elegendő indokul szolgáltak ahhoz, hogy 2011 tavaszán néhány térségi szereplőt megkérjünk arra, értékeljék az első év tapasztalatait.

Noha a niklai gettóiskola sorsa különvált a Lengyeltóti kistérségben zajló folyamatoktól, talán nem érdektelen rögzítenünk, hogy az egyházi fenntartást támogató közoktatás-politika lehetőséget teremtett arra, hogy a niklai iskola helyben megmaradjon. Nikla, az előző év kudarcba fulladt kísérlete után a Bodrogi Baptista Egyháznak adta át iskoláját és óvodáját, amely a következő tanévben a bodrogi „Bölcsesség kezdete" Óvoda, Általános Iskola és Zeneiskola tagintézményeként működik. A korábbi igazgatónő vezeti a tagintézményt, a pedagógusok május végéig még nem nyilatkoztak arról, hogy közalkalmazotti státuszuk megszűnését vállalva, maradnak-e Niklán. Mindössze egy szülő jelezte, hogy nem kívánja egyházi iskolába járatni gyermekét, akit így a kijelölt mesztegnyői iskola fogad. Az egyházi fenntartó erkölcsi nevelést és a bibliatan bevezetését várja el a tagintézményétől, minden felekezet irányában nyitottan. Ami a költségeket illeti, a polgármester asszony úgy tájékoztatott minket, hogy az előzetes számítások szerint a normatív támogatás elegendő lesz a tagintézmény fenntartásához, az önkormányzat viszont vállalta a fizikai dolgozók foglalkoztatását, valamint a gyermekek ingyenes étkeztetését, és biztosítja az ingyenes tankönyveket is. Az egyház és az önkormányzat közötti megállapodás értelmében a felek egy év után felülvizsgálják a működés tapasztalatait, s akkor kiderül, szükség van-e önkormányzati kiegészítésre.

Nagyon fontos változás történt az önkormányzati választásokon: Lengyeltóti polgármesteri székébe a Fodor iskola főigazgatója került, aki így egyben a többcélú kistérségi társulás elnöke lett. A korábbi főigazgató, jelenlegi városi, kistérségi vezető megelégedéssel veszi tudomásul, hogy előzetes várakozásai teljesültek, hiszen az integráció szakmai szempontból

jelentős hozzáadott értéket teremtett a térségi óvodákban és iskolákban.[32] Hozzátehetjük, az integráció szakmai hozadékáról a megkérdezett polgármesterek is elismeréssel nyilatkoztak. A közös tantestület közös pedagógiai program s a heti vezetői értekezleteken ellenőrzött munkaterv alapján dolgozik, tizenöt eredményesen működő munkaközösség alakult. Minden intézményben bevezették az integrált pedagógiai rendszert (IPR), s ehhez megfelelő továbbképzéseket szerveztek a térségben; nagyon fontos változás ez, hiszen a helybe hozott kurzusokon mindenki részt tud venni, legfeljebb Lengyeltótiba kell beutazniuk a kollégáknak. A szakos ellátást egyrészt a pedagógusok utaztatásával, másrészt az egyes intézmények közötti állományi átcsoportosítással biztosítják. Nem igazolódtak azok az előzetes aggodalmak, amelyek a helyi sajátosságok, az önálló arculat elvesztésétől féltették az integrációban résztvevő intézményeket; az egyes iskolák névadóinak ünnepein is minden más intézményből részt vesznek pedagógusok és tanulók, ahogy a házi tanulmányi versenyek is közösek stb.

Más a helyzet a finanszírozás megítélésével, e tekintetben markánsan eltérnek a vélemények. Az integrációt eleve gyanakvással figyelő kistelepülési önkormányzatok úgy látják, hogy drága az intézmény fenntartása, sokallják a menedzsment költségeit. Ahogy az előző struktúrában, az óvodások/tanulók száma után fizetendő önkormányzati kiegészítés az integrált intézmény esetében is elválik a menedzsment költségeitől, amelyet az egyes településeken működő intézményegységek arányában számolnak el. Jelenleg 2,5 millió forint jut egy egységre, s van arra példa, hogy egy óvodát, iskolát és konyhát fenntartó kistelepülési kör is három egység után, vagyis ugyanannyit fizet, mint Lengyeltóti, függetlenül az egyes közszolgáltatásokat igénybe vevők számától.

Lengyeltóti szemszögből azt hallhatjuk: a panaszkodó önkormányzatok mintha nem számolnának azzal, hogy a kistérségi fenntartásnak köszönhetően már a 2010/2011-es tanév első négy hónapjában 15 millió forinttal több állami támogatásban részesültek az intézmények, mint az előző tanévben. A többlet elsősorban az integrációba belépett öreglaki, buzsáki és somogyvári intézményekhez jut;[33] az összes intézmény, így a lengyeltóti esetében is emelkedett a bejáró tanulók után járó támogatás összege, ám a város, székhelyként, a társult intézményfenntartást jutalmazó támogatást nem kaphat. A kistérségi társulás elnöke szerint a többletnormatívából a menedzsment után fizetendő hozzájárulás után is marad a saját intézményükre fordítható pénz az önkormányzatoknál. Ezt azonban nem minden önkormányzati vezető látja így, illetve ismeri el.

A kistérségi integrált intézmény finanszírozása szempontjából nagy problémát jelent, hogy az önhibájukon kívül hátrányos helyzetbe került, működőképességükben veszélyez-

32 A kistérségi fenntartású közoktatási intézménybe 1320 óvodás és iskolás gyermek jár, köztük 808 hátrányos, 462 halmozottan hátrányos helyzetű. A gyermekek száma csökken, illetve stagnál, a szociális s az ebből fakadó pedagógiai problémák súlya mit sem változik. A pedagógusok száma 133. Az integráció következtében nem szűnt meg álláshely, jelenleg a negyvenéves munkaviszonnyal rendelkező három pedagógus és néhány fizikai dolgozó számára kínálják fel a nyugdíjba vonulás lehetőségét. Néhány intézmény élén történt vezetőváltás; az elvárás velük szemben a szakmai innováció iránti nyitottság és elkötelezettség volt, amit nem mindenki akart felvállalni.

33 A telephelyek szerint Buzsák 3,5 millió, Öreglak 5 millió, Somogyvár 4,3 millió, míg Lengyeltóti 2,1 millió többletnormatívát hívhatott le 2010 szeptembere és decembere között, vagyis ennyivel volt nagyobb a központi támogatás, mint az előző tanévben.

tetett önkormányzatok számára elérhető támogatás lehívása érdekében néhány település önkormányzata elhalasztja az intézményi számlák kifizetését, illetve vannak olyan falvak, amelyek nem utalják át időben a kistérségi társulás számára a közoktatási feladatokat illető, rájuk eső kiegészítés összegét (vannak notórius nem fizetők). A működtetés nehézségeinek másik forrása az elégtelen jogi szabályozás; a kistérségi társulásokat a törvény nem ruházza fel rendeletalkotási jogkörrel, csak határozatokat hozhatnak. Noha a Pogányvölgyi Többcélú Kistérségi Társulás történetében, legalábbis a közoktatás területén, erre nem volt példa, a települési képviselő-testületek egy-egy térségi határozatot felülírhatnak saját rendeletükkel.

Miközben tehát a közoktatás állami támogatása kedvezményezi a kistérségi fenntartású közoktatási intézményeket, a régiós pályázati rendszer pedig egyenesen kényszerítette az integrációt, ezek kiszámítható működtetéséhez a kormányzat 2011-ig nem teremtett megfelelő törvényi garanciákat.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Billus Daniela (2008): Oktatásszervezési történetek egy dunántúli kistérségben. In Kovács Katalin – Somlyódyné Pfeil Edit (szerk.): *Függőben – közszolgáltatás-szervezés a kistelepülések világában.* KSZK ROP 3.1.1. Programigazgatóság, Budapest, 407–424. o.

MELLÉKLET

1. táblázat. Az állandó népesség számának alakulása a Lengyeltóti kistérség településein 1970 és 2001 között, fő

Települések	1970	1980	1990	2001
Buzsák	2 544	2 194	1 839	1 506
Gyugy	595	434	301	278
Hács	886	679	545	415
Kisberény	302	253	199	219
Lengyeltóti	3 329	3 539	3 415	3 366
Öreglak	1 974	1 934	1 732	1 740
Pamuk	509	405	319	281
Somogyvámos	1 003	850	739	820
Somogyvár	2 513	2 093	1 841	1 935
Szőlősgyörök	1 329	1 322	1 261	1 230
Összesen	14 984	13 703	12 191	11 790

Forrás: Népszámlások

2. táblázat. A Lengyeltóti kistérség közigazgatási szerkezete és a települések lakosságszáma, 2008. január 1., fő

Jegyzőségek, körjegyzőségek	A település állandó lakosainak száma
Önálló jegyzőség	
Buzsák	1 328
Öreglak	1 641
Szőlősgyörök	1 218
Körjegyzőség	
Lengyeltóti	3 334
Gyugy	277
Hács	388
Kisberény	210
Somogyvár	1 911
Pamuk	246
Somogyvámos*	757
Összesen	11 310

Forrás: Dél-dunántúli Regionális Államigazgatási Hivatal, Önkormányzati Elektronikus Törzsadattár [online:] {http://www.ddrkh.hu}, valamint helyi adatgyűjtés

** Somogyvámos 2007. február elsejével csatlakozott a körjegyzőséghez.*

3. táblázat. Az Országos kompetenciamérésen az első képességszint alatt teljesítő tanulók aránya a Lengyeltóti kistérség általános iskoláiban, 2008 és 2009, %

Területi egység	Matematika				Szövegértés			
	2008		2009		2008		2009	
	6. évf.	8. évf.	6. évf.	8. évf.	6. évf.	8. évf.	6. évf.	8. évf.
Országos átlag	15,6	13,6	18,9	16,7	4,1	4,5	4,2	5,9
Városi átlag	16,5	15,6	19,5	18,6	4,2	5,0	4,4	6,4
Lengyeltóti városi telephely	11,4	5,0	37,8	20,6	0,0	0,0	5,4	5,9
Községi átlag	22,4	18,8	25,2	22,9	6,8	7,3	6,7	9,4
Lengyeltóti községi telephelyek*	50,0	50,0	55,0	22,2	16,7	10,0	5,0	0,0
Buzsák	14,3	8,3	57,1	14,3	0,0	8,3	14,3	0,0
Öreglak	47,4	12,5	52,9	54,4	5,3	8,3	0,0	9,1
Somogyvár	35,0	36,8	69,8	42,9	20,0	15,8	37,2	25,0

Forrás: Oktatási Hivatal, OKM FIT jelentések [online:] {http://ohkir.gov.hu/okmfit/getJelentes.aspx?tip=i&id=032216}

** 2008-ban és 2009-ben Nikla és Szőlősgyörök tartozott telephelyként Lengyeltótihoz. A hozzáférhető adatok nem tették lehetővé a két intézmény első szint alatt teljesítő tanulói arányának elkülönítését. Az igazgatók beszámolói alapján egyértelmű, hogy a niklai általános iskolai tanulók jóval rosszabb teljesítményt nyújtottak, mint a szőlősgyörökiek.*

4. táblázat. A buzsáki iskola tanulólétszámának változása a 2005/2006. és a 2009/2010. tanév között, fő

Tanév	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	1–4.	5–8.	1–8.
	évfolyam										
2005/2006	13	12	15	17	20	11	19	16	57	66	123
2007/2008	13	17	14	13	16	19	18	14	57	67	124
2009/2010	25	19	15	15	10	15	16	17	74	58	132
Integráltan oktatott SNI-gyerekek száma											
2009/2010	1	1	2	2	2	5	2	4	6	13	19

Forrás: Iskolai adatközlés, 2010

5. táblázat. A hátrányos helyzetű tanulók száma a buzsáki iskolában a 2009/2010. tanévben, fő

Besorolás	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	1–4.	5–8.	1–8.
	évfolyam										
Hátrányos helyzetű tanulók száma (fő)	18	13	10	14	7	13	13	11	55	44	99
Hátrányos helyzetű tanulók aránya (%)	72	68	67	93	70	87	81	65	74	76	75
Ebből halmozottan hátrányos helyzetű tanulók száma (fő)	7	5	6	6	1	8	8	4	24	21	45
Halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya (az összes tanuló százalékában)	28	26	40	40	10	53	50	24	32	36	34

Forrás: Iskolai adatközlés, 2010

6. táblázat. Az iskolai tanulólétszám változása az öreglaki iskolában 2005/2006 és 2009/2010 között, fő

Tanév	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	1–4.	5–8.	1–8.
	évfolyam										
2005/2006	12	17	18	19	20	28	25	15	66	88	154
2007/2008	28	19	12	16	19	21	17	25	75	82	157
2009/2010	24	25	27	18	17	16	21	16	94	70	164
Integráltan oktatott SNI-gyerekek száma											
2009/2010	1	0	0	4	3	3	0	0	5	6	11

Forrás: Iskolai adatközlés, 2010

7. táblázat. A hátrányos helyzetű tanulók száma és aránya az öreglaki iskolában a 2009/2010. tanévben, fő, %

Besorolás	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	1–4.	5–8.	1–8.
	évfolyam										
Hátrányos helyzetű tanulók száma (fő)	15	14	12	16	8	6	11	7	57	32	89
Hátrányos helyzetű tanulók aránya (%)	63	56	44	89	47	38	52	44	61	46	54
Ebből halmozottan hátrányos helyzetű tanulók száma (fő)	12	9	8	7	6	5	4	4	36	19	55
Halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya (az összes tanuló százalékában)	50	36	30	39	35	31	19	25	38	27	34

Forrás: Iskolai adatközlés, 2010

8. táblázat. A somogyvári iskolai létszám változása 2005/2006 és 2009/2010 között, fő

Intézmény	Tanév	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	1–4.	5–8.	1–8.
		évfolyam										
Somogyvár	2005/2006	19	18	34	16	40	26	32	27	87	125	212
Somogyvámos		10	8	7	11	–	–	–	–	36	–	36
Szent László Király Általános Iskola		29	26	41	27	40	26	32	27	123	125	248
Somogyvár	2007/2008	19	22	21	19	44	25	45	22	81	136	217
Somogyvámos		10	8	7	9	–	–	–	–	34	–	34
Szent László Király Általános Iskola		29	30	28	28	44	25	45	22	115	136	251
Somogyvár	2009/2010	20	16	17	23	29	22	47	24	76	122	198
Somogyvámos		9	8	7	7	–	–	–	–	31	–	31
Szent László Király Általános Iskola		29	24	24	30	29	22	47	24	107	122	229

Forrás: A Szent László Király Általános Iskola adatközlése, 2010. A két iskolában a 2009/10-es tanévben nem tartottak nyilván SNI-gyerekeket

9. táblázat. A hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű tanulók száma a somogyvári iskolában a 2009/2010. tanévben, fő

Intézmény	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	1–4.	5–8.	1–8.
	évfolyam										
Hátrányos helyzetű tanulók száma és aránya											
Somogyvár	15	12	6	16	21	15	32	10	49	78	127
Somogyvámos	8	7	7	6	–	–	–	–	28	–	28
Szent László Király Általános Iskola	23	19	13	22	21	15	32	10	77	78	155
Szent László Király Általános Iskolában a HH-tanulók aránya (%)	79	79	54	73	72	68	68	42	72	64	68
Ebből halmozottan hátrányos helyzetű tanulók száma és aránya (az összes tanuló százalékában)											
Somogyvár	6	3	2	4	7	8	16	2	15	33	48
Somogyvámos	2	1	0	2	–	–	–	–	5	–	5
Szent László Király Általános Iskola	8	4	2	6	7	8	16	2	20	33	53
Szent László Király Általános Iskolában a HHH-tanulók aránya (%)	28	17	8	20	24	36	34	8	19	27	23

Forrás: A Szent László Király Általános Iskola adatközlése, 2010

10. táblázat. A Fodor András iskola tanulólétszámának változása tagintézményenként a 2005/2006. és a 2009/2010. tanév között, fő

Intézmény	Tanév	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	1–4.	5–8.	1–8.
		évfolyam										
Fodor András, Lengyeltóti	2005/2006	59	44	43	42	45	52	43	49	188	189	377
Gárdonyi Géza, Szőlősgyörök		12	10	16	13	10	19	14	16	51	59	110
Berzsenyi Dániel, Nikla*		n. a.										
Fodor András összesen		71	54	59	55	55	71	57	65	229	428	487
Fodor András, Lengyeltóti	2007/2008	49	47	51	43	49	48	50	53	190	200	390
Gárdonyi Géza, Szőlősgyörök		8	8	10	8	13	15	11	18	34	57	91
Berzsenyi Dániel, Nikla		n. a.										80
Fodor András összesen**												561

10. táblázat. A Fodor András iskola tanulólétszámának változása tagintézményenként a 2005/2006. és a 2009/2010. tanév között, fő

Intézmény	Tanév	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	1–4.	5–8.	1–8.
		évfolyam										
Fodor András, Lengyeltóti	2009/2010	45	44	46	44	51	43	44	43	179	181	360
Gárdonyi Géza, Szőlősgyörök		11	11	9	9	11	10	13	14	40	48	88
Berzsenyi Dániel, Nikla		6	6	8	9	8	7	11	11	29	37	66
Fodor András összesen		62	61	63	62	70	60	68	68	248	266	514
Integráltan oktatott SNI-tanulók száma												
Fodor András, Lengyeltóti	2009/2010	4	2	5	3	8	10	5	7	14	30	44
Gárdonyi Géza, Szőlősgyörök		0	0	2	0	5	3	1	0	2	9	11
Berzsenyi Dániel, Nikla		0	1	3	1	3	2	2	5	5	5	12

Forrás: Közoktatási intézkedési terv 2007; a Fodor András Iskola adatközlése, 2010
** Nikla 2005-ben még nem volt tagja a társulásnak.*
*** A 2007/2008-as tanévban a Fodor András iskola évfolyamonkénti adatai a niklai iskola adathiánya miatt nem állnak rendelkezésre.*

11. táblázat. A hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya a Fodor András iskolában tagintézményenként a 2009/2010. tanévben, %

Intézmény	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	1–4.	5–8.	1–8.
	évfolyam										
Összes hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű tanuló aránya											
Fodor András, Lengyeltóti	67	52	52	50	51	49	45	30	55	44	50
Gárdonyi Géza, Szőlősgyörök	45	45	33	44	45	30	23	36	43	33	38
Berzsenyi Dániel, Nikla	100	100	88	100	88	86	91	91	97	89	92
Halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya az összes tanuló %-ában											
Fodor András, Lengyeltóti	56	34	39	20	31	33	32	19	37	29	33
Gárdonyi Géza, Szőlősgyörök	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1	2
Berzsenyi Dániel, Nikla	100	100	50	100	88	86	73	82	86	81	83

Forrás: A Fodor András Iskola adatközlése, 2010

FÜGGELÉK

Jogszabályok a többcélú kistérségi társulások közoktatásával kapcsolatban, 2004–2011. augusztus 31.

Sor-szám	A jogszabály száma	A jogszabály címe	A jogszabály releváns tartalmi eleme
			Többcélú kistérségi társulás
1.	2004. évi CVII. törvény	A települési önkormányzatok többcélú kistérségi társulásáról	Szabályozza a települési önkormányzatok többcélú kistérségi társulásai (TKT) megalakításának (megállapodás jóváhagyása, lakosságszám, nyilvántartásba vétel) és működésének (közszolgáltatások, fejlesztések, intézményfenntartás) részletes feltételeit. A törvény alapján a TKT részt vehet a kistérség területének összehangolt fejlesztésében (különösen: fejlesztési tervek, programok, pályázatok készítése, megvalósítása) és a településfejlesztés összehangolásában, vállalhatja kistérségi közszolgáltatások biztosítását, fejlesztését és szervezését, valamint intézmények fenntartását; 12 közszolgáltatási területen, köztük az oktatás-nevelésben. A TKT egyes közszolgáltatásokat más társulással, illetve helyi önkormányzattal közösen is biztosíthat.
2.	65/2004. (IV. 15.) Kormány-rendelet (hatályos 2008. 05. 01-ig)	A többcélú kistérségi társulások 2004. évi támogatása mértékének, igénylésének, döntési rendszerének, folyósításának és elszámolásának részletes feltételeiről	A TKT-k megalakítását ösztönző támogatással gyorsították (max. 120 M Ft). A központosított előirányzat felhasználására kiírt pályázat a közös feladatellátást támogatta (közszolgáltatások, közigazgatási ügyintézés korszerűsítése). A támogatás eléréséhez a TKT-nak legalább három közszolgáltatás és a területfejlesztés ellátását kellett vállalni.
3.	25/2004. (VI. 11.) BM rendelet	A többcélú kistérségi társulások létrehozását célzó modellkísérletek 2004. évi támogatásáról	A modellkísérleti program hat kistérséget érintett. Az ösztönző támogatás célja a mintaértékű kistérségi modellek kidolgozása, a program eredményes végrehajtása, továbbfejlesztése és népszerűsítése volt.
4.	36/2005. (III. 1.) Kormány-rendelet (hatályos 2008. 05. 01-ig)	A többcélú kistérségi társulások megalakulásának 2005. évi ösztönzéséről és modellkísérletek támogatásáról	A vissza nem térítendő támogatás feltétele a kistérséghez tartozó valamennyi települési önkormányzatra kiterjedő, kötelezően választható háromféle közszolgálati feladatellátás: (1) közoktatási feladat (intézmény működésének szervezése; legalább két pedagógiai szakszolgálati feladat ellátása), (2) legalább egy szociális, gyermekjóléti, egészségügyi feladat; (3) további egy közszolgálati feladat (előbbiekből is lehet); valamint a területfejlesztés. A közoktatási feladatra vonatkozóan a társulás valamennyi településére kiterjedő kistérségi intézkedési tervet kellett készíteni 2005. június 15-ig. A társulások által fenntartott intézményeknek el kellett érnie legalább a közoktatási törvény 3. számú melléklete I. Létszámhatárok cím alatti csoport átlaglétszámok 50–75%-át.

Jogszabályok a többcélú kistérségi társulások közoktatásával kapcsolatban, 2004–2011. augusztus 31.

Sor-szám	A jogszabály száma	A jogszabály címe	A jogszabály releváns tartalmi eleme
5.	2005. évi CLIII. törvény	A Magyar Köztársaság 2006. évi költségvetéséről	A TKT feladatainak normatív támogatása beépült a költségvetésbe. A normatív hozzájárulások jogcímeit és fajlagos összegeit a tv. 3., a kötött felhasználású normatív támogatások feltételeit a tv. 8. melléklete tartalmazza. A TKT vagy a területén működő intézményi társulás által fenntartott óvodába, iskolába járó gyerekek utáni támogatási jogosultság feltétele, hogy az intézményben a csoport/osztály átlaglétszáma elérje a közoktatási törvényben megadott átlaglétszám 50–75%-át. Támogatás kapható – a bejáró gyerekek után (alaptámogatás), – a helyben lakók után, max. a bejárók számáig (alaptámogatás 50%-a), – az iskolabusszal utaztatott gyerekek után (az alaptámogatásnak megfelelő összeg), – a községi tagintézmény 1–4. évfolyamos tanulói után, – a közoktatási szakszolgálati feladatok ellátására. A tv. 6. számú mellékletének 3. pontja szabályozza a működésképtelen helyi önkormányzatok egyéb támogatását is (ÖNHIKI). E szerint azoknak az önkormányzatoknak, melyeknek a működőképessége a költségvetési törvény 6. mellékletének 1. és 2. pontja alapján igénybe vehető támogatások mellett nem biztosítható, a belügyminiszter visszatérítendő, vagy vissza nem térítendő támogatást adhat, melyet célhoz, feladathoz is köthet.
6.	2006. évi CXXVII. törvény	A Magyar Köztársaság 2007. évi költségvetéséről	Új elemként jelenik meg – a TKT által fenntartott egységes iskola 9–13. évfolyamára bejáró tanulók támogatása, – a tagintézményi támogatás (óvoda, 1–4. évfolyam után). A 2007-ben tagintézménnyé vált iskola legfeljebb 1–6. évfolyammal működhet, – az 1500 fő alatti települések számára kistelepülési tagintézményi támogatás (1–4. évfolyam), mely abban az esetben is igénybe vehető, ha az intézmény az átlaglétszám-követelménynek nem felel meg. A 2007-ben tagintézménnyé vált iskola legfeljebb 1–6. évfolyammal működhet. A TKT által fenntartott intézménybe bejárók után fajlagosan 20 E Ft-tal több normatíva igényelhető, mint az intézményi társulás esetében. A csoport/osztály átlaglétszám-feltételek szigorodnak [lásd a tv. 8. melléklet IV. 2.2.1. d) pontját].
7.	2007. évi CVII. törvény	A települési önkormányzatok többcélú kistérségi társulásáról szóló 2004. évi CVII. törvény módosításáról	A törvény melléklete tartalmazza a kistérségek, a kistérségekbe tartozó települések és a kistérségek székhelyének listáját. Erre azért volt szükség, mert 2004 és 2007 között egyes települések kérvényezték más kistérségbe történő besorolásukat.
8.	2007. évi CLXIX. törvény	A Magyar Köztársaság 2008. évi költségvetéséről	A kistelepülési tagintézményi támogatás kétszerese vehető igénybe a hátrányos helyzetű kistérségekben az óvodások és az 1–4. évfolyamos tanulók után, ha az 5. évfolyamtól biztosított az integrációs nevelésük. A bejárók utáni normatíva 20-26%-kal magasabb a TKT által fenntartott intézmények esetében az intézményi társulási fenntartásúakhoz képest. 20 000 főnél nagyobb település csak a társulás tagtelepüléseiről bejáró gyerekek után jogosult támogatásra. A támogatás 15%-a vehető igénybe a TKT, illetve az intézményi társulási fenntartású óvodákba, iskolák 1–8. évfolyamára járó, külterületen lakó gyermekek, tanulók után, ha a fenntartó utaztatásukat iskolabusz működtetésével vagy iskolabusz-szolgáltatás vásárlásával biztosítja. A korábbi kistelepülési támogatások (tv. 3. melléklet) megszűnnek.

Jogszabályok a többcélú kistérségi társulások közoktatásával kapcsolatban, 2004–2011. augusztus 31.

Sor-szám	A jogszabály száma	A jogszabály címe	A jogszabály releváns tartalmi eleme
9.	2008. évi CII. törvény	A Magyar Köztársaság 2009. évi költségvetéséről	A kistelepülési tagintézményi támogatás további feltétele, hogy a tagintézményben megfelelő végzettségű és szakképzettségű pedagógusok tanítsanak. A nevelési tanácsadás, gyógypedagógiai tanácsadás, korai fejlesztés és gondozás, fejlesztő felkészítés, logopédiai ellátás, gyógytestnevelés, szakszolgálati feladatok esetében az alaptámogatás kétszerese vehető igénybe azon ellátottak után, akik számára a szolgáltatást lakóhelyükön, vagy abban a közoktatási intézményben biztosítják, ahol tanulói jogviszonnyal rendelkeznek.
10.	2009. évi CXXX. törvény	A Magyar Köztársaság 2010. évi költségvetéséről	Az előző évhez képest szigorítás: a 2009. január 1. után létrejövő társulások, valamint intézményátszervezésben érintett fenntartók közoktatási feladatra csak akkor igényelhetnek támogatást, ha (1) az intézményi társulás székhelye és a közoktatási intézmény székhelye ugyanaz a település, vagy (2) az általános iskolai feladatot is ellátó – intézményi társulás vagy TKT által fenntartott – közoktatási intézmény a székhelye szerinti településen nyolc évfolyammal működik, vagy (3) az intézményi társulás ugyanazon közoktatási feladat ellátására (óvodai nevelés, általános iskolai nevelés-oktatás, középfokú oktatás) egy önálló OM azonosítóval rendelkező intézményt tart fenn. Újra változott a kistelepülési tagintézményi támogatás: a hátrányos helyzetű térségekben a támogatás nem kétszerese, hanem 1,2-szerese vehető igénybe. (A fajlagos támogatás nagysága közel felével csökkent.)
11.	2010. évi CLXIX. törvény	A Magyar Köztársaság 2011. évi költségvetéséről	A többcélú kistérségi társulások közoktatási feladatainak támogatási jogcímei nem változtak. A fajlagos összegek módosultak (pl. bejáró normatíva fajlagos összege az óvoda, 1–4. évfolyam szintjén csökkent, 5–8. évfolyamosok esetében nőtt), egyes helyeken emelkedtek (pl. tagintézményi támogatás), valamint néhány igénylési feltétel módosult vagy pontosításra került (pl. gyógytestnevelés, nevelési tanácsadás, logopédiai ellátás esetében). Új elem: a többcélú kistérségi társulás a vállalt közoktatási szakszolgálati feladatot elláthatja általa fenntartott intézményben, vagy – megállapodás alapján – helyi önkormányzat, önkormányzati társulás fenntartásában működő intézmények, illetve most már központi költségvetési szerv fenntartásában működő intézmények útján is, a 4/2010. (I. 19.) OKM rendeletben foglaltaknak megfelelően. Az esélyegyenlőséget támogató egyes közoktatási feladatok között a TKT-k az iskolapszichológusi-hálózat fejlesztéséhez kaphatnak támogatást.
12.	254/2006. (XII. 7.) Kormány-rendelet	A többcélú kistérségi társulások közösségi busz beszerzésének 2006. évi támogatásáról	A támogatási forrás nagysága a területi fejlettség szerinti besorolástól függ (48 leghátrányosabb, 47 hátrányos helyzetű kistérség, *lásd a 27. jogszabályt*). A közösségi busz elsősorban iskolabuszként szolgál. Vissza nem térítendő, pályázat során igényelhető támogatás, max. összege 25 M Ft.
13.	18/2008. (III. 28.) ÖTM rendelet	A kistelepülési iskolák és a körjegyzőségek tárgyi feltételeinek javításával, valamint közösségi buszok beszerzésével kapcsolatos egyszeri költségvetési támogatás igénybevételének részletes feltételeiről	A 2008. évi költségvetésben e tárgyhoz tartozó támogatások kereteit és szabályait tartalmazza. A közösségi buszok beszerzését összesen 500 M Ft (társulásonként max. 30 M Ft) támogatja, a kistérség hátrányos helyzetével emelkedő (80–90%) arányban. Elsődleges célja a bejáró gyermekek utaztatásának támogatása. Csak azon intézmények gyermekei, tanulói szállítására pályázhattak a kistérségi társulások, amelyek megfelelnek az átlaglétszám-feltételeknek. Az 1500 fős lakosságszám alatti települések – a törvényben szereplő összes feltételnek megfelelő – iskolai tárgyi feltételeinek javítása keretében iskolaépülettel kapcsolatos korszerűsítésre 70–95%-os arányban, max. 20 M Ft/intézmény értékben pályázhatott intézményi vagy többcélú társulási székhely.

Jogszabályok a többcélú kistérségi társulások közoktatásával kapcsolatban, 2004–2011. augusztus 31.

Sor-szám	A jogszabály száma	A jogszabály címe	A jogszabály releváns tartalmi eleme
14.	4/2009. (II. 4.) ÖM rendelet	A kistelepülések közoktatási feladatainak társulásban történő ellátását ösztönző támogatás igénybevételének részletes feltételeiről	Támogatásra jogosult az a társulás az általa fenntartott azon közoktatási intézmény működési kiadásaihoz, amelyhez olyan 1500 fő vagy az alatti lakosságszámú kistelepülési önkormányzat által korábban önállóan fenntartott közoktatási intézmény csatlakozik tagintézményként 2009. szeptember 1-jétől, amely önkormányzat korábbi társulási szándékát más társulás elutasította, és amelyben a közoktatásról szóló törvénynek megfelelő végzettséggel és szakképzettséggel rendelkező pedagógusok látják el a feladatot. A csatlakozó kistelepülési intézmény tanulólétszáma alapján 70 E Ft/fő egyszeri, vissza nem térítendő támogatás, max. 8 M Ft.
15.	8/2009. (II. 26.) ÖM rendelet	A bölcsődék és a közoktatási intézmények infrastrukturális fejlesztéséhez, valamint közösségi buszok beszerzéséhez kapcsolódó, központosított előirányzatból származó támogatás igénybevételének részletes feltételeiről	A 2009. évi költségvetésben e tárgyhoz tartozó támogatások részletes feltételeit tartalmazza. Az alapfeltételek azonosak az előző évivel. Eltérés az infrastrukturális fejlesztés támogatási arányában (90–80%) van. Eszközbeszerzés max. 20 M Ft/intézmény, busz beszerzés max. 30 M Ft/intézmény.
16.	1/2010. (I. 19.) ÖM rendelet (hatályos 2011. VII. 28-tól)	A bölcsődék és a közoktatási intézmények infrastrukturális fejlesztéséhez, valamint közösségi buszok beszerzéséhez kapcsolódó, központosított előirányzatból származó támogatás igénybevételének részletes feltételeiről	A 2010. évi költségvetésben e tárgyhoz tartozó támogatások részletes feltételeit tartalmazza. Az alapfeltételek azonosak az előző évekéivel.
17.	7/2011. (III. 9.) BM rendelet	Az önkormányzati feladatellátást szolgáló fejlesztésekhez kapcsolódó központosított előirányzatból származó támogatás igénybevételének részletes feltételeiről	A közösségi busz beszerzése nem támogatott Ehelyett a társult formában működtetett, kötelező önkormányzati feladatot ellátó intézmények fejlesztésének, felújításának támogatására 3200 M Ft, az iskolai és utánpótlás sport infrastruktúra-fejlesztésének, felújításának támogatására 2300 M Ft összértékű forrás áll rendelkezésre; előbbi célra TKT-k és intézményi társulások, utóbbira helyi önkormányzatok és TKT-k pályázhatnak; a fejlesztés max. 80–90%-ára, az eszközök max 10%-ára. Egyik elbírálási szempont a hosszú távú fenntarthatóságot bemutató létszámalakulás.

Jogszabályok a többcélú kistérségi társulások közoktatásával kapcsolatban, 2004–2011. augusztus 31.

Sor-szám	A jogszabály száma	A jogszabály címe	A jogszabály releváns tartalmi eleme
			Közoktatás
18.	1993. évi LXXIX. törvény	A közoktatásról	Az érvényes osztály-, csoport létszámhatárokat a törvény 3. számú melléklete tartalmazza.
19.	2006. évi LXXI. törvény (hatályos 2007. 09. 02-ig)	A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról	Deklarálja, hogy az általános iskolának 8 évfolyama van. Az ennél kevesebbel működő általános iskolának tagintézménnyé kell válnia. Nyolc évfolyamnál kevesebb évfolyammal működő általános iskolának kell tekinteni azt is, ahol egymást követő két tanítási évben nem indult osztály a 7. és a 8. évfolyamon. Ezek csak akkor indulhatnak, ha az egyes osztályok (tényleges) tanulói létszáma eléri a maximális osztálylétszám 50%-át (min. 15 fő). Ha a fenntartó nem tud gondoskodni a tagintézménnyé alakításról, vagy a feladat ellátásáról, az OKÉV engedélyével működtetheti tovább az iskolát. Definiálja a többcélú intézmény eseteit (egységes iskola vagy összetett iskola, közös igazgatású közoktatási intézmény, általános művelődési központ (ÁMK), egységes gyógypedagógiai, konduktív-pedagógiai módszertani intézmény, egységes pedagógiai szakszolgálatot ellátó intézmény). Utóbbi a szakértői és rehabilitációs bizottsági feladatok kivételével részt vehet a pedagógiai szakszolgálatok ellátásában, az utazó szakemberhálózat működtetésében, integrált gyermekek, tanulók ellátásában, gyógytestnevelésben.
20.	2007. évi LXXXVII. törvény	A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról	A közoktatási intézményt fenntartó TKT-kben közoktatási döntés-előkészítő közoktatási társulási bizottságot kell létrehozni. A társulások társuláson kívüli település közoktatási feladatait is elláthatják, ill. tagintézményt működtethetnek. Külföldi és hazai pályázatokon részvétel feltétele a közoktatási esélyegyenlőségi intézkedési terv elkészítése. A 2006-os tv. módosításban leírt egységes pedagógiai szakszolgálatban önálló intézményegységenként megszervezhető a családsegítő szolgálat, az iskola-egészségügyi ellátás is. Az egységes gyógypedagógiai módszertani intézmények (EGYMI), egységes konduktív pedagógiai módszertani intézmények definiálása; ezek elláthatnak pedagógiai szakszolgálatokat, szakmai szolgáltatásokat, utazó szakember hálózatot, óvodai vagy általános iskolai feladatot ellátó intézményegységet működtethetnek, megszervezhetik a nevelési tanácsadást, családsegítő szolgálatot, iskola-egészségügyi ellátást. Ha a nyolc évfolyamnál kevesebb évfolyammal működő általános iskola tagintézménnyé történő átalakítása nem történt meg, a továbbműködéshez szükséges engedély meghosszabbítását négyévente meg kell ismételni. Definiálja az osztály-, csoportlétszám-számításban a különféle sajátos igényűeket (beszédfogyatékos, enyhe értelmi fogyatékos, a megismerő funkciók vagy a viselkedés fejlődésének tartós és súlyos rendellenessége miatt sajátos nevelési igényű vagy beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő gyermek, tanuló = 2 fő; testi, érzékszervi, középsúlyos értelmi fogyatékos, autista, halmozottan fogyatékos = 3 fő).
21.	2008. évi XXXI. törvény	Az esélyegyenlőség érvényesülésének a közoktatásban történő előmozdítását szolgáló egyes törvények módosításáról	A szegregáció/szelekció megszüntetését, gyengítését szolgálja, hogy a felvételi körzetben a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek aránya maximum 15%-kal lehet magasabb a település egészére számított értéknél. Többcélú intézmény lehet az óvodai és bölcsődei feladatokat ellátó egységes intézmény is. A hazai és nemzetközi forrásokra kiírt közoktatási célú pályázatokon való részvétel feltétele, hogy a fenntartó (helyi önkormányzat, társulás) rendelkezzen közoktatási esélyegyenlőségi intézkedési tervvel (közoktatási tv. módosításai).

Jogszabályok a többcélú kistérségi társulások közoktatásával kapcsolatban, 2004–2011. augusztus 31.

Sor-szám	A jogszabály száma	A jogszabály címe	A jogszabály releváns tartalmi eleme
22.	9/2008. (III. 29.) OKM rendelet	Az esélyegyenlőséget, felzárkóztatást segítő támogatások igénylésének, döntési rendszerének, folyósításának, elszámolásának és ellenőrzésének részletes szabályairól	A képességkibontakoztató és integrációs, illetve óvodai fejlesztési (integrációs) normatíva bevezetése. A támogatás feltétele óvoda esetén: óvodai integrációs program szerinti foglalkoztatás, a körzetben élő 3 éves halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek legalább 70%-a részt vesz az óvodai nevelésben, az óvodások között arányuk eléri a 15%-ot és az óvoda 8 órán keresztül tart nyitva. Több csoport, telephely esetén csoportonként a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek aránya nem lehet magasabb 25%-nál. A támogatás feltétele iskola esetén: integrációs pedagógiai program szerint képességkibontakoztató vagy integrációs felkészítés, megfelelés a Kt. 66. § (2) bekezdésében foglaltak szerint az iskolai körzethatárok kialakítására vonatkozó előírásoknak, valamint módszertani képzés, a lemorzsolódás csökkentését, a továbbtanulási arány javítását segítő és iskolán kívüli foglalkozások biztosítása.
23.	4/2010. (I. 19.) OKM rendelet	A pedagógiai szakszolgálatokról	Definiálja a pedagógiai szakszolgálati tevékenységek fajtáit és részletes tartalmát, a tevékenységet végzők feladatait, a szakemberek és vezetők alkalmazási kritériumait, az ellátó intézményekre vonatkozó feltételeket, az e feladatokkal kapcsolatos szakmai és jogi eljárásokat.
24.	17/2010. (III. 30.) OKM rendelet	Egyes sajátos közoktatási feladatok támogatás igénylésének, döntési rendszerének, folyósításának, elszámolásának és ellenőrzésének részletes szabályairól	Többféle támogatás között a TKT-k által igényelhető támogatás az SNI-s tanulók tankönyvbeszerzéséhez, kizárólag TKT-k számára (megállapodás alapján helyi önkormányzati vagy intézményfenntartó társulási intézmény esetében is) az iskolapszichológusi hálózat szolgáltatásának megkezdéséhez, fejlesztéséhez. A pedagógiai szakszolgálatok fejlesztéséhez az ilyen feladatot ellátók fenntartói pályázhatnak.
25.	24/2011. (V. 18.) NEFMI rendelet	Az egyes sajátos közoktatási feladatok támogatása igénylésének, döntési rendszerének, folyósításának, elszámolásának és ellenőrzésének részletes szabályairól.	Az előző évihez hasonló (lásd 24. sorszámú jogszabály) az SNI-tankönyvtámogatás és az iskolapszichológusi hálózat támogatása. Új elem a beilleszkedési, tanulási, magatartási zavarokkal küzdő gyermekek, tanulók nevelési, oktatási feladatainak támogatása, helyi önkormányzati és társulási fenntartók részére. Kikerült a pedagógiai szakszolgálatok szervezése, a pedagógus-szakvizsga és -továbbképzés támogatása.
26.	5/2011. (II. 1.) KIM rendelet	Az esélyegyenlőséget szolgáló intézkedések és az integrációs rendszerben részt vevő intézményekben dolgozó pedagógusok támogatásáról	Az 5/2010. (I. 29.) OKM rendelet alapján 2010. évben támogatásban részesült fenntartók részére a 2011-ben megállapítható kiegészítő támogatás rendjét tartalmazza. A támogatás a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek, tanulók, valamint osztályonként a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók 10%-át meg nem haladó mértékű, integrációs pedagógiai programba bevont hátrányos helyzetű tanulók után igényelhető. Kötelező feltételek: az IPR bevezetésével, alkalmazásával kapcsolatos szolgáltatások, szociális hátrányok enyhítése, együttműködések és partneri kapcsolatok erősítése.

Jogszabályok a többcélú kistérségi társulások közoktatásával kapcsolatban, 2004–2011. augusztus 31.

Sor-szám	A jogszabály száma	A jogszabály címe	A jogszabály releváns tartalmi eleme
			Területfejlesztés
27.	64/2004. (IV. 15.) Kormány-rendelet (hatályos 2007. 11. 25-ig)	A területfejlesztés kedvezményezett térségeinek jegyzékéről	Definiálja a területfejlesztési szempontból kedvezményezett térségek fajtáit (társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott térségek, ipari szerkezetátalakítás térségei, vidékfejlesztési térségek) és besorolási kritériumaikat a 24/2001. (IV. 20.) OGY határozat 3. számú mellékletében meghatározott mutatórendszer szerint kialakított komplex mutató, illetve egyéb mutatók alapján. Megjelennek a területfejlesztés szempontjából kedvezményezett és átmenetileg kedvezményezett térségek és települések. A komplex mutatók rangsora alapján 48 ún. leghátrányosabb helyzetű kistérséget, 47 hátrányos helyzetű kistérséget és 235 leghátrányosabb helyzetű települést határoz meg.
28.	62/2004. (IV. 15.) Kormány-rendelet	A területfejlesztési célok megvalósítását szolgáló fejezeti kezelésű előirányzatok pályázati rendszerben történő felhasználása összehangolásának rendjéről szóló 24/2003. (III. 4.) Kormányrendelet módosításáról	A 64/2004. (IV. 15.) Korm. rendelet szerinti leghátrányosabb helyzetű kistérségek és települések esetében az egyébként nyújtható támogatás összege további 20%-kal, hátrányos helyzetű kistérségek esetében további 10%-kal, az átmenetileg kedvezményezett kistérségek esetében további 5%-kal nő. A címben jelzett összehangolás a pályázati rendszerben felhasználható területfejlesztési támogatásokról 10 tárca 17 féle előirányzatára vonatkozik.
29.	240/2006. (XI. 30.) Kormány-rendelet	A társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott, illetve az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel sújtott települések jegyzékéről	A címben jelzett (kedvezményezett) települések jegyzékének módosítása, a rendelet melléklete szerint. Összesen 1050, társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott település, továbbá az országos átlagot legalább 1,75-szörösen meghaladó munkanélküliségű 1136 település.
30.	311/2007. (XI. 17.) Kormány-rendelet	A kedvezményezett térségek besorolásáról	E rendelet 1. melléklete tartalmazza a kedvezményezett térségek besorolásának feltételrendszeréről szóló 67/2007. (VI. 28.) OGY határozatban meghatározott feltételrendszer szerint – fejlettségük alapján – emelkedő sorrendbe állított kistérségeket. A 2. melléklet a kedvezményezett (a hátrányos és ezen belül a leghátrányosabb helyzetű, valamint annak részeként a komplex programokkal segítendő legalacsonyabb komplex mutatóval rendelkező leghátrányosabb helyzetű) kistérségeket tartalmazza. A legalacsonyabb komplex mutatóval rendelkező 33 leghátrányosabb térség fejlődését komplex programok indításával kívánták támogatni.

Megjegyzések:

(1) A táblázat a többcélú kistérségi társulások, illetve az ezek kereteiben folyó, a közoktatást – ezen belül az óvodai nevelést, az általános iskolai oktatást, a pedagógiai szakszolgálatokat és szakmai szolgáltatásokat – érintő főbb jogszabályokat tartalmazza.

(2) Az 1993. évi közoktatási törvény azért és csak annyiban szerepel a listában, mert ebben található meg a mindenkor érvényes csoport- és osztálylétszámokra vonatkozó szabályozás.

(3) A tartalmi ismertetésben szereplő rövidítések pontos megnevezése az első előfordulásukkor szerepel.